

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

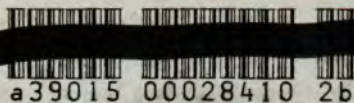
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BUHR B

Filed by Preservation NEH 1993

a39015 00028410 2b

В 2707

БЪЛГАРИТЪ

матко
и харитид.

ВЪ

БЕСАРАБИЯ.

Титоров, Иовъ

Написалъ :

Иовъ ТИТОВЪ.

София

Печатница на Г. А. Ножаровъ
1903.

DK

511

, B4

T62

ПРЪДГОВОРЪ.

Когато възнамѣрихме да почнемъ настоящето описание, бѣхме обладани отъ една мисль: да запознаемъ читателя си съ българската емиграция въ южната частъ на Бесарабия, кждѣто днесъ тая емиграция образува една компактна маса, заселена въ 67 голѣми села и два града — *Болградъ* и *Комратъ*.

Цѣлото това българско население, ние изчисляваме на около 120,000 души и отъ двата пола. То си пази и до днесъ народността и езикътъ, обичаитъ и нравитъ, пѣе български пѣсни и приказва български приказки; а селското население носи онова българо-тракийско облѣкло, което сж носили първитъ прѣселенци, неговитъ прѣдѣди и дѣди, изселенци отъ българското отечество.

При условията, въ които живѣе, това население се намира днесъ въ завидно материално положение. Кѣтътъ, когото населява, е благосъстоятеленъ и цвѣтущъ.

За това българско население и за земята, на която се засели, твърдѣ малко се е писало въ българската книжнина и не ще да прѣувеличимъ ако кажемъ, че българинътъ отъ освободенитъ и неосвободени български земи нѣма пълно прѣдставление за братътъ си, който отъ едно столѣтие на самъ живѣе въ южната частъ на Бесарабия.

Като съзнахме тая празнина въ нашата книжнина, нашето намѣрение да запознаемъ читателя си съ българската емиграция въ южната частъ на Бесарабия, се яви като една необходимостъ и тогава рѣшихме да издадемъ на бѣль свѣтъ настоящето описание, което като поднасяме на нашата читающа публика, надѣемъ се, че ще бжде прието благосклонно и снисходително.

Отнюдь не се ласкаемъ отъ мисльта, че сме изчерпали сичко онова, което трѣбва да се каже за българитъ отъ южната частъ

на Бесарабия; напротивъ, смятаме, че настоящето описание е, прѣди сичко, едно изложение на факти и събития, много отъ които сж неизвѣстни на читателя, па дори и на днешното поколѣние на българското население отъ края, който описваме.

И като съзнаваме, че настоящето ни описание не е нито пълно, нито съвършено, просимъ извинение отъ читателя за недостатѣцитѣ му.

София, Февр. 1903.

И. Титоровъ.

I.

Общи исторически бѣлѣжки за Бесарабия.

Южната часть на Бесарабия, именувана въ тѣчение на три столѣтня съ турската дума *Буджакъ*, стана отечество на българи, изселени отъ българското отечество.

Буджакътъ е нераздѣлна часть отъ Бесарабия. Историята на Бесарабия е история и на Буджакътъ.

Прѣдъ невѣзможността да отдѣлимъ Буджакътъ отъ Бесарабия, ние озаглавихме настоящия отдѣлъ: *общи исторически бѣлѣжки за Бесарабия*; а тия бѣлѣжки сж слѣднитѣ:

Бесарабия, днешната *Бесарабска губернія*, състави крайния юго-западенъ жгълъ на Русия и граничи: съ р. Прутъ отъ къмъ западъ, съ р. Дунавъ отъ къмъ югъ, съ Черното море отъ къмъ юго-изтокъ, съ р. Днѣстеръ отъ къмъ изтокъ и сѣверъ и съ Буковина, область подвластна на Австрия, отъ къмъ сѣверо-западъ. Прутъ отдѣля Бесарабия отъ ромжнското кралство, собствено отъ едноврѣмешното молдовско княжество, а Дунавъ отъ българската область Доброджа, която, както е извѣстно, се даде на ромжнитѣ, прѣвъ 1878 год.

Бесарабия носи наименоуването си отъ влашкия господарь Иванко Басарабъ ¹⁾. Впрочемъ,

1. *Исторія Болгаръ* отъ Дръ К. И. Ирекчъ, Одесса 1878. стр. 383.

цѣло влашко споредъ влахо-българскитѣ грамоти отъ XV—XVII вѣкове, се е наричало *земя басарабова* или *земя басарабина*. Въ по-късни нѣкои документи, името Бесарабия се е придавало само на *Буджакътъ*, който се намира въ южната часть на Бесарабия.

Ромжнитѣ именуватъ цѣлата тая область: *Басарабия* (*Basarabia*), а руситѣ — *Бессарабія*. Ние ще употрѣбяваме руската терминология, която се усвои отъ сички българи.

И тѣй, Бессарабия, както вѣче спомѣнаваме, носи наименоуваніе-со си отъ фамилното име на влашкия господарь Иванко Басарабъ.

Този фактъ се подкрѣпѣя и отъ ромжнски източници.

Ето що казва отличния ромжнски описатель на Бессарабия, Замфиръ К. Арбуре, относително до сжщия този фактъ:

„Едно врѣме, особено до смъртъта на Мирчо Великий (*Mircea cel mare*), цѣлия дунавски брѣгъ отъ Северинъ до Килия, принадлежеше на влашко (*Muntenia*), чието наименование, споредъ порѣклото на княжеската династія, бѣше „Бесарабія“. Обаче, слѣдъ като молдованитѣ си разшириха послѣдователно държавата въ врѣмето на Стефанъ Великий (*Stefan cel mare*), грани-

пата на влашката държава се опрѣдѣли тѣкмо на р. Милковъ; а само земята измежду устието на Днѣстъръ и Дунавъ си запази като едно възпомяние, името Бесарабия“²⁾).

Другъ единъ ромѣнски авторъ, Николае Йорга, по въпроса, че цѣло влашко се е наричало Бесарабия, казва:

„На 16 септември 1403, въ едно потвърждение на трактата съ Полша, господарския титулъ е кжъс: „великъ господаръ на бесарабската земя“ (*mare domn al țării basarabesci*)³⁾.

Сѣ по сжщия въпросъ говори и учения ромѣнинъ Богданъ Хаджеу. Ето що казва той за Бесарабия:

„Въ старо врѣме, само южната страна на тая околностъ се наричаше Бесарабия, а сѣверната страна носеше сжщото име съ остатъка на Молдова.

„Подъ Петъръ Рарешъ, Султанъ Сулейманъ като завоюва отъ молдованитѣ това скжпоцѣнно парче земя, установи въ него два турски санджака: дѣто бѣше влашката Четатя-Алба (*Cetatea-Alba*) се чу турското име Аккерманъ, а пѣкъ молдавската Тигиня (*Ighinea*) се нарѣче Бендеръ.

„Единъ окопъ, остатъкъ отъ дрѣвността, познатъ у народа подъ името Горния-Трояня (*Troianul-de-sus*), който почнува отъ Пруть по-долу отъ градътъ Фжлчий и свършва до Днѣстъръ погорѣ отъ Бендеръ, отдѣляше Мол-

дова отъ тази нова турска провинция“⁴⁾.

Слѣдъ като установихме по единъ най-положителенъ начинъ, че Бесарабия носи наименованието си отъ фамилното име на влашкия князь Иванко Басарабъ, нека прослѣдимъ бѣгло политическата история на тая областъ, за да видимъ фазитѣ, прѣзъ които е прѣминала тя отъ най-старитѣ врѣмена и до день днешенъ.

Въ туй прослѣдяване, ние намираме, че историята на Бесарабия е много сходна съ историята на България. И не се чудимъ на тая сходностъ: земи съсѣдни, които ги дѣли единъ Дунавъ, не сж могли да иматъ, освѣнъ една почти обща сждба.

Още Херодотъ, „бащата на историята“, е свѣрилъ въ Бесарабия градътъ Тирасъ, нинѣшнии Аккерманъ, главния градъ на Тирититѣ. А пѣкъ още по-рано, на сжщото мѣсто сж живѣли кимври и скити, които сж имали значителна търговия и сж отпущали за въ Гърции зърнени храни и дървенъ материялъ. Въ 106 г. слѣдъ Р. Хр. императоръ Траянъ трѣгна за къмъ тая земя, въ която живѣха Гети, покория и слѣдъ туй Бесарабия съ Молдова, Влашко и Трансилвания влѣзоха въ състава на Дакия, кждѣто сж биде заселени римски колонисти. Нѣкои учени считатъ, че днешнитѣ молдовани, които населяватъ Бесарабия, сж смѣсъ отъ римскитѣ колонисти и дакитѣ, други мислятъ, че сж потомци на римскитѣ колонисти. Тѣй или инѣкъ, днешнитѣ молдовани сж кореннитѣ жители на Бесарабия

2. Basarabia in secolul XIX отъ Замфиръ К. Арбуре, Bucuresti 1899 г. страница 16.

3. Studii Istorice asupra Chiliei si Cetatei-Albe отъ Никола Йорга, Bucuresti 1900 стр. 62.

4. Ioan Voda cel cumpjit отъ Богданъ Хаджеу, Bucuresti 1894, стр. 117, 118.

и тѣ сж голѣмото болшинство въ тая областъ.

Въ III-то ст., въ Бесарабія сж дошле готитѣ и часть отъ тѣхъ сж приели християнството, въ V-то столѣтіе — обритѣ (аваритѣ), подирѣ тѣхъ бѣлгаритѣ, тогава още не пословѣнчени и, най-послѣ, спомѣнаваниѣ въ руската Несторова лѣтопись словѣнски племена — лутичи и тиверци, които сж имали свои градове, между другитѣ и Бѣлградъ или Бѣлгородъ днешния Аккерманъ⁵⁾.

Но тая страна, дълго врѣме не е могла да се успокои, тъй като постоянно е била подлагана на нашествия. Тя е била разоривана въ IX ст. отъ угритѣ, въ X ст. отъ печенѣгитѣ, въ XII ст. отъ куманитѣ и половцитѣ и въ XIII стъ монголитѣ; едвамъ въ края на XIII ст. тамъ сж билѣ основани първитѣ генуезки колонии по долното течение на р. Днѣстъръ и отново се е съживила търговията.

5. Кореннитѣ жители на Бесарабія — молдованитѣ около градъ Аккерманъ и на вѣтрѣ изъ областъта, наричатъ и до днесъ тоя градъ: Cetatea-Alba — Бѣла-Крѣпость (Бѣлградъ). Впрочемъ и романитѣ (власи и молдовани) отъ ромѣнското кралевство именуватъ въ географіята и исторіята си градъ Аккерманъ съ старото му име: Cetatea-Alba. А и самото турско наименование Аккерманъ [акъ керманъ] не значи друго освѣнъ: Бѣла-Крѣпость. У Византийцѣтъ сѣдѣя тоя градъ се е наричалъ: *Аспрѣхастровъ*; а у единъ вѣски спсателъ *das Weisse Schloss*. (Вижъ: *Studii Istorice asupra Chiliei si Cetatei Albe* отъ Николай Йорга, Bucuresti, 1900, стр. 24 и 133). Отъ сичко туй сѣдѣва, че словѣнското име на градътъ се е прѣвѣждало буквально отъ почти сички народи.

Въ срѣдата на XIV ст., Бесарабія е влѣзла въ състава на молдовското княжество, въ слѣдующето столѣтіе молдовскитѣ господари взеха да плащатъ данѣкъ на Турция и тая послѣдняята, въ 1503 г., си присѣдини южната часть на Бесарабія, спомѣнѣтия по-горѣ Буджакъ. Тамъ сж били сѣздани силни крѣпости: Аккерманъ, Бендеръ, Килия и Измаилъ и по-послѣ сж били заселени татари, които често сж разорявали сѣверна и срѣдня Бесарабія, населена съ молдовани. Прѣвъ Бесарабія е прѣминавалъ пътя изъ Русія въ Турция и за туй, тая областъ е била завладѣвана петъ пѣти отъ рускитѣ войски въ течение на едно столѣтіе, между 1711—1812 г., а по Букурешкия трактатъ отъ 1812 г. цѣла Бесарабія е била окончателно присѣдинена къмъ Русія и отъ тогава тя е станала руска провинция⁶⁾.

Както вижда читателя отъ едва що приведенитѣ исторически бѣлѣжки за Бесарабія, заети отъ двѣ най-меродавни енциклопедии, въ врѣмето отъ края на V в. и дори до началото на IX в., не се хроникира съ прецизность ни едно политическо събитие станало въ днешна Бесарабія прѣвъ почти три столѣтия. Спомѣнува се пѣтѣтомъ и на кѣсо, че слѣдъ V-то столѣтіе подирѣ аваритѣ дошлѣ и бѣлгаритѣ, тогава още не пословѣнчени, но не се опрѣдѣля: кога именно сж дошли и кѣдѣ сж се установили. Отъ византий-

6. Енциклопедическій Словарь Брокхауза и Ефрона, С. П. Б. 1891. Томъ III, думата: *Bessarabia*. *Nouveau Dictionnaire de Géographie Universelle* отъ M. Vivien de Saint-Martin, Парисъ, 1895, думата: *Bessarabi*.

ски източници обаче, се узнава, че въ тоя интервалъ, въ южната частъ на Бесарабия, въ извѣстния на читателя Буджакъ, се е образувало едно българско господарство.

Ето какво намираме, относително де тоя въпросъ, въ едно ново съчинение на единъ младъ нашъ историкъ-писателъ :

„Старо-българската държава, както е извѣстно, се е образувала главно отъ два елемента различни единъ отъ другъ : първо, отъ словѣнскитъ плѣмена, които още въ края на петия и началото на шестия вѣкъ започнали да навлизатъ въ силно опустошенитъ, сѣверни европейски области отъ византийската империя и постепенно да засѣдватъ въ Мизия Тракия, Иллирикъ, Македония и пр. и второ, отъ онова българско войнишко плѣме, което се бѣше отдѣлило отдавна отъ волшкo-камскитъ българи и се бѣше заселило отначало въ укрѣпената отъ самата природа мѣстность, между рѣкитъ Днѣстъръ, Прутъ, Дунавъ и край-бръжието на Черно море. Византийскитъ писатели ни разказватъ, че българитъ при заселяването си тамъ наричали сж тази мѣстность Олгос или Оггос и означавала на тѣхния езикъ непристѣпно или силно укрѣпено мѣсто. Отъ тѣзи си жилища българитъ често нахълтвали въ Мизия и Тракия за плячка, до като прѣзъ 679 г., слѣдъ като сж разбили византийскитъ войски въ самата имъ родина, прѣминали отъ самъ Дунавъ, Балкана и Черното море, кждѣто сж живѣяли седемъ словѣнски плѣмена, които сж плащали данѣкъ на Византия и завладѣли варненското пристанище, важень до

тогава търговски и стратегически пунктъ за Византия“⁷⁾.

Сжщото нѣщо, основано на сжщитъ византийски източници, се отбѣлзва и отъ учения ромжнинъ, Хаджеу. Ето що казвато по въпроса, който ни занимава :

„ Отъ тукъ можемъ да стигнемъ направо до нашествието на българитъ къмъ устията на Дунава въ VII столѣтие. За туй нашествие говорятъ византийцитъ Никифоръ и Теофанъ и двамата по свърѣмненни на събитието източници, които обаче, Никифоръ оползотвори съ повѣче точность, нѣщо което се признава отъ сички. И какво ни казватъ Никифоръ и Теофанъ ? Около 650 година, българския принцъ Аспарухъ, като се отдѣли отъ братята си изъ околноститъ на Волга и Донъ, дойде да се установи на Дунава мѣжду Днѣстѣра и Прута въ земята нарѣчена Онглу, отъ старославѣнската дума **А Г Л ъ**, сжщо като послѣдующето татарско име : „Буджакъ“⁸⁾.

По сжщия въпросъ и въз основа на сжщитъ византийски източници говори и българския историографъ Д-ръ Иречекъ. Като спомѣнува за петътимата Кубратови синове, които слѣдъ смъртта на баща си сж се раздѣлили на петъ ордии, Иречекъ казва, че, „петата ордия, прѣдводителствуванa отъ Аспаруха се закрѣпи въ Бесарабия“. И по-надолу продължава :

„Около половината на VII столѣтие български князь на Ду-

7. Веществената култура на старобългарското ханство отъ Г. Валасчевъ, София, 1902, стр. 4.

8. Basarabia in secolul XIX отъ Замфиръ К. Арбуле, Bucuresti. 1899, стр. 374.

навската ордия е билъ Исперихъ, наричанъ отъ гърцитѣ Аспарухъ. Жилищата на тая ордия сж се наричали по старословѣнски *Агли*; а у гърцитѣ се е наричалъ онглогос краятъ въ жгълтъ мѣжду Днѣстъра, Дунава и Понта, който жгълъ до скоро се именувахе съ татарското название Буджакъ, което така сжщо значи жгълъ. По-послѣ тамъ сж живѣли словѣнскитѣ угличи⁹⁾.

Като отбѣлзваме тия свѣдѣния, които сж прѣдмѣтъ на разискване и мѣжду нашитѣ учени, ние продължаваме описанието си.

Въ съзиданитѣ крѣпости изъ Буджакътъ, сж живѣли турци, както и християни, нѣщо което ще видимъ и по-долу. А въ крѣпостта Измаилъ сж живѣли християни отъ разни вѣроизповѣдания, въ това число и българи, които сж водѣли търговия дружно и мирно съ турцитѣ, като сж имали дори и свои църкви и манастири¹⁰⁾.

Читателя, вѣрваме, ще да се зачуди на тия дружелюбни отношения между турци и християни. Ние, обаче, лѣсно си обясняваме работата. Крѣпостта Измаилъ, въ тѣчение на столѣтия е била обсаждана отъ руситѣ, които най-послѣ я и прѣвзеха. На 11 Декември 1790 г. руския знаменитъ пълководецъ Суворовъ, съ пристѣпъ прѣвзехъ тая силна крѣпостъ и покори жителитѣ ѝ. Турцитѣ, жители на крѣпостта, прѣдвиждаха такъвъ изходъ отъ почти

постояннитѣ войни и за туй бѣха принудени да живѣятъ въ добри отношения съ жителитѣ християни отъ сжщата крѣпостъ.

Подиръ руско-турската война отъ 1854—56 г. и на основание Парижкия трактатъ отъ 30 мартъ 1856 г., една частъ отъ Бесарабия се отдѣли и се присѣдини къмъ молдовското княжество, тогава още отдѣлно отъ влашкото княжество. Отъ тая дата взе да се говори за руска и за ромѣнска Бесарабия; а на 1878 г., слѣдъ освободителната война, ромѣнска Бесарабия се повърна, споредъ стипулатиитѣ на Берлинския трактатъ, на руситѣ и отъ тогава прѣстана да се говори за ромѣнска Бесарабия¹¹⁾.

И тѣй, цѣла днешна Бесарабия, фактически и юридически, стана, още на 1812 г., руска провинция, съ силата на Букурещкия миренъ договоръ, отъ сжщата година.

Тутакси слѣдъ завладѣването на тая провинция, руския Императоръ издаде къмъ жителитѣ ѝ манифестъ, съ който ги освобождаваше отъ сѣкакъвъ данѣкъ за три години врѣме и отъ заемание войници за неопрѣделено врѣме, което обаче, не трая повѣче отъ петъ години¹²⁾.

Съ тоя актъ, руския Импера-

11. Препомняме си слѣдующия любопитенъ фактъ: Бесарабския губернаторъ Генералъ Шебеко като телеграфиралъ на 24 ноември 1878 г. отъ Кишиневъ, главния градъ на Бесарабия и сѣдалището на губериското управление, до правителството въ Петербургъ, че „новоприсѣдинения край“ ромѣнската Бесарабия, е завзетъ вѣче отъ рускитѣ власти, свършваше телеграмата си съ многознаменателнитѣ думи: „отъ днесъ не съществува вече ромѣнска Бесарабия“.

12. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 538.

9. *Исторія Бомаръ* отъ Д-ръ Ирецкъ, стр. 157—159.

10. *Бомарскія Колоніи въ Бессарабию* отъ А. Свалковски, Одесса 1848, стр. 19, 20.

торъ спази традиционната политика на руските царе да освобождават жителитъ на прѣвзетитъ земи отъ сѣкакъв данѣкъ за три години врѣме. Тая традиционна политика датира отъ 1552 г. когато руския царъ Иоанъ IV (Грозний) покори Казанското царство, отечеството на волшко-камскитъ българи ¹³⁾.

По-късно, а именно на 26 Май 1816 г., Бесарабия се прогласи съ императорски указъ за областъ, съ отдѣлно управление, а за управителъ, който се нарѣче: пълномощенъ намѣстникъ, се назначи Подолския губернаторъ Генералъ Бахметевъ ¹⁴⁾.

Това особно положение трая до 1873 г., когато Бесарабия се подведе подъ режимътъ на общото управление на руската държава и се преименува на губерния.

Днешната Бесарабска губерния, която си има сѣдалището въ гр. Кишиневъ (Кишиново, по нарѣчието на бесарабскитъ българи), е раздѣлена въ административно отношение на осемъ окръга (уѣзда), а именно: Кишиневски, Орхѣвски, Бѣлцки, Хотински, Сорокски, Аккермански, Бендерски и Измаилски,

А Буджакътъ, мѣстото където се заселиха българитъ, спада въ южната частъ на Бесарабската губерния и заема три отъ рѣченитъ окръзи, а именно: Измаилския, Аккерманския и частъ отъ Бендерския.

13. *Нива*, руска иллюстрация, отъ 28 Септември 1902, № 39, статията: „Къ 350 — лѣтию завоеванія Казани“.

14. *Bessarabia* отъ Замфиръ К. Арбуръ, стр. 539.

Къмъ тия общи свѣдѣния за земята, въ която се заселиха българи, нека дадемъ още и слѣдниято:

Слѣдъ Букурещкия трактатъ отъ 1812 г., загубата на Бесарабия е възбудила въ Цариградъ такъва яростъ, щото драгоманина на Високата порта, Мурузи, който е водилъ въ Букурещъ прѣговоритъ за мирътъ, е билъ заедно съ брата си казненъ ¹⁵⁾. Прѣкрасна Бесарабия, съ своитъ сръбропѣнни водопади, извори и разкошни пасбища, е била тогава опустошена и безлюдна. Отъ цѣлия балкански полуостровъ сж се стрѣмили за тамъ прѣселенци, за да заживѣятъ въ безопасностъ и чововчески, — ромъни, сърби, албанци и особено българи ¹⁶⁾.

Върху това свѣдѣние на българския историкъ Д-ръ Иречекъ, ще направимъ още сега една бѣлжка. Бесарабия взета изцѣло, прѣдставлява, наистина, една прѣкрасна страна; но Буджакътъ, мѣстото където сж заселени българитъ, е едно пусто поле, което почнува отъ Дунава и се простира джлбоко на вжтрѣ изъ областта, като има отъ лѣвата си страна р. Прутъ и отъ дѣсната си — Черното море.

Впрочемъ, за Буджакътъ, относително до неговата физическа география, ще имаме случай да говоримъ и по-нататѣкъ, когато

15. Тия Мурузовци сж родомъ гърци, фанариоти. И двамата сж билъ на турска служба. Единия отъ тѣхъ, Александъръ Мурузи, е билъ каймакминъ, князь, по назначение отъ Високата порта първомъ въ влахия, въ 1803 г., а послѣ и въ молдова, въ 1806 г. Вжжъ думата Мурузи въ *Энциклопедическій словарь* отъ Брокхауза и Ефрона.

16. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. И. Иречекъ, Одесса 1878, стр. 676.

ще го описваме като отдѣлна географическа единица.

По-горѣ спомѣнаваме, че Буджакътъ е билъ завладѣнъ отъ турцитѣ въ 1503 г. и притуряме че послѣднитѣ, на скоро слѣдъ туй, сж заселили въ него татари. Тия татари, по тоя начинъ настанени въ Буджакътъ, сж живѣли тамъ до края на 1807 г.

Руско-турската война отъ 1806 г. имѣ за послѣдствие масовото изселване на татаритѣ отъ южния край на Бесарабия, отъ Буджакътъ.

Дошлиятъ до това врѣме български прѣселенци, завѣриха въ Буджакътъ цѣлата татарска ордия, видѣха нейния битъ и устройство и бѣха свидѣтели на нейното окончателно изселване отъ краятъ.

Татаритѣ не се иселиха изведнѣжъ и въ единъ день; тѣ се изселваха въ маси и постепенно, тъй щото къмъ свършека на 1807 г. не остана нито едно тѣхно село.

Краятъ запустя. Доскорешнитѣ татарски села и градове се обърнаха на развалини. Изоставенитѣ полета обрабнаха съ високи бурени и бодли, по високи отъ човѣшкия ръстъ и прѣдставляваха една безкрайна и непроходима гора...

При сичко, че Буджакътъ е прѣдставлявалъ такава жална картина въ началото на XIX в., българскитѣ прѣселенци не сж се загрижили ни най-малко. Запустѣлия, непроходимия и обрабналия въ бурени и бодли Буджакъ, наистина, не е билъ до толкова привлекателенъ и това е било голѣмо зло; но и отъ това зло имало още по-голѣмо: прѣзъ Дунава, въ българската земя, отъ кждѣто сж билъ дошли прѣселен-

цитѣ българи, владѣялъ свирѣпния турчинъ, неограничения господаръ на имота, честта и живота на покорения и поробенъ българинъ!

Трѣбваше да се прави изборъ между двѣ злини: заселването въ пустия Буджакъ или завръщането въ родната си земя. Естествено, изборътъ падна върху Буджакътъ,

И отъ нѣмай-кждѣ, прѣселенцитѣ българи се рѣшиха да се заселятъ въ пустия Буджакъ. Буренитѣ и бодлитѣ се прѣдадоха на огънь и пламъкъ, есенно врѣме когато сж изсъхвали и по тоя начинъ се онищожиха, като пепелта отъ тѣхъ послужи да натори буджашкия черноземъ. Отъ горенето на тия бурени и бодли, небето цѣли мѣсеци, особено нощно врѣме, е свѣтело и се виждало далечъ, като истинско сѣверно сияние. Отъ Доброджа и Молдова сж гледали евѣтлото небе и сж знаели, че причината сж пожаритѣ, на които сж прѣдадени буджашкитѣ буренаци и бодли.

Тутакси слѣдъ заселването си, българскитѣ прѣселенци се прѣдадоха всѣцѣло на работа и подъ разумното управление, насърчение и потикъ отъ страна на рускитѣ власти, както ще имаме случай да видимъ по-нататкъ, основаха села и градове, съградиха църкви, училища и кѣщи, посадиha плантации и лозя, градини и бостани, изкопаха кладенци, изградиха чешми и, по тоя начинъ, съ трудъ и постоянство, прѣобърнаха нѣкогашния пустъ Буджакъ въ единъ населенъ и цвѣтущъ кжтъ.

Името „Буджакъ“ отдавна не се спомѣнува и днешнитѣ обитатели на тоя край, българитѣ,

никога не сж си служили съ него. Това име изчезна отъ говоримия езикъ и като че-ли се зарови въ пепелищата на татарскитъ села. У понятието на бесарабскитъ българи „Буджакъ“ значи п у с т и н я, но Буджакътъ, съ факта че е населенъ, не е вѣче пустиня, и като е прѣстаналъ да е пустъ не може да се именува повѣче съ това име, заради туй, въ послѣдствие, това име се прѣдаде на забравяне и дѣйствително се забрави. Днесъ думата „Буджакъ“ е единъ исторически и географически терминъ

и ние съ тая дума, въ тая смисль си служимъ.

И като говоримъ по-горѣ, че нѣкогашния Буджакъ, днесъ е единъ населенъ, цвѣтущъ кжтъ, нека допълникъ мисльта си: краятъ е цвѣтущъ, защото населението му е трудолюбиво и пестеливо, двѣ условия, които сж издигнали това население и сж го направили благосъстоятелно, нѣщо което читателя ще има случай да види по-нататкъ въ настоящето описание.

II.

Кога сж се заселили българитѣ въ южната часть на Бесарабія?

Слѣдъ покорението на нѣкога силното и славно българско царство, за българитѣ сж настанали тѣжки врѣмена, въ родната имъ земя. Историята на челоувѣческия родъ не познава друго по-ужасно робство, отъ робството на българитѣ подъ турцитѣ.

Не дълго врѣме слѣдъ покорението, българитѣ сж се опитвали на нѣколко пѣти и на разни мѣста да се освободятъ чрѣзъ възстания, но сички усилия въ тая посока сж биле безуспѣшни, а турцитѣ сж се ожесточавали още повѣче и като послѣдница отъ туй, робското тегло е ставало още по-тѣжко и още по-несносно. Съ имота, честѣта и живота на покорения българинъ, се е разполагалъ всеилния, необуздания и прѣдъ никого не отговорния турчинъ.

Заради туй, българитѣ, покъсно, сж почнали да бѣгатъ отъ земята, въ която сж се родили и да дирятъ въ чужди, християнски, земи, миренъ подолонъ. Съ това се е турило началото на онѣзи периодически частични и масови емиграции, които сж се продължавали въ течение на вѣкове и сж траяли дори до 1861 г., когато е отбѣлѣзана подирнята и една отъ най-злочеститѣ

български емиграции отъ Видинско и Ломско въ Кримъ. n. 13

Цѣлѣта ни въ настоящия отдѣлъ е да запознаемъ читателя съ оная редица отъ масови и частични български емиграции въ Бесарабія, която е дала въ резултатъ да живѣе днесъ въ южната часть на тая руска провинция, въ спомѣнатия вѣче Буджакъ, една компактна маса българско население. Това население е заселено въ 67 голѣми села и два града — Болградъ и Комратъ. n. 13

При условията, въ които живѣе, това население напрѣдва и ние още ведижжъ съ радостъ констатираме, че то днесъ дѣйствиелно благоденствува, нѣщо въ което ще се увѣри читателя отъ по-нататѣшния ни разказъ. То си пази народността и езикътъ, обичаитѣ и нравитѣ, пѣе български пѣсни и приказва български приказки, носи при това онова българско-тракийско облѣкло, което сж носили първитѣ прѣселенци, неговитѣ прѣдѣди и дѣди.

И днесъ още се приказва мѣжду туй население за причината на емиграциитѣ отъ разнитѣ врѣмена; тая причина за сичкитѣ врѣмена е една и сжща: безчеловѣчната обноска на силния, неограничения и

неотговоренъ турчинъ спроти побѣдения и поробенъ българинъ.

Първитѣ емиграции, за които е рѣчь, сж имали мѣсто още въ врѣмето на руско-турскитѣ войни отъ втората половина на XVIII столѣтие, едната отъ 1769—1774 години и другата отъ 1787—1792 години; слѣдъ тѣхъ идатъ емиграциитѣ отъ страшнитѣ и злочести кърджалийски врѣмена (1792—1804); а слѣдъ тия, нареждатъ се емиграциитѣ отъ врѣмето на тритѣ руско-турски войни, които сж имали мѣсто прѣзъ XIX столѣтие: войната отъ 1806—1812, войната отъ 1828—1829 и, най-послѣ, войната отъ 1853—1856 години.

И днесъ още се приказва мѣжду българското население въ Бесарабия за тия емиграции. Това прѣдание ще се наслѣдва и приказва отъ грядущитѣ пололѣния до когата тия поколѣния ще говорятъ на башиния си езикъ. . . .

За първитѣ отъ тия емиграции, ние намираме и едно тѣй да кажемъ домашно доказателство. За тѣхъ пише на кжсо панагюрца Савва Радуловъ, ученъ българинъ, който е живѣлъ повѣче отъ 20 години въ гр. Болградъ, мѣжду тамошнитѣ българи, отначало като учителъ, а послѣ като икономъ при тамошната българска гимназия. Прѣзъ 1864 г. се прѣведоха на български и напечатиха: *Постановленіята за българскитѣ колонии*. Въ прѣдисловието на тая книга, споминатия С. Радуловъ ето що казва:

„Сѣки който е чувствувалъ живота си, честта си или имота си въ опасность, намиралъ спасение въ княжествата (влашко и молдовско). Но най-много и по

голъмо число български домочадия сж минували Дунава въ врѣмето на рускитѣ войни съ турция, а още повѣче въ злочеститѣ врѣмена на кържалиитѣ, които нѣколко години наредъ сж опустошавали безнаказано европейска турция съ грабежъ, огнь и убийства. Отъ прѣселенцитѣ едни се селили на земи болѣрски, други на волни (свободни) земи мѣжду татаритѣ въ южна Бесарабия, трети дирѣли прѣпитание въ градоветъ“¹⁾.

Вънъ отъ това свѣдѣние, спомнѣнъ за страшнитѣ врѣмена, които сж прѣкарвали българскитѣ прѣселенци въ отечеството си, се е съхранилъ въ пѣснитѣ и приказкитѣ, които и днесъ се пѣятъ и приказватъ отъ нинѣшното поколѣние на българското население въ южната частъ на Бесарабия.

Но по сжщия въпросъ говори и българския историографъ Д-ръ К. Иречекъ. Ето думитѣ му:

„ . . . Българската емиграция почна още слѣдъ Яшкия миръ (1792 г.) и се продължи въ всичкото врѣме на кърджалиитѣ“²⁾.

Това свѣдение трѣбва да се допълни. Българската емиграция бѣше почнала и по-рано отъ Яшкия миръ, още прѣзъ врѣмето на войната, която се свърши съ Кючукъ-Кайнарджийския миръ (1774), както и прѣзъ врѣмето на войната, която се свърши съ Яшкия миръ (1792), нѣщо което установяваме по-горѣ и което ще подкрѣпимъ съ исторически свѣдѣния въ тѣчението на тоя разказъ.

1. *Постановленія за Българскитѣ Колонии*, Болградъ, въ училищната книгопечатница, 1864, стр. 1.

2. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. Иречекъ. Одеса, 1878, стр. 676—677.

А за кърджалиитѣ и за тѣх-
нитѣ свирѣпости, ето какво раз-
правя сѣщия историкографъ:

„ Страшенъ бичъ надъ
сичкитѣ български земи сѣ билъ
въ днитѣ на Селима III (1789—
1807), извѣстнитѣ кърджалии.
И днесъ още живѣе на сѣкждѣ
изъ България въ народнитѣ пѣс-
ни и приказки спомѣнътъ за тѣх-
ното ужасно врѣме. Въ тѣчение
на 12 години сѣ се продължава-
ли тѣхнитѣ грабителства, про-
тивъ които не сѣ могли да сто-
рятъ нищо нито слабото султа-
ново правителство, нито безорѣж-
ния народъ . . . Тѣ нападаха не-
надѣйно села и градове, ограб-
ваха ги и плячката отнѣсаха въ
убѣжищата си у източния бал-
канъ и родопитѣ . . . Тѣ сѣ билѣ
сички конни и въорѣжени съ са-
би и дълги пушки кърджалийки.
. . . Тѣзи изчадия сѣ откарвали
множество български дѣвѣци и же-
ни, които въ жалко робство сѣ би-
ле принуждавани да удовлетвори-
ватъ необузданитѣ имъ страсти“³⁾.

Кѣмъ тия свѣдѣния, които ус-
тановяватъ истинскитѣ причини
на българскитѣ емиграции въ Бе-
сарабия, ще спомѣнемъ още, въ
тѣчението на настоящето изло-
жение, и свѣдѣния черпени отъ
руски източникъ, които подкрѣ-
пятъ напълно истинността на
тия причини.

Ние ще се ползуваме отъ прѣ-
интересното съчинение на А.
Скалковски, спомѣнжто и по-
горѣ, подъ название: Болгар-
скія Колоніи въ Бессара-
біи и Новороссійскомъ
Краѣ, Одесса, 1848.

Въ новорускитѣ губернии и
въ Бессарабската областъ, казва

3. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К.
Иречекъ, Одеса 1878, стр. 625, 626.

Скалковски, въ тѣчението на ми-
налото полустолѣтие (XVIII) се
засели и щастливо живѣе доста
многочисленно семѣйство отъ бъл-
гарския народъ, което при до-
хожданието си тукъ зае най-пуст-
титѣ полета и краища и ги прѣ-
обърна въ продължението на това
врѣме въ цвѣтущи и трайни зем-
ледѣлски села. Братски приети,
снабдени съ земи и изгоди, на-
сърдчени съ облегчавания и при-
вилегии, българитѣ прѣдставятъ
сега едно отъ най-утѣшителнитѣ
зрѣлища въ нашето отечество⁴⁾.

Скалковски се е мѣчилъ да
издири кога е имало мѣсто прѣ-
вото прѣселване на българи въ
Бессарабия, както се трудимъ и
ние, но и той, половинъ вѣкъ
прѣди насъ, не е могълъ да на-
мѣри данни, за да разрѣши тоя
въпросъ съ положителностъ. Ето
какво говори той въ това отно-
шение :

Кждѣ и кога сѣ се подсло-
нили за прѣвъ пътъ на руска
земя едновѣрнитѣ съ насъ бъл-
гарски бѣженци — не е извѣст-
но. Като се боимъ да се впускаме
въ археологически и невѣрни свѣ-
дѣния относително до древность-
та на българското въдворение въ
южна Русия, ние се задоволяваме
за сега съ онѣзи свѣдѣния, кои-
то изнамѣрихме въ официални
актове и достовѣрни прѣдания
въ тукашния край⁵⁾.

И като се основава на тия
свѣдѣния, казва, че прѣвото поз-
нато отъ официални източници
прѣселение на българи отъ Тур-
ция въ Новорусійския край, е има-

4. *Болгарскія Колоніи въ Бесса-
рабіи* отъ А. Скалковски, стр. 1.

5. *Ibid.* стр. 2, 3.

ло мѣсто около 1752—1754 год.; тогава 620 домочадия сж билѣ поканени да се заселятъ въ Полското царство. Но като сж отишли на самото мѣсто и като сж видѣли, че тамъ свободни земледѣлци нѣма, прѣселенцитѣ сж билѣ почти отчаяни; въ това врѣме сж се научили за особнитѣ милости, които сж билѣ дадени на Новосѣрбското вѣдворение, основано въ стѣпитѣ (пуститѣ полета) на днешната Херсонска губерния. Тутаки тѣ сж се опѣтили за къмъ рускитѣ граници и като сж билѣ приети на драго сърдце тамъ, тѣ сж се заселили първентъ въ Новомиргородъ⁶⁾, на рѣката Виси, а послѣ въ Новоархангелскъ⁷⁾, Синюхинъ-бродъ и други „роти“, сирѣчь въ заселенитѣ мѣста отъ сѣрби, които сж образували тамъ Сѣрбски-хусарски полкъ, по край рѣката Синюха. Една частъ отъ Новомиргородъ, която се намира край малкото блато Лунго и до сега се именува Бѣлгария, за споменъ на първитѣ и трудолюбиви нейни основатели⁸⁾.

Друга, много по-малочисленна група отъ български прѣселенци, се е явила въ Южна-Русия мѣжду 1764 и 1769 години слѣдъ царскитѣ манифести отъ 1762 и 1763 години, съ които се канѣха задгранични прѣселенци да се заселятъ въ покорения отъ рускитѣ войски и запустѣлия въ слѣдствие на войната юженъ край. Тогава

6. *Новомиргородъ* е въ Елисаветградския уѣздъ (окръгъ) отъ херсонската губерния.

7. *Новоархангелскъ* е градъ въ Елисаветградския уѣздъ (окръгъ) отъ херсонската губерния.

8. *Болгарскія Колоніи въ Бессарабіи* отъ А. Скалковски стр. 3.

частъ отъ тая група прѣселенци, 28 души и отъ двата пола, сж отишли въ Киевъ и сж се заселили въ земитѣ на Киево—Братския мѣнастирь; а друга частъ. се е промѣжнала дори до Черниговската губерния при сѣрбитѣ и грѣцитѣ, които сж се ползували тогава въ Нѣжинъ⁹⁾ и други Малоруски градове съ твърдѣ важни прѣимущества, дадени още отъ врѣмето на Петра Великий и първитѣ негови прѣемници¹⁰⁾.

Отъ 1769 до 1791 година, казва Скалковски, се е почнало и се е продължило едно постоянно и доста значително прѣселване на Българе въ Бесарабія, тогава почти завоювана съ силата на руското орѣжие. Ние имаме, продължава сжщия, достовѣрно свѣдѣние, че тогава сж дошли до 2000 души отъ двата пола и сж се заселили въ крѣпоститѣ: Измаилъ, Килия, Бендеръ, и Аккерманъ, въ градоветѣ: Кишиневъ и Рени, на земитѣ на молдовски болѣри и, най-послѣ, изъ между татаритѣ, въ тѣхнитѣ кѣшли (кошари) и селища, разположени въ Буджакътъ¹¹⁾.

Тия сжщи свѣдѣния се подкрѣпять и отъ ромѣнски източници. Ето какво намираме въ съчинението на Замфиръ К. Арбуре:

Около 1769, както и прѣвъ 1789—1791, прѣминаха Дунавъ нѣколко стотини български семейства, които бѣгаха отъ турскитѣ ужаси и които се подслониха въ благословената молдовска земя,

9. *Нѣжинъ* е уѣзденъ (окръженъ) градъ въ Черниговската губерния

10. *Болгарскія Колоніи въ Бессарабіи* отъ А. Скалковски, стр. 4

11. Ibid. стр. 4.

особенно въ Измаилъ, Килия, Рени и Аккерманъ ¹²⁾.

Сждбата на войната, докара въ нашия край, казва по-нататкъ Скалковски, още една доста значителна група. Това бѣше въ 1773 година. Жителитѣ на с. Афлатаръ, около крѣпостта Силистра, на брой 400 домочадия, сж се обърнали къмъ главнокомандующия на рускитѣ войски, незабравимия графъ П. А. Румянцовъ—Задунайски и сж го молили да ги защити при прѣминаването имъ на руска земя, кждѣто тѣ желаяли да се прѣселятъ. Графъ Румянцовъ поржча на Майоръ Щеричъ да ги придружи съ 72 хусара отъ брѣговетѣ на Дунавъ до крѣпостта Св. Елисавета ¹³⁾. Като стигнали тамъ есенята, билѣ намѣстени да прѣзимуватъ въ селата: Димитровка, Аджамка и Диковка, — до когато да пристигне графъ Румянцовъ въ Кременчугъ. Тогова, слѣдъ съвѣщание съ мѣстнитѣ власти, тѣ бидоха заселени на едно избрано отъ тѣхъ мѣсто край рѣката Синюха, въ с. Олшанка, близо до Олвиополь, въ Бобринецкия уѣздъ (окржгъ) отъ Херсонската губерния. Въ 1818 год., заедно съ Бугскитѣ казашки села тѣ сж билѣ обърнати въ военно поселение, сж съставяли 3-та волость отъ 12-я окржгъ на Новорусийскитѣ поселения, и сж билѣ повѣче отъ 300 кжщи, както и нѣколко отдѣлни кошари. Тѣ сж запазили много стари обачаи отъ своето отечество България. На

единъ документъ сж четѣтъ слѣдующитѣ подписи: Кирила Стайковъ, Стефанъ Кабакчи, Руско Божановъ, Кирила и Василъ Величкови, Николай Топаловъ и др. ¹⁴⁾.

По-значителни прѣселвания сж имали мѣсто, продължава Скалковски, мѣжду 1801 и 1812 години. Политическитѣ нещастия и вжтрѣшнитѣ бѣдствия въ турската империя сж имали силно влияние на тия прѣселвания. Ето единъ любопитенъ и достовѣренъ фактъ, който служи за доказателство на горѣказаното. На 29 Септемврий 1801 година пристигна въ Одеското пристанище търговския корабъ (судно), принадлежащ на руския шкиперъ (началникъ на корабъ) прапорщикъ Мускули, който като се връщаль отъ Цариградъ, е билъ захвърленъ отъ силна буря къмъ румелийскитѣ брѣгове и тамъ, въ Созополското пристанище, е намѣрилъ убѣжище. При шкипера сж се явили жителитѣ на селото Кючукъ-Боялъкъ, Одринско окржжие, съ своя священникъ, и убѣдително сж го молили да ги спаси на своя корабъ отъ бѣдствията, които търпятъ отъ страна на разбойниците подъ прѣдводителството на турчина Кара-Феджи, разбойници които причиняватъ голѣми опустошения въ тѣхния окржгъ ¹⁵⁾. Покъртенъ отъ тая молба, челоувѣколюбивия шкиперъ се рѣшилъ да вземе съ себе си

14. *Болгарскія Колонии въ Бессарабию* отъ А. Скалковски, стр. 6.

12. Basarabia in Secolul XIX отъ Замфаръ К. Арбуре, Bucuresci 1899, стр. 95.

13. Крѣпостта Св. Елисавета е днешния *Елисаветградъ*, уѣзденъ градъ въ Херсонската губерния.

15. *Кара-Феджи* не е другъ освѣнъ *Кара-Феизъ*, прочутия кърджийски главатаръ, българинъ потурченъ и родомъ отъ Брѣзникъ, (Софийско). В. *История Болгаръ*, отъ Д-ръ К. Иречекъ, Одеса, 1878, стр. 627.

казания священникъ и 19 разорени български домочадия, сичко 148 души отъ двата пола, които довелъ въ Одеса, като се надѣвалъ, че по сѣкогашното милосърдие и покровителство отъ страна на Русия къмъ единовѣрнитъ съ нея народи, нѣма да бждатъ отблъснати и неговитъ нещастни бѣженци, — нѣщо въ което не се излъгалъ. Тогавашия Новоросийски губернаторъ Миклашевски, който се намиралъ въ Одеса, взелъ живо участие въ нареждането на тая емиграция. Той прибързалъ да съобщи за нейното пристигане на Императора Александъръ I и притурилъ, че въ сжщото врѣме е пристигналъ въ Одеското пристанище и военния корабъ „Красноселъ“, командирътъ на който, извѣстния и учения мореплавателъ лейтенантъ Будищевъ, потвърдилъ разказаното отъ шкипера Мускули и бѣженцирѣ българи. По думитъ на лейтенанта Будищева, цѣла България била прѣдадена на грабежъ, огнь и убийства отъ разбойническитъ шайки на Пазвантъ-оглу и Кара-Феджи; които сж имали подъ командуването си до 5000 души, събрани изъ мѣжду турци, арнаути, дори и гърци. Послѣдвалъ е Височайши указъ отъ 25 Декемврий сжщата 1801 година, съ който се заповѣдва на Губернатора Миклашевски: пристигналитъ на Мускулиевтъ корабъ българи да се приематъ въ рускоподданство и да имъ се даде сѣка нужна помощъ, да се намѣстятъ врѣменно въ Одеса и незабавно да се настанятъ на държавни земи, съобразно съ правилата отъ

1764 година¹⁶⁾, Тия бѣженци сж билъ намѣстени и заселени близо до Одеса и сж наименовали новото си село: Малий-Боялжкъ, което село и до днесъ сжществува и жителитъ му още се българеятъ.

Както вижда читателя, бѣженцитъ спасени на Мускулиевтъ корабъ, щомъ сж билъ настанени и заселени, изведнжжъ сж нарѣкли селото си съ сжщото име, което е носило старото имъ село, въ старото имъ отечество. Това сжщото нѣщо, читателя ще има случая да го срѣщне въ много отъ българскитъ села въ Бесарабия.

Но да продължимъ разказътъ си за прѣселванията на българитъ въ Бесарабия.

Тритъ войни мѣжду Русия и Турция отъ 1769—1774, 1787—1792 и 1806—1812 години сж билъ послѣдвани отъ постоянни емиграции. Двѣ по-важни отъ тия емиграции сж забѣлѣзани въ описанието на Скалковски. Първата е тутакси слѣдъ Суворовската война (1787—1792), когато множество българи отъ Турция като сж се надѣвали, че ако не цѣла Молдова, то поне днешна Бесарабия ще остане у побѣдителитъ руси, цѣли стотини сж бѣгали отъ своето отечество. Но до сключването на Букурещкия миръ (1812) тѣхнитъ надѣжди сж билъ суетни и тѣ сж стоели въ Бесарабия ненастанени още, като сж се занимавали съ земледѣлие, лозарство и градинарство въ селата основани отъ тѣхъ около градоветъ: Измаилъ, Килия, Рени, Аккерманъ и Кишиневъ. Втората

¹⁶ *Българскія Колоніи въ Бесарабіи* отъ А. Скалковска, стр. 7, 8.

емиграция е имала мѣсто мѣжду 1806 и 1812 години, въ срѣдъ самата война съ Турция. Тая емиграция се е заселила на земитѣ принадлежващи на молдовски болѣри или на земи, които слѣдъ 1812 година сж билѣ отдадени на тѣхнитѣ владѣлци, по изискването имъ. Броятъ на дошлитѣ въ тая емиграция, е билъ два пѣти повѣче отъ броятъ на първата.

А това увеличение на броятъ е било въ слѣдствие основателната надѣжда, че Бесарабия окончателно ще стане руска областъ и тамъ прѣселенцитѣ ще заживѣятъ тихъ и миренъ животъ¹⁷⁾.

Едва що описанитѣ прѣселвания на българитѣ въ Бесарабия, се подкрѣпять въ по-главнитѣ имъ части и особено въ датитѣ отъ извѣстния на читателя ромѣнски писателъ, Замфиръ К. Арбуре¹⁸⁾.

Тая война, както е извѣстно, се прѣкрати съ мирѣтъ, сключенъ въ Букурещъ, прѣвъ 1812 година. Споредъ IV ст. отъ мирния договоръ, позволяваше се на сички турски подданици да напустнатъ Бесарабия и да отидатъ въ Турция, защото се даваше амнистия и на онѣзи отъ тѣхъ, които бѣха се компрометирали прѣвъ врѣмето на войната. Нито единъ отъ българитѣ прѣселенци не се завърна въ Турция, макаръ съдбата имъ да бѣ още неопредѣлена и необезпечена и макаръ да живѣеха разпрѣснати по разни тѣмъ непринадлѣжащи земи. Сички, повѣче отъ 3000 домочадия, останаха въ Бесарабия и чакаха

да бждатъ наредени и настанени отъ руското правителство. Едни отъ тѣхъ останаха като граждани въ прѣвзетитѣ, но почти разрушени крѣпости: Измаилъ, Килия, Аккерманъ и Бендеръ; други въ градоветѣ Кишеневъ и Рени; трети — въ Буджакѣтъ, на пелищата на бившитѣ татарски села и четвърти въ 32 села около градецѣтъ Леоово, принадлежващи на разни частни и при туй спорни владѣния. 9 отъ тия села сж билѣ записани отъ турското правителство като вакуфъ за поддържането на нѣкоя си джамия въ Цариградъ. Върху земитѣ на тия 9 села, както и върху земитѣ на други още много села, които сж билѣ владѣни отъ татаритѣ, молдовски и бесарабски болѣри, слѣдъ Букурещкия миръ, сж заявили претенции за собственостъ и тогавашното Бесарабско управление, руско разбира се, имъ признало правата и имъ ги утвърдило. Имената на нѣкои отъ тия болѣри сж: Иоанъ-Стурдза, Балшъ, Панайоти Казимиръ, Петраки Казимиръ, Капралъ и др.¹⁹⁾.

Отъ само себе си се разбира, че нѣкои отъ тия болѣри сж имали несъмнѣни наследственни права върху земитѣ, които имъ бѣха завладѣли татаритѣ и по право си ги ревандикираха. Имало е обаче, и такива болѣри, които „въ мѣтна вода сж ловили риба“, сирѣчь имало е болѣри, които съ фалшиви документи сж успѣли да зематъ много земи като ушъ тѣхно наследство, тѣхна стара башиния.

Ето какво научваме отъ споменувания вѣче ромѣнски писателъ Арбуре, по тоя въпросъ:

17. *Бессарабскія Колоніи въ Бессарабіи*, отъ Скалковски, стр. 12 и 13.

18. *Basarabia* отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 95, 96, 104, 105 и 108.

19. *Болгарскія Колоніи въ Бессарабіи* отъ А. Скалковски, стр. 13 16.

„Въ гражданскитѣ процесси за ревандикирането на наследственитѣ права явяватъ се отъ врѣме на врѣме стари хрисовули, които обаче, често пѣти, слѣдъ като биватъ изслѣдвани отъ рускитѣ чиновници, сж обявени фалшиви. Така напр., около 1861 г., въ единъ голѣмъ процесъ, който се водеше отъ семейството Патараки за нѣкакви си мушии въ Буджакътъ, установи се отъ сждътъ, че фалшифицирането на молдовски документи се върши въ Бесарабия въ единъ обширенъ размѣръ, което може да се докаже съ фактътъ, че хрисовулитѣ прѣдставени отъ семейството Патараки, въ защита на правата си, сж издадени въ името на Иоанъ Стурдза, когато тоя господарь е билъ вѣче сваленъ“ 20).

Сжщия авторъ, за мушията Ларга, която е била ревандикирана отъ семейството Балшъ, е намѣрилъ въ единъ сждебенъ актъ слѣдующето: „Въ врѣмето на Григорий Гика, откри се въ Яшъ, цѣла компания, която подържководството на единъ руски бѣглець, Холодниковъ, фабрикуваше множество фалшиви хрисовули за болѣрско достоинство. Сжщото фабрикуване ставаше и въ Кишиневъ, Орхей и Бжлци. Фалшифицирането е било лѣсно, защото наследниците на молдовскитѣ господари пазѣха у себѣ си държавнитѣ печати отъ врѣмето на господаруването на тѣхнитѣ прѣдшественици — отъ една страна; а отъ друга — не сж билъ държани никакви регистри, въ които да се вписватъ издаванитѣ хрисовули. Освѣнъ това,

около 1827 г. бѣше изгорѣла и архивата на дивана (държавния съвѣтъ) — заради туй, невъзможно е да се провѣри сега кои отъ тѣзи хрисовули сж истински и кои фалшиви“ 21).

Бѣхме казали по-горѣ, че съ силата на Букурешкия миренъ договоръ позволяваше се на сички турски подданици да отидатъ въ Турция. Отъ това право, бѣхме казали, че прѣселенитѣ вѣче българи не щѣха да се възползуватъ и останаха въ Бесарабия 22). Отъ сжщото това право обаче, се възползуваха турцитѣ, които живѣяха въ крѣпоститѣ: Измаилъ, Килия, Аккерманъ и Бендеръ и сички отидоха въ Турция. Ние знаемъ въ Видинъ едно турско семейство да се именува: Бендерли и прѣзъ 1880 година, тамошни турци ни разправяха, че това семейство си носи името отъ името на една крѣпостъ въ Бесарабия, отъ кждѣто се е прѣселило въ Видинъ. Познати сж така сжщо Татаръ-Пазарджикитѣ влиятелни турци до освобождението на България, отъ семейството Гаванозоглу; тѣ носѣха прѣзимето си отъ името на едно село и сега сжществующе въ Бесарабия — Гаваносъ 23).

21. Basarabia отъ Замфиръ К Арбуре, стр. 738.

22. Очевидно е, че българитѣ, които бѣха избѣгали отъ кърджалиитѣ, не помислюваха да се върнатъ въ отечеството си, съ което се бѣха простили веднажъ за винаги.

23. За тия Гаванозовци пише подробно П. П. Карапетровъ [П. Черновѣждъ] въ „Нѣколко записки отъ сегашнитѣ въкъ“ печатани въ Сборника на Министерството на Народното Просвѣщение, кн. VI, София, 1891 я въ книгата „Материяли за описание гр. Панагюрище и околнитѣ му села“, София, 1893, стр. 60, 61.

20. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 737, 738.

Нека се повърнемъ обаче, на онова мѣсто отъ описанието ни, отъ кждѣто се отдалечихме доста.

Най-бѣлѣжитото и при това най-многобройното масово прѣселяване на българи отъ Турция въ Бесарабия, е станало слѣдъ руско-турската война отъ 1828—1829 години.

До датата на това прѣселяване, въ Бесарабия, както видѣхме по-горѣ, е имало вѣче българи. Тия българи въ послѣдствие, прѣзъ 1820 г., бѣха настанени и наредени, имаха достатѣчно земи за обработване и живѣяха въ селата, които вѣче бѣха основали. Дори централния градъ — Болградъ, по онова врѣме, бѣше вѣче основанъ, заселваше се постоянно и растеше отъ день на день. А сичко това караше тия вѣче настанени българи да се считатъ не само за постоянни жители на мѣстата, въ които живѣяха, но и да се мислятъ за нѣкакъ си коренни жители на тия мѣста и единствени обладатели на даденитѣ земи, при сичко, че и отъ тѣхното заселване не бѣха се изменили повѣче отъ 20—30 години.

И заради това, пристигането на новитѣ прѣселенци въ 1830 година, не се поглѣдна съ добро око отъ настаненитѣ вѣче въ Бесарабия българи. Настаненитѣ вѣче българи, нарѣкоха новодошли-тѣ си братия „бѣженари“, а себѣ си величаеха съ името „тукани“, сигурно отъ думата тукъ, туканъ. И тая разлика и до днесъ, слѣдъ повѣче отъ 70 години, се прави въ гр. Болградъ, мѣжду жителитѣ му: сѣки знае туканинъ ли е или бѣженаринъ!

Причинитѣ на това прѣселяване сж така сжщо извѣстни.

Ние ще ги прѣдадемъ малко нѣщо по-обширно.

Въ врѣмето на войната отъ 1828—29 г., българитѣ сж дали на рускитѣ войски по-голѣма помощъ, отколкото въ миналата (1806—12). Българскитѣ волентери сж билѣ командувани отъ капитанъ Георги Стойковъ Мамарчовъ, нарѣченъ още и Буяклу, родомъ отъ гр. Котелъ, който се е отличилъ като храбъръ войникъ още прѣзъ 1810 година, въ прѣдшествующата рус-тур. война, когато така сжщо е прѣдводителствувалъ българ. чети²⁴).

Участието на българитѣ съ оржжие въ ржка въ войната, за която е дума, е било извѣстно дори и въ най-малкитѣ му подробности на турцитѣ. Очевидно е, че българитѣ сж билѣ вѣче компромитирани прѣдъ очитѣ на своитѣ владѣтели. Ето защо, когато на 2 (14) Септемврий 1829 год., се заключи одринския миръ и когато руската армия се готвѣше да напусне България, българитѣ сж билѣ обзети отъ отчаяние²⁵).

Въ туй врѣме, капитанъ Георги Ст. Мамарчовъ е намислилъ, че е удобно да помогне и на своето отечество, заради което е служилъ съ толкова ревностъ въ рускитѣ побѣдоносни походи. На чело на 500 души български войници, съ които бѣше воювалъ срѣщу турцитѣ, се яви въ родния си градъ Котелъ, съ намѣрение да съсрѣдоточи околнитѣ села и градътъ Сливенъ и отъ тамъ да отиде въ Велико Търново, кждѣто тържественно да провъзгласи свободата на българ-

24. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. Иречекъ, Одеса, 1878 стр. 680.

25. *Ibid*, стр. 681.

ския народъ. Като разположилъ войниците си изъ околнитъ села, капитанъ Георги Ст. Мамарчовъ за да покаже на Русия, че се е отгъгилъ отъ руска служба, нѣщо което сѣкога е билъ пълновластенъ да стори въ качеството си на доброволецъ и че дѣйства като свободенъ българинъ, се ожени въ Сливенъ и почна да ръководи своето благородно дѣло — освободението на България. По първитъ българи се присъединиха къмъ него. Това намѣрение се съобщи и на по-далѣчни мѣста изъ България. Но мѣжду това, внезапно пристигна въ Сливенъ едно отдѣление отъ 200 души казаци, което арестува капитана и подъ стража го отведе въ руската главна квартира, прѣдъ главнокомандующия Генералъ Дибичъ — Забалкански. А на българитъ, сѣщия главнокомандующий бѣше изпратилъ руски чиновници да кажатъ, да стоятъ мирни, защото мирътъ е сключенъ и Русия имала договоръ съ европейскитъ сили нито единъ отъ подвластнитъ на Турция народи да се не вдига на оръжие. Сливненци и Котленци, поразени отъ несполуката на своя планъ, изпратиха до главнокомандующия депутация и прошение, въ което описваха страданията на българския народъ и молѣха да се освободи капитанъ Мамарчовъ и да имъ се позволи да водятъ борба съ турцитъ, съ собственитъ си сили ²⁶).

Много е интересенъ разговорътъ на тая българска депутация съ руския главнокомандующъ и ние го прѣдаваме тѣй, както го е описалъ народния ни поетъ и

26. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. Иречекъ, стр. 680, 681.

писателъ Георги С. Раковски, който е билъ съврѣменикъ на събитията и личенъ приятель на капитана Мамарчовъ.

Като прочелъ жалбата на българитъ, главнокомандующия се обърналъ къмъ депутацията и ѝ казалъ:

— Кждѣ бѣхте прѣди да се заключи мирътъ? Сега вѣче прѣдставителитъ на европейскитъ сили се разотидоха и нищо не можемъ да направимъ зарадъ васъ.

— Ние не знаехме, че ще се заключи мирътъ, защото отъ сѣкоя страна сме заобиколени съ неприятели, — отговорили българскитъ пълномощници.

— Сега, казалъ главнокомандующия, се говори за влашко, богданско и за Сърбия само, а на повторъ ще дойде врѣме и за васъ. Съдете си мирни въ вашето отечество.

— Но ние не можемъ да живѣемъ повѣче въ тая земя, рѣкли българитъ и продължили: щомъ вашитъ войски се отгъглятъ, турцитъ ще почнатъ да ни колятъ редомъ. Мнозина отъ нашитъ зеа, както ви е извѣстно, участвувъ в войната и заради туй, ще пострадаме и сички други.

— Не бойте се, рѣкълъ главнокомандующия, защото ще се издаде ферманъ за амнистия; никой не ще може да ви закачи, понеже тѣй се уговори въ Одринския миръ.

— За каква амнистия говорите? Турцитъ не слушатъ дори и Султана си; тѣ отъ нищо не щѣтъ и да знаятъ.

— Но какво искате да сторя съ васъ? запиталъ нетърпеливо главнокомандующия.

— Ние молимъ да ни оставите свободни да вършимъ и ние каквото знаемъ, — отговорила депутацията.

— Българи, стойте си мирни, че ще обърна топоветъ си срѣщу васъ. Ние имаме съ европейскитъ сили уговоръ да се не подига на оръжие нито единъ отъ подвластнитъ на Турция народи.

— Тогава, по-добръ е да ни избие те вие, наши еднородни и едновѣрни братя, отъ колкото да ни биятъ, и дѣцата ни да турчатъ и безчестятъ турцитъ.

Главнокомандующия Дибичъ-Забалкански не е могълъ да устои прѣдъ внушителнитъ доводи на българската депутация и като е видѣлъ, че дори и заплашванията не дѣйствуватъ, се е нажалилъ и казалъ на рѣчената депутация да чака до когато се приеме точенъ отговоръ отъ Русия, кждѣто ще изпроводи прошениято. Тия български пратеници сж стоели 40 дни въ Анхияло, кждѣто главнокомандующия се бѣ отгѣгилъ на зимовище. Послѣ, главнокомандующия ги повикалъ и имъ казалъ :

— Бѣдни българи! Вие трѣбва да чакате за повторъ; а онѣзи, които не щѣтъ да сѣдятъ въ турско, Русия ще имъ даде кола и кораби, за да се прѣселятъ на руска земя. Отъ моя страна обаче, ви казвамъ да стойте въ отечеството си, защото догдѣто стигнете въ Русия съ дребни дѣца и не навикнали на море и на тамкашния климатъ, ще измрете наполовина. А пъкъ като отидете въ Русия, нима у бащини си ще идите ?

Като чули тия думи, българскитъ пълномощници се разплакали и не сж знаели що да от-

говорятъ. Най-послѣ, сж замолили Дибича да остави понѣ единъ консулъ въ Сливенъ и въ Котелъ за да ги защитава отъ турски прѣслѣдвания. Дибичъ тутакси писалъ въ Русия за това и то се изпълнило. Но дошлия въ послѣдствие консулъ въ Сливенъ, г-нъ Ващенко, не бѣ за тая работа.

Българскитъ пълномощници нажалени и съ наскърбени сърдца сж се върнали и сж разправили на народа отговора на Дибичъ-Забалкански.

Тогава, мнозина българи, компротитирани, разбира се, придружени отъ казашки отдѣления, се прѣселиха въ влашко, богданско, а най-вече въ Бесарабия ²⁷⁾.

Както вижда читателя и това прѣселяване става по причина на неносния животъ въ турско. Кърджалии, наистина, по онова врѣме вѣче не е имало, но кой турчинъ не е и кърджалия ? Нима съ изчезването на кърджалинитъ, изчезнаха и сички турци главорѣзи ? И до день днешенъ, кждѣто има турци, тѣжко и горко на българитъ !

Въ това прѣселяване, което става подъ руско наблюдение и подъ защитата на рускитъ войски, тѣй като руския генералъ Ротъ е билъ натоваренъ съ ржководенето му, сж отишле въ Бесарабия споредъ едно свѣдѣние 3900 домочадия, а споредъ друго — 25,000 души ²⁸⁾.

Първата отъ тия двѣ цифри смятаме за вѣрна, защото се подкрѣпя отъ познатия вѣче на читателя панагюрецъ Савва Радуловъ. Ето що говори той за въпросната емиграция :

27. *Горски пѣтници*, отъ Г. С. Раковски, Нови-Садъ, 1857, стр. 236—238.

28. *Исторія Болгаръ* отъ д-ръ К. Иречекъ, Одеса 1878, стр. 681.

„Въ 1830 год., по окончанието на войната между Турция и Русия, се прѣселили изъ турско още 7,000 домочадия български въ Бесарабия. Но по причина на тогавашната оскѣдностъ въ хлѣба въ тия мѣста, много отъ нѣхъ се върнали назадъ; тъй щото отъ тия нови прѣселенци останало въ колонитѣ само 3,900 домочадия . . .“²⁹⁾.

Сжщата тая цифра се подкрѣпя и отъ руския списатель Скалковски³⁰⁾.

Читателя вижда колко е внушителна тая емиграция по количеството си. Тогава, гр. Сливенъ е изгубилъ половина отъ населението си³¹⁾.

Слѣдъ заселването на прѣселенцитѣ отъ тая емиграция въ Бесарабия, гр. Болградъ е приелъ съвършенно нова физиономия: двѣ главни части се продължиха и се нарѣкоха — едната Сливненска, а другата Ямболска махали, поради имената на градоветѣ отъ кѣдѣто идѣха новитѣ прѣселенци, които удвоиха и утроиха изведнажъ броя на жителитѣ въ тоя новъ градъ. Сливненци се заселиха въ южната, а ямболци въ сѣверната частъ на градътъ. Тия двѣ части (махали) и до день днешенъ си запазиха първоначалнитѣ наименования: сливненска и ямболска махали. Едновременно изникнаха цѣлъ редъ нови села, заселени изключително съ българи отъ тая емиграция, нѣщо което ще имаме случай да отбѣлжимъ и по-на-

таткъ, когато ще дадемъ свѣдѣния за датата на основанието на сѣко село отдѣлно.

За потвърждение на сичко, което казахме за тая емиграция, ще си послужимъ и съ извѣстния вѣче на читателитѣ ни руски източникъ — съчинението на Скалковски. Въ него е казано: Въ продължение на войната отъ 1828 до 1829 години, България е била не веднажъ театъръ на най-крѣвопролитни сражения, въ които много отъ нейнитѣ жители сж земали участие, ведно съ рускитѣ войски, защото древната любовъ къмъ вѣрата и народа руски не е угасвала у българитѣ. Неизбѣжното послѣдствие отъ такава война, раззорението на края, е било причина щото българитѣ, особено онѣзи отъ тѣхъ, които сж се страхували отъ прѣслѣдванието на Портата, се рѣшиха да се отдалечатъ въ Русия. Едни отъ тѣхъ, по бѣднитѣ, на руски и на грѣцки кораби пристигнаха въ Одесското пристанище; а други, прѣзъ рѣката Дунавъ, въ Рени и Сатуново. Правителството, като знаеше тѣхната привързаностъ къмъ Русия, тѣхното трудолюбие и умѣлость, отлични ступани въ своето отечество, и като имаше, при това, излишни и празни земи въ Буджакътъ, благосклонно гледаше на тая емиграция и дори всемѣрно ѝ способствуваше³²⁾.

Руското правителство дѣйствително отечески се погрижи да настани българитѣ отъ тая емиграция, нѣщо което читателя ще има случай подробно да види опи-

29. *Постановленія за българскитѣ колонии*, Болградъ 1864, стр. III.

30. *Българскія колонии въ Бесарабию*, стр. 38.

31. *Исторія Болгарь*, отъ Д-ръ К. Иречекъ, Одеса 1878 стр. 682.

32. *Болгарскія колонии въ Бесарабию* отъ А. Скалковска, стр. 36, 37.

сано въ една отъ слѣдующитѣ глави.

Тукъ му е мѣстото, обаче, да отбѣлѣжимъ, че макаръ и настанени и заселени и съ достатъчна земя снабдени, мнозина отъ българитѣ на тая емиграция, слѣдъ двѣ или три години, точно не знаемъ, се върнаха въ България: едни въ роднитѣ си мѣста, градове и села, а други, по други мѣста, които бѣха запустели поради изселването на жителитѣ имъ, по врѣмето на войната ³³).

Какъ сж билъ посрѣщнати при възвръщането си въ роднитѣ си мѣста тия българи, ние незнаемъ;

33. За да докажемъ, че туй възвръщане въ дѣйствителностъ е имало мѣсто, независимо отъ прѣданието, което сж-ществува и възъ отъ историческитѣ данни, които намираме въ източникитѣ, що спомънуваме въ настоящето описание, ще отбѣлѣжимъ два отдѣлни случая, които ни сж извѣстни. Н. В. Прѣосвященство, сегашния Софийски Митрополитъ г-нъ Партений ни разправяше, че неговия родителъ, който е билъ свещеникъ въ с. *Вайсалъ*, Одринско, се е прѣселилъ въ 1830 г., заедно съ почти всички селени отъ селото си, въ Бесарабия, кждѣто се заселилъ съ съселенитѣ си въ ново село, което така сж-що наменували *Вайсалъ*, село което и днесъ сжествува, намира се на 15 кил. на Изтокъ отъ г. Болградъ и сикитѣ му жители сж българи. (слѣдъ двѣ или три години тоя свещеникъ съ нѣкой отъ съселенитѣ си, се възвърналъ въ родното си село *Вайсалъ*, Одринско

Г-нъ Лазаръ Дуковъ, жителъ отъ с. Девни, Провадийско, многоврѣмешенъ и сегашенъ народенъ прѣдставителъ отъ Провадийската околия ни разправяше, че и неговия дѣда е билъ прѣселенъ въ 1830 г. въ Бесарабия, въ селото, а сега градеца Комратъ, кждѣто и починалъ; а родителя на г. Лазаръ Дукова, слѣдъ нѣколко врѣме, се е възвърналъ въ България и се е заселилъ въ с. Девни. Впрочемъ, г-нъ Лазаръ Дуковъ е разказалъ сжщото вѣщо и на д-ра Иречекъ, който го съобщава въ съчинението си: „Патувания изъ България“.

но струва ни се, че турцитѣ, ще да сж се доста замислили отъ описаното по-горѣ изселване, което е имало за послѣдица опустяването на цѣли градове и села и, прѣдполагаме, че да ще сж погледнали съ по-добро око на възвръщането на тия изселенци въ роднитѣ имъ мѣста.

Да мислимъ така, дава ни поводъ слѣдното обстоятелство:

Капитанъ Георги Стойковъ Мамарчовъ, за когото говорихме вѣче, е билъ изпратенъ отъ главнокомандующия Дибичъ Забалкански въ Букурещъ, до руския генералъ, Графъ Павелъ Димитриевичъ Киселевъ, който по него врѣме е организиравалъ влашкото и молдовско княжество, за да се прѣдаде на сждъ. Въ квартирата на генерала Дибича, се е погледнало, както вѣче знаемъ, на Капитанъ Мамарчовото намѣрение, като на голѣмо прѣстѣпление. При сичко туй, Капитанъ Мамарчовъ не е билъ сжденъ въ Букурещъ или пъкъ ако е билъ сжденъ се е оправдалъ, защото, по всѣка вѣроятностъ Графъ Киселевъ не е погледналъ на Капитанъ Мамарчовото намѣрение като на едно тѣжко прѣстѣпление, както бѣше погледналъ Генералъ Дибичъ-Забалкански. И на-скоро слѣдъ туй, Капитанъ Мамарчовъ бѣ назначенъ за градски началникъ въ крѣпостъта Силистра, която както е извѣстно, дълго врѣме слѣдъ Одринския миръ бѣ окупирана отъ рускитѣ войски, като залогъ докжтъ Турция изплати уговореното военно обезщетение. Въ това свое стоеие въ Силистра, Капитанъ Мамарчовъ е влѣзълъ въ тайни сношения съ търновскитѣ първенци Велчо и Иваница, съ игумена Сергия отъ Капиновския ма-

настирь, съ Хаджи Иордана стария отъ Елена, съ Иванаки отъ София и съ други, за да се дигне и развѣе знамето на българската свобода. И, най-послѣ, самъ той, Капитанъ Мамарчовъ, е напусналъ службата и семейството си въ Силистра и се озовалъ въ Капиновския манастирь, къдѣто се е зело окончателно рѣшение за подигане възстанието. Сичко е било приготвено и наредено за тая свята цѣль; чакалъ се е само опрѣдѣления день и часъ. Но едно прѣдательство, обуetyава тойзи планъ. Стария Хаджи Иорданъ пожелалъ да посвети единъ близкъкъ свой роднина въ тая тайна, съ цѣль да го земе за съучастникъ и ратникъ, комуто разправилъ сичко и заедно отишле въ Капиновския манастирь, къдѣто този Хаджи Иордановъ роднина не само, че приелъ да влѣзе въ съзаклятието, но още и клятва далъ. По тоя случай, той е узналъ цѣлия планъ на бжджцитѣ дѣйствия и имената на сички конспиратори. И подъ прѣдлогъ, че трѣбва да отиде у дома си, за да се приготви, този извергъ напусналъ манастиря. Но не отишелъ въ Елена, а въ Търново и като се явилъ прѣдъ тогавашния гръцки митрополитъ Илариона, разправилъ му сичко каквото е чулъ и видѣлъ. Безбожния гръкъ това и чакалъ. Тутакои е отвѣлъ прѣдателя при търновския войвода и двамата изказали сичко на турския началникъ. Още същата нощъ, търновския войвода е събралъ множество въоръжени турци и ги изпроводилъ да обсадятъ Капиновския манастирь и да изловятъ сички находящи сж тамъ българи. Изпратенитѣ турци намѣриха въ манастиря само Капитанъ Георги Ма-

марчовъ, игумена Сергия и неговия слуга Андонъ. Вързаха ги и ги доведоха въ Търново, а за стария Хаджи Иорданъ и за другитѣ участници изпратиха конни отдѣления за да ги арестуватъ и доведатъ. Въ същата нощъ, турцитѣ ограбиха манастиря, оскверниха светата църква и избодоха очитѣ на светинитѣ. Слѣдъ като събраха сичкитѣ издадени български родолюбци, турцитѣ ги подложиха на свирѣпи и безчеловѣчни мъки и, безъ съкакъвъкъ сждъ, ги избѣсиха. Увиснаха на бѣсилката: Хаджи Иорданъ стария отъ Елена, Велчо и Иваница отъ Търново, Иванаки отъ София, Игуменъ Сергий и др. Ужасни мъки е прѣтърпелъ тоя подирния: вадилъ сж му съ клѣбци забитѣ, единъ по единъ, забивали сж му клечки подъ ноктитѣ, горили сж го живъ . . .

Капитанъ Мамарчовъ бѣше облѣченъ въ униформа на руски офицеръ и търновския войвода не посмѣя да го обѣси, както не се осмѣли да обѣси и горѣспомѣнхтия Андонъ, за когото Капитанъ Мамарчовъ бѣше казалъ, че е неговъ слуга; но и двамата Капитанъ Мамарчова и неговия „слуга“, изпрати въ Видинъ, до Хюсеинъ-Паша. Отъ Видинъ тѣ бидоха откарани въ Цариградъ. Султанъ Махмудъ, любопитенъ да види тоя знаменитъ българинъ, заповѣдалъ да му го доведатъ. И когато българския родолубецъ е застаналъ прѣдъ повѣлителя на правовѣрнитѣ, Султана го попиталъ: „за каква причина е искалъ да подигне България?“ Капитанъ Мамарчовъ, който е знаялъ отлично турския езикъ, е отговорилъ смѣло и дърako, че „до когато се отнасятъ сѣ тъй

свирѣпо и безчеловѣчно съ българитѣ, турцитѣ нѣма да отбѣгнать това зло“. Султанъ Махмудъ, който билъ благоразуменъ владѣтель, е отговорилъ: „азъ добръ съмъ разбралъ това и старая се да прѣобрази държавата си и да въведа равноправность...“. Послѣ е заповѣдалъ да се изпрати Капитанъ Мамарчовъ на заточение въ Азия, въ Коня, дѣто му опрѣдѣлилъ прилично на чинътъ жилище и една пенсия отъ 1500 гроша на мѣсецъ ³⁴).

По сѣщото туй съзаклятие, ние четохме прѣинтересното описание: „Велчовата завѣра въ В.-Търново отъ 1835 година“, излѣзло изъ подъ перото на стария писателъ г-нъ П. Кисимовъ, родомъ отъ В.-Търново, който е живѣлъ три години въ гр. Болградъ. Въ нѣкои отъ общитѣ черти, както и относително до нѣкои особности, разказитѣ за рѣченото съзаклятие не сѣ прѣдадени еднакво отъ Раковски и дѣда Кисимова. За тия разногласия, ние искаме да кажемъ нѣколко думи.

Най-напрѣдъ срѣщаме разногласие относително до мѣстото къдѣто е ставало съзаклятието: Капиновския манастиръ, споредъ Раковски, Плаковския манастиръ споредъ дѣда Кисимова. На второ мѣсто, Раковски изкарва, че при посрѣдството на владиката Илариона, работата била издадена на турцитѣ; а дѣдо Кисимовъ знае отъ разкази, че тоя владика съжелявалъ, че не е знаялъ за съзаклятието, за да осуети послѣдствието му. За отецъ Сергий, игумена на Плаковския манастиръ, тайното свѣргалище на съзакля-

тицѣ, дѣдо Кисимовъ казва, че не е осъденъ на смъртъ, а слѣдъ дълго арестуване билъ освободенъ, половинъ живъ и слѣдъ двѣ години умрѣлъ въ единъ отъ околнитѣ манастири, жертва на тъмнишкитѣ страдания. За Андона, който споредъ Раковски билъ слуга у игумена Сергия, дѣдо Кисимовъ, казва, че билъ учителъ, родомъ отъ Македония и съучастникъ въ съзаклятието. И, най-послѣ, дѣдо Кисимовъ спомѣнува, че главнитѣ съзаклятници билъ: Велчо Атанасовъ отъ Велико Търново, Мито Софийлята, който билъ нѣщо като архитектъ и прѣдприемачъ на общественни згради, Иванаки Вратчанеца, Даскалъ Андонъ, Х. Юрданъ Х. Кръстювъ, отъ Елена, отецъ Х. Сергия, игумена на Плаковския манастиръ, Капитанъ Георги Мамарчовъ и др. Отъ тѣхъ, турцитѣ обѣсили: Велчо Атанасовъ, Х. Юрданъ Х. Кръстювъ, Мито Софийнеца и Иваница Вратчанеца.

За разногласието, за което говорихме, дѣдо Кисимовъ се произнася по слѣдующия начинъ:

„У Раковски патриотическия пламъ е закрилъ историческата вѣрность; по своя темпераментъ той е написалъ патриотическа статия повѣче, отъ колкото историческа. Не си е далъ трудътъ да подири на самото мѣсто онѣзи сѣществени данни у живитѣ още тогава съврѣмenniци за установението на истината, потулена сега отъ врѣмето“ ³⁵).

Ние сме наклонни да вѣрваме на дѣда Кисимова по главното съображение, че той черпи свѣ-

34. Горскій пжтникъ отъ Г. С. Раковски, стр. 238, 239, 240 и 241.

35. Исторически работи отъ П. Кисимовъ, часть II, София. 1900 стр. 71—82.

дѣнията си на самото мѣсто и
отъ очевидци.

Като говориме за тѣзи нѣ-
колко съществени разногласия,
нека отбѣлѣжимъ, че относително
до личността на Капитана Ма-
марчовъ, дѣдо Кисимовъ еднакво
похвално се произнася. Дѣдо Ки-
симовъ чулъ отъ разкази, че „мно-
го куражлия човѣкъ бѣше. Когато
го питаха въ межлиша: за как-
во е дошелъ тукъ отъ Силистра
и какво търси въ манастиря, той
сърбезъ отвърна: викаха ме и
азъ дойдохъ; това ми е занаята;
азъ съмъ волентирски капитанинъ.
Когато дойдохъ питахъ ги: дѣ ви
сж пушките, топоветъ; дѣ ви сж
хората? Нищо нѣматъ пригответо
и азъ щѣхъ да се върна пакъ въ
Силистра, ако не бѣхте ме дока-
рали тукъ“³⁶).

Съ изказаното до тукъ, ние се
занимахме съ описанието на прѣ-
интересната дѣятелност на бъл-
гарския родолоубецъ Капитанъ Ма-
марчовъ. Останалата частъ отъ
живота на тоя великъ на врѣмето
си българинъ, читателя може да
види въ „Горския пѣтникъ“ пи-
санъ отъ народния нашъ списа-
тель Г. С. Раковски. Ще кажемъ
само, че Капитанъ Мамарчовъ по-
чина въ изгнание, на 60 годишна
възраст, въ островъ Самось,
прѣзъ 1846 година.

На това мѣсто трѣбва да се
поспрѣмъ, за да допълнимъ опи-
санието си въ едно твърдѣ важно
отношение. Читателя вѣче знае,
че най-главната причина на еми-
грацията, за която става дума, е
че мнозинство българи бѣха се
компромитирали прѣдъ турцитѣ
съ активно земане участие въ

войната (1828—1829). Компроми-
тиранитѣ българи знаяха какво
ги чака слѣдъ отгѣглюването на
рускитѣ войски и за туй изсел-
ването отъ земята, въ която бѣха
родени, имъ се налагаше: трѣб-
ваше да прѣжалятъ имотѣтъ си,
роднинитѣ си, отечеството си, за
едно нѣщо само — да намѣрятъ
миръ и спокойствие за главитѣ
си, съ други думи, да избавятъ
главитѣ си отъ турския ята-
ганъ. Че е имало компромити-
рани въ тая война българи, ние
приведохме домашното, тѣй да
кажемъ, свѣдѣние черпено отъ
прѣдания и отъ „Горския пѣт-
никъ“, на Г. С. Раковски; под-
крѣпихме туй свѣдѣние съ ци-
тати отъ българската история на
Д-ръ К. Иречека и отъ спомѣнѣ-
ното вѣче съчинение на русина
Скалковски; сега ще потвърдимъ
сжщото туй свѣдѣние и съ поз-
натитѣ на читателя ромѣнски
списатели—Николай Йорга и За-
фиръ К. Арбуре. Ето какво казва
първия отъ тѣхъ: „слѣдъ свърш-
ването на войната отъ 1828 г.,
компромитиранитѣ българи и ру-
мелийци прѣминаха р. Дунавъ, за-
да се подслонятъ повѣчето въ
влашко, значително число и въ
Буджакътъ“³⁷). А втория е още
по-пълненъ въ доказване на фак-
тѣтъ, който описваме; той казва:
„руско-турската война отъ 1828
до 1829 год. е била причина на
едно голѣмо изселване на бъл-
гари; злополучната рая бѣгаше
отъ подъ ятаганѣтъ на еничеритѣ.
Руското правителство изпращаше
прѣселенциѣтъ въ Буджакътъ. Бъл-
гаритѣ идѣха въ Бесарабия или
прѣзъ Одеса, кждѣто пристигаха

36. *Исторически работи* отъ П.
Кисимовъ, часть II, София, 1900 стр. 73.

37. *Studii Istorice asupra Chiliei si*
Cetatei — Albe отъ Н. Йорга, стр. 266.

отъ турскитѣ пристанища или направо прѣзъ Дунава“³⁸⁾.

Бѣхме казали по-горѣ, че турцитѣ не ще да сж погледнали съ толкосъ лошо око на онѣзи българи — емигранти въ Бесарабия, които слѣдъ двѣ—три години се завърнаха въ роднитѣ си мѣста. Това разположение на турцитѣ къмъ българитѣ, бѣше резултатъ отъ два главни факта: а) запустяването на градове и села, което бѣше едно зло и което турцитѣ го съжالياха и б) новата политика на Султанъ Махмуда да се не угнетяватъ българскитѣ му поданици, както е било до това врѣме. Тѣзи два факта ще да сж стигнали до ушитѣ на прѣселенцитѣ въ Бесарабия и ето защо нѣкои отъ тѣхъ сж се рѣшили да се завърнатъ въ отечеството си. Не се помни никакъвъ случай, отъ който да се знае, че завърналитѣ се или нѣкои отъ тѣхъ да сж билѣ подложени на каквото и да е прѣслѣждане.

Има и третя причина, поради която може да се мисли, че турцитѣ не сж прѣслѣждали възвърналитѣ се българи — амнистията, уговорена при сключването на мирѣтъ въ Одринъ; но тая причина не може да бѣде едно приятствие за турцитѣ, защото тѣ почитатъ мѣждународнитѣ договори сѣмо до-кътъ изсѣхне мастилото, съ което сж ги подписали. Ето защо ние абстрахирахме тая причина и мислимъ, че казанитѣ по-горе двѣ причини: запустяването на градове и села, въ слѣдствие на масовитѣ изселвания и иногюрираната отъ Султанъ Махмуда политика, да се не

притѣсняватъ повѣче българитѣ, сж истинскитѣ причини, които понѣ за едно късо врѣме ограничиха турцитѣ да безчинствуватъ надъ българското население, по стария си навикъ.

Констатирахме вѣче фактѣтъ, че мнозина отъ онии българи, които се бѣха прѣселили въ Бесарабия, прѣзъ 1830 година, се завърнаха, слѣдъ двѣ—три години въ отечеството си България.

Ражда се питане: защо се завърнаха тия прѣселенци?

Очевидно е, че ще да сж се явили основателни причини, които сж ги накарали да се рѣшатъ на такава важна и сѣдбоносна постапка. Нѣкои отъ тѣзи причини сж познати и на насъ отъ прѣдание, разбира се, и ние ще ги изложимъ; тѣ сж:

Тракийския българинъ, навикналъ на благодатния и постояненъ южно-европейски климатъ, много мжно му е било да се акклиматизира въ Бесарабия съ тамошния непостояненъ климатъ, за който ще имаме случай по-нататкъ да дадемъ нуждитѣ свѣдѣния. Този е първата причина. Втората е почти идентична: на езерна, кладенчева или, най-накрай, чешмяна вода, въ пуститѣ буджашки полета, трѣбваше да се приучва тракийския българинъ, навикналъ на изворна бистра и студена вода. Третията причина бѣше още по-важна: като послѣдствие отъ войната, въ Бесарабия зе да върлува ужасната прилѣпчива болѣстъ: чумата. Много българи тогава измрѣха. И днесъ още, край градѣтъ Болградъ, на южната му частъ, стѣрчатъ каменни кръстовете, знакъ на гробища, които носятъ грозното название: чумовитѣ гробища. И онѣзи

38. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 108.

българи, които останаха въ Бесарабия, дадоха значително число жертви, докътъ да привикнатъ на новитъ условия, въ които съдбата бѣше ги турила да живѣятъ.

А че е върлувала по него време въ Бесарабия чумата, се подкрѣпя отъ свѣдѣнията както на ромънския писателъ Арбуре³⁹⁾, а така сѣщо и отъ ония, които ни дава русина Скалковски⁴⁰⁾.

Но имаше и четвърта причина, която е най-важната. Тя е: недостѣтътъ на хранитъ въ края, за да прѣхрани голѣмото число бѣженци българи, дошли въ Бесарабия по онуй време. Тая причина е достовѣрна; тя е констатирана прѣди насъ и отъ панагюреца Савва Радуловъ; ето що казва той по въпросътъ, който ни занимава:

„Въ 1830 год., слѣдъ войната мѣжду Турция и Русия, се прѣселиха изъ турско още 7000 домочадия български въ Бесарабия. Но по причина на тогавашната оскудностъ въ хлѣба въ тия мѣста, много отъ нихъ се върнаха назадъ . . .“⁴¹⁾.

Сега, да се повърнемъ на онова мѣсто отъ разказътъ си, кждѣто бѣхме се спрѣли.

Слѣдъ най-бѣлѣжитото и най-многочисленното българско прѣселване въ Бесарабия, което е имало мѣсто подиръ руско-турската война отъ 1828—1829 г. и което вѣче описахме, е настѣпило подирното прѣселване, което е станало прѣзъ врѣмето на прѣд-

последната руско-турска война отъ 1853—1856 год.

Както е знайно, руситъ въ тая война прѣминаха въ Доброджа и стигнаха до Силистра, послѣ бѣха принудени да се оттѣглятъ и да съсърѣдоточятъ сичкитъ си сили въ Кримския полуостровъ, кждѣто европейската коалиция бѣше изпратила войскитъ си, за да воюва срѣщу „сѣверния колосъ“. Извѣстна е обсадата на Севастополъ и сраженията около тая крѣпостъ. Войната, най-послѣ, се свърши и Парижкия трактатъ отъ 30 Мартъ 1856 г. урегулира положението на воюющитѣ страни и на християнскитѣ народи, които оставаха подвластни на Турция. Слѣдъ сключения миръ и въз основа на едно отъ постановленията на спомѣнхтия Парижски трактатъ, една часть отъ Бесарабия, до туй време руско владѣние, се даде на молдовското княжество. Тогава градътъ Болградъ, съ 23 села населени съ българи, за трети пѣтъ, въ тѣчение на половинъ вѣкъ, промѣняше господарѣтъ си! Прѣди половинъ вѣкъ, това население бѣгаше отъ Султана за да отидѣ подъ крилата на сѣверния славянски орелъ, а сега се прѣхвърляше подъ владичество на едно княжество, което бѣше васално на Стамболския падишахъ.

Прѣзъ врѣмето на рѣчената руско-турска война (1853—1856), явиха се въ Бесарабия български прѣселенци само отъ Доброджа и Силистренско. Тѣ се явиха въ незначителни групи отъ по нѣколко домочадия. Явиха се повѣчето ония, които се бѣха компромитирали въ врѣмето на войната било съ заемане участие въ самата война, било съ указване на

39. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 108

40. Болгарскія колонии въ Бессарабию отъ А. Скалковски, тр. 38.

41. Постановления за Вѣл. колонии, Болградъ, въ училищ. книгопеч., 1864, стр. III

разни съдѣйствия на рускитѣ войски, отъ които доброджанското население, както и населението отъ останалитѣ части на българското отечество, очакваше освобождението си.

Колко е било числото на прѣселенцитѣ въ врѣмето на тая война, не ни е извѣстно. Знаемъ обаче, че тия прѣселенци бѣха радушно приети отъ бесарабскитѣ българи и отечески настанени отъ рускитѣ власти. Новитѣ прѣселенци, съ стѣпването си на бесарабска земя, приеха званието колонисти, което имаха вѣче настаненитѣ прѣди половинѣ вѣкъ българи.

Какво нѣщо е български колонистъ въ Бесарабия и на какви права и привилегии се радва той, читателя ще види подробно въ една отъ слѣдующитѣ глави.

Намираме, на-истина, въ съчинението на ромѣнина Арбуре свѣдѣние за броятъ на прѣселенцитѣ прѣзъ врѣмето на руско-турската война отъ 1853—1856 г., но това свѣдѣние не ни се вижда достоверно.

Ето свѣдѣнието, за което е рѣчь:

„Въ врѣмето на руско-турската война отъ 1854 год., настаняха се въ Бесарабия повѣче отъ 900 домочадия българи; часть отъ тѣхъ, а именно 30 домочадия, останаха на мѣстата, които си бѣха избрали за заселване, а останалитѣ се завърнаха обратно въ Турция, около 1860 г.“⁴²⁾

Не ни се вижда достоверно това свѣдѣние, по слѣдующитѣ съображения:

42. Basarabia отъ Замф К. Арбуре, стр. 198.

Най-напрѣдъ, ромѣнския авторъ не ни посочва източника отъ кѣдѣто черпи свѣдѣнията си за броятъ на дошлитѣ прѣзъ врѣмето на рѣчената война български прѣселенци въ Бесарабия; но, при сичко това, наклонни сме да приемемъ, че той брой може да се приближава до истината, защото и ние твърдимъ по-горѣ, че рѣчената емиграция не е била толкозъ многобройна, както нѣкои отъ прѣдшествующитѣ, особено оная отъ 1830 год.

Слѣдъ туй, насъ ни очудва твърденето на сѣция авторъ, че почти сички тия прѣселенци сѣ се завърнали обратно въ Турция, около 1860 г. Родени и по-растнали въ Бесарабия, мѣжду тамошнитѣ българи, ние до минутата когато прочетохме рѣченото твърдение на ромѣнския авторъ, не бѣхме нито чули отъ нѣкого, нито чели нѣкъдѣ, за подобно масово възвръщане въ Турция на прѣселенцитѣ отъ прѣзъ врѣмето на източната война (1853—1856 год.). Възможно е, да е имало единични случаи на възвръщане, но и за такива ние не сме се научили. Кѣмъ туй съображение, трѣбва да притуримъ още едно: въ 1860 г., когато се претендира, че е станало рѣченото масово възвръщане на български прѣселенци въ Турция, почти половина отъ българскитѣ села въ Бесарабия, както и градътъ Болградъ, бѣха анексирани и правѣха часть отъ ромѣнското княжество, а въ тия села, както и въ гр. Болградъ, имаше отъ тия прѣселенци, слѣдователно, за едно подобно масово изселване, ако то е имало мѣсто въ дѣйствителность, ромѣнския авторъ можеше да ни даде официални свѣ-

дѣния отъ ромжнскитѣ правителствени архиви. Дори и въ случая ако възврѣщающитѣ се бѣха само отъ руска Бесарабия, понеже трѣбваше да прѣминатъ прѣзъ ромжнска Бесарабия, отъ кждѣто имъ е пакъ, пакъ щѣха да се намѣрятъ официияли свѣдѣния въ ромжнскитѣ архиви. А ромжнския авторъ не си служи съ подобни официиялни свѣдѣния.

Ето защо намираме, че рѣченото свѣдѣние не може да бѣде достоверно.

И ние ще имаме още случаи, въ тѣчението на настоящето описание, кждѣто читателя ще види, да се не съгласяваме съ почтения ромжнски авторъ. Това обстоятелство обаче, не омаловажава инѣкъ цѣнното ромжнско съчинение, отъ което още толкось много има да се ползуваме и да го цитираме.

По-горѣ спомѣнуваме, че въ врѣме на тая война (1853—1856), повѣчето отъ прѣселенцитѣ изъ Добруджа и Силистренско, бѣха компромитирани прѣдъ турскитѣ власти за участието имъ въ тая война. Тукъ и по тоя поводъ, длѣжни сме да дадемъ по-подробни обяснения.

Както въ прѣдишнитѣ руско-турски войни, така и въ войната отъ 1853—1856 години, се явиха българи изъ почти сички крайща на България, които пожелаха, като доброволци, да взематъ участие въ войната съ очевидното намѣрение да помогнатъ за освобождението на отечеството си. За тая цѣль, мнозина отъ тия родолюбиви българи се събраха, по едно врѣме, въ гр. Болградъ и тамъ, заедно съ нѣкои мѣстни българи, почнаха да образуватъ волентирски отрядъ. Тоя отрядъ

се състави подъ началството на капитана Павелъ П. Грамадовъ, родомъ отъ Търново.

Отъ прѣдание знаемъ, че Грамадовъ, който чисто и просто е билъ именуванъ „Капитанъ Павелъ“, не е билъ воененъ човѣкъ, но е билъ облѣченъ въ роскошна военна форма и е стоялъ на чело на волентиритѣ, благодарение на обстоятелството, че е билъ по-развитъ отъ сички други и като такъвъ си е извоювалъ първо мѣсто както въ организирането на отряда, а така сѣщо и въ командуването му. Въ организирането на тоя отрядъ е взелъ участие и Тулчанския виденъ българинъ, покойния Перикли Хавезовъ. Нѣма нужда да спомѣнуваме, че организирането на отряда ставаше не само съ знанието на руското правителство, но още и съ паричнитѣ срѣдства на тоза правителство, нуждни както за облѣклото, а тѣй сѣщо и за въоръжението на тоя волентирски отрядъ. Руския генералъ Лидерсъ по него врѣме е билъ въ близкия гр. Измаилъ и нему е било съобщавано сичко относяще се до сформиранието на въпросния отрядъ. Въ състава на отряда, като волентирѣ, облечени въ военна форма, сж билъ мнозина; мѣжду тѣхъ, знаемъ отъ разкази, слѣдующитѣ и до днесъ още живи лица: Миронъ Бешковъ, отъ гр. Свищовъ и Василяки Папазовъ, отъ гр. Котелъ, сега жителъ Софийски. А измежду умрѣлитѣ знаемъ, пакъ отъ разкази, слѣднитѣ лица: Георги Карловски, отъ Карлово, който почина въ гр. Тулча, слѣдъ освободителната война; Иванъ Дяковичъ, отъ Шуменъ, който слѣдъ като взе участие

_____ въ освободителната война, почина въ гр. Търново, къдѣто бѣше на държавна служба. За Иванъ Дяковичъ, длъжни сме да кажемъ нѣщо повѣче. Слѣдъ войната отъ 1853—1856 години, той не смѣше да се върне въ родния си гр. Шуменъ и се засели въ гр. Болградъ, къдѣто и се ожени. Въ врѣмето на коронацията на Императора Александъръ II, Дяковичъ е билъ произведенъ въ първи руски офицерски чинъ — прапорщикъ. Зель е участие и пакъ ведно съ синътъ си Александъръ, въ сръбско-турската война (1876), къдѣто бѣше произведенъ въ чинъ капитанъ и награденъ съ таковски кръстъ за храбрость. Послѣ, както бѣлѣжимъ и по-горъ, взе участие и въ освободителната война. Виждахме го въ София прѣзъ 1879 година, когато въ формата на български капитанъ и съ гърди окичени съ много руски, сръбски и други ордени, служеше като прѣводачъ при Княза Дондукова-Корсакова, руския Императорски комиссаръ въ България, прѣзъ врѣмето на окупацията. Знаемъ още и Семко Сурвичкова, отъ гр. В. Търново, който пламенно желаше да види освободена България, за да се върне въ родния си градъ, но освобождението го свари старъ и бѣденъ и на скоро слѣдъ това той почина. И Сурвичковъ бѣше се заселилъ и оженилъ въ Бол-

градъ, къдѣто научаваме се сега, ималъ потомци.

Къмъ тия свѣдѣния за българския волентирски отрядъ отъ врѣмето на войната отъ 1853—1856 г., нека притуримъ и слѣдното, което го намираме въ описанието на дѣда Кисимова:

„Въ руско-турската война отъ 1853—1856 години, кримската нарѣчена, бѣше съставенъ въ Румжния (?) волентирски български полкъ отдѣлно командуванъ отъ руски полковникъ, но съ българско знаме (левъ на червено поле) и отъ български началници, единъ отъ които е билъ и Павелъ II. Грамадовъ, който се помина въ Бесарабия, малко прѣди освободителната война“⁴³).

По-нататъшната история на волентирския отрядъ не влиза въ задачата на описанието ни.

Съ прѣминаването си въ Доброджа, рускитѣ войски напрѣднаха до Силистренската крѣпость, която и обсадиха. Въ тоя походъ, българското население отъ Доброджа и Силистренско помагѣ всячески на рускитѣ войски и съ туй се компромитира прѣдъ очитѣ на турцитѣ, а като резултатъ на сичко това бѣ, че онѣзи отъ българитѣ, които най-вѣче се считаха компромитирани, емигрираха и тая бѣ подирнята българска емиграция въ Бесарабия.

⁴³ *Исторически работи*, отъ II. Кисимовъ, София, часть III, стр. 104, 105.

III.

Буджакътъ.

Подъ това име е била позната на турцитѣ и на татаритѣ, въ тѣчение на три столѣтия, южната часть на днешна Бесарабія. Съ сжщото име сжщата мѣстность и днесъ е позната на учения свѣтъ.

Думата „Буджакъ“ е турска; прѣведена на френски значи: coin angle¹⁾, на български — жгълъ, на руски — ѱголъ, на ромжнски — unghiu.

Буджакътъ като отдѣлна географическа единица е земята, която се нахожда мѣжду слѣднитѣ естествени граници: отъ западъ — р. Прутъ, отъ югъ — р. Дунавъ, отъ юго-изтокъ — Черното море и отъ изтокъ — р. Днѣстеръ. Отъ кѣмъ-то сѣверъ, Буджакътъ граничи съ останалата часть на Бесарабія. Споредъ ромжнски източници, границата на туй мѣсто, въ врѣмето на турското и татарско господство, е била тамъ, кѣдѣто се намира античния окопъ познатъ у народа подъ името „Горния-Троянъ“, който почнува отъ Прутъ по-долу отъ гр. Фалчий и свършва до Днѣстеръ по-горѣ отъ Бендеръ²⁾.

За Буджакътъ, като географически и политически терминъ,

1. Dictionnaire Turc-Français отъ Т. X. Bianchi et J. D. Kieffer, Paris 1850.

2. Ioan Voda cel cumplit отъ Богданъ II. Хаджу, Bucuresci 1894 стр 117, 118.

ето що намираме въ многажди цитираната руска енциклопедія:

„Буджакъ (по турецки уголъ) — название южной части Бесарабской губ., состоящей изъ низкой равнины, ограниченной съ трайновымъ валомъ и заключающей въ себѣ уѣздъ аккерманскій и большую часть бендерскаго. Съ XVI вѣка Буджакъ былъ заселенъ ногайцами, раздѣлявшимися на орды и прославившимися своими набѣгами на сосѣднія страны. Въ Подоліи и Украинѣ они были извѣстны подъ именемъ буджаковъ или буджацкихъ татаръ, а также называли ихъ буджакъ-татаръ, т. е. угловыми татарами“³⁾.

За сжщия тоя Буджакъ, като географически терминъ и за произхода на думата „Буджакъ“, ето какъ се произнася учения ромжнинъ Хаджу:

„ Отъ тукъ можемъ да стигнемъ направо до нашествіето на българитѣ кѣмъ устията на Дунава въ VII столѣтіе. За туй нашествіе говорятъ византийцитѣ Никифоръ и Теофанъ и двамата по съврѣменни на събитіето източници, които обаче, Никифоръ оползотвори съ повѣче точность, нѣщо което се признава отъ сички. II какво ни казвать Никифоръ и Теофанъ? Около 650 година, былъ

3. *Энциклопедическій Словаръ* Брокгауза и Ефрона, С. П. Б. IV, стр. 848, 849.

гарския принцъ Аспарухъ, като се отдѣли отъ братята си изъ околноститѣ на Волга и Донъ, дойде да се установи на Дунава мѣжду Днѣстъръ и Прутъ, въ земята нарѣчена Онглу, отъ старословенската дума **жгль**, сѣщо като послѣдующето татарско наименование „Буджакъ“⁴).

Впрочемъ, по сѣщитѣ въпроси и възъ основа на сѣщитѣ византийски източници, говори и българския историографъ д-ръ Иречекъ. Като споменува за петътимата Кубратови синове, които слѣдъ смъртъта на баща си сѣ се раздѣлили на петъ ордии, Иречекъ казва, че „петата ордия, прѣдводителствувана отъ Аспарухъ се закрѣпи въ Бесарабия“. И понадолу продължава:

„Около половината на VII столѣтие български князь на дунавската ордия е билъ Исперихъ, наричанъ отъ гърцитѣ Аспарухъ. Жилищата на тая ордия сѣ се наричали по старо-словенски **жгль**; а у гърцитѣ се е наричалъ Онглюс краятъ въ жгльтѣ мѣжду Днѣстъръ, Дунавъ и Понта, който жгль до скоро се именувахе съ татарското название Буджакъ, което така сѣщо значи жгль“⁵).

За прѣвземането на Буджакътъ и за образуването отъ него отдѣлна турска провинция, ето що намираме у другъ единъ ромънски авторъ:

„Въ 1484 г. Султанъ Селимъ тури рѣка на Долния-Дунавъ. Още подъ Стефаница, турцитѣ се опитаха да разширятъ раитѣ на подчиненитѣ градове. Прѣдизви-

кателното поведѣние на Петра Рарешъ имъ даде претекста, отъ който имаха нужда и територията на Килия и Аккерманъ обае цѣлия „жгль“, — земята измѣжду Прута, Днѣстѣра, Кишиневъ (и Дунава стана цѣлия Буджакъ“⁶).

Отъ до-тукъ казаното за Буджакътъ, изпъкватъ двѣ нѣща: а) че Буджакътъ, като географическа единица, е земята, която се нахожда мѣжду Днѣстѣръ, Черно море, Дунавъ и Прутъ, естественни граници отъ изтокъ, югъ и западъ и единъ окопъ, остатъкъ отъ стари врѣмена, познатъ мѣжду народа подъ името „Горния-Троянъ“, искусствена граница отъ къмъ сѣверъ и б) че думата „Буджакъ“, като наименование на краятъ, е прѣведена буквално отъ старото име на тоя сѣщи край: онглу, което произхожда отъ старо-българската дума **жгль**. Турцитѣ Впрочемъ, сѣ имали обичай да прѣвеждатъ буквално наименованията на нѣкои градове и мѣстности на языкътъ си: името на стария словѣнски **Бѣль городъ**, молдовската Cetatea-Alba, е било прѣведено буквално: Аккерманъ (акъ = бѣль, бѣла; керманъ = крѣпость).

Колкото малко и да е пространството на южната частъ на Бесарабия, на Буджакътъ, въ който се заселиха и живѣятъ отъ едно столѣтие на-самъ българи, сѣ длѣжимъ едно макаръ и въ краткъ описаніе на тоя край.

Отъ общитѣ исторически бѣлѣжки за Бесарабия, читателя знае, че историята на Бесарабия е история и на Буджакътъ и че

⁴. Basarabia отъ Замфиръ Е Арбуре, стр. 374.

⁵. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. Иречекъ, стр. 157—159.

⁶. Studii Istorige asupra Chiliei si Cetatei-Albe отъ Николай Иора, Bucuresci 1900, стр. 7.

ние, поради тая причина, неможахме да отдѣлимъ Буджакътъ и да дадемъ за него особни исторически бѣлѣжки. Сѣщия тоя кжтъ обаче, ще се постареемъ да го прѣдставимъ, до колкото ни бжде възможно, нато отдѣлна географическа единица.

Буджакътъ, както казахме вѣче, се намира въ южната частъ на Бесарабія. Той лѣжи мѣжду меридианитѣ $0^{\circ} 0'$ и $2^{\circ} 10'$ западна дължина отъ Пулкова, а отъ югъ къмъ сѣверъ се простира мѣжду паралелитѣ $45^{\circ} 15'$ и $46^{\circ} 30'$ сѣверна широчина.

Споредъ прѣсметаніята на руската топографическа комиссія, състояща отъ офицери на генералния щабъ, която е опрѣдѣлила географическото положение на Бесарабія, както и топографията ѝ, тая областъ има една повърхностъ отъ 31,360,60 квадратни версти. Комиссіята, за която е рѣчь, се е занимавала съ тая много важна и твърдѣ трудна работа около 40 години (1816—1857). Споредъ други руски свѣдѣния, повърхността на Бесарабія е по-голѣма или по-малка, но е приблизителна съ оная, показана отъ руската топографическа комиссія. Тѣй на примѣръ, въ едно изложение на бесарабския генералъ губернаторъ отъ 1864 г. Бесарабія притѣжавала едно пространство отъ 32,567 квадр. версти. А споредъ даннитѣ на централния статистически комитетъ при Министерството на Вжтрѣшнитѣ работи въ Петербургъ, астрономътъ Швецеръ е установилъ, че Бесарабія притежавала една територия съ една повърхностъ отъ 30,670 квадр. версти или 633,87 квадр. мили ⁷⁾.

7. *Bessarabia* отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 25, 31.

Колко е пространството на Буджакътъ, ние не знаемъ и нѣмаме възможностъ да узнаемъ, защото никога не е билъ измѣрванъ отдѣлно. Имаме обаче данни, споредъ които знаемъ колко земя се опрѣдѣли още въ началото на XIX вѣкъ на сѣко село, което се имаше прѣдъ видъ да се основе. По-послѣ, когато се основаха тия села и се заселиха българи въ тѣхъ, сѣко село си знаеше земята, която бѣше отдѣлена отъ земята на другитѣ села съ двѣ паралелни бразди изорани съ плугъ. Освѣнъ тия бразди, по жгловетѣ, както и на по-важни точки, имаше изкопани ями отъ единъ квадр. сажень ⁸⁾, дълбоки единъ метръ. Тия ями бѣха двойки погранични знакове: я м а т а сама по себѣ си и прѣстѣта отъ нея, която образуваше могила и личеше отъ далечъ. Тия бразди, както и ямитѣ, периодически се подновяватъ, за да личатъ; тѣ и до днесъ отдѣлятъ земитѣ на селата. Благодарение на тия така установени прѣдѣли никой пжтъ не е имало споръ за граници мѣжду жителитѣ на селата, за които е дума.

Споредъ даннитѣ, които заемаме отъ извѣстното вѣче на читателя съчинение на А. Скалковски: „Болгарскія колоніи въ Бесарабія“, сичката земя, която се опрѣдѣли на градътъ Болградъ и на 81 села, които се нахождатъ около тоя градъ, състои отъ 523,697 квадратни десетини ⁹⁾. По-нататѣкъ въ настоящата книга читателя ще да види колко земя има сѣко едно отъ тия села и

8. *Сажень* е руска мѣрка равна на 2 метра и 13 сантиметра погонни.

9. Една квадратна десетина състои отъ 2400 квадратни сажени и е равна на 1 хектаръ, 9 ара и 27 кв. метра

начинът по който се разпрѣдѣля тая земя мѣжду жителитѣ за обработване.

На това мѣсто длѣжимъ едно обяснение: Въ настоящето описание, на двѣ мѣста говоримъ, че българското население въ южната частъ на Бесарабія е заселено въ два града: Болградъ и Комратъ и въ 67 голѣми села; а пъкъ сега спомѣнуваме за единъ градъ — Болградъ и за 81 села. И за да се не помисли, че сме изпаднали въ противорѣчие, обясняваме сжщността на работата: българитѣ въ южната частъ на Бесарабія днесъ обитаватъ въ рѣченитѣ два града и и въ 67 голѣми села; а пъкъ като спомѣнуваме за единъ градъ само и за 81 села, причината е слѣдната: останалитѣ села сж населени съ молдовани, на които се дадохъ права и привилегии, като на българитѣ и се причислиха въ административно отношение къмъ централния градъ, нѣщо което читателя ще види обяснено по-нататкъ; днешния градъ Комратъ, по онова врѣме бѣше село; а за градъ се провъзгласи около 1861 година.

По-горѣ, въ общитѣ исторически бѣлѣжки за Бесарабія, бѣхме цитирали едно свѣдѣние на българския историографъ Д-ръ К. Иречекъ, касающе се до физическата география на тая областъ. Той казва: „Прѣкрасна Бесарабія, съ своитѣ сребропѣнни водопади, извори и разкошни пасища, е била тогава опустошена и безлюдна. Отъ цѣлия Балкански-полуостровъ сж се стрѣмили за тамъ прѣселенци, за да заживѣятъ въ безопасностъ и челоувѣчески, — ромжни, сърби, албанци и особено българи“.

Отъ туй свѣдѣние, излиза, че българитѣ сж се заселили въ „прѣкрасна Бесарабія съ сребропѣнни водопади, извори и разкошни пасища“.

Трѣбва да се поспрѣмъ върху това свѣдѣние и да дадемъ нѣкои обяснения.

Бесарабія взета изцѣло, прѣдставлява, на истина, една прѣкрасна страна; но Буджакътъ, мѣстото кждѣто сж заселени българитѣ, е едно пусто поле, което почнува отъ Дунава и се простира дѣлбоко на вжтрѣ изъ областъта, като има отъ лѣвата си страна р. Прутъ и отъ дѣсната си — Черното море.“

Тия сж думитѣ, съ които се изказахме по-горѣ върху сжщото туй свѣдѣние на Д-ръ Иречекъ.

Нашата мисль, както вижда читателя. е да изтъкнемъ, че свѣдѣніята на отличния нашъ историографъ не могатъ да бждатъ за онзи кжтъ, въ който се заселиха българитѣ. Ето защо ний длѣжимъ на туй мѣсто едно обяснение:

Горната частъ на Бесарабія, сѣверната, която съдържа повѣче отъ двѣ трети части отъ цѣлата областъ, е една прѣкрасна страна; но долната частъ, южната, Буджакътъ, е, както се изразихме вѣче, едно пусто поле. Излиза прочее, че свѣдѣніето на Д-ръ Иречека се отнася до сѣверната частъ на Бесарабія; тамъ обаче, не се заселиха българи.

Буджакътъ е, наистина, пусто поле.

И за да подкрѣпимъ това твърдение, ние пристѣпваме къмъ описването на тоя край. За постигането на тая цѣль, ние ще си служимъ съ цѣнния трудъ на отличния изслѣдвачъ и познавачъ на

Бесарабия, ромжнина Арбуре, свѣдѣния на когото ще допълнимъ и съ лично намъ познати нѣща.

Буджакътъ състои отъ широки долини, открити отъ къмъто юго-изтокъ, поради което е изложенъ на силни въздушни течения и вѣтровѣтъ, които вѣятъ изъ него, изсушаватъ земнитѣ производѣния¹⁰).

Буджакътъ е безводенъ.

Изъ него не тѣче нито една рѣчичка. Водата за пиене се добива отъ дълбоки кладенци и е солена или горчива, изобщо неприятна. Въ нѣкои села, които сж по брѣговетѣ на езерата, водата за пиене се взема отъ тия езера, но и тя не само, че е постоянно мѣтна, но често пѣти бива застояла, тѣй щото мѣчно се пие, но се пие като нѣма друга! Най-послѣ, въ нѣкои села, както и въ гр. Болградъ, вода за пиене се налива отъ чешми. Водата отъ тия чешми е, на-истина, изворна, но тя е варовита, поради варовитата почва, и мѣчно се пие, но като нѣма друга по-добра, тя е най-добрата и тя се прѣдпочита прѣдъ кладенчовата и прѣдъ езерната. Но най-голѣма нужда за вода се осѣща отъ ония жители, които сж заселени далечъ отъ езерата. Тая нужда особено се чувствува за поенето на добитѣкътъ. Населението, както ще имаме случай по-нататѣкъ да обяснимъ, е земледѣлско и скотовѣдско. Добитѣкътъ се вѣди въ голѣмъ размѣръ. И почти е невъзможно да се пои тоя дѣбитѣкъ съ кладенчова вода, вадена съ кофи. За туй, селенитѣ устройватъ депозити отъ дѣждовна вода по единъ примитивенъ начинъ. Прѣ-

прѣчватъ нѣкое дѣре съ дебела землена стѣна и по тоя начинъ спиратъ изтичането на дѣждовната вода. Тия депозити отъ дѣждовна вода, населението нарича „тейнаци“ (ед. ч. тейнакъ), вѣроятно турска дума. Водата въ тия тейнаци докѣтъ е прѣсна е добра за пиене. Ако начесто валиятъ дѣждове, освѣжява се и продължава да е добра. Но ако се случи да не вали дѣждъ по дълго врѣме, тая вода се застаива, разлага и почнува да позеленява, а добитѣкътъ е принуденъ да я пие, защото нѣма друга. Случва се обаче, и по голѣмо зло отъ това. По нѣкога, слѣдъ продължително бездѣждие, настѣпва голѣма суша и тейнацитѣ прѣсхватъ. Тогава населението пои добитѣка си съ кладенчова вода, вадена съ кофи. Пишущия тия редове е ималъ случай да види какъ се пои добитѣкъ по тоя начинъ. Работата бива продължителна и много трудна. Случвало се е, да се изчерпятъ кладенцитѣ, и добитѣка да остане не напоенъ! Трѣбва да притуримъ още, че има мѣста, въ които пѣтникѣтъ може да пропѣтува 25—30 километра безъ да намѣри каквато и да е вода, за да утоли жаждата си и да напои конѣтъ си.

Като изключение отъ сичко онова, което казахме относително до водата за пиене изъ Буджакътъ, ще посочимъ на факта, че по нѣкои мѣста изъ тоя край има и добра вода за пиене. Селата по край Пруга иматъ рѣчна и изворна вода, добра за пиене и въ изобилие. Селото Чишии се славѣ съ изворната си вода. Градецъ Татаръ-Бунаръ е прочутъ съ неговата бистра, изворна и въ голѣмо изобилие вода за пиене.

На туй мѣсто трѣбва да се

¹⁰ Basarabia отъ Замфаръ К. Арбуре, стр. 27.

поспрѣмъ за да опишемъ нѣкои отъ езерата, които се намиратъ изъ Буджакътъ. Това си вмѣняваме въ длъжностъ по двѣ главни причини: а) че около нѣкои отъ тия езера се заселиха българи и б) че тия езера, както ще видимъ по-нататъкъ, станаха причина да се създаде болгарската гимназия.

Тия езера сж петъ:

Първото се именува Ялпукъ. То състои отъ двѣ отдѣлни езера, съединени по мѣжду си. Горниятъ, по-големиятъ се нарича Ялпукъ, а долното, по-малкото, — Кохурлуй. И двѣтъ тия езера се смѣтатъ за едно и се наричатъ: Ялпукъ — Кохурлуй или само Ялпукъ. Това езеро е дълго около 60 километра: широчината му е различна: до Болградъ е широко около 2 километра, мѣжду селата Чешмелий и Болбока — около 10 километра, а мѣжду селата Бабели и Барта — около 18 километра. На брѣговетъ на това езеро сж заселени градътъ Болградъ и селата: Чешмелий и Бабели — отъ лѣвата му страна, — Курчий, Импуцита, Болбока, Барта и Сатуново — отъ дѣсната. Това езеро е съединено съ Дунава съ единъ естественъ каналъ. То се пълни отъ водитъ на Дунава, посредствомъ тоя каналъ. Пролѣтно врѣме, когато водитъ на Дунава прииждатъ, казаното езеро се прѣпълва и се разлива на-горѣ изъ долината позната подъ името Ялпукъ, дори до селото Чумаи, като залива обширнитъ пастбища и ливади, които се намиратъ изъ тая долина. Водата отъ езерото, както и отъ залѣвнитъ пастбища и ливади почнува да спада къмъ края на Май, когато почнатъ да спадатъ и водитъ на Дунава. Езерото се връща

въ нормалнитъ си граници, а напоенитъ пастбища и ливади се покриватъ съ буйна растителностъ.

Пролѣтно врѣме, когато водата е много, езерото на-сѣкадъ е дълбоко и по него биха могли да плаватъ кораби, ако биха имали възможностъ да прѣминатъ отъ Дунава прѣзъ съединителния каналъ, за който говоримъ по-горѣ. Въ другитъ врѣмена на годината, водата на езерото като спадне, плаването по туй езеро, особено до гр. Болградъ, би станало невъзможно, защото водата остава плитка. При сичко туй, у болгарскитъ българи се била родила идеята за да стане плавателно езерото, което описваме и по тоя начинъ да се свържи гр. Болградъ и по-горѣ помѣнатитъ села съ Дунава, та износътъ на зърненитъ произведения отъ околността да стане по-лесенъ и по-евтинъ. Ние знаемъ отъ разказитъ на по-стари хора, че прѣзъ 1857 год., английски инженери сж изслѣдвали езерото съ намѣрение да го направятъ плавателно като изкопаятъ коритото му по-дълбоко и като разширятъ и оджлбочатъ каналътъ, който го съединява съ Дунава. По чия инициатива сж дохождали тия инженери и за чия смѣтка сж правили изслѣдванията си, ние не знаемъ; отъ разкази знаемъ обаче, че езерото, за което е дума, не е могло да стане плавателно по единственната и главна причина, че като се разшири и оджлбочи каналътъ, който го съединява съ Дунава, водата отъ езерото, въ врѣме когато водитъ отъ Дунава сж малки, ще се изтѣче, нѣщо което при естественото положение на каналътъ, за който е рѣчь, не може да се случи.

И тъй голѣмото и прѣкрасно езеро Ялпукъ, не можѣ да стане плавателно.

Въ това езеро се лови много и едра риба, На първо мѣсто стои: шаранътъ и бѣлата риба (руски: судакъ). Пишущия тия редове е виждалъ шаранъ, уловенъ въ това езеро, да тѣжи до 20 килограма, Рибата е вкусна и се носи за проданъ прѣсна и солена далечъ изъ руската държава. Въ ромжнско врѣме (1857—1878), рибата отъ туй езеро стигаше да се продава дори изъ ромжнскитѣ градове Плоещъ и Букурещъ.

Второто езеро се нарича Катлабугъ. То е дълго около 25 километра. Широчината му е различна, най-широко е мѣжду селата: Долу-кйой и Кислица, около 10 километра. На брѣговетѣ му сж заселени селата: Ердекъ-бурну и Долу-кйой отъ дѣсната страна, — Шикирли-китай и Кислица — отъ лѣвата. И това езеро е съединено съ Дунава. Рибата му е еднаква съ оная, която се лови въ езерото Ялпукъ, съ тая разлика, че не е толкозъ едра и толкозъ вкусна.

Третото езеро се нарича Кахулъ. То е дълго около 25 километра. Широчината му е различна: мѣжду селата Фрекацей и Кара-агачъ е широко около 4 километра, а по-долу — около 15 километра. На брѣговетѣ му сж заселени селата: Етулия и Кара-агачъ отъ лѣвата страна и Фрекацей — отъ дѣсната. И това езеро е съединено съ Дунава прѣзъ езерото Карталъ, което слѣдва да опишемъ. Рибата му е като оная отъ езерото Катлабугъ.

Четвъртото езеро се нарича Карталъ. То е много по-малко отъ сички прѣдидущи. До него

е селото, което носи сжщото наименование — Карталъ. И то е съединено съ Дунава, както и другитѣ. Рибата му е като оная отъ езерото Кахулъ.

Петото езеро се нарича Белеу. То е така сжщо малко, както и прѣдидущето. До него е селото Слободия. То е съединено съ Прута, както другитѣ — съ Дунава. Рибата му е като оная отъ езерото Карталъ.

Буджакътъ е безлѣсенъ.

Изъ него не се срѣща нито една горичка. Пѣтникътъ, лѣтно врѣме, може да пропжтува 25—30 километра, безъ да види нейдѣ дръвце, сѣнка за отпочивка.

Такъвъ е Буджакътъ.

Измине ли се тоя Буджакъ, настѣпватъ плодородни полета, прошарени съ джбови и други гори и разхлаждани съ бистри и студени изворни води, но тукъ вѣче не се срѣщатъ българи.

Впрочемъ, Бесарабия и Буджакътъ сж описани, както бѣлѣжимъ по-горѣ, и отъ другъ тѣхенъ отличенъ познавачъ. Нѣка старимъ мѣсто за свѣдѣнията, които ни дава ромжнина Арбуре:

„По географическото си положение, Бесарабия се радва на благодатъта на южното европейско слѣнце, има плодородна земя, зеленитѣ ѣ хълмове сж покрити съ гори, лѣсове и джбрави, политъ на планинитѣ сж прошарени съ лозя и ливади, а рѣкитѣ и изворитѣ ѣ се стрѣматъ къмъ полетата, кждѣто пасжтъ чарди, хергелии и стада отъ говѣда, коне и овци.

„По видѣтъ на мѣстата и по формацията на почвата, Бесарабия се дѣли на двѣ рѣзко различающи се една отъ друга части; горната частъ, отъ къмъ-то сѣверъ, е планинска, съ изобилни

води, покрита съ хранителна растителност, прѣпълнена съ гори и лѣсове; а долната частъ, отъ къмъ-то югъ, е, напротивъ, равна, на мѣста безводна, съ сухъ климатъ и бѣдна растителностъ.

„На сѣверъ, къмъ Орхей, Хотинъ, Сорока, пѣтникътъ често остава омайнъ отъ глѣдката на пейзажитъ. Дори околноститъ на Рейнъ не сж по живописни отъ ония на Сорока, до Днестра. Високи и отвѣсни брѣгове, на мѣста покрити съ гори, на мѣста голи и скалисти, а задъ тѣхъ, къмъ сѣверъ, се простиратъ неизмѣрими пространства гѣсти гори, прѣзъ които тѣкжтъ извори и рѣкички, за да се влеятъ въ Днѣстъра А пѣкъ надъ сичко туй, едно синьо небе, единъ въздухъ пропитъ съ миризмата на цвѣтята и тамъ горѣ, въ славата на небесата, плуватъ изъ неизмѣримитъ въздушни пространства орлитъ на Бесарабия.

„На югъ, отвѣдъ Кишиневъ, зрѣлището се измѣня, пѣтникътъ излиза отъ гѣстината на джбравитъ, ливадитъ и лозята, за да влѣзе въ Буджакътъ . . .

„Пѣтникътъ дошелъ отъ къмъ сѣверната частъ на Бесарабия и който върви къмъ югъ, като влѣзе въ Буджакътъ, не вижда друго прѣдъ очитъ си, освѣнъ едно обширно поле. Нито единъ хълмъ, нито единъ изворъ, нито една рѣкичка, нито една джбравка, колкото малка и да е“¹¹⁾.

Климатътъ въ Бесарабия е повѣче топълъ отъ колкото студентъ; той е непостояненъ и промѣнчивъ. Постоянна температура и дни безъ вѣтъръ — сж рѣдкостъ въ тая земя.

11. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 27, 28.

Пролѣтъта почнува твърдъ рано. Тя бива по нѣкога суха и вѣтровита, а по нѣкога дъждовита. Много често се случва прѣзъ Мартъ лѣтни дни; а прѣзъ Априлъ истински зимни дни, студени, съ лапавица, мъгла, дори и студъ. Тогава земнитъ произвѣдения, поникнали вѣче, измръзватъ.

Лѣтото обикновенно бива продължително, сухо и горѣщо; горѣщината стига до 30°—32° R. Пролѣтъта и лѣтото сж по-малко дъждовити, отъ есенъта и зимата, като се земе въ внимание количеството на падналитъ дъждовни води. Често се случва щото прѣзъ цѣлото лѣто да не вали дъждъ. Въ такива случаи, ако пролѣтъта е била дъждовита, за растителността нѣма никаква опасностъ, защото земята е влажна и растителността устоява на бездъждието; ако ли пѣкъ и пролѣтъта е била безъ дъждове, тогава растителността е изложена на опасностъ, сичко изсжхва и гладътъ настѣпва и за човѣкътъ, и за добитѣкътъ.

Есенъта е едно отъ годишнитъ врѣмена, за което може да се каже, че е по-постоянно. Прѣзъ есенъта се оре земята и се посѣва съ есенни храни. Гроздоберътъ почва около Кръстовденъ и тогава живота е прѣнесенъ въ лозята, за да се върне слѣдъ седмица въ селата и градоветъ, кждѣто се докарватъ и лѣлнитъ бѣчи съ вино. Мжгливъ почватъ кждѣ края на Септември и се държатъ и прѣзъ Октомври.

Зимата бива или студена или влажна и кална. Изъ Буджакътъ, въ неговия черноземъ, ставатъ калове, които буквално спиратъ съобщенията. Често снѣгътъ

пада едвамъ къмъ края на Декември, рѣдко по-рано, Рѣзки прѣминавания отъ единъ студъ отъ —15° и —20° R. къмъ температура отъ +6° R. сж нѣща обикновени въ Бесарабия.

Описанието на четиритѣхъ годишни врѣмена въ Бесарабия, което едва що изложихме, е черпено отъ познатото вѣче на читателя ромѣнско съчинение ¹²⁾. Това описание допълнихме, колкото се отнася до Буджакътъ, и съ лично нашитѣ наблюдения и свѣдѣния за края, въ който сме родени.

За вѣтроветъ, които вѣятъ и за дъждоветъ, които валиятъ изъ Буджакътъ, както и за градушката, която пада изъ тоя край, ние ще се служимъ пакъ съ свѣдѣнията на едва що цитирания ромѣнски авторъ, Арбуре:

Ето що казва той:

„Въ Кишиневъ вѣче, сѣверо-западния вѣтръ духа постоянно прѣзъ пролѣтѣта, а малко нѣщо понадолу почватъ равнитѣ и безлѣсни полета, изложени на голѣмитѣ източни въздушни тѣчения. Въ долината на Буджакътъ духа единъ вѣтръ, сухъ и топъл“ ¹³⁾.

И понататъкъ:

„Обикновено, дъждоветъ валиятъ въ Бесарабия прѣзъ Февруари и Мартъ, когато земята не е покрита вѣче съ снѣгъ. Тогава долищата се пълнятъ съ вода, а Прута и Днѣстъра се разливатъ. Послѣ, голѣми дъждове

валиятъ прѣзъ Май, Юни и Юли; а есеннитѣ дъждове не траятъ много, тѣ се замѣстватъ съ мъглата и скрежѣтъ“ ¹⁴⁾.

Много рѣдко се случва да удари градъ. Това зло не е турено въ редѣтъ на бѣдствията въ тая страна.

„Градътъ, казва Арбуре, пада твърдѣ рѣдко въ Бесарабия, прави опустошения само въ долината на р. Прутъ и твърдѣ нарѣдко въ Буджакътъ и въ срѣдата на Бесарабия“ ¹⁵⁾.

Такъвъ е Буджакътъ!

Тѣй е заваренъ отъ българитѣ прѣселенци, тѣй го знаятъ тѣ въ тѣчение на цѣло столѣтие и тѣй го описваме и ние: едно обширно и пусто поле, безводно и безлѣсно, въ което вѣятъ почти постоянни вѣтрове, при единъ климатъ промѣнчивъ.

Свършваме тоя отдѣлъ съ една още бѣлѣжка.

Горитѣ въ Буджакътъ отдавна сж изчезнали, както взеха да изчезватъ и изъ останалата частъ на Бесарабия. Ако не на-сѣкадѣ, Буджакътъ въ нѣкои мѣста е билъ покритъ съ дѣбови гори. Ние сме виждали въ повѣче мѣстности, кждѣто днесъ сж обширни полета, слѣди отъ вѣковни гори. Впрочемъ, сжщото нѣщо се потвърждава и отъ ромѣнския авторъ ¹⁶⁾.

21. Basarabia отъ Замфаръ К Арбуре, стр. 80.

15. Ibid. стр. 81.

16. Ibid. стр. 83.

12. Basarabia отъ Замфаръ К. Арбуре, стр. 80, 81, 82.

13. Ibid. стр. 73.

IV.

Народноститѣ на южната часть на Бесарабия, съ които влѣзоха въ съприкосновение българитѣ-прѣселеници.

Българитѣ-прѣселеници, които сж се явили въ Буджакътъ прѣзъ втората половина на XVIII и въ началото на XIX в., сж заварили тамъ три народности: молдовани, татари и турци.

Интересенъ е битѣтъ и устройството на двѣ отъ тия народности — молдованитѣ и татаритѣ. Нѣкои кжси свѣдѣния относително до тоя битѣ и устройство, мислимъ, не сж излишни и ние ги даваме. Тѣ сж слѣднитѣ:

Молдованитѣ, стари обитатели на Бесарабия, живѣяха въ нѣкои села по крайнитѣ прѣдѣли отъ южната часть на областѣта, а именно: по брѣговетѣ на р. Прутъ и на нѣкои отъ езерата, които се намиратъ изъ тоя край. Насѣкадъ другадъ изъ вжтрѣшността на Буджакътъ, се бѣха загнѣздили татаритѣ и бѣха образуваели градове и села.

Мѣжду селата населени съ молдовани, които слѣдъ татарското нашествие останаха непожтнати и оцѣляха прѣзъ сичкото врѣме на турското и татарско господство, сж и слѣднитѣ: Колибаша, Валени, Слобозия и Кислица на брѣговетѣ на Прута; Фрекацей — на брѣговетѣ на езерото Кахулъ; Карталъ — на брѣговетѣ на езерото съ сж-

щото име; Бабели — на брѣговетѣ на езерото Ялпухъ и Ердекъ-бурну — на брѣговетѣ на езерото Катлабугъ. Тия села, съ молдовското си население, сжществуватъ и днесъ.

Молдованитѣ въ тия села сж земледѣлци, скотовѣдци и риболовци, жители мирни и кротки, тѣй шото ни турци, ни татари, не сж се страхували отъ тѣхъ и не сж ги прѣслѣдвали: напротивъ, господствующитѣ народи сж имали сичкия интересъ да запазятъ по тия краища тоя отъ една страна безопасенъ, а отъ друга — полѣзенъ народъ.

Българитѣ, когато сж се явили въ Буджакътъ, при срѣщата си съ молдованитѣ, благодарение на еднаквостѣта на вѣрата и на страданията, сж се побратимили и сж живѣли въ миръ и любовъ. Това задружно и мирно живѣне се е продължавало както въ врѣмето на руското господство отъ 1812 до 1857 год., така и прѣзъ врѣмето на ромжнското господство отъ 1857 до 1878 г. Дори и днесъ, слѣдъ едно столѣтие, тоя дружественъ животъ продължава въ сжщата хармония. Не е имало случай шото едната отъ тия народности да е искала надмошье надъ другата. Нито въ първото руско

владичество (1812—1857), нито въ второто (1878 и до днесъ), българитѣ не сж проявили желание за надмощие надъ молдованитѣ по причина, че господствуещата нация е словѣнска, руска, и българитѣ като словѣни да иматъ правото на прѣдимство. И молдованитѣ въ ромѣнско врѣме (1857—1878), не сж се стрѣмили да зематъ надмощие надъ българитѣ, по причина, че господствуещата нация е тѣхна, ромѣнска. Напротивъ, българитѣ и молдованитѣ сж вървели рамо до рамо въ политикообществения животъ и сж дѣлили радости и скѣрби. Еднакво сж се ползували отъ правата, както и еднакво сж участвували въ тѣгобитѣ, които новитѣ условия на живота имъ принасяха и налагаха.

Молдованитѣ въ южния край на Бесарабия, собственно въ Буджакътъ, не сж най-многобройната маса на населението. До когато тѣ сж болшинството въ цѣлата Бесарабска провинция (664‰), въ Буджакътъ, по числеността си, тѣ идатъ слѣдъ българитѣ.

Селата, въ които живѣятъ молдованитѣ, сж планирани, както сж планирани и българскитѣ села; тази еднаквостъ се обяснява съ туй, че планирането става въ едно и сѣщо врѣме и по разпореждането на една и сѣща властъ, руската, слѣдъ 1820 година.

Пишущия тия редове е спомѣнялъ сички спомѣнжти по-горѣ села, населени съ молдовани. Селата по край р. Прутъ сж истинска градина: отъ Колибаши, прѣзъ Брѣзна, Валени, Слобозия, Кислица и до Джурджулещи, едно расстояние отъ около 20 километра, мѣждуселския пътъ върви низъ лозя и дрѣвесни градини.

Тукъ водата за пиене е рѣчна и изворна и прѣввѣзхожда почти сички води за пиене изъ Буджакътъ.

Въ срѣдъ сѣко село има голѣмъ площадь, а срѣдъ площадетъ църква, византийска архитектура. Срѣщу църквата — кметството и училището, масивни и хубави здания. Наредъ до тѣхъ е дѣсчения общински хамбаръ за депозиране храни, за гладни години.

Молдованитѣ макаръ и да оставатъ слѣдъ българитѣ по отношение на трудолюбието, пакъ сж добри и заможни домакини. Тѣ живѣятъ въ чисти къщи, мобилирани и постлани. Хранятъ се добрѣ: качамакътъ и рибата прѣдпочитатъ.

Сички тѣ принадлежатъ на източно-православното вѣроизповѣдане.

Татаритѣ, обитатели на Буджакътъ въ тѣчение на почти три вѣка, въ врѣмето когато сж се явили българитѣ, сж билъ вѣче съкрушени отъ честитѣ войни на Русия съ Турция. Кѣмъ края на XVIII в., татаритѣ вѣче не сж билъ войнствени като попрѣди. Тѣ бѣха почнали да напушатъ Буджакътъ и въ края на 1807 г. не бѣше останало ни едно тѣхно населено мѣсто. Първитѣ български прѣселенци завѣриха татарската ордия, почнаха да се заселватъ въ татарски села, полупразнени отъ татари, живѣяха въ съгласие съ послѣднитѣ и обработваха заедно съ тѣхъ едни и сѣщи земи. Българскитѣ прѣселенци бѣха, най-послѣ, свидѣтели на окончателното татарско изселване отъ краятъ.

Като жители на Буджакътъ, татаритѣ се спомѣнуватъ още прѣзъ XVI в., а като ордия, съ

военна организация, която задава страхъ на съседитѣ си, се спомѣнува вѣче въ началото на XVII в. Едно венецианско съобщение отъ Цариградъ казва на 15 Юли 1601 год., че се дала заповѣдь да прѣминатъ въ влашко силистренския, аккерманския и бендерския санджаци „както и татаритѣ, които живѣятъ тамъ“¹⁾. Въ 1603 г. влашкитѣ болѣри молятъ владѣтеля на Ардялъ да посрѣдничн прѣдъ „Tartari Bucurkienses“ за да ги оставятъ на мира. На скоро слѣдъ туй, едно подобно искане е било направено и отъ самия влашки господарь, Радъ Шербанъ²⁾.

Въ тѣчение на приблизително три вѣка, татаритѣ сж билѣ, както ще видимъ по-долу, обитатели дори и повѣлители на Буджакътъ. Макарь и едновѣрци съ турцитѣ, буджашкитѣ татари сж влизали въ кървави стѣлкновения съ своитѣ доскоросни господари, особено когато сжция тоя Буджакъ, слѣдъ началото на XVIII в., е зависелъ вѣче отъ кримскитѣ ханове. Било е врѣме, когато турскитѣ войски отъ спомѣнхтитѣ по-горѣ крѣпости, като сж излизали да усмиряватъ възстаналитѣ татари, сж зимували изъ Буджакътъ за наказание на непокорнитѣ, и тогава „сж се гаврили явно съ женитѣ и дѣщеритѣ имъ“. Ново възстание обаче, е избухвало и турския сераскеръ е трѣбвало да се завърне и да се затвори въ Измаилската крѣпость, за да избѣгне отмѣщението на възнегодувалий варваринъ. Но както става мѣжду добри братя, какъ

вито бѣха турцитѣ и татаритѣ, стѣлкновението се прѣкращаваше, безъ особенно нѣкое кръвопролитие³⁾.

Слѣдъ туй, татаритѣ сж още по-безгранични господари на Буджакътъ. Като се изключатъ известнитѣ вѣче крѣпости, които сж билѣ подвластни на турцитѣ и управлявани отъ тѣхни офицери, остатъка на Буджакътъ зависеше отъ татаритѣ. Въ туй врѣме, Буджакътъ е истинска кримска провинция. Татарския ханъ упражнява върховна власть върху тая областъ. Той си има туку резиденция, „дворецъ“ отъ „чамуръ“, въ градеца Каушани, дѣто се спира прѣдъ походитѣ си въ Полша или слѣдъ тия походи⁴⁾. Той си има и намѣстникъ, ка им ама мъ, въ тая провинция. Каймакамътъ носи наименование Сераскеръ и си има резиденцията, не въ Каушани, като господаря си, но въ Ханъ-кѣшла, четири легипѣтъ отъ Аккерманъ. За поддържането си, „Буджашкия Сераскеръ“ събира данъци по единъ грошъ отъ сѣка кѣша и по една овца отъ сѣко село, освѣнъ подаръкътъ при назначението му, който състои отъ 500 вола отъ страна на цѣлата буджашка ордия. Тойзи Сераскеръ има и други приходи: отъ него откупуватъ спокойствието си молдовскитѣ господари⁵⁾.

И въ резултатъ на сичко туй, татаритѣ, отъ номадски народъ, какъвто бѣха до това врѣме, взеха да се приспособяватъ къмъ постоянно мѣстожителство. Тѣ сж сички военни и готови въ сѣко врѣме да трѣгнатъ за грабежъ

1. Studii Istorice asupra Chiliei si Cetatei-Albe отъ Н. Иора, Bucuresti, 1900, стр. 218.

2 Ibid. стр. 220.

3. Ibid. стр. 243, 244.

4. Ibid. стр. 260.

5 Ibid. стр. 261, 262.

или война. Продължаваха да нахлуват въ съседнитъ земи и да грабятъ жителитъ имъ. Грабителитъ обаче, у дома си, бѣха честни и мирни жители, добри скотовъдци и смисленни земледѣлци. Който познаваше турчина и татарина, отдаваше прѣдпочитане на послѣдния и у самитъ татари сѣществуваше съзнанието, че прѣвзхождатъ бившитъ си господари. А улитъ (селата) имъ не правѣха вѣче впечатлението на врѣмenni жилища, които капризѣтъ или нуждата прѣмѣстваше въ единъ мигъ на друго мѣсто, както това е било изъ начало, при дохождането имъ; напротивъ, тѣ вѣче имаха кѣщи отъ „чамуръ“, покрити съ слама, съ отворени прозорци прѣзъ лѣтото, облѣпени съ хартия зимно врѣме⁶).

Като се влизаше въ такава една кѣща, намираше се едно гостоприемство широко и искрено; женитъ не си криеха лицето, както правятъ турскитъ жени. Изъ кѣщята имаше мобили: лѣгла, столове, маси, отъ каквито кримския татаринъ въ отечеството си и понятие нѣмаше. Очевидно е, че най възприемчивото татарство, въ смисѣла на възприемчивата способностъ на расата, бѣше се загнивало въ Буджакътъ⁷).

Стадата на Буджашкитъ татари продължаваха да сѣ прѣдмѣтъ на удивление отъ страна на чужденцитъ: расата на конетъ бѣше добра, говѣдата, овцетъ, козитъ бѣха прочути и такива си останаха за винаги. Пѣтникътъ виждаше съ очудване до тия стада и стада отъ камили и

биволи, които съ грозния си и съ бабишко лице пастирь — татаринъ, най-грозния човѣкъ отъ лицето на земята, даваха единъ азиатски оттенѣкъ на тоя източно-европейски кѣтъ⁸).

Най-послѣ, нека спомѣнемъ и туй, че мѣжду Буджакътъ и остатѣка отъ другата частъ на днешна Бесарабия, сирѣчь на самата граница мѣжду татари и молдовани, сѣществуваше една пуста зона, значително широка, резултатъ отъ честитъ нападения съ грабителска цѣль, които прѣдприемаха Буджашкитъ татари; но тая зона не бѣше въ състояние да запази молдовскитъ жители, дори и отъ молдовската държава. И за туй, молдовскитъ капитани и сердари пазяха постоянно границитъ и проходите, очакваючи въ сѣко врѣме едно ново нападение⁹).

На туй мѣсто длѣжимъ едно обяснение. По-горѣ на два пѣти спомѣнуваме, че татаритъ сѣ зидали кѣщи отъ „чамуръ“. Чамуръ е турска дума и значи: калъ. Дѣйствително, татаритъ сѣ зидали кѣщи и други постройки отъ калъ. И ето какъ: изкопавали сѣ ями и вадили отъ тѣхъ земя, която сѣ мокрили съ вода до-кѣтъ стане рѣдка калъ, замѣсвали въ нея и слама и като сѣ я размѣсвали и бъркали, правили сѣ голѣми топки отъ тая така приготвена калъ, съ които сѣ зидали стѣнитъ на желаемиѣ згради: кѣщи, яхъри, хамбари и пр. Тоя така приготвенъ чамуръ е служилъ и за друга цѣль: съ него сѣ измазвали и онѣзи згради, които сѣ билѣ отъ плѣтъ.

6. Studii Istorice asupra Chiliei si Cetatei Albe отъ Н. Йопра, Bucuresci 1900, стр 261, 262.

7. Ibid. стр. 263.

8. Ibid. стр. 263, 264.

9. Ibid., стр. 262.

„Чамурът“, като строителенъ материалъ у татаритѣ, се спомѣнува и отъ ромѣнския авторъ Арбуре¹⁰⁾.

Сѣщия тоя чамуръ, като материалъ за зидане, се усвои и отъ българитѣ. И днесъ още, на сѣкѣждѣ изъ южната частъ на Бесарабія, се строятъ масивни здания отъ чамуръ.

Но да се върнемъ на онова мѣсто отъ описанието си, кѣждѣто бѣхме се спрѣли.

За окончателното изселване на татаритѣ, което е станало прѣвъ 1807 г., ето какво още четемъ въ спомѣнуваното вѣче съчинение на Николай Йорга:

„Татаритѣ изчезнаха. Изселиха се въ масса. Тѣхнитѣ градове изчезнаха заедно съ тѣхъ. Тѣ сами разрушиха много кѣщи, а ония, които тѣ не събориха, разсипаха се сами, защото бѣха отъ чамуръ. Слѣдъ единъ мѣсецъ, не се виждаше нито слѣда отъ тѣхнитѣ обширни села . . . Тѣ оставиха въ селата си сички домашни животни, които изгинаха отъ гладъ. Когато се приближаваше нѣкой до едно запуснѣло жилище, слушаше мяукане, виене и грачене и виждаше едно множество котки, пуйки, кокошки, гѣски и патици, които просѣха милостта на човѣкътъ, естествения тѣхенъ покровитель¹¹⁾.

Въ 1806 година, тъкмо въ началото на войната мѣжду руситѣ и турцитѣ, въ Буджакътъ не се намираха освѣнъ около 5000 души татари. А въ 1812 година, въ

Бесарабія нѣмаше вѣче нито единъ татаринъ¹²⁾.

На това мѣсто се ражда питане: кѣждѣ отидоха татаритѣ, слѣдъ като бѣха принудени да напуснатъ Буджакътъ?

Прѣди да отговоримъ на тоя въпросъ, трѣбва да спомѣнемъ, че татарското население въ Буджакътъ, което образуваше цѣлата Буджашка ордия, се подраздѣляше на четири голѣми колѣна: Едисановото колѣно, което обитаваше изъ долинитѣ Алкали-дере, Хаджи-дере, Сарата, Саржаръ, Бою, Чада и др. (около градътъ Аккерманъ); колѣното Оракъ-оглу обитаваше изъ долинитѣ: Когжликъ, Чада и Ески-онусъ (на мѣстото на днешнитѣ нѣмски села); колѣното Орумбетъ-оглу обитаваше изъ долинитѣ: Салчя, Ялпухъ, Буюкъ-ялпу и Лунгуца (на мѣстото на много днешни български села и градоветѣ Болградъ и Комратъ) и, най-послѣ, колѣното Измаилъ-Канеси въ долината и около езерото Катлабуѣ (на мѣстото на много днешни български села до прѣдградията на гр. Измаилъ¹³⁾.

Едисановото колѣно, подъ прѣдводителството на Кримъ-Гирей, е било прѣселено въ Кримъ, прѣвъ 1759 г.¹⁴⁾.

Въ 1770 год. графъ Пахлень, командиря на руската войска, която бѣше обсадила крѣпостта Бендеръ, влѣзе въ прѣговори съ татарскитѣ първенци (мурзи) и успѣ, слѣдъ прѣвземането на рѣчената крѣпостъ, да застави татаритѣ

10. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 322.

11. Studii Istorice asupra Chiliei si Cetătei — Albe отъ Н. Йорга, Bucuresci 1900, стр. 254, 255.

12. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 95.

13. Ibid, стр. 95.

14. Ibid. стр. 95.

да се оттеглятъ за къмъ Кримъ. По вѣче отъ 12,000 татари се вдигнаха и потеглиха за къмъ брѣговетъ на Азовското море ¹⁵⁾.

Въ врѣмето на руско-турската война отъ 1806—1812 г., руситѣ като прѣвзеха крѣпостъта Килия, генер. Ланжеронъ бѣше назначенъ командантъ на тая крѣпостъ съ заповѣдь да извади турцитѣ изъ вжтрѣшността ѝ и да нареди въпросътъ съ татаритѣ, както намѣри за добръ. Въ 1807 г. стана едно збиване мѣжду руси и татари при Кинбей, което има за резултатъ изчезването на тия послѣднитѣ отъ Буджакътъ: по-голѣмата частъ бѣха изтрѣбени въ Буджакътъ; а отъ останалитѣ едни ($\frac{4}{5}$ части) прѣминаха подъ руска власть (*trecura sub obladuirea rus-asca*), а други ($\frac{1}{5}$ частъ) се затвориха въ крѣпостъта Измаилъ. Мнозина отъ тия ще да сж прѣминали въ Турция, когато това е било възможно ¹⁶⁾.

Въ свѣзка съ тия свѣдѣния, ще цитираме и онова на българския историографъ Д. Иречекъ, който казва:

„Едничкото уцѣляло българско село въ Герлово, Върбица, е било резиденция на татарскитѣ султани, които заедно съ свои съотечественици сж се прѣселили отъ Кримъ въ Турция. Въ 1770 год. тѣ билъ вѣче около 20,000 души“ ¹⁷⁾.

По-скоро, татаритѣ за които говори Иречекъ, ще да сж се прѣселили въ с. Върбица, отъ Буджакътъ.

15. Basarabia отъ Замф К. Арбуре, стр. 95.

16. Studii Istorice asupra Chiliei si Cetatei-Albe отъ Н. Йорга, Bucuresti 1900, стр. 254, 255.

17. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. Иречекъ, Одеса, 1878 стр. 620.

Отъ сичкитѣ горѣизложени свѣдѣния, ние дохождаме до заключение, че буджашкитѣ татари сж се изселили по-голѣмата частъ въ Кримъ и по малка частъ въ България: едни въ Доброджа, други въ сѣверна, а трѣти въ южна България, по разни мѣста.

Читателя знае вѣче, че нѣкои отъ прѣселенцитѣ българи сж се заселили, на първо врѣме, въ крѣпоститѣ, които се нахождатъ изъ Буджакътъ. Тия крѣпости сж билъ въ рѣцѣтъ на турци, пазени отъ турска войска, подъ командата на турски военачалници. Въ тия крѣпости е живѣло и друго християнско население, принадлѣжащо на разни народности, както и турско гражданско население. Българитѣ, установени въ вжтрѣшността на тия крѣпости, сж живѣли въ миръ и съгласие съ турцитѣ, водили сж съ тѣхъ търговия и имали сж тамъ заедно съ другитѣ християни, църкви и манастири.

За да подкрѣпимъ това твърдене съ доказателства, привеждаме слѣдующия фактъ. Селото Банова (Бановка въ устата на българитѣ), което се намира на 15 километра източно отъ градъ Болградъ, е основано въ 1821 г. отъ българи, излѣзали отъ крѣпостъта Измаилъ. Името си селото е приело отъ името на единъ българинъ, Бано, който пръвъ се е заселилъ на това мѣсто ¹⁸⁾.

Впрочемъ, у днешнитѣ жители отъ това село сжествува прѣдание, че на-истина тѣхнитѣ дѣди и прѣдѣди сж излѣзали изъ Измаилската крѣпостъ и сж дошлѣ да заселятъ селото, кое-

18. *Българскія Колоніи* отъ А. Скалковски, стр. 85.

то нарѣкли съ името на дѣдо Ваню, единъ отъ първитѣ заселенци.

Отъ казаното до тукъ се вижда, че българитѣ-прѣселенци въ южната частъ на Бесарабия, когато за пръвъ пѣтъ сж се явили тамъ, сж влѣзли въ съприкосновение съ три народности: молдовани, татари и турци.

Двѣ отъ тия народности — татаритѣ и турцитѣ напуснаха страната: татаритѣ въ 1807 г., а турцитѣ слѣдъ Букурешкия трактатъ отъ 1812 г., слѣдъ който и съ силата на който цѣла Бесарабия стана окончателно руска провинция.

Да описваме битѣтъ на турската народностъ, съ която сж влѣзли въ сношение българскитѣ прѣселенци, мислимъ че нѣма нужда, защото читателя познава тая народностъ въ подробности.

На насъ по-скоро ни се налага длъжностъ да опишемъ ония народности, които слѣдъ татаритѣ и турцитѣ дойдоха въ южната частъ на Бесарабия, заселиха се тамъ и днесъ сж съотечественици съ българитѣ отъ тоя край.

Пристѣпяме прочее, да изпълнимъ тая своя длъжностъ:

Въ слѣдствие на войната отъ 1806—1812 г., която има за резултатъ изселването на татаритѣ, а слѣдъ тѣхъ и онова на турцитѣ, южната частъ на Бесарабия, Буджакътъ, както вѣче знаемъ, запустя. Тойзи край трѣбваше да се засели. Руското правителство, което до туй врѣме бѣше покрило други турски провинции, задъ р. Днѣстеръ, мѣжду които и днешната херсонска губерния и които вѣче наричаше: нова-русия, бѣше издало манифеститѣ си отъ 1762 и 1763 г., съ които се ка-

няхъ въ Русия, новата Русия разбира се, задгранични прѣселенци. Тия манифести имаха по-послѣ сила и за Бесарабия ¹⁹⁾.

Читателя вѣче знае, че прѣди войната за която е дума (1806—1812), прѣзъ врѣмето на самата тая война, както и слѣдъ свършването ѝ, въ Буджакътъ се явиха българи, изселенци изъ българскитѣ земи, българи които се заселиха изъ Буджакътъ. Но опустѣлитѣ тукъ земи бѣха пространи и числото на дошлитѣ българи не бѣше въ състояние да ги подпълни. Рускитѣ манифести искаха „задгранични прѣселенци“ за празднитѣ мѣста, та не глѣдаха нито на народността на дошлитѣ, нито на вѣрата имъ.

И за туй, ние срѣщаме, че прѣзъ 1814 г. сж пристигнали изъ полското царство 1443 домохачия нѣмци, които се заселватъ въ Буджакътъ, въ съсъдство съ българитѣ, и основаватъ тамъ седемъ села, а именно: Бородино, Тарутино, Кулмъ, Малоярославецъ, Красна, Лаипцигъ, и Клящица ²⁰⁾.

Двѣ години слѣдъ това, въ 1816 г., друга группа нѣмци пристига изъ вѣтрѣшността на Русия, се настанява въ Буджакътъ и образува тамъ други четири села: Фершампенуазъ, Брианъ, Парисъ и Арцисъ ²¹⁾. Тия нѣмци, потомцитѣ на които живѣятъ и до днесъ въ селата образувани отъ тѣхнитѣ прѣдѣди, сж емигранти отъ пруското кралство и вюртембергското херцогство ²²⁾. Тѣ много по-рано сж еми-

19. *Българския Колонии* отъ А. Скалковски, стр. 3 и 4.

20. *Basarabia* отъ Замфиръ К. Арубуре, стр. 92.

21. *Ibid.*, стр. 92.

22. *Ibid.*, стр. 215.

грирали отъ отечеството си и сж се явили понапрѣдъ въ Полша, а послѣ и въ Русия, слѣдъ царския указъ отъ 27 Мартъ 1767 г., съ който се обезпечваха на иностраннитѣ прѣселенци нѣкои права и привилегии, за които ще говоримъ по-послѣ, когато говоримъ за правата и привилегиитѣ на българитѣ.

Днесъ тия нѣмци — прѣселенци живѣятъ въ 25 села, раздѣлени на три околии :

I. Клящишка околия :

1. Клящица
2. Хофнунгшалъ
3. Бородино
4. Лаипцигъ
5. Березино
6. Парисъ
7. Стари-Арцисъ
8. Нови-Арцисъ
9. Бриянъ и
10. Фриденталъ.

II. Ма оярославска околия :

1. Малоярославецъ I
2. Малоярославецъ II
3. Кулмъ
4. Тарутино
5. Красна
6. Кацбахъ
7. Фершампенуазъ I
8. Фершампенуазъ II
9. Даиченталъ
10. Теплицъ
11. Деневицъ и
12. Плотскъ.

III. аратска околия :

1. Сарата
2. Лихтенталъ и
3. Гнаденталъ.

Битѣтъ на нѣмцитѣ въ южната часть на Бесарабия е прѣ-интересенъ и ние ще го опишемъ.

Нѣмцитѣ сж отлични модерни земледѣлци и послужиха за образецъ на настаненитѣ вѣче въ Буджакѣтъ българи. И за да докажимъ това, доста е като отбѣлѣжимъ фактѣтъ, че българитѣ заеха и усвоиха сички онѣзи земледѣлски орѣдия, съ които се явиха нѣмцитѣ и замѣниха съ тѣхъ прѣвобитнитѣ си орѣдия, които бѣха наслѣдили отъ бацитѣ си. Нѣмцитѣ донесоха съ себѣ си и много по усвѣршенствуванни занаяти, които българитѣ въ кѣсо врѣме усвоиха. Ето единъ осезателенъ примѣръ. Прѣди 50 год., само нѣмецѣтъ-коларъ можеше да изработи онѣзи дървени оковани съ желѣзо талиги, познати въ Бесарабия подъ името „малйошки“ (ед. ч. малйошка) или „нѣмцойки“ (ед. ч. нѣмцойка); а отъ 50 год. на-самъ, българитѣ-колари възха да работятъ сжщитѣ талиги, дори и подобри.

Нѣкои отъ спомѣнжитѣ нѣмски села сме споходили прѣди 25 години. Видѣли сме устройството на тия села и редѣтъ, който царува въ тѣхъ. Това устройство и тоя редъ искаме да го съобщимъ на читателя.

Нѣмскитѣ села сж планирани и обикновенно състоятъ отъ една-единствена улица, която е широка, права и дълга нейдѣ единъ километръ, а нейдѣ и повѣче, ако селото е по-голѣмо. Описанието на едно село е достатѣчно да ни даде пълно понятие и за другитѣ, защото сичкитѣ села сж построени по сжщия образецъ, църквитѣ и кжщитѣ — по сжщия планъ, улицитѣ и площадитѣ — въ сжщия размѣръ.

Въ срѣдъ селото е площадѣтъ, а срѣдъ площадѣтъ — църквата, готическа архитектура, съ голѣми,

ствли прозорци. До църквата е кщата на свещеникътъ, здание расиво, обиколено съ градина отъ подородни дървеса. На една отъ гранитъ на площадтъ стоятъ въ массивни здания — селското метство и училището.

Селски кръчми въ нѣмскитъ села има: една или двѣ най-много въ едно село. Кръчмари обикновено биватъ: или нѣкой старъ и веджгавъ селенинъ или нѣкой вдовица. Ние питахме защо кръчмаритъ сж или маже сакати или жени вдовици. Нѣмецътъ ни отговори: у насъ е обичай щото най-бѣднитъ и вдовицитъ да сж кръчмари; бѣднитъ и вдовицитъ по-лѣсно ще изкаратъ поминъка и съ тоя занаятъ, който не е тежеченъ, а дава добра полза. Казваше ни нѣмецътъ още, че когато питиепродавецътъ е жена, посѣтителитъ на кръчмата ги е радъ да сѣднатъ и да се запиятъ и тази била една отъ причинитъ, че пиянството не било развито мѣжду тѣхъ. Сѣ тогава се научихме, че на нѣкои сѣвършено бѣдни, общината давала заемъ нужния капиталъ за да купятъ литиета и да отворятъ литейни завѣдѣния.

Кжшитъ изъ нѣмскитъ села сж почти еднакви, единъ образецъ. Сѣка кжща е обърната съ лицето къмъ югъ и съ гърбътъ къмъ сѣверъ, допира до улицата съ широчината си, а дължината ѝ простира навжтрѣ изъ дворѣтъ. Съ красивитъ си покриви отъ черепъ, дѣски или керемиди и съ симетричнитъ си прозорци боядисани обикновено съ синѣо, тия късосани съ варъ, а по нейдѣ съ бѣлтиникава или червеникава боя, кжщи, прѣдставятъ приятно зрѣнище.

Вжтрѣ въ кжшитъ си, нѣмцитъ държатъ по една стая мобилирана съ маса и столове и съ одѣръ или креватъ, за гости. Чистотата въ такава стая е безукоризнена. И гостенина сѣкога ще намѣри чисто лѣгло и добра храна. Самъ нѣмецътъ и семѣйството му се хранятъ добръ и спятъ на постѣлки.

Нѣмецътъ оре земята съ коне, защото конетъ не сж изложени на толкозъ много болѣсти, както воловитъ. Той държи само крави, отъ млѣкото на които произвежда добро сирене и още по добро масло.

Нѣмецътъ е фанатикъ, говори само езикътъ си и мажно науча другъ езикъ. Принуденъ е да научи официиялния, руския езикъ, но го говори толкозъ злѣ, щото е почти смѣшенъ когато се обяснява на него. Но за туй пѣкъ нѣмецътъ е практиченъ: единъ отъ селото, когато е още дѣте, се дава на руско училище, учи руския езикъ и се готви за писаръ на общината; тая длъжностъ е кариерата на тоя нѣмецъ прѣзъ живота му. Макарь и да се намира въ сѣкидневни сношения съ българи, молдовани, руси и други народности, нѣмецътъ не науча другъ езикъ и говори само нѣмски или, както спомѣнахме, и развалено руски.

Нѣмцитъ сж дисциплинирани. Кметътъ пази интереситъ на селото, а селенинъ почитатъ кмета си и изпълняватъ разпоредбитъ му. Общинскитъ интереси стоятъ на първо мѣсто, слѣдъ тѣхъ дохождатъ частнитъ. Ето, въ това отношение, два примѣра. Случи се пожаръ, църковната камбана зазвѣни „за пожаръ“, сѣки тича: единъ съ брадва, другъ съ кука, трети съ кофа, четвърти съ сака,

пети съ конь за впрѣгане въ сака, кой съ каквото е длъженъ да се яви, споредъ както порано е установено отъ общинския съвѣтъ. Сички дружно гасятъ и пожарътъ е изгасенъ. Пострадалиа отъ пожаръ, ако загубитъ му сж значителни, се обезщетява отъ жителитъ на общината, по една справедлива норма. Случи се кражба на конь, крава или другъ нѣкой добитѣкъ, църковната камбана звѣни по особенъ начинъ и сѣки жителъ отъ тоя начинъ на звѣнене още като чуе камбаната знае, че се е случила кражба на добитѣкъ; тича въсѣдналъ на конь и въоръженъ въ кметството; тамъ кметътъ, опрѣдѣля групи отъ по 5—6 конника да трѣгнатъ по разни направления, къмъ разни села, за да дирятъ откраднатия добитѣкъ и да заховатъ крадеца или крадцитѣ. Тая потеря прониква на сѣкѣждъ и разтърсва сичко. Въ повѣчето случаи, крадцитѣ сж заловени и заедно съ откраднатия добитѣкъ сж докарани въ селото. Тогава тѣжко на крадцитѣ! Разяренитѣ селени ги биятъ немилостиво и слѣдъ това ги прѣдаватъ на властитѣ. Случвало се е, щото крадцитѣ сж бивали умъртвявани въ врѣмето на биенето. Тогава нашитѣ нѣмци зематъ тѣлата на убититѣ и ги отнасятъ на нѣкой отъ мѣждитѣ на селото си, обикновено тамъ, къдѣто се събиратъ границитѣ на четири села и на това мѣсто, оставитъ мъртвитѣ тѣла, връщатъ се въ селото и се потайватъ. Слѣдъ день, два или три, нѣкой човѣкъ, отъ друго село разбира се, намѣри мъртвитѣ тѣла и съобща въ селото си, кмета на туй село съобщава на властѣта, а прѣдставителитѣ на тая послѣд-

ната дохождатъ и почватъ да дирятъ убийцитѣ. Никой не знае за тѣхъ, а тѣзи, които знайтъ не казватъ, и властѣта си отива безъ да издири злодѣйцитѣ. Властѣта, нѣма съмнѣние, знае че това убийство е нѣмско дѣло, но когорта хване?

И дума не трѣбва да става, че подобенъ самосѣждъ, е дѣло нечовѣшко и безбожно, но нѣмцитѣ сж покрили челата си съ такава слава и по тоя начинъ сж сторили недостѣпни селата си за крадцитѣ. Ние знаемъ, че докогато въ българскитѣ и другитѣ села въ Бесарабия, краденето на добитѣкъ става твърдѣ често, въ нѣмскитѣ села това зло почти неществува.

По панаиритѣ и пазаритѣ, които ставатъ въ нѣкои нѣмски и български села и градове, както и навжтрѣ изъ областѣта, отиватъ да продаватъ прѣизвѣдѣнията си и българи, и нѣмци, и молдовани, и руси, и членове отъ разни други народности. Разбира се, че тия производители, като продаватъ произвѣденията си, купуватъ въ сжщото врѣме отъ панаиритѣ и пазаритѣ, туй което имъ трѣбва било за търговия, било за домашни потрѣби. Въ тия земания-давания, случватъ се и недоразумѣния, та и скарвания, а скарването по нѣкога стига и до бой. Нѣмецътъ и въ тоя случай е генияленъ: той се бие и се бие майсторски; той въ боятъ ще лѣгне пръвъ на земята и на гърбътъ си, и до когато съ едната си ржка ще държи противникътъ си, съ другата ржка ще го бие и мушка, а въ сжщото врѣме ще вика до Бога: „оле ле, уби ме!“ Тая стратагема е нужна на нѣмецътъ въ случай, че работата

дойде до сждъ. Кой е бития? Бития е този, който лѣжеше отдолу! Такава е логиката на сичкитѣ сждии по земното кълбо. Но се случва и друго нѣщо, дѣто нѣмецътъ е неподражаемъ. Биятъ се да рѣчемъ нѣмецъ съ русинъ. Руси, българи, молдовани и други гледатъ и чинятъ сеиръ. Нѣмцитѣ обаче, не правятъ сжщото. Тѣ отиватъ да разтърватъ. Тѣхното разтърване е на глѣдъ такова; разтърватъ, на-истина, но въ туй разтърване колко незабѣлѣзани отъ вѣншни лица мушканици ще осѣти русина, само той знае. И у българитѣ, по поводъ на такова разтърване, отдавна сжествува поговорката: „нѣмско разтърване“.

Едва що описанитѣ свѣдѣния, за битѣ на нѣмцитѣ въ южната частъ на Бесарабия, нѣма да бждатъ пълни, ако не дадемъ мѣсто и на онѣзи свѣдѣния, които извѣстния вѣче ромѣнски писателъ Арбуре, който така сжщо е сподобилъ нѣкои нѣмски села, донася:

„Въ нѣмско село, казва Арбуре, кметътъ е голѣма личностъ; прѣдъ него стоятъ селенитѣ съ голи глави. Да се отклони нѣкой селенинъ отъ едно общинско задѣлжение, да се не яви на общински съборъ, кждѣто се рѣшаватъ общи работи, да не дойде на помощъ когато има пожаръ или наводнение, — сж нѣща невъзможни. За туй, нѣмскитѣ села сж въ цвѣтуше сѣстояние; редътъ и изобилието сж характеристичнитѣ черти на тия села“ 23).

По-горѣ говориме, че ставатъ панаири и пазари въ нѣмски и български села и градове. Отъ

23. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 221.

нѣмскитѣ села ще цитираме само едно, въ което става пазаръ; то е Тарутино, официалното име на селото, или Чокракъ, както го наричатъ българитѣ. Нѣмцитѣ именуватъ сжщото това село: Анчокракъ. За панаиритѣ и пазаритѣ, които ставатъ въ градоветѣ: Болградъ и Комратъ, както и въ нѣкои отъ по-голѣмитѣ български села, ще говоримъ по-нататѣкъ, когато ще описваме тия населени мѣста. Сега ще кажемъ нѣколко думи за пазарѣтъ въ нѣмското село Чокракъ.

Това село е населено изключително съ нѣмци. Броятъ на населението му, прѣзъ 1892 г. е билъ 3642 жители и отъ двата пола. Селото сѣстои отъ една единствена права улица. Има една лютеранска църква и добро нѣмско училище, а до училището обширна дървесна градина. Край селото е посадена прѣкрасна и добръ надзиравана околийска пепиниера.

Пазарѣтъ въ това село става веднажъ въ двѣ седмици, въ вторниченъ день. На тоя пазаръ се събира много свѣтъ както отъ нѣмскитѣ села, а така сжщо и отъ другитѣ околни български, руски и молдовански населени мѣста. Главнитѣ прѣдмѣти, които тукъ се продаватъ и купуватъ сж: едъръ добитѣкъ, особено коне отъ добра мѣстна порода; разни земледѣлски орждия, които се изработватъ отъ нѣмскитѣ ковачи; доброкачественно кравешко масло, сирене и пр.

Сички нѣмци въ южната частъ на Бесарабия, споредъ едно прѣброяване отъ 1892 г., сж около 42,600 души и отъ двата пола. По вѣроизповѣдания се раздѣ-

лять: 94% протестанти и 6% католици²⁴⁾.

Свършваме свѣдѣнията си за нѣмцитѣ-прѣселенци съ една заключителна бѣлѣжка. Тия западни прѣселенци, пионери на едно рационално обработване на земята и носители на поусъвършенствувани занаяти, сѣ дѣйствително едно полѣзно въ краятъ население, което, благодарение на старанието и трудътъ си, днесъ е благосъстоятелно.

Слѣдъ народноститѣ, за които вѣче говорихме, иджѣт руситѣ и малоруситѣ, които сѣ заселени въ южната частъ на Бесарабия и съ които така сѣщо влѣззоха въ контактъ българитѣ прѣселенци въ тая страна.

Тия двѣ словѣнски народности ще опишемъ поотдѣлно и накъсо.

Руситѣ (великоруситѣ) сѣ заселени въ компактна маса като българитѣ и нѣмцитѣ само въ една околия, въ околията която има за центъръ селото Чешма. Тая околия у руситѣ се нарича „казенія поселенія“, както и у ромжнитѣ се е наричала „Domeniile statului“, наименование, което прѣведено на български значи: околията на държавнитѣ имоти. Тая околия носи това си наименование отъ фактътъ, че сичкитѣ земи, които сѣ привързани къмъ селата, сѣ държавни, а жителитѣ отъ тия села нѣматъ онѣзи права и привилегии, каквито иматъ българитѣ и нѣмцитѣ. Тая околия се намира въ Болградския окръгъ, далечъ отъ гр. Болградъ по източно направление около 60—70 километра. Читателя ще сръщне понататкъ описанието на тая околия.

²⁴ 24. Bazarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 222.

По другитѣ мѣста, руситѣ сѣ заселени изъ села и градове около българскитѣ и нѣмскитѣ села, но не вѣче тѣй компактно, както въ околията на „държавнитѣ имоти“. Въ нѣмскитѣ или българскитѣ села не се сръщатъ руси. Нѣмцитѣ впрочемъ, не търпятъ чужди на народността имъ елементи въ селата си, когато въ български села има понеидѣ молдовани и, обратно, въ молдовански села има и българи.

Градътъ Измаилъ, голѣмъ градъ въ Бесарабия, е населенъ съ много народности. Въ него живѣятъ и руси, и малоруси, и молдовани, и българи, и гърци, и ерменци и други; но той не е прѣстаналъ да има физиономията на руски градъ, поради мнозинството на руското население въ него, дори и въ ромжнско врѣме (1857—1878).

Кога сѣ дошли руситѣ въ краятъ ние не знаемъ и неможемъ да опрѣдѣлимъ, тѣй като не сме правили никакви издирвания въ това отношение, но чини ни се, че не ще да згрѣшимъ ако утвърдимъ, че заселването на тая словѣнска народностъ въ тоя кжтъ е едноврѣмено съ онова на българитѣ, а именно слѣдъ рускотурскитѣ войни отъ втората половина на XVIII и началото на XIX в.

Руситѣ сѣ добри земледѣлци и скотовѣдци, но сѣ далечъ въ това отношение отъ нѣмцитѣ, та дори и отъ българитѣ. Тѣ не възприеха тѣй много онѣзи нововъведения, които нѣмцитѣ донесоха въ краятъ, както това сториха българитѣ. Но за туй пѣкъ руситѣ сѣ отлични риболовци и въ селата кждѣто живѣятъ, когато тия села сѣ край Черното море, край Дунава или край нѣкое езеро, риболовството е главното

имъ занятие, слѣдъ което иджтъ земледѣлнето и скотовѣдството.

Руситѣ изобщо живѣятъ въ прости кѣщи и хранятъ се твърдѣ злѣ.

Пиянството е голѣмъ порокъ у това население. Руситѣ въ селата отъ околията нарѣчена „държавнитѣ имоти“, въ туй отношение сж уникамъ: като че ли цѣлѣта на живота у тѣхъ е кръчмата. Свадбата, слѣдъ вѣнчаването, което става въ църквата, се доизкарва въ кръчмата. Цѣлата свадба ще отиде въ кръчмата и ще се прѣдаде на игри и пиене. Пиятъ еднакво и стари и млади, и мъже и жени. И това пиянство, тая веселба, се продължава цѣлия денъ и късно прѣзъ нощта. Въ врѣмето на това пируване, отъ устата на жени ще се слушатъ такива нецензурни думи, поговорки и припѣвки, отъ които би се засрамили дори и единъ мъжъ; но у руситѣ подобно нѣщо е обичай и тѣ го обясняватъ съ това, че когато човѣкъ е веселъ, прощава му се такава волностъ. Отъ само себѣ си се разбира, че ако женитѣ, въ врѣмето на пируването, даватъ ходъ на весели нецензурни думи, то мъжетѣ пъкъ се стараятъ да надминатъ въ това отношение прѣдставителкитѣ на прѣкрасния полъ. Сжщото нѣщо е и въ случай на кръщение. Слѣдъ кръщенето, сички отиватъ въ кръчмата и тамъ се прѣдаватъ на веселба и пиене. Сжщото нѣщо е и по случай на погребение. Като погребатъ мъртвеца, отиватъ въ кръчмата и пиятъ за „Богъ да прости“. Пиятъ съ една дума, при сѣки случай: и кога се весели, и кога сж жаловити.

Въ благоприятното условие на владѣюща нация, руситѣ си за-

пазиха езикътъ и народността. Тѣ, впрочемъ, и въ ромжнско врѣме (1857—1878), не усѣтиха никакво налѣгане отъ владѣющата ромжнска нация, както не усѣтиха и българитѣ, защото ромжнитѣ прѣзъ онова врѣме, не гоняха въ държавната си политика, никаква цѣль за поромжнчване на чуждитѣ елементи, каквато цѣль виждаме да гонятъ въ днешно врѣме, спроти нашитѣ сънародници въ Доброджа.

Заселването на руситѣ и малоруситѣ въ южната частъ на Бесарабия ще да е станало по инициативата на руското правителство и съ видимата цѣль да се колонизира краятъ съ руски елементъ. Но тия словѣнски народности съ радостъ ще да сж приели да дойдатъ въ новия край, защото по онова врѣме тѣ живѣха въ роднитѣ си мѣста по милостѣта на своитѣ господари „помѣщици“, които се разполагаха съ тѣхъ, като съ безправни сжщества. По него врѣме мнозинството отъ селенитѣ изъ цѣла Русия се наричаше „помѣщичие-крѣстьяни“ или „крѣпостниѣ“ и бѣха привързани къмъ земята, на която живѣха, а тая земя се продаваше и купуваше заедно съ „крѣпостниетѣ“, които бѣха родени и живѣяха на нея. Чиято бѣше земята, негови бѣха и „крѣпостниетѣ“ и това се прѣдаваше по наслѣдство отъ родъ въ родъ. Цѣли столѣтия подъ редъ, богатитѣ хора въ Русия се оцѣняваха по броятъ на „крѣпостниетѣ“, които имаха на земитѣ си. Това жално положение на рускитѣ селени се прѣкрати отъ Александра II, освободителя на България. Тоя великъ човѣколюбецъ прѣди да освободи три милиона бъл-

гари отъ турското робство, освободи на 19 Февруари 1861 година 22,000,000 руси отъ робството на „помѣщицѣтѣ“. И не само, че ги освободи, но и ги надари съ земя, която отчужди отъ земитѣ на „помѣщицѣтѣ“²⁵⁾.

Ето защо казахме погорѣ, че руситѣ, при условията въ които живѣха въ роднитѣ си мѣста, съ радостъ ще да сж приели да дойдатъ въ южния край на Бесарабия, където на първо мѣста ставаха свободни граждани и на второ — добиваха достатъчна правителствена земя за обработване.

Нѣма съмнѣние, че руското правителство съ такъвъ голѣмъ контингентъ отъ „помѣщицѣе-крестьяне“ можеше да насели десетъ Бесарабии, но не е щѣло да обезлюди земята си, а при това е срѣщнало мѣчнотии и отъ „помѣщицѣтѣ“, които не пушаха „крѣпостниетѣ“ си, за туй се ограничи да колонизира само крайнитѣ прѣдѣли на Бесарабия.

Въ цѣла Бесарабия числото на руситѣ, споредъ официалното руско прѣброяване отъ 1890—1891 години, е отъ 34,473 души и отъ двата пола²⁶⁾.

Мѣжду тия руси има православни, но по-голѣмата частъ сж сектанти, разколници. Мѣжду разнитѣ секти, виждаме, сектата на „шундиститѣ“, която се бори противъ пьянството и нейнитѣ послѣдователи сж си запрѣтили употребението на спиртни нитиета. Деветъ по главни секти сж: поповци, безпоповци, духоборци, молокани, шунди-

сти, пригуни, клѣсти, скопци и страники²⁷⁾.

Тия секти ще опишемъ накъсо по двѣ причини: а) защото тѣхнитѣ прѣдставители живѣятъ въ села, които граничатъ съ български села и б) защото нѣком отъ селата, въ които живѣятъ сектанти, и днесъ се броятъ въ административно-ступанско отношение къмъ Болградския окръгъ.

Поповци, секта която отрича святостѣта на официалната православна църква, като я счита фалшифицирана отъ Петра Велики; тая секта има духовенство и владицѣтѣ ѝ допусчатъ седемѣтъ църковни таинства, отричатъ обаче, рѣшенията на VI-я съборъ и обявяватъ за фалшифицирани сичкитѣ църковни книги, измѣнени въ врѣмето на Митрополита Никона.

Безпоповци, секта която признава двѣ таинства: кръщенето и изповѣдането. Тия таинства ги приема отъ избрани изъ помѣжду си съенорияши, защото не признава и нѣма духовенство.

Духоборци или духовни християни, както се наричатъ тѣ, вѣрватъ въ Богъ-Слово, който съществува въ душата на сѣки човекъ. Външнитѣ изявления, църковнитѣ таинства и обреди, догмитѣ и молитвитѣ — отричатъ, като ги считатъ за фетишизмъ.

Молокани, носятъ името си отъ руската дума „молоко“ (млѣко), защото употребяватъ млѣкото и въ постни дни. Тия сектанти отричатъ рѣшенията на съборитѣ и признаватъ само Библията. Приематъ църковнитѣ таинства, но само духовно. Богослужението,

25 *Энциклопедический Словарь* отъ Брокхауза и Ефрона, С. П. Б. т. I, стр. 405.

26 *Basarabia* отъ Замфиръ К. Абруре, стр. 147.

27. *Basarabia* отъ Замфиръ К. Абруре, стр. 513—516.

-обредитѣ, знакътъ на кръстътъ, колѣнчненето, молитвитѣ — отричатъ. Тѣ не вѣрватъ въ икони, свети мощи, които обявяватъ за идоли.

Щундисти сж една секта, която донегдѣ се приближава до протестантизмътъ съ пропунсирани тенденции до единъ утопически социализмъ. Тѣ отричатъ църковната иерархия и недопускатъ отъ църковнитѣ книги освѣтъ Новия и Вѣтия Завѣтъ, които четатъ въ тѣхнитѣ интимни събрания. Тѣ си запрѣщаватъ да полагатъ клетви въ името на Бога и да влизатъ въ войска. Тѣ сж си запрѣтили и употрѣбението на спиртни питиета.

Пригуни е една секта кватериянска, която се е разпространила въ Бесарабия около 1836 год. отъ нѣкой си Лукианъ Петровъ, дошелъ отъ Молдова. Тоя русинъ прѣминалъ Прута и обявилъ, че е Христосъ, слѣзълъ отъ небето, слѣдъ което учреди секта състояща отъ престолюдие, която вѣрва, че Св. Духъ се вселява въ душата на събранитѣ вѣрующи. Богослужението у тѣхъ, което се извършва отъ проповѣдниците имъ, състои отъ религиозни пѣсни и разни игри.

Клжсти или Божи човѣци сж християнски пантеисти. Тѣ сж противъ бракътъ и проповѣдватъ нежененето, а на ожененитѣ да живѣятъ съ женитѣ си като съ сестри. Събрани на молитва, тѣ се въртятъ докогато се зашеметатъ; тогава, въ единъ видъ изтупление, почватъ да проповѣдватъ.

Скопци сж клонъ отъ сектата Клжсти и се отдѣлиха защото сж противни на продължителното оплодяване на родътъ.

Тая секта, споредъ както разказватъ послѣдователитѣ ѝ, е основана отъ русина Селивановъ. Той е билъ роденъ безъ грѣхъ отъ Царица Елисавета, дъщеря на Петъръ Велики. Самъ Христосъ е билъ въплотенъ въ него. Той, Селивановъ, се е възкачилъ на руския прѣстолъ подъ името Петъръ III, билъ е сваленъ отъ неприятелитѣ си, но живѣе и сега скритъ. Ще дойде обаче, деньтъ когато Селивановъ ще се яви отново и като събере наоколо си сички скопци, ще спаси свѣтътъ. Послѣдователитѣ на тая секта се кастриратъ.

Странники или бѣгуни сж една секта крайно мистическа, която вѣрва, че за да се спаси, човѣкътъ е длъженъ да отхвърли отъ себѣ си сичко свѣтовно и да стане постояненъ бѣжанецъ, безъ мѣстожителство и свѣрталище. Послѣдователитѣ на тая секта считатъ за голѣмъ грѣхъ да бждатъ записани въ данъчнитѣ книги, да плащатъ данѣкъ, да иматъ паспортъ и пр. Като напусне родното си село, бѣгунътъ взема чуждо име, подъ което крие личността си, живѣе въ гори, около кошари и по нѣкой пѣтъ въ села, при селени, на които симпатизира. Когато е уловенъ отъ властѣта, бѣгунътъ казва, че не знае дѣ се е родилъ и кои му сж родители, че не припознава властѣта за законна, а за орждие на Антихриста. Бѣгунитѣ отричатъ бракътъ и изискватъ отъ послѣдователитѣ си въздържане.

Описанието на тия секти го заемаме изцѣло отъ многажди цитираното вѣче ромжнско съчинение ²⁸⁾.

²⁸⁾ Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 513—516.

Малоруситѣ живѣятъ разпрѣснато изъ села, около българскитѣ, нѣмскитѣ, молдованскитѣ и рускитѣ села. Тѣ никждѣ, въ тоя край, не сж групирани на компактна маса като българитѣ или нѣмцитѣ или понѣ като великоруситѣ въ околията на „държавнитѣ имоти“. Твърдѣ сж рѣдко дори и села населени изключително съ малоруси. Тая словѣнска народностъ лѣсно се асимилира съ молдованитѣ ²⁹⁾.

Малоруситѣ живѣятъ въ селата си патриархално и сж си запазили езикътъ, народността и обичаитѣ. Тая е единствената народностъ въ краятъ, която е бѣлѣжитъ съ мелодичнитѣ си пѣсни и съ разнообразнитѣ си игри. Ние сме виждали единъ танецъ, който досущъ прилича на свършенната „полка“, но е посложенъ отъ тая подирната.

Малоруситѣ сж земледѣлци и скотовѣдци, но сж останали надирѣ отъ нѣмцитѣ, та дори и отъ българитѣ.

И за малоруситѣ ще да кажемъ, че ще да сж се заселили въ тоя край едновременно съ българитѣ, както казахме и за великоруситѣ.

Сички малоруси принадлежатъ на източно-християнското-православно вѣроизповѣдане. Тая народностъ е стигала до фанатизъмъ, когато е въпросъ за християнската ѝ вѣра. Тя е емигрирвала отъ родната си земя, когато сж настѣпвали врѣмена и обстоятелства, които сж застрашавали вѣрата ѝ ³⁰⁾.

Къмъ чуждитѣ народности, които се заселиха въ Буджакътъ,

длѣжни сме да спомѣнемъ още една твърдѣ симпатична народностъ — френци отъ Швейцария или швейцарци.

Швейцарцитѣ се намѣстиха въ южната частъ на Бесарабия въ едно твърдѣ малко число. Тия емигранти, както спомѣнахме вѣче, сж отъ френско произхождение и дойдоха мѣжду 1824—1828 г., когато Бесарабия бѣ управлявана отъ графа Воронцова. Тѣ се заселиха въ Буджакътъ, въ мѣстността Шаба, близо до гр. Аккерманъ, кждѣто основаха колония (село) съ сѣщото име, Шаба. Тая колония днесъ е благосъстоятелна, цвѣтуща и прочута поради лозята си, отъ които излиза отличното бесарабско вино, извѣстно на сѣкждѣ изъ вѣтрѣшността на държавата подъ името: „Аккерманско вино“. Колонията Шаба заедно съ близкото до нея селце Шабалата, е населена отъ 538 души, отъ които 288 мъже и 250 жени.

Отъ тия швейцарски прѣселенци най-бѣлѣжитото сѣмѣйство е на Тардановци (Tardant), единъ отъ които е написалъ: *Essai sur l'histoire naturelle de la Bessarabie, Odessa 1841* ³¹⁾.

За да подпълнимъ описанието си, относително до народноститѣ, съ които влѣзоха въ контактъ българитѣ, по врѣмето на заселването имъ въ Бесарабия, ще трѣбва да спомѣнемъ още двѣ народности: еврейтѣ и циганитѣ.

Еврейтѣ сж отдавнашни гости на Бесарабия, още отъ сръднитѣ вѣкове ³²⁾. Тѣ сж се явили мѣжду българитѣ, наскоро слѣдѣ-

29. Basarabia отъ Заифиръ К. Арсуре, стр. 100.

30. Ibid. стр. 104, 772.

31 Ibid. стр. 104, 772.

32. Ibid. стр. 111.

заселването имъ въ южната частъ на Бесарабия, въ твърдъ малко число. Споредъ едно прѣброяване отъ 1858 г., въ гр. Болградъ е имало 15 души мъже и 14 души жени³³). Тѣ живѣятъ въ познательни маси само изъ градоветъ. Занимаватъ се съ търговия, питейнопроизводство и съ нѣкои занаяти. Въ гр. Болградъ допрѣди 45 години не бѣше позволено на никой еврейнъ да се засели. Ние помнимъ, че въ тоя градъ, до туй врѣме, имаше само нѣколко еврейски семейства, които имаха дозволение да живѣятъ. Тѣ бѣха занаятчи: тенекеджии, джамджии, дограмаджии и др. т., каквито по него врѣме нѣмаше изъ мѣжду българитъ. Днесъ, въ тоя градъ, има значително число евреи, около 50—60 домочадия, на които се позволи заселването както отъ ромжнското правителство (1857—1878), така и отъ руското (1878 и до днесъ). Въ селата населени отъ великоруси и малоруси има евреи, по едно или двѣ домочадия, които се занимаватъ съ кръчмарство. Въ околнитѣ градове: Измаилъ, Килия, Рени, Кахулъ и Аккерманъ, така сжщо има евреи, които се занимаватъ съ търговия и занаяти.

Споредъ старъ обичай, евреитъ немогътъ да бждатъ заравнени въ земята на гр. Болградъ. И до днесъ, евреитъ нѣматъ въ Болградъ гробища. Умрѣлитъ евреи ги прѣнасятъ въ Измаилъ, където има еврейско гробище. Прѣнасянето става нощно врѣме и безъ каквато и да е процесия.

33. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 113.

Евреитъ сж крайно фанатици, не се асимилирватъ и пазятъ езикътъ си — единъ разваленъ нѣмски диалектъ.

Циганитъ сж се явили въ Бесарабия къмъ края на XIV и въ началото на XV в. Тѣ и до днесъ се дѣлятъ на три категории: ватраши, лингурари, и урсари. Ватрашитъ (отъ ромжнската дума: *vatra*, огнище, *tigani de vatra*, цигани приспособени къмъ постоянно мѣстожителство), живѣятъ изъ градоветъ и биватъ слуги или цигулари; лингураритъ (отъ ромжнската дума: *lingura*, лъжица), живѣятъ лѣтно врѣме въ горитъ и правятъ лъжици, корита и други дървени прѣдмети, а зимно врѣме се прибиратъ по селата и живѣятъ въ борден; урсаритъ (отъ ромжнската дума: *urși*, мечка), живѣятъ подъ чаджри и за това се именуватъ още и шатрари (отъ ромжнската дума: *satra*, шатра, чаджръ, черга, чергари), живѣятъ чергарски животъ; а урсари (мечкари) се наричатъ защото разиграватъ мечки. Тия послѣднитъ е ималъ прѣдъ видъ руския поетъ Пушкинъ, когато е писалъ знаменитата си поема „Цигани“.

Въ цѣла Бесарабия циганитъ сж на брой 11,490, споредъ рускитъ официални статистически данни за годинитъ 1858—1871³⁴).

Тия сж народноститъ, съ които влѣззоха въ контактъ българитъ, слѣдъ като се заселиха въ южната частъ на Бесарабия, въ Буджакътъ.

34. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 113—117.

**Настаняването на българитѣ-прѣселенци въ южната
часть на Бесарабия. Основанието на села и градътъ
Болградъ. Правата и привилегиитѣ на прѣселен-
цитѣ. Управлението на тия прѣселенци въ руско
врѣме дори до Парижкия трактатъ отъ 30
Мартъ 1856 год.**

Читателя вѣче знае, че българитѣ-прѣселенци, които се явиха прѣвъ втората половина на XVIII и въ началото на XIX в. въ южната часть на Бесарабия, въ Буджакътъ, се заселиха въ тоя край.

Погорѣ казахме, че това българско население като е бѣгало отъ земята, въ която се е родило, се е прощавало веднѣжъ за винаги съ сичко близко до сърдцето му. То е напушало бащиното си огнище, родния си край, за да ги не види повѣче.

Нѣма нужда при това да доказваме, че туй българско население е имало пълното съзнание на дѣлото, което върши.

Причината на българскитѣ емиграции отъ разнитѣ врѣмена е една и сѣща: турцитѣ колятъ, грабятъ, безчестятъ.

Да бѣгаме! Този е билъ отчаяния викъ на българитѣ, прѣвъ всичкитѣ размирни врѣмена.

И тѣ сж почвали да бѣгатъ.

Кой бѣга? Кой напуша родния си край? Кой се прощава съ сичко мило?

Не е мжченъ отговорътъ и на третитѣ тия въпроси.

Отговорътъ е единъ:

Бѣга този, чийто душа е прѣпълнена отъ страдания.

Бѣгали сж българитѣ за да се спасятъ отъ турцитѣ! Бѣгали сж въ чужбина, за да намѣрятъ миренъ животъ.

Погорѣ, като говоримъ за причинитѣ на разнитѣ български емиграции, казваме, че въ врѣмето на руско-турскитѣ войни отъ началото на XIX в., много българи сж вземали участие въ тия войни откъмто руска страна и за туй сж се компромитирали прѣдъ очитѣ на турцитѣ. Тия компромитирани българи сж билѣ принудени въ послѣдствие да емигриратъ.

А отъ всичко туй слѣдва, че сж емигрирали тѣзи които не сж могли да търпятъ повѣче турското робство и тѣзи, които сж се компромитирвали прѣвъ врѣме на войнитѣ.

Отъ тия данни като изхождами, вадимъ логическото заключение, че въ южната часть на Бесарабия, въ втората половина на XVIII и въ началото на XIX вѣкъ, се

• явило едно свѣстно и съзнателно българско население.

И за туй, ние виждаме, че единъ дълбокъ разумъ ръководи това население въ по нататъшнитѣ му дѣйствия.

Най-напрѣдъ виждаме, че то гледа да се заселва въ компактна маса; а съ заселването си въ компактна маса, очевидно е, иска да се гарантира отъ сѣка евентуалностъ, която би заплашвала народността му, защото знайно е, че колкото масата е поголѣма и покомпактна, толкозъ асимилиранието ѝ съ чуждъ елементъ става помжчно. Явно е прочее, че чувството на националното самосъхранение у туй население е съществувало. А въ епохата на ромжнското господаруване, която ще описваме въ една отъ слѣдующитѣ глави, читателя ще види, че това чувство се е усилило и се е издигнало до стѣпента на единъ култъ, ако така можемъ да се изразимъ.

Слѣдъ туй, съглеждаме, че у това българско население се манифестира желанието, да създаде отъ мѣстото кждѣто се заселва, отъ земята къмъ която се привързва, единъ кжтъ, съ чисто български колоритъ. Това попълзновение го разбира и руската власт и въ края на крайщата го усвоява.

Цитирания вѣче въ настоящето описание руски писателъ Скалковски, като говори какъ сж се нареждали и устройвали българскитѣ прѣселеници въ Бесарабия, казва:

„Такъ образовалась и постепенно устраивалась въ Бесарабіи „Новая Болгарія“ ¹⁾.

1. *Болгарскія Колоніи* отъ А. Скалковски, стр. 27.

По надолу сжщия авторъ като говори за градътъ Болградъ, казва:

„Ето центральное мѣсто Бесарабскаго Болгарскаго управления „задунайскими“ колоніями. Оно именовалось прежде Табакъ; Болградомъ-же переименовано по просьбѣ колонистовъ, въ память ихъ отечества Болгаріи, Высочайшимъ указомъ 1819 года 29 декабря“ ²⁾.

Тутакси слѣдъ туй, сжщия авторъ като говори за Болградската катедрална и въ дѣйствителностъ монументална църква, казва:

„Този храмъ е забѣлжителенъ още и съ това, че е съграденъ отъ срѣдствата на българския народъ, заселенъ въ Буджакътъ“ ³⁾.

Едва що цитираниѣ бѣлѣжки нѣма да бждатъ пълни, ако неспомѣнемъ и свѣдѣніето, което ни дава и Юрий И. Венелинъ.

Както е извѣстно, Венелинъ прѣзъ 1830—1831 год. е обиколилъ нѣкои мѣста отъ сѣверна България съ цѣль да изучи българския езикъ и да събере материяли за българска история, слѣдъ което се е завърналъ прѣзъ Букурещъ въ Кишиневъ, главния градъ на Бесарабия, кждѣто бѣше вѣче живѣлъ двѣ години (1823—1825) и кждѣто се бѣше запозналъ съ българитѣ, които до това врѣме бѣха заселени въ тоя градъ. Около 1832 г. Венелинъ желае да се нареди въ градътъ Болградъ, като въ центъръ, въ който могатъ да се намѣрятъ хора изъ разни области отъ придунавска и задбалканска България или поне, които сж билѣ и

2. Ibid., стр. 55.

3. Ibid. стр. 55. Digitized by Google

сж живѣли въ тѣзи мѣста, на-
блюдателна точка за цѣлия ходъ
на българското образование, за
развитието на езика, словесно-
стѣта, за събиранieto паметници
и др. т. За изпълнението на тая
цѣль, Венелинъ се е обърналъ съ
писмо къмъ генерала Ивана Ни-
китича Инзова, главния попе-
чителъ на българскитѣ колонии
въ Бесарабия по онова врѣме.
Въ писмото си до генерала Ин-
зова, Венелинъ мѣжду другото
казва:

„ . . . На днешния литерату-
ренъ свѣтъ нѣма помалко из-
вѣстенъ народъ отъ българския;
но още по заблѣжително е, че
не сѣкиму на сѣверъ е извѣстно
какво въ жгълтъ на Бесарабия
се намира една малка Бъл-
гария, съплеменна на Русия ⁴⁾.

Както вижда читателя, намѣ-
рението на българскитѣ заселенци
да основатъ единъ чисто българ-
ски кжтъ въ южната часть на
Бесарабия, се усвоява и отъ ру-
ситѣ. Тѣ вѣче говорятъ за нова
България, за Болградъ,
който се основава отъ българитѣ
за спомѣнъ на отечеството имъ
България, за български на-
родъ, който е заселенъ въ Бу-
джактъ, за една малка Бъл-
гария, която се намира въ жг-
лтъ на Бесарабия.

За да подкрѣпимъ едва що
изказания възгледъ, че наистина
у българитѣ прѣселенци въ юж-
ната часть на Бесарабия е имало
желание и намѣрение да населятъ,

4. *Нѣкоторыя черты путешествія
Ю. И. Венелина въ Болгарію* отъ П.
Безсонова, Москва 1857, стр 38 и

Ю. И. Венелинъ и неговото зна-
чение въ исторіята на Българското
възраждане отъ М. Г. Погруженко,
София, 1903, стр. 20, 21.

както се изразяваме и погорѣ,
една отдѣлна земя, която да прѣд-
ставлява чисто български коло-
ритъ, ще си послужимъ и съ свѣ-
дѣніята на единъ отличенъ бъл-
гаринъ.

И понеже въ тѣчението на
настоящото описание ще се срѣ-
щаме многожди съ тоя българинъ,
къмъ свидѣтелствуването на ко-
гото прибѣгваме, налага ни се
длъжностъ да кажемъ кой е той.

Той е Иванъ С. Ивановъ,
роденъ въ сѣверна България, въ
гр. Лѣсковъцъ. Слѣдъ като свър-
шилъ първоначалното си и срѣдно
образование въ родния си градъ
и въ гр. Свищовъ, той заминалъ
за Киевъ, кждѣто довършилъ ви-
шето си образование. Това е би-
ло прѣвъ врѣмето на руско-тур-
ската война отъ 1853—1856 г.
Като знаялъ тѣглото на бълга-
ритѣ въ турско и като билъ въо-
душевенъ отъ желание да помогне
на поробенитѣ си братя, той за-
миналъ за къмъ театъра на вой-
ната. Стигналъ въ Силистра и
видѣлъ, че руситѣ се вдигатъ
отъ тамъ, тѣй щото желанието
му да постѣпи на военна служба,
останало неосществено. Тръг-
налъ си обратно за кждѣ Одеса
и като минавалъ прѣвъ Болградъ,
запозналъ се съ първитѣ тамошни
българи.

Слѣдъ туй, Иванъ С. Ивановъ
е билъ късо врѣме учителъ въ
Болградъ. А когато тоя градъ,
заедно съ още 23 български села,
се взе отъ Русия и се присѣдини
къмъ молдовското княжество, по
силата на Парижкия трактатъ отъ
1856 г., И. С. Ивановъ отиде въ
гр. Кишиневъ и се установи тамъ.
Билъ е назначенъ отъ руското
правителство по печителъ (у-
правителъ) на българскитѣ села

останали въ руска Бесарабия, слѣдъ Парижкия трактатъ отъ 1856 г. и въ туй качество дълго време е живѣлъ въ гр. Комратъ, новия центъръ на българскитъ села въ руска Бесарабия, нѣщо което ще бжде отбѣлѣзано по-подробно въ тѣчението на настоящето описание. Съ свойственното на българина трудолюбие, И. С. Ивановъ стигна до голѣми почести и голѣми служби въ руската държава. Въ подирнитъ години на живота си имаше вѣче чинътъ на граждански генералъ: дѣйствителенъ статски съвѣтникъ.

Прѣвъ времето на освободителната война, Ив. С. Ивановъ е билъ постоянно при руската главна квартира, при първитъ дѣйци и герои отъ тая славна война. Нему най-много се дължи образуването на българското опълчение въ Кишиневъ и Плоещъ.

А когато прѣстанаха военнитъ дѣйствия и се почна уреждането на България, И. С. Ивановъ бѣше Подгубернаторъ въ Пловдивъ, Губернаторъ въ Сливенъ и къмъ края на руската окупация Губернаторъ въ Русе.

Той се завърна въ Русия, слѣдъ като руситъ напуснаха България.

Прѣвъ сичкия си животъ, при сичко че бѣ руски поданикъ и на руска служба, не само, че се българееше, но и се въздушеваше отъ чистъ български патриотизъмъ.

Той е писалъ както за българитъ отъ Княжеството, тъй и за българитъ въ Бесарабия. Съ неговитъ писмени трудове, ние ще си служимъ още въ тѣчението на настоящето описание.

Като дохожда въ София прѣвъ

1897 г., ние го видѣхме и лично запознахме.

Той се помина миналата 1902 г. въ гр. Кишиневъ.

Миръ на прахътъ му!

Връщаме се на онова мѣсто отъ описанието си, кждѣто казвахме, че българитъ съ заселването си въ южната частъ на Бесарабия, сж имали желанието и намѣрението да даджтъ на тоя кжтъ единъ български колоритъ.

Този възгледъ основахме главно на фактътъ, че заселването става въ компактна маса и го подкрѣпихме съ обстоятелството, че самото руско правителство го възприе и усвои.

Сега, ще цитираме и бѣлжката на И. С. Иванова по сжщия възгледъ, писана още на 1864 г.:

„И ето, прѣди 40 години, въ южната частъ на Бесарабия, въ безводнитъ буджашки полета, се образува първото българско въдворение, което заедно съ останалото, подиръ прѣвземането на Бесарабия отъ Русия, неголѣмо число коренни молдовани и съ дошлиитъ прѣвъ 1830 г. българи, състави 83 села, които прѣдставляваха нова България“⁵⁾

Въ тая нова земя, въ тая нова България, се почна настаняването на българитъ. Това настаняване се почна тутакси слѣдъ дохождането на прѣселен-

5. Сборникъ статей И. С. Иванова, Кишиневъ 1896, стр. 8.

Както вижда читателя, Ивановъ говори за 83 села населени отъ прѣселенцитъ българи и отъ зааренатъ въ Буджакътъ коренни жители — молдовани; а ние, като изключваме селата населени съ молдовани, броеме само чисто българскитъ села, които сж 6: на брой и освѣтъ тѣхъ двата града — Болград и Комратъ, така сжщо населени съ българи.

цитѣ и трая дори до 1834 година. Отъ начало, настаняването имаше врѣменъ характеръ, поради неизвѣстността да-ли Бесарабия, тогава завладѣна отъ руситѣ, ще остане руска провинция. Но слѣдъ 1812 г., когато цѣла Бесарабия стана фактически и юридически руска земя, това настаняване се продължи на трайни основи, които обезпечиха на заселенитѣ българи спокоенъ и миренъ животъ.

Въ това врѣме се основаха и заселиха както градътъ Болградъ, така сжщо и селата около него.

Ние ще опишемъ тоя градъ и тия села безъ да пазимъ хронологическия редъ на тѣхното основание; по скоро ще пазимъ редътъ на административното дѣление на тия села, както е билъ по врѣмето, за което се отнася описанието ни.

На 29 Декември 1819 год. единъ царски указъ, отправенъ до правителствующия сенатъ, даде колонистки права и привилегии на българскитѣ прѣселенци въ южната частъ на Бесарабия. За тоя указъ, както и за правата и привилегиитѣ, които съ него се дадоха на българитѣ, ще говоримъ по-нататкъ. Сега ще спомѣнемъ, че тоя указъ бѣ придруженъ и отъ единъ списъкъ, съ който селата заселени отъ българи се раздѣляха на четири околии, а именно: Прутска, Кахулска, Измаилска и Буджашка.

По послѣ, незнаемъ точно кога, но по сѣка вѣроятность слѣдъ 1834 г., тия околии се видоизмѣниха: Кахулската и Прутската се слѣха въ една — Кахуло-Прутска; отъ Буджашката се образуваха двѣ — Горне-Буджашка и Долне-Буджашка;

а Измаилската си остана непокжната. И по тоя начинъ образуваха се окончателно слѣднитѣ четири околии: Измаилска, Кахуло-Прутска, Горне-Буджашка и Долне-Буджашка.

Съ тия обяснения, ние почваме описанието на градътъ Болградъ и селата около него.

І. Измаилска околия.

1. Гр. Болградъ е заселенъ на лѣвния брѣгъ на езерото Ялпукъ. Неговото основание и заселване се е почнало слѣдъ Императорския указъ отъ 29 Декември 1819 год., съ който се даде право на българитѣ да прѣименуватъ главното си село Табакъ съ названието Болградъ, за спомѣнъ на отечеството имъ България. Българитѣ обаче, поради нѣкои незгодности не сж прѣименували селото Табакъ, но сж основали новъ градъ, по-долу отъ селото Табакъ, на една дълга и доста широка равна възвишеность, когото сж нарѣкли Болградъ, съгласно съ тѣхното желание и царския указъ. А селото Табакъ си остана и сжществува и днесъ. Градътъ Болградъ е планираетъ, има широки и прави улици и три голѣми площада.

На единия площадъ, срѣдния, въ самата му срѣда, е построена великолѣпната катедрална трипрѣстолна църква съ храмъ Преображение Господне^а). Тая църк-

6. Споредъ свѣдѣнията, които ни дава г. Павелъ Дамьяновъ Караджовъ, родомъ отъ село Вайсалъ (Бесарабия), а сега виденъ гражданинъ въ Болградъ, храмътъ на рѣчената църква — *Преображение Господне*, е билъ поставенъ нарочно отъ тамошнитѣ българи, за да имъ напомнява прѣобразуването на тѣхния бить: *избавянето имъ отъ турското робство*.

ва е правена по подобие на Исакиевския Съборъ отъ Петербургъ, но разбира се, е по-малка. Колкото и да е по-малка отъ Исакиевския съборъ, сѣ е едно грамадно и величествено здание. По-голъма отъ тая църква нѣма въ цѣло влашко и въ цѣло българско. Въ Русия дори, по-голъми църкви има въ Москва и Петербургъ. Ето какво казва за тая църква, спомънувания въ настоящето описание руски авторъ: „тя е най-добрия Божи храмъ въ сичкия новорусийски край; тя е толкова голѣма, щото Одеския или Кишиневския събори лѣсно могатъ да се вмѣстятъ въ нея. Този храмъ е заблѣжителенъ още и съ това, че е съграденъ отъ сръдствата на българския народъ, заселенъ въ Бужакътъ“⁷⁾

Тукъ е мѣстото да опишемъ историята на тая църква, както я знаемъ отъ прѣдание и както я разказва и едва що цитирания руски писателъ, Скалковски.

На 13 Мартъ 1820 год. е пристигналъ въ Болградъ майорътъ отъ Камчатския пѣхотенъ полкъ Малявински, който е билъ назначенъ за попечителъ на българскитѣ прѣселенци. Той е донесълъ съ себе си Императорския указъ отъ 29 Декември 1819 год., написанъ на пергаментъ и като събралъ въ Болградъ старѣйшинитѣ отъ тоя градъ и отъ сичкитѣ села, публично, въ църквата, имъ го прочелъ. Тоя царски указъ, както ще види читателя по-нататкъ въ настоящето описание, е съдържалъ привилегиитѣ на българскитѣ прѣселенци

и е нареждалъ отношенията на тия послѣднитѣ спроти държавата.

Българитѣ като сж видѣли съ какви добрини и милости ги обсипва руския монархъ, царъ Александъръ I, сж положили въ олтаря на църквицата, която по онуй врѣме сж имали, царския указъ за да се пази като светиня, а въ сжщото врѣме сж зели рѣшение да се построи великолѣпна църква, въ олтаря на която да се пази царската грамота и въ която градушитѣ поколѣния да се молятъ за щастieto на Русия и нейнитѣ царе. Слѣдъ това българитѣ сж почнали да събиратъ пари за построяването на тая църква. 13 години слѣдъ прчитането на царския указъ, построяването на църквата се е почнала. 5 години се е продължавало строенето ѝ. И на 16 Октомври 1838 година е била осветена отъ Кишиневския и Хотинския архиепископъ Димитри, въ присѣдствието на генерала Инзова, на ерменския архиепископъ, пѣслъ патриархъ, Нерсеса⁸⁾, на множество граждани отъ Кишиневъ, Измаилъ и Рени и на почти цѣлото българско население отъ Болградъ и селата. Тържествата, празниците, угощенията и игритѣ сж се продължавали 4 дни⁹⁾.

За рѣчената църква сж израсходвани повѣче отъ 500,000

8. *Нерсесъ* е билъ виденъ ерменски дѣятелъ. По врѣмето на освещението църквата въ Болградъ е билъ нахичевански и бесарабски ерменски архиепископъ, а отъ 1843 г. д. — патриархъ католикосъ на сички ерменци. (В *Енциклопедическия Словаръ* отъ Брокхауза и Ефрона, С. П. Б. 1897 год., т. XX, стр. 910).

9. *Болгарскія колоніи въ Бессарабіи*, стр. 23, 56.

7. *Болгарскія колоніи въ Бессарабіи*, стр. 5.

лева (днешни пари) освѣнѣ до- ставенитѣ въ натура отъ мѣст- ното българско население мате- рияли като камъни, варѣ, гипсѣ и пр., които се намиратъ въ окол- ността.

На площадтъ, за който е рѣчь, сж построени окръжни згради, въ които се помѣщаватъ: гимназията, постоянната комисия и земле- дѣлческата касса и градски зда- ния, въ които се помѣщаватъ: кметството и полицията. Сѣ на тоя площадъ, срѣщу кметството, е и високата дървена кула, отъ която се наблюдава цѣлия градъ за пожаръ.

На другия площадъ, който се пада на сѣверната частъ на гра- дътъ, е построена друга църква, по-малка отъ катедралната, съ храмъ св. Никола (лѣтни). И тази църква е великолѣпна. Нейното построяване се почна въ ромън- ско врѣме, около 1871 година, ако не ни лъже паметта и се освети въ руско врѣме: на 9 Май 1881 година, въ който день е и храмътъ ii. Тя е построена съ срѣдствата на градътъ и съ волнитѣ помощи на гражданитѣ му.

Около описанитѣ двѣ църкви, на площадитѣ, ставатъ седмич- нитѣ пазари: въ четвъртъкъ — при катедралната църква и въ недѣля — при църквата св. Ни- кола. Първия се нарича: стария пазаръ, а втория — новия пазаръ.

На третия площадъ, който се пада на източната частъ на гра- дътъ, е построена окръжната бол- ница, здание масивно, красиво и доста голѣмо. Тукъ, на площа- дътъ, сѣки четвъртъкъ, става говѣждия пазаръ.

Кѣшитѣ, които се зидатъ, сж обикновенно на единъ етажъ, ма-

сивна конструкцията отъ чамуръ, камъни или тухли и покрити съ керемиди. Има и двуетажни кѣщи. така сжщо масивни, покрити съ ламарина. Побѣлѣжити здания сж онова на гимназията и частнитѣ здания на Войникова, Парушова, Фитова, Караджова, Бояджиоглу, Титорова и други.

Улицата, която съединява двѣ- тѣ църкви е главната улица на градътъ; тя е булевардна и служи за мѣсто на вѣчернитѣ разходки. По тая улица сж поголѣмитѣ ма- нуфактурни, галантарейни и ба- калски дугени.

Въ градътъ има телеграфо-по- щенска станция, мирово сѣди- лище, сѣдебенъ слѣдователъ, два- ма нотариуса и сѣдебенъ приставъ.

Въ административно-стѹпанско отношение градътъ се управлява отъ кметъ и общински сѣвѣтъ, избрани отъ населението; а въ полицейско — отъ единъ приставъ, двама помощници и нужното чис- ло полицейски стражари, назна- чавани отъ властта. Въ админи- стративно-полицейско отношение, Болградъ прави частъ отъ Из- маилския уѣздъ (окръгъ).

Руситѣ, слѣдъ 1878 г., отъ третѣ ромънски окръжи: Болградски, Кахулски и Измаилски, направиха само единъ — Измаилския и цен- търътъ на административно-по- лицейското управление се намира въ гр. Измаилъ, кѣдѣто е и сѣ- далището на уѣздния началникъ — Исправникъ тѣ.

Градътъ Болградъ се раздѣля на двѣ главни махали — Сли- венска и Ямболска. Сливнен- ската се намира на южната и източната частъ, като вземемъ за изходна точка катедралната църк- ва; а Ямболската — на сѣверъ отъ новата църква св. Никола. И

диешъ още, въ Ямболската махала се чува ямболския жаргонъ: „а ре Иване, какво си?“ Въмсто: „бре Иване, какво си?“

Гробищата на градътъ падатъ южно отъ самия градъ, на единъ километъръ разстояние отъ него, край голѣмия пощенски пътъ за гр. Измаилъ. Задъ гробищата дреме хубавата салкъмова плантация, посадена отъ болгарските жители, наскоро слѣдъ заселването имъ. Гробищата, потънали въ посадени и порастнали високо дървеса, заедно съ плантацията, която населението именува „гората“, прѣдставляватъ една истинска гора. Тая гора е толкова гъста, щото пътникътъ като минава край гробищата, не вижда нито гробове, нито кръстове, нито паметници, нито хубавата църквица, изградена въ срѣдъ гробищата. Влѣзели въ оградата на гробищата, пътникътъ остава зачуденъ отъ хубавитѣ дървесни алеи, които вижда и отъ добрия редъ и примѣрната чистота, които се пазятъ тукъ. Ако е пролѣтно врѣме, Априли, особено Май, пътникътъ ще забрави, че туй мѣсто е правило нѣкога частъ отъ пустия Буджакъ, защото разцвѣтлялата лилека съ багрянолиловия си цвѣтъ краси бѣлитѣ камѣнни кръстове, а миризмата отъ цвѣнналата акация пълни съ благоухание цѣлата атмосфера. Сичкитѣ алеи сж прави и водятъ къмъ църквата и тѣ сж причина да се види тя отъ сѣкъждѣ. Но това първоначално настроение у пътникътъ, изведиждъ се измѣня щомъ като тръгне за къмъ църквата. Той върви покрай гробове и кръстове; тукъ тамъ срѣща жени, които приливатъ поскорошни мъртавци; а понеидѣ зачува и над-

гробни ридания. Сичко туй вселява въ душата на пътника едно тжжно нестроение: осѣща, че се намира на едно мѣсто, което е опрѣдѣлено за вѣченъ покой и за скърбъ и плачъ. Но туй тжжно настроение се оголѣмжава, когато на пътникътъ хрумни, че на туй мѣсто почиватъ онѣзи страдалци, които сж бѣгали отъ кърджалиитѣ, за да намѣрятъ миръ и спокойствие въ далечна и чужда земя! И прѣвъ умътъ на пътникътъ прѣминава цѣлата история на тия, които толкова спокойно и безмълвно почиватъ тукъ. Щомъ стигне до църквата, която е малка, но изящна по направата си, пътникътъ е обладанъ отъ още по тжжно чувство. Надъ входнитѣ църковни врата, той вижда изобразенъ знакътъ X отъ човѣшки кости: знакътъ на смъртѣта; а подъ тоя знакъ слѣднитѣ стихове:

Кости зрякъ
Смерти знакъ,
Смотри всякъ
Будешъ такъ.

Влѣзели въ църквата, пътникътъ вижда единъ скроменъ, но доста красивъ иконостасъ и зачува гласътъ на единъ българинъ свещеникъ, който на словѣнски езикъ служи Богу. На дѣсната страна, пътникътъ вижда едно издигнато мѣсто, високо около половинъ, широко около единъ и дълго около два метра, което е обиколено съ желѣзенъ пармаклѣкъ. Надъ туй мѣсто, на самата стѣна до която допира, стои голѣма мраморна плоча съ чудесни релефни орнаменти искусно изваяни отъ искусни ваятели. Тия орнаменти съ алегорическия си езикъ допълватъ надписътъ на плочата. Ние ще обя-

снимъ алегорията, но прѣди да сторимъ това, нека дадемъ мѣсто на самия надписъ, който съдържа рѣчената плоча.

Той е слѣдния :

*Здѣсь покоится грахъ раба
Божія*

Іоанна Никитича Инзова
*генерала отъ ифантеріи, главногo
попечителя и предъжателя
попечительнаго комитета
оу иностранныхъ посе-
ленцахъ южнаго края
Россіи.*

*Родился 23 декабря 1777 года,
скончался въ Одессѣ 27 мая 1845
года.*

Онъ далъ поселенцамъ новую
жизнь въ новомъ ихъ отечествѣ.
Благодарны Болгарскіе колони-
сты пожелали перенести въ нѣ-
дра своего поселенія прахъ ви-
новника ихъ благоденствія, для
сохраненія имени его въ памяти
народной. По Высочайшему соиз-
воленію, усердіемъ и изживе-
ніемъ Болгарскихъ колонистовъ
бренныя останки генерала **И. Н.
Инзова** перевезены изъ Одессы и
преданы землѣ въ церкви во имя
Святителя Митрофанія, въ ко-
лонии Болградъ въ ноябрѣ мѣ-
сяцѣ 1846 года

Въ спомѣнититъ орнаменти
виждаме на първо мѣсто четири
снопа жито, по единъ на сѣки
отъ жгловетъ на мряморната пло-
ча, — което изразява, че бъл-
гарското население въ краятъ е
земледѣлско. Слѣдъ туй, виждаме
наредени военни трофеи отъ сич-
ки родове оржия и много воин-
ски знамена, — което изразява,
че генералъ Инзовъ е билъ оли-
цетворение на войнишка храбрость
и доблѣсть. Понататѣкъ, виждаме
два едноглави ории — знакъ на

началнишка прозорливость и спра-
вѣдливость. Най-послѣ, виждаме
гербътъ и декорациитъ на покой-
ника — доказателство за примѣр-
ната му войнишка служба.

Отъ тоя надгробенъ надписъ и
пѣтника и читателя виждатъ чий
земни останки почиватъ на това
мѣсто. Но за генерала Инзова,
ние ще говоримъ още твърдѣ
много въ настоящето описаніе.

На излизане изъ тоя Божи
храмъ, пѣтникътъ ще види и гро-
бътъ на единъ бѣлѣжитъ бълга-
ринъ. На мряморната плоча на
тоя гробъ се чете слѣдующия
български надписъ :

+

**Димитрій Степановичъ
Мутьевъ,**

*Директоръ на Централното въ
Болградъ училище.*

Роди се 4 Септем. 1818 г.

Умре 13 Януарій 1864 г.

Миръ праху твою.

Кой е Мутьевъ ?

Достатъчно ли е да кажемъ и
ние: Директорътъ на Цен-
тралното въ Болградъ уч-
илище ?

Не е достатъчно.

Хора като Мутьева, трѣбва да
се помнятъ понѣ отъ онѣзи, на
които сж билъ полѣзни.

Мутьевъ бѣше родомъ отъ Ка-
лоферъ. Висшето си образование
бѣше добилъ въ Русия. Българ-
ския историографъ Д-ръ Иречекъ
знае, че Мутьевъ е ималъ и на-
учната стѣпень Докторъ¹⁰⁾. Прѣ-
ди да дойде въ Болградъ, като
Директоръ на Централното учи-

10. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К.
Иречекъ, стр. 737.

лице, Мутевъ е билъ редакторъ на цариградскитъ „Български Книжници“ (1858).

Въ актовата зала на Болградската гимназия и до днесъ се пазятъ портрета на Мутева, изписанъ, ако памята не нилъже, отъ италианеца Сакко, учителъ по рисуване въ болгарската гимназия, прѣвъ 1869—1877 години.

Врѣме е вѣче да напуснимъ гробищата. Но прѣди да ги напусне, пишуция тия редове отива нѣколко крачки къмъ югъ отъ църквата, колѣннички и се моли за душата на тия, които почиватъ тукъ. Пѣтничкътъ изведнѣжъ ще се сѣти защо толкова смиренно, страхопочтително и набожно е колѣнничилъ и се моли пишуция тия редове. Надписитъ на надгробнитъ камѣни отговарятъ: на това мѣсто почиватъ: Стоянъ Титоровъ, дѣда, Анна Титорова, баба, и двамата родени въ южна България, Иванъ Титоровъ, баща, Михаилъ и Димитъръ Титорови, чичове, Елена, леля, Александра, Донка, Александъръ, Анна и Михаилъ, братя и сестри. Сички почиватъ въ една семейна гробница.

Миръ на прахътъ имъ!

Ето, че ние излизаме отъ това мѣсто и оставаме да почиватъ въ него и българи родени въ турско, както и българи родени въ Бесарабия; нека отидемъ да подиримъ друго мѣсто, което да изглади изъ памята ни тѣжвоното настроение, което ни обзе.

Ние сме вѣче вѣнъ отъ гробищната ограда. Прѣдъ насъ се разстила широкъ ридъ, който владѣе надъ градътъ. На тоя ридъ съглеждаме високъ бѣлъ паметникъ, който като че ли ни зове

да отидемъ и да го посѣтимъ. Ние тръгваме за къмъ него, защото не е далечъ отъ гробищата, които се трудимъ да забравимъ.

На тоя паметникъ четемъ слѣдния надписъ:

Государь Императоръ Всероссийскій Николай I въ присутствіи посланниковъ иностранныхъ державъ, съ сего пункта изволилъ длѣять смотръ Всероссийскимъ войскамъ, шедшимъ за рѣку Дунай 21 мая 1828 г. да.

И подолу:

Сооруженъ изживеніемъ Болградскаго колониста Ангела Николаева Сарѣтеева, въ 1838 году.

Отъ това мѣсто като погледнемъ къмъ юго-западъ, съглеждаме далече, въ безкрайнитъ пространства, разклоненията на Стара-Планина, които се простиратъ изъ отсрѣщната Доброджа. И бесарабския българинъ, при тая гледка, сѣкога си спомня за българското отечество. Мислено прѣнесенъ, той се спира и дълго врѣме гледа къмъ далечнитъ сивосинкави планини . . .

Трѣбва да допълнимъ надписа на паметника, който едва що прочетохме. Болградскитъ българи, съврѣменници на събитието, сж имали щастieto да видатъ отблизо царя Николая I, когато той, 23 дни наредъ (отъ 4 до 27 Май 1828 г.), е ималъ въ гр. Болградъ главната си квартира ¹¹⁾.

Подолу, въ самата болгарска плантация (гората), има и другъ помалѣкъ паметникъ, който е сграденъ отъ сжщия Ангелъ Н. Сарѣбевъ, на мѣстото къдѣто

11. *Болгарскія Колоніи въ Бесарабіи*, отъ Скалковски, стр. 43 и 57.

царь Николай сщия день, 21 Май 1828 г., е слушалъ Божественната литургия, прѣди да трѣгнатъ войскитѣ му въ походъ.

Но ние се навъртаме сѣ около гробищата. Врѣме е да ги оставимъ вѣче. Завеждаме читателя въ пепиниерата на гр. Болградъ. Тя по руски се нарича „Казѣнный садъ“, ромжнитѣ сж я наричали „gradina publica“, а българитѣ ѝ казватъ: „общественната градина“. Простряна край брѣгътъ на Ялпухъ, нейнитѣ високи брѣстове се оглеждатъ въ тъмносинитѣ води на прѣкрасното езеро. Съ хубавата си виλλα, съ разнообразеснитѣ си ален, съ чешмитѣ и водоскоцитѣ си, — дѣло на човѣшка ржка, тая градина прѣдставя за окото приятно зрѣлище. Водитѣ на езерото миятъ брѣговетѣ на градината; а вѣчерния вѣтрецъ легко разклаща листата на почти вѣковнитѣ брѣстове и донася на градинскитѣ посетители онази прохлада, отъ която се чувствува толкова голѣма нужда прѣвъ лѣтнитѣ горѣщини . . .

Въ нѣкога пустия Буджакъ, болгарската общественна градина е земенъ рай. Ако би възкрѣсналъ нѣкой татаринъ, който е паслъ стадата си по тия полета, би се зачудилъ на онѣзи чудеса, които българската трудолюбива ржка е направила по тия мѣста. Въ пустия Буджакъ, една образцова пепиниера!

Нашето перо не може да опише хубоститѣ на болгарската общественна градина толкова, колкото заслужватъ. Ние ще оставимъ да стори това талантливия ромжески описатель на Бесарабия, Арбуре.

Ето що казва той, за тая градина: „ . . . Съ тоя паркъ днесъ

Болградъ се гордѣе. Той е величественъ и се намира на брѣгътъ на езерото Ялпухъ; въ вѣтрѣшността му се намиратъ множество чешми, пещери, басейни и водоскоци. Особенно сж великолѣпни алеитѣ отъ тополи и безпрѣдѣлното гледище къмъ езерото и далечнитѣ полета“¹²⁾.

По цѣлия брѣгъ на езерото Ялпухъ, като се почне сѣверно отъ Болградъ и се върви къмъ югъ, сж посадени лозя, притѣжане на болгарскитѣ граждани. Тия лозя се простиратъ южно отъ Болградъ до тамъ, до кждѣто е границата на мерата на градътъ. Отъ тая точка, лозята пакъ продължаватъ, но тѣ вѣче сж на жителитѣ отъ с. Чешмелий. Тия лозя продължаватъ и се скопчватъ съ ония на слѣдующето с. Бабели. Тѣй што цѣлия лѣвъ брѣгъ на езерото е покритъ буквално съ лозя и прѣвъ тия или около тия лозя върви голѣмия пощенски пжтъ отъ Болградъ за Измаилъ. Отсрѣщния брѣгъ на сжщото езеро е така сжщо покритъ съ лозята на селата: Курчий, Импуцита, Болбока, Барта и Сауново.

Градътъ Болградъ, освѣнъ водитѣ отъ езерото Ялпухъ, има и много изворни води, прибрани и прокарани въ чешми. Главни отъ тия чешми сж: Хаджи Русевата, Каназирската, Узуновата и др. Водата за пиене както отъ езерото, така сжщо и отъ чешмитѣ, не е до тамъ добра, не е като изворнитѣ води изъ България, но като нѣма друга подобра, населението я пие.

Отъ 25 години насамъ, отъ когато отново прѣмина подъ рус-

¹²⁾ Bessarabia отъ Замф. К. Арбуре, стр. 304.

ката властъ, Болградъ напрѣдва въ всѣко отношение :

Той стана търговски центъръ благодарение на три обстоятелства : а) географическото му положение, споредъ което той е физически центъръ на околнитѣ погранични градове : Измаилъ, Килия, Рени, Кахулъ и Леово ; б) желѣзнопътната линия Бендеръ—Рени, която минава близо до него и по която се прѣнасятъ въ Одеса производенията отъ края и в) занаятитѣ които съществуватъ у него като : кожухарство, ботушарство, папукчийство, желѣзарство, златарство, грънчарство, бакърджийство и др.

Той е и интелектуаленъ центъръ благодарение на отличнитѣ си първоначални училища и двѣтѣ гимназии : мъжката и женската, за които ще имаме още случай да кажемъ по нѣщо.

Цѣлата околностъ, състояща отъ стотици села и отъ градоветѣ Килия, Измаилъ, Рени, Кахулъ и Леово, се сношава сѣкидневно съ Болградъ : който пътува за вжтрѣшността на руската държава ще прѣмине прѣзъ Болградъ за да се качи на желѣзницата ; който има храни и други произведения отъ мѣстото, ще дойде или да ги продаде въ Болградъ или да ги натовари на желѣзницата, за да ги откара въ Одеса ; който има нужда отъ външни или мѣстни стоки, ще дойде въ Болградъ за да си ги набави ; който има дѣца стигнали вѣче за наука, ще ги доведе въ Болградъ, за да ги настани въ гимназиитѣ.

Съ една рѣчь, Болградъ, въ южната частъ на Бесарабия, е истински търговски, промишленъ и интелектуаленъ центъръ.

Двата седмични пазари, за които и погорѣ говоримъ, ставатъ извънредно голѣми. Хиляди селени и граждани дохождатъ за да продадѣтъ стокитѣ си. Голѣмитѣ площади, на които ставатъ тия пазари, по нѣкога сж недостатъчни да побератъ онзи свѣтъ, който дохожда на пазаръ. Особенно голѣми пазари ставатъ прѣдъ Великъ-день, прѣдъ Георгиевъ-день, на Спасовъ-день и прѣдъ Димитровъ-день.

Въ градътъ става и панаиръ (руски : ярмарка), който трае отъ 15—30 Септември, сѣка година. На панаира дохождатъ търговци отъ Кишиневъ и Одеса, както и отъ подалечни мѣста изъ вжтрѣшността на държавата. На тоя панаиръ се намира сичко : и готови мъжки, женски и дѣтски дрѣхы ; и разенъ видъ мануфактура ; и стѣкларии отъ сѣкакъвъ видъ и отъ сѣкакво качество ; и разни сребърни издѣлия, кавказка направа : и кожени потребности и облѣкла за мъже, жени и дѣца, отъ бобръ, иноть, вѣлкъ, лисица, овца и пр. ; и разни сждове потребности за кухня ; и сичко друго, което е необходимо на човѣка.

Подиренъ пътъ посѣтихме болградския панаиръ прѣзъ 1896 година. За честъ на Русия, ще кажемъ, че сичко каквото видѣхме на тоя панаиръ бѣше изключително руска индустрия. Въ подирнитѣ 25 години, великата словѣнска държава издигна индустрията си и я приравни къмъ индустриитѣ на най напредналитѣ народи. Рускитѣ копринени и кадифени платове сж равни на онѣзи отъ западна Европа ; рускитѣ басми, бѣлитѣ и цвѣтни платна, прѣвъзхождатъ ония, които се работятъ на западъ ; рускитѣ сре-

бърни издѣлия и издѣлията отъ онзи бѣлъ металъ, който се нарича „варшавско сребро“, сж единствени въ цѣлия свѣтъ; руската чиниена промишленность по изящество и качество е равна на западноевропейската, а по цѣна е поизносна отъ послѣдната; рускитѣ желѣзни стоки, машинното и вагонно издѣлие, стоятъ на равна нога съ западноевропейскитѣ производѣния отъ тоя родъ. За дребната индустрия, тъй наричаната „кустарна“, не трѣбва и да говоримъ; тя отдавна съперничи на западноевропейската.

Пишущия тия редове знаеше по нѣщо отъ лично наблюдение, отъ разкази и отъ туй, което бѣше челя, за великата словѣнска държава прѣди 25 год. Но тогава въ тая държава нѣмаше туй, което наподирно врѣме цѣлия свѣтъ вижда. Днешна Русия е напрѣднала и напрѣдва въ индустриално отношение.

Но да продължимъ разказътъ си за болгарския панаиръ.

Наредъ съ рускитѣ стоки, сж изложени и производѣнията на болгарския български занаячии: кожухаринтъ е изложилъ на сергията си разнитѣ кожуси, приготвени за продаване на българитѣ селени и на селени отъ други народности — сѣкиму споредъ националната носия; обущаринтъ е изложилъ разновидни обуща, които е приготвилъ да продава на разнитѣ народности що живѣятъ въ края: чизми за русинтъ и малорусинтъ, кундури за тракийския българинъ и емении за българинтъ прѣселенъ отъ кждѣ варненско, — сѣкиму споредъ националната носия; терзията е изложилъ антернитѣ си отъ демикатонъ,

които продава на българскитѣ селени; златарътъ е изложилъ сребърни гривни, обици и прѣстени, общъ български моделъ, които и днесъ носятъ за украшение българскитѣ селени и селенки въ тоя край; ковачътъ е изложилъ онѣзи обковани съ желѣзо талиги, за които говоримъ и погорѣ и които продава на селени отъ сички народности. Сѣки занаятчия е изложилъ производѣнието си, за да приеме възнаграждението на трудътъ си.

Приятно ни е да спомѣнемъ тузъ, че до сергиятъ на болгарскитѣ мѣстни български занаячии, стоятъ и сергиятъ на българитѣ отъ книжеството.

Габровецътъ, опасанъ съ традиционния български поясъ, облѣченъ въ националното си облѣкло и покривъ главата си съ черенъ отъ овча кожа калпакъ, стои задъ сергията си, на която наредилъ сичко каквото произвежда родния му градъ, като почнешъ отъ пословичната костурка дори до „българския тамаръ“ — пистилтъ. А шумненецътъ разперилъ разноцвѣтнитѣ сахтияни и други изработени кожи, стои гордо задъ сергията си, като съзнава, че е производителъ на една чисто българска индустрия, осво- яването на която е дѣло мъчно. Тия производители отъ българското княжество сж отдавнашни посѣтители на южния край на Бесарабия, кждѣто намиратъ добъръ пазаръ за стокитѣ си.

Ние се приближаваме до габровецътъ и го питаме на български:

— Отъ кждѣ сте ваша милостъ?

Той незнае, че ние сме софийски жителъ. Българския го-

воръ не му прави впечатление, защото сѣки тамъ говори тоя езикъ. И той мисли, че го пита нѣкой жителъ отъ околността на Болградъ. Заради туй разправя подробно :

— Ние сме отъ България, отъ Габрово, ей тамъ до Търново, слушали ли сте за Търново?

— А ми какъ живѣете тукъ?

— И тукъ на-ли сж българи, наши братя, живѣемъ добръ.

Но ние слѣдъ туй се запознаваме по-отблизо съ нашия габровецъ. И чакъ тогава се разбираме : той е отъ България, но се счита за болгарски жителъ ; ние отъ Болградъ, а сме софийски жителъ. Сждба ! И той ни разпитва за България, а ние се ползуваме отъ случая и на редътъ си го питаме за бесарабската България.

Въ пазаренъ день : недѣля или четвъртъкъ, особено прѣзъ панаирно врѣме, се събиратъ много посѣтители отъ околнитъ села и отъ ближнитъ градове. Въ такъвъ пазаренъ день, Болградъ прѣдставя едно особено зрѣлище. Животътъ кипи : единъ продава, другъ купува, сички сж на работа. И двата площада, както и главната улица, която ги съединява, сж пълни съ хора. Цѣлия градъ е единъ голѣмъ пазаръ. Дошлиитъ селени на пазаръ се познаватъ по носията си : бългъринътъ по тракийското си облѣкло, припасанъ съ червенъ поясъ и покрилъ главата си съ черенъ отъ овча кожа калпакъ ; малорусинътъ съ многошареното си облѣкло ; молдованинътъ съ бялата си риза пусната надъ бѣлитъ му гащи ; нѣмецътъ съ обръснатитъ си мустаци и въ нѣмско-гражданското си облѣкло.

Такъвъ е Болградъ. Той днесъ е цвѣтущъ и населението му за-

можно. Той има мѣжду гражданитъ си нѣколко души милионери, притѣжатели на голѣми земи. Побогати българи въ Болградъ сж : Никола Абаджиевъ, роденъ въ Ямболъ ; Братия Атанасиеви, потеклото на които е отъ Сливенъ ; Братия Радионови, потеклото на които е отъ кждѣ Варненско ; Стефанъ Желѣзковъ, потеклото на когото е отъ Ямболъ и други.

Градътъ има около 21,000 десетини работна земя.

2. Селото Табакъ, населено съ българи, е било мѣстото, кждѣто е билъ центърътъ на управлението на българскитъ прѣселенци, прѣди основанието на гр. Болградъ. Близо до него се нахожда голѣмия и красивъ камъненъ мостъ, построенъ на рѣчичката Ялпухъ, отъ покойния болгарски жителъ Димитъръ Каназирски, прѣзъ 1834 г. Въ землището на туй село има кариери, отъ които се вади строителенъ камъкъ. Тукъ има хубава каменна църква. Селото притежава 4,000 десетини работна земя.

3. С. Татаръ-Копчакъ е населено съ българи и е основано прѣзъ 1812 г., има каменна църква и работна земя 7,681 десетини.

4. С. Тайраклий е населено съ българи и е основано прѣзъ 1813 г., има каменна църква и работна земя 9542 десетини. Околнитъ села именуватъ това село още и Шопъ Тараклий, отъ факта, че мнозинството на заселенитъ тукъ българе сж изъ Видинско.

5. С. Нови-Троянъ е населено съ българи и основано прѣзъ 1829 г. Носи името си отъ ближния римски окопъ, познатъ подъ името „трояновъ валъ“. Има

каменна църква и работна земя 7,080 десетини.

6. С. Градина-Чииши е населено съ българи и основано пръвзъ 1813 г. Има каменна църква и работна земя 7,800 десетина.

7. С. Кубей е населено съ българе и основано пръвзъ 1809 г. има хубава каменна църква и работна земя 8280 десетини.

8. С. Вайсалъ е населено съ българи и основано пръвзъ 1830 г. Носи наименованието си отъ селото съ същото име находяще се въ одринско, отъ кждѣто сж емигрирали жителитъ му. Има прѣкрасна каменна църква и работна земя 7223 десетини.

9. С. Ташъ--Бунаръ е населено съ българи и е основано пръвзъ 1814 г., има прѣкрасна каменна църква и работна земя 8280 десетини.

10. С. Ердекъ--Бурну е населено съ молдовани, стари обитатели на селото. Българи е имало три домочадия, но тѣ днесъ сж повлашени (помолдованчени). Има хубава каменна църква и работна земя 4680 десетини.

11. С. Долу-Кйой е населено съ българи и е основано пръвзъ 1806 г., има прѣкрасна камена църква и работна земя 4710 десетини.

12. С. Кайраклий I е населено съ българи и е основано пръвзъ 1822 г., има прѣкрасна църква и работна земя 5345 десетини. Понеже има и друго българско село съ същото име, което ще опишемъ по-долу подъ името : Кайраклий II, вмѣняваме си за длъжностъ да спомънемъ тукъ, че селото за което е дума, Кайраклий I, има и старо име : Радуловка отъ

името на българинътъ дѣдо Радулъ, който пръвъ се е заселилъ на това мѣсто.

13. С. Дермендере е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г., има хубава каменна църква и работна земя 4410 десетини.

14. С. Бабели е населено съ молдовани и българи. Молдованитъ сж стари обитатели на туй село, а българитъ сж заселени пръвзъ 1812 г. Тукъ има прѣкрасна църква и работната земя на селото е 8263 десетини.

15. С. Чешмелий или официално Чешмеваруита. Наименованието на селото е молдованско, а прѣведено на български значи : Варосана — Чешма. Българитъ го именуватъ Чешмелий. Това село е населено съ българи и е основано пръвзъ 1813 г. Жителитъ му сж изселенци изъ Шумненско. И днесъ още говорътъ на тия българи се различава отъ онзи на другитъ българи отъ околнитъ села. Чешмелийци казватъ : хателъ на юргантъ, в ж белъ на кладенецътъ, жерка на воденицата и пр. Селото Чешмелий има хубава църква и работна земя 7860 десетини.

16. С. Каракуртъ е населено съ българи и арнаути. Арнаутитъ сж православни — христени и сж изселенци изъ Рааградско. Селото е основано мѣжду 1808—1811 г., има прѣкрасна църква и работна земя 9120 десетини.

II. Нахуло — Прутска околия.

1. С. Хаджи-Абдула е населено съ молдовани и е центъръ на околията. Въ ромжнско врѣме тукъ е имало околийски начал-

никъ (Sub-Prefect), а сега има становой приставъ (околийски приставъ). Това село има хубава църква, и работна земя 6302 десетини.

2. С. Курчий е населено съ българи и е основано прѣзъ 1811 г., има хубава църква и работна земя 6,000 десетини.

3. С. Импуцита е населено съ българи. Наименованието на селото е молдованско и прѣведено на български значи: В мир и сана. То има прѣкрасна църква и работна земя 3810 десетини.

4. С. Болбока е населено съ българи и е основано въ 1814 г., има хубава църква и работна земя 5760 десетини.

5. С. Барта е населено съ молдовани. Имало е и 16 домохадия българи, но отдавна сж повлашени. Селото има хубава църква и работна земя 3900 десетини.

6. С. Сатуново е населено съ молдовани и българи и се нахожда близо до Дунава. То е бѣлѣжито съ туй, че е било мѣсто прѣзъ кждѣто рускитѣ войски на 1828 г., подъ личното прѣдводителство на царь Николай, сж минали Дунава въ Добруджа. Въ землището на това село има мѣнастирь и паметникъ построени отъ царь Николай за спомънъ на благополучното прѣминаване Дунава въ походѣтъ отъ 1828 г. Селото има хубава църква и работна земя 4,281 десетини.

7. С. Карталъ е населено съ молдовани, има хубава църква и работна земя 4,002 десетини.

8. С. Караагачъ е населено съ българи, има прѣкрасна църква и работна земя 6120 десетини.

9. Етюлия е населено съ българи и е основано прѣзъ 1811—1812 г., има хубава църква и работна земя 3,810 десетини.

10. С. Чешме-Кѣой е населено съ българи, има прѣкрасна църква и работна земя 8,164 десетини.

11. С. Фрекацей е населено съ молдовани, има хубава църква и работна земя 4.980 десетини.

12. С. Анадолка е населено съ молдовани и българи, има хубава църква и работна земя 3480 десетини.

13. С. Джурджулещи е населено съ молдовани и българи и е основано прѣзъ 1806 г., има хубава каменна църква и работна земя 3880 десетини.

14. С. Кислица е населено съ молдовани, има църква и работна земя 2776 десетини.

15. С. Слобозия е населено съ молдовани. Заселени сж билѣ и двѣ домохадия българи, но отдавна сж повлашени. Селото има прѣкрасна църква и работна земя 7567 десетини.

16. С. Валени е населено съ молдовани, има прѣкрасна църква и работна земя 3242 десетини.

17. С. Бржнза е населено съ молдовани, има църква и работна земя 2153 десетини.

18. С. Колибаши е населено съ молдовани има прѣкрасна църква и работна земя 5228 десетини.

19. С. Вълканещи е населено съ българи. То е бѣлѣжито поради голѣмата битка, която е станала тукъ мѣжду руси и турци въ 1770 година. Въ землище-

то на това село е построенъ прѣ-
красенъ и величественъ памя-
тникъ, на който стоятъ слѣдую-
щитѣ надписи :

*Вблизи сего мѣста
21 Юля 1770 года
въ день Кагульской битвы
подполковникъ графъ Семенъ Воронцовъ
ведя сводной гренадерскій баталіонъ
изъ полковъ
1 го и 2 го гренадерскаго составленный
первый вступилъ
въ Турецкій ретраншаментъ.*

А отъ другата страна :

*Памятникъ сей
обожжаемому родителю
поставилъ
благодарный сынъ
Новороссійскій и Бессарабскій генералъ-
губернаторъ
Графъ Михаилъ Воронцовъ
1845 года.*

Това село има хубава църква
и работна земя 11,994 десетини.

III. Горне — Буджашка околия.

1. Г. р. Комратъ е населенъ
съ българи. Отъ начало бѣ село,
но голѣмо село, второ по народо-
население слѣдъ Болградъ. Кога-
то на 1857 г. Болградъ прѣмина
подъ молдовското княжество, Ко-
мратъ стана центъръ на българ-
скитѣ села, които останаха въ
руска Бесарабия. Като центъръ
на българскитѣ села, Комратъ
трѣбваше да се провъзгласи за
градъ : населението поиска това
и властѣта го одобри. Първата
грижа на комратскитѣ граждани
бѣ да основатъ едно четвърто-
класно централно училище и тѣ
го основаха. Слѣдъ туй, напж-
вани отъ извѣстни български
родолюбци Иванъ С. Ивановъ,

за когото вѣче говорихме въ на-
стоящото описание, комратскитѣ
граждани, съ одобрението на вла-
стѣта, основаха и едно реално
училище, което въ 1896 година
имаше вѣче седмия си класъ.
Важното е, че тия училища сж
подържатъ отъ комратскитѣ граж-
дани, съ участието и на околи-
нѣ българи села. За тия учи-
лища сж построени красиви, ма-
сивни и голѣми здания съ срѣд-
ствата пакъ на българитѣ отъ
мѣстността. Тия училища ползу-
ватъ еднакво сичкитѣ жители отъ
краятъ : въ тѣхъ се учатъ нарав-
но съ дѣцата на българитѣ и дѣ-
цата на разнитѣ други народности.

Комратъ е отдавна градъ въ
истинската смисль на думата :
широкитѣ му и прави улици, прѣ-
краснитѣ му двѣ църкви, масив-
нитѣ му и красиви кѣщи — от-
давна сж го турили de facto въ
числото на градоветѣ.

За да допълнимъ описанието
на тоя български градъ, привеж-
даме и свѣдѣніята, които нами-
раме въ многажди цитираната ру-
ска енциклопедия :

„Комратъ е българска ко-
лония въ Бесараб. губерния, Бен-
дерски уѣздъ (окржгъ), въ доли-
ната Ялпухъ, състояща отъ 965
кѣщи, 5680 жители, има : двѣ
православни църкви, двѣ гостин-
ници, една аптека, много дюгени,
43 кръчми, шестокласно реално
училище (въ 1892 г. 143 учени-
ка), мъжко и женско второкласни
училища, деветъ индустриални за-
вѣдѣния : бояджийско, кермидчий-
ско, тухларско, грънчарско, сапу-
нарско, свѣщарско, и др., една
воденица и много мелници за бра-
шно на вѣтъръ (вѣтърници). Съ-
ка седмица има пазаръ. Въ зем-

лището на колонията има и каменни кариери* 14).

Жителитѣ на тоя градъ сж търговци и земледѣлци. Мѣжду тѣхъ има много заможни и дори и милионери. Най богатия отъ тѣхъ е г-нъ Георги Цанковъ Килчикъ, притежателъ на пространни земи.

Когато на 1896 г. се възстановиха добритѣ отношения между руската държава и българското княжество, г-нъ Г. Ц. Килчикъ построи до комратската църква съ храмъ Св. Александръ Невски една великолѣпна камбанария, която нарѣче „Николаевска“, на името на сегашния руски царь Николай II, за спомѣнъ на знаменитото за цѣлия български народъ събитие: прѣминаването на Н. Ц. Височество Прѣстолонаслѣдника Князь Борисъ Търновски въ лоното на православната църква. Камбанитѣ отъ тая камбанария сж опрѣдѣлени да напомнятъ на бѣдъжитѣ поколѣния въ описуемия отъ насъ български кжтъ, една историческа дата: помирението на България съ Русия и основанието православна династия въ българското отечество.

Гр. Комратъ е центъръ на околията и притѣжава работна земя 20,100 десетини.

2. Селото Кирсовъ е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г. Българитѣ заселени въ туй село, както и онѣзи отъ околнитѣ села, наричатъ сжщото това село: Башъ-Кйой, за спомѣнъ на селото Жеравна,

находяще се въ Южна България, отъ кждѣто сж изселени. А извѣстно е, че селото Жеравна, въ турско врѣме, е носило турското официално наименование „Башъ-Кйой“. Съ наименованието: Башъ-Кйой, жителитѣ си служатъ и днесъ; а официалното име на селото е: Кирсовъ. И българитѣ отъ туй село знаятъ гдѣ и кога да се употребѣи едното или другото наименование на селото имъ. Ако властѣта попита нѣкого отъ селенитѣ на туй село: отъ кждѣ е или какъ се нарича селото му, ще отговори: Кирсовъ; ако ли го запитатъ въ Комратъ или въ Болградъ за сжщото, ще рѣче, че е отъ Башъ-Кйой.

Това село има хубава църква и работна земя 8130 десетини.

3. С. Бешъ-Алма е населено съ българи и е основано прѣзъ 1814 г., има църква и работна земя 6960 десетини.

4. С. Конгазъ е населено съ българи и е основано прѣзъ 1811 г., има хубава църква и работна земя 6540 десетини.

5. С. Баурчий е населено съ българи и е основано прѣзъ 1812 г., има църква и работна земя 6420 десетини.

6. С. Казаяклий е населено съ българи и е основано прѣзъ 1812 г., има хубава църква и работна земя 8702 десетини.

7. С. Кирютне е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има хубава църква и работна земя 4560 десетини.

8. С. Вале-Пержи е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има църква и работна земя 7590 десетини.

9. С. Твърдица е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 година. Носи името си отъ

14. *Энциклопедическій Словарь* отъ Брокхауза и Ефрона, С. П. Б. т. XIV, стр. 222.

името на старото село, находяще се въ южна България, отъ кждѣ-то сж изселени тия тукъ заселени българи. То има хубава църква и работна земя 7205 десетини.

10. С. Бешъ-Гйозъ е населено съ българи и е основано прѣвъ 1811 г., има църква и работна земя 4800 десетини.

11. С. Чадъръ-Лунга е населено съ българи и е основано прѣвъ 1819 г., има църква и работна земя 7680 десетини.

12. С. Гайдаръ е населено съ българи и е основано прѣвъ 1820 г., има църква и работна земя 4440 десетини.

13. С. Томай е населено съ българи, има църква и работна земя 7290 десетини.

14. С. Джолтай е населено съ българи, има църква и работна земя 3060 десетини.

15. С. Авдарма е населено съ българи, има църква и работна земя 5700 десетини.

16. С. Башкалия е населено съ българи и молдовани и е основано прѣвъ 1830 г., има църква и работна земя 4050 десетини.

17. С. Кириетъ-Лунга е населено съ българи, има църква и работна земя 5100 десетини.

18. С. Чокъ-Майданъ е населено съ българи, има църква и работна земя 6720 десетини.

19. С. Дизгиндже е населено съ българи и е основано прѣвъ 1812 г., има църква и работна земя 9120 десетини.

IV Долне-Буджашка околия.

1. С. Иванова е населено съ българи и е основано прѣвъ 1822 г. То носи името си отъ кръщелното име на Генерала Иван Никитича Инзова, въ чийто

память българитѣ сж нарѣкли селото си. То е центъръ на околията. Има околийска пепиниера. Църквата му е единъ прѣкрасенъ Божи храмъ. Покойния генералъ Инзовъ билъ заболѣлъ вѣче и отивалъ отъ Болградъ за Одеса, но като се научилъ, че въ селото Иванова ще се освѣщава църквата, пожелалъ да отиде и отишелъ. Това било прѣвъ 1840 г. На тоя празникъ, който е траялъ два дни, генералъ Инзовъ, макаръ и болѣнъ, е присѣствувалъ и българитѣ сж го носили на рѣцѣ въ особенъ родъ столове, за да го види събрания народъ, комуто бѣше сторилъ само добрини въ тѣчение на около 25 години! Но и стария генералъ глѣдалъ и се радвалъ на народѣтъ, както баща се радва на дѣцата си, защото виждалъ, че тоя народъ му бѣше признателенъ и благодаренъ. Това посѣщение на любимия отъ генералъ Инзова край, е било подирното!

Селото има работна земя 5940 десетини.

2. С. Димитриева е населено съ българи и е основано прѣвъ 1821 г. То носи името си отъ кръщелното име на ротмистра Димитъръ Ватикиоти, първиятъ началникъ и попечителъ надъ българскитѣ села, за когото читателя ще има случай да узнае по нѣщо въ течението на описанието ни. Селото има хубава църква и работна земя 6661 десетини.

3. С. Дюлменъ е населено съ българи и е основано прѣвъ 1830 г., има хубава църква и работна земя 4260 десетини.

4. С. Девлетъ-Агачъ е населено съ българи и е основано прѣвъ 1830 г., има хубава

църква и работна земя 6420 десетини-

5. С. Пандаклий е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г. Носи името си отъ името на старото село, находяще се въ южна България, въ ямболско, откъдѣто сж изселени тия тукъ заселени българи. Това село има хубава църква и работна земя 4980 десетини.

6. С. Хасанъ-Батжръ е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г., има хубава църква и работна земя 6000 десетини.

7. С. Задунаевка е населено съ българи и е основано пръвзъ 1822 г. Това село носи туй наименованне за да се помни, че жителитъ му сж отъ пръвзъ Дунава, отъ България. То има хубава църква и работна земя 6120 десетини.

8. С. Саталжкъ-Хаджи е населено съ българи и е основано пръвзъ 1822 г., има църква и работна земя 6120 десетини.

9. С. Главанъ е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г., има хубава църква и работна земя 6120 десетини.

10. С. Кодъ-Китай е населено съ българи и е основано пръвзъ 1822 г., има църква и работна земя 5880 десетини.

11. С. Голица е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г., има църква и работна земя 5970 десетини.

12. С. Фънтъна-Дзинилоръ е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г. Наименованието на туй село е молдованско и пръведено на български значи: източникътъ на богинитъ. Това наименование е вземено по сичка вѣроятностъ отъ

източникътъ, който се намира край селото и за водата на който се говори, че е цѣровита. На Спасовъ день се събиратъ при тоя изворъ много селени отъ близки и далечни села: едни да се миятъ съ водата, а други да пиятъ отъ тая вода, за цѣръ. Селото има хубава църква и работна земя 6600 десетини.

13. С. Селиоглу е населено съ българи и е основано пръвзъ 1830 г., има църква и работна земя 6600 десетини.

14. С. Банова е населено съ българи и е основано пръвзъ 1821 г. Наименованието си носи отъ името на българинътъ Баню, който пръвзъ се заселилъ въ това село. То има хубава църква и работна земя 6480 десетини.

15. С. Шикирли-Китай е населено съ българи и е основано пръвзъ 1819 г. Това село по голѣмината и красотата си днесъ е като малъкъ градецъ. То има извънредно прѣкрасна църква и работна земя 7380 десетини.

16. С. Нова-Покровка е било населено съ българи пръвзъ 1830 г. На 1861 г., въ врѣмето на ромжнското господаруване, почти сички българи сж емигрирали въ Кримъ. За тая емиграция, както и за причинитъ ѝ, читателя ще има случай да срѣщне подробно описание въ една отъ слѣдующитъ глави. Днесъ селото е населено съ молдовани и останалитъ слѣдъ емиграцията нѣколко семейства българи отдавна сж повлашени. Селото има църква съградена още отъ българитъ и работна земя 4860 десетини.

17. С. Стари-Троянъ е населено съ българи и е основано пръвзъ 1819 г., има хубава църква и работна земя 4920 десетини.

18. С. Чумлекъ-Кйой е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има хубава църква и работна земя 4915 десетини.

19. С. Ени-Кйой е населено съ българи и е основано прѣзъ 1819 г., има хубава църква и работна земя 6840 десетини.

20. С. Купаранъ е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има църква и работна земя 4814 десетини.

21. С. Исерлий е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г. То носи името си отъ името на старото село, находяще се въ южна България, откъдѣто сж изселени тия тукъ заселени българи. То има църква и работна земя 5165 десетини.

22. С. Делжелеръ е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има църква и работна земя 7437 десетини.

23. С. Бургуджий е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има църква и работна земя 7466 десетини.

24. С. Ескиполосъ е населено съ молдовани прѣзъ 1835 г., има църква и работна земя 4781 десетини.

25. С. Кулевчя е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г. Наименуването си носи отъ селото съ същото име находяще се въ България, при което руситѣ сж одържали побѣда надъ турцитѣ, прѣзъ врѣме на руско-турската война отъ 1828—1829 г. Селото има църква и работна земя 8230 десетини.

26. С. Тропоклу е било населено съ българи прѣзъ 1830 г. Българитѣ въ врѣмето на ромжнското господаруване, прѣзъ 1861 г., сж емигрирали въ Кримъ. Днесъ селото е населено съ молдовани,

има църква още отъ врѣмето на българитѣ и работна земя 3625 десетини.

27. С. Камчикъ е населено съ българи и е основано прѣзъ 1830 г., има хубава църква и работна земя 5627 десетини.

28. С. Нови-Караагачъ е било населено съ българи прѣзъ 1830 г. Носи името си отъ името на старото с. Караагачъ въ южна България, откъдѣто сж билѣ изселени българитѣ, които сж билѣ заселени въ това село. Въ врѣмето на ромжнското господаруване, прѣзъ 1861 г., сички българи отъ туй село, сж емигрирали въ Кримъ. Днесъ селото е населено съ молдовани, има църква и работна земя 6065 десетини.

Освѣнъ едва що описанитѣ села, има още шесть български села, но тѣ не сж въ южната частъ на Бесарабия, въ Буджакътъ, а далечъ отъ него и ние нѣма да ги описваме подробно. Ще ги спомѣнемъ само. Впрочемъ, за тѣхъ ще имаме случай да кажемъ по нѣщо понататѣкъ. Тѣ сж :

1. Паркани и

2. Катарджина, въ Тирасполския уѣздъ, Херсонска губерния :

3. Кубанка,

4. Большой-Боялжкъ и

5. Малий-Боялжкъ, въ Одеския уѣздъ, Херсонска губерния и

6. Търновка, въ Херсонския уѣздъ, Херсонска губерния.

А вънъ и отъ тия села, има още доста български села въ Кримъ, но тѣхното описание не влиза въ нашата задача и ние ги прѣминаваме безъ да кажемъ нѣщо за тѣхъ.

Отъ сичкитѣ описани до тукъ градове и села, находящи сж въ южната часть на Бесарабия, въ Буджакътъ, само слѣднитѣ сж населени съ българоко население :

1. *Болградъ,*
2. *Табакъ,*
3. *Татаръ-Копчакъ,*
4. *Тайраклий,*
5. *Нови-Троянъ,*
6. *Градина-Чишиий,*
7. *Кубей,*
8. *Вайсалъ,*
9. *Ташъ-бунаръ,*
10. *Долу-жйои,*
11. *Кайраклий I,*
12. *Дермендере,*
13. *Чеимелий,*
14. *Кара-куртъ,*
15. *Курчий,*
16. *Ижпуцита,*
17. *Болбока,*
18. *Сатунново,*
19. *Караагачъ,*
20. *Етулия,*
21. *Чеимекйой,*
22. *Анадолка,*
23. *Вълканещи,*
24. *Комратъ,*
25. *Кирсовъ,*
26. *Бешиг-алма,*
27. *Конгавъ,*
28. *Баурчий,*
29. *Каваяклий,*
30. *Кирютне,*
31. *Бале-перожу,*
32. *Теврдица,*
33. *Бешиг-вйовъ.*
34. *Чаджръ-лунга,*
35. *Гайдиръ,*
36. *Томай,*
37. *Джолтай,*
38. *Авдарма,*
39. *Башкалия,*
40. *Кирметъ-лунга,*
41. *Чокъ-майданъ,*
42. *Диввиндоже,*
43. *Иванова,*

44. *Димитриева,*
45. *Дюлменъ,*
46. *Девлетъ-агачъ,*
47. *Пандаклий,*
48. *Хасанъ-батжръ,*
49. *Задунаска,*
50. *Саталжкъ-хаджю,*
51. *Главанъ,*
52. *Кодъ-Китай,*
53. *Голица,*
54. *Фиктжна-Зинилоръ*
55. *Сели-озлу,*
56. *Банова,*
57. *Шикирли-китай,*
58. *Стари-Троянъ,*
59. *Чумлекъ-жйой,*
60. *Ени-жйой,*
61. *Купаранъ,*
62. *Исерлий,*
63. *Делжселеръ,*
64. *Буреудожий,*
65. *Кулевчя и*
66. *Камчикъ.*

Къмъ тия населени мѣста, трѣбва да притуримъ още три села, съ българско население, които се основаха около 1861 година; тѣ сж:

1. Новъ Болградъ, официалното име на селото, а населението отъ самото село, както и онова отъ околността, го именува: Б ъ л г а р и й к а. Това село отстои отъ гр. Болградъ на сѣверъ, на около 6—7 километра. Има хубава църква.

2. Кайраклий II защото има и друго българско село съ същото име, което описахме погорѣ подъ името Кайраклий I. Това село се намира до гореописаното с. Българийка и отстои така също на сѣверъ отъ гр. Болградъ, на около 9—10 километра. Има хубава църква.

3. Калчова носи наименуването си отъ името на дѣдо Калчо Минковъ, жителъ отъ гр. Болградъ, който на това мѣсто

е ималъ своя кжшлѣ (кошара). Това село отстои на около 15 километра отъ Болградъ, къмъ сѣверо-източно направление. То има прѣкрасна църква.

Отъ това описание става явно, че българското население въ южната частъ на Бесарабия, въ Буджакътъ, е заселено въ 2 града и 67 села.

Къмъ тия свѣдѣния трѣбва да притуримъ още и други, относящи сж до наименованията на градоветъ и селата, които се основаха отъ българитъ въ южната частъ на Бесарабия.

Виждаме, че цѣлъ редъ села, въ това число и гр. Болградъ, взиматъ наименованията си: едни отъ извѣстни възпоминателни събития, а други отъ извѣстни личности. Тѣй напримѣръ: гр. Болградъ се назовава така, за да напомнюва на жителитъ му старото имъ отечество България; селото Задунаевка — за да напомнюва на жителитъ му, че сж прѣселенци отъ прѣзъ Дунава, отъ България; селото Иваново се наименоува отъ кръщелното име на генерала Инзова; селото Банова, отъ името на дѣдо Бано, първия заселенъ българинъ на това мѣсто и пр,

На второ мѣсто виждаме, че много отъ селата въ южната частъ на Бесарабия, носятъ сжщитъ имена на онѣзи села отъ българското отечество, отъ кждѣто сж се изселили бесарабскитъ българи; тия села сж: Вайсалъ, Твърдица, Пандаклий, Сели-оглу, Исерлий, Башъ-кйой, Камчикъ, Нови-Карагачъ Бургуджий и др.

На трето мѣсто виждаме, че по голѣмата частъ отъ българскитъ села въ южната частъ на Бе-

сарабия носятъ турски имена. Тия сж имената на татарскитъ села, въ които се заселиха българи; тѣ сж: Татаръ-Копчакъ, Тайраклий, Чииший, Кубей, Ташъ-бунаръ, Долукйой, Каракуртъ, Курчий, Болбока, Етюлия, Чешмекйой, Комратъ, Кирсовъ, Бешъ-алма, Конгазъ, Баурчий, Казаяклий, Бешъгиозъ, Томай, Авдарма, Дизгиндже, Девлетъ-агачъ, Хасанъ-батжръ, Шикирли-китай, Еникйой и др.

Най послѣ, виждаме, че нѣкои отъ селата носятъ влашки наименования. Тия наименования сж стари, прѣди врѣмето на турцитъ и татаритъ, когато населението въ края е било молдовско; селата съ такива имена сж слѣднитъ: Чешмеваруита, Импуцита, Сатуново, Валени, Колибаши, Вале-пержи, Фънтжна-зинилоръ и други.

Слѣдъ описването на селата основани отъ български — прѣселенци въ южния край на Бесарабия, въ нашата задача влиза описването на онѣзи права и привилегии, съ които сж се ползвали новитъ заселенци въ края.

Както спомѣнаваме вѣче на нѣколко мѣста, българитъ като прѣминаха Дунава, въ втората половина на XVIII и въ началото на XIX в., се установиха въ Бесарабия.

По онова врѣме, Руссия още не бѣ станала пълна господарка на бесарабската земя и не бѣше декретирала никакви права и привилегии за онѣзи прѣселенци, които идѣха да населятъ пуститъ мѣста въ южната частъ на Бесарабия, въ Буджакътъ.

Ето защо намираме, че при-стигналитѣ български прѣселенци се заселватъ: едни на обезлюденитѣ земи принадлежващи на молдовски болѣри, други на свободни земи мѣжду татаритѣ, а трети дирятъ прѣпитанието си въ градоветѣ ¹⁵⁾.

Сжщото нѣщо е констатирано отъ руския списатель Скалковски ¹⁶⁾ както и отъ ромѣнския авторъ Арбуре ¹⁷⁾.

Нѣма съмнѣние, че това заселване е имало врѣмененъ характеръ. Българскитѣ прѣселенци се надѣваха, че Бесарабия завладѣна отъ руското оръжие, ще остане руска провинция. И за туй се застъпваха врѣменно, кждѣто имъ бѣ възможно: на болѣрски земи, на свободни татарски земи и изъ градоветѣ. Стане-ли Бесарабия руска провинция, българитѣ осѣщаха, че руското правителство, което знаеше страданията имъ, ще ги настани на свободнитѣ земи въ краятъ, както бѣше настанило вѣче други българии отвѣдъ р. Днѣстъръ, въ Херсонската губерния, на които бѣше дало и земи, и колониетски права и привилегии.

Ето нѣкои свѣдѣния за тия българии, които за да ги отличимъ отъ бесарабскитѣ, ще ги нарѣчемъ херсонски, по името на губернията, въ която се заселиха и въ която и днесъ още живѣятъ потомцитѣ имъ.

Тия свѣдѣния ние ги заемаме отъ извѣстния на читателя руски авторъ Скалковски.

15. *Постановленія за български-ми колонии*, Болградъ. 1864. стр. .

16. *Българскія Колонии въ Бессарабию*, Одесса, 1848, стр. 13.

17. *Vasagrabia* отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 104. 105.

Въ 1801—1802 г. се основаха селата: Большой-Боялжкъ, Малий-Боялжкъ и Търновка. Прѣвъ 1802 г. е било прѣдписано съ царски указъ на главния сѣдия на иностранныѣ колонии въ новорусийския край, коллежкия съвѣтникъ Контениусъ, да отиде въ Одеса и да тури подѣ клетва българскитѣ прѣселенци, че ще бждатъ вѣрни поданници на руския царъ, както и да ги настани и въдвори въ новитѣ имъ села ¹⁸⁾.

Въ 1804 г., прѣдъ видъ на обстоятелството, че сж се явили множество български прѣселенци изъ Турция, руския царъ съ рескриптѣтъ си отъ 22 октомври е заповѣдалъ на дукѣтъ Ришелю ¹⁹⁾ да вземе бѣри и дѣятелни мѣрки за да се приготвятъ жилища на тия прѣселенци въ опрѣдѣленитѣ за това мѣста и да имъ се даде сѣка нужна помощъ. Въ туй врѣме се основаха селата: Паркани, Катарджина и Кубанка ²⁰⁾.

Както спомѣнаваме и по-горѣ, тия шесть български села бѣха основани въ херсонската губер-

18. *Болгарскія Колонии въ Бессарабию* отъ А. Скалковски, стр. 9.

19. Армиъ Емануель Дюпlesi, дукѣ Ришелю, благоустроителя на Одеса. Емигрантинъ отъ отечеството си Франция, той е встъпилъ въ руската войска, кждѣто добилъ чинѣтъ генералъ-лейтенантъ. Въ 1803 г. билъ генералъ-губернаторъ на гр. Одеса и новоруския край, когато е направилъ много за благоустройството на Одеса. Послѣ се е върналъ въ отечеството си е билъ министръ на външнитѣ дѣла, а слѣдъ туй министръ прѣдсѣдатель въ врѣмето на Лудовика XVIII (*В. Энциклопедическій словарь* отъ Брокхауза и Ефрона, т. XXVI. стр. 842).

20. *Болгарскія Колонии въ Бессарабию* отъ А. Скалковски, стр. 10.

ния. Тѣ се основаха на свободни правителствени земи и на жителитѣ имъ се дадоха онѣзи права и привилегии, които сж прѣдвидени въ правилата отъ 1764 година, находящи се въ „Полное Собрание Законовъ“, т. XXVI. стр. 805 и 806 ²¹⁾.

Читателя вижда очебиющата разлика мѣжду положението на бесарабскитѣ и онова на херсонскитѣ българи. Докогато послѣднитѣ сж наредени и трайно настанени, съ завидни права и привилегии, първитѣ сж намиратъ въ положението на врѣменно настанени и изложени въ сѣко врѣме да бждатъ вдигнати отъ жилищата и земитѣ, на които живѣять, като нѣматъ при това никакви узаконени права и привилегии. И това положение го разбиратъ много добръ и българитѣ, и руското правителство.

Туй положение е било оцѣнено и отъ Скалковски. Ето какво казва той:

„Лесно е да се разбере, че при такова състояние на българското население въ Бесарабия, неговия битъ и домакинство сж билѣ турени на нетрайно основание и то често е завиждало на своитѣ братя, настанени въ херсонската губерния. Но наскоро сждбата на туй население се рѣши и прие най-благополученъ обратъ“ ²²⁾.

Ето благополучния обратъ, който измѣни сждбата на бесарабскитѣ българи и за който говори Скалковски:

На 1818 г., въ управлението на иностраннытѣ колонисти въ Ру-

сия, стана важно промѣнение. До тогава, главния тѣхенъ началникъ е билъ новорусийския генералт-губернаторъ. Числото на колониститѣ обаче, до толкова се е увеличило, щото правителството рѣши да учреди единъ особенъ за тѣхъ попечитель или началникъ. Избора на царя падна върху заслужения генералъ Иванъ Никитичъ Инзовъ, извѣстенъ вѣче на военно и гражданско поприще, като най-благодушенъ, дѣятеленъ и далекогледенъ сановникъ ²³⁾.

Бесарабскитѣ българи като сж гледали благоденствието на братята си отъ херсонската губерния, рѣшили да искатъ и за себѣ си еднакви права. При посрѣдничеството на генерала Инзовъ тѣ ги добиха. Генералъ Инзовъ се е възползувалъ отъ благоприятния случай когато царь Александръ I като се е връщалъ изъ Варшава, е споходилъ прѣзъ май 1818 г., новорусийския край, съ главното намѣрение лично да види устройството на Бесарабия и да посѣти новитѣ си поданици. Възползуванъ отъ тоя случай, генералъ Инзовъ е съставилъ подробенъ докладъ за сждбата и участъта на българското население въ южната частъ на Бесарабия и като го е прѣдставилъ на царя, е молилъ да се даджтъ на това население онѣзи права, съ които се ползуватъ вѣче други иностранны заселеници, дори и неедновѣрни съ руситѣ. Въ този докладъ сж изложени подробно причинитѣ на прѣселването и тогавашното положение на българитѣ въ турско, както и правото на прѣселенцитѣ

21. *Болгарскія Колоніи въ Бессарабіи*, стр. 8.

22. *Ibid*, стр. 16 и 17.

23. *Ibid*. стр. 17.

да се радватъ отъ покровителството на руския царь 24).

Александъръ I, познатъ въ историята подъ името „благословени“, съ указътъ си отъ 29 Декември 1819 г., изпратенъ до правителствующия сенатъ, одобри сичкитъ искания на генерала Инзова и заповѣда да иматъ сила на законъ.

Важността на тоя указъ е очевидна и за туй ние ще го изложимъ изцѣло тѣй, както е билъ вржченъ на българскитъ първенци отъ майора Малявински, прѣвъ 1820 година. Тоя указъ е прѣдпоставенъ отъ едно встѣпление отъ страна на Министра на вѣтрѣшнитъ дѣла, слѣдъ туй встѣпление слѣдва текста на самия указъ съ специалнитъ права и прѣимущества, които се даватъ на българскитъ прѣселенци и слѣдъ него сж наредени подробно нѣкои общи за колониститъ права, заети отъ попрѣдшнии царски манифести и укази, които така сжщо се даватъ на българскитъ прѣселенци.

Тоя указъ заедно съ встѣплението и приложението му се нарѣче отъ българитъ царска грамота; а тая грамота има слѣдующето съдържание:

„По указа на Негово Величество Императора Александра Павловича, самодържца всея Русии и пр. и пр., Министра на вѣтрѣшнитъ дѣла обявява на българитъ и на другитъ прѣселенци отъ прѣвъ Дунава, които сж заселени въ Бесарабската областъ, че указа, който е даденъ на правителствующия сенатъ отъ 29 Декември 1819 г. съ саморжчий подписъ

на Негово Императорско Величество, съдържа:

„Като желая да устроя участъта на българитъ и другитъ заддунавски прѣселенци въ бесарабската областъ, съобразно съ правилата, които сж приети въ нашата империя за сичкитъ иностранци въ земледѣлско състояние заселени, ние ходихме и сами прѣгледяхме полуденнитъ области и заповѣдахме на главния попечителъ надъ колониститъ въ тоя край, на генералъ-лейтенанта Инзова, да събере пълни свѣдѣния за тия заддунавски прѣселенци и да ги донесе заедно съ мнѣнието си, какъ да се заселятъ на трайно основание. Генералъ-лейтенантъ Инзовъ ни прѣдстави едно изложение за сичкитъ обстоятелства, които се отнасятъ до тия прѣселенци, наедно съ прѣдположенията за тѣхното полобро, устройство. Като разгледахме тия прѣдставления и ги съобразихме съ сжществующитъ узаконения за колониститъ, които обитаватъ въ Русия, както и съ правѣта, отъ които се ползватъ бесарабскитъ жители, ние заповѣдваме:

„ 1. На заддунавскитъ прѣселенци, подъ което име се разбиратъ българитъ и другитъ намъ едновѣрни иностранци, дошли изъ отвѣдъ Дунава, които вѣче сж заселени или за напредъ има да се заселватъ, да имъ се подарятъ сичкитъ права и прѣимущества, каквито сж дадени на заселенитъ въ новорусийскитъ губернии и въ Бесарабия иностранци подъ наименование колонисти.

„ 2. За да знаятъ тия прѣселенци въ какво именно състоятъ даруванитъ тѣмъ права и прѣимущества, да имъ се даде

24. *Българскія Колонии въ Бесарабіи* стр. 18 и 19.

отъ министерството на вътрѣшнитѣ дѣла писменъ актъ.

„ 3. На ония прѣселенци отъ прѣзъ Дунава, които сж прѣминали въ Бесарабия въ врѣмето на турското владѣние и сж обитавали по разни мѣста изъ тая областъ, а сега сж минали на казйонни (правителствени) земи, да имъ се даде три годишна лгота (освобождение) отъ правителствени данъци и повинности (данъци въ натура).

„ 4. На ония прѣселенци, които сж прѣминали отъ прѣзъ Дунава въ послѣдната война и подиръ нея, да имъ се опрѣдѣли сжщата лгота за седемъ години.

„ 5. На ония прѣселенци, които сж билъ поотнапрѣдъ заселени на казйони земи и сж живѣли на тѣхъ спокойно, да не се полагаъ лготни години.

„ 6. Да се позволи и на ония, които живѣятъ въ градове и на земи принадлежаци на частни владѣлци, ако пожелаатъ отъ добра воля да се прѣселятъ на казйоннитѣ земи, които сж опрѣдѣлени за колониститѣ. Такова прѣселуване да не става, освѣнъ съ знанието на областното и колониялното началство.

„ 7. На ония прѣселенци, които сж се заселили на земитѣ именугеи Икисаатъ и Мусаитѣ прѣди да сж билъ отдадени тия земи на частнитѣ имъ владѣлци, ако прѣминатъ отъ тамо на казйонни земи, да имъ се даде право да си прѣнесжтъ или продажтъ домакинскитѣ си обзаведения, зградитѣ си и пр. като собствениостъ, която принадлежи тѣмъ по право.

„ 8. Ония прѣселенци, които въ врѣмето на турското правителство сж се заселили на болѣр-

ски земи, подлѣжащи подъ режимътъ и законитѣ на Молдова, когато прѣминаватъ на казйонни земи, трѣбва да оставятъ домакинскитѣ си згради въ полза на владѣлца, ако се докаже че сж билъ построени за смѣтка на тоя подирния.

„ 9. Ония прѣселенци, за които сж опрѣдѣлени лготи споредъ 3 и 4 статии, слѣдъ изтичането на лготнитѣ години, ще плащатъ сѣка година за сѣко домочадие по 70 гроша ²⁵⁾; а другитѣ, както и кореннитѣ жители, които обитаватъ мѣжду тѣхъ, ще плащатъ сжщото отъ началото на 1820-та година и еднакво съ нѣмскитѣ колонии се облагатъ слѣдъ изтичането на лготнитѣ години съ поземеленъ и съ други данъци, така щото отъ тия пари да се плащатъ земскитѣ (областнитѣ) повинности, които носятъ изобщо жителитѣ на бесарабската областъ.

„ 10. За излишнитѣ земи, които се намиратъ въ селата, повѣче отъ колкото е опрѣдѣлено за

25. За грошътъ, като монетна единица, намираме слѣдующето обясне у извѣстия на читателя руски авторъ Скалковски: „*Левъ* или *асланъ* е турския пиастьръ, сребърна монета, която е струвала тогава до 20 копѣйки сребърни; сега неговия курсъ стига едвамъ до 7 копѣйки сребърни. Отъ 1831 г. когато се умножиха българскитѣ колонии, българитѣ се съгласиха да взиматъ вмѣсто 60, само по 50 десетини земя на домочадие; за туй данъцитѣ сж билъ намадени и опрѣдѣлени заедно съ земската повинностъ и др. само по 22 копѣйки на сѣка десетина.“ (В. *Българския колонии въ Бесарабию*, отъ А. Скалковски, стр. 23).

Очевидно е, че за да се спомѣне въ царския указъ грошътъ като монетна единица, съ която да се изплащатъ данъцитѣ, това е станало за улѣсененето на българитѣ, които по него врѣме не сж знаели друга, освѣнъ турската монетна система.

сѣко домоцадие, да се взима по 20 пари за сѣка десетина, като не се изключватъ и лготнитѣ години.

„ 11. Да се позволи на прѣселенцитѣ да продаватъ свободно въ околиитѣ на тѣхнитѣ села вино и ракия и никакви откупи да нѣма въ околиитѣ имѣ.

„ 12. Земята, на която живѣятъ и която принадлежи на хазната, да се раздѣли на четири околии, съгласно съ прѣдставения отъ генерала Инзова списъкъ; а главното село Табакъ, по желанието на прѣселенцитѣ, да се прѣименува Болградъ.

„ 13. Старитѣ или кореннитѣ жители, които се намиратъ въ тия околии, да влѣзатъ въ общия тѣхенъ съставъ: едно защото сж отколѣ заселени въ тия мѣста и иматъ насадени лозя и градини съ плодоносни дървесата и друго, че живѣятъ наедно съ българи и да се даждатъ и тѣмъ колонистки права.

„ 14. Управлението надъ тия прѣселенци да се учреди по общитѣ правила за колониялното управление и тѣ (прѣселенцитѣ) да се подчинятъ на бесарабската контора за иностранныитѣ прѣселенци.

„ 15. Въ контората да се опрѣдѣли единъ чиновникъ съ звание другаръ на старшия членъ, длъжността на когото ще състои, да надгледва, подъ ръководството на контората, прѣселенцитѣ и да се грижи за тѣхъ.

„ 16. За изпълнение на сичкитѣ гореказани статии ще се възложи на министра на вътрѣшнитѣ дѣла да ги тури въ дѣйствиение.

„ Правата и прѣимущества, които сж упомянати въ статии

1 и 2 отъ тоя Височайши указъ и които сж подарени на колониститѣ, сж изложени подробно въ Височайшия манифестъ отъ 22 Юли 1763 година, както и въ Императорския указъ отъ 20 Февруари 1804 година. Тѣ сж слѣднитѣ:

„ 1. Свободно да държатъ възраста си по тѣхнитѣ обряди и установления безпрѣпятственно.

„ 2. Да бждатъ свободни отъ плащане на данъци и отъ сѣкакви повинности докѣтъ се изминатъ лготнитѣ години.

„ 3. По изтичане на лготнитѣ години да плащатъ поземеленъ налогъ: въ първитѣ десетъ години за сѣка десетина отъ 15 до 20 копѣйки въ годината; а слѣдъ свършването на тоя срокъ тоя налогъ да се уравни съ данъкѣтъ на другитѣ селени, които живѣятъ въ него мѣсто на казйонни земи; а земскитѣ повинности, щомъ изтекѣтъ лготнитѣ години, сж длъжни да носятъ наравно съ другитѣ руски поданици, мѣжду които сж заселени, изключая воинскитѣ постои, отъ които тѣ се освобождаватъ, освѣнъ въ случаитѣ, когато прѣминуватъ прѣзъ селата имъ воински команди.

„ 4. Освобождаватъ се отъ воинска и гражданска служба; но ако нѣкой пожелае да се запише въ нея, позволява му се. Самоволното постѣпване на служба обаче, не освобождава отъ изплащане на дълга си онзи, който е взелъ отъ хазната парична помощъ.

„ 5. Похарченитѣ отъ хазната пари при заселването на иностранныитѣ, ако такива е имало, разпрѣдѣлятъ се да ги изплащатъ въ послѣдующитѣ десетъ

години, слѣдъ изтичането на лготнитѣ.

„ 6. На сичкитѣ колонисти се дава безплатно земя по 60 десетини на сѣко домочадие, освѣнъ въ ония мѣста, дѣто поради тѣснотата на земята съществуватъ особни правила за раздаване на земитѣ.

„ 7. Щомъ дойде нѣкой иностранецъ съ намѣрение да се засели въ Русия и обяви за това свое желание, длъженъ е да положи клетва споредъ вѣрата си, че ще бѣде вѣренъ подданикъ на Русия.

„ 8. Позволява имъ се да вкарватъ въ вѣрмето на влизането имъ въ държавата сѣкакъвъ имотъ безъ мито; при това, позволява се на сѣко домочадие, въ което се разбира мъжъ и жена съ дрѣбни дѣца или два съвършено лѣтни работника, или четири жени, да внесатъ безъ мито стока, която имъ принадлежи, до 300 рубли стойность.

„ 9. Ако нѣкой пожелае да излѣзе изъ държавата, дава му се воля, но съ условие, откато си изплати дългътъ, да внесе едновременно въ хазната, споредъ имотното си състояние, данъкътъ си за три години.

„ 10. Позволява имъ се да отварятъ фабрики, да работятъ сѣкакви занаяти, да влизатъ въ гилдии и цехи (търговски съсловия) и на всждъ въ империята да продаватъ своитѣ издѣлия.

„ 11. Позволява се на иностранцитѣ да купуватъ въ новорускитѣ губернии земи отъ помѣщицитѣ (земевладѣлци) на основание на ония правила, изяснени въ Височайше одобрения докладъ на министра на вѣтрѣшнитѣ дѣла отъ 1 мартъ 1804 г.

и да ги владѣятъ безъ никакъвъ другъ данкъ, освѣнъ онзи, който е плащаль прѣдшния владѣлецъ, споредъ както е установено да се плаща въ него край; но сѣки чужденецъ, който е купилъ собствена земя, ако пожелае да излѣзе изъ Русия, трѣбва при излизанието си да я продаде или да я отстъпи другиму, който остана въ държавата.

„ 12. Освѣнъ това, ако нѣкои иностранны прѣселенци, по прѣдварително подканяне или съгласие, поискатъ да се заселятъ на земи, принадлежащи на частни владѣлци, въ която и да било губерния, позволява се на владѣлцитѣ да ги приематъ по доброволни условия, за което има постановени особни правила, изложени въ Височайшия указъ, даденъ на сената на 25 Августъ 1817 г. Тия прѣселенци ще изповѣдатъ вѣрата си свободно и ще бѣдатъ освободени отъ воинска и гражданска служба и отъ сѣкакъвъ данкъ къмъ хазната, освѣнъ онзи, който трѣбва да внасятъ за тѣхъ землевладѣлцитѣ, съразмѣрно съ онова, което плащатъ кореннитѣ жители.

„ 13. За да се дадатъ погълми леснотии и покровителство на иностранцитѣ, които се заселватъ на земи казйонни, тѣ ще бѣдатъ отнѣсени подъ едно началство наименувано: контора на иностраннытѣ колонисти, на която се оставя и грижата за тѣхното настаняване.

„ 14. Ако нѣкой отъ ония, които сж дошли да се заселятъ, се яви непослушенъ и непокоренъ къмъ поставеното началство или се пустѣе въ развратъ; такъвъ, откато се вземе отъ него длъжното къмъ хазната, ще бѣде не-

прѣмѣнно изпжденъ вѣтъ отъ границата.

„ 15. Отъ земитѣ, които се опредѣлятъ на колониститѣ за заселване, никой не може безъ одобренieto на началството си нито да ги отстъпва, нито да ги залага, както е постановено за това нѣщо въ царската грамота издадена на 6 Септември 1800 г. на заселенитѣ въ новоруския край менонисти.

„ 16. Колониститѣ иматъ право да прѣминуваатъ и въ други звания, на основание на правилата, които сж изложени въ миѣнietо на държавния съвѣтъ, Височайше утвѣрдено на 27 Ноември 1812 г.“

Тия сж правата и прѣимущества дадени на българитѣ заселенци въ южната частъ на Бесарабия.

Тия права и прѣимущества, написани на пергаментъ, скръпени съ подписътъ на министра на вътрѣшнитѣ дѣла графъ Кочубея и подпечатани съ печата на Негово Императорско Величество Царьтъ, се донесоха въ Болградъ отъ майора Малявински, се прочетоха тържественно и публично на българското население и се положиха отъ това послѣднietо въ олтаря на църквата за пазене.

Тая царска грамота е онаи писменъ актъ, за който се говори въ статия 2-ра отъ указътъ съ дата 29 Декември 1819 г., че ще се издаде отъ министра на вътрѣшнитѣ дѣла на българскитѣ прѣселенци „за да знаятъ въ какво именно състоятъ даруванитѣ тѣмъ права и прѣимущества.“

Тая царска грамота се пази като светиня въ олтаря на болградската църква близо 40 години. Прѣвъ 1857 г., когато Вол-

градъ трѣбваше да прѣмине подъ ромжнско владичество, руското правителство прибравѣчената царска грамота, като остави на мѣстото ѝ официияленъ прѣписъ. Тоя прѣписъ е потвѣрденъ на 2 Юни 1857 г. отъ управляющия заддунавскитѣ прѣселенци подполковника отъ кавалерията, Арендаренко.

Като развитие на манифеста отъ 22 Юли 1763 г. издаденъ отъ царица Екаѣрина II и на указа отъ 20 Февруари 1804 издаденъ отъ царя Александъръ I, се декретираха особни „Постановления за Колониститѣ“. Тѣзи постановления имаха сила и за българскитѣ колонии въ южната частъ на Бесарабия, слѣдъ указа на царя Александра I отъ 29 Декември 1819 година.

Подирѣ тия узаконения, читателя вижда, че и българскитѣ заселенци въ южния край на Бесарабия придобиваатъ колонистски права. Ето защо ние отъ сега нататъкъ ще именуваме тия български прѣселенци колонисти, а селата основани отъ тѣхъ — колонии.

Веднажъ надарени съ колонистски права и прѣимущества, българитѣ разбираха, че тѣхното положение въ края става вѣче стабилно. И тѣ пристѣпиха съ още по голѣма ревностъ да се настаняватъ и уреждатъ.

Правителството приготви планове както за колониститѣ, а така сжщо и за нужнитѣ згради при домакинското обзавеждане на колониститѣ. Благодарение на това похвално мѣроприятие, колониститѣ се застроиха съ прави улици и съ по единъ доста голѣмъ площадъ въ срѣдата на сѣка колония. На площадътъ се изгради

съ време хубава църква и се построиха масивни здания за кметството, училището и селската кръчма, както и дъсченъ хамбаръ за резервнитъ зърнени храни, въ случай на гладни години. Частнитъ къщи се издигнаха по единъ почти еднакъвъ планъ и се поставиха на самитъ улици. Църквата и общинскитъ здания, а така сжщо и частнитъ къщи, се измазаха отвънъ съ варъ.

Сички тия колонии отдавна сж прѣкрасни заселени мѣста.

Нека кажемъ сега нѣколко думи за спомѣнаванитъ вѣче колонии и нѣ постановления.

Тия постановления имаха сила на законъ въ руска Бесарабия до 1871 година, а въ ромѣнска Бесарабия до 1875 година. Слѣдъ тия дати, българскитъ отъ рѣчения край прѣстанаха да сж привилегирани жители. По кой начинъ се отмѣниха привилегиитъ дадени на българскитъ колонисти и съ какво се замѣниха тѣ, ние ще имаме случай да разкажемъ подробно въ течението на това описание.

Управлението на българскитъ колонисти отъ началото на 1820 година, когато се признаха за привилегирани жители и до 1857 година, когато една частъ отъ колониститъ, заедно съ главната колония Болградъ, се отрѣза отъ Русия и се присъедини къмъ молдовското княжество, е било добро, дори образцово. Ние непознаваме страна, която да се е управлявала подобрѣ, отъ краятъ за който говоримъ, особено въ епохата, за която се отнася разказътъ ни. Рускитъ началници сж се отнасяли отечески къмъ населението. Населението е почитало и уважавало началството. На-

чалниците сж билъ ръководителъ на населението въ пѣтя на мирното му развитие и благопрѣуспѣване. А населението, като е съзнавало, че началството го направлява къмъ полѣзна работа, почитателно е изпълнявало сѣко разпореждане.

И ние, когато стигнахме възрастта да разбираме работитъ и да различаваме нѣщата, видѣхме въ края, когото описваме, институции, отъ които иднесь, слѣдъ четиредесетъ години, се възхищаваме още.

Ние видѣхме едно истинско самоуправление. Не сж празни думи твърденията ни. И ние ще подкрѣпимъ тѣзи си твърдения съ онѣзи законоположения, които сж биле въ сила по онова време.

Българскитъ колонии въ южния край на Бесарабия се управляваха отъ изборни власти: селата отъ селски прикази (кметства), които състоятъ отъ Виборния (кмета) и двама засѣдатели (чл. 9 отъ Колониялнитъ постановления); а околицитъ отъ околийски приказъ (околийско управление), който състои отъ единъ старшина (околийски началникъ) и двама засѣдатели (чл. 8 отъ сжщитъ постановления). При сѣкой отъ тия прикази има по единъ писаръ, подъ ръководството на който се занимаватъ съ прѣписката млада момчета отъ колониститъ (чл. 10). А окръжното управление на колониятъ, което се намира въ централната главна колония Болградъ, състои отъ управляющий, назначенъ отъ властта, при когото има секретаръ, прѣводачъ и двама канцеларски служители, а така сжщо и землемѣръ (чл. 6). Това адми-

нистративно учреждение се нарича: управление на заддунавските прѣселенци (чл. 5). Това управление се намира подъ попечителството на министерството на вътрѣшнитѣ дѣла (чл. 3).

Общинскитѣ въпроси въ сѣка колония се рѣшаватъ отъ общото сѣбрание на сички членове отъ колонията, съ болшинство (чл. 11, 12, 13 и 14).

Селскитѣ кметове се избиратъ за двѣ години, а околийскитѣ началници — за три (чл. 17).

Кметовете и околийскитѣ началници, както и засѣдателитѣ при тия послѣднитѣ, приематъ заплатата отъ колониятѣ; а селскитѣ засѣдатели служатъ безплатно (чл. 27 и 28).

Властѣта на кмета се простира само върху колонията му; а властѣта на околийския началникъ — върху околията му (чл. 41). Властѣта-же на централното колониялно управление — върху сичкитѣ колонии (чл. 40).

Колониститѣ нѣматъ право да даватъ задлжителни записи безъ знанието и одобрението на началството. Околийската и окръжната властъ е длъжна да има надзоръ върху това (чл. 108).

Колониститѣ сж освобождени за сѣкога отъ воинска повинность било въ натура, било въ пари (чл. 115). Но тѣ сж длъжни да правятъ и поправятъ пѣтища и мостове въ районѣтъ на колониятѣ си (чл. 121). Тѣ сж длъжни да даватъ квартири на войски, когато прѣминуватъ прѣзъ колониятѣ имъ (чл. 126). Тѣ сж длъжни да даватъ безплатни кола за прѣкарване на арестанти, на чиновници и на проходящи лица, които

иматъ за това разрѣшение отъ колониялното началство (чл. 127).

Даването на кола за горнята цѣль, става по редъ и справедливостъ (чл. 132).

Колониститѣ сж длъжни да даватъ квартира на управляющия (чл. 134).

За въ случай на гладни години, колониститѣ иматъ резервни хамбари, въ които сѣка година подирѣ жетва внасятъ въ натура зърнени храни, жито и ржжѣ. Вносетѣ на тия храни се разпрѣдѣля на глава по една справедлива норма. За да не се развалятъ тия храни, колониститѣ сж длъжни сѣка година да ги промѣнятъ. Единъ отъ колониститѣ по изборъ, е магазинеринъ; той държи ключѣтъ на хамбарѣтъ, новратитѣ на хамбарѣтъ сж запечатани, а печатѣтъ се държи отъ кметѣтъ, тѣй щото резервния хамбаръ се отваря и затваря отъ двамата рѣчени общински служители: магазинерѣтъ и кметѣтъ. Който колонистъ има нужда да земе храна отъ общинския хамбаръ, дава му се на заемъ, но съ позволениято на болшинството отъ сички колонисти и съ одобрение отъ колониялното началство. Прѣпълни ли се хамбарѣтъ, хранитѣ се продаватъ по общо рѣшение на сички колонисти, одобрено отъ колониялното началство, а паритѣ ставатъ капиталъ на колонията (чл. 173—178).

Колониститѣ сж длъжни да се занимаватъ усърдно съ зомледѣлие (чл. 181—194); да размножаватъ говѣда и овци отъ добра порода (чл. 195—199); да сядятъ лозя (чл. 203—207); да сядятъ черници и да произвеждатъ коприна (чл. 208—212); да сядятъ

плантации отъ елха, върба, ясенъ, топола и акация (чл. 213 и 214).

Когато има пожаръ, сѣки колонистъ е длъженъ да се яви и да гаси. Който не се яви подлѣжи на глоба (чл. 297) и пр.

Къмъ тия законоположения, подѣ режимътъ на които се подвѣдхоа българскитѣ колонисти въ Бесарабия, трѣбва да притуримъ още и туй, че единъ попечителенъ комитетъ, подѣ прѣдсѣдателството на единъ главенъ попечителъ, е поставенъ да се грижи за устройството и благосъстоянието на сички иностранны прѣселенци въ южния край на Русия. Тоя комитетъ си има сѣдалището въ Одесса и се намира така сжщо подѣ вѣдомството на министерството на вжтрѣшнитѣ дѣла. Той упражнява главенъ надзоръ върху колониялното управление: нему еднакво сж подчинени и управители и управляеми. Той се нарича: Попечителенъ Комитетъ за иностраннытѣ поселенци въ южния край на Русия.

Както вижда читателя, ние извлѣкохме по-главнитѣ разпореждания отъ постановленията за колонистѣ. Да изложимъ въ настоящето описание цѣлитѣ тия постановления, прѣведени на български прѣди 40 години, намѣрихме за излишно, защото отдавна сж отмѣнени и днесъ не прѣдставятъ онзи интересъ, който имаха на врѣмето си.

Тия постановления, въ врѣмето когато бѣха въ сила, щѣха да бждатъ мъртва буква, ако не се прилагаха добросѣвѣстно и съумѣние отъ онѣзи длъжностни лица, които бѣха натоварени съ управлението на края, когото описваме.

Първия назначенъ попечителъ и началникъ надѣ българскитѣ колонии въ Бесарабия е билъ ротмистрътъ Димитъръ Ватикюти. Но той не е ималъ щастието да встѣпи на тая длъжностъ, защото смъртътъ го е изпреварила. Въ рускотурската война отъ 1806—1812 години, българскитѣ преселенци сж съставили особенна милиция, която се е била рамо до рамо съ руската войска противъ турцитѣ. Началникъ и командиръ на тая милиция е билъ сжщия тоя ротмистръ Димитъръ Ватикюти²⁶). Тогава Ватикюти се е запозналъ съ българитѣ и това запознаване е послужило въ послѣдствие да бжде назначенъ той за попечителъ и началникъ надѣ едва що съставенитѣ български села, а послѣ колонии, въ Бесарабия, длъжностъ която както ни е вѣче извѣстно се е наричала: управляющи на заддунавскитѣ прѣселенци. Ротмистръ Ватикюти е билъ обичанъ и почитанъ отъ българитѣ прѣселенци и въ знакъ на признателностъ една отъ българскитѣ колонии въ Бесарабия носи кръщелното му име. Тая колония е и днесъ сжществуващото голѣмо село: Димитриево²⁷), нѣщо което спомѣнуваме и по горѣ, когато описваме това село.

Сжщитѣ тия свѣдѣния за ротмистръ Ватикюти намираме и въ познатото на читателя ромнско съчинение²⁸).

Най-бѣлѣжитѣ отъ сички руски началници, които сж билѣ натоварени съ управлението на бъл-

26. *Българскія колонии въ Бессарабiи*, стр. 13.

27. *Ibid.*, стр. 82.

28. *Bessarabia* отъ Замфиръ К. Арбузе стр. 105.

гарскитѣ колонисти въ южния край на Бесарабия, е генералъ лейтенантъ Иванъ Никитичъ Инзовъ, главенъ попечитель и прѣдсѣдатель на попечителния комитетъ за иностраннитѣ поселенци въ южния край на Русия.

Генералъ Инзовъ, въ качество то си на главенъ попечитель и прѣдсѣдатель на попечителния комитетъ, имаше право да живѣе въ Одеса, сѣдалището на рѣчениния комитетъ, както и да ходи по обиколка изъ колонитѣ. При сичко, че Одеса, по него врѣме, бѣше вѣче градъ въ пълната смисълъ на думата, генералъ Инзовъ прѣкарваше повѣче врѣме въ колонитѣ и помалко въ Одеса. Той обичаше особено новата колония — Болградъ, която въ негово врѣме, прѣдъ неговитѣ очи и подъ неговото рѣководене се застрои и устрои въ дългия периодъ на неговото управление — повѣче отъ четвъртъ столѣтие (1818—1845).

Генералъ Инзовъ, за който и днес се приказва мѣжду българитѣ въ Бесарабия, е билъ справѣдливъ, но строгъ началникъ и безукоризнено честенъ чловѣкъ. Руския поетъ Пушкинъ, когато е билъ въ южна Русия, се е намиралъ подъ надзора на Инзова, който въ него врѣме е билъ и пълномощенъ намѣстникъ въ Бесарабската областъ. Инзовъ е билъ снисходителенъ къмъ Пушкина, назначилъ го е на служба и му е позволилъ дори да пътува по Кавказъ и Кримъ ²⁹⁾.

Знаменитата си поема „Цигани“, Пушкинъ я е писалъ въ Бе-

сарабия, като е ималъ прѣдъ видъ бесарабскитѣ цигани ³⁰⁾.

Старитѣ хора, които познаваха лично генерала Инзова, се възхищаваха отъ неговото разумно и въ пълната смисълъ на думата бащинско управление. Тѣ и името му бѣха побългарили: „Дѣдо Инзулъ“ му казваха и съ туй име го прѣдадоха на наслѣдниците си. Ние прѣди 25 години, виждахме още по общинскитѣ канцеларии изъ българскитѣ колонии, въ Бесарабия, портрета на тоя българолюбецъ. Надѣваме и сега да се е запазилъ понеидѣ си.

Дѣтското българско поколѣние въ Бесарабия е рѣшило да издигне прекрасенъ паметникъ на генерала Инзова. Този паметникъ ще се постави на главния площадъ въ гр. Болградъ, мѣжду голѣмата църква и гимназията. Той ще напомня на българското население въ южната частъ на Бесарабия, че главния виновникъ за благоденствието му е генералъ Инзовъ.

Отъ второстепеннитѣ управници, които сж стоели на чело на колониялната администрация въ качество на управляющи, ще спомѣнемъ Михаила Григорьевича Буткова, коллежки съвѣтникъ и кавалеръ. За него, въ неговата второстепенна роля въ управлението, не можемъ да кажемъ сжщото онова, което казахме за генерала Инзова. По-

30. Александъръ Сергѣевичъ Пушкинъ е стоялъ въ Килинень двѣ години и половина (1820—1823) Къмъ края на 1822 г. е билъ изпратенъ отъ генерала Инзова съ командировка въ Измаилъ. Въ будажскитѣ полета се срѣщналъ съ единъ таборъ цигани и изучилъ битѣтъ на този чергарскъ народъ. [В. *Энциклопедический словарь* отъ Брокхауза и Ефрона, т. XXV а стр. 826—851].

29. *Энциклопедический Словарь* отъ Брокхауза и Ефрона, С.-Петербургъ, 1894, т. XIII, стр. 194.

нѣ прѣданието за него не се отзовава тъй похвално. Той, наистина, е билъ добъръ управителъ и въ негово врѣме сж станали много подобрѣния въ условията на живота у българското население въ Бесарабия, но неговата нетактичностъ и прибрзаностъ е затъмнила и добритѣ дѣла, които е извършилъ. Разликата мѣжду генерала Инзова и Буткова е рѣзка. Тѣ и двамата сж билѣ строги, но до когато Инзовъ е билъ справедливъ и е употребявалъ строгостта само тамъ, кѣдѣто е имало нужда отъ нея, Бутковъ не се е ржководилъ отъ сжщата мѣдростъ и заради туй често е изпадалъ въ погрѣшки като се е отдалечавалъ отъ справедливостта и е билъ строгъ дори и тамъ, дѣто не е имало нужда отъ никаква строгостъ. За да очертаемъ още понагледно разликата мѣжду тия двама управители, ще кажемъ, че генералъ Инзовъ е заповѣдвалъ и е убѣждавалъ, а Бутковъ е заповѣдвалъ само.

На туй мѣсто, ще разкажемъ едно важно събитие, което става въ живота на болгарскитѣ българи и което напълно иллюстрира личността на администратора Буткова.

Това е било прѣзъ достопамятната 1848 година.

Кой знае по какви съображения и подбуждения, дошѣло се на болгарскитѣ българи щото и управляющия на заддунавскитѣ прѣселенци да бжде българины!

Ние си позволимъ да се отзовемъ крайно неблагоприятно за управляющия Бутковъ. Сега настѣпва врѣме да осѣдимъ нетактичната, необмисленната и дърз-

ката постѣпка на болгарскитѣ граждани.

Като че ли не имъ стигаше пѣдното общинско самоуправление, на което се радваха, а ми трѣбваше още и управителското мѣсто, което се заемаше отъ русинъ, да бжде заето отъ българинъ! И не бива да се забравя, че по онова врѣме, подготвенъ българинъ за такъвъ високъ постъ, нѣмаше!

Както и да е, болгарскитѣ първенци рѣшиха да искатъ отъ попечителния комитетъ въ Одеса назначаването на българинъ за управляющий надъ заддунавскитѣ прѣселенци. Дори и лицето за тая висока длѣжностъ бѣше опрѣделено; то бѣше: Калчо Минковъ, уменъ мѣжъ, но неподготвенъ за тая работа

Когато се е вземало туй рѣшение, сж присѣтствували много граждани. Споредъ както сме запомнили отъ прѣдание, мѣжду присѣтствующитѣ сж билѣ почти сички отъ по-старитѣ по онова врѣме болгарски първенци.

Слѣдъ взетото рѣшение: да се иска отъ властта назначаването на българинъ за управляющий, Калчо Минковъ, който, по сѣка вѣроятностъ, е билъ ржководителя за реализирането на голимата цѣль, е казалъ на сички присѣтслвующи:

— Момчета, каквото и да става, дръжете се!

И тутакси, една избрана депутация измѣжду присѣтствующитѣ, замина за Одеса, за да прѣдстави на Попечителния комитетъ желанието на болгарскитѣ първенци.

Управляющия Бутковъ билъ узналъ както за желанието на болгарскитѣ първенци, а така

сщо и за рѣшението имъ и веднага сичко съобщилъ на началството си въ Одеса, като украсилъ рапорта си и съ туй още, че българитѣ ако не сполучатъ цѣлѣта си, готвятъ бунтъ!

Лесно е да се разбере, че Бутковъ, който и тъй не е билъ до тамъ скрупулозенъ въ обикновеннитѣ си мѣрпрятия по управлението, въ тоя случай, когато се е касало до личността му и до постѣтъ му, е излѣзълъ извънъ себѣ си и е рапортиралъ, че българитѣ, въ случай на несполука, готвятъ бунтъ!

Въ попечителния комитетъ нѣмало вѣче генерала Инзова, разуmnия, милосливия и тактичния управител на заддунавскитѣ прѣселенци. Новитѣ попечители въ тоя комитетъ повѣрвали на невѣрнитѣ донесения на Буткова. И щомъ като пристигнала българската депутация въ Одеса, изпратенъ чиновникъ отъ попечителния комитетъ ѝ казалъ:

— Тукъ знаемъ сичко онова, което вие вършите. Още сега ще се върнитѣ у дома си, защото другояче ще ви отправимъ обратно на сила.

Нашитѣ българи знаели, че руската власть не се шегува: още сщия денъ си заминали за Болградъ.

Слѣдъ завръщането на депутацията, пристигналъ въ Болградъ и пратеника на попечителния комитетъ Генералъ Ганъ, съ една стотина казаки, за да изслѣдва „бунтътъ“, който споредъ донесението на Буткова се готви отъ българитѣ!

По главнитѣ инициатори като Калчо Минковъ, Димитъръ Каназирски и др. се изпокрили и тоя фактъ за едно по прозорливо око

би билъ достатъченъ за да се разбере, че не е билъ замишляванъ никакъвъ бунтъ. Но генералъ Ганъ, подъ влиянието на Буткова, не е могълъ да схване истинскитѣ подбуждения на болгарскитѣ граждани, подбуждения които, по сѣка вѣроятностъ, въ основата си, сж имали лошата обноска на Буткова спроти управляемитѣ, и е пристѣпилъ къмъ наказването на „приуговорителитѣ на бунта“.

Като е събралъ по виднитѣ отъ онѣзи граждани, които не сж се скрили, заповѣдалъ на казачитѣ да ги биятъ съ зелени прѣчки по голо мѣсто, за да изкажатъ инициаторитѣ на замисления бунтъ.

Това наказване е ставало по слѣдния начинъ:

Взематъ едно, разголватъ го и го простиратъ съ лицето къмъ земята, па го питатъ:

— Казвай, кой ви научи да се бунтувате?

— Никой не ни научи, отговаря поваления на земята. Ние сички искаме да си имаме българинъ управляющий.

И, слѣдъ тоя отговоръ, казачитѣ го нахерятъ по голото мѣсто.

По тоя начинъ, единъ по единъ сж билъ наказани деветъ души. Щомъ като дошелъ редѣтъ до десетия, по малодушенъ види се, той казалъ за да го чуятъ тѣзи, които дохождаха на-редъ слѣдъ него:

— Дръжте се момчета! Кждъ го сега дѣдо Калчо, да ни отърве?

Слѣдъ туй, сложили го на земята, па му задаватъ сщия въпросъ, както и на прѣдишнитѣ деветина, а той отговаря сщо като тѣхъ. Щомъ послѣдвалъ обаче, първия ударъ, той изви-калъ:

— Стойтъ! Ще кажа. Научиха ни дѣдо Калчо, Димитъръ Каназирски и

Като чулъ тия три имена, Генералъ Ганъ заповѣдалъ на казачитѣ да прѣстанатъ вѣче и тѣ прѣстанаха. Десетия отървалъ отъ бой още десетина души.

Ние знаеѣмъ отъ прѣдание имената на деветимата наказани, на десетия, който издаде инициаторитѣ, на останалитѣ десетина души, които се спасиха отъ бой, както и името на третия отъ инициаторитѣ, но не спомѣнуваме тия имена по двѣ причини: а) че лицата отдавна сж измрѣли и б) че тѣ иматъ и днесъ потомци, чувствата на които не щѣмъ да наранимъ съ едно подобно възпоминание, защото убеждението на свърѣменницитѣ бѣше, че сички тия божи създания бѣха бити невинно.

И като спомѣнуваме имената на дѣдо Калчо Минковъ и на Димитра Каназирски, това го правимъ охотно, защото тѣ не бѣха бити.

Защо не бѣха бити?

Сигурно, читателя ще си помисли, че тѣ не бѣха бити защото се скриха. Не. Тѣ бѣха намѣрени и доведени прѣдъ Генералъ Гана, но тѣ се явиха прѣдъ него съ медалитѣ, които имаха отъ руския царъ за прѣдишни заслуги и генералътъ, като видѣ, че носятъ на гърдитѣ си знакове на отличия, не рачи да ги бие.

Третия отъ инициаторитѣ, името на когото прѣмѣлчаваме, бѣ намѣренъ у дома си и тамъ бѣ наказанъ по начинътъ, който описваме по-горѣ.

Че дѣдо Калчо Минковъ, официиялното име на когото бѣ: Кирилъ Минковъ и Димитъръ Ка-

назирски, бѣха наградени отъ руския царъ: първия съ една медаль, а втория — съ двѣ, се вижда и отъ многожди цитираното руско съчинение ³¹⁾.

Като важна послѣдица отъ необмисленната постѣпка на болгарскитѣ граждани, постѣпка която Бутковъ нарѣче бунтъ, бѣ туй, че на главния инициаторъ, на дѣдо Калчо Минковъ, му се забрани да живѣе въ Болградъ и въ българскитѣ колонии и той се прѣсели въ Кишиново, центъра на Бесарабската губерния, кждѣто живя до дълбока старостъ. Очевидно е, че руското правителство виждаше въ личността му опасенъ за редѣтъ и тишината агитаторъ и за туй взе спроти неготая строга мѣрка.

Но да се върнемъ на онова мѣсто отъ разказътъ си, кждѣто описвахме дѣятелността на Буткова.

Намираме, на-истина, едно благодарственно писмо подписано както отъ болгарскитѣ колонисти, така и отъ първенецитѣ на българскитѣ колонии и адресувано до Буткова прѣвъ 1839 г., но това писмо колкото и да възхвалява дѣлата на този управитель, не е изразъ, мислимъ ние, на истинскитѣ чувства на подписавшитѣ го. По-скоро това „благодарствено писмо“ — ще да е изпросено отъ самия Бутковъ, за да има на ржката си единъ актъ, че неговитѣ управляеми сж билѣ благодарни отъ него.

Да мислимъ по тоя начинъ за казанното „благодарствено писмо“, ни каратъ слѣднитѣ разсждения: Бутковъ не е билъ по-

31.) *Българскія Колоніи въ Бессарабіи* отъ А. Скалковски, стр. 153.

пуляренъ началникъ, това го зна-
емъ отъ прѣдание. Слѣдъ като
Бутковъ налуца краятъ, никой
повѣе се не интересува за лич-
ността му. Не е тъй обаче, съ
Генералъ Инзова. Той умира въ
Одеса. Смъртта му се оплаква
отъ мало и голѣмо, отъ сички
български колонисти. Тия бълга-
ри искатъ позволение отъ руския
царь да прѣнесатъ брениитѣ ос-
танки на покойника, за да ги съ-
храняватъ въ земята, на която
се заселиха и съ туй да пока-
жатъ благодарността си къмъ
началника, който ги настани на
тая земя. Руския царь удовле-
творява това искане. Една депута-
ция отъ българскитѣ колонии
отива въ Одеса за да приеме
тѣлото на генерала и да го прѣ-
несе въ Болградъ. Депутацията
главно, състои отъ четворица ко-
лонисти избрани да прѣдставля-
ватъ цѣлото колонистско въдво-
рение, отъ четиритѣхъ околии по
единъ, но тя е уголѣмена съ де-
легати по единъ или двама отъ
сѣка колония. Въ тая депутация
е и Стоянъ Титоровъ, то-
гавашенъ ктиторъ на болгарска-
та църква, дѣда на пишущия тия
редове, избранъ отъ Изаилската
околия. Отъ другитѣ околии: Ка-
хуло-Прутската, Горне-Буджашка-
та и Долне-Буджашката, кои лица
сж билъ избрани и изпратени съ
сжщата мисия въ Одеса, ние не-
знаемъ и крайно съжаляваме, че
неможемъ да отбѣлжимъ имената
имъ. Знаемъ обаче, че тѣ сички бѣха
българи. Въ Одеса, депутацията по-
ржчва особнамъртвешка колѣсница
съ хубавъ катафалкъ, обвитъ съ ка-
дифе. Пишущия тия редове запомни
колелата на тая колѣсница: тѣ
до прѣди 30 години стояха въ
двора на кметството въ Болградъ.

А катафалкътъ стои и до днесъ
въ голѣмата болгарска църква
и е едно отъ украшенията ѝ. На
разпетиа петѣкъ сѣка година,
този катафалкъ се туря въ срѣдъ
църквата и на него се поставя
тѣлото на Исуса Христа, за да
го цѣлуватъ православнитѣ бол-
градски българи.

На роскошната колесница се
намѣсти гробътъ, който съдържа-
ше земнитѣ останки на генерала
Инзова. Четирмата колонистки де-
путати, които упомѣнахме пого-
рѣ, се качиха на колѣсницата и
се исправиха до гробътъ, при че-
тиритѣхъ стѣлба на катафалкътъ.
Тѣмъ, съ писменъ актъ се врѣ-
чи отъ одескитѣ власти тѣлото
на генерала Инзова и тѣ обща-
ха прѣдъ Бога и прѣдъ властѣта,
че ще отнесатъ земнитѣ останки
на благодѣтеля си и ще ги по-
грѣбватъ въ земята на гр. Бол-
градъ, а именно въ църквицата
Св. Митрофанъ. При молебствия-
та на одеското православно ду-
ховенство, погрѣбалната колесни-
ца потѣгли за Болградъ. Цѣла
Одеса е излѣзала да изпрати тѣ-
лото на познатия генералъ и да
види българитѣ, които сж дошли
да прѣнесатъ земнитѣ останки на
обичния си началникъ въ земята,
къдѣто живѣятъ. Българитѣ съ
народното си облѣкло обрѣщатъ
вниманието на одескитѣ гражда-
ни, а съ похвалното си дѣло,
очудватъ сичкитѣ народности отъ
тоя новъ градъ. Разстоянието мѣ-
жду Одеса и Болградъ е около
300 километра, но то се извървя
пѣши. Процесията е била истин-
ски пелеринажъ; тя обаче, е ста-
нала още по импозантна, когато е
стѣпила въ земята на българ-
скитѣ колонии.

Около процесията сж се стекли

сички околни села и сж съпровождали прахътъ на любимия генералъ. Духовенството отъ българскитѣ села, облѣчено въ църковни одѣжди, съ молитви и словословия и съ хоругви, е посрѣщало, съпровождало и изпращало скжпитѣ останки на безкористния български добродѣтель. Цѣлия Болградъ на чело съ духовенството си е посрѣщналъ далечъ извънъ градътъ процесията и се присъединилъ къмъ нея. И образуваното по тоя начинъ величественно шествие, отнесе тѣлото на Инзова въ болгарската църква и оттамъ въ болгарскитѣ гробища и го погребва въ нарочно приготвената църквица Св. Митрофанъ.³²⁾ Тая църквица и паметника на Инзова сж описани погорѣ.

Както вижда читателя, Инзовъ се помни, а Бутковъ отдавна се забрави. Ето защо ние мислимъ, че „благодарственното писмо“ писано на български, датирано 8 априли 1839 г. и адресувано до Буткова, не е изразъ на истинскитѣ чувства на българскитѣ колонисти. То се прави въ деня, когато се освещавахе голѣмата

църква въ Болградъ, когато събранитѣ по случая на тържество-то български колонисти бѣха разположени и весели и когато, разбира се, не сж могли да се противятъ на подписването на подобно писмо.

Както и да е, това „благодарственното писмо“ е единъ важенъ писменъ актъ отъ 1839 година и читателя ще го намѣри изцѣло въ приложенията къмъ настоящето описание.

Спомѣнувания въ настоящето описание ромжнски авторъ Арбуре, като говори за генерала Ивана Никитича Инзова, твърди, че той билъ българинъ по произхождение³³⁾, отъ което тѣгли тацитно заключение, че за туй толкосъ много е залѣгалъ за българитѣ! Колко щѣше да ни бжде драго, ако това бѣше истина. Но Инзовъ не бѣше българинъ; той бѣше русинъ. Той бѣше отъ онѣзи руси, които сж родени да правятъ само добрини на ближнитѣ си. Инзовъ е правилъ еднакво добрини и на молдованитѣ въ Бессарабия. За да се види основателността на това ни твърдение, достатъчно е да се знаятъ двѣ нѣща: първо, чл. 13 отъ Императорския указъ отъ 29 Декември 1819 г., който е издаденъ съгласно съ изказаното отъ генерала Инзова мнѣние, дава на молдованитѣ, коренни жители въ Буджакътъ, еднакви колонистки права, както и на българитѣ и второ, въ сичкото врѣме на руското господаруване, молдованитѣ въ Буджакътъ сж имали еднакви права и задължения както и българитѣ.

32. За да се съгради рѣчената църквица и да се посвети на името на св. Митрофана е послужило слѣдното обстоятелство: когато билъ въче болѣвъ, генералъ Инзовъ, прѣди да тръгне за Воронежъ, за да се поклони и помоли за здраве прѣдъ мощитѣ на блаженный светителъ Митрофана, повикалъ въ Одеса Буткова и българскитѣ старшини (околийскитѣ начальници, които биле българи), за да се прости съ тѣхъ; тѣ се възползували отъ тоя случай и поискали позволение отъ стария генералъ да съградятъ въ болгарскитѣ гробища църква въ името на светителя, при мощитѣ на когото отивалъ. Генералътъ се съгласилъ и църквата е била въздигната (В. Болгарскія Колоніи въ Бессарабіи, стр. 43, 44).

33. Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 106.

За генерала Инзова говори и дѣдо Кисимовъ, който е живялъ въ Бесарабия, мѣжду тамошнитѣ българи, три години (1862—1865), нѣщо което бѣлѣжимъ и погорѣ. Сичко, което пише за генерала Инзова, дѣдо Кисимовъ го е научилъ отъ прѣданията, които е слушалъ отъ бесарабскитѣ българи, особено отъ болгарчани. Но нека сторимъ мѣсто на самитѣ думи, съ които дѣдо Кисимовъ се произнася за генерала Инзова и за управлението му надъ българскитѣ колонисти :

„ . . . Първиятъ управителъ и попечителъ на тѣзи вѣче устроени български колонии, официално назначенъ въ 1818 г. отъ рускиятъ императоръ Александръ I, е билъ генералътъ въ оставка Инзовъ, който е билъ нѣщо по-вѣче отъ управител-попечителъ; той е билъ нѣщо като по царско завѣщание на стойникъ на малолѣтни сираци, оставени въ мизерия на този свѣтъ, каквито бѣха тогавашнитѣ колонисти. Въ 1820 година Инзовъ билъ назначенъ за пълномощенъ намѣстникъ на Бесарабската областъ. Легендарни сж разказитѣ за него у колониститѣ, които даже сж се бунтували срѣщу неговитѣ отечески грижи. А тѣзи негови отечески грижи сж отивали до тамъ, щото той да ходи отъ село на село и отъ къща на къща, за да наставлява населившитѣ се, какъ да строятъ жилищата си хигиенически, какъ и тѣ да насадятъ плантации, на които особно старание полагалъ, и колониститѣ, най-вѣче за това, негодували върхъ него и го ненавиждали, заподозрѣнитъ отъ тѣхъ, че съ тия мѣрки иска да ги направи клѣшкаши, сир. чокойски робе, кога-

то тѣ се радвали на своитѣ собствени колонистски права. До какъдѣ е отивала селската простотия на тогавашнитѣ колонисти, срѣщу отеческата грижа на генерала Инзова, служи слѣдующето прѣдание :

„За да улесни колониститѣ въ обзаведението имъ съ развъждане на плантации — гори, отъ каквито се лишавали тогава голитѣ полета на Бесарабия, генералъ Инзовъ имъ набавилъ даромъ нужния желадъ и имъ го раздалъ съ заповѣдъ, щото въ означено врѣме на годината да го посѣятъ въ двороветъ си и на полето, за селска гора. Но хитрецитѣ намѣрили срѣдство, и заповѣдта да изпѣлнатъ, и плана на поробването си, спорѣдъ тѣхъ, прѣдвиждано отъ тѣзи насилствени мѣрки, да осуетятъ; и това гениално срѣдство било : да сваржатъ на огъня желада прѣди да го посѣятъ и да заяватъ официално на началството, че желадътъ непоникналъ ! Генералъ Инзовъ узналъ за играта имъ, но замѣлчалъ. На идущата година той свикалъ сжитѣ селски кметове, раздалъ имъ пакъ новъ желадъ и имъ казалъ, че за да може желада този пѣтъ да поникне, нужно било да се направи една операция — по десетина сопи всѣкому — която операция веднага се свършила благополучно по голитѣ крака на кметовѣтъ, на които далъ и по една допълнителна рецепта : идете си сега и желада ще поникне, ако ли не, до година ще видимъ за друга операция, по-силна !

„Крайниятъ епилогъ на тая отеческа строгостъ на генерала Инзова, когото сж клели и проклинали въ живота му така из-

мжчванитѣ отъ него колонисти, е билъ, щото тѣзи колонисти, подиръ смъртъта му, която го случила въ Одеса, на ржцѣ сж довели колатата съ траурния ковчегъ коститѣ му и ги сж поставили въ въздигнатия нарочно параклитъ въ Болградскитѣ гробища, дѣто се покоятъ и до днесъ. Така, спомѣнътъ за дѣда Инзова, както го наричатъ и до сега, живѣе още въ благодарното потомство на нашитѣ колонисти. И други прѣдания съмъ слушалъ отъ тѣхъ за дѣда имъ Инзова, смѣшни и поучителни, по неговото отеческо управление. Но горния разказъ на това вѣрно събитие, е достатъчна иллюстрация на миналото на ози край на Бесарабия и на хората му отъ онова врѣме“ ³⁴).

Върху това свѣдѣние на дѣда Кисимова, което въ основитѣ си е вѣрно, ще направимъ двѣ ректификации: първо, че съмето което нашитѣ умни българи сж сварили и послѣ сж сѣли е било отъ акация (салкжмъ), а не желядъ, и второ, че наказанитѣ сж билѣ бити съ зелени пръчки (руски: розги), а не съ сопи.

Както вижда читателя и дѣдо Инаулъ бие, но неговия бой е заслуженъ и за туй не боли ...

Сичко, което изложихме до тукъ, не ни се вижда достатъчно за да помислимъ, че сме успѣли да очертаемъ дѣятелността на генерала Инзова, който въ течение на повѣче отъ четвъртъ столѣтие е нареждалъ, управлявалъ и направлявалъ българскитѣ колонисти въ Бесарабия. Длъжни сме да притуримъ и мнѣнието на най-безпристрастния сждия — и с-

34. *Българска Обирка* отъ С. С. Бобчевъ, книжка I, София. Януари 1902 г., стр. 17, 18.

торията, за дѣятелността на генералътъ и за обичѣта, на която се е радвалъ той отъ страна на българскитѣ колонисти.

Ето какво срѣщаме въ познатото на читателя съчинение на българския историографъ Д-ръ Иречекъ:

„Бесарабскитѣ българи извѣмѣрно сж обичали първия „попечитель“ надъ колониститѣ, генерала Иванъ Инзова, който се е отнасялъ съ тѣхъ отечески; въ сѣка кжща могло е да се намѣри портрета му“ ³⁵).

И понататъкъ:

„Добрѣ сж живѣли бесарабскитѣ българи докжтъ е билъ живъ попечителя Инзовъ; управлението на неговитѣ преемници имъ принесе малко добрини“ ³⁶).

Най-подирния руски управляюща на българскитѣ колонии въ Бесарабия до 1857 г., който е ималъ така сжщо сѣдалището си въ гр. Болградъ, е билъ подполковника отъ кавалерията, Арендаренко.

Отъ околийскитѣ началници (по руски: окружные старшини), които сж билѣ избирани отъ колониститѣ за да стоятъ на чело на околийското колониялно управление, ще спомѣнемъ само трима, които на врѣмето си бѣха видни личности, израстнали измѣжду населението въ краятъ.

Въ сичкото врѣме, за което се отнася разказътъ ни (1820—1857), околийскитѣ началници (старшинитѣ) и въ четиритѣ околии, бѣха българи, съ изключение на едного, който се гърчеше, прѣзимето на когото бѣше грьцко,

35. *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. Иречекъ, Одеса 1878 стр. 677.

36. *Ibid.*, стр. 685.

но който по чувства, както ще имаме случай да установимъ въ тѣчението на настоящето описание, бѣше като сѣщи българинъ. Кой знае дали не бѣше и отъ българско потѣкло, защото постоянно е казвалъ, че е родомъ отъ Водена, вѣроятно гр. Воденъ въ Македония!

Този старшина бѣше *Атанасъ Дропуло*, избранъ отъ населението на Кахуло-Прутската околия, бидѣйки колонистъ (жителъ) отъ колонията (селото) Хаджи-Абдула, центъра на рѣчената околия и сѣдалището на *околийския приказъ* (околийското управление).

Въ многажди цитираното отъ насъ съчинение на русина Скалковски, издадено прѣзъ 1848 г.; ние не само че срѣщаме казанія Атанасъ Дропуло въ качество на старшина на Кахуло-Прутската околия, но и виждаме, че той, въ това си качество, е награденъ вѣче отъ руския царъ съ сребренъ медалъ на Анинска лента, за носение на шия.³⁷) Не е казано, наистина, защо се награждава и какъвъ е медалътъ, съ който се награждава, но се вижда, че му се дава това отличие въ качество на старшина на Кахуло-Прутската околия, вѣроятно за добро управление на колониститѣ и самия медалъ ще да е билъ за усърдие или за заслуга. Отъ обстоятелството, че въ 1848 год. старшината Дропуло е награденъ вѣче се медалъ, ние тѣглимъ заключение, че най-малко три години прѣди тая дата, той ще да е стѣпилъ на длъжностъ старшина, въ което врѣме ще да

се е отличилъ въ управлението и за туй е билъ удостоенъ съ декорация; а отъ туй слѣдва, че рѣчения старшина Дропуло ще да е стѣпилъ на длъжността си около 1845 г., а може би и порано. Той е стоялъ на тая длъжностъ до 1861 г., постоянно прѣизбиранъ, на сѣки три години, отъ населението. Какъ и при какви условия свърши службата си тоя общественъ служителъ, читателя ще има случай да види въ тѣчението на настоящия разказъ.

Прѣдлѣжи ни сега да спомѣнемъ и за околийскитѣ начальници (старшинитѣ) на другитѣ околии, които бѣха Българи, но съ скърбъ трѣбва да кажемъ, че не можемъ да съобщимъ имената на сички по-видни отъ тѣхъ, защото, както разбира читателя, касае се за едно врѣме. което е останало надирѣ отъ насъ съ повѣче отъ половинъ вѣкъ. Може би, на самото мѣсто, стари хора да помнятъ още имената на сички тия или понѣ на нѣкои отъ тия колонистки начальници, но за сега, като нѣмаме възможность да съберемъ свѣдѣния, ще се ограничимъ да спомѣнемъ за двама отъ тѣхъ само.

Тѣ сж: Степанъ Симионовичъ Пановъ, който е управлявалъ дълго врѣме Измаилската околия, сѣдалището на която е гр. Болградъ и Димитъръ Димитриевичъ Куля, който така сжщо дълго врѣме е управлявалъ Горне-Буджашката околия, сѣдалището на която е било тогавашното село, днешния гр. Комратъ.

Отъ кога е почналъ службата си Пановъ, ние точно не можемъ да опрѣдѣлимъ, но виждаме, че извѣстния на читателя руски спи-

37. *Болгарскія колоніи въ Бесарабія* стр. 155.

сателъ Скалковски го спомѣнува като окружной старшина въ Болградъ, съ когото се запознава и който му помага съ събирането на разни свѣдѣния за българското население въ края.³⁸⁾ Освѣтъ това виждаме, че сжщия Пановъ е награденъ вѣче отъ руския царь съ сребренъ медалъ на Анинска лента за носение на шия, сжщо както е билъ награденъ и старшината Дропуло.³⁹⁾ Тази декорация Степанъ Пановъ я добива въ качеството си на старшина на Измаилската околия и по сичка вѣроятностъ за сжщитѣ заслуги, както колегата му отъ Кахуло-Прутската околия. Отъ обстоятелството, че въ 1848 г. Степанъ Пановъ е вѣче награденъ, вадимъ заключение, че той, прѣди тая дата понѣ съ три години, ще да е стжпилъ на длжността си, отъ което слѣдва, че рѣчения Пановъ още прѣзъ 1845 г., а можеби и порано, е билъ вече окружной старшина. Той е стоялъ на тоя постъ до 1855 или 1856 г. споредъ както помнимъ отъ разкази, постоянно прѣизбиранъ отъ населението, на сѣки три години. Но на-ли и Пановъ е управлявалъ българи; на-ли българитѣ отъ сички врѣмена и насѣкждѣ сж едни и сжщи: той е билъ запозрянъ отъ тѣхъ, че е злоупотрѣблявалъ общественни пари и е билъ изваденъ отъ служба. Не е билъ сжденъ, защото работата се е свършила само съ едно обвинение основано на съмнѣния, но е прѣкаралъ слѣдъ туй нѣколко години въ чувствителна сиромашия. Той не бѣ жененъ,

но бѣше прибралъ при себѣ си три отъ братовитѣ си дѣца: Димитъръ, Олимпий и Павелъ Панови, родени въ с. Тайраклий, кждѣто живѣне баща имъ — Спиридонъ Пановъ. Тримата младежи бѣха възпитани и образовани отъ чича си съ грижи и старания, като ония на сжщи баща. Димитъръ Пановъ умря младъ много отдавна.⁴⁰⁾ Олимпий Пановъ, попослѣ отличенъ български офицеръ, за когото ще горимъ още въ тѣчението на настоящето описание, свърши трагически живота си въ русчушкитѣ революционни приключения прѣзъ 1887 г., а най-малкия отъ тия братя, Павелъ Пановъ, за когото така сжщо ще кажемъ още нѣщо понататѣкъ, неможа да прѣжали брата си Олимпий и отъ скърбъ умря на 29 Юли 1890 г. въ лагера на Маринополе, кждѣто въ чинъ майоръ командувахе 6-я артилерийски полкъ и бѣ погрѣбенъ въ гр. Карлово.

Степанъ Пановъ бѣше познатъ на понечителния комитетъ въ гр. Одеса, на генералъ Инзова, предсѣдателя на тоя комитетъ и на сички попечители; той бѣше познатъ и на тогавашнитѣ новисоки общества въ Одеса и Кишиново.

Прѣдъ сички: предъ началницитѣ си, прѣдъ подвѣдомственитѣ си, както и мѣжду одеското

38. *Българскія колоніи въ Бессарабіи* стр. 2 и 143.

39. *Ibid.* стр. 155.

40) Димитъръ Пановъ, както знаемъ отъ разкази, бѣше интелигентъ човекъ. Той се е занимавалъ съ събиране и записване български пѣсни както въ Болградъ, тѣй и по селата изъ Бессарабія и се е готвилъ да ги издаде на особена книга. Нѣкои отъ събранитѣ и записани отъ Димитра Пановъ пѣсни, читателя ще има случай да види помататѣкъ въ това описание.

и кишиневско общества, Пановъ се е радвалъ на общи симпатии.

Въ ромънско врѣме, Степанъ Пановъ, макаръ и въ напреднала възраст вѣче, потруди се да изучи ромънския езикъ и го изучи основателно, та когато пишущия тия редове, още ученикъ, отиваше въ ваканционно врѣме да се практикува на канцеларски редъ въ болгарската префектура, на мѣри Степана Панова като прѣводачъ (ром. translator) въ това учреждение, съ заплата 200 лева, днешни пари, голѣма заплата по него врѣме за единъ чиновникъ въ провинцияния и евтиния градъ Болградъ. Защо е имало нужда по него врѣме отъ прѣводачъ въ болгарската префектура и какви бѣха функциитъ на тоя прѣводачъ, читателя ще има случай да види понататѣкъ въ това описание. За сега ще спомѣнемъ само, че Степанъ Пановъ бѣ прѣводачъ въ болгарската префектура около 15 години наредъ (1857—1872), до тогава до когато имаше нужда отъ такова длъжностно лице, а слѣдъ 1872 г бѣше членъ въ болгарската постоянна комисия, която се помѣщаваше въ едно и също здание съ префектурата, на която длъжностъ го свѣри освободителната война.

Неизгладимо е впечатлението, което и до днесъ остана въ умътъ ни, за интересната личностъ на Степана Панова. Отъ многото тогава чиновници въ болгарската префектура: ромъни и българи, поголѣми и помалки по чинъ и длъжностъ отъ Степана Пановъ, никой не ни внуши онова почитание, което взехме да питаемъ за рѣчения Пановъ. И имали сме случай по послѣ, слѣдъ 1872 г., когато и ние бѣхме вѣче чинов-

никъ въ сѣщата префектура, въ ромънско врѣме, разбира се, да видимъ не само столоначалници, но дори директорътъ на префектурата, та и самия префектъ, да се съвѣтватъ по важни въпроси съ стария вѣче по онова врѣме Степанъ Пановъ.

Внушителна бѣше и самата физическа фигура на Степана Пановъ: високъ около два метра, правъ и строенъ, макаръ че бѣ вѣче въ прѣклонна старостъ, запазилъ бѣше оиѣзи изтънчени маниери, които бѣше усвоилъ отъ високи руски сановници.

Чувствували сме особенна радостъ, когато и ние, вѣче чиновникъ, слѣдъ 1872 година, сме влизали въ разговоръ съ Степана Пановъ. Разхождайки се изъ дългия отворенъ коридоръ на болгарската префектура и постоянната комисия съ стареца Пановъ, ние сме слушали отъ него мнѣния и съвѣти, които и днесъ скъпимъ. Той не бѣше горделивъ и за доказателство служи обстоятелството, че макаръ и старъ човекъ вѣче, не считаше за унижение да разговаря и то за сериозни работи съ насъ, тогава едва 20 годишенъ младежъ.

Въ врѣме на руската окупация въ България, Степанъ Пановъ отиде да види родния си край и ние, прѣзъ Май 1879 г., го видѣхме въ гр. Плевенъ, прѣдседателъ на окръжния сѣдъ. И тогава дори, старецъ вѣче, запазилъ бѣше бодростта на умътъ си. Той въ туй свое съдейско качество, взе участие въ Търновското учредително събрание, което изработи прѣзъ сѣщата 1879 г. конституцията, основния законъ на младото българско княжество. Наскоро слѣдъ туй, Сте-

панъ Пановъ почина въ гр. Плѣвентъ и въ дълбока старостъ.

Чудна е сѣдбата на тоя българинъ: роденъ въ едно отъ селата около гр. Плѣвентъ, вълнитъ на българскитъ емиграции отъ началото на XIX в. го тласнаха чакъ въ Бесарабия, въ с. Шопъ-Тайраклий. Порастналъ, живялъ и остарялъ въ Бесарабия, Степанъ Пановъ доживя да види освободена България, върна се въ родния си край и тукъ, наскоро слѣдъ освобождението, почина.

Отъ кога Димитъръ Димитриевичъ Куля е почналъ службата си окръжнотъ старшина въ Горне-Буджашката околия, ние така сжщо точно незнаемъ. Знаемъ отъ разкази, че още прѣзъ врѣмето на руско-турската война отъ 1828—1829 г., той е придружавалъ, въ качество на прѣводачъ, рускитъ войски, които сж оперирали въ Доброджа и за туй е билъ награденъ се декорация отъ руския царъ Николай I. Знаемъ още, че по вѣче отъ дванадесетъ години и то наредъ е билъ окръжнотъ старшина въ Горне-Буджашката околия, постоянно прѣизбиранъ отъ българскитъ колонисти въ тая околия. Но кога е почналъ службата си и до кога е траяла тя, ние незнаемъ. Отъ разкази помнимъ, че е билъ разуменъ началникъ и доста развитъ за врѣмето си.

Отъ кметоветъ (по руски: в изборниѣ, ед. ч. изборний), които сж билъ избирани отъ населението за да ръководятъ общинскитъ работи на гр. Болградъ, ще спомѣнемъ по-виднитъ отъ тѣхъ и само онѣзи, за които знаемъ по нѣщо отъ разкази.

Параскивъ Феодоровъ, родомъ отъ гр. Ямболъ, е билъ

дълго, врѣме кметъ на гр. Болградъ, постоянно прѣизбиранъ отъ населението. Когато сж емигрирали българитъ отъ ямболско и сливенско, слѣдъ войната отъ 1828—1829 г., Параскивъ Феодоровъ е билъ момѣкъ, който билъ училъ нѣщо въ ямболскитъ училища и знаеше да пише само грѣцки, защото по него врѣме, както е извѣстно, въ Ямболъ и Сливентъ българитъ учаха само грѣцки. Той, при сичко, че отпослѣ бѣ кметъ въ градъ принадлѣжащъ на руска държава, не се научи да се подписва съ словѣнски букви, а слагаше грѣцкия си подписъ подъ официалнитъ бумази, писани на руски языкъ. Той е билъ дѣтеленъ кметъ и съ практическия си умъ е могълъ да задволи и избирателитъ си, и началниците на колониалното управление.

Тодоръ Камбуrowъ, баща на г-на Христо Камбуrowъ, адвокатъ въ София и сега народенъ прѣдставитель отъ Чирпанската околия, е билъ много години кметъ на гр. Болградъ, както въ руско врѣме, до 1857 г., а така сжщо и въ ромѣнско врѣме, слѣдъ 1857 година. Макарь и роденъ въ Бесарабия, дѣдо Тодоръ Камбуrowъ не промѣни прѣзъ цѣлия си животъ българотракийското си облѣкло. Родителитъ му сж прѣселенци изъ южна България, отъ прѣди войната отъ 1828—1829 г. Тѣ сж отъ туканитъ, сирѣчь отъ онѣзи българи въ Бесарабия, които сж се заселили тамъ въ края на XVIII или въ началото на XIX столѣтие. Дѣдо Тодоръ Камбуrowъ дохождѣ въ София, живя дълго врѣме при синѣтъ си Христо Камбуrowъ и видя свободна Бълга-

рия. Той живя до дълбока старост и умря въ гр. Болградъ.

Александъръ Ивановичъ Узуновъ е подирния болгарски кметъ отъ врѣмето, за което се отнася разказътъ ни. Той е кметувалъ прѣвъ руско-турската война отъ 1853—1856 години и за туй неговото кметуване е едно отъ най-мжчинитѣ, защото по онова врѣме гр. Болградъ е билъ пунктъ, прѣвъ който сж прѣминавали рускитѣ войски, за да вървятъ къмъ крѣпостта Силистра, която бѣше обсадена, а извѣстно е, че въ военнo врѣме кметскитѣ длѣжности ставатъ извѣрно мжчини защото отъ кметоветѣ сичко се иска: и квартири, и кола за прѣнасяне, и храни, и фуражи, и сичко каквото е потрѣбно за войски, трѣгнали въ походъ. Узуновъ е прѣодолялъ мжчнотитѣ и спомѣнитѣ за неговото кметство е единъ отъ най-добритѣ: благодарение на умението и енергията си той е могълъ да удовлетвори сичкитѣ искания, а съ справедливостта си — не е дотѣгналъ на управляемитѣ отъ него болгарски граждани. Но за Александра Узунова, ние ще имаме случай да кажемъ още нѣщо въ тѣчението на разказътъ ни.

Мѣжду поинтелигентнитѣ болгарски граждани отъ онова врѣме, ще цитираме Ивана С. Титоровъ, родителя на пишущия тия редове. Роденъ около 1824 година въ Бесарабия, Иванъ С. Титоровъ е билъ даденъ на училище или подобрѣ на учителъ и е училъ онова, което е могло да се учи по него врѣме въ Болградъ. Слѣдъ туй, е практикувалъ въ канцеларията на управлението на заддунавскитѣ прѣселенци въ Бол-

градъ и се е готвилъ за чиновникъ. Въ 1847 г. е билъ вѣче виденъ чиновникъ—писмоводителъ (секретарь), на болгарския приказъ (кметство). Знаемъ отъ разкази, че нашия родителъ, Иванъ С. Титоровъ, за когото е рѣчь тукъ, е билъ единъ отъ първитѣ Болградски граждани, който когато е билъ младъ, се е облѣкълъ съ граждански дрѣхы: нанталони, жилетка, сюртукъ и шинелъ (горня дрѣха съ намѣтало), каквито носяха по онова врѣме рускитѣ чиновници. Билъ е чиновникъ до кждѣ 1850 г., слѣдъ което се е прѣдалъ на търговия. 40 години е билъ търговецъ и въ подирнитѣ години на живота си дори и търговецъ наедно на нѣкои дървени стоки. Работеше съ влашко и българско, кждѣто изпращаше дървени стоки, отъ руско произхождение, особено въ Браила и Силистра. Дохождаше въ Габрово, откъдѣто купуваше разни дървени стоки, които прѣнасяше и продаваше въ Русия. Знаеше да говори и да пише грамотно на три езика: български, руски и ромънски. Имаше единъ красивъ почеркъ, който запази до краятъ на живота си. Той дохожда два пѣти въ София: веднажъ въ врѣмето на Князь Александра и втори пѣтъ въ врѣмето на сега царствующиятъ Князь, Н. Ц. Височество Фердинандъ. Неможеше да се нарадва на прѣлѣститѣ на българскитѣ планини, на българското отечество и на българската войска, особено слѣдъ сѣрбскобългарската война отъ 1885 г. Но за този бесарабски българинъ, комуто дѣжимъ синовна признателностъ, ние ще имаме случай да кажемъ още нѣщо въ тѣчението на това описание. За сега ще спомѣнемъ, че

родоначалното потѣкло на родителя ни е отъ южна България, отъ кждѣто бѣше и дѣда ни Стоянъ Титоровъ, и баба ни Анна, по баща Повчева.

За да прѣдставимъ още по нагледно особната обичъ и благо-разположение на генерала Инзова къмъ бесарабскитѣ българи, ще спомѣнемъ и слѣдния любопитенъ фактъ:

Както знаемъ вѣче, генералъ Инзовъ лично е надзиравалъ благоустройството на българскитѣ колонии. Въ туй надзираване, той е съгледалъ, че има вѣче нужда отъ инженери: архитекти и землемѣри, единитѣ да съставятъ планове и да ръководятъ постройкитѣ на общински и частни здания, които по онова врѣме сж се строяли въ колониятъ, а другитѣ — да измѣрватъ земята на сѣка колония на отдѣлни и равномѣрни дѣленки, за да се разпрѣдѣля мѣжду колониститѣ по единъ справедливъ начинъ. За тия дѣленки, ние ще имаме случай да говоримъ пообширно въ настоящето описание, когато ще описваме начинътъ, по който се разпрѣдѣля земята въ сѣка колония, мѣжду колониститѣ, за обработване. За сега, ще се ограничимъ да разкажимъ, какъ е постъпилъ генералъ Инзовъ, за да удовлетвори нуждата отъ инженери. Това ще да е било около 1840 година. Избралъ четворица младежи, колонисти, отъ главната колония Болградъ, отъ поинтелегентнитѣ, разбира се, и имъ прѣдложилъ да ги изпрати, на общински различни, въ одеското землемѣрно училище за да усвоятъ инженерното искусство. Естествено е, че и младежитѣ, и родителитѣ имъ, се съгласили на това прѣдложение. Дѣ-

до Инаулъ да прѣдложи нѣщо и колониститѣ да го не приематъ, възможно ли е? Думата на генерала Инзовъ бѣше нѣщо повѣче отъ законъ. Защо? Защото дѣдо Инаулъ лошо неможе нито да помисли, нито да направи. Отъ тия четворица младежи, които ходиха въ Одеса и свѣршиха курсътъ на тамошното землемѣрно училище, ние запомнихме имената на трима отъ тѣхъ; тѣ сж: Тодоръ Николаевичъ Афлатарли, Тодоръ Николаевичъ Фитовъ и Степанъ Паскаловъ. Четвъртиятъ кой бѣше, забравили сме. Двама отъ гореспомѣнатитѣ, а именно: Т. Н. Афлатарли и Т. Н. Фитовъ познавахме лично.

На крайния изпитъ, когато четирмата млади колонисти свѣршваха курсътъ на одеското землемѣрно училище, е присѣствувалъ и генералъ Инзовъ. Имало е и много други видни присѣствующи на тоя изпитъ. Генералъ Инзовъ е билъ въ вѣстортъ отъ успѣха, съ който се бѣха отличили младитѣ колонисти. Земалъ е нѣкой планъ на църква, къща и пр. или нѣкоя географическа снимка на нѣкоя мѣстность, изработени отъ младитѣ български колонисти, показвалъ ги е на присѣствующитѣ, па думалъ:

— Видите ли какая способностъ у нашихъ болгарчиковъ?

Ирадостъта му нѣмала прѣдѣли.

Единъ отъ спомѣнатитѣ инженери, Тодоръ Н. Афлатарли, се прѣсели, слѣдъ освобождението, въ София и макаръ вѣче старъ, назначенъ бѣше на инженерна служба въ архитектурното отѣделение при Министерството на общитѣ згради, за да надзирава строенето на разни държавни постройки. Виждахме го да надзирава

и правенето на тротуара около софийският дворец, прѣди десетина години. Той почина въ София. Неговото потѣкло бѣше отъ с. Афлатаръ, Силистренско, а прѣзимето му, както разбира читателя, бѣше зето отъ селото, отъ кждѣто бѣше потѣклото му. И за тоя българинъ, ние ще имаме случай да кажемъ още нѣщо въ тѣчението на това описание, когато ще разказваме за живота на бесарабскитѣ българи подъ ромънското господаруване (1857—1878). Отъ ржката на тоя старъ инженеринъ, гледаме отпредя си сега, когато пишмъ тия редове, една географическа снимка озаглавена: Карта колоній задунайски хъ переселенцовъ въ Бессарабиѣ, писана на 15 Май 1845 г. Тази харта ни се достави отъ г-на Никола Т. Афлатарли, жителъ въ гр. София, синъ на покойния инженеръ Т. Афлатарли и тя ни послужи доста въ описанието на българскитѣ колонии въ Бесарабия.

Благодарение на привилегираното положение на българскитѣ колонисти въ южниятъ край на Бесарабия, на образцовата и бащинска руска администрация надъ тѣхъ и на познатото българско трудолюбие и пестеливостъ, българското население въ тоя край се издигна и достигна до завидно материално и морално благосъстояние и стана полѣвно както на себе си, така и на държавата, къмъ която принадлежеше.

Колониститѣ станаха заможни ступани, а колониститѣ цвѣтуци населени мѣста. Едно образцово земледѣлие и селско домакинство, една подобрена раса на домашния едъръ и дребенъ добитѣкъ, една идеална организация на об-

щинското самоуправление и едни систематично уредени училища, бѣха видимитѣ признаци на обществено благоустройство и благосъстояние въ края, който описваме ⁴¹⁾.

Въ такова положение частъ отъ българскитѣ колонии на брой 24, заедно съ главната и централна колония Болградъ, се отцѣпиха отъ Русия и се присѣдиниха къмъ молдовското княжество прѣзъ 1857 година.

Врѣме е вѣче да си вземемъ „Съ Богомъ“ отъ руситѣ и да пристѣпимъ къмъ описанието битѣтъ на българитѣ подъ молдовското, а послѣ подъ ромънското управление до Берлинскитѣ трактатъ отъ 1/13 Юли 1878. Но ние не сме прави като казваме че трѣбва да си вземемъ „Съ Богомъ“ отъ руситѣ. Българското население въ южната частъ на Бесарабия, като се отдѣли противъ волята си отъ Русия, каза искрено на руситѣ „до виждане“, защото инстинктивно вѣрваше, че врѣменно е принудено да отиде подъ молдовското управление. Тая вѣра въодушевяваше това население въ тѣчение на 22 години и на 1878 год. то радушно и искрено посрѣщна руситѣ и съ чувство на любовъ и признателностъ влѣзе отново въ състава на великата еднотѣмненна държава.

41. Билъ сж наградени съ медали слѣдующитѣ лица: *Димитъръ Каназирски* отъ Болградъ, за подобрене расата на овцетѣ съ испански овци; *Михаилъ Малина* отъ Болградъ, за лозарство и лѣсовѣдство; *Юрданъ Койчовъ* отъ Комратъ, за лѣсовѣдство и др. (В. *Българскія колонии въ Бессарабиѣ* стр. 153, 154).

Ето защо сме длъжни и ние да кажемъ на руситѣ: „довиждане“.

И ние, на-истина, ги видѣхме.

Видѣхме прѣвъ Априли 1877 г. рускитѣ полкове отъ разнитѣ родове оржия да прѣминаватъ до самия Болградъ и да вървятъ за България; видѣхме освобождението на България; видѣхме, най-послѣ, и присъединението на Болградъ и на 23-тѣ български села отново къмъ Русия.

И тогава, можахме да разберемъ, че у народитѣ има единъ чуденъ инстинктъ: България отъ вѣкове се надѣваше, че Русия ще я освободи; българитѣ въ Бесарабия, които бѣха дадени подъ властѣта на ромжнитѣ, върваха, че Русия единъ день, рано или късно, ще ги присъедини.

И едното, и другото се изпълни.

VI.

Отцѣпването на една частъ отъ Бесарабия и присъединението ѝ къмъ молдовското княжество. Управлението на този край въ ромънско врѣме (1857—1878).

Пристъпваме къмъ описването на една важна епоха отъ живота на българитѣ въ Бесарабия.

Както е извѣстно, рускотурската война отъ 1853—1856 г. сесвърши съ парижкиятъ трактатъ отъ 18/30 Мартъ 1856 г.

По силата на тоя трактатъ, една частъ отъ Бесарабия, собствено отъ Буджакътъ, се взе отъ Русия и се присъедини къмъ молдовското княжество, тогава още отдѣлно отъ влашкото княжество.

Отъ голѣмъ интересъ сж, споредъ нашето мнѣние, разпорежданията на рѣчения международенъ актъ, които третира въпросътъ за отцѣпването на една частъ отъ Бесарабия и присъединението ѝ къмъ молдовското княжество и за туй ние ще ги съобщимъ на читателя изцѣло, както ги намираме въ самиятътози актъ; тѣзи разпореждания сж помѣстени въ членоветъ IV и XX и иматъ слѣдното съдържание :

„Чл. IV. Тѣхни Величества Французскитѣ Императоръ, Кралицата на съединенитѣ кралства Велика Британія и Ирландия,

Сардинскитѣ Кралъ и Султанътъ се задлѣжаватъ да повърнатъ на Негово Величество Всерусийскитѣ Императоръ градоветъ и пристанищата Севастополь, Балаклава, Камишъ, Евпаторія, Керчь, Ени-Кале, Кинбурнъ, както и всички други територии заети отъ съюзнитѣ войски“.

„Чл. XX. Въ замѣна на градоветъ, пристанищата и териториитѣ изброени въ чл. IV отъ тоя трактатъ и да се осигури още повѣче свободата на плаването по Дунава, Негово Величество Всерусийскитѣ Императоръ се съгласява да се изправятъ границитѣ на държавата му въ Бесарабия“.

„Новата граница ще почне отъ Черно море, единъ километъръ на изтокъ отъ езерото Бурна-Сола, ще достигне перпендикулярно Аккерманскитѣ пѣтъ, ще слѣдва тоя пѣтъ до Трояновиятъ валъ, ще мине на югъ отъ Болградъ, ще се възкачи по дължината на рѣчичката Ялпукъ до хълмътъ на Сарацика и ще свърши до Котумори на Прутъ“.

„Нагорѣ отъ тая точка, старата граница между двѣтъ импе-

рии, не ще прѣтърпи никакво измѣнение“.

„Делегати на великитѣ сили ще опрѣдѣлятъ, въ подробности, трасето на новата граница.“¹⁾

Както вижда читателя отъ съдържанието на рѣченитѣ членове отъ парижкия трактатъ, съдбата на българскитѣ колонисти въ Бесарабия е рѣшена. Новитѣ граници ще раздѣлятъ българското население на двѣ части: едната, поголѣмата, ще остане подъ Русия, а другата, помалката, ще се даде на молдовското княжество.

Извѣстно е вѣче и кои колонии ще се присѣдинятъ къмъ молдовското княжество. Жертвитѣ сж обрѣчени; тѣзи които трѣбва да ги даждѣтъ—почнаха да притрѣпватъ. И въ злото, което бѣше сполѣтало българскитѣ колонисти, имаше едно утѣшение: Болградъ, главната колония, оставаше, споредъ стипулациитѣ на парижкия трактатъ, подъ Русия, защото новата граница трѣбваше да мине на югъ отъ тоя градъ; но и това единствено утѣшение, както ще имаме случай да разправимъ, не се изпълни и Болградъ, сърдцето на българскитѣ колонии, се прѣдаде така сжщо на молдовското княжество.

Нѣма съмнѣние, че българитѣ отъ южната частъ на Бесарабия, осрбенно отъ оная, която трѣбваше да се прѣдаде на молдованитѣ, бѣха поразени отъ неприятната новина; тѣ бѣха поразени не само зарадъ туй, че се раздѣляха на двѣ и се вземаха изъ руското управление, кждѣто благодарѣствуваха, но и зарадъ туй

още, че познаваха добръ съседното молдовско княжество: народа и управлението му и неможеха да се примирятъ найвѣче съ идеята, че трѣбва да станатъ поданници на единъ князь, който, по онова врѣме, се назначаваше и уволняваше по добрата воля на Султантѣ.

Молдовската държава, наистина, е християнска, но тя е инеплѣменна и при туй васална на Високата Порта, а бесарабскитѣ българи, които до прѣди четвъртъ столѣтие (1830) емигрираха отъ роднитѣ си мѣста, подвластни на Султантѣ, мжно имъ бѣше да ставатъ поданници на единъ князь, който зависеше направо отъ сжщиятъ тоя Султанъ; мжно имъ бѣше, слѣдъ четвъртъ столѣтие, да промѣнятъ за трети пжтъ господарѣтъ си!

Къмъ тия причини, които на-караха бесарабскитѣ българи, прѣдопрѣдѣлени да бждатъ присѣдинени къмъ молдовското княжество, да гледатъ съ страхъ на бждщето си, трѣбва да притуримъ и друга, която бѣше отъ другъ характеръ: страхуваха се отъ молдовското правителство, че не ще може да гледа равнодушно на онѣзи права и привилегии, съ които се ползуваха българитѣ въ Бесарабия, защото собственнитѣ му поданници, жителитѣ на молдовското княжество, бѣха безправни роби у молдовскитѣ чокои. Тоя страхъ, въ послѣдствие, излѣзе основателенъ. Ромжнски държавни мже, като посѣтиха ромжнска Бесарабия прѣвъ 1860 г. и като видѣха благосъстоянието на българскитѣ колонисти, рѣшиха да онищожатъ сичкитѣ права и привилегии на новитѣ си поданници. До колко

1) Nouveau Recueil Général de Traitéz etc. отъ Charles Samwer, Gottingue, 1857, т. XV, стр. 7.4 и 777.

ромжнскитѣ държавници успѣха въ намѣрението си да онищожатъ правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти отъ присъединената къмъ Ромжния частъ на Бесарабия, ще видимъ въ тѣчението на тоя разказъ. За сега ще кажемъ, че туй необмислено рѣшение имѣ гибелни послѣдствия за българското население отъ края.

Съ такива болѣзнени чувства, българскитѣ колонисти отъ южната частъ на Бесарабия посрѣщана новината, че ще бждатъ присъединени къмъ молдовското княжество. И не трѣбва да се забравя, че до туй врѣме, тия колонисти бѣха галеното дѣте на руското правителство. Читателя вѣче знае, че руситѣ и руското правителство сж глѣдали на българското заселяване и на мѣстото кждѣто става то, като на „нова България“; ²⁾ че руското правителство се е съгласило да се нарѣче централната колония Болградъ, споредъжеланието на българскитѣ колонисти и за спомѣнъ на отечеството имъ България ³⁾ и че, най-послѣ, руситѣ констатираатъ, че въ южната частъ на Бесарабия живѣе български народъ, който пострѣйва великолѣпна църква въ гр. Болградъ, за да се молятъ въ нея българскитѣ колонисти за величието на Русия ⁴⁾. Къмъ сичко туй, нека прибавимъ още и познатото на читателя чувство на национално самосъхранение у българскитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабия и поплѣзновението на тия

послѣднитѣ да създадѣтъ отъ мѣстото, кждѣто се заселватъ, единъ кжтъ съ чисто български колоритъ.

Съ сжщитѣ болѣзнени чувства, българскитѣ колонисти очакватъ врѣмето, когато и фактически ще промѣнятъ политическото си поданство. Това врѣме незакъсия да настѣпи. Паришкиятъ трактатъ се ратифицира отъ правителствата на великитѣ сили на 15/27 Априли сжщата 1856-г., а туй ратифициране му придаде сила, за да бжде туренъ въ дѣйствиe и изпълнение. И не дълго врѣме слѣдъ туй, прѣвъ втората половина на сжщата година, една мѣждународна комисиия, състояща отъ делегати на сички велики сили, почна да опрѣдѣля на самото мѣсто новата граница. Прѣдъ тая комисиия, до колкото знаемъ отъ разкази, се е явилъ и пълномощникъ отъ правителството на молдовското княжество. Тая комисиия ще да е почнала работата си отъ Черно море, както я опжтва и паришкиятъ трактатъ. Отъ кждѣто и да е почнала обаче, щомъ като е дошла до гр. Болградъ, е спрѣла работитѣ си.

Защо?

За Болградъ.

Трѣбва ли да остане Болградъ въ Русия или да се даде на Молдова?

Ето важниятъ въпросъ, върху който сж се спрѣли делегатитѣ на великитѣ сили.

Истина е, че паришкиятъ трактатъ е ясенъ въ туй отношение, като казва, че новата граница „ще мине на югъ отъ Болградъ“, отъ което слѣдва, че тоя градъ ще остане въ Русия; но делегатитѣ на великитѣ сили сж билъ заставени да оставятъ рѣчениятъ

²⁾ *Българскія колоніи въ Бессарабіи* отъ А. Скалковски, стр. 27.

³⁾ *Ibid*, стр. 55.

⁴⁾ *Ibid* стр. 55.

градъ на молдовското княжество, поради основателни причини. Тия причини сж повѣче физически и географически и по-малко политически и иматъ за цѣль да поправятъ една грѣшка, а не да облагодѣтелствуватъ молдовското княжество.

Ето тия причини, споредъ както ги знаемъ отъ разкази, защото за измѣнението на паришкия трактатъ, колкото се отнася до градътъ Болградъ, ние нищо не сме чели.

Прѣди сичко, отъ разпорежданията на паришкия трактатъ се вижда, че новата граница трѣбва да бѣде една права линия, която въ сичкото си протяжение да се намира на еднакво разстояние отъ рѣкитѣ Дунавъ и Прутъ. Такова ако е, наистина, намѣрението на великитѣ сили, тогава очевидно е, че Болградъ трѣбва да се даде на молдовското княжество, сирѣчь, новата граница трѣбва да прѣмине на сѣверъ отъ тоя градъ, защото ако би се стояло на буквата на паришкия трактатъ, границата до градъ Болградъ трѣбва да се прѣчупи и да не прѣдставлява онази права линия, която иматъ прѣдъ видъ великитѣ сили, а, освѣнъ туй, и разстоянието мѣжду Дунава и новата граница на туй мѣсто трѣбва да бѣде по тѣсно, когато то е еднакво на едно протяжение повѣче отъ сто километра. А пъкъ, че намѣрението на великитѣ сили е било да взематъ отъ Бесарабия, отъ двѣтъ ѝ гранични страни, южната и западната, по една равномѣрна ивица земя, която да се присѣдини къмъ молдовското княжество, се вижда и отъ туй, че новата граница като оставя градътъ Болградъ на Молдова,

върви нагорѣ, по тѣчението на рѣкичката Ялпукъ до хѣлмътъ на Сарацика и изведнажъ възвива и свършва до селото Котумори на р. Прутъ. Въ сичкото туй протяжение отъ около стотина километра, разстоянието отъ р. Прутъ до новата граница е насѣкждѣ еднакво. Слѣдователно, ако Болградъ се даде на молдовското княжество, ще се спази абсолютно намѣрението на великитѣ сили относително обстоятелството, че новата граница насѣкждѣ, въ сичкото ѝ протяжение и по двѣтъ ѝ гранични страни — южната и западната, трѣбва да се намира на еднакво разстояние отъ рѣкитѣ Дунавъ и Прутъ. И, наистина, ако се вземе географическата харта на Бесарабия и се погледне на онази частъ отъ тая провинция, която се даде на молдовското княжество, по ислата на паришкия трактатъ, ще се види, че образува една тригълна ивица, еднакво широка въ сичкото ѝ протяжение отъ Черното море и дори до селото Котумори на р. Прутъ. Тази причина е първата поради която Болградъ се даде на Молдова.

Втората причина е почти отъ сжщиятъ характеръ. Ако Болградъ останеше въ руска Бесарабия и новата граница минеше на югъ отъ него, както прѣдвиждаше паришкия трактатъ, новата областъ, тѣй нарѣчената ромѣнска Бесарабия, щѣше да бѣде раздѣлена на двѣ равни части отъ голѣмото езеро Ялпукъ и нѣмаше да има помѣжду си почти никакво сухопѣтно съобщение. За съобщение по вода и дума не може да става, защото читателя знае вѣче отъ нашиятъ разказъ, че езерото Ялпукъ неможа и неможе да стане

плавателно, поради физически причини. И по тоя начинъ, новата област нѣмаше да има почти никакво съобщение помѣжду си. Истина е, че мѣжду селата Сатуново и Бабели, на мѣстото къдѣто е съединителниятъ каналъ мѣжду езерата Ялпухъ и Кохурлуй, има едно сухопѣтно съобщение, което е свързано съ единъ подвиженъ (плавателенъ) мостъ (руски: паромъ; ромѣнски: pod plutitor), но то не може да удовлетвори сѣчкитѣ нужди, по слѣднитѣ причини: а) че се намира на изолирано мѣсто, близо до самитѣ прѣдѣли на областъта; б) че служи само лѣтно врѣме, когато водитѣ на Дунава сѣ малки и когато езерата Ялпухъ и Кохурлуй сѣ въ коритата си; в) че въ другитѣ годишни врѣмена е непрѣбродимо по причина на извѣнмѣрно пространното наводнение и на дълбочината на водитѣ и г) че не може да се шосира поради сѣкогодишното заливане отъ пролѣтнитѣ води на р. Дунавъ. Тази причина е втората, поради която Болградъ се даде на молдовското княжество.

Третата причина е отъ другъ характеръ. Прѣдставителитѣ на великитѣ сили, които сѣ опрѣдѣляли новата граница, сѣ имали прѣдъ видъ географически харти, на които е фигурирало селото Табакъ, безъ да е билъ отбѣлѣзанъ и градътъ Болградъ. И понеже се знаеше, че споредъ указътъ на руския царъ отъ 29 Декември 1819 г., селото Табакъ се е прокламирало за градъ и се е прѣименоувало *Болградъ*, прѣдставителитѣ на великитѣ сили сѣ мислели, че точката на селото Табакъ е точката, къдѣто се намира гр. Болградъ и заради това

сѣ постановили новата граница да мине на югъ отъ тая точка. Читателя обаче, знае, че българскитѣ колонисти, поради нѣкои неагостности, не сѣ прѣименоували селото Табакъ, но сѣ основали новъ градъ, по-долу отъ рѣченото село, когото сѣ нарѣкли Болградъ. А мѣжду новиятъ гр. Болградъ и старото село Табакъ разстоянието е 6—7 километра. Очевидно е, прочее, че прѣдставителитѣ на великитѣ сили въ Парижъ сѣ изпаднали въ една погрѣшка когато сѣ опрѣдѣляли новитѣ граници. Тая погрѣшка обаче, е била съгледана отъ членовѣтъ на делимитационната комисиия и тѣ не само, че поискаха да я поправятъ, но я и поправиха. Тази причина е третата, поради която Болградъ остана въ ромѣнска Бесарабия.

Може да има и други причини, по-основателни отъ изложенитѣ, които да сѣ продиктували на членовѣтъ отъ делимитационната комисиия да рѣшатъ сѣдбата на Болградъ противъ разпорѣжданията на парижкия трактатъ, но ние не ги знаемъ.

Читателя, сигурно, ще си зададе питането: отъ къдѣ може да се знае, че прѣдставителитѣ на великитѣ сили, при опрѣдѣлянето новата граница, сѣ изпаднали въ онази погрѣшка, относително до точното мѣсто на градътъ Болградъ, за която говоримъ по-горѣ, когато, знайно е, че тия разисквания сѣ ставали въ Парижъ и въ кръгътъ сѣмо на прѣдставителитѣ на великитѣ сили?

При възможностьта на подобно питане, ние си вмѣняваме въ длъжность да дадемъ слѣднитѣ обяснения:

Отъ разкази знаемъ, че членоветъ на делимитационната комисиия сж се занимавали съ опрѣдѣлянето на новата граница мѣжду руската държава и молдовското княжество, въ продължение на шестъ или седемъ мѣсеци и че най-многого отъ туй врѣме, повѣче отъ четири мѣсеци, сж употребили да разрѣшатъ въпросътъ: Болградъ въ Русия ли да остане или на Молдова да се даде? Повѣчето отъ туй врѣме, членоветъ на делимитационната комисиия сж прѣкарали въ гр. Болградъ, кждѣто сж биле настанени на квартири у по-първитъ тогавашни граждани. Естествено е, че членоветъ на делимитационната комисиия сж билъ въ контактъ съ болгарскитъ първенци и тия послѣднитъ сж имали случай да узнаятъ не само за взетитъ рѣшения, но и за причинитъ или мотивитъ, върху които сж билъ основани тия рѣшения. По тоя начинъ сж билъ узнати нѣкои отъ причинитъ, споредъ които делимитационната комисиия, е рѣшила сждбата на гр. Болградъ, въпрѣки разпорежданията на паришкия трактатъ. Знаемъ отъ разкази още и туй, че руското правителство дълго врѣме не се е съгласявало да се измѣни буквата на рѣчения трактатъ и не е приставало на идеята да се даде градътъ Болградъ на молдовското княжество. На туй становище е стоялъ и рускиятъ делегатъ въ делимитационната комисиия, генералъ—лейтенантъ Фантонъ де Веррайонъ, който е билъ и прѣдсѣдателъ на рѣчената комисиия. И когато сж билъ изчерпани сички дипломатически старания и усилия, отъ Петербургъ е пристигналъ фелдъегерь (куриеръ), който е донесълъ

на генерала Веррайонъ заповѣдь за да отстъпи и едва тогава сждбата на Болградъ бѣ окончателно рѣшена! Болградъ стана молдовски градъ. Новата граница мина на сѣверъ отъ него. Молдовското правителство се радваше, че територията и населението му се увеличава. Българското население се мъчеше да се примири съ постигналата го сждба.

И въ резултатъ на сичкотова, рускиѣ власти се оттеглиха задъ чертата на новата граница. Подирниятъ управляючи на заддунавскитъ прѣселенци, Подполковникъ Арендаренко, се прѣмѣсти въ гр. Аккерманъ, кждѣто бѣ назначенъ исправникъ на аккерманския уѣздъ (аккермански окръженъ управитель) и кждѣто още дълго врѣме служи. Молдовскитъ власти, граждански и военни, заеха новиятъ край, въ началото на 1857 година.

Съ влизането си въ новиятъ край, молдовскитъ власти оповѣстиха на населението слѣдната прокламация:

Къмъ жителитъ отъ оная частъ на Бесарабия, която минава подъ Молдова.

Любезни съотечественици!

Новата граница на Бесарабия, опрѣдѣлена по силата на разпорежданията отъ трактата датиранъ 30 Марта 1856 г., присѣдини къмъ Молдова земята, на която живѣете и на която на мнозина отъ васъ е отечество-майка. Нови или стари жители отъ тая частъ, молдовскиятъ народъ ви приема сички като свои братия и отъ една вѣра, вие занаяпрѣдъ ще бждете участници въ неговата сждба.

Молдовското правителство не само че нѣма да ви нанесе никакво нахърняване на правата, отъ които сте се радвали досега подъ Императорското руско правителство, но ще си вмѣни въ дългъ да запази привилегиитѣ и правата, които имате придобити и да ви направи участници на онѣзи благодѣяния, които установленията на Княжеството могат да ви обезпечатъ. Приемете, прочее, съ довѣрие вашето ново положение, като се подчините на законитѣ, които сж опрѣдѣлени да ви управляватъ и да ви защищаватъ подъ сюзеренството на Високата Порта и поржчителството на великитѣ европейски държави. Управлението ще се постарее да вникни въ законнитѣ ваши желанія и да ви снабди съ подобрения, каквито се намѣрятъ потрѣбни. Слѣдвайте прочее, съ увѣренность вашитѣ обикновенни занятия и неизгубвайте изъ прѣдъ видъ, че вие сте повикани да работите наедно за щастieto на нашето общо отечество, отъ което ще приемете въ сѣки случай правда и покровителство, както и сѣко добро, което ще бжде възможно да ви се даде.

Една комисиия съставена отъ г. г. болѣритѣ: логофетъ Григори Крупенски, ворникъ Янко Н. Кантакузинъ и постелникъ Ласкараки Михалаки⁵⁾ дохожда при васъ, натоварена да ви управлява врѣменно. Тая комисиия ще приема съ благодарность вашитѣ прѣдставления и вашитѣ справедливи искания и ще се тури въ поло-

жение да изясни на правителството вашитѣ нужди, та подиръ това да се заеме то съ рѣшителнитѣ мѣрки, които ще се намѣрятъ згодни да се взематъ за запазване на мирния ви животъ и благоденствие.

И тъй, да съединимъ нашата признателность и благодарность къмъ августейшиятъ ни сюзеренъ и къмъ великитѣ сили, които подписаха паришкиятъ трактатъ и които въ своята грижа се потрудиха за нашата участъ и ни обезпечиха едно щастливо бждще и да се стараемъ да отговоримъ съ достоинство на тѣхнитѣ благи намѣрения.

Нададена въ столицата Яшъ на 4 Февруарий 1857 год.

Каймакаминъ на
Молдова, Т. Н. Балшъ⁶⁾.

Земята, която се отрѣза отъ Бесарабия и се присъедини къмъ молдовското княжество и която се нарѣче въ послѣдствие ромънска Бесарабия, съдържа една повърхность отъ 10,754 квадратни версти или 222,7 квадратни мили⁷⁾.

Населенитѣ мѣста съ чисто българско население, които се намиратъ въ отбѣлѣзаната погорѣ земя и които прѣминаха къмъ Молдова, сж слѣднитѣ:

1. Болградъ,
2. Табакъ,
3. Вайсалъ,
4. Ташъ-бунаръ,
5. Долу-кой,

⁵⁾ Балшъ бѣше молдовски болѣринъ. Той бѣше назначенъ за молдовски каймакаминъ отъ Високата Порта, съгласно съ дѣйствиущитѣ по онуй врѣме мѣждународни трактати.

⁷⁾ Васагавіа отъ Замф. К. А-буре, стр. 32, 141.

⁵⁾ Съ едно послѣдующе разпореждане г. г. логофетъ Крупенски и постелникъ І. Михалаки се замѣстиха съ г. г. логофетъ П. Росетъ—Бълънеску и ага М. Черкезъ.

6. Кайраклий I,
7. Дермендере,
8. Чешмелий,
9. Кара-куртъ,
10. Курчий,
11. Импуцита,
12. Болбока,
13. Сатуново,
14. Караагачъ,
15. Етулия,
16. Чешмеккой,
17. Анадолка,
18. Вълканещи,
19. Конгазъ,
20. Фънтжна-зинилоръ,
21. Банова,
22. Шикирли-китай,
23. Нова-покровка,
24. Стари-троянъ,
25. Ени-кой,
26. Тропекло и
27. Нови-караагачъ,

Отъ тия 27 населени мѣста, само три сж изгубили българската си физиономия; тѣ сж селата: Нова-покровка, Тропекло и Нови-караагачъ. Българитѣ отъ тия села емигрираха, прѣзъ 1860--61 г., въ Таврическата губерния (Кримъ), както забѣлѣваме и погорѣ, когато о и сѣлахме тия села. За тая емиграция ние ще имаме случай да говоримъ още въ тѣчението на настоящето описание. Останалитѣ 24 населени мѣста, въ това число и централниятъ градъ Болградъ, запазиха и до днесъ българската си физиономия.

Отъ цѣлата нова областъ, която се отцѣпи отъ Бесарабия, молдовското правителство образува три окрѣга: Болградски, Исмаилски и Кахулски.

Болградскиятъ окрѣгъ първоначално се нарѣче: Districtulu coloniiloru si alu domeniloru statului,

окрѣгътъ на колониятъ и държавнитѣ имоти, а послѣ се нарѣче чисто и просто: Districtulu Bolgradu, Болградски окрѣгъ.

Болградскиятъ окрѣгъ състоеше отъ единъ градъ (Болградъ) и 61 села; Исмаилскиятъ — отъ градоветѣ: Исмаиль, Рени, Килия, Вълково, Тузла и Николаевка и нѣколко села; Кахулскиятъ — отъ единъ градъ (Кахулъ) и 43 села.

Болградскиятъ окрѣгъ числеше слѣднитѣ околии и села:

I. *Исмаилска околия:*

1. Болградъ,
2. Конгазъ,
3. Табакъ,
4. Каракуртъ,
5. Дермендере,
6. Чешмелий,
7. Бабели,
8. Кайраклий I,
9. Долу-кой,
10. Ердекъ-бурну,
11. Ташъ-бунаръ,
12. Вайсалъ,
13. Банова,
14. Фънтжна-зинилоръ,
15. Шикирли-китай,
16. Нова-покровка,
17. Стари-троянъ,
18. Ени-кой,
19. Ески-полосъ,
20. Тропекло и
21. Нови-караагачъ.

II. *Кахуло-прутска околия:*

1. Хаджи-абдула,
2. Курчий,
3. Импуцита,
4. Болбока,
5. Барта,
6. Сатуново,
7. Карталъ,
8. Караагачъ,
9. Етулия,

10. Чешме-кйой,
11. Фрекжцей,
12. Анадолка,
13. Джурджулещи,
14. Кислица,
15. Слобозия,
16. Валени,
17. Бржиза,
18. Колибаши и
19. Вълканещи.

III. *Околията на държавните имоти*, руски: *казенния поселения*, ромжнски: *domeniile statului*:

1. Кара-махмедъ,
2. Дракуля,
3. Димитровка,
4. Нерушай,
5. Чешма,
6. Бакчялия,
7. Спаска,
8. Борисовка,
9. Шагани,
10. Золокари,
11. Жибриени,
12. Галилещи,
13. Карачковъ,
14. Фурманка,
15. Китай,
16. Василевка,
17. Потковка,
18. Чямаширь,
19. Муравлевка,
20. Хаджи-курда,
21. Хасанъ-спага и
22. Кишлица.

Както вижда читателя, Болградският окръгъ състои отъ три околии: Исмаилската, Кахуло-Прутската и оная на държавните имоти. Само първиятъ двъ състоятъ отъ колонии, жителитъ на които сж колонисти и се ползватъ отъ правата и привилегиитъ дадени съ указътъ на руския царь отъ 29 Декември 1819 г. Въ Исмаилската околия, слѣдъ еми-

грацията отъ 1860—61 г., останаха чисто български колонии: Болградъ, Табакъ, Вайсалъ, Ташбунаръ, Долу-кйой, Кайраклий I, Дермень-дере, Чешмелий, Каракуртъ, Конгазъ, Фънтжна-зинилоръ, Банова, Шикирли-китай, Стари-Троянъ и Ени-кйой, сичко 15 колонии. Четири отъ останалитъ колонии: Бабели, Ердекъ-бурну, Нова-покровка и Ески-полосъ, сж населени съ молдовани, стари обитатели на областта, които така сщо сж колонисти и се ползватъ отъ правата и привилегиитъ дадени съ указътъ на руския царь отъ 29 Декември 1819 г. А останалитъ двъ колонии: Тропекло и Нови-Караагачъ, жителитъ на които емигрираха въ Таврическата губерния прѣзъ 1860—61 г., се заселиха съ молдовани, които не се признаха за колонисти и за това тия двъ села прѣстанаха да се именуватъ колонии. Кахуло-Прутската околия има чисто български колонии: Курчий, Импуцита, Болбока, Сатуново, Караагачъ, Етулия, Чешме-кйой, Анадолка и Вълканещи, сичко 9 колонии, жителитъ на които сж колонисти и се ползватъ отъ правата и привилегиитъ дадени съ указътъ отъ 29 Декември 1819 г. Останалитъ 10 колонии сж населени съ молдовани, коренни жители на областта, които така сщо сж колонисти и се ползватъ съ правата и привилегиитъ отъ рѣчениятъ царски указъ. Околията на държавните имоти е населена съ руси и молдовани. Въ нея нѣма нито единъ българинъ и за туй описанието на нейнитъ жители и села не ни интересува. Ще кажемъ само, че жителитъ ѝ не сж колонисти и селата ѝ не сж ко-

лонии, слѣдователно нѣматъ правата и привилегиитъ, за които говори царскитъ указъ отъ 29 Декември 1819 г.

Въ сичкото врѣме на ромжнското владичество (1857—1878), гореописаното административно разпрѣдѣление на частъта позната подъ името: ромжиска Бесарабия не се измѣни.

Споредъ ромжнскитъ закони, сѣки окржгъ трѣбва да има: Prefectura (окржно управление), Tribunalu (окрженъ сждъ) и Consiliu Judetianu (окрженъ съвѣтъ). Исмаилскитъ и Кахулскитъ окржи имаха още отъ начало сички тия учреждения. Болградскитъ окржгъ имаше само окржно управление, а окрженъ сждъ и окрженъ съвѣтъ — нѣмаше. Прѣзъ 1870 г., ако паметьта не ни лъже, сенатора Янко Дешлиу прѣдложи и ромжнскитъ сенатъ (горнята камара) прие да се изпълни законътъ за окржнитъ съвѣти и относително Болградскитъ окржгъ: да се учреди окрженъ съвѣтъ и въ тоя окржгъ. Отъ началото на слѣдующата 1871 год. окржжниятъ съвѣтъ взе да фонкционира и една постоянна комисиия (Comitetu Permanentu) се грижеше вѣче изключително за интереситъ на Болградския окржгъ. Въ тая постоянна комисиия влѣзоха българи, Болградски жители, избрани отъ избирателитъ на цѣлия окржгъ.

До датата на учредяването окрженъ съвѣтъ и постоянна комисиия въ Болградъ, Болградскитъ окржгъ въ ступанско отношение се числеше къмъ Исмаилскитъ окржгъ и Исмаилскитъ окрженъ съвѣтъ, както и неговата постоянна комисиия, бѣха учрѣжденията, които се грижеха за ступанскитъ интереси на двата окрж-

га. За туй, окржжниятъ съвѣтъ въ Исмаилъ се наричаше: Consiliulu Judetianu alu Districteloru Ismailu si Bolgradu, окрженъ съвѣтъ на Исмаилския и Болградския окржи. Но слѣдъ като се учреди и въ Болградъ окрженъ съвѣтъ и постоянна комисиия сѣмо за Болградскитъ окржгъ, дотогавашниятъ Исмаило-Болградски окрженъ съвѣтъ, отдѣли онази частъ отъ архивата си, която се отнасяше по управлението на ступанската частъ на Болградския окржгъ и я прѣдаде на пратеницитъ отъ Болградскитъ окрженъ съвѣтъ, които я прѣнесоха въ Болградъ.

Въ сждебно отношение Болградскитъ окржгъ сѣкога, прѣзъ сичкото врѣме на ромжнското господаруване, се е числилъ къмъ Исмаилскитъ окржгъ. За двата окржа: Исмаилски и Болградски имаше единъ окрженъ сждъ и той се наричаше: Tribunalul Judetului Ismailu, Исмаилски окрженъ сждъ.

Градътъ Болградъ, както и населенитъ мѣста отъ Исмаилската и Кахуло-Прутската околии, се признаха за colonii, колонии, а жителитъ имъ — colonisti, колонисти. По-късно, около 1870 г., колонитъ се нарѣкоха: commune, общини.

Кметоветъ първоначално се нарѣкоха alesi, избрании, което отговаряше на руската дума *выборные*; а по-послѣ, около 1870 г., се наричаха: primari.

Съ горѣописанитъ дѣйствия, молдовското правителство и на дѣло показа, че е наклонно да пази правата и привилегиитъ на новитъ си подданици.

Първиятъ окрженъ управителъ, който се назначи отъ мол-

довското правителство, за да управлява Болградският окръгъ, бѣ *з-нъ Иоанъ Ионеску*.

Сичкиятъ окръжни управители, ром. Prefecti, които управляваха Болградскиятъ окръгъ прѣзъ епохата, която описваме, бѣха ромѣни (молдовани или власи), 14 души на брой, отъ които двама сж биле назначавани по два пѣти. Тия ромѣнски администратори бѣха слѣднитѣ: Иоанъ Ионеску, Костандаки, П. Тинко, Янко Панаитеску, Полковникъ Стериади, Тонковичану, Павелъ Куличъ, Илия Яковаки, Иоргу Димитреску, Конст. И. Потека, Тодоръ Болдуръ Лацеску, Князь Димитъръ А. Кантакузинъ, Полковникъ Ранетъ, К. Караманлиу, Тодоръ Болдуръ Лацеску и Конст. И. Потека.

На туй мѣсто трѣбва да забѣлѣжимъ, че новото правителство имаше сичкиятъ интересъ да не нахърнява въ нищо правата и привилегиитѣ на българскитѣ си поданници, защото се боеше отъ едно масово изселване, което се улѣсняваше и отъ разпорежданията на парижкия трактатъ. Ето какво гласи чл. XXI отъ рѣчения мѣждународенъ актъ :

„Отстъпената отъ Русия територия ще бѣде присъединена къмъ молдовското княжество подъ сюзеренството на Високата Порта“.

„Жителитѣ на тая територия ще се ползуватъ съ правата и привилегиитѣ признати за княжествата; и, въ тѣчение на три години, ще имъ бѣде позволено да прѣнесатъ другадѣ мѣстожи-

телството си, като разполагатъ свободно съ своитѣ имоти“⁸⁾.

Читателя знае болѣзенитѣ чувства, съ които българскитѣ колонисти отъ присъединениятъ къмъ Молдова жѣтъ, посрѣщнаха новото правителство. Тия болѣзени чувства ги съзира и прѣдставителя на властѣта, Префекта Ионеску и ги съобщава на правителството си. Префекта въ Болградъ и централното правителство въ Яшъ разбиратъ, че и най-малкиятъ опитъ за нахърняване привилегиитѣ и правата на подданничитѣ отъ новиятъ край, ще има лоши резултати; ще се отворятъ вратата на едно прѣселване въ Таврическата губерния. Руски емисари проповѣдватъ вѣче, че молдовското правителство, каквито обѣщания и да дава, ще онищожи правата и привилегиитѣ на колониститѣ и канятъ населението отъ краятъ, особено българското, да се възползува отъ правото, което му дава парижкиятъ трактатъ и да се прѣсели въ Кримъ, кждѣто ще му бждатъ обезпечени сжщитѣ колонистки права и привилегии.

Ето защо първитѣ двама окр. управители Ионеску и Костандаки, управляватъ мдро и се трудятъ да покажатъ на управляемитѣ, че молдовското правителство, което е утвърдило вѣче съ една княжеска прокламация правата и привилегиитѣ на новитѣ си поданници, нѣма и помисълъ да онищожава или нахърнява въ бждѣще тия права.

И българското население е наклонно да повѣрва на обѣщанията

⁸⁾ Nouveau Recueil Général de Traités etc. par Charles Samwer, Gottingue 1857, томъ XV, стр. 774—777.

на властѣта. Прѣди сичко, въ прокламацията на каймакамина Балшъ, която цитирахме вѣче, бѣше казано: „молдовското правителство не само, че не ще ви нанесе нѣкакво накрѣняване на правата, отъ които сте се радвали досега подъ Императорското руско правителство, но ще си вмѣни въ дългъ да запази привилегиитѣ и правата, които имате придобити . . .“, а това не значи друго освѣнъ, че княжеската властъ въ страната, признава правата и привилегиитѣ, които иматъ българскитѣ колонисти. Слѣдъ туй, прѣдставителитѣ на властѣта, новитѣ окрѣжни управители, пазятъ онзи редъ на нѣщата, който остана отъ руското управление. Тѣй напримѣръ, дългогодишниятъ Кахуло-Прутски окол. началникъ Дропуло, за когото вѣче говорихме, е заваренъ на длѣжността си отъ новиятъ окрѣженъ управителъ Ионеску, и при сичко, че е билъ избранъ още въ руско врѣме, е оставенъ на мѣстото си, до като изтѣче мандата му. А за началникъ на Исмаилската околия бѣ избранъ отъ населението, наскоро слѣдъ като стѣпи молдовската властъ, Болградскитѣ колонистъ Александъръ Ив. Узуновъ. Изборътъ на Узунова и оставянето на Дропуло въ длѣжността му Кахуло-Прутски околийски началникъ, бѣха факти, отъ които можеше да се сѣди, че молдовското правителство, като запазва самоуправлението на българскитѣ колонии, нѣма намѣрени да посѣга и върху останалитѣ права на новитѣ си подданици. Ето защо казахме по-горѣ, че българското население е наклонно да повѣрва на обѣщанията на властѣта. Развѣлнуванитѣ духове отъ страхътъ, че молдовското

правителство не ще удѣржи думитѣ си, се поуспокоиха.

Не се измина дълго врѣме обаче, и едно важно събитие имѣ мѣсто. Каймакаминътъ Балшъ почина и на мѣстото му се назначи новъ каймакаминъ. Новиятъ каймакаминъ на Молдова бѣ Князь Николай Конаки Вогориде.

Българитѣ отъ ромѣнска Бесарабия бѣха отново разтрѣвожени, защото новиятъ каймакаминъ можеше да утвърди или да не утвърдява правата и привилегиитѣ имъ. Но тѣ съ радостъ узнаха, че новиятъ каймакаминъ е отъ българско потѣкло и това обстоятелство имъ даваше надѣжда, че правата имъ ще бѣдатъ утвърдени и тоя пѣтъ.

И, наистина, новиятъ каймакаминъ бѣше отъ българско произхождение. Той бѣше потомецъ отъ знаменитото българско семейство Вогориде или Богорови, което си има потѣклото отъ гр. Котелъ. Родоначалникътъ му е извѣстниятъ въ българската словестность Стойко Богоровъ, по-послѣ епископъ Софроний Вратчански, роденъ 1739 г. поч. 1815 г.

Князь Стефанъ Вогориде (Стойко Богоровъ) внукъ на горѣказания Софроний Вратчански, е роденъ въ 1776, училъ се въ грѣцката академия въ Букурещъ, служилъ като чиновникъ на Високата порта и на 1821 г. бидѣ назначенъ каймакаминъ на Молдова, послѣ, въ 1835 г., генералъ губернаторъ на островъ Самосъ и тогава придоби княжеското достойнство. Той умрѣ въ 1859 г.⁹⁾

⁹⁾ Енциклопедическій Словаръ Брокхауза и Ефрона, С. П. Б. думата, Вогориде, т. VI стр. 703.

Князь Стефанъ Вогориде имаше шестъ дѣца: бейзаде Янко, бейзаде Николаки, бейзаде Алеко, Домна Смарагда, Домница Анника и Домница Мариорица. Бейзаде Николаки е роденъ въ 1821 г., слугува на Високата порта като секретаръ въ париското посолство, отъ кждѣто като се завърна, отиде въ Молдова, писа се молдованинъ, жени се за еднородната дъщеря Кукуца (Катерина) на богатия болѣринъ Конаки, отъ което хвана да се назовава Николай Конаки Вогориде, билъ е молдовски министъръ на финанситъ въ врѣмето на молдовския каймакаминъ Теодоръ Балшъ и слѣдъ смъртъта на подирния е билъ назначенъ отъ Високата порта за каймакаминъ на Молдова. Той почина прѣзъ 1863 г. Бейзаде Алеко роденъ въ 1823 г., е познатиятъ на читателя Алеко Паша, бившиятъ главенъ управителъ въ Източна Румелия, който и днесъ е живъ. Домна Смарагда се ожени въ 1834 год. за княза Михаила Стурза, който тогава бѣ молдовски князь и князува до 1848 г.¹⁰⁾

Както вижда читателя, новиятъ каймакаминъ на молдовското княжество бѣше отъ българско произхождение. Туй обстоятелство стана извѣстно и на българскитъ колонисти отъ оная частъ на Бесарабия, която бѣше анексирана къмъ рѣченото молдовско княжество. Не ще и дума, че българскитъ колонисти се зарадваха отъ новината, че новиятъ каймакаминъ е отъ българско произхождение. Тѣ бѣха се научили, че

князь Стефанъ Вогориде, бащата, тогава още живъ, бѣше родолюбивъ българинъ и за туй прѣдполагаха и вѣрваха, че и синътъ, князь Николай Конаки Вогориде, е такъвъ сжщо родолюбецъ. Ето защо българскитъ колонисти се зарадваха когато се научиха, че новиятъ каймакаминъ е князь Николай Конаки Вогориде. Ето защо тѣ се надѣваха, че и новиятъ каймакаминъ ще припознае и утвърди онѣзи права и привилегии, които имъ бѣха дадени отъ рускитъ царе.

Но трѣбваше ли да се правятъ постѣпки за постигането на тая цѣль?

И ако трѣбваше да се правятъ постѣпки, то какви, прѣдъ кого и какъ?

Ето въпроситъ, които трѣбваше да се рѣшатъ.

Едно събрание отъ по-виднитъ Болградски колонисти, на което бѣха поканени и колонисти отъ другитъ колонии, рѣши тия въпроси.

Взетото рѣшение бѣше: да се изпрати въ Яшъ, столицата на молдовското княжество и резиденцията на каймакаминътъ, една депутация, която да ходатайствува прѣдъ новиятъ каймакаминъ и прѣдъ правителството му за да се отмѣни едно разпореждане, което бѣше въ свѣзка съ колонисткитъ права и привилегии, безъ да се досѣга главниятъ въпросъ: утвърждаването на самитъ тия права и привилегии. Съ други думи, взетото рѣшение бѣше: да се направи едно сондиране и ако се види, че новиятъ каймакаминъ и правителството му сж разположени къмъ българскитъ си поданици, само въ такъвъ случай да се направятъ постѣпки и за главния въпросъ: утвърждаването на колониял-

¹⁰⁾ Българския Книжиди издадени въ Цариградъ, 1859 г., стр. 289, 290.

нитъ права и привилегии. Въ противенъ случай, сирѣчь ако се забѣлѣжи, че новиятъ каймакаминъ и правителството му не сж въодушевени отъ желанието да прѣтвърдятъ правата и привилегиитъ на новитъ си поданници, да се стои на становището, че тия права и привилегии сж признати и утвърдени вѣче отъ молдовското правителство, съ прокламацията отъ 4 февруари 1857 г.

Въпросътъ, който щѣше да послужи да сондиране, бѣше слѣдниятъ: въ § 11 отъ царскиятъ указъ съ дата 29 Декември 1819 г. е казано: „Да се позволи на прѣселенцитъ да продаватъ свободно въ околнитъ на тѣхнитъ села вино и ракия и никакви откупи да нѣма въ околнитъ имъ“ (стр. 87). Тази привилегия, колкото се отнася до свободното продаване на ракията, по едно врѣме, се онищожи отъ руското правителство и не се възстанови вѣче, при сичко, че българското население се противи дълго. Станали бѣха по тоя случай дори и нѣкои безредици въ Болградъ, но руското правителство ги репримира по познатиятъ на читателя начинъ (стр. 94—96). Въмѣсто привилегиата: сѣки да продава свободно ракия, руското правителство нареди да се отдава, чрѣзъ публиченъ търгъ, правото на продаване ракия на едно само лице. Съ други думи, продаването на ракия, се даде на откупъ, монополъ, и прѣдприемачътъ на тоя откупъ имаше изключителното право да продава ракия на всички колонисти. Отъ само себѣ си се разбира, че правителството вземаше значителенъ приходъ отъ тоя монополъ.

Молдовското правителство завари тоя редъ и по врѣмето ко-

гато Князь Николай Конаки Вогориде бѣше станалъ каймакаминъ, казаното правителство бѣше се разпоредило да се произведе въ столицата на княжеството търгъ за отдаването на прѣдприемачъ монополътъ за продаване ракия въ Болградскиятъ окръгъ. Това е било прѣзъ есенъта на 1857 г.

Колониститъ, недоволни отъ рѣчениятъ монополъ, избраха и изпратиха депутация въ Яшъ, която да ходатайствува прѣдъ новиятъ каймакаминъ и прѣдъ правителството му за възстановяване на старата привилегия. Депутацията състоеше отъ Волградскитъ колонисти: Панайотъ Грековъ, Георги Минковъ и Степанъ Симионовичъ Пановъ. Тая депутация е първата, която ходи въ Яшъ отъ името на българскитъ колонисти въ ромѣнска Бесарабия.

Новиятъ каймакаминъ, князь Николай Конаки Вогориде, особено благосклонно е приелъ депутацията на колониститъ. Разговарялъ се е съ сѣкого отъ членоветъ ѝ и обѣщавалъ да дѣйствува прѣдъ правителството си за да се онищожи монополътъ на ракията. Членоветъ на молдовското правителство, така сжщо, благосклонно сж приели депутацията и изслушали молбата ѝ.

И, дѣйствително, до-кѣтъ депутацията още се намирала въ Яшъ, послѣдвало распореджане до Волградскиятъ префектъ, че монополътъ на ракията се онищожава.

Членоветъ на депутацията благодарили на правителството и пожелали да изкажатъ благодарността си и на каймакамина, за която цѣлъ пожелали да се яватъ още веднажъ прѣдъ него. Това имъ искане било уважено и тѣ

бѣха приети отъ князь Николай Конаки Вогориде.

По тоя случай, молдовскиятъ каймакаминъ далъ на Панайотъ Грекова белѣрското достоинство: банъ и като се обърналъ къмъ тримата членове на депутацията, интимно имъ казалъ:

— Азъ съмъ българинъ. Каквито молби имате, направете ги, сега му е врѣмето да бждатъ удовлетворени.

Депутацията се завърна и съобщи сичко каквото бѣше видѣла и чула въ Яшъ. Българскитѣ колонисти се радваха отъ успѣхътъ постигнатъ отъ депутацията и още въ сѣщото врѣме рѣшиха да направятъ двѣ други искания прѣдъ молдовското правителство: а) да имъ се разрѣши да си основатъ съ свои сръдства гимназия въ главната и централна колония Болградъ и б) да имъ се прѣутвърдятъ и отъ новиятъ каймакаминъ правата и привилегии, които имъ сж дадени съ указътъ отъ 29 Декември 1819 г.

Идеята за отваряне гимназия въ Болградъ е била дадена на българскитѣ колонисти още прѣзъ 1854 г. отъ извѣстниятъ родолюбецъ Иванъ С. Ивановъ, за когото вѣче говорихме (стр. 62 и 63). Когато е била внушавана тая идея, сичкитѣ български колонисти отъ южната частъ на Бесарабия сж били подъ Русия и заради туй се е мислило, че цѣлото българско въдворение ще вземе участие въ издържанието на прѣдполагаемото сръдно учебно заведение. Една отъ главнитѣ цѣли е била: да се приематъ и българчета отъ турско, които като свършатъ гимназиялниитъ курсъ, да се завръщатъ въ отечеството си и да бждатъ полезни на съо-

течественницитѣ си. За бѣднитѣ ученици, особено за ония изъ турско, прѣдполагало се е да се основе и поддържа интернатъ (пансионъ) при самата гимназия.

Тая идея веднѣжъ възприета отъ тогавашнитѣ Болградски първенци, не е била изоставена и тогава, когато една частъ отъ българскитѣ колонии се отрѣза отъ Русия и се присѣдини къмъ Молдова. Рѣченитѣ първенци искаха да основатъ въ Болградъ гимназия и то само за онѣзи колонии, които бѣха прѣминали подъ молдовското княжество.

Сжщата идея, по-послѣ, се внуши отъ сжщиятъ родолюбецъ Ивановъ и на българитѣ, които останаха подъ Русия. Тѣ я възприеха и ние виждаме, че въ гр. Комратъ се основа на първо врѣме четвърто-класно училище и по-послѣ, прѣзъ 1888 г., седмо-класно реално училище, което прѣзъ 1896 г. имаше вѣче седмиятъ си класъ. Но за тия училища въ Комратъ, ние ще говоримъ по-обширно въ слѣдната глава.

И така, българскитѣ колонисти, както вѣче спомнахме по-горѣ, рѣшиха да направятъ двѣ нови искания прѣдъ правителството на Княза Николая Конаки Вогориде.

За първото отъ тия искания, което бѣ и най-главното, а именно: да си основатъ гимназия, българскитѣ колонисти рѣшиха да дѣйствуватъ по-бързо и тутакси избраха депутация състояща отъ банътъ Панайотъ Грековъ и Никола Парушовъ, колонисти отъ главната колония Болградъ.

Избранната депутация, снабдена съ нужнитѣ пълномощия, ходи въ Яшъ още прѣзъ Януари слѣдната 1858 год. и подаде на

каймакамина Князь Николай Конаки Вогориде прошение отъ името на сичкитѣ 40 колонии (24 български и 16 молдовански), съ което ходатайствуваше да се позволи на колониститѣ да си отворятъ гимназия въ Болградъ. Князь Вогориде обѣща, че молбата на колониститѣ ще бѣде удовлетворена и изпрати прощението до министранъ Просвѣщението. Князь Димитъръ А. Кантакузинъ, като прѣпоръча на депутатитѣ Грековъ и Парушовъ, да се отнесатъ и споразумѣятъ съ рѣчениятъ министъръ.

Министрътъ на Просвѣщението макаръ че бѣ отъ грѣцко произхождение, фанариотинъ, прие любезно депутатитѣ и обѣща имъ, че молбата на колониститѣ ще бѣде удовлетворена. Съ княза Кантакузинъ българскитѣ депутати сж се срѣщали много пѣти въ кабинета му и заедно сж разрѣшили сички детални въпроси по основанието и урежданieto на гимназията въ Болградъ. И когато сичко е било изучено, министрътъ Князь Кантакузинъ казалъ на депутатитѣ Грекова и Парушова да си отидатъ и да чакатъ въ Болградъ хрисовултъ на каймакамина, съ който ще се позволи основанието на гимназията. Депутатитѣ се завърнаха и съобщиха на колониститѣ, които ги бѣха изпратили, сичко каквото чуха и видѣха въ Яшъ.

Изминали се бѣха нѣколко месѣци отъ завръщането на горерѣчениитѣ депутати Грековъ и Парушовъ и още не пристигаше обѣщаниятъ хрисовулъ за отварянето на гимназията. За да се ускори разрѣшаването на тоя въпросъ, българскитѣ колонисти рѣшиха да изпратятъ въ Яшъ

третя депутация, която да моли на първо мѣсто, да се издаде хрисовултъ за отварянето на гимназията и, на второ мѣсто, да се припознаятъ и утвърдятъ правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти. Тая депутация състоеше отъ: Александра Ив. Узунова, Ивана Николаева и Георги Ненчова, колонисти отъ главната и централна колония Болградъ и Тодоръ Гроздевъ, колонистъ отъ колонията Конгазъ¹¹⁾.

Снабдена съ нужднитѣ пълномощия, депутацията е отпѣтувала за столицата на молдовското княжество, въ началото на Май 1858 г. Тамъ се е прѣдставила прѣдъ каймакаминътъ и прѣдъ молдовскитѣ държавници, на които е изказала молбата си.

Князь Вогориде и правителството му изслушаха съ внимание молбата на депутацията и я удовлетвори.

Ето хрисовултъ, съ който се признаха и утвърдиха правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти:

Князь Николай Конаки Вогориде

Каймакаминъ на Молдовското Княжество.

Общинитѣ на българскитѣ колонии чрѣзъ депутатитѣ си: Александъръ Узуновъ, Иванъ Николаевъ, Георги Ненчовъ и Тодоръ Гроздевъ, подадоха молба въ Управителниятъ Съвѣтъ на 20 день отъ миналиятъ мѣсецъ Май, съ изяснение, че при заселването въ Бесарабия на заддунавскитѣ прѣселенци въ 1819 г., рускитѣ

¹¹⁾ Едно отъ лицата, които съставяха тая депутация, г-нъ Георги Ненчовъ, живѣе и до сега.

императоръ имъ подари права и привилегии, за които имъ даде и Височайша грамота, която съкога се е пазила въ Болградската църква; а въ 1857 год., когато по парижкиятъ трактатъ, сключенъ между великитѣ европейски сили, частъ отъ колонитѣ, 40 села на брой, прѣмина подъ владѣнието на молдовското княжество, тогава руското правителство като имъ взело оригиналната грамота, оставило имъ отъ нея формаленъ прѣписъ, който прѣдставиха сега при спомѣнатото прошение съ молба отъ страна на тѣхнитѣ събратия колонисти да имъ се потвърдятъ отъ новото за тѣхъ молдовско правителство правата и привилегитѣ, които сж осветени и съ прокламацията отъ 4 Февруари 1857 г., издадена отъ правителството по случай приемането подъ свое владѣние тая частъ отъ Бесарабия, за което да имъ се издаде единъ хрисовулъ, съ добавление, че правата имъ ще се почитатъ точно споредъ поотановленията, които се намиратъ въ XII томъ отъ сборникътъ на рускитѣ закони.

Възъ основание прочее, на рапорта на Съвѣта подъ № 2207, съ който ми се поиска да одобря издаването на искания хрисовулъ, и прѣдъ видъ, че споредъ спомѣнатата прокламация, издадена отъ правителството въ врѣмето на присѣдиняването тая нова територия къмъ Молдова, слѣдва да се ползуютъ българскитѣ колонисти отъ сичкитѣ права и привилегии, отстъпени тѣмъ отъ руското императорско правителство, азъ намѣрихъ за уважително едно такова прѣдложение и, слѣдователно, заповѣдамъ на сички, до които се от-

нася това да знаятъ, че правата и привилегитѣ на българскитѣ колонисти отъ новата молдовска територия, осветени съ грамотата на руското пррвителство отъ 12 Мартъ 1820 г., отъ която колонитѣ пазятъ завѣренъ прѣписъ, който ми се прѣдстави съ горѣказаниятъ рапортъ на Съвѣта,— да бждатъ съблюдени и да дѣйствуватъ съ сичката си сила, за която цѣль държавниятъ секретаръ ще нареди да се напечата на ромжиски езикъ както рѣчената грамота, точно споредъ завѣрениятъ прѣписъ, който се пази отъ колонитѣ, а така сжщо и колониялнитѣ постановления, които се намиратъ въ XII томъ отъ сборникътъ на рускитѣ закони, за да служатъ на българскитѣ общини както и до сега, безъ каквото и да е отклонение.

Настоящиятъ хрисовулъ се издаде днесъ на 6 Юни 1858 год.

Николай Конаки Вогорице.

Държавенъ секрераръ:

Янку Н Кантакувинъ.

Отъ съдържанието на княжеския хрисовулъ и отъ онова, което чуа отъ устата на пратеницитѣ си, българскитѣ колонисти бѣха зарадвани. Тоя пжтъ тѣ несъмнѣнно повѣрваха, че молдовското правителство въ дѣйствителностъ нѣма намѣрение да имъ нарушава правата и привилегитѣ, отъ които се радваха. И дума вѣче не ставаше за емигриране въ Русия.

Читателя ще да е забѣлзаль отъ съдържанието на изложения по горѣ княжески хрисовулъ, че се потвърждаватъ правата и привилегитѣ на българскитѣ колонисти „осветени съ гра-

мотата на руското правителство тѣ 12 Мартъ 1820 година“. Тая грамота не е друга, освѣнъ указътъ на руския царь отъ 29 Декември 1819 година, за който говоримъ и по-горѣ (стр. 85—89). И ако се спомѣнува датата 12 Мартъ 1820 година, тая дата е достовѣрна, защото цѣлото съдържание на рѣчения царски указъ, съ едно встъпление отъ руския министъръ на вътрѣшнитѣ дѣла княза Кочубея и съ нѣкои допълнителни права и прѣимущества дадени на българскитѣ колонисти, се внесоха въ една грамота, написана на пергаментъ, която се скрѣпи съ подписа на министрътѣ Князь Кочубей, подпечата се съ печатътъ на Негово Императорско Величество руския царь и се донесе и врѣчи на българскитѣ първенци отъ майора Малявински прѣзъ 1820 година. Тая е оная сжщата грамота, която се пази въ олтаря на Болградската църква близо 40 години. За да бждемъ още по-ясни въ доказване на обстоятелството, че грамотата, за която се говори въ хрисовултъ на княза Вогориде е сжщата оная, която се донесе и врѣчи на българскитѣ колонисти отъ майора Малявински, ще спомѣнемъ и слѣдната бѣлѣжка, която е била вмѣстена въ прѣписътъ отъ рѣчената грамота, който на 1857 година, се остави на болградскитѣ първенци отъ управляющиятъ заддунавскитѣ прѣселенци, подполковника Арендаренко :

„Тойзи актъ е подписанъ съ рѣката на министра на вътрѣшнитѣ дѣла и приложенъ е на него печатътъ на Негово Императорско Величество, С.-Пѣтербургъ,

на 12 Марта 1820 година“ ¹²⁾.

Едновременно съ хрисовултъ, който признаваше правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти отъ онази частъ на Бесарабия, която се присѣдини къмъ Молдова, издаде се и хрисовултъ, съ който се позволяваше на сжщитѣ колонисти да си основатъ гимназия.

Ето тоя актъ :

Князь Николай Конаки — Вогориде. Каймакаминъ на молдовското княжество.

Народното просвѣщение е една отъ основитѣ на обществото и първата и най-здрава гаранция за интелектуалниятъ животъ на сѣкоя държава. Осланиятъ на туй бѣзспорно начало, азъ приехъ съ особена благодарностъ прошението, което ми се поднесе, прѣзъ Януари тѣкущата година, отъ общинитѣ на жителитѣ изъ колонитѣ на Бесарабия отъ скоро присѣединени къмъ Молдова съ силата на парижкия трактатъ отъ 30 мартъ 1856, съ което казанитѣ колонии, възъ основа на привилегиитѣ и прѣимуществата дарувани тѣмъ отъ минали врѣмена и осветени съ особенни законоположения, поискаха да имъ се разрѣши отварянето на едно централно училище съ седмогодишенъ курсъ въ градътъ Болградъ, отдѣлно отъ първоначалнитѣ училища, които отчасти сжществуватъ и които ще се отворятъ въ бѣджще и въ другитѣ колонии.

Едно такова искане, имеюще за цѣль разпространението и раз-

¹²⁾ *Постановленія за българскитѣ колонии*, Болградъ 1864, стр. XXI и Vazagabia отъ Замф К. Арбуре, стр. 695.

виването на народното просвъщение мѣжду населението на една нова частъ отъ държавата, е било прѣпорѣчено отъ менъ на Министра на Изповѣданията и Народното Просвъщение, за да му даде нужното слѣдствие, въ съгласие съ исканитѣ отстъпки отъ обстоятелствата на присъединението и на колониялнитѣ привилегии; казаното Министерство, като взе въ разискване, по приетиятъ редъ, въпросътъ и съ взаимно споразумение и съгласие отъ страна на депутатитѣ отъ колониянитѣ: г-нъ Бантъ Пананотъ Грековъ и г-нъ Николай Парушовъ, снабдени отъ общинитѣ съ изрично пълномощие, постанови долуизложенитѣ статuti, които отпослѣ бидоха разгледани и отъ Извъреднитѣ Управителенъ Съвѣтъ, който като ги намѣри съгласни съ нуждата и днешнитѣ обстоятелства на колониянтѣ, съ рапортътъ си подъ № 2267 ми ги поднесе за утвърждаване.

И тъй, като имамъ прѣдъ видъ гореизложенитѣ, отъ които правото на ромжнския единъ не се досѣга, азъ утвърждавамъ и позволявамъ отварянето на централното колониялно училище въ Болградъ, както и на първоначални училища изъ колониянтѣ, на слѣднитѣ основания:

§ 1.

1. Болградското централно училище ще се издържа отъ общинскитѣ приходи на градътъ Болградъ и на другитѣ 39 общини въ Бесарабия, присъединена къмъ Молдова, припознати до сега подъ името колонии. Тѣзи приходи ще се взематъ отъ даването подъ наемъ на полскитѣ ханища, на плавателнитѣ мостове и на риболов-

ството въ езерата, находящи сж въ землищата на тия 40 общини.

2. Полскитѣ ханища, плавателнитѣ мостове и риболовството ще се отдаватъ подъ наемъ на публиченъ търгъ, който ще се произвежда въ Управлението (префектурата) на българскитѣ колонии.

3. Сумитѣ вложени като гаранции за наемането на гореканнитѣ ханища, мостове и риболовни езера, ще се пазятъ отъ Управлението, а приходитѣ отъ наемътъ имъ, чрѣзъ посредството на сжщото управление, ще се приематъ отъ Инспекционниятъ Комитетъ на Болградското централно училище, който Комитетъ ще се състави, както по-долу ще бжде казано.

4. Централното училище ще бжде отворено за сѣки колонистъ, бѣденъ или богатъ, не по-малко и за лица отъ сѣко друго званте и съсловие, доста е да сж отъ православно вѣроизповѣдание.

5. Понеже отварянето на това училище има за цѣль закрѣпяването на нравственността въ цѣлата българска и ромжнска колонизация въ Молдова и да приготви младежи, не само за учители, селски писари и да имъ даде понятие за земледѣлие, зоология и търговия, но и да отвори пътъ за ония младежи, които като иматъ дарба и желание за висше образование, ще се рѣшатъ, за довършване на наукитѣ си, да отидатъ въ чужди държави; заради туй и наукитѣ, които ще се прѣдаватъ въ това училище трѣбва, споредъ срѣдствата, да отговарятъ на тая нужда.

6. Сички науки въ това училище ще се прѣдаватъ на български и ромжнски езици, на кои-

то ще се обясняват и чуждите езици. А въ първоначалните училища, които ще се отворят въ сичките колонии, учеето ще слѣдва на ромжнски въ ония села, въ които мнозинството отъ населението е ромжнско и на български — тамъ кждѣто мнозинството е българско, съ това обаче, че извучването на ромжнския езикъ отъ тия послѣдните ще бжде задължително.

7. Относително до началото установено въ горния пунктъ, учителитъ отъ такова училище трѣбва да познаватъ и двата езика, ромжнския и българския или да има особни учители и за двата езика.

§ 2.

1. Понеже въ колониятъ за сега ще има само едно централно училище, което, както се каза, трѣбва да удовлетворява нуждитъ на цѣлото колониялно население, заради туй курсътъ на наукитъ, които ще се прѣдаватъ въ това училище, ще се раздѣли на два отдѣла: курсътъ отъ първиятъ отдѣлъ ще се свършва въ тѣчение на три години и курсътъ отъ вториятъ отдѣлъ — въ четири години, сичко въ седемъ години.

2. Първиятъ отдѣлъ ще бжде опрѣдѣленъ за ония ученици, които слѣдъ свършването на тригодишния курсъ, пожелаатъ да станатъ учители или писари въ колониятъ или да влѣзатъ въ званието на занаятчиитъ, търговцитъ и пр.

3. Онѣзи, които ще слѣдватъ и свършватъ вториятъ отдѣлъ, ще получатъ свидѣтельства потвърдени отъ министерството, доказвающи, че сж свършили средно образование и ще се ползватъ съ правата признати отъ Училищнитъ

Наредби за ограждането публичното право на държавата.

4. Наукитъ въ първиятъ отдѣлъ ще се наредатъ тѣй щото да се свършатъ въ три години; а онѣзи отъ вториятъ — въ четири години.

Наукитъ, които ще се прѣподаютъ въ централното училище, сж:

Въ първиятъ отдѣлъ.

1. Обяснението на катихисизътъ и свещенна история.
2. Ромжнския и българския езици.
3. Аритметика и начални познания отъ геометрия.
4. География.
5. Естествена история на кратко.
6. Отечественна история.
7. Познания за търговията.
8. Чертане и краснописание.

9. Руски езикъ	} Тия обаче, не сж задължителни.
10. Гръцки езикъ	

Въ вториятъ отдѣлъ.

1. Религията на-обширно и едно ржководство за нравствеността, нагласено за длъжноститъ на човѣкътъ като християнинъ и гражданинъ.

2. Ромжнската и българската словености.

3. Латинския езикъ.

4. Словѣнския езикъ.

5. Математика и механика.

6. Отечественна история на обширно.

7. Всемирна история.

8. Естествена история на-обширно.

9. Физика.

10. Агрономия.

11. Граждански закони.
 12. Търговски познания.
 13. Френски езикъ
 14. Гръцки езикъ
- } незадъл-
 } жителни.

§ 3.

За управлението на училището.

1. Управлението на това училище ще се повъри на трима настоятели, избрани по вишегласие измѣжду първенците колонисти, които, заедно съ Директора на училището и подъ прѣдсѣдателството на управителя (Префекта), ще съставятъ инспекционниятъ комитетъ.

2. Избирането на тия три члена и на единъ кандидатъ, ще става отъ общинитѣ, които ще се привикватъ отъ правителството въ управлението (префектурата) на сѣки три години веднажъ, на 1-й Ноември. Начинътъ на избирането ще бѣде слѣдниятъ: ония 21 села на Измаилската околия ще испращатъ 42 депутати въ Болградъ, т. е. по два отъ сѣко общество или село; и ония 19 села на Кахуло-Прутската околия ще испращатъ сѣ тамъ 38 депутати, които всички ще избиратъ тримата члена на инспекционниятъ комитетъ и единъ кандидатъ.

3. Рѣченитѣ членове и кандидата ще бѣдѣтъ избрани, както се спомѣна, за три години и не ще могатъ да се оттеглятъ отъ тая длѣжностъ прѣди изтичането на тоя срокъ безъ законна и достойна за уважение причина.

4. Избранитѣ не ще могатъ да бѣдатъ признати за членове на инспекционниятъ комитетъ, нито ще могатъ да извършватъ длѣжноститѣ си, освѣнъ слѣдъ потвърждение отъ Министерството. Въ случай че мѣстото на нѣкого

отъ членоветѣ остане вакантно, вслѣдствие на смъртъ, или други обстоятелства, ще се заема отъ избраниятъ кандидатъ.

5. Инспекционниятъ комитетъ ще събира сичкитѣ опрѣдѣлени доходи, които ще се съхраняватъ въ особна каса, запечатена съ училищиятъ печатъ, който ще състои отъ четири части, отъ които едната ще пази директора, а другитѣ три ще пазятъ тримата избрани членове, сѣкой по една.

6. Отъ събраниятъ количества ще ся плащатъ отъ инспекционниятъ комитетъ заплатитѣ на професоритѣ и училищнитѣ служащи, ще се купуватъ книги за библиотеката и ще се отпусчатъ сички потрѣбни изживения за издържанieto на училището, споредъ бюджетътъ на разноскитѣ, който ще се съставя отъ инспекционниятъ комитетъ и ще се одобрява отъ министерството на Изповѣданията и Народното Просвѣщение.

7. Ако доходитѣ надминаватъ разходите, тогава излишѣка ще може да се употрѣби за помагане на бѣдни, но старателни ученици. Начинътъ на спомагането, съ парично пособие или отваряне на цансионъ, ще се рѣши на врѣмето.

8. Бюджетътъ ще се прави за сѣка година, три мѣсеца прѣди да изтече стариятъ бюджетъ, а слѣдъ одобряването му, ще се обнародва.

9. При свършване на годината инспекционниятъ комитетъ ще дава смѣтка за дѣйствиата си на министра на Просвѣщението и особено за употрѣблението на сумитѣ, прѣдвидени въ бюджетътъ, а министерството ще обнародва резултата за общо знание.

10. Инспекционниятъ комитетъ е длѣженъ единъ пѣтъ, а ако е

нужда и два пѣти въ седмицата, да се събира въ единъ опрѣдѣленъ день и часъ, заедно съ професоритѣ, за да се съвѣщава за интереситѣ на училището.

11. Каквато и да е мѣрка, която би се благоразсудила отъ тоя комитетъ, не ще се туря въ дѣйствиe, освѣнъ слѣдъ одобренieto и отъ министра на Просвѣщенieto.

12. Инспекционниятъ комитетъ ще има право да препоръчва на Министерството всичкитѣ професори, което като ги намѣри съ потребнитѣ качества, ще ги назначава на службата имѣ.

§ 4.

За длъжноститѣ на Директора.

1. Длъжноститѣ на директора сж прѣдвидени въ IV-о отдѣление отъ училищнитѣ наредби, съ измѣненiята изисквани за неговото особно положение, споредъ настоящитѣ статуты.

2. Директора ще има единъ секретаръ, съ опрѣдѣлена заплата, за воденето на прѣписката на училището и на Инспекционния комитетъ съ министра на Просвѣщението и за водене на училищнитѣ книги и регистри.

§ 5.

За помѣщенieto.

1. Въ училищниятъ домъ при опрѣдѣленитѣ стаи съ сичката удобностъ за помѣщение на 7-тъ класове, ще се прибави още една особна стая, въ която ще се събиратъ разнитѣ служащи и професори, слѣдъ свършване на уроцитѣ. Тая стая ще служи така сжщо и за събиране на училищния съвѣтъ и за съхранение на училищнитѣ принадлежности, като:

атласи, географически глобуси, журналы, книги и пр.

Ще се опрѣдѣли още една стая както за собственната училищна библиотека, така и за книгитѣ, които ще сж за проданъ.

§ 6.

1. Управлението на училището е длъжно: а) да има напечатанъ уставътъ си като основа на това училище; б) печатна програма за разпрѣдѣлението на наукитѣ по класове, прѣдмѣти и отдѣления; в) единъ регистъръ за записването както на постъпившитѣ, тъй и на новопостъпившитѣ ученици; г) единъ регистъръ за записване на документитѣ за раждането и съсловieto на ученицитѣ; д) дневници за записване успѣхътъ и повѣдѣнието на ученицитѣ за сѣки день, мѣсяцъ и година; и е) една книга за вписване на общитѣ бѣлѣжки и мнѣния на професоритѣ по отношение на прѣподаването.

§ 7.

За библиотеката.

1. Ще се състави една библиотека съ общи пари и най-напрѣдъ ще ся накупятъ за нея ония книги, които сж нуждни за ученицитѣ. Описътъ на книгитѣ, съ които ще слѣдва да се снабдява библиотеката училищна, ще се съставя по усмотрѣнието на професоритѣ и, чрѣзъ инспекционниятъ комитетъ, ще се проводи на министерството, което ще я одобрява.

Забѣлѣжка. Въ библиотеката ще се държатъ и ония учебни книги, които ще се изпращатъ отъ Министерството, за да се продаватъ на ученицитѣ, по опрѣдѣлената за цѣлата държава цѣна.

2. Тая библиотека ще се управлява от единъ надзирателъ безъ плата, избранъ измѣжду професоритѣ за една година.

3. Библиотекаря ще държи три регистра: единъ за книгитѣ, които съставляватъ библиотеката; другъ за книгитѣ изпратени за продаване и трети — за записване на продаденитѣ книги.

4. Слѣдъ изтичането на годината, библиотекаря ще дава отчетъ за управлението на библиотеката на инспекционния комитетъ, който ще съобщава това на Министерството за разглеждане и одобряване.

5. Прѣдаването на библиотеката отъ единъ надзирателъ на другъ трѣбва да става редовно и сѣкоя отъ тѣхъ ще отговаря за врѣдитѣ, които биха се указали отъ недоброто управление.

§ 8.

За науката.

1. Програмата на наукитѣ раздѣлени по класове, ще става отъ съвѣта на професоритѣ заедно съ директора, а инспекционниятъ комитетъ ще я прѣдставя на Министерството за разглеждане и одобрение и само слѣдъ неговото потвърждение ще се туря въ дѣйствиe.

2. Колкото се отнася до врѣмето на учебната година, до празничнитѣ дни, до произвѣждане то на изпититѣ и до ваканцитѣ, ще се слѣдва по опрѣдѣлението на училищния уставъ, въ глава V, отдѣление I и въ глава VI.

§ 9.

Професори.

1. Правата и длѣжноститѣ на професоритѣ ще бѣдѣтъ тия, които сѣ предвидени въ частъ II,

глава II, отъ училищния уставъ, съ измѣненіята предвидени въ настоящитѣ наредби, а именно относително до начина на назначението имъ и до тѣхната способностъ.

2. Инспекционниятъ комитетъ заедно съ професоритѣ ще има право да прѣдлага нови въведения за прѣподаванието на наукитѣ и на порядъка, обаче, за да се турятъ тия нововѣдения въ дѣйствиe, трѣбва да бѣдѣтъ одобрени отъ Министерството.

3. Професоритѣ ще държатъ мѣсечни и полугодишни каталози за бѣлѣжитѣ на ученицитѣ. Тия каталози ще се изпращатъ въ Министерството, за да се постѣпва съ тѣхъ споредъ училищния уставъ.

4. Професоритѣ сѣкога ще носятъ съ себе си въ класовѣтъ дневницитѣ за записване дневнитѣ бѣлѣжки и за личното присѣтствие, слѣдъ поименното повикване.

5. Професоритѣ заедно съ директора ще приематъ въ учебното завѣдение дѣца колонисти и неколонисти и ще ги нареждатъ по класове, споредъ знанията имъ.

6. Професоритѣ ще иматъ позволение да държатъ въ домоветѣ си ученици споредъ условията, които ще направятъ съ родителитѣ имъ, като сѣ задѣлжаватъ въ тоя случай да се грижатъ за нравственното имъ поведение и за редовното имъ ходене въ училището. Числото на юношитѣ, които ще може да държи единъ професоръ, ще се ограничи за сега до 5 души, а за повѣче, ще трѣбва да се иска прѣдварително разрѣшение отъ Министерството, което въ такъвъ случай ще има прѣдъ видъ здравословнитѣ начала.

§ 10.

За приемането на юношитѣ въ училището.

1. Числото на ученицитѣ въ централното училище, не може да се ограничи.

2. Ученикъ, който ще постъпи въ първиятъ класъ на централното училище, изисква се да знае да чете, краснописание, четиритѣ аритметически дѣйствия, молитвитѣ и кратка свещена история.

3. Ако нѣкой ученикъ който е свършилъ науката въ нѣкое първоначално училище отъ колониятъ, пожелае да постъпи въ централното учебно заведение, длъженъ е да покаже свидѣтелство съ добри бѣлѣжки, а въ противенъ случай ще се подложи на новъ изпитъ и не ще може да се приеме освѣнъ ако се укаже добръ подготовенъ.

4. Както дѣцата на колониститѣ, тъй и другитѣ дѣца, които се учатъ дома си, могатъ да съ приематъ, слѣдъ като бждатъ изпитани, въ единъ отъ класоветѣ, споредъ знанията имъ.

5. Дѣцата на колонисти, които сж се учили вънъ отъ колониятъ, ще се приематъ въ това училище, споредъ точка 3 отъ настоящиятъ параграфъ.

§ 11.

За длъжноститѣ на родителитѣ въ отношение на поставянето на дѣцата имъ въ училището.

1. Съкой колонистъ, като участникъ въ общитѣ приходи, ще има право да поставя дѣцата си въ централното училище (§ 1, т. 1).

2. Съкой родителъ, който пожелае да постави дѣцата си въ училището, билъ колонистъ или

не, ще се съобразява съ врѣмето на приемането споредъ устава.

3. Съкой, при поставяне на дѣцата си въ централното училище, длъженъ е да се яви на директора съ писменна молба и да прѣдстави свидѣтелство за съсловieto и вакцинирането на ученикътъ.

4. Родителитѣ, слѣдъ поставяне на дѣцата си въ централното училище, длъжни сж да се грижатъ за нуждитѣ книги и пр.

5. Както колониститѣ отъ други колонии, тъй и чужденцитѣ, слѣдъ намѣстване на дѣцата си въ училището, длъжни сж да имъ намѣрятъ жилища, при познати господари, съ добра нравственостъ или да ги повѣрятъ на грижата на професоритѣ.

§ 12.

За правата на ученицитѣ, които ще създаватъ курсътъ на наукитѣ въ централното училище.

1. Атестатитѣ за свършване на наукитѣ прѣдвидени въ I и II отдѣлъ, ще се издаватъ съ надлѣжнитѣ бѣлѣжки по сичкитѣ прѣдмети, които сж биле слѣдвани. Тѣ (атестатитѣ) ще се отпускатъ отъ директора заедно съ учителитѣ, ще се удостоверяватъ отъ инспекционниятъ комитетъ и потвърдяватъ отъ Министерството на Просвѣщението.

2. Съкой младежъ, който се укаже достоенъ и приеме атестатъ споредъ горѣуказаниятъ начинъ, може да заеме мѣсто за учителъ.

3. Въ централното училище ще се подготвятъ два вида учители: а) учители за ланкастерскитѣ училища изъ колониятъ и б) учители за сжщото централно училище. Учителитѣ отъ първата категория трѣбва да научаватъ на-

укитѣ на тритѣ първоначални класове, а ония отъ втората — цѣлниятъ курсъ на наукитѣ въ централното училище.

4. Спорѣдъ както сѣ показва въ 2 § точка 3 отъ тия статутѣ, ученицитѣ, които ще иматъ добри атестати за свършване на наукитѣ на II отдѣлъ, ще иматъ право, ако пожелаатъ, да постѣпятъ въ държавна гражданска или военна служба.

§ 13.

1. Особни инструкции за длъжноститѣ на ученицитѣ къмъ учителитѣ и училищнитѣ началници, както и опрѣдѣляване наказанията заради недостатъцитѣ, прѣстѣпленията и пр. ще се съставятъ отъ инспекционниятъ комитетъ въ споразумѣние съ учителитѣ, съобразно съ мѣстнитѣ условия, обичаи и нрави; но не ще се прилагатъ въ дѣйствиѣ прѣди да бждатъ прѣгледани и одобрени отъ Министерството на Просвѣщеніето.

§ 14.

1. Сѣко измѣнение, което би се намѣрило за необходимо да се направи въ тия статутѣ, ще стане само съ прѣдварителното позволение на Министерството на Изповѣданията и Народното Просвѣщение на княжеството.

2. А за да биха могли колонисткитѣ училища да се водятъ по горѣказанитѣ наредби, подъ зависимостта на Министерството на Народното Просвѣщение, което е длъжно да внимава отъ близо за изпълнението на сичкитѣ изложени разпореждания, издадохме настоящиятъ хрисовулъ чрѣзъ Министра на Народното Просвѣщение.

Издаденъ въ столичниятъ градъ
Яшъ на 10 Юни 1858 г.

Николай Конаки Вогориде.

Министъръ, Князь Димитъръ А. Кантакузине.

Оригиналътъ на този хрисовулъ се пази и до днесъ отъ Инспекционниятъ Комитетъ на Болградското централно училище.

Въ врѣмето, за което се отнася разказътъ ни, молдовското княжество прѣкарваше една продължителна политическа криза, която вълнуваше духоветѣ на сичкитѣ му жители. Молдованитѣ не искаха вѣче князь назначенъ отъ Високата Порта, както е било до тогасъ; искаха князь избранъ отъ тѣхъ. Искаха нѣщо по вѣче: искаха да се съединятъ съ съседното влашко княжество, за да образуватъ една държава, съ единъ господаръ и съ едно управление. Влашкото княжество, което се намираще въ идентично политическо положение, се вълнуваше така сжщо, искаше избираемъ отъ народътъ князь и бѣше усвоило идеята за съединението на двѣтъ княжества. Молдовани и власи, единъ и сжщъ народъ, съ единъ и сжщъ езикъ — ромънскитъ, съ една и сжща вѣра — източно-православната, съ едно и сжщо историческо минало — зависими отъ турцитѣ въ течението на вѣкове, искаха свободно избранъ господаръ, единъ и за двѣтъ княжества, искаха още и съединението на двѣтъ княжества, въ едно господарство, съ едно управление.

И понеже тая криза, която се почна още прѣзъ 1857 г., тутакси слѣдъ паришкитъ трактатъ

отъ 1856 г. и трая дори до 1862 г., има свръзка съ нашиятъ разказъ, ние ще я опишемъ накжсо.

Слѣдъ източната война (1853—1856), парижкиятъ трактатъ регулирваше, мѣжду друго, и политическото положение на рѣченитѣ двѣ княжества спрѣмо Високата Порта.

Чл. XXII отъ казанниятъ трактатъ гласеше :

„Княжествата Влахия и Молдова ще продължаватъ да се ползватъ подѣ сюзеренството на Портата и при гаранцията на договорящитѣ се сили, съ привилегиитѣ и прѣимуществата, които тѣ притѣжаватъ. Никаква изключителна протекция не ще бѣде упражнявана върху тѣхъ, отъ която и да било отъ гарантирующитѣ сили. Никоя отъ тия сили не ще се ползува отъ особно право за вмѣшательство въ вѣтрѣшнитѣ работи на княжествата“¹³⁾.

Както вижда читателя отъ съдържанието на цитирания членъ, двѣтѣ княжества ще продължаватъ да се ползватъ съ привилегиитѣ и прѣимуществата, които иматъ. Но слѣдния XXIII членъ е още по-ясенъ и по-пълненъ отъ носително до привилегиитѣ и прѣимуществата, отъ които ще продължаватъ да се ползватъ сломѣнатитѣ двѣ княжества.

Тоя членъ казва :

„Високата порта се задължава да запази за казанитѣ княжества една независима и народна администрация ; така сѣщо пълна свобода на вѣроизповѣданието, на законодателството, на търговията и на плаването“.

¹³⁾ Nouveau Recueil Général de Traités etc. par Charles Samwer, Gottingue 1857, томъ XV, стр. 774—777.

„Законитѣ и уставитѣ днесъ въ сила ще бѣдатъ ревизирани. За установлението на пълно съгласие върху тази ревизия, една специална комисия, за състава на която великитѣ контрактующи сили има да се споразумѣятъ, ще се събере незабавно въ Букурещъ при присѣдствието на единъ комисаръ отъ Високата Порта“.

„Тази комисия ще има за задача да се запознае съ сегашното положение на княжествата и да прѣдложи основитѣ на тѣхната бѣдѣща организация“¹⁴⁾.

Отъ съдържанието на тоя членъ се вижда, че една специална комисия отъ прѣдставители на великитѣ сили, ще се събере въ Букурещъ и при присѣдствието на единъ комисаръ отъ Високата порта ще се запознае съ положението на двѣтѣ княжества и ще прѣдложи основитѣ на тѣхната бѣдѣща организация. Рѣчената специална комисия се събра въ Букурещъ и почна работата си. Едноврѣменно съ прѣбиванieto на тая комисия въ Букурещъ, се отвориха въ Букурещъ, столицата на влашкото княжество и Яшъ, столицата на молдовското княжество, въ единъ и сѣщи день, 22 Септември 1857 г., извънреднитѣ събрания нарѣчени *Divanuri ad-hoc*, съставени отъ сичкитѣ класове на ромжнския народъ ; тѣзи събрания продължиха засѣданията си дори до началото на слѣдната 1858 г. и изказаха желанията на двата народа — молдовски и влашки ; отъ единиятъ и до другиятъ край на двѣтѣ княжества не се слушаше освѣнъ единъ общъ викъ : да живѣе съ единението. Въ за-

¹⁴⁾ Ibid. стр. 774—777.

сѣданията отъ 7 и 9 октомври същата 1857 година, рѣшенитѣ събрания въ Яшъ и Букурещъ единодушно приеха петъ точки народни желанія на жителитѣ и отъ двѣтъ княжества. Втората отъ тия точки гласеше: съединението на княжествата и образуването една държава подъ име: Ромъния ¹⁵⁾.

Тѣзи народни желанія, изразени въ рѣшенията на извънреднитѣ събрания и отъ двѣтъ княжества, се поднесоха на комисаритѣ на великитѣ сили, които ги отнесоха и прѣдадоха на правителствата си.

Една конференция отъ прѣдставителитѣ на великитѣ сили се събра незабавно въ Парижъ и изработи, възъ основа на изказаното желание отъ ромънскиятъ народъ, едно законоположение за уреждане въпроситѣ, които вълнуваха духоветѣ въ двѣтъ ромънски княжества. Това законоположение се нарѣче: Конвенция за окончателното уреждане на съединенитѣ ромънски княжества и се подписа отъ прѣдставителитѣ на великитѣ сили на 7/19 Августъ 1858 г. ¹⁶⁾.

По-главни разпореждания отъ тая конвенция, които иматъ връзка съ нашиятъ разказъ, сж слѣднитѣ:

„Чл. 1. Княжествата Молдова и Влахия, конституирани отъ сега за напредъ подъ наименованието: съединенитѣ княжества Молдова и Влахия, оставатъ турени подъ сюзеренството на Н. В. Султантъ“.

15) *Istoria Românilor* отъ Гр. Г. Точилеску. Букурещъ 1900, стр. 495, 496.

16) *Ibid.*, стр. 497.

„Чл. 3. Публичнитѣ власти ще бждатъ повѣрени, въ сѣко отъ княжествата, на единъ князь и едно избрано събрание, които ще работятъ въ случаитѣ прѣдвидени отъ настоящата конвенция съ помощта на една централна комисиия, обща и за двѣтъ княжества“.

„Чл. 10. Князътъ ще бжде избранъ по-жизнено отъ събранието.“

„Чл. 13. Право на избираемостъ за князь ще има само онзи, който е на 35 годишна възраст, роденъ отъ родители ромъни, има годишенъ приходъ 3000 австр. жълтици ¹⁷⁾ отъ полски имоти и е занимавалъ десетъ години общественни длѣжности или е участвувалъ въ народнитѣ събрания, като народенъ прѣдставител.“

„Чл. 27. Централната Комисиия ще има сѣдалището си въ гр. Фокшани“ ¹⁸⁾.

„Чл. 35. Веднажъ учредена, централната комисиия ще се занимава специално съ кодифицирането на сѣществующитѣ закони, като ги тури въ хармония съ учредителниятъ актъ на новото уреждане — конвенцията.“

„Чл. 38. Ще се учреди едно Върховно Касационно Сѣдилище, общо и за двѣтъ княжества. То ще засѣдава въ Фокшани и ще се учреди съ особенъ законъ“ ¹⁹⁾.

¹⁷⁾ Една австрийска жълтица е равна на 11 лева и 75 стотинки златни, днешни пари.

¹⁸⁾ Градътъ Фокшани по онова врѣме е принадлежалъ половината на Молдова и другата половина на Влахия. Една рѣчица, пменуема Милковъ, която го раздѣля на двѣ почти равни части, е била границата мѣжду двѣтъ държавици. И днесъ още гражданитѣ отъ тоя градъ се дѣлятъ на молдовани и власи.

¹⁹⁾ *Codicele Române* отъ Василъ Боереску, Букурещъ 1865, стр. 13, 14, 16 и 19.

Отъ едва що цитираниѣ членове на парижката конференция, читателя вижда, че великиѣ сили признаватъ съединението на двѣтѣ княжества, — но съ отѣлни князе и отѣлни народни събрания. На-истина, една Централна Комисия и едно Върховно Касационно Сѣдилище, общи и за двѣтѣ княжества, ще засѣдаватъ въ гр. Фокшани и тѣ сѣ видимиѣ знакъ на припознатото съединение; но ромѣнскитѣ патриоти сѣ мечтаели друго съединение, пълно съединение, съ единъ само господарь, съ едно единствено събрание и съ едно общо правителство.

Ето защо ромѣнскитѣ патриоти, и отъ двѣтѣ княжества, не бѣха доволни отъ направеното въ Парижъ. Тѣ глѣдаха, при първиятъ удобенъ случай, да развалятъ направеното и постѣпенно да реализиратъ съединението тѣй, както го желаяха.

Този удобенъ случай не закъсня да имъ се прѣдстави.

Прѣдлѣжеше да се избиратъ двама Князе: единъ за Молдова и другъ за Влахия.

На 5 Януари 1859 г. молдовското общо събрание въ Яшъ избра единодушно Полковника Александра Иоанъ Куза за князь на Молдова и на 24 Януари същата година, влашкото общо събрание въ Букурещъ избра същиятъ Полковникъ Александъръ Иоанъ Куза и за князь на Влахия. Турция, слѣдъ като се противи доста, припозна на 19 Августъ същата 1859 г. изборътъ на Князь Куза ²⁰⁾.

Двѣ години по-послѣ, 1861 г., Високата порта призна съедине-

нието на двѣтѣ княжества подъ единъ князь, само за прѣзъ врѣмето на князь Кузовото царуване и съ уговорка, че администрацията и законодателната властъ, ще си остане отѣлна за сѣко отъ княжетвата ²¹⁾.

Отъ само себѣ си се разбира, че ромѣнитѣ не бѣха доволни отъ начинътъ, по който се разрѣшаваше жизнениятъ въпросъ на съединението. Ставаше, наистина, една персонална уния, но тя не удовлетворяваше напълно стрѣмленията на жителитѣ отъ съединенитѣ княжества. Тѣ искаха пълно съединение и благодарение на единодушното, което ги обладаваше и движеше, скоро го постигнаха.

Въ 1862 год. се провъзгласи окончателно съединението и чакъ тогава се състави едно общо и за двѣтѣ княжества министерство, подъ прѣдсѣдателството на Барбу Катарджиу ²²⁾.

Отъ тогава, въпросътъ за съединението се счита окончателно разрѣшенъ.

Слѣдъ тия обяснения, ние се повръщаме на онова мѣсто отъ разказътъ си, къдѣто бѣхме се спрѣли.

Съ утвърждаването правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти и съ разрѣшаването да се основе въ градътъ Болградъ гтмназия, молдовското правителство удовлетвори двѣ справедливи искания и спечели любовта и признателността на новитѣ си поданници.

— 21) Енциклопедическій Словарь отъ Брокхауза и Ефрона, С. II. В. 1899. Томъ XXVII, думата: Румынія, стр. 272.

— 22) *Istoria Românilor* отъ Гр. I. Точилеску, Букурещъ 1900 год., стр. 506.

20) *Istoria Romanilor* отъ Гр. Г. Точилеску, Букурещъ 1900, стр. 503.

Радостта на българитѣ бѣше безгранична. Тѣ окончателно се успокоиха. Никой отъ тѣхъ не мислеше вѣче да се ползува отъ правото за изселване, което му даваше паришкиятъ трактатъ.

По-горѣ забѣлѣжихме, че една депутация избрана отъ българскитѣ колонисти, състояща отъ Ванѣтъ Панайотъ Грековъ и Николай Парушовъ, е ходила въ гр. Яшѣ, столицата на молдовското княжество, прѣзъ Януари 1858 г., и е подала на тогавашния каймакаминъ Николая Конаки Вогориде прошение, съ което е молила да се позволи на българскитѣ колонисти да си основатъ въ гр. Болградъ гимназия. Резултатътъ на това прошение е извѣстенъ на читателя. Молдовското правителство удовлетвори рѣченото искание и за основанието на гимназията се издаде хрисовултъ, който изложихме изцѣло по-горѣ.

Това ходатайство обаче, не е било първото по въпросътъ за отварянето на гимназията. Прѣди него е имало друго, което не е било уважено.

То е било слѣдното:

Както вѣче знае читателя, въ Яшѣ, столицата на молдовското княжество и въ Букурещъ, столицата на влашкото княжество, засѣдаваха едновременно извънредни събрания. Тия събрания се наричаха: *Divanuri ad hoc* и имаха за главна цѣль да изкажатъ желанията на молдовския и влашкия народъ и да ги прѣдставятъ на европейската комисия, която се намираще вѣче въ Букурещъ. А членоветъ на тая комисия бѣха длъжни да съобщятъ тия желания на респективнитѣ си правителства, за да се иматъ прѣдвидъ

отъ бъдащата Паришка конференция, която ще бѣде натоварена да изработи конвенцията за окончателното уреждане на съединенитѣ ромънски княжества.

Въ молдовскиятъ *Divan ad hoc* имаше депутати и отъ присъединената къмъ Молдова частъ отъ Бесарабия. Единъ отъ тѣхъ бѣше Димитъръ Васи́лиевъ Ромовъ, българинъ и Болградски колонистъ, избранъ отъ Болградскиятъ окръгъ, отъ третѣ му околии. Той се наричаше: *Deputatul Colonilor Bulgare și al Domeniilor Statului*, както го намираме отбѣлѣзанъ и въ Бюлетинътъ на извънредното събрание отъ онуй врѣме.

По онуй врѣме, молдованитѣ и власитѣ пишеха и печатаха книгитѣ си съ словѣнски букви. Измѣнили бѣха само нѣколко букви отъ словѣнската азбука и замѣнили ги бѣха съ букви отъ латинската азбука. Тия букви бѣха слѣднитѣ: Д и д съ D и d; м съ m; Н и н съ N и n; т съ t и з съ z.

Казаниятъ депутатъ, Д. В. Ромовъ, е направилъ прѣдъ молдовскиятъ *Divan ad hoc*, въ едно отъ засѣданията му, прѣдложение, съ което е искалъ да се припознаятъ правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти, дарувани тѣмъ отъ рускитѣ царе и да имъ се позволи да си основатъ въ главната и централна колония Болградъ едно българско училище.

Мотивитъ на прѣдставителя Д. В. Ромовъ, за да внесе такова прѣдложение въ молдовското извънредно събрание, сѣ билъ

слѣднитѣ: че държавата се намира въ навѣчерieto на реорганизирането си; че паришкият трактатъ дава право на жителитѣ отъ княжеството да си изкажатъ желаніята и че въ качеството си на прѣдставитель на българскитѣ колонисти, изказва желаніята на избирателитѣ си²³⁾.

Това прѣдложение, по сѣка вѣроятность, не е било разглѣждано отъ извънредното събрание, защото намираме друго едно прѣдложение отъ прѣдставителя Д. А. Териакиу, съ което иска щото разискванието по прѣдложението на прѣдставителя Д. В. Ромова, да се отложи за прѣдъ едно обикновенно, законодателно събрание, тъй като въпроситѣ, които се подигатъ въ него сж отъ вътрѣшно устройство и специални по администрацията, които сж отъ компетентността на правителството и на обикновенното законодателно събрание, а не и на едно свѣщателно събрание, каквото е *Divanul ad—хок*²⁴⁾.

Имаме основание да вѣрваме, че прѣдложението на прѣдставителя Териакиу е било искрено, защото слѣдъ едно кжсо врѣме виждаме, че въпроситѣ които е подигалъ прѣдставителя Д. В. Ромовъ, се разрѣшаватъ отъ правителството, съгласно съ справедливото искане на българскитѣ колонисти. Двата хрисовула, издадени отъ князътъ Николай Коначи Вогориде, които изложихме по-горѣ, сж най-ясното доказателство за това.

²³⁾ Булетинул Адунтѣреi ad-хок № 24, отъ 24 Декември 1857, Яши, Tipografia Bucurimului Roman, proprietari T. Kodrescu mi D. Iusti

²⁴⁾ Ibid.

Още прѣзъ сжщата есенъ се отвори първиятъ гимназиаленъ класъ и се почна учебната 1858—59 година.

За врѣмененъ директоръ се назначи учителътъ Савва Радоловъ, родомъ отъ Панагюрище.

Прѣзъ Ноември сжщата (1858) година станаха изборитѣ за членове на Инспекционния Комитетъ и бидоха избрани Болградскитѣ колонисти: Панайотъ Грековъ, Хаджи Дойчо Христовъ и Николай Парушовъ. Тѣ и тримата бѣха родени въ България и прѣселени въ Бесарабия, прѣзъ 1830 година. Панайотъ Грековъ бѣше отъ Станимака, Хаджи Дойчо Христовъ отъ Каварна и Николай Парушовъ отъ Сливенъ. Панайотъ Грековъ излѣзълъ малъкъ отъ Станимака и се прѣдалъ на търговия, живѣлъ въ Одринъ и послѣ се установилъ въ Ямболъ, кждѣто и се оженилъ. Тамъ го завари рускотурската война отъ 1828—29 г., а емиграцията, която се яви като послѣдница отъ казаната война, го завлече въ Бесарабия.

По едно чудно съзидание, и тримата пишеха и се подписваха само на гръцки. Отъ тѣхъ, Панайотъ Грековъ знаеше да говори и гръцкиятъ езикъ и то защото бѣше роденъ въ Станимака, кждѣто има гръци и защото бѣше ходилъ въ Одрицъ, кждѣто така сжщо има гръци и гръцкиятъ езикъ мѣжду търговцитѣ, е първенствующъ; другитѣ двама — Хаджи Дойчо Христовъ и Николай Парушовъ, незнаяха да говорятъ на гръцки. Отъ сичко се вижда, че тримата тия българи, както и тѣхнитѣ съврѣменници, сж имали горѣщо желание понѣ тѣхнитѣ приемници да учатъ на бащиния си

езикъ и за туй сж полагали тол-
косъ трудъ и старания за да се
основе българска гимназия въ
Болградъ.

За да се не повръщаме и вто-
ри пжтъ, ще продължимъ разка-
зътъ си за рѣчената гимназия.

Прѣди сичко ще забѣлжимъ
че сички членове на инспекцион-
ния училищенъ комитетъ, изби-
рани отъ делегатитѣ на 40-тѣ ко-
лонии отъ Болградскиятъ окръгъ,
прѣзъ сичкото врѣме на ромжн-
ското господаруване, бѣха се бъл-
гари, Болградски колонисти. По-
видни отъ тѣхъ, слѣдъ горѣказа-
нитѣ трима, бѣха: Хаджи Ге-
орги Радионовъ, Хаджи
Иванъ Велчевъ, Диаманди
Христофоровъ, Иванъ Ата-
насовъ Войниковъ, Хаджи
Петъръ Тивчевъ, Алек-
сандъръ Ивановъ Узуновъ,
Николай Илиевъ, Петъръ
Велчевъ, Михаилъ Г. Ра-
дионовъ и други.

Директоритѣ на гимна-
зията бѣха така сжщо българи,
прѣдставлявани за назначение отъ
Инспекционния комитетъ на сж-
щата гимназия и утвърждавани
отъ Министерството на Народното
Просвѣщение. Първиятъ Дирек-
торъ, макаръ и врѣмененъ, бѣше
Савва Радуловъ, както бѣл-
жимъ и по-горѣ; слѣдъ него
бидѣ назначенъ за титуляренъ
директоръ Димитъръ Степа-
новичъ Мутевъ, родомъ отъ
Калоферъ; неговъ наслѣдникъ
бѣше Д-ръ Мирковичъ, ро-
домъ отъ Сливенъ. Слѣдъ Д-ра
Мирковичъ, Директорската длѣж-
ность се зае достойно отъ Д-ра
на медицината Василъ
Х. С. Беронъ, родомъ отъ В.
Търново, който бидѣ замѣстенъ
отъ Теодосий Икономовъ,

родомъ отъ Свищовъ. Подирниятъ
Директоръ, отъ епохата която
описваме, бѣ Павелъ Теодо-
ровичъ, родомъ отъ гр. Лѣс-
ковецъ, до В. Търново.

По едно врѣме, прѣзъ 1869 —
70 учебна година, ромжнското пра-
вителство посѣгна върху правата
на Инспекционния комитетъ и на-
значи направо, безъ да чака прѣд-
ставлението на комитета, лице за
директоръ. Назначеното лице бѣше
Титусъ Парву, ромжининъ, до
тогавашенъ учителъ на ромжнска-
та словесность и на ромжнската
история въ горнитѣ класове на
сжщата гимназия. Но слѣдъ енер-
гичнитѣ и формални протести
отъ страна на членоветѣ на
комитета, протести които се ос-
новаваха на училищниятъ хри-
совулъ (§ 3 т. 12), министерството
на Народното Просвѣщение от-
мѣни това назначение и за Ди-
ректоръ на гимназията се назначи
пакъ българинъ, прѣдставенъ отъ
комитета и утвърденъ отъ пра-
вителството.

Както вижда читателя, прѣзъ
сичкото врѣме на ромжнското гос-
подаруване, откато се основа гим-
назията (1858) и докато се при-
сѣдини ромжнска Бесарабия къмъ
Русия (1878), сичкитѣ Директори
на рѣчената гимназия, като из-
ключимъ ромжнина Титусъ Парву,
който бѣше назначенъ незаконно
и който стоя малко врѣме, бѣха
българи, родени въ България.

Съ този фактъ, както и съ
много други още, които ще изло-
жимъ въ тѣчението на разказътъ
си, ние искаме да установимъ, че
у българитѣ въ Бесарабия никога
не е угасвала любовта и съчув-
ствието къмъ еднородцитѣ имъ
отъ общото българско отечество.
Сѣки българинъ идящъ отъ турско,

е билъ приеманъ радушно и искрено въ тѣхната среда. Тази достойна за отбѣлѣзване черта у българинътъ въ Бесарабия се констатира и по-късно, по врѣмето на събитията слѣдъ 9 Августъ 1886 г. Сѣки българинъ идящъ отъ българското княжество, компрометиранъ въ отечеството си, намираще едно искрено и широко гостоприемство въ средата на българитъ въ Бесарабия. Мнозина отъ тия емигранти се насаниха и на общественни служби, безъ да се обръща внимание на тѣхното чуждо поданство. Достатъчно бѣше за българитъ въ Бесарабия, че дошлиитъ бѣха българи. Но по въпросътъ за отношенията на българитъ въ Бесарабия спрѣмо сънародниците имъ отъ българското отечество, ние ще имаме случай да говоримъ още въ тѣчението на това описание.

Първиятъ Секретаръ на Инспекционния училищенъ комитетъ бѣ Иванъ Геогаповъ, българинъ роденъ въ Галацъ. Тая длъжностъ, както знае читателя, се прѣдвижда отъ училищниятъ хрисовулъ (§ 4 т. 2) и тя бѣ една отъ доста важнитъ длъжности въ гр. Болградъ. Послѣдующи секретари на инспекционния комитетъ бѣха: Николай Паскаловъ, Кирилъ Минковъ, Николай Куртевъ, Григоръ Леонтевъ, Георги П. Грековъ, Михаилъ Паничерски, Иванъ В. Плакуновъ, Трифонъ Данаиловъ, сички българи отъ градъ Болградъ.

Учителитъ въ гимназията бѣха така сѣщо българи: едни родени въ Бесарабия, а други дошли отъ българското оте-

чество. Имаше и ромъни, но тѣ бѣха калка въ море: двама най-много за прѣвъ една учебна година. Имаше и чужденци, трима най-много за прѣвъ една учебна година и то за нѣкои прѣдмѣти, по които нѣмаше подготвени българи.

Ето списъкътъ на учителитъ отъ Болградската гимназия прѣвъ учебната 1866—67 година:

Священникъ Михаилъ В. Казанакли (Болградчанинъ) на Законъ Божий;

Иванъ Филиповъ (отъ руска Бесарабия) на Математиката въ горнитъ класове;

Павелъ Теодоровичъ (отъ Лѣсковецъ, до В. Търново) на Латинскитъ Езикъ и Латинската Литература;

Николай В. Казанакли (Болградчанинъ) на Всеобщата История и Географията;

Теодосий Икономовъ (отъ Свищовъ) на Словѣнския Езикъ и Българската История;

Димитъръ Ямболовъ (отъ Ямболъ) на Физиката и Космографията;

Петъръ Бондаревъ (Болградчанинъ) на Българския Езикъ въ долнитъ класове;

Т. Параладовъ (Болградчанинъ) на Математиката въ долнитъ класове;

Д-ръ Василъ Х. С. Беронъ (отъ В. Търново) на Естествената История въ горнитъ класове,

Титусъ Парву (ромънинъ) на Ромънската Словесностъ и История.

Ангелеску (ромънинъ) на Ромънския Езикъ въ долнитъ класове;

А. Константиновичъ (полякъ) на Френския Езикъ;

Карлъ Киншнеръ (чехъ) на Рисувание и Краснописание; и

Албертъ Скултети (нѣмецъ) на Нѣмския Езикъ ²⁵⁾.

Освѣнитъ спомѣнатитѣ, биле сж учители въ сжщата гимназия още и слѣднитѣ лица:

Василаки Поповичъ (отъ Браила) на Българската словесность;

Хаджи Василь Христовъ (Болградчанинъ) на Търговията;

Василь Д. Стояновъ (отъ Жеравна) на Българската Словесность и Словѣнския Езикъ.

Кириякъ А. Цанковъ (отъ Свищовъ) на Нѣмския Езикъ, слѣдъ Алберта Скултети;

Богданъ Н. Горановъ (отъ Карлово) на Нѣмския Езикъ, слѣдъ Кирияка А. Цанковъ;

Д-ръ Димитъръ Начевъ (Болградчанинъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Хигиената;

Василь Василиевъ (Болградчанинъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Математика;

Иванъ Ивановъ (Болградчанинъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Българския Езикъ въ долнитѣ класове, слѣдъ Петра Бондаревъ;

Иванъ Хаджи Ивановъ (Болградчанинъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Математика въ долнитѣ класове;

Андреа Сакко (италиянецъ) на Рисувание, слѣдъ Карлъ Киншнеръ;

Димитъръ Д. Агура (отъ колонията Чешмелий) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на

²⁵⁾ Слово произнесено въ централното въ Болградъ училище при раздаването наградитѣ въ краятъ на 1866—67 учебна година, отъ Д-ръ Василя Х. С. Берона, Директоръ на централното училище, Болградъ въ училищната книгопечатница 1867, стр. 4, 5.

Всеобщата История, слѣдъ Николай Казанакли;

Иванъ П. Саллабашевъ (отъ Стара-Загора) на Математиката, слѣдъ Василь Василиева;

Иванъ Д. Гошевъ (отъ колонията Караагачъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Агрономията;

Трифонъ Дананловъ (Болградчанинъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Латинския Езикъ въ долнитѣ класове;

Недѣлчо Поповъ (отъ Шуменъ) въспитаникъ отъ сжщата гимназия, на Българския Езикъ.

Слѣдъ отбѣлзването имената на директоритѣ и учителитѣ отъ Болградската гимназия, въ наша длъжность е, да съобщимъ и имената на ония ученици, родени въ българското отечество, които сж слѣдвали въ рѣченото сръдно учебно заведение, прѣзъ епохата за която се отнася разказътъ ни (1858—1878). Съ това искаме да установимъ, че и българитѣ въ Бесарабия сж принесли, прѣдъ олтара на българското отечество, до колкото имъ е било възможно, услуги съ подготвяне на образовани младежи, едни отъ които, слѣдъ освобождението на сѣверна и южна България, днешното българско княжество, бѣха толкось потребни.

Единъ подробенъ списъкъ на тия ученици, читателя ще намѣри въ приложенията къмъ настоящето описание.

Отъ съдържанието на Христовултъ на Князя Николай Конаки Вогориде, съ който се позволи да се основе гимназия въ Болградъ, читателя знае, че рѣчената гимназия ще се издържа отъ общинскитѣ приходи на Болградъ и на другитѣ 39 колонии, общин-

ски приходи; които състоятъ отъ : даването подъ наемъ на полски-тѣ хамища, плавателнитѣ мостове и риболовството въ езерата, на-ходящи се въ землищата на тия 40 общини (§ 1 т. 1 отъ хрисо-вулътъ).

Имотитѣ, за които е рѣчь и отъ приходитѣ на които щѣше да се издържа гимназията, бѣха слѣднитѣ :

А. Отъ руско врѣме (слѣдъ 1812 г.), а може би и прѣди това врѣме, съществуваша въ землища-та на колониятѣ три полски ха-нища (кръчми). Първиятъ отъ тия полски ханища е К ж ш л а - к ѳ ѳ ѳ . Той лѣжи край голѣмиятъ пощенски пѣтъ Исмайлъ-Болградъ и се на-мира близо до българската коло-ния Чешмелий. Той съществува и днесъ и приходитѣ му се съ-биратъ отъ инспекционниятъ ко-митетъ на гимназията. Другитѣ два полски ханища сж : Г о л ѳ -м а т а и М а л к а т а К а т л а б у -г а . И двата лѣжатъ на близо до езерото Катлабугъ, край голѣмия пощенски пѣтъ Исмайлъ-Аккер-манъ. Първиятъ отъ тѣхъ се на-мираще близо до българската ко-лония Шикирли-китай; той биде онищоженъ отъ пожаръ около 1870 година и не се поднови вѣче. Вториятъ, Малката-Катла-буга, се намира близо до молдо-ванската колония Ердекъ-бурну, съществува и днесъ и приходитѣ му се събиратъ отъ инспекци-онниятъ комитетъ на гимназията.

Въ 1857 г., когато се опрѣ-дѣли новата граница, която от-дѣляше молдовското княжество отъ руската империя или по-добрѣ — ромънска отъ руска Беса-рабия, мѣжду българскитѣ коло-нии К у б ѳ ѳ (останала въ Русия) и К а р а к у р т ѣ (прѣминала подъ

Молдова) се установи митнически пунктъ за прѣминаване на хора и за прѣнасяне на стоки отъ Ру-сия въ Ромънния и обратно. При тоя пунктъ се построи полски ханъ, познатъ на врѣмето подъ името : п о л с к и х а н ѣ при к у -б е ѳ с к и я т ѣ м и т н и ч е с к и пунктъ. Този ханъ се разтури прѣвъ 1868 г., когато опомѣна-тиятъ митнически пунктъ се прѣ-мѣсти по близо до гр. Болградъ, при българската колония Табакъ.

Тия бѣха полскитѣ ханища, за които говори хрисовулътъ на Князь Николая Конаки Вогориде.

Б. Плавателенъ мостъ има са-мо единъ, който и до днесъ съ-ществува и е собственостъ на Болградската гимназия. Той е вър-ху каналътъ, който съединява езе-рата : Ялпухъ и Кохурлуй и служи за съобщение мѣжду нѣкои отъ колониятѣ на Исмаилската и Ка-хуло-прутската околии. Другъ пла-вателенъ мостъ, въ чертата на колониялнитѣ землища, нѣма. И ако въ горѣрѣчениятъ хрисовулъ се говори въ множественно число за плавателни мостове, вѣроятно се е мислило, че съ врѣме ще се устроятъ и други такива, но други мѣста; и

В. Риболовството въ езерата : Ялпуха-Кохурлуй, Катлабугъ, Ка-хулъ, Карталъ и Белеу, е най-важниятъ приходъ на Болград-ската гимназия. Тия петъ езера и днесъ сж собственостъ на рѣ-чената гимназия. Тѣ сж описани отъ насъ по-горѣ (стр. 39—40). Най-приходоносното отъ тия езера е голѣмото езеро Ялпухъ, на брѣ-говетѣ на което е разположенъ гр. Болградъ. Въ ромънско врѣме, годишниятъ приходъ отъ това езеро е билъ до 50,000 лева, днеш-ни пари.

Тия сж имотитѣ. които се обрѣкоха и отстѣпиха на Болградската гимназия. Отъ приходитѣ на тия имоти, ето вѣче 45 години се издѣржа рѣчената гимназия.

Прѣдмѣтнитѣ приходи не само, че бѣха достатѣчни за издѣржанieto на гимназията, но и сѣка година оставяха по единъ значителенъ излишѣкъ, който се трупае и ставаше капиталъ на рѣчената гимназия. Прѣзъ 1870 година, ние намираме че приходитѣ на гимназията се възкачзатъ вѣче на огромната цифра 12,000 австрийски желтици ($12,000 \times 11.75 = 141,000$ лева ²⁶).

Прѣзъ 1861 г. се купи и такси взе да функционира една българска книгопечатница, която се нарѣче: Книгопечатница при Централното въ Болградъ училище. Снабдена и съ ромжнски букви (латиница), сжщата печатница почна да печати и книги на ромжнски езикъ.

Рѣчената печатница се управляваше отъ Директори. Първиятъ Директоръ бѣше Христо Христофоровъ българинъ отъ България, незнаемъ точно отъ кждѣ. Слѣдъ него се назначи русинътъ Иванъ Ив. Шишковски, жененъ за българка, дѣщеря на Болградски колонистъ. Той бѣ замѣстенъ отъ грѣкътъ Христакъ Теохариде. Подиренъ Директоръ на сжщата книгопечатница до освобождението на България бѣ Киро Тулешковъ,

българинъ отъ В. Търново, бившъ по-послѣ Директоръ на Държавната Печатница въ София, сега жителъ въ гр. София, жененъ така сжщо за българка, дѣщеря на Болградски колонистъ.

Единъ подробенъ списѣкъ на по-важнитѣ книги, списания и вѣстници, издадени на български езикъ и печатани въ Книгопечатницата при Централното въ Болградъ училище, отъ основанието ѝ (1861) и до освобождението на България, читателя ще намѣри въ приложенията къмъ настоящето описание.

Нѣколко години слѣдъ основанието на Болградската гимназия, около 1862 или 1863, инспекционниятъ комитетъ тури началото на единъ интернатъ (пансионъ) при сжщата гимназия. Въ тоя интернатъ се намѣстваха ученици, синове на колонисти, а така сжщо и българчета, които идяха да дирятъ наука отъ прѣзъ Дунава, отъ днешното българско княжество, както и отъ други неосвободени още български земи. Въ интернатътъ, пансионеритѣ имаха вѣче, като въ сѣко отъ подобенъ родъ добръ устроено заведение: храна чиста и здрава, лѣгла съ постелки и завивки, форменно отъ синѣо сукно облѣкло и разни други необходими на единъ ученикъ потрѣбности.

За да дадемъ едно понятие относително до фаворизацията, съ която сж се ползували българчетата идящи по онова врѣме отъ прѣзъ Дунава за наука въ Болградъ, ще отбѣлѣжимъ слѣднитѣ два факта: а) когато прѣвъ пѣтъ се е отворилъ интернатътъ, за който е дума, отъ 40 ученика пансионери, петтима сж билъ синове на колонисти, а останалитѣ

26) Cuvântu rostitu in salonulu Scholei din Bolgradu, cu ocaziunea distribuirii premiilor pentru finea anului scholaru 1869—1870 de D-lu Titus Parvu, Director Scholei Centrale, Bolgradu, Imprimeria Scholei Centrale, 1870, стр. 7.

тридесет и петтима сж биле младежи дошли отъ разни мѣста изъ днешнитѣ освободени и неосвободени български земи и 6) прѣзъ 1874 г. отъ 80 ученика пансионери, повѣчето отъ половината сж билѣ българчета отъ отсамъ Дунава и по-малко — отъ синоветѣ на колониститѣ.

Врѣме е вѣче да завършимъ бѣлѣжкитѣ си за Болградската гимназия. Но прѣди да сторимъ това, трѣбва да спомѣнемъ още и слѣдния отъ голѣмо значение фактъ:

Отъ излишѣцитѣ на бюджетнитѣ упражненія за изминалитѣ години, гимназията въ 1866 год. имаше вѣче единъ капиталъ отъ 22,000 австр. желтици ($22,000 \times 11.75 = 258,000$ лева златни. Този капиталъ се пазеше въ касата на училищния комитетъ. Ромѣнското правителство знаеше за натрупването на тоя капиталъ, но не можеше да изнамери леснина какъ да го усвои. По едно врѣме, рѣченото правителство поиска да се внесе тоя събранъ капиталъ въ държавното ковчежничество, за да се намира на по-сигурно мѣсто; но членоветѣ на комитета не се подчиниха на подобно искане. И понеже знаяха, че въ една борба съ правителството можаха да бждатъ надвити и въ краятъ на краищата принудени да прѣдаджтъ паритѣ, за които ставаше дума, членоветѣ на училищния инспекционенъ комитетъ, заедно съ тогавашниятъ директоръ на гимназията Д-ръ Василь Х. С. Беронъ, рѣшиха да оползотворятъ тия пари като купятъ нѣкой приходоносенъ недвижимъ имотъ. Още прѣзъ сжщата година, влѣзоха въ прѣговори съ наследникитѣ на покойния молдовски болѣринъ князь

Григорий Гика отъ Яшъ, за да купятъ една отъ мошинитѣ му, именувана *Киселия-марѣ*, находяща се въ Кахулскиятъ окръгъ, състояща отъ 3,000 десетини работна земя и гора. Мошията се купи и слѣдната 1867 г. стойността ѝ, по осемъ австр. желтици всѣка десетина, се брои на продавачитѣ, които снабдиха инспекционниятъ комитетъ съ нужното владало. Броиха се $24,000$ австр. желтици ($24,000 \times 11.75 = 282,000$ лева златни). Днесъ сжщата тая мошия струва повѣче отъ 300,000 рубли ($300,000 \times 2.67 = 801,000$ лева златни).

По купуването на тая мошия ето какъ се е произнесълъ на врѣмето спомѣнатиетъ вѣче директоръ на гимназията, Д-ръ Василь Х. С. Беронъ:

„Прѣзъ Януари мѣсеца се купи една мошия за централното училище; за купуването на която бѣха се направили и подписали взаимнитѣ нужни условия съ г. г. продавателитѣ още въ мѣсець Май на миналата година; но по нѣкои причини се забави свършителното ѝ купуване чакъ до мѣсець Януари на тая година“ 27).

Отъ казаното до тукъ, читателя има вѣче приблизително понятие за Болградската гимназия; но нашитѣ бѣлѣжки не ще бждатъ пълни, ако не спомѣнемъ и отзивѣтъ на познатия български историографъ за рѣченото българско срѣднѣо учебно заведение, прѣзъ врѣмето за което се отнася

27). Слово произнесено въ Централното въ Болградъ училище при раздаването на наградитѣ въ края на 1866—67 учебна година, отъ Д-ра Василь Х. С. Беронъ, директора на Централното училище. Болградъ, въ училищната книгопечатница, 1867, стр. 18.

разказът ни. Ето какво казва Д-ръ Иречекъ за същото туй учебно заведение:

„Споредъ парижкиятъ миръ Русия бѣше длъжна да отстъпи на Ромъния южната частъ на Бессарабия, отъ Прутъ до Черноето море. Болградъ на езерото Ялпукъ стана главенъ пунктъ на ромънска Бессарабия. Съ хрисовултъ си отъ 10 Юни 1858 г. Князь Николай Конаки Вогориде, петиятъ (?) синъ на самоския князь Стефанъ Вогориде и прѣвнукъ на Софрония, по онова врѣме Каймакаминъ (Вице-Князь) на Молдова, основа въ Болградъ, снабдена съ много имоти, българска гимназия съ типография. Само туй подбуди руското правителство да основе и въ своята Бессарабия народни училища въ сичкитѣ колонии, а въ Комратъ — централно училище“²⁸⁾.

И по на долу:

„По-добри заведения бѣха: старото Габровско училище, централната Пловдивска и Болградската гимназия въ Бессарабия“²⁹⁾.

Не е излишно, мислимъ, да спомѣнемъ най-послъ и туй, че Болградската гимназия още отъ началото на основанието си почна да се снабдява съ разни български и чужди книги и къмъ края на ромънското господаруване, тя притѣжаваше вѣче една порядъчна библиотека. При тая библиотека бѣха наредени физически, зоологически и минералогически кабинети, каквито онова врѣме рѣдко ромънска гимназия притѣжаваше.

Слѣдъ казаното за Болградската гимназия, ние ще трѣбва да се върнимъ отново къмъ първото

врѣме на ромънското господаруване въ края, който описваме, за да сторимъ мѣсто въ расказътъ си на единъ важенъ успѣхъ, който сж имали българекитѣ колонисти въ ромънска Бессарабия. Успѣхътъ, за който е рѣчь, се е състоялъ въ това, че българскиятъ езикъ е билъ допуснатъ въ официалното кореспондиране мѣжду мѣстнитѣ власти: селскитѣ прикази (общинскитѣ управления) съ окржнитѣ прикази (околийскитѣ управления) и тия подирнитѣ съ префектурата.

Както знае читателя, молдовското правителство, съ прокламациитѣ на Каймакаминъ си Т. Н. Балшъ и Николай Конаки Вогориде, утвърди правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти отъ ромънска Бессарабия.

Споредъ тия права и привилегии, българскитѣ колонисти отъ двѣтъ околии — Исмаилска и Кахуло-прутска, си избираха околийскитѣ административно-студпански началници — старшинитѣ. Кахуло-прутската околия си имаше старшина още отъ руско врѣме, заваренъ отъ молдовското правителство и оставенъ на длъжността му до изтичането на мандатътъ му. Тойзи старшина бѣше Атанасъ Дропуло, за когото говорихме по-горѣ (стр. 101). Исмаилската околия, въ която постѣтъ околийски старшина бѣше вакантенъ, на-скоро си избра лице за тая длъжностъ. Избраното лице бѣше Болградскиятъ колонистъ Александъръ Ив. Узунувъ.

Прѣди да опишемъ причинитѣ, поради които се допусна българскиятъ езикъ за официаленъ, нека кажимъ нѣколко думи за лично-

28). Исторія Болгаръ отъ Д-ръ К. И. Иречекъ, Одесса, 1878, стр. 686.

29). Ibid, 726—727.

стъта на старшината Узуновъ, който има несъмнени заслуги въ постигането на тоя успѣхъ.

Около 1820 г., родителитѣ на Александра Ив. Узуновъ сж напуснали родното си село Хамзала-ре до Бръзово, Пловдивски окръгъ и сж се прѣселили въ Бесарабия. Тогава Александъръ Ив. Узуновъ билъ 13 годишно момче. Той бѣ запомнилъ земята, въ която се е родилъ и постоянно е разказвалъ за хубоститѣ ѝ, като е мечталъ да се завърни въ родното си мѣсто, когато бжде освободено. Надаренъ съ обширенъ умъ, той стана съ врѣме виденъ гражданинъ въ гр. Болградъ и прѣвъ врѣмето на източната война (1853—1856) бѣше вѣче кметъ въ тоя градъ, обичанъ и уважаванъ отъ съгражданиитѣ си заради справедливостъта, отъ която се е ръководилъ. За тая общественна служба на Александра Ив. Узунова, ние вѣче говорихме (стр. 105). Той почина прѣвъ 1881 г. въ Болградъ, когато е замишлявалъ да се завърни въ България, тогава вѣче освободена.

За да се допусни българскиятъ езикъ за официаленъ, послужиха слѣднитѣ причини:

Не се измина дълго врѣме отъ настаняването на молдовскитѣ власти въ южната частъ на Бесарабия и изтъкна въпросътъ: на кой езикъ трѣбва да кореспондиратъ по-мѣжду си мѣстнитѣ власти?

До отстъпването на края въ молдовско владѣние, спомѣнатитѣ учреждения кореспондираха на руски езикъ. Кореспондирането на тоя езикъ се продължи и въ началото на молдовското управление, защото никой отъ новитѣ поданици на молдовското княже-

ство, дори и тия, които бѣха отъ молдовско произхождение, не знааха писменниятъ молдовски езикъ. А молдовскитѣ началници не искаха подъ никакъвъ начинъ да се продължи кореспондирането на руски езикъ. Истина е, че нѣкои отъ тогавашнитѣ Болградски младежи почнаха да изучаватъ писменниятъ молдовски езикъ и нѣкои отъ тѣхъ дори и основателно го бѣха изучили, но тия нѣколцина не бѣха въ състояние да удовлетворятъ сичкитѣ нужди за да се почне изведнажъ кореспондирането на молдовски езикъ мѣжду сичкитѣ учреждения.

Какво трѣбаше прочее, да се прави?

Първенцитѣ отъ Болградъ, въ тѣхното число и старшината Узуновъ, рѣшиха тоя въпросъ. Тѣ се обърнаха къмъ молдовскиятъ управител на Болградския окръгъ и поискаха съгласието му да се води прѣписката на български. Мотивитѣ, на които се основаваше туй искане, бѣха два: а) липсата на подготвени хора за да водятъ кореспонденцията на молдовски езикъ и б) воденето кореспонденцията на български езикъ ще бжде врѣменна мѣрка до кѣтъ се подготвятъ измѣжду колониститѣ лица, които да знаятъ писменниятъ молдовски езикъ.

Болградскиятъ префектъ се е съгласилъ на това прѣдложение като е ималъ едно нѣщо прѣдвидъ — да се отстрани рускиятъ езикъ.

Слѣдъ туй потѣкмяване, ако така можемъ да се изразимъ, официалната прѣписка мѣжду мѣстнитѣ колониялни власти се е водила на български езикъ. Виборниятъ (кметътъ) пишеше до окръжниятъ старшина (околий-

ският началник) и тоя подир-
ният до префектът на българ-
ски. Въ началото на молдовското
господаруване, когато прѣписка-
та се водеше на руски, въ Бол-
градската префектура имаше въ-
че прѣводачъ, който прѣвеждаше
на молдовския префектъ книгата,
която постѣпваха отъ околийски-
тъ управления. Тоя прѣводачъ
бѣ Полякътъ Олшевски, до-
шелъ отъ нѣкъдѣ изъ Молдова,
лице което владѣеше рускиятъ
и молдовскиятъ езици. Послѣ оба-
че, когато прѣписката почна да
се извършва на български, за прѣ-
водачъ при префектурата се на-
значи българинътъ Степанъ
Симеоновичъ Пановъ, кой-
то бѣше усвоилъ въче молдовски-
ятъ езикъ. Пановъ, както спомѣ-
нахме въче, е билъ прѣводачъ
до 1872 г., до когато е имало
нужда отъ подобно длъжностно
лице (стр. 103).

Прѣводачътъ е прѣвеждалъ на
ромънски езикъ сѣка бумага на-
писана на български, която се
адресираше до Волградскиятъ пре-
фектъ. Прѣводътъ се написваше
на първата страница отъ самата
прѣвеждана бумага, защото бѣше
последвало распорѣждане да се
оставя нужното мѣсто за напи-
сване на прѣводътъ. Като узнае-
ше отъ прѣводътъ съдържанието
на бумагата, префектътъ я резо-
лираше.

Освѣтъ това, сички писменни
распорѣждания по управлението,
изходящи отъ префектурата и
адресирани до околийскитъ нача-
лници, се пишеха така сѣщо на
български и се подписваха отъ
префектътъ, безъ да знае ези-
кътъ на управляемитъ си.

Отъ само себе си разбира, че
въ врѣмето, за което се отнася

разказътъ нѣ, сички прошения
подавани отъ колониститъ на мѣ-
стнитъ власти, се пишеха на бъл-
гарски и прѣдставителитъ на
властитъ, въ кореспондирането
съ управляемитъ си, пишеха та-
ка сѣщо на български.

Съ една рѣчь, на-сѣкъдѣ бѣ-
ше въ употрѣбление български-
ятъ езикъ.

Само съ централното упра-
вление, което до съединението
(1859) си имаше сѣдалището въ
Яшъ, а слѣдъ това въ Букурещъ,
префектътъ кореспондираше на
ромънски езикъ.

Кареспондирането на българ-
ски, за което е рѣчь, се продъл-
жи до кѣдѣ 1870 г. Само Коло-
ниялниятъ Банкъ (земледѣлче-
ската каса), който се основа и
фактически почна да функциони-
ра още отъ 1864 г., а уставътъ
му се утвърди едва прѣвъ 1868
г., водеше книгитъ и кореспон-
денцията си на български и слѣдъ
1870 г. Но за тоя Колонияленъ
Банкъ, ние ще имаме случай да
кажемъ нѣщо повѣче въ тѣчени-
ето на настоящия разказъ.

На туй мѣсто трѣбва да се
поспремъ за да отбѣлжимъ име-
ната на по-виднитъ старшини,
които сж биле избирани отъ на-
селението, за да управляватъ двѣ-
тъ извѣстни на читателя околии
— Исмаилската и Кахуло
прутската, до врѣмето когато
ромънското правителство взе да
онищожава една по една приви-
легитъ, които имаха български-
тъ колонисти въ ромънска Беса-
рабия.

На-скоро слѣдъ прѣдаването
на края въ ромънско владѣние,
въ Исмаилската околия
както е извѣстно на читателя,
първиятъ избранъ отъ населени-

ето старшина бѣ Александъръ Ив. Узуновъ. Слѣдъ него сѣ били избирани на сѣщата длѣжностъ, Болградскитѣ граждани: Николай Парушовъ, Димитъръ А. Радиновъ и Митю Радевъ. Отъ тѣхъ, по-дълго врѣме се е застоялъ на длѣжността си извѣстниятъ на читателя Болградски първенецъ Николай Парушовъ. Най-малко врѣме е служилъ Димитъръ А. Радиновъ. Последниятъ избранъ старшина, Митю Радевъ, слѣдъ като прослужи близо двѣ години, прѣзъ 1870 г. си подаде оставката. Възползуванъ отъ тая оставка, тогавашниятъ префектъ Йоргу Димитреску прѣдстави въ Министерството на вътрѣшнитѣ дѣла въ Букурещъ младиятъ колонистъ Иванъ Начевъ, който по онуй врѣме бѣше избранъ отъ населението на Исмаилската околия за кандидатъ на старшината, за да се утвърди за титуляренъ старшина на сѣщата околия. Иванъ Начевъ бѣ утвърденъ.

За да бѣде ясно за читателя качеството на кандидатъ, което имаше Иванъ Начевъ, трѣбва да дадемъ слѣдното обяснение:

Едноврѣменно съ избирането старшини въ околитѣ, избираха се и тѣхни кандидати, замѣстници, „за да ги застѣпватъ когато се случи да заболѣе нѣкой отъ тѣхъ или да се отлѣжи нѣкъдѣ врѣменно“ (чл. 19 отъ Постановленията за Българскитѣ Колонии).

Очевидно е, че префектъ Йоргу Димитреску нарушаваше чл. 19 отъ рѣченитѣ Постановления, защото старшината Митю Радевъ нито бѣше заболѣлъ, нито се отлѣжчваше врѣменно, а чистото и просто си бѣше подалъ ос-

тавката и слѣдваше, не да се назначава кандидатътъ му за да го замѣсти, а да се нареди новъ изборъ, за новъ старшина. Обаче, префектъ Димитреско не искаше вѣче избрани отъ населението старшини и за туй не пропу-сна згодниятъ случай да прѣпорѣча Ивана Начева на централното правителство за назначение. Иванъ Начевъ, както вѣче казахми, се утвърди отъ правителството. И Болградскитѣ първенци, макаръ и да виждаха нарушението, не протестираха по двѣ главни причини; а) назначава-ше се на постътъ старшина българинъ и при това интелигентенъ и обичанъ отъ сички и б) надѣ-ваха се, че туй назначение ще бѣде въ сила до деньтъ когато изтича мандатътъ на по-прѣдид-ния старшина, слѣдъ който день ще послѣдва разпореждане за изборъ на новъ старшина.

Разпореждане за изборъ на старшина не стана вѣче, и слѣдъ Ив. Начева се назначаваха старшини направо отъ правителството, нѣщо което ще имаме случай да обяснимъ въ тѣчението на раз-казътъ си.

Въ Кахуло-прутската околия, слѣдъ извѣстниятъ на читателя дългогодишенъ старшина Атанасъ Дропуло, по-видни старшини бѣха: Георги Минковъ, Болградски колонистъ, Хаджи Тодоръ Каранфиловъ, колонистъ отъ колонията Вълканеши и Георги Хаджиоглу, колонистъ отъ колонията Хаджи-абдула. И тримата тия старшини бѣха българи. Най-дълго врѣме е служилъ първиятъ отъ тѣхъ — Георги Минковъ.

И въ тая околия, по начинътъ описанъ по-горѣ, се наруши при-

видегията на колониститѣ и почти едновременно се назначи направо отъ правителството старшина.

За да завършимъ описанието си въ отношение на лицата, които сѣ стоели на чело на общинското самоуправление, ще спомѣнемъ и по-виднитѣ кметове на гр. Болградъ, които сѣ билѣ избирали отъ населението, прѣзъ сичкото врѣме на ромжнското господаруване; тѣ сѣ били слѣднитѣ:

Иванъ Филиповъ Черкеза, Григоръ Назлиевъ, Николай Радионовъ, Курти Поповъ, Боншъ Давидовъ, Николай Хорозовъ, Тодоръ Афлатарли, Антонъ Парушовъ, Хаджи Георги Радионовъ, Михаилъ П. Радионовъ и Николай Куртевъ, сички Болградски колонисти.

Отъ Секретаритѣ или както по онова врѣме сѣ се наричали: писмоводителитѣ на Болградското кметство, ще спомѣнемъ по-виднитѣ отъ тѣхъ: Николай Гарибовъ, Василъ Плакуновъ, Николай Атанасиу, Григоръ Леонтиевъ и Иванъ Атанасовъ, сички Болградчане.

Слѣдъ тия подробности, нека се повърнемъ на онова мѣсто отъ разказътъ си, отъ кѣдѣто се бѣхме отстранили.

Българскитѣ колонисти отъ ромжнска Бесарабия, подиръ хрисовулитѣ на Каймакамитѣ Балшъ и Вогориде, съ които имъ се признаха правата и привилегиитѣ дадени тѣмъ отъ рускитѣ царе и подиръ хрисовултъ на Каймакаминтъ Вогориде, съ който имъ се позволи да си основатъ гимназия въ Болградъ, бѣха се успокоили и глѣдаха спокойно на бъдещето, като вѣрваха, че нови-

тѣ имъ господари нещѣтъ да посѣгнатъ на правата и привилегиитѣ, отъ които се радваха.

Въ врѣмето когато молдовскитѣ каймаками Балшъ и Вогориде признаваха и утвърждаваха правата и привилегиитѣ на българскитѣ колонисти отъ ромжнска Бесарабия, тия подирнитѣ не пропускаха нито единъ згоденъ случай не само за да изразятъ признателността си; но и да се покажатъ достойни граждани на държавата, къмъ която вѣче принадлежваха.

Въ 1857 г. колониститѣ подариха на правителството 8,000 рубли помощъ, за почитѣ въ Молдова. Въ 1858 г. сжщитѣ колонисти дадоха въ заемъ на сжщото правителство една сума отъ 24,000 рубли, безъ лихви. А прѣзъ врѣмето, когато за прѣвъ пжтъ се основа телеграфътъ въ ромжнска Бесарабия (1859), сжщитѣ колонисти подариха на сжщото правителство 1,000 австр. желтици за да се улесни въ разноснитѣ си и, освѣнъ това, дадоха нужнитѣ кола и хора за прѣнасяне и поставяние на телеграфнитѣ стълпове ³⁰⁾.

Три години, мирни и спокойни, се бѣха изминали отъ като българитѣ отъ южната частъ на Бесарабия живѣяха подъ молдовското управление. Въ врѣмето на двѣтъ каймакамства — Балшовото и Вогоридевото, се бѣха установили правилни отношения мѣжду молдовското правителство и новитѣ му поданници. Въ врѣмето на Кузовото князуване обаче, молдовското правителство поиска да посѣгне върху правата и приви-

30) Memuar de starea Colonilor din Basarabia Română, de Nicolae Horozov, Bolgrad, 1866, стр. 9 и 10.

дегиятъ на колониститѣ въ Бесарабія и да онищожи нѣкои отъ тия права. Това посѣгане излѣзе несполучливо и даде резултати, каквито молдовското правителство не е прѣдвиздало.

Историята на посѣгателството за което говоримъ, е слѣдната :

Прѣзъ лѣтото на 1860 г., молдовскиятъ министъръ Михаилъ Когжличану посѣти ромжиска Бесарабія. Тоя държавенъ мжжъ не симпатизираше на иноплѣмнитѣ народи, въ това число и на българитѣ, отъ ромжиска Бесарабія и твърдѣ несимпатично се бѣше произнесълъ за тѣхъ още прѣзъ 1857 г. въ молдовскиятъ *Divan ad hoc*, като каза, че „най-малко едната четвъртъ билѣ и католици или армени“³⁾ нѣщо което не бѣше вѣрно защото въ присѣдинениятъ край нѣмаше нито католици, нито армени.

Впрочемъ, тоя ромжиски държавенъ мжжъ никога не е крилъ ненавистта си къмъ българскитѣ колонисти отъ ромжиска Бесарабія. Тѣй напримѣръ, на 26 Юни 1874 г. когато се е разисквалъ въ ромжиското народно събрание законътъ, съ който се отстъпваха въ пълна собственост на колониститѣ, земитѣ които владѣяха, сѣщиятъ Когжличану, тогава народенъ прѣдставителъ, се е произнесълъ по слѣдниятъ начинъ :

„Позволете ми да ви кажа, че колониститѣ сж отъ разни народности, а не само българи; има и ромжии и когато ще се прѣсмѣтне общиятъ брой на населението ще се намѣри, че ро-

мжнитѣ прѣвишаватъ сичкитѣ други народности; има и руси, има и гагаузи, тѣзи които незнаятъ нито една ромжиска дума, има и ромжии, които не говорятъ ромжиски защото тамъ се върши едно прѣтопяване (*un travaliu de d+snationalisare*), противъ което сѣкога сѣмъ протестиралъ, колкото пжти сѣмъ идвалъ на власт“³²⁾.

Читателътъ се сѣща, че Когжличану като говори за прѣтопяването на сънародникитѣ му, прави алюзия на българската гимназия въ Болградъ, въ която се учатъ и младежи отъ колонистѣ населени съ молдовани! Очевидно е, че ромжискиятъ държавенъ мжжъ се е страхувалъ отъ единъ въображаемъ страхъ и, слѣдователно, безъ причина се е опялчвалъ противъ българското население въ южната частъ на Бесарабія.

Първата българска колония, която въ пжтуванието си отъ Галацъ за Болградъ посѣти молдовскиятъ министъръ Когжличану, бѣше Чешмек-кой. Жителитѣ на тая колония сж и до днесъ едни отъ най-трудолюбивитѣ и затуй твърдѣ заможни ступани. Било надвѣчеръ. Момчетата споредъ българскиятъ обичай сж се билѣ събрали около чешмитѣ и пълнели бѣлитѣ бакъри съ вода. Когато отиватъ за вода, дѣвойкитѣ отъ българскитѣ колонии сж прѣменени като въ празниченъ день. Тѣзи, които сж дъщери на по-заможни родители, окачватъ на шията си по една или повѣче златни пендари, наричани въ Бесарабія лефтове. И когато тии весели дѣвойки наливатъ вода,

31) *Studii Istorice asupra Chiliei si Cetătel—Albe*, отъ Николае Иорга, Bucuresti, 1900, стр. 266.

32) *Basarabia* отъ Замф. К. Арбутре, стр. 199.

правят толкова шумъ съ държането на бакжритъ и дигатъ такъв омѣхъ, щото сѣки който е наблизо, а особено ако е чужденецъ, ще обърне внимание. Министрътъ се вслушалъ въ шумътъ и отишелъ близо до една отъ чешмитъ. И какво да види? Въ дѣлниченъ день, селски момичета облечени чисто и разкошно, съ златни пендари на шията, наливатъ вода въ бѣли бакжри, нѣщо което не е можлъ да види никъдъ въ селата на Молдова. Зачуденъ отъ тая гледка още на минутата казалъ: Българитъ тукъ сж чокои, пиятъ вода съ сребърни менци, а дѣщеритъ имъ носятъ златни украшения, когато нашитъ молдовани и дървени кофи нѣматъ за да си донасятъ вода!

Когѣлничану падна въ едно заблуждение. Като нѣмаше понятие за бакжритъ сждове, които се употребяватъ отъ бессарабскитъ българи, взе мѣднитъ бакжръ, побѣленъ съ калай, за сребренъ. И като не се намѣри нѣкой да го извади отъ това заблуждение, той остана съ убѣждението, че бакжритъ бѣха сребърни. Туй заблуждение възбуди у него още по-вѣче онази омраза, която и безъ това питаеше спрямо българското население въ Бесарабия.

Дойде въ Болградъ. Посрѣщането му бѣ блѣскаво. Болградскитъ първенци, на чело съ тогавашниятъ префектъ Тинко, сж му отдали подобающитъ почести. И до когато сички сж очаквали да чуятъ отъ министрътъ нѣкои ласкателни думи, за онѣзи парични пожертвувания, които колониститъ бѣха направили вѣче на правителството и съ които по-

казаха тѣхната привързаностъ къмъ държавата, къмъ която бѣха присѣденини, чува думи, отъ които изтрѣпнаха.

Вие ще давате новобранци за войската, бѣха студениятъ думи, съ които министрътъ Когѣлничану се обърна къмъ колониститъ, въ отговоръ на тѣхнитъ горѣщи привѣтствия.

Както знае читателя, една отъ най-главнитъ привилегии на българскитъ колонисти въ Бесарабия е, че тѣ сж освободени отъ военна служба. Тази привилегия, както и другитъ права и привилегии, които имаха колониститъ, бѣха прѣдвидени въ указътъ на царъ Александра I отъ 29 Декември 1819 г., признати и утвърдени въ послѣствие отъ двѣтъ молдовски каймакамства — Балшовото и Вогоридево.

Защо се онищожаваше една отъ най-главнитъ привилегии?

Въ какво се бѣха провинили колониститъ за да възбудятъ яростта на правителството?

Какво трѣбваше да правятъ за да се отстрани явилата се опасностъ?

Тия бѣха въпроситъ, които възлнуаха умоветъ на българскитъ колонисти, слѣдъ роковитъ думи на молдовския държавникъ.

Министръ Когѣлничану си отиде. Той видя благосъстоянието на колониститъ. Никой не е допущалъ, че най-големиятъ врагъ на колониститъ ще бѣде тѣхното благосъстояние. И Когѣлничану може би, бѣше правъ когато искаше отъ най-заможнитъ жители на молдовската държава новобранци за войската. Неговитъ разсѣждения, вѣроятно, сж биле: нашитъ окаяни молдовани, роби

у чокитѣ, гладни и жедни, голи и боси, да ги вземаме въ войската, а колониститѣ, сѣки единъ отъ тѣхъ сѣщи чокой, които пиятъ вода отъ сребърни менци, да ги освобождаваме, това е невъзможно. Но и българскитѣ колонисти бѣха прави. Тѣ мислѣха, че съ вѣковното си робство подъ турцитѣ бѣха изкупили правото да заживѣятъ спокойно въ земята, която нмѣ бѣше станала ново отечество. Мислѣха, че едно християнско правителство, каквото бѣше молдовското, като опѣни вѣковнитѣ имъ страдания ще запази правата и привилегиитѣ, които имъ бѣха дадени отъ рускитѣ царе и съ които права и привилегии бѣха присъединени къмъ Молдова.

Слѣдъ заминаването на Когѣличану, една депутация, избрана отъ колониститѣ, ходи въ Яшъ за да моли молдовското правителство да не нарушава признатитѣ вѣче съ двѣ княжески прокламации права и привилегии на новитѣ молдовски поданници отъ южната частъ на Бесарабия.

За да се изпрати тая депутация и за да се очаква отъ нейното ходатайство благоприятенъ резултатъ, колониститѣ сж се надѣвали на обстоятелството, че Князъ Куза³³⁾, на-скороизбраниятъ

33) Куза (Александъръ Иованъ) владѣтеленъ князъ на Романия (Молдова и Влахия) отъ 1859 до 1866 г. Роденъ въ Галацъ на 1820 г., починалъ въ Хайделбергъ на 1873 г. Билъ префектъ въ родниятъ си градъ Галацъ два пати: прѣзъ 1850 и 1857 г. Прѣди да бѣде избранъ за князъ, служалъ въ войската и ималъ чинъ полковникъ (B. La Grande Encyclopédie, Paris, томъ 13, стр. 236-237, думата: Couza).

владѣтеленъ князъ на Молдова, който бѣше посѣтилъ вѣче, прѣди Когѣличану, новиятъ край и бѣше видѣлъ благосъстоянието му, не ще позволи да се нарушатъ едни придобити права, два пѣти признати и утвърдени отъ прѣдшествующитѣ княжески власти. Надѣждата на колониститѣ се оголѣмываше още повѣче и зарадъ туй, че Князъ Куза, родомъ отъ Галацъ и по врѣмето на присъединението префектъ въ родния си градъ, бѣше ималъ вѣче случай да запознае отблизо новитѣ поданници и да съглѣда голѣмата полза, която родниятъ му градъ имаше отъ тия нови поданници, та заради туй се надѣваха, че въ качеството си на владѣтеленъ князъ, ще употребѣи влиянието си прѣдъ правителството си за да се ненарушаватъ правата и привилегиитѣ на тия нови поданници. А ползата отъ новата частъ на Бесарабия, присъединена къмъ Молдова, специално за градътъ Галацъ, бѣше тая, че почти цѣлиятъ новъ край купуваше сички потребни стоки за търговия отъ тоя близъкъ градъ и Галацъ въ кжсо врѣме. отъ единъ незначителенъ молдовски портъ, стана голѣмъ градъ. най-голѣмиятъ градъ на Дунавъ, слѣдъ Буда-Пеща и Виена и първо-класенъ търговски портъ, въ който се установиха голѣми иностранны търговци и закипя въ него невиждана до тогава търговия. Но, както ще видимъ по-нататъкъ, надѣждитѣ на колониститѣ не се оправдаха, защото князъ Куза или ще да е сподѣлялъ мнѣнието на правителството си или пъкъ-като господаръ по парипката конвенция не ще да е могълъ да упражни каквото и да е влияние

върху отговорното си министерство.

Казахми по-горѣ, че бѣха съизминали три години отъ като българскитѣ колонисти въ южната частъ на Бесарабія се намираха подѣ молдовското господарване. Когато изтичаха тия три години, молдовското княжество, както знае читателя, се управляваше вече по конвенцията отъ 1858 г., изработена отъ великитѣ сили. А когато бѣха изтекли тия три години, страната се намираще въ рѣцетѣ на млади и неопитни държавници, като министрътъ Когѣлничану.

И понеже тригодишниятъ срокъ, прѣдвиденъ въ ХХІ чл. отъ парижскитѣ трактатѣ, въ който срокъ българскитѣ колонисти имаха право безпрепятствено да се изселятъ на друго мѣсто, като разполагатъ свободно съ имотитѣ си, се бѣше изминалъ, молдовското правителство, прѣзъ устата на министрътъ Когѣлничану, каза на рѣченитѣ колонисти, че ще даватъ новобранци за войската.

Молдовското правителство разбираше, че това негово разпореждане ще се посрѣщне съ негодувание отъ българското население и прѣдвиждаше, че вмѣсто единични изселвания на българскитѣ колонисти въ Русия, каквито и безъ това до-тогава имаше, ще послѣдва масова емиграция; но бѣше направило разпореждания, съ които мислеше че ще осуети сѣко опитване за една масова емиграция.

Тия разпореждания бѣха слѣдитѣ:

На първо мѣсто, правителството постави военна стража по цѣ-

лото протяжение на границата, която отдѣляше молдовската отъ руска Бесарабія. Тая стража имаше заповѣдъ да не пропуска никого отъ колониститѣ, който иска да емигрира, до-кѣтъ не прѣдстави задграниченъ паспортъ.

На второ мѣсто, правителството заповѣда и то въз основа на царския указъ отъ 29 Декември 1819 г. (чл. 9 отъ допълнителнитѣ права), да се взема отъ сѣки колонистъ, който иска да емигрира, данѣкътъ му къмъ държавата за три бѣдѣщи години. Това разпореждане се разшири и освѣнъ данѣкътъ къмъ държавата, както гласи гореспоменатиятъ указъ, вземаха се отъ сѣки колонистъ, който имаше намѣрение да емигрира и сички окрѣжни и общински налози, за три бѣдѣщи години. И на онѣзи само колонисти, които си разчитваха смѣткитѣ по тоя начинъ, имъ се издаваха паспорти, съ които безпрепятствено можаха да минатъ границата.

На трето мѣсто, най-послѣ, правителството бѣше забранило на колониститѣ, които искаха да емигриратъ да си продаватъ къщитѣ, вѣтреницитѣ (мелиницитѣ), плантацитѣ (горитѣ) и лозята, които бѣха пълна тѣхна собственостъ. Очевидно е, че това разпореждане бѣше произволно и незаконно защото споредъ царскиятъ указъ отъ 29 Декември 1819 г. само земитѣ, върху които се бѣха заселили колониститѣ, бѣха оставени на общината, за общо ползувание и никой отъ колониститѣ не бѣше придобилъ и нѣмаше никакво индивидуално право върху тѣхъ, нѣщо което ще имаме случай да обяснимъ въ течението на разказътъ си.

Сички тия разпореждания обаче, не бѣха въ състояние да помогнатъ и да прѣдотвратятъ онова масово изселване, което въ дѣйствителностъ имѣ мѣсто.

И до туй врѣме имаше изселвания, както бѣлѣжимъ и по-горѣ, но тѣ бѣха частични, та не обръщаха особено внимание нито на властѣта, нито на широката масса на населението. Паришкиятъ трактатъ, въ ХХІ-тъ си членъ, както знае читателя, покровителствуваше изселването и заради туй, тѣзи отъ колониститѣ, които бѣха по-недовѣрчиви и се страхуваха отъ молдовското правителство, че ще узурпира правата и привилегитѣ имъ, се изселваха, безъ да имъ се прави каквото и да е припътствие отъ властѣта. Но това бѣше само въ врѣмето на тригодишниятъ срокъ, който даваше паришкиятъ трактатъ. Слѣдъ тоя срокъ, колониститѣ, които се изселваха, не бѣха вѣче тѣй свободни. А подиръ посѣщението на краятъ отъ министрътъ Когжличану, който оповѣсти на българското население, че то ще дава новобранци за войската, стѣснителнитѣ мѣрки, които прѣдприе молдовското правителство за да попрѣчи на едно масово изселване на туй население, бѣха твърдѣ строги. Тия мѣрки сж изложени по-горѣ.

И тѣй, българскитѣ колонисти знаятъ вѣче, че ще даватъ новобранци за молдовската войска. Въпросътъ е рѣшенъ, както се види, окончателно отъ молдовското правителство. Депутацията, която се изпрати въ Яштъ, за да ходатайствува да се не туря въ дѣйствиѣ това рѣшение, още не се завръща и никакво извѣстие

не испраща: да ли е успѣла въ мисията си или не.

Негодуванието е общо. Духоветѣ сж развѣлнувани. Руски еми-сари открито вече проповѣдватъ противъ молдовското правителство и канятъ българскитѣ колонисти да емигриратъ въ Русия, въ Таврическата губерния, където руското правителство ще ги настави на правителствени зѣми, ще имъ даде пари за обезвѣждане и, главно, ще имъ признае сжщитѣ онѣзи права и привилегии, отъ които сж се ползували въ Бесарабия. подъ руското управление. Най-усърденъ отъ нѣколцина руски емисари, които сж проповѣждали емиграцията, е билъ българинътъ Павелъ П. Грамадовъ, родомъ отъ Търново, който по онова врѣме живѣеше въ Болградъ и за когото вѣче говорихме въ настоящето описание (стр. 32 и 33). Грамадовъ и днесъ се помни отъ старитѣ хора въ Болградъ. свърѣмненнитѣ му. Той е познатъ тѣмъ подъ името Капитанъ Павли.

При сичкитѣ увѣщания, които идеха отъ страна на рускитѣ еми-сари и при явно враждебното на-строение, което молдовското правителство питаше къмъ българскитѣ колонисти, тия подирнитѣ още не се рѣшаваха на едно масово изселване.

Зашо?

Старитѣ хора по онова врѣме помняха емиграцията отъ 1830 година. Помняха сичкитѣ онѣзи злочестини, съ които се срѣщнаха въ Бесарабия, където дойдоха да се настанятъ, злочестини които ние описахме по-горѣ (стр. 21—30). По-младитѣ отъ българскитѣ колонисти, тѣзи които бѣха родени въ Бесарабия,

спяха отъ прѣдания и разкази за чистотинитѣ, за които е дума. Вто защо, единтѣ и другитѣ не се рѣшаваха да прѣдприематъ едно ново изселване, въ земя далечна и непозната. Бесарабия имъ бѣ станала ново отечество. Тамъ тѣ се бѣха устроили и бѣха заживѣли миренъ и спокоенъ животъ, който се продължи около 40 години (1820—1860). Молдовскиятъ министъръ Когѣлничану като каза, че българскитѣ колонисти ще даватъ новобранци за войската, размѣти, на-истина, спокойствието на тия мирни и полѣзни молдовски граждани, но това размѣтване не бѣше отъ естество да накара тия подирнитѣ за да се хвърлятъ изведнѣжъ въ пѣти на неизвѣстността. Едно общо негодувание бѣше се появило въче и бѣше развълнувало духоветѣ на българското население, но една малка надѣжда крѣпеше още вѣрата у това население, че молдовското правителство, прѣдъ възможността на едно масово изселване и прѣдъ перспективата на запустяването на краятъ, не ще тури въ дѣйствиe взетото рѣшение.

Ето защо българскитѣ колонисти не се рѣшаваха още да се изселятъ *en masse*.

Една ненадѣйна случка обаче, ускори масовата емиграция на българскитѣ колонисти. За тая случка, прѣдтеча на емиграцията, искаме да кажемъ нѣколко думи.

Откато молдовското правителство бѣше рѣшило да вземе новобранци за войската, българскитѣ колонисти бѣха крайно възбудени. По онова врѣме, Кахуло — Прутската околия имаше за старшина, както знае читателя, дългогоди-

шниятъ общественъ служителъ Атанасъ Дропуло. Неговъ помощникъ бѣше Болградскиятъ колонистъ Теодосий Николаевичъ Ивановъ, единъ обикновенъ, каяцеларски служителъ, безъ каквито и да е администраторски способности. Трѣбва да кажемъ, че длъжността помощникъ на старшината въ Бесарабия, както въ руско врѣме, така и въ ромѣнско, бѣше една отъ виднатѣ, къмъ която ламтяха младитѣ чиновници — карьеристи.

Теодосий Н. Ивановъ веднажъ стигналъ на длъжността помощникъ на старшината, замишлявалъ въче да се качи и по-високо, да заеме мѣстото на околийския старшина и за постигането на тая цѣль бѣше почналъ въче да агитира мѣжду населението. Въ агитациитѣ си не билъ отнюдъ скрупулиозенъ, особенно когато е търсаялъ срѣдства за да подкопава популярността на старшината Дропуло. И отъ въпросътъ за вземане новобранци за войската, който по онова врѣме е вълнувалъ духоветѣ, Теодосий Н. Ивановъ искалъ да се възползува. Той отицель, дѣто се е рѣкло, съ духало да гаси пожарѣтъ. На-сѣкждѣ изъ колонитѣтъ говорялъ, че молдовското правителство не би могло да вземе новобранци за войската, ако старшината Дропуло не би се съгласилъ на това и че Дропуло се съгласилъ само и само да спѣчели благоволенieto на Болградския префектъ и да запази длъжността си.

Старшината Дропуло отдавна се билъ научилъ, че помощникътъ му Ивановъ го подкопавалъ; но никога не е вѣрвалъ, че ще бжде обвиненъ въ прѣдателство

спрѣмо интереситѣ на колониститѣ.

Колониститѣ обаче, повѣрвали на думитѣ на помощникътъ Ивановъ. Отъ по-близкитѣ колонии се стѣкли въ сѣдалището на околията, въ колонията Хаджи-Абдула, множество колонисти, съ намѣрение да дирятъ смѣтка отъ старшината Дропуло, за неговото „прѣдательство“. Сички тия колонисти билъ дошли съ коне, понеже врѣмето било дъждовно и пѣтищата кални. Старшината Дропуло, който билъ изъ други колонии, се научилъ за пристигането въ сѣдалището на околията на това множество колонисти, но е мислилъ, че това събиране става за да се съвѣщаватъ първенцитѣ на колониститѣ по въпросътъ за даване новобранци за войската, тъй като самъ той се билъ разпоредилъ да стане това събрание на 8 Ноември 1860 г. Единъ въпросъ обаче, го безпокоялъ. Защо сж се събрали колониститѣ два дни по-рано отъ опрѣдѣлениятъ день?

Както и да е, старшината Дропуло, като не прѣдполагалъ, че може да се случи нѣщо лошо съ него, защото знаялъ съвѣстѣта си чиста, сутринята на 8 Ноември 1860 г. пристигналъ въ колонията Хаджи-Абдула. Съ пристигането си обаче, намѣрили се хора, които му съобщили, че събранитѣ колонисти сж ожесточени противъ него и че е твърдѣ възможно да се случи нѣщо неприятно съ него. За да избѣгне неприятността, която го очаквала, старшината Дропуло намислилъ да каже и казалъ, че касата на околийското управление, въ която имало до 3000 австр. желтици, била разбита и ограбена и че той

билъ длъженъ тутакси да заминае за Болградъ за да съобща на префектътъ за случката. И, наистина, още сжщата минута заминалъ. Слѣдъ тая новина, събранитѣ колонисти останали въ едно недоумѣние и незнаели какво да рѣшатъ. Истина ли е, не е ли истина, че касата е обрана, с билъ въпросътъ, който ги занимавалъ. Най-послѣ узнали, че касата е цѣла и неповрѣдена и чакъ тогава разбрали планътъ на старшината Дропуло, съ който планъ той чисто и просто се изпълзналъ изъ рѣшетѣ имъ.

Да тичае подиръ му, извикали нѣколцина и въ кжсо врѣме сички възсѣднали конетѣ си и трѣгнали за кждѣ Болградъ.

По пѣтя не го стигнали. Дропуло е бързалъ да пристигне по-скоро въ Болградъ, за да се намѣри въ безопасностъ. До какво е могълъ обаче, да бжде вънъ отъ сѣка опасностъ въ самия Болградъ, читателя ще види отъ разказътъ ни.

Пристигането на колониститѣ отъ Кахуло-Прутската околия не е могло да произведе особено нѣкое впечатление, защото въ сжщиятъ тоя день, 8 Ноември 1860 г., и колонисти отъ Исмаилската околия биле събрани въ колонията Болградъ, сѣдалището на околията, за да размишляватъ по сжщия въпросъ — даване новобранци за войската. Сѣки смъ помислилъ, а може би и самиятъ префектъ, че колониститѣ отъ Кахуло-Прутската околия сж дошли да взематъ участие въ едно общо съвѣщание. На туй мѣсто трѣбва да отбѣлжимъ, че повикването на колониститѣ за тоя день е станало пакъ по разпореждането на властѣта. Тя искаше да

имъ обясни, че трѣбва да се подчинятъ на правителственитѣ искания и да прѣстанатъ да емигриратъ, като мислѣше, че ще ги убѣди. Ето защо пристигането на колонисти и отъ Кахуло-Прутската околия не внуши нѣкои особени страхове.

Работата не излѣзе обаче, тъй.

Съ пристигането си, колониститѣ отъ Кахуло-Прутската околия сж се спрѣли прѣдъ домѣтъ на Болградскиятъ колонистъ Панайотъ Грековъ, кждѣто обикновено слизалъ старшината Дропуло. И като узнали, че прѣслѣдванитѣ отъ тѣхъ Дропуло се нахожда тамъ, колониститѣ нахлѣтали въ дворѣтъ и навлѣзли въ домѣтъ, кждѣто намѣрили твърдѣ лесно старшината Дропуло, защото нито той е ималъ намѣрение да се крие, нито ступанинѣтъ на къщата е искалъ да го крие. Очевидно е, че никой не е допускалъ възможността на една саморазправа, на едно нападение, въ срѣдъ градѣтъ и въ срѣдъ бѣлъ день.

Въ умѣтъ на колониститѣ се била втѣлпила вече идеята, че старшината Дропуло се е съгласилъ да се узурпира една отъ най-главнитѣ имъ привилегии. Въ тѣхнитѣ очи Дропуло билъ прѣдатель и трѣбовало да се накаже. Дропуло билъ извлеченъ изъ дворѣтъ, а отъ тамъ на улицата. Въ туй врѣме е билъ битъ немилостиво. Поваленъ, най-послѣ, на земята е билъ ританъ съ крака, докѣ останалъ безъ съзнание. Едва тогава е билъ оставенъ и то при пълна увѣреностъ, че е мѣдѣхналъ!

Туй буйство е станало толкосъ ненадѣйно и толкосъ скоро щото властѣта не е могла нито да го

прѣдупрѣди и отстрани, нито понѣ да го ограничи. Властѣта се яви най-послѣ, когато буйството бѣше извършено. Тя се ограничи да прибере безчувственото тѣло на Дропуло отъ средъ улицата, да го внесе въ домѣтъ на Панайотъ Грекова и да се отегли.

Дропуло обаче, не бѣше издѣхналъ. Следъ като болѣдува доста врѣме, оздравя. Оздравя, наистина, но не се върна вече на длъжността си. 8 Ноември 1860 г. е деньтъ когато Дропуло свърши дългогодишната си служебна дѣятелностъ — старшина на Кахуло-Прутската околия.

Но деньтъ 8 Ноември 1860 г. е паметенъ за градѣтъ Болградъ не само поради буйството извършено надъ беззащитнитѣ Дропуло. Той е паметенъ и поради друго събитие, което е по-грозно и по-ужасно отъ случката, която описохме.

Въ врѣмето когато колониститѣ отъ Кахуло — Прутската околия сж безчинствували надъ беззащитнитѣ Дропуло, колониститѣ отъ Исмаилската околия, събрани въ зданието и въ дворѣтъ на гимназията, сж се съвѣщавали по въпросѣтъ за даване новобранци на ромѣнското правителство. Въ сжщото туй врѣме, властѣта бѣше проявила, макаръ и твърдѣ бавно, своето съществуване и бѣше концентрирала на едно мѣсто, близо до префектурата, сичкитѣ полицейски и военни сили, съ които разполагаше. И както видѣхме, тая властъ, охранителка ужъ на обществената безопасностъ, отиде на мѣстото, кждѣто се бѣше извършило буйството надъ старшината Дропуло, но не можа да употребѣи

силата си защото на мястопроишествието не намъри друго оснѣнъ безчувственното тѣло на Дропуло. Тя, както казахми, се ограничи да прибере безчувственното тѣло на Дропуло и да се оттегли. Оттегли се на същото мѣсто, близо до префектурата, гдѣто първоначално се бѣше събрала. Тамъ, види се, чакаше разпореждане кога да се разотиде.

Случката съ Дропуло, нѣма съмнѣние, внуши сериозни опасения на тогавашния Префектъ Тинко. Той знаеше за неудоволствието на колониститѣ и отъ двѣтъ околии противъ разпорежданieto на властѣта да иска отъ тѣхъ новобранци за войската. Той бѣше се разпоредилъ дори да иска отъ централната властъ военна помощ, която му бѣше дадена и която читателя видя какъ бавно се яви на мѣстото, кждѣто се извърши безчинието надъ Дропуло. Префектътъ Тинко бѣше поискалъ тая военна помощ за да я има на разположение въ случай, че общественниятъ редъ се наруши. Ето защо, военната помощ, която не можа да се яви на-врѣме при случката съ Дропуло, чакаше сега готова.

По-горѣ казахми, че делегатитѣ на колониститѣ отъ Исмаилската околия се бѣха събрали въ гимназията и въ дворѣтъ ѝ да се съвѣщаватъ. Слѣдъ случката съ Дропуло сички колонисти наизлъзоха отъ гимназията и отъ дворѣтъ ѝ и се събраха на площадтъ прѣдъ самата гимназия, кждѣто оживително разискваха станалото. Едни намираха, че постѣпката съ Дропуло е неблагоприятна и я осждаха; други оправдаваха тая постѣпка, като вѣрваха, че Дропуло е изневѣ-

рилъ на управляемитѣ си. На площадтъ, събранитѣ колонисти очакваха явяването на префектътъ Тинко, който искалъ лично да кажи на събранитѣ намѣрението на правителството и да ги съвѣтства да се подчинятъ на правителственнитѣ разпореждания. Но префектътъ не се явяваше. Случката съ Дропуло и въ интимниятъ кръгъ на префектътъ, кръгъ който състоеше отъ нѣколцина чиновници и двама — трима офицери, сички ромѣни, се разискваше така също оживително. Префектътъ, вѣроятно, мислеше вѣче, че има работа съ една тѣлпа, която можи да се нахвърли върху него и върху органитѣ на управлението и да ги разпокъса! Дори и тѣй ако е мислилъ префектътъ, пакъ трѣбваше, понѣ за една минута, да си възвърни хладнокрѣвието и да погледне на два видими факта, слѣдъ които да си рѣши въпросътъ: възможно ли е едно нападение отъ страна на колониститѣ? Тия два факта бѣха слѣднитѣ: а) властѣта задъ гърбътъ си имаше полицейска и военна сила, въоръжена отъ главата до краката и б) събранитѣ колонисти нѣмаха нищо понѣ по една тояга въ рѣцетѣ си! При тая обстановка, за сѣки прозорливъ началникъ щѣше да бѣде ясно, че едно нападение отъ страна на колониститѣ е немислимо, толкозъ повѣче, че тия колонисти бѣха повикани отъ властѣта и чакаха прѣдставителя на тая властъ да имъ кажи окончателното намѣрение на правителството по въпросътъ за рекрутацията.

Трѣбва да отбѣлѣжимъ обаче, че у префектътъ Тинко липсваше прозорливостѣта и тоя недо-

статъкъ у него е причина да има мѣсто онова печално събитие, което описваме.

Отъ разкази знаемъ, че префектътъ дѣйствително е ималъ намѣрение да се яви прѣдъ събранитѣ колонисти и да имъ съобщи, че окончателното рѣшение на правителството било да взема новобранци за войската. Въ сжщото врѣме, понеже префектътъ знаелъ какъвъ ще бѣде отговорътъ на колониститѣ върху това съобщение, щѣлъ да ги съвѣтва да не напушатъ огнищата си и да се неизлагатъ на страдания и бѣдствия. Щѣлъ още да имъ говори и за ползитѣ, които имали да извлекатъ отъ даване новобранци за войската. Така сжщо отъ разкази знаемъ, че колониститѣ рѣшили и щѣли да отговорятъ на прѣдставителя на властѣта, че по-скоро ще прѣдпочетатъ да се изселятъ въ Русия, отколкото да дадѣтъ новобранци за войската. Съ туй, споредъ мнѣнието на почти сички съврѣменици, щѣлъ да се свърши въпросътъ.

Врѣмето обаче, изминаваше, събранитѣ колонисти чакаха, а префектътъ не се вѣставаше. По сичко се виждаше, че префектътъ се боеше да се яви прѣдъ колониститѣ. Разбира се, тоя страхъ у префектътъ се бѣше явилъ слѣдъ случката съ Дропуло.

На туй мѣсто трѣбва да припомнимъ на читателя, че събранитѣ колонисти, колкото и да бѣха благоразумни, сѣ бѣха облагани отъ онова негодувание, което бѣше обзело цѣлиятъ край, отъ минутата, въ която чуха отъ устата на министрътъ Когжличану, неприяното извѣстие, че ще даватъ рекрути за войската.

А отъ туй слѣдва, че едно неудоволствие имаше противъ властѣта. Но отъ това неудоволствие колониститѣ никога не сж мислили да прѣминатъ къмъ едно насилствено съпротивление противъ разпорежданията на властѣта или пъкъ да стигнатъ до едно нападение върху органитѣ на властѣта. За такива насилствени прѣдприятія нито се бѣха приготвили. Случката съ Дропуло, както знае читателя, е плодъ на една безсъвѣстна агитация и тя е, тъй да рѣчемъ, домашна разправа: Дропуло е колонистъ, плътъ отъ сжщата плътъ, нему не е престоено да прѣдательствува!

И тъй, събранитѣ колонисти още чакатъ префектътъ. Той не се явява. Въ туй врѣме изъ градътъ се разпрѣснала мълва, че кметътъ Григоръ Назлиевъ, билъ арестуванъ отъ властѣта, изтезаванъ отъ агентитѣ ѝ и умрѣлъ отъ изтезаванията! Тая мълва породила едно вълнено мѣжду събранитѣ колонисти. По поводъ на сжщата мълва една значителна частъ граждани сж се присѣдинили къмъ събранитѣ колонисти на площадътъ. Сичко туй не е могло да не бѣде видено отъ агентитѣ на властѣта, толкосъ повече, че на сжщиятъ площадъ е и префектурата. Префектътъ и неговиятъ интименъ кръгъ сж мислили вече, че нападението на колониститѣ ще послѣдва. По заповѣдъ на префекта Тинко, единъ отрядъ отъ около 50 души пѣши войници, съ офицеринъ на чело, настѣпилъ къмъ събранитѣ колонисти и безъ каквато и да е сомация, както обикновенно става въ такива случаи, далъ залпъ отъ пушки върху събранитѣ. Послѣ залпътъ, войницитѣ сж се спус-

наши съ щикове върху колонииститѣ. Това чудовищно, неочаквано и отъ никого непрѣдизвикано нападение е дало слѣдния резултатъ: около 20 души паднали на мѣсто, едни тѣжко, а други легко ранени! Убити не е имало. Отъ тѣжко раненитѣ нѣколцина по-послѣ сж умрѣли! Другитѣ, които не сж биле засѣгнати отъ куршумитѣ и щиковѣтъ на молдовскитѣ милитари, сж се разбѣгали. На „бойното поле“ сж останали „побѣдителитѣ“ молдовски войници съ тѣхнитѣ офицеринѣ и „побѣденитѣ“ 20 ранени колонисти. А фактътъ, че множество събрани колонисти, слѣдъ първото и единствено изгърмяване, сж се разбѣгали, говори най-краснорѣчиво, че никой не е мислилъ да се сражава.

Прѣди да продължимъ описанието си за послѣдствията отъ тая кървава разправа, нека видимъ какъ се произнасятъ за нея двама автори, единиятъ ромжнинѣ, другиятъ българинѣ, които често спомѣнаваме въ разказътъ си и които сж хроникирали спомѣнатата разправа въ съчиненията си.

„Въ 1860 година, казва Арбу-ре, молдовскиятъ министъръ, знаменитиятъ Михаилъ Когжличану, като посѣти градътъ Болградъ, заяви на българскитѣ колонисти, че ще даватъ новобранци за войската, както сж давали и на руската държава. Туй заявление послужи за прѣдлогъ на рускитѣ агенти за да подигнатъ една манифестация противъ мѣстното управление“.

„Болградската българска колония изпрати една делегация въ Яшъ, а въ туй врѣме рускитѣ агенти успѣха да подготвятъ едно

възстание. Г-нъ Тинко, българинѣ по произхождение, тогава началникъ надъ колониитѣ, на чело на една рота войници, заобиколи въстаналитѣ, събрани въ зданието на Болградското училище; збиванието на войницитѣ съ въстанницитѣ е имало за резултатъ повече глави счупени, нѣколко ранени, но нито единъ убитъ“³⁴⁾.

Колкото думи толкосъ и невѣрности.

Възстание имало, збивание на въстанници съ войници станало. Защо въ туй „възстание“, въ което „въстанницитѣ“ се збиватъ съ войницитѣ“, не е нараненъ нито единъ войникъ, а падатъ на земята ранени, едни тежко, а други легко, около 20 души колонисти? Или тѣзи, които въставатъ, стоятъ съ згърнати рацѣ и чакатъ да ги биятъ и убиватъ?

Но да оставимъ на-страна подобни разсждения. Очевидно е, че ромжнскиятъ писателъ нека нѣ какъ си, да оправдае чудовищната постѣпка на молдовскитѣ власти въ Болградъ, прѣвъ деньтъ 8 Ноември 1860 год.

„Сички колонисти, кавва българинѣтъ Иванъ С. Ивановъ, събранѣ за да се съвѣтватъ по рекрутскиятъ въпросъ, биле до 500 души; отъ тѣхъ една частъ се е намирала въ салонътъ на училищното здание, а друга, поради невмѣстимостта на салонътъ, се била разположила въ дворѣтъ. Въ врѣмето когато колониститѣ сж билѣ заети съ обсжданието на рекрутския въпросъ, училищниятъ дворъ внезапно е билъ обсаденъ отъ двѣ страни отъ молдовски войски, които подъ коман-

34) Basarabia отъ Замф. К. Арбу-ре, стр. 198.

дата на героя Тинко, като дали залпъ отъ пушките си и слѣдъ едно гръмогласно „ура!“ спуснали сж се съ щикове върху мирнитъ колонисти. Мнозина ранени и убити колонисти паднаха на мѣстото и училищниятъ дворъ се заля съ потоци кръвъ“ ³⁵⁾.

Въ туй хроникирание, едно нѣщо трѣбва да се ректифицира: убити на мѣстото не е имало.

Префектътъ Тинко, слѣдъ като стрѣля върху колониститѣ, се оплаши двойко: отъ отговорностъ прѣдъ началството си за невинно-пролѣната кръвъ и отъ едно дѣйствително нападение отъ страна на колониститѣ. Ето защо той побѣрза да прѣдстави прѣдъ централната властъ, че колониститѣ сж се възбунтували и за усмиряването имъ е билъ принуденъ да прибѣгне до помощта на въоръжената сила и да поиска допълнителна военна помощ защото се билъ боялъ отъ едно ново и по-силно нападение!

Исканата военна помощ пристигна въ Болградъ. Тя идеше съ форсиранъ маршъ отъ Бърладъ, Браила и Галацъ ³⁶⁾. Тя завари пълно спокойствие и тишина. Дошлиятъ войници, наелектризирани отъ измислицата, че идатъ да усмиряватъ възстанници и че ще се биятъ дори съ колониститѣ, сж безчинствуваха и тия тѣхни безчиния сж станали причина да се изпокрие по домоветѣ си градското население и да не отваря дюкнитѣ си въ тѣчение на една седмица. Въ произволитѣ си, войницитѣ сж отишли дори до изнасилване на жени!

35) Сборникъ статей И. С. Иванова, Кашиненъ 1896, стр. 12.

36) Gazeta Tribunaletor № 78 отъ Окт. 1862 год

Тия произволи сж констатирани и отъ българинътъ Ив. С. Ивановъ. Ето що казва той за тѣхъ:

„Слѣдъ тая кървава сцена, народътъ се разбѣга на разни страни, а на побѣдоносната молдовска войска се даде право да върши сѣкакъвъ родъ произволи. Своенравнитѣ милитари съумѣха напълно да се възползуватъ отъ нечутата привилегия и отъ 12 часътъ прѣзъ деньтъ, та дори до другиятъ день, се прѣдадоха на сѣкакъвъ родъ грабежи и насилия“ ³⁷⁾.

По онова врѣме Ив. С. Ивановъ е изпълнявалъ длъжността попечителя надъ българскитѣ колонии въ руска Бесарабия и въ туй качество знае за емиграцията. Като близъкъ съсъдъ до събитията въ Болградъ, неговото свидѣтелство относително до насилията вършени отъ молдовскитѣ власти, проверено отъ насъ, е истинско.

Слѣдъ една седмица, въ Болградъ царуваше вѣче тишина. Префектътъ, който се боеше отъ едно отмъщение отъ страна на колониститѣ, бѣше извадилъ изъ умътъ си тоя неоснователенъ страхъ. Военнитѣ патрули, нощемъ удвоени, прѣстанаха да кръстосватъ улицитѣ. Войницитѣ, които безчинствуваха като въ земя неприятелска и покорена, не повториха безчинията си. Отвориха се дюкнитѣ и по сичко се виждаше, че общественниятъ редъ е напълно възстановенъ. Сѣщо такава тишина владѣеше и по другитѣ колонии.

При сичко, че общественниятъ

37) Сборникъ статей И. С. Иванова, стр. 12.

нали съ щикове върху колония-
тѣ. Това чудовищно, и
и отъ никого не
надение е далъ
татъ: около
мѣсто, единъ
ко раненъ
Отъ тѣхъ
по-посл
които
куръ
дог
гъ

колонисти отъ почти сички бъл-
гарски колонии, сѣка нощъ прѣ-
минаваха границата на разни мѣ-
ста. Зговорятъ се прѣзъ денътъ
да бѣгатъ и прѣзъ нощта поте-
глятъ къмъ границата и я прѣ-
минаватъ. Нѣкои подкарватъ и
добитѣкътъ си, но такива сж мал-
цина, защото да бѣгатъ и сжще-
врѣменно да каратъ и добитѣкъ
сж работи несъчетаеми. Това е
било възможно само тамъ, гдѣто
границата е близка. Въ нѣкои
колонии колониститѣ сж се вдигали
наведнажъ и сж бѣгали сички
до единъ, като сж подкарвали
и добитѣкътъ си. Такива колонии
сж: Нова - Покровка, Тропекло
и Нови - Караагачъ. И по тоя
начинъ едни отъ колонистѣ запустяха
изцѣло, а други изгубиха
значителна частъ отъ населени-
ето си. Дори и Болградъ даде
едно уважително число бѣженци

Тая емиграция почна слѣдъ 8
Ноември 1860 г. и се продължи
и прѣзъ слѣднитѣ двѣ години —
1861 и 1862. Читателя знае, че
и до туй врѣме имаше случаи на
частични емиграции, но тѣ не
обръщаха особното внимание на
властѣта и на широката масса на
населението, защото бѣха незна-
чителни и, главно, защото ги
покровителствуваше парижкиятъ
трактатъ. Емиграцията, за която
е дума, взе голѣми размѣри. За
нея говори българигѣтъ Ив. С.
Ивановъ, който въ качеството си
на руски държавенъ служителъ
въ онази частъ отъ Бесарабия,
която остана подъ руско владѣние,
е взималъ живо участие въ врѣ-
менното настаняване на прѣселен-
цитѣ, а слѣдъ туй и въ изпра-
щането имъ за заселване въ Та-
врическата губернія. Ив. С. Ива-
новъ казва, че прѣзъ врѣмето на

При тия условия, емиграцията
не бѣше мъчна. И заради туй,

тая емиграция се прѣселиха до 4300 домочадия, около 21,500 души и отъ двата пола.²⁸⁾ Тия свѣдѣния сж достовѣрни защото Ив. С. Ивановъ е ималъ случай да ги събере отъ руски официални източници.

И тъй, небомисленото разпореждане на молдовското правителство да взема отъ българскитѣ колонисти новобранци за войската, стори мѣсто на сички онѣзи скърбни събития, които имаха като послѣдница емиграцията, която описваме. Емигрираха най-заможнитѣ колонисти. Цвѣтущи до тогасъ колонии се обърнаха на развалини.

Молдовското правителство се замисли сериозно върху положението. Краятъ бѣше обрѣченъ на окончателно запустяване. Исселваше се едно заможно и трудолюбиво население, което нѣмаше какъ да се замѣни. Трѣбваше да се взематъ мѣрки за да се прѣустанови емигрирането.

Какви трѣбваше да бждатъ тия мѣрки? Насилствени? Молдовското правителство си опита щастieto съ насилствени мѣрки. Тоя пжтъ то рѣши да дѣйствува миролюбиво и съ увѣщания. Болградъ се посѣти отново отъ министрътъ Когжличану. Молдовскиятъ министъръ събра първенцитѣ отъ градътъ и конферира дълго врѣме съ тѣхъ. Той не бѣше вѣче тъй яростенъ. Настояваше, наистина, още върху разпореждането да се взематъ отъ колониститѣ новобранци за войската, но главно настояваше да се спрѣ *cette que cõte* емиграцията. За тая цѣль молдов-

ското правителство било рѣшило да жертвува дори и самото разпореждане, сир. да отмѣни онуй нещастно разпореждане, което докара толкова злини. Естествено е, министрътъ Когжличану криеше това рѣшение и се мжчеше да постигне съ увѣщания както спирането на емиграцията, а така сжщо и даването новобранци. Отъ само себѣ си се разбира, че молдовскиятъ държавенъ мжжъ не успя въ домогванията си. Не успи дори и тогава, когато пусна въ ходъ и подирниятъ си аргументъ, съ който искаше да поласкае националното самолюбие у българскитѣ колонисти. А тоя аргументъ бѣше: когато наближи врѣмето да се освободи България, синоветѣ на българскитѣ колонисти, войници и офицери, изучени на военното искусство, ще бждатъ отъ голѣма полза за българскиятъ народъ. Аргументитѣ на министрътъ Когжличану не убѣдиха никого. И Болградскитѣ първенци не се наеха да станатъ посрѣдници между молдовското правителство и колониститѣ, които се готвяха да се исселватъ. Не се наеха, защото тѣ сами, като не бѣха убѣдени отъ аргументитѣ на Когжличану, не можаха да убѣждаватъ и други.

Молдовскиятъ министъръ си отиде. Емиграцията продължаваше.

Не се измениа дълго врѣме и Болградъ бѣ посѣтенъ отъ другъ единъ сановникъ на молдовската държава, изпратенъ съ мисия да съвѣтва българското население да не емигрира. Тоя сановникъ бѣше единъ отъ адютантитѣ на князь Куза. Ця оцки, полякъ по произхождение.

²⁸⁾ Сборникъ статей И. С. Иванова, стр. 12

Той обиколи много колонии и убъждава населението да не емигрира, като си послужи дори и с името на владѣтелния князь, но не успя да убъди никого отъ онѣзи, които бѣха рѣшили да се изселятъ. Адютантинътъ Пясоцки прѣстои въ Болградъ около 4 мѣсеци и квартирува въ домътъ на Болградския първенецъ Василь Парушовъ.

На туй мѣсто трѣбва да се поспремъ за да сторимъ мѣсто на единъ фактъ, който дохожда да ни увѣри, че българитѣ въ Бесарабія, макаръ и отдалечени отъ отечеството си, сж счели за нужно да се оплачатъ отъ своеволията на молдовскитѣ власти прѣдъ съотечественицитѣ си отъ общото българско отечество, чрѣзъ българскиятъ печатъ отъ онова врѣме. Ние намираме въ издаваемиятъ по онова врѣме отъ извѣстиятъ български дѣятель Драганъ Цанковъ в. „България“, слѣдниято съобщение:

„Пращатъ ни отъ Болградъ едно много пространно писмо, въ което сж оплакватъ отъ Молдованското правителство за смущенията причинени прѣди два мѣсеца, по слѣдствие на отказването на Българитѣ да даватъ войска на това правителство. Ако това правителство е искало да земе войска отъ Българитѣ въ Бесарабія противъ трактатитѣ, които тѣ иматъ минати взаимно и ако тия Българи има да се оплакватъ отъ правителството си, тѣ нека сж отнесатъ до приличното началство и нека сж споразумѣятъ по между си. Но като съотечественици, онова което искаме да имъ кажемъ въ тоя случай е, че тѣ необръщатъ никакъ внимание къмъ народността си.

Когато прѣди 2—3 години въ централното Българско училище въ Болградъ имъ наложиха молдованскиятъ езикъ за основенъ, тѣ по оная епоха не направиха никаква демонстрация“ ³⁹⁾.

Като констатираме тоя фактъ, който говори твърдѣ много за националнитѣ чувства на българитѣ въ Бесарабія, ще притуримъ, че мнѣнието на в. „България“ отъносително до туй, че рѣчениитѣ българи „не обръщатъ никакъ внимание къмъ народността си“, е невѣрно, защото читателя знае, че бесарабскитѣ българи сториха твърдѣ много за запазване народността ѝ езикътъ си.

И за да подкрѣпимъ това наше твърдение, ще посочимъ на другъ единъ фактъ. Ромѣнитѣ проливатъ горчиви сълзи за успѣхътъ на българитѣ въ Бесарабія. Ето какъ се осжда тоя успѣхъ отъ единъ ромѣнски авторъ:

„Резултатътъ бѣше, че въ 1857 год. когато Буджакътъ се даде на Молдова, имаше 83 български села въ него, населени съ привилегировани отъ руската властъ, които разбираха да пазятъ сичко подъ новото правителство, което ненавиждаха: българскиятъ езикъ въ църквата, българскиятъ езикъ въ долнитѣ училища както и въ горниято, което трѣбваше да се основе въ Болградъ, изборно самоуправление съ официаленъ езикъ българскиятъ, — сичко това до когато усвоятъ необходимиятъ ромѣнски диалектъ, когато съ гордостъ казваха, че го незнаятъ отнюдъ“ ⁴⁰⁾.

³⁹⁾ В. „България“ издава сѣ въ Париградъ, 1861 г. брой 95 стр. 654.

⁴⁰⁾ Studii Istorice asupra Chilieii si Cetatei-Albe отъ Николае Йорпа, стр. 266.

Скърбнитъ събития, които се случиха въ Болградъ на 8 Ноември 1860 г., имаха за послѣдница емиграцията. Емиграцията, като спасително срѣдство, се пригърна отъ една значителна частъ колонисти. Отъ изложението, което направихме, читателя знае за размѣритъ, до които стигна тая емиграция. Друга една частъ отъ колониститъ, много по значителна отъ първата, не гледаше на емиграцията като на спасително средство; напротивъ, гледаше на тая емиграция като на едно необмислено дѣйствиe, пълно съ неизвѣстности. Видни прѣдставители на тая втора частъ бѣха колониститъ отъ Болградъ и Чешмелий. Колониститъ отъ тия двѣ колонии въ голѣмото си мнозинство бѣха противъ емиграцията. Тъ, въ тоя свой възгледъ, бѣха поддържани и отъ колонисти изъ други колонии, защото още веднажъ ще трѣбва да посочимъ на фактътъ, че само колонитъ: Нова-Покровка, Тропокло и Нови-Караагачъ се изселиха изцѣло, а отъ другитъ колонии нѣкъдѣ повѣче, нѣкъдѣ по-малко отъ колониститъ, не се помѣстиха отъ мѣстата си. И благодарение на тоя консервативенъ духъ у тия колонисти, краятъ не се обезлюди съвършено, а Болградъ, Чешмелий и други много колонии дадоха въ сравнение съ броятъ на населението си не толкова голѣмо число изселенци. Болградъ, наистина, даде едно уважително число изселенци, както спомѣнуваме и по-горѣ, но неизселившитъ се, тѣзи които не се помѣстиха отъ мѣстата си, бѣха мнозинството.

Намѣрението у тия колонисти, които не пригърнаха емиграция-

та, бѣше да залѣгнатъ за правата и привилегиитъ си чрѣзъ законни изявления, споредъ както сж мислили по онуй врѣме. За туй намѣрение и за средствата съ които се е мислило да се постигне, искаме да кажимъ нѣколко думи, защото туй намѣрение се яви така сжщо като послѣдница отъ скърбнитъ събития станали въ Болградъ на 8 Ноември 1860 г.

Българскитъ колонисти отъ ромжнска Бесарабия сѣкога сж мислили, че тѣхнитъ права и привилегии, дадени тѣмъ отъ рускитъ царе, сж санкционирани и отъ парижкитъ трактатъ съ дата 18/30 Мартъ 1856 г. Тая тѣхна мисль се е основавала на чл. XXII отъ рѣченията международенъ актъ; а тоя членъ гласеше:

„Княжествата Влахия и Молдова ще продължаватъ да се ползватъ подъ сюзеренството на Портата и при гаранцията на договоряущитъ се сили, съ привилегиитъ и привилегиите, които тѣзъ притѣжаватъ“.

Българскитъ колонисти сж разсѣждавали по слѣдниятъ начинъ: *като сме присединени къмъ Молдова, правимъ частъ отъ молдовското княжество, а туй княжество продължава да се ползува подъ сюзеренството на Портата и при гаранцията на договоряущитъ се сили, съ привилегиитъ и привилегиите, които има; следователно и ние ще продължаваме да се ползуваме отъ привилегиитъ и привилегиите, които сме имали въ врѣмето на присъединението.*

Право ли е било туй тълкувание или не, насъ не ни интересува. Интересното за насъ е,

че тъй е била изтълкувана смисълът на чл. XXII отъ парижкиятъ трактатъ и тъй е билъ разбранъ рѣченията членъ отъ българскитѣ колонисти присъединени къмъ Молдова.

Ето защо ние виждаме, че една частъ отъ българскитѣ колонисти, както се изразихме и по-горѣ, иматъ намѣрение да залѣгатъ за правата и привилегиитѣ си чрезъ законни изявления, безъ да прибѣгватъ до крайното средство — емиграцията.

Но прѣдъ кого ще се прѣдставятъ тия изявления? Прѣдъ Молдовското правителство ли? Молдовското правителство е онази властъ, която посѣгна върху правата и привилегиитѣ на колониститѣ. То не се вслуша въ молбитѣ и заявленията, които му прѣдставиха депутациитѣ на колониститѣ. То се разпореди дори да се стрѣля върху колониститѣ. А отъ сичко това слѣдваше, че трѣбва да станатъ изявления противъ молдовското правителство. Защо? Защото нарушаваше парижкиятъ трактатъ. Кому? На седемътъ велики европейски сили!

И тъй, българскитѣ колонисти отъ южната частъ на Бесарабия, присъединена къмъ Молдова, които не се рѣшиха да емигриратъ въ Русия и да се впуснатъ въ пътя на неизвѣстността, рѣшиха да се оплачатъ противъ молдовското правителство, прѣдъ европейскитѣ сили.

Туй рѣшение се взе въ едно събрание на колонисти изъ повѣчето колонии. Въ туй събрание на първо мѣсто се опредѣли що то оплакването да стане прѣдъ посланницитѣ на великитѣ сили, акредитирани при Високата Порта и прѣдъ правителството на

Султана, тъй като молдовското княжество, по снова врѣме, бѣше васално на турската държава. На второ мѣсто, избра се една депутация, която да отиде въ Цариградъ и да изложи оплакването. Тая депутация състоеше отъ Николай Хорозовъ и Савва Бондаревъ, колонисти отъ Болградъ, дѣдо Димитаръ Паламаря (отъ родътъ на Агуровци) и дѣдо Марко Демировъ, колонисти отъ Чешмелий. На трето мѣсто, дадоха се инструкции на депутацията да се оплачи прѣдъ посланницитѣ на великитѣ сили противъ правителството на молдовското княжество и да изтъкни, че е невъзможно на колониститѣ, които не сж емигрирали още, да останатъ и за въ бѣдѣще подъ молдовското управление, като моли штоо краятъ, който се взе отъ Русия и се присѣдини къмъ Молдова, да се отдѣли и да стане една особна областъ, съ отдѣлно управление, като плаща съответствующа данъ, както плаща и молдовското княжество, на сюзеренната държава — Турция!

Тая отдѣлна провинция, родена въ въображенията на събранитѣ български първенци, порасна за единъ мигъ въ тѣхнитѣ умове и се прѣдстави прѣдъ тѣхнитѣ очи като нѣщо възможно и лесно постижимо. Разисквалъ се е въпросътъ дори, кѣдѣ трѣбва да бже столицата. Болградъ е билъ опредѣленъ по двѣ главни съображения: първо, че е физически центъръ и второ, че начинанието изхожда отъ българи, които ще се стараятъ за реализирането му. Новата провинция си има ко-

лониялнитѣ постановленія, закони, по които ше се управлява и въ новата си политическа форма.

Но да послѣдваме депутацията въ пътя ѝ за Цариградъ. Тя отиде въ Одеса и отъ тамъ по море се отправи за столицата на Султанътъ. Единъ отъ членовѣ ѝ, Савва Бондаревъ, по причини които не можахме да узнаемъ, се е върналъ още отъ Одеса. Къмъ тая депутация се е присъединилъ и Болградскиятъ младъ по онова врѣме колонистъ Давидъ Б. Давидовъ, който е живъ и до днесъ. Отъ разказитъ на тоя подирниятъ ние се ползуваме за да опишемъ сичко онова, което е вършила рѣчената депутация.

Въ Цариградъ депутацията е била приета отъ повѣчето отъ посланницитъ на великитъ сили, въ тѣхнитъ амбасади. Българскитъ пратеници сж се оплакали противъ молдовското правителство и сж го обвинявали, че нарушава паришкиятъ трактатъ и узурпира правата и привилегиитъ, които имъ сж дадени отъ рускитъ царе при заселването имъ въ пустиятъ Буджакъ, права и привилегии признати и санкционирани отъ сжщото това молдовско правителство. Оплакванията сж биле прѣдъявени писмено и поддържани устно прѣдъ сѣки единъ отъ посланницитъ. За тая цѣль, българскитъ пратеници сж имали помощта на единъ, полякъ — емигрантинъ, полковникъ отъ руска служба, съ когото сж се запознали въ Цариградъ. Тоя емигрантинъ е владѣялъ отлично френскиятъ езикъ и е улѣснявалъ българскитъ делегати двояко: съставилъ и написвалъ писменитъ имъ молби и прѣвжедалъ

устнитъ имъ оплаквания прѣдъ посланницитъ.

Отъ само си се разбира, че пратеницитъ на българскитъ колонисти сж ходатайствували прѣдъ посланницитъ на великитъ сили, съгласно съ даденитъ тѣмъ инструкции: да се отдѣли земята на която живѣятъ и да стане особна областъ съ отдѣлно управление като плаща населението ѝ данъ на сюзеренната държава — Турция.

Освѣнъ приеманieto на депутацията отъ сѣки посланикъ отдѣлно, повѣчето отъ посланницитъ на великитъ сили сж имали и едно общо засѣдание, въ което, слѣдъ като сж се съвѣщавали, сж обявили на българскитъ делегати, че ще направятъ нужнитъ постѣпки прѣдъ своитъ правителства за да се запазятъ правдинитъ на българското население въ Бесарабия, съгласно съ паришкиятъ трактатъ.

Отъ тоя резултатъ депутацията не е останала задоволна. Българскитъ пратеници сж биле съвѣтвани въ Цариградъ, отъ нѣкои българи и най-много отъ спомѣнатиятъ полякъ емигрантинъ да отидатъ въ Парижъ, да се прѣдставятъ на могѣщиятъ по онова врѣме френски императоръ Наполеонъ III и да го молятъ да вземе въ внимание молбата на българското население отъ южната частъ на Бесарабия, присъединена къмъ Молдова. Намѣренieto на българскитъ колонисти да създадатъ отъ земята на която живѣятъ една отдѣлна областъ, се е одобрявало и насърчавало отъ нѣкои тогавашни българи въ

Цариградъ. Допустима била възможността да се основе едноотдѣлно княжество или республика, достае да се отиде въ Парижъ и да се ходатайствува за това прѣдъ бѣлѣжитата по онуй врѣме френска дипломация. Прѣдполагало се е дори, че за князь на туй княжество или прѣдсѣдател на тая республика ще бѣде назначенъ отъ Високата Порта Князь Николай Конаки Вогориѣде, бившиятъ каймакаминъ на Молдова.

Тия съвѣти не сѣ могли да подѣйствуватъ върху сичкитѣ трима български пратеници; но тѣ сѣ направили силно впечатление на едного отъ тѣхъ — дѣда Димитра Паламаря. И до когато другитѣ двама — Николай Хорозовъ и дѣдо Марко Демировъ, рѣшили да се върнатъ въ Болградъ, дѣдо Димитъръ Паламаря, придруженъ отъ извѣстниятъ на читателя по лѣкъ емигрантинъ, тръгналъ за Парижъ.

За да се рѣши на тая постѣпка, дѣдо Димитъръ Паламаря е ималъ прѣдъ видъ още и увѣреніята на полякѣтъ емигрантъ, че ще го прѣдстави на сънародникѣтъ си Контъ Валевски, влиятеленъ държавникъ по онова врѣме прѣдъ Наполеона III ⁴¹⁾.

Дѣдо Димитъръ Паламаря не е успѣлъ да се прѣдстави на френскиятъ императоръ, но е билъ

приетъ на ауденция отъ министрътъ на външнитѣ работи, който му далъ сѣция отговоръ, както и посланницитѣ въ Цариградъ.

Когато да се прѣдстави на френскиятъ министъръ, дѣдо Димитъръ Паламаря е билъ съвѣтванъ да се подчини на нѣкои етикетни правила относительно до облѣклото. И понеже за неговитѣ херкулесови рѣце не се намѣриха готови рѣкавици, нито пѣкъ имаше такъвъ чудовищенъ калѣпъ, по който да се ушиятъ, паришкитѣ гантиери сѣ послужиха съ рѣцетъ на дѣда Димитра, на които ушиха толкосъ потрѣбнитѣ рѣкавици.

Дѣдо Димитъръ Паламаря се върна въ Болградъ. Другитѣ двама делегати — Николай Хорозовъ и дѣдо Марко Демировъ, слѣдъ като прѣстояха още нѣкое врѣме въ Цариградъ, се върнаха така сжщо въ Болградъ и сички заедно дадоха отчетъ за мисията си, прѣдъ тѣзи, които ги бѣха изпратили.

Не ще и дума, че българскиятъ колонисти не бѣха доволни отъ постигнатиятъ резултатъ. При сичко това, очакваха да видатъ какво ще бѣде бѣдѣщето поведение на молдовското правителство.

Загрижеността у молдовското правителство отъ размѣрнитъ на емиграцията бѣше голѣма. Незнаеше въче какво да прави за да спрѣ изселванието.

⁴¹⁾ Валевски (Флоранъ-Александър-Жозеф-Колонна графъ Валевки) френски дипломатъ, роденъ въ Полша 1810 г., починалъ въ Франция 1868 г., побоченъ синъ на Наполеона I отъ една полска дама. Като се е натурализиралъ въ Франция, достигналъ е да бѣде министъръ на външнитѣ дѣла въ врѣме на Наполеона III отъ Май 1855 год. до Януари 1860 г. Прѣдсѣдателствувалъ е париш-

киятъ конгресъ отъ 1856 год., въ който прѣдставителѣ на великитѣ сили изработиха паришкиятъ трактатъ отъ 18/30 Мартъ 1856 г. Въ Ноември 1860 год. е билъ назначенъ държавенъ министъръ на изящнитѣ изкуства, на който постъ е стоялъ до 1863 г. (B. La Grande Encyclopédie, томъ 31, стр. 1173, думата: Walevsky).

Подъ влиянието на прѣдставленията отъ великитѣ сили, въ слѣдствие оплакванията на българската депутация, молдовското правителство рѣши да даде ходъ на едно подирно средство, съ което разполагаше и съ което бѣше убѣдено, че ще спрѣ понататъшната емиграция.

Това средство бѣше слѣдното:

Молдовското законодателно събрание бѣше приело въ засѣданieto си отъ 7 Априль 1861 г. рѣшение, съ което се признаваха изцяло правата и привилегитѣ на българскитѣ колонисти. Князь Куза се двоуми дълго врѣме да утвърди или да не утвърждава рѣшеното рѣшение. защото още се надѣваше, че емиграцията ще спрѣ, безъ да се капитулира прѣдъ колониститѣ. Но когато послѣдваха настоятелнитѣ прѣдставления на великитѣ сили, Князь Куза се принуди да потвърди рѣченииятъ законодателенъ актъ. На 2 Августъ сжщата 1861 г. Князь Куза даде санкцията си. Едва тогасъ рѣшението на молдовското законодателно събрание прие сила на законъ.

За да се даде по-голямо значение на актътъ, за който е дума, молдовското правителство рѣши да се прочете тоя актъ въ Болградската катедрална църква на 6 Августъ 1861 г., слѣдъ богослужението. На 6 Августъ е празникътъ Св. Прѣображене, храмътъ на катедралната църква и въ тоя день се събиратъ за да слушатъ богослужението почти сички Болградски граждани. А за да се внуши на българитѣ, че правителството е благосклонно вѣче къмъ тѣхъ, прѣдставителя на властѣта, Болградскитѣ префектъ, възползуванъ отъ случа-

ятъ, че въ тоя сжщи день се е намиралъ въ градътъ Игуменътъ на Добровецкия мѣнастиръ, родомъ българинъ, поканилъ го да прочете на населението декретътъ на Князь Куза, съ който се утвърждаватъ правата и привилегитѣ на колониститѣ и да ги съвѣтства да прѣстанатъ вѣче да емигриратъ. Рѣченииятъ игуменъ прочелъ тържественно на събрания народъ слѣдниятъ декретъ:

Ние

Александъръ Иоанъ I,

по Божиата милость и народната воля

Господаръ

на сѣдиненитѣ княжества

Молдова и Влахия.

Върху рапортътъ на нашия министъръ статсъ-секретаръ на департамента отъ вътрѣшнитѣ дѣла и прѣдсѣдатель на министерския съвѣтъ подъ № 15913;

Като видѣхме рѣшението издадено отъ Молдовското законодателно събрание отъ 7 Априли настоящата година и което гласи: „споредъ съобщението, което даде министерството на вътрѣшнитѣ дѣла относително прѣселѣнието на българскитѣ колонии, Събранието опълномощава министерството да имъ обезпечи ненарушимо съхранение на правата, съ които сж се ползували въ врѣмето на присѣдинението“.

По силата на 14 членъ отъ Конвенцията отъ 7/19 Августа 1858 г.

Постановихме и постановяваме слѣдното:

I. Гореканзаното рѣшение на Събранието се утвърждава.

II. Възлага се на нашия Министъръ на вътрѣшнитѣ дѣла и

прѣдсѣдатель на съвѣта да тури въ дѣйствиѣ настоящиятъ декретъ.

Издаденъ въ господарската наша столица Букурещъ на 2 Августъ 1861 г. отъ Рождество Христово, а отъ нашето господаруване надъ съединенитѣ княжества въ година трети.

Александъръ Иоанъ.

Министъръ на вътрѣшнитѣ дѣла и прѣдсѣдатель на съвѣта на Молдова: А. Пано.

Слѣдъ прочитанието на тоя декретъ, спомѣнатиятъ игуменъ е говорилъ на събранитѣ богумощи и ги е съвѣтвалъ да прѣстанатъ да се изселватъ.

Игуменътъ, за който е рѣчь, е Негово Високо Прѣосвященство днешниятъ пловдивски Митрополитъ Натанаилъ.

По искането на пишуциятъ тия редове, Негово Високо-Прѣосвященство е билъ запитанъ за истинността на фактътъ, който едва що описахме. Почтенниятъ старецъ е благоволилъ да отговори: помня кога се отдѣли частъ отъ Бесарабія и се присѣдини къмъ Молдова; българскитѣ колонисти отъ молдовска Бесарабія се дигнаха тогава да отидатъ сички въ Русия, не искаха да останатъ въ Молдова. По онуй врѣме азъ живяхъ въ мѣнастири Добровецъ⁴²⁾ и по нѣкога отивахъ и въ

Болградъ. Веднѣжъ бѣхъ поканенъ отъ префектътъ въ Болградъ да говоря на населението въ църквата за да се не изселва, защото положението му въ нищо нѣма да се измѣни. Азъ сторихъ това въ единъ празниченъ день. Не помня обаче, да съмъ прочелъ или да се е челъ нѣкакъвъ декретъ.

Възможно е, Н. В. Прѣосвященство да е забравилъ, че е прочелъ декретътъ на Князь Куза. Ние отъ разкази знаемъ, че княжескиятъ декретъ, за който е рѣчь, е билъ прочетенъ на Болградскитѣ българи отъ дѣда Натанаила.

И слѣдъ декретътъ, за който е дума, емиграцията не се прѣустанови. Тя, както казахме и по-горѣ, се продължи и прѣзъ слѣдната 1862 г. Размѣритъ, до които стигна, сж извѣстни на читателя отъ цифритъ, които изложихме вѣче.

Ние спираме по-нататашниятъ си разказъ за тая емиграция съ намѣрението да се повърнемъ по-послѣ, когато ще описваме какъ сж билъ посрѣщани и настанявани врѣменно въ руска Бесарабія изселенцитѣ и какъ сж билъ изпращани отъ тамъ въ далечниятъ Кримъ, въ Таврическата губернія, за заселване на постоянно мѣстожителство.

Префектътъ Тинко бѣ, най-послѣ, уволненъ. Съ невѣрнитѣ си доносения, той заблуди молдовското правителство, а съ необмисленнитѣ си дѣйствия — причини сички оигѣни нещастия, които описахме. За да бждемъ справѣдливи къмъ тоя началникъ, нека спомѣнемъ и едно отъ добритѣ дѣ-

⁴²⁾ Добровецкиятъ мѣнастиръ се намира въ Молдова, Васлуйскитѣ окрѣги. Той е съграденъ отъ молдовскитѣ владѣтели Петъръ Рарешъ, който е господарувалъ отъ 1527 до 1538 и вториятъ отъ 1540 до 1546 г.

ла, които той допусна да станатъ въ негово врѣме.

Българекитѣ колонии, които се присъединиха къмъ Молдова по силата на парижкиятъ трактатъ отъ 1856 г., бѣха вложили подъ лихва въ Държавната Търговска Банка въ Одеса разни общински пари, икономисани прѣзъ врѣмето на руското господаруване, до войната отъ 1853—1856 г. Освѣнтъ тия суми, имаше и реквизиционни пари, които руското правителство бѣше изплатило на колониститѣ отъ рѣченитѣ колонии за дадени храни и добитѣкъ, както и за извършени работи въ Измаилската крѣпостъ, прѣзъ врѣмето на рѣчената война (1853—1856). Тия пари бѣха внесени въ гореказанната Банка за смѣтка на българскитѣ колонии присъединени къмъ Молдова. Сички тия пари събрани на купъ прѣдставляваха една сума около 350,000 рубли ⁴³⁾.

Прѣзъ 1860 г., прѣди да настанатъ въ Болградъ кървавитѣ събития, за които говорихме, колониялнитѣ власти пожелаха да си взематъ отъ Одеската банка паритѣ, които имаха вложени. За тая цѣль се издържаха нуждитѣ постановления. Префектътъ Тинко и двама колонисти редовно опълномощени отъ сичкитѣ колонии, ходиха въ Одеса и взеха частъ отъ горѣрѣченитѣ общински капитали. Друга частъ се взе по-послѣ, нѣщо, което ще имаме случай да обяснимъ въ течението на разказътъ си.

Въ Одеса, префектътъ Тинко и колониститѣ, които го придружаваха, се срѣцнаха и запознаха съ нѣкои отъ членоветѣ на та-

мошното българско настоятелство. Тия членове, особено Николай Хр. Палаузовъ, сж настоявали прѣдъ пратеницитѣ на българскитѣ колонии да отдѣлятъ една сума поне 30,000 рубли, да я оставятъ въ Одеската банка и отъ лихвитѣ ѝ да се издържатъ въ рускитѣ учебни заведенія четирма български младежи: двама отъ колонитѣ и двама отъ българскитѣ земи отъ самъ Дунава, тогава още подъ турско владичество. На туй настояване сж се съгласили пратеницитѣ на колониститѣ. Останало само да се оформи това пожертвование съ едно постановление отъ колонитѣ. Префектътъ Тинко не е могълъ да откаже на туй искане, защото въ Одеса, безъ помощта на Николай Хр. Палаузова, влиятеленъ прѣдъ властитѣ и учрежденията, едва ли щѣше да свърши успешно мисията си и да вземе отъ банката частъ отъ паритѣ на колониститѣ. Слѣдъ завръщането на колонисткитѣ пратеници въ Болградъ, сичкитѣ български колонии, като сж се научили за искането на Одеското Българ. Настоятелство, сж се съгласили да отпуснатъ просѣмото пожертвование и сж подписали нужното постановление.

За да дадатъ съгласието си за това пожертвование, колониститѣ отъ българскитѣ колонии присъединени къмъ Молдова, сж се допитали и до Ивана С. Иванова, който се е ползувалъ съ голѣмо довѣрие и влияние мѣжду тѣхъ. Ивановъ не само че ги е събѣждалъ да се съгласятъ, но е и залѣгналъ да се извърши този благодѣтеленъ актъ колкото е възможно по-скоро.

43) Сборникъ статей И. С. Иванова, Кишиневъ 1896, стр. 23 и 24.

Сумата отъ 30,000 рубли се вложи въ Одеската Банка. Отъ лихвитъ на тая сума се издържатъ и до днесъ въ рускитъ учебни заведения по четирма български младежи: двама отъ колонитъ и двама отъ общото българско отечество.

Имената на младежитъ отъ днешното българско княжество, които сж се учили въ рускитъ учебни заведения отъ лихвитъ на суммата отъ 30,000 рубли, пожертвувана отъ българитъ въ Бесарабия, читателя ще намъри въ изложението на Одеското Българско Настоятелство подъ надсловъ: Тридцатилѣтне дѣятелности Одесскаго Българскаго Настоятелства, отъ Н. Барсовъ, Одеса, 1895.

За това пожертвуване говори и българскиятъ историографъ Д-ръ К. Иречекъ.

Ето що казва той:

„Българскитъ колонисти прѣминали подъ Молдова, за възпоминание на благодаренията, които видѣха отъ Русия, жертвуваха единъ капиталъ отъ 30,000 рубли, отъ лихвитъ на който да се учать въ Русия четворица млади българи. Тая сума, а така сжщо и грижата да избира възпитаниитъ, се даде на Одеското Българско Настоятелство. Въ дѣлата на туй настоятелство отъ 1861 г. се пазн прѣписътъ отъ постановлението на колониститъ. За да се осъществи това пожертвуване е съдѣйствувалъ твърдъ много българинътъ Ив. С. Ивановъ, по прѣдварително съглашение съ Н. Х. Палаузова“ ⁴⁴⁾.

Слѣдъ уволнението на Тинко, молдовското правителство назначи за префектъ на Болградския окръгъ Янко Панаитеску, отъ гр. Галацъ, съгражданинъ и личенъ приятель на Князь Куза.

Янко Панаитеску бѣ разуменъ човѣкъ, смисленъ и тактиченъ управитель. Той стоя на чело на управлението около петъ години, до отричането отъ прѣстола на Князь Куза (11 Февруари 1866 г.).

На плачевнитъ резултати които даде емиграцията, Префектътъ Панаитеску гледаше съ съжаление. Той обикна полѣзното въ краятъ българско население и въ замѣна на това бѣ уважаванъ отъ сички. Отъ него по популяренъ началникъ изъ мѣжду ромънскитъ чиновници, не ще можемъ да спомѣнемъ въ разказътъ си.

За вземане новобранци отъ българскитъ колонисти за молдовската войска, никой повѣче не мислеше. Въпросътъ се считаше за уравниенъ. Чуваха се дори и мнѣния, че по-полѣзно би било за българитъ въ Бесарабия да дадатъ новобранци за войската, защото ще има съ врѣме войници и офицери, изучени на военното искусство, които единъ день, когато доде врѣмето да се освобождава България, ще потребѣватъ.

Разпаленъ распространитель на туй мнѣние бѣше търновецътъ Пантели Кисимовъ, който отъ 1862 г. живѣеше въ Болградъ.

Ето какъ описва той агитацията си:

„Другъ единъ въпросъ, много по-сериозенъ, бѣше развѣдувалъ колониститъ, въпросъ политически; именно за военната повинность, отъ която тѣ бѣха сво-

44) *Исторія Българъ отъ Д-ръ К. Н. Иречекъ, Одесса, 1878, стр. 752.*

бодни до тогава, а ромънското правителство искаше да имъ я наложи насилствено. Бѣхъ целъ въ вѣстниците за бунтуванията имъ въ Болградъ срѣщо мѣстнитѣ, изборнитѣ си власти, старшини и кметове, които и малтретирали страшно, за дѣто залѣгали да даватъ войници; но сега на мѣстото лично научихъ подробноститѣ на туй динашко тѣхно съпротивление, и открито въ лицето имъ думахъ:

— Ние, българитѣ въ турско, диримъ да добиемъ това право, да се изравнимъ по военното служене съ турцитѣ, и така постепенно да сполучимъ изравнение съ тѣхъ въ всички държавни права и длѣжности, а вие тукъ — въ християнска земя, избѣгвате най-първото средство за изравнение съ държавния елементъ.

— Насъ ни бѣше страхъ, възразяваха ми, че допустнато веднажъ това нарушение на привилегията ни ще повлече до свършенното изнасилване на всичкитѣ ни други колонистески права, каквито мѣстното население въ Румъния нѣма никакъ, и правителството намѣрjava да ги унищожи и да ни изравни съ него — да ни повлаши.

Безъ да оборвамъ този имъ принципаленъ аргументъ, азъ имъ прѣдставихъ несравнената полза за народа ни и за тѣхъ, прѣдъ фиктивната опасностъ за бѣдѣщето на колонистескитѣ имъ права, когато при леката военна служба въ Румъния би се изучили тѣхнитѣ момчета да маневриратъ съ орѣжието въ рѣка, или тѣзи които навѣрно би се стекли отъ България нарочно съ това желание. „Отечеството — думахъ имъ — ще има нужда отъ

войници упражнени. Най-послѣ, лесно бѣше по едно съглашение, да получите отъ правителството, въ видъ на привилегия, да си имате териториална войска — народна милиция само въ колониятѣ, — това още по-добрѣ щѣше да бѣде“.

Замисляха се на думитѣ ми, и единъ пѣтъ при по-дългъ разговоръ връхъ този прѣдметъ, старшината на Болградъ, Александъръ Узуновъ, ми поиска, и азъ му прѣдставихъ писмено изложение по тоя въпросъ и проектъ за едно такова съглашение.

А. Узуновъ, съжали, че сега е вѣче късно да се направи нѣщо. Той бѣше старъ човѣкъ, по съ младъ духъ, съ нови свърѣмненни идеи и съжаляваше, че се е пропусналъ добрия случай, когато наистина биха си устроили своя военна милиция⁴⁵⁾.

Добритѣ отношения мѣжду ромънското правителство и българскитѣ колонисти въ Бесарабия бѣха напълно възстановени. Префектътъ Панаитеску се бѣше прѣдалъ съ сичката си енергия и искренностъ да урежда края, който имаше нужда отъ сериозни подобрения. Българското население се успокои. Болградъ и българскитѣ села около него заживѣха новъ животъ, миренъ и спокоенъ.

Въ туй врѣме, кѣтътъ за който говоримъ е провинция съ чисто български колоритъ. И така си остана до края на ромънското господаруване.

За да подкрѣпимъ това твърдение, ще прибѣгнемъ до свидѣтелството на дѣда Пантели Кисимовъ.

45) *Българска Сбирка* отъ С. С. Бобчевъ, книга II, София, февруари 1902, стр. 101, 102.

... Но азъ прѣдпочетохъ ни, изъ цѣлия Балкански полуостровъ, бѣше прѣимущественно българско, за това и колониятъ се наричаха Български.

Самиятъ централенъ градъ носеше официалното си название Български градъ нарѣченъ тѣй отъ руситѣ — Болгаръ градъ — съкратено Болградъ. Такова бѣше то въ онова врѣме, 1862—65 г., както го намѣрихъ и оставихъ; такова шѣше и да си остане още за дълги вѣкове, ако политическитѣ промѣненія въ Балканския полуостровъ не бѣха привлѣкли по-голѣмата частъ отъ неговата интеллигенция, да се завърне на старитѣ си огнища въ освободена България, за да остави другата частъ да се изроди тамъ и да се слѣе съ мѣстнитѣ елементи. Пъстротата на това население, българско и по говоръ и по носия, бѣше, очевидна; въ него се намѣрѣаха, тѣй да кажа, прѣдставители отъ сички краища и отъ сички жгли на оная страна, която по сетѣвъ на 1878 г. получи историческото име: С. Стефанска България. . . .

... Съ една дума, българинъ изъ България, гражданинъ или селенинъ, можеше въ Болградъ да се счита като туземецъ и мѣжду своитѣ ⁴⁷⁾

Спокойствието на българския кжтъ въ южната частъ на Бесарабия ненадѣйно се наруши за нѣколко дни, прѣзъ лѣтото на 1863 г. Една чета полски възстаници, сформирани въ Турция, стѣпи въ територията на българскитѣ колонии.

Вѣлѣжки отъ историята на тая чета относително до сформирани

... Но азъ прѣдпочетохъ нѣтъния български жгълъ — Болградъ, централния градъ на българскитѣ колонии въ румънската Бесарабия, които по Парижкия трактатъ отъ 1856, току що бѣха присѣдинени на Молдова. Въ този жгълъ, съ първото ми още тамъ отиване, азъ намѣрихъ онѣзи важни за България нѣща, едно отъ които бѣше Болградската класическа гимназия, новооткрита на 1858 год., подъ наименованието: „Българско сръдоточно училище въ Болградъ“, съ изѣнния многоброенъ учителски персоналъ, начело съ Д. Мутевъ, за директоръ. Въ тѣзи българска сръднина азъ рѣшихъ да се установя; въ нея виждахъ, че ще намѣря второ отечество и обаянията, отъ каквито бѣхъ се лишилъ, а имахъ въ изгубеното вече отечество, България; по население, езикъ, обичаи и пѣсни народни, по църквитѣ и училищата, по обилѣклото на хората и по всичко, тукъ бѣше българска страна; официалниятъ езикъ, молдованскиятъ, каквото название тогава носѣше, се чуваше само въ канцелариятъ на правителствениятъ учреждения и нищо не прѣчаше, този край да има почти съвършено български колоритъ. И азъ се установихъ въ Болградъ на поселение. станахъ български колонистъ“⁴⁶⁾.

И по надолу:

„Населението на колониятъ въ Бесарабия, привлечено тамъ отъ руско-турскитѣ периодически вой-

46) *Българска Сбирка* отъ С. С. Бобчевъ, книжка I, София, Януари 1902, стр. 16.

47) *Българска Сбирка* отъ С. С. Бобчевъ, книжка II, София 1903, стр. 99.

рането ѝ, походът ѝ и сблъскването ѝ с ромжиската войска, ще прѣдадемъ на-късо като се водимъ отъ съчинението на Зигмунда Милковски подъ заглавие: *W Galicji i na Vschodzie* (Въ Галиция и на изтокъ), печатано въ Познань, на 1880 г.

Милковски, авторътъ на споменатото полско съчинение, е въ сѣщото врѣме и началникъ на четата. Той е прѣдводителствувалъ четата и се нарича полковникъ. Въ качеството си началникъ на тая чета, Милковски е не само очевидецъ, но и главенъ дѣецъ въ събитието, което хроникираме. Ето защо ние ще се рѣководимъ отъ описанието на Милковски като го съгласимъ и допълнимъ съ онова, което знаемъ отъ устнитѣ разкази на другъ единъ очевидецъ, българинъ, за когото ще спомѣнемъ по-долу.

Сформирана отъ полски емигранти въ вѣтрѣшността на турската държава, четата на Милковски се събра въ гр. Тулча (Доброджа), качи се на единъ австрийски параходъ, прѣплува Дунавъ и слѣзе на лѣвия му брѣгъ, срѣщо градеца Исакча, близо до българската колония Сатуново, съ намѣрение да прѣмине прѣвъ ромжиска Бесарабия и Молдова, да върви по-край руската граница, да навлѣзе въ Русия и отъ тамъ въ Полша и да даде помощъ на възстаналитѣ по онова врѣме поляци. Четата броеше 213 души въоръжени ратника.

Още отъ Тулча, Милковски изпрати до ромжиското правителство и до нѣкои отъ вѣстниците въ Букурещъ прокламация, съ която казваше, че ще прѣмине прѣвъ ромжиската държава

като приятель и апелираше да бѣде пропуснатъ безпрепятствено защото отивалъ да помогни на възстаналитѣ си братя. Сметката на Милковски бѣше слѣдната: когато стигне прокламацията му въ Букурещъ, той да бѣде вѣче заедно съ четата си на ромжиска територия.

Ромжиското правителство узна на врѣме за прѣминаването на четата и тутакси изпрати отъ гр. Измайлъ войска на чело съ полковникъ тѣ Калинеску, за да настигне четата, да я обезоръжи и да я върне тамъ, отъ кѣдѣто идѣше. Отъ това разпореждане на ромжиското правителство се виждаше, до колко прокламацията на полския полковникъ бѣше повлияла.

Полската чета бѣ достигната отъ ромжискиятъ отрядъ надъ българската колония Етулия. Началникътъ на ромжиския отрядъ, полковникъ Калинеску, изпрати при прѣдводителя на четата въ качество на парламентѣоръ майорътъ Скулети съ двѣ искания: 1) четата да се спрѣ на мѣстото и да не напредва и 2) прѣдводителътъ ѝ да дойде при полковникъ Калинеску, за да се разговарятъ.

Милковски, безъ да спрѣ вървежътъ на четата си, се върна самъ на дирѣ, задъ крайнитѣ редове на четата, и се срѣсна съ началникътъ на ромжискиятъ отрядъ, който вървеше на чело на отрядътъ си. Ромжискиятъ отрядъ вървеше вѣче по стѣпкитѣ на полската чета. Двамата началници се поздравиха по военному и трѣгнаха успоредно.

Полковникъ Калинеску като съобщи на Полковника Милковски заповѣдитѣ, които имаше отъ правителството си, добави му:

— Искамъ още сега да сложите оръжието си и да се завърните въ Турция.

— Не. Отговори Милковски и прибави: Доброволно никога, само съ сила.

— Силата я имамъ, казалъ Калинеску и посочилъ на отрядътъ си.

— Опитай се, Полковниче, отговорилъ Милковски.

— Имамъ заповѣдъ, азъ съмъ солдатинъ, рѣкълъ Калинеску.

— И азъ имамъ заповѣдъ и азъ съмъ солдатинъ, отвърналъ Милковски.

И като изрѣкълъ тия думи, Милковски салтиралъ ромжнскиятъ полковникъ, прѣпусналъ конятъ си, явилъ се прѣдъ четата си и продължилъ пътя си.

Тая срѣща е станала въ пристѣствието на Георги П. Грекова, тогава прѣводачъ при старшината (субпрефектътъ) на Кахуло-Прутския окръгъ. Прѣводачътъ Грековъ е билъ изпратенъ отъ началството си съ поръчка да придружава ромжнскиятъ отрядъ и ако стане нужда да служи за прѣводачъ. При срѣщата на Полковника Калинеску съ Полковника Милковски не е станало нужда отъ услугитъ на Грекова, защото двамата военачалници сж се обяснявали на френски.

Георги П. Грековъ сега, когато пишемъ тия редове, е нашъ съгражданинъ, жителъ Софийски. Той е придружавалъ ромжнскиятъ отрядъ въ цѣлиятъ му походъ до деньтъ когато полската чета сложи оръжието си. Отъ неговото свидѣтелство, както бѣлжимъ и погорѣ, ние ще се ползуваме въ описване по-нататъшната история на тая чета.

Четата вървеше съ усиленъ маршъ. Тя бързаше да прѣмине р. Прутъ и да навлѣзе въ Молдова. Веднажъ влѣзла въ гористата Молдова, тя можеше да се укрива и да слѣдва пътя си по-еигурно и по-безопасно.

Ромжнскиятъ военачалникъ разбра това намѣрение. Трѣбваше да се дѣйствува бързо и да се обезоръжи полската чета още въ бесарабскитъ полета, прѣди да е минала Прута.

За постигането на тая цѣль, ромжнскиятъ военачалникъ поиска да му се доставятъ каруци, на които да качи войницитъ си и да достигне по-скоро четата. Прѣводачътъ при старшината на Кахуло-Прутския окръгъ, Георги П. Грековъ, се разпореди за пристигането на потрѣбнитъ каруци и нужната за войската храна отъ близнитъ български колонии: Караагачъ, Етулия, Чешмеклой, Вълканещи, Болбока, Имлуцита, Курчий и др. Българскитъ колонисти отъ поименуванитъ колонии дадоха каруци, въргнати съ по два и три коня и донесоха нужнитъ провизии. Каруцитъ и провизиитъ пристигнаха по-скоро отъ колкото се прѣдполагаше. Отрядътъ трѣгна послѣдвайтъ отъ каруцитъ на колониститъ. Той вървеше все по стѣпкитъ на четата. Четата се спря да ношува при молдованското село Кошдангалий; тамъ се спря и ромжнскиятъ отрядъ. Четата, за сѣки случай, бѣше се разположила въ лозята край селото.

Ромжнскиятъ военачалникъ направи потрѣбнитъ разпореждания и взе нужнитъ мѣрки за да се обиколи отъ сѣкждъ полската чета.

Настѣпи сутринята на 3 Юли 1863 г.

Поляцитъ се наредиха за отбрана, ромжнитъ взеха положението на нападатели. Сячко бѣше готово за да се почне боятъ.

Ромжнскиятъ военачалникъ още веднѣжъ е искалъ да избѣгне кръвопролитнето и пожелалъ да се срѣщне съ прѣдводителя на полската чета. Срѣщата станала. Полковникъ Милковски останалъ непоколѣбимъ и заявилъ повторно, че само на силата ще остѣпи.

— Je vous égarerai, билъ подирнитъ думи на полковникъ Калинеску.

На туй мѣсто трѣбва да отбѣлжимъ, че ромжнскиятъ отрядъ състоеше отъ около 2000 войника.

На часътъ 11 се почналъ боятъ и е траялъ до часътъ 2 слѣдъ обѣдъ.

Ние нѣма да описваме подробно боятъ. Ще се ограничимъ да спомѣнемъ само резултатитъ му. Поляцитъ сѣ имали 6 души убити и 14 ранени, отъ които 7 тѣжко. Отъ ромжнитъ сѣ паднали убити около 40 души, а ранени повѣче отъ 100. Самъ полковникътъ Калинеску като е видѣлъ, че трѣбачътъ му е убитъ, напустналъ бойното поле и се отдалечилъ на безопасно мѣсто. Майорътъ Стериянъ взелъ командата на отрядътъ. За честта на поляцитъ ще трѣбва да кажемъ, че сѣ сражавали храбро и не сѣ отстъпили отъ позициитъ си. Ромжнската млада войска, не помирилася още барутъ, като е видѣла жертвитъ, които дава, се е разбѣгала. Съ голѣми усилия, началникътъ на отрядътъ е могаль да спрѣ бѣгающитъ войници. Боятъ се свършилъ, за да се не повтори вѣче. Още по-голѣми сѣ билъ усилията на майорътъ Стериянъ да придума войската да заобиколи

отново полската чета. Най-послѣ, четата била отново заобиколена.

Станала нова срѣща мѣжду опитавшитъ щастieto си военачалници.

— Е, какво направихме? попиталъ полковникъ Калинеску противникътъ си.

— Туй, което пожелавте, отговорилъ полковникъ Милковски.

Послѣдвало съгласие да се не биятъ два дни. Това станало по искането на полковникътъ Калинеску. По сичка вѣроятностъ, ромжнскиятъ военачалникъ е искалъ да спѣхели врѣме до-кѣтъ му пристигне подкрѣпление. Сѣщиятъ день раненитъ и умрѣлитъ билъ прибрани: раненитъ да имъ се даде нужната помощ, умрѣлитъ — да се закопаятъ.

Началникътъ на полската чета се бѣше съгласилъ на примирието за да извърши едно коварство: на 4 срѣшу 5 Юли четата се промъкна мѣжду ромжнската стража, незабѣлѣвана отъ тая подирната, и продължи пътя си.

На 5 Юли сутринята, когато четата се отдалечаваше съ усиленъ ходъ, ромжнскиятъ отрядъ видя, че позициитъ на полската чета сѣ испразднени.

Отрядътъ тоя пѣтъ се качи на каруцитъ и се впусна по диритъ на изчезналата чета. Българскитъ колонисти караха бързитъ си коне и застигнаха четата къмъ молдованското село Рѣнзеши. Въ Рѣнзеши бѣше успѣла да пристигне и друга ромжнска войска, която идѣше на срѣща отъ градоветъ Текучи и Вжрладъ. Положението на полската чета бѣше станало извънмѣрно трудно; тя се намиралъ мѣжду два отряда. Нѣмаше какво да прави: или трѣбваше да сложи оружieto си

или да бъде унищожена отъ двата ромънски отряда.

Четата сложи оржиято си и се прѣдаде. Това стана на 6 Юли 1863 год.

Заслугата на българскитѣ колонисти въ тоя походъ бѣше отъ голѣмо значение; тя се оцѣни отъ ромънското правителство. Князь Куза изрази благодарността си къмъ българскитѣ колонисти съ слѣдниятъ декретъ:

Александъръ Иоанъ I

Съ милость Божия и народна воля

Господарь

на

Съединенитѣ Княжества.

На сички сегашни и въ бѣдѣ здраве.

Повѣдѣнието, достойно за сѣка похвала, което показаха жителитѣ отъ бесарабскитѣ колонии и ревността, съ която доставиха сичкитѣ улеснения, нужни за ромънскитѣ войски, по случай отпѣжданieto на една чета Поляци, които бѣха минали съ въоръжена рѣка въ ромънската земя, придобива на тия жители правото на нашата признателность и ние имаме удоволствието да потвърдимъ това тѣхно патриотическо повѣдѣние и да имъ изкажемъ тѣлната наша благодарность.

Издаденъ въ Котрочени, на 14 Юли 1863 г. № 666.

Александъръ Иоанъ

Министъръ, Прѣдседателъ на Министерския съвѣтъ: Н. Крецулеску.

Тоя декретъ се разпрати на сѣкѣтъ изъ българскитѣ колонии. Пишущиятъ тия редове е видѣлъ тоя декретъ напечатанъ, по-

ставенъ въ рамки и окаченъ въ общинскитѣ канцеларии изъ българскитѣ колонии. Прѣводачѣтъ при Кахуло-Прутскиятъ старшина, Георги П. Грековъ, при единъ екземпляръ отъ тоя декретъ, знакъ на особенно внимание и благодарность за принесенитѣ услуги.

Както знае читателя отъ разказѣтъ ни, префектѣтъ Тинко и двама Болградски колонисти бѣха ходили прѣзъ 1860 г. въ Одеса и бѣха взели отъ Одеската Банка една часть отъ паритѣ, които колониститѣ имаха вложена тамъ.

За да се прибере и естатъка на паритѣ, които колониститѣ имаха още въ Одеската Банка, испратени бѣха отъ страна на тия колонисти, като тѣхни пълномощници, префектѣтъ Панаетеску и Болградскитѣ колонисти Хаджи Георги Радионовъ и Иоанъ С. Титоровъ, родителѣтъ на пишущия тия редове. Това е било прѣзъ 1863 година. Паритѣ, които тия пълномощници донесоха въ Болградъ, ние незнаемъ колко бѣха, но знаемъ, че останаха още въ Одеската Банка колонистки пари, които се взеха по-послѣ, нѣщо което ще обяснимъ по-долу. По голѣмата часть отъ паритѣ, които се донесоха прѣзъ 1863 година, послужиха за капиталъ, съ който се основа Колониялниятъ Банкъ въ Болградъ.

За учредяването на тоя Банкъ искаме да кажемъ нѣколко думи.

Прѣди сичко ще трѣбва да спомѣнемъ, че префектѣтъ Панаетеску има несъмнѣни заслуги въ учредяването на това кредитно учреждение, което съществува и днесъ и което е една истинска земеделѣлческа каса въ края. Основниятъ капиталъ на това учреждение е билъ първоначално

отъ 100,000 рубли ($100,000 \times 2.67 = 267,000$ лева, сегашни пари). Днесъ, слѣдъ 40 години, тая каса има единъ капиталъ отъ около 400,000 рубли ($400,000 \times 2.67 = 1,068,000$ л., сегашни пари).

Уставътъ на тоя Колонияленъ Банкъ се състави прѣзъ 1864 г. на български и ромънски езици. Неговото дословно съдържание отъ българския му текстъ, е слѣдното:

Уставъ

за учреждаване Колонияленъ Банкъ.

1. За да се направи едно улеснение на колониститѣ да добиватъ потребното количество пари чрезъ заемъ за своитѣ хозайствени потребности и за разширението на промишлеността, а така ежщо и за да се отстрани трудността, която се срѣща отъ тѣхъ въ това отношение, учреждава се единъ Банкъ подъ название: Болградски Колонияленъ Банкъ.

2. Този Банкъ ще се състави отъ слѣднитѣ капитали:

а) отъ икономисанитѣ суми, които ще оставатъ отъ общинскитѣ капитали;

б) отъ общинскитѣ капитали, които сѣ приети до сега и ще сѣ приематъ въ бѣдѣще отъ Одеския Банкъ;

в) отъ капиталитѣ, които ще сѣ внасятъ отъ колониститѣ на процентно приращение;

г) отъ сиротски пари; и

д) отъ оброчни суми.

3. Този Банкъ ще бѣде подъ управлението на трима членове, които ще сѣ избиратъ отъ общинитѣ.

4. Членоветѣ трѣбва да бѣдатъ избрани измежду състоя-

телнитѣ, добросъвестнитѣ и съ честно поведение колонисти, съ срокъ за три години. А за да се управлява въ Банкътъ кореспонденцията, счетоводството и книгитѣ, трѣбва да има единъ бухгалтеръ, избранъ отъ самитѣ членове и потвърденъ отъ Колониялното Управление (префектурата), на когото ще се плаща жалование по усмотрението на членоветѣ.

5. Сичката кореспонденция на Банкътъ и паричнитѣ книги ще се водятъ на Молдовски и Български езици.

6. Отъ Банкътъ ще иматъ право да заематъ пари само колониститѣ отъ 10 до 70 рубли и те само ония, които дадѣтъ двама поръчителни, хозии състоятелни. Поръчителната подписка ще бѣде завѣрена отъ мѣстниятъ селски приказъ (селско-общинско управление), отъ кѣдѣто е заемателятъ. Селскиятъ приказъ е длъженъ прѣдварително да се удостовери, както заради състоянието на заемателя, така и за поръчителитѣ и слѣдъ туй поръчителната ще се прѣдставя чрезъ **окражнитѣ прикази** (околийскитѣ управления), които **ще се отнасятъ** писмено до Банкътъ и ще ходатайствуватъ за да се направи на просителя исканиятъ заемъ.

7. Отъ Банкътъ може да земе пари и цѣла община, но трѣбва прѣдварително да се състави постановление, въ което да се задлѣжатъ сички колонисти единъ за други да отговарятъ. Такива постановления трѣбва да се одобряватъ отъ околийскитѣ управления.

8. Банкътъ ще прави заеми на общинитѣ само за слѣднитѣ нужди:

а) за разработването и подобряването на негодната земя;

б) за направяне въ колониятъ нѣкои нужни общественни постройки; и

в) за различни други общественни подобряния.

9. Докътъ заемателятъ не изплати първиятъ си дългъ, Банкътъ не ще може да отпуща на сжщото това лице други пари.

10. Както членоветѣ на Банкътъ, тъй и другитѣ служащи въ него лица, нѣматъ право да заематъ и най-малката сума пари.

11. Сега за првъ пътъ сѣкой единъ колонистъ може да заеме отъ Банкътъ пари, но не повече отъ 10 до 70 рубли, както е казано по-горѣ, тъй като Банкътъ за сега ще се състави отъ малка една сума, а подиръ, когато се увеличи капиталътъ, ще се отпуща и по-голѣмо количество.

12. Сумитѣ, които ще се даватъ на нѣкои общини споредъ постановленията имъ, трѣбва да сж разпредѣлени тъй щото да се падне на сѣки колонистъ не повече отъ 5 рубли.

13. На сѣки колонистъ или цѣла община ще се отпущатъ суми съ срокъ отъ три мѣсеца до една година.

14. За сумитѣ, които ще дава въ заемъ на колониститѣ, Банкътъ ще взема лихва 10%; а сумитѣ, които разни лица ще внасятъ на процентно приращение, Банкътъ ще плаща 6%.

15. Заемателятъ ще изплаща лихвитѣ въ Банкътъ слѣдъ изтичането срокътъ на заемътъ.

16. Ако нѣкой отъ заемателитѣ има срѣдство да изплати дългътъ си прѣди срокътъ, Банкътъ е длъженъ да приеме не само сичката сума, но и по части, до-

кътъ се изплати сичкиятъ дългъ, съ принадлежащитѣ се лихви.

17. Банкътъ ще бѣде отворенъ два пѣти прѣзъ седмицата: въ петъкъ и сжбота, а по нѣкога, когато има нужда, и по често.

18. Членоветѣ и другитѣ служащи лица въ Банкътъ не могатъ да сж поржчители за други лица, когато правятъ заеми отъ Банкътъ.

19. Така сжщо не могатъ да ставатъ поржчители за нѣкой заемателъ онѣзи лица, които сж длъжници на Банкътъ, а така сжщо и онѣзи, които веднѣжъ сж станали поржчители.

20. Селскитѣ и околийски управления сж длъжни да изслѣдватъ както за заемателятъ, а така сжщо и за поржчителитѣ, да не бѣдатъ нѣкои расточителни хора за да прახосатъ паритѣ, които искатъ да заематъ.

21. Даването на исканата сума трѣбва да стане въ сжщиятъ день когато послѣдва искането.

22. За да знае сѣки заемателъ кога именно трѣбва да изплати заемътъ и колко лихви се припадатъ на приетата сума, ще му се даде отъ Банкътъ една печатна смѣтка и освѣнъ това ще му се съобщи и устно при приеманieto на паритѣ.

23. Заемитѣ, които ще искатъ общинитѣ, ще ставатъ по слѣдниятъ начинъ:

а) общината е длъжна да състави постановление за заемътъ, въ което да се обясни за каква именно нужда или потрѣба взема тия пари на заемъ;

б) това постановление като го потвърди мѣстното общинско управление, трѣбва да го прѣдстави въ околийското управление:

в) околийското управление като приеме това постановление, длъжно е да направи слѣдното: 1 да се удостовѣри да-ли исканиятъ заемъ е за въ полза на общината; 2 състоятелна ли е общината за да изплати исканата сума на срокъ; 3 може-ли Банкътъ безпрепятствено да отпусни исканиятъ заемъ и 4 като се удостовѣри за горѣизложеното, околийското управление съставя протоколъ, който заедно съ постановлението на общинана прѣдставя въ Банкътъ.

24. Ако Банкътъ не слѣдва изправно редътъ относително до извършването заемитѣ на колониститѣ, тия подирнитѣ иматъ право да се оплакватъ въ колониялното управление и Министерство-то на финанситѣ.

25. Банкътъ е длъженъ единъ седмица прѣди да настѣпни срокътъ на заемътъ, да съобщи на околийското управление, което въ сѣщиятъ часъ обявява на заемателятъ или на порчителитѣ му за приближаването на срокътъ; въ противенъ случай, сирѣчь ако околийското управление не заста-ви да си изплатятъ дългътъ. Банкътъ има право да се отнесе до колониялното управление.

26. Като изтече срокътъ на заемътъ, заемателятъ е длъженъ тозъ часъ да се яви въ Банкътъ и да изплати сумата съ лихвитѣ.

27. Съка монета, която се дава и приема отъ Банкътъ, ще се брой на грошове, по правител-ственниятъ курсъ.

28. Ако нѣкой отъ длъжницитѣ на Банкътъ не си изплати дългътъ на срокъ, ще се взематъ противъ него онѣзи мѣрки, които еж взиматъ за събиранieto не-доборитѣ къмъ хазната.

29. За да се води изправно паричната отчетностъ въ Банкътъ, съка година ще се набавятъ нуж-нитѣ напечатани книги.

30. Сичкитѣ разходи въ Бан-кътъ като: наемъ за здание, отопление, освѣщение, заплати на чиновницитѣ и др. ще бждатъ за смѣтка на Банкътъ, за което съ-ка година ще се състави бюджетъ, който ще се утвърждава отъ коло-ниялното управление.

31. Сичкитѣ книги, въ които ще се записва приходътъ и раз-ходътъ на капиталитѣ, трѣбва да бждатъ прѣброени, провѣрени и подпечатани отъ колониялното уп-равление.

32. Членоветѣ съки мѣсець трѣбва да провѣрватъ капита-литѣ въ Банкътъ и за резулта-тътъ да съставятъ актъ, който ще прѣдставятъ въ колониялното управление. Тоя актъ ще се съоб-щава отъ колониялното управле-ние за знание на сичкитѣ общини.

33. Слѣдъ изтичанieto на съка година, членоветѣ сж длъжни да правятъ смѣтка за сичкитѣ опе-рации на Банкътъ и да я прѣд-ставятъ чрѣзъ колониялното уп-равление въ Министерството.

34. Управляющиятъ български-тъ колонии (префектътъ) има пра-во въ съко врѣме да прави ревизия както на сумитѣ, а така сж-що и на книгитѣ на Банкътъ.

35. Банкътъ нѣма право да от-пуска пари подъ лихва на другъ лица, освѣнъ на колониститѣ и

36. Слѣдъ три години, ако об-щинитѣ пожелаятъ да измѣнятъ тѣзи постановления, прѣдоставя имъ се право да ги замѣнятъ съ други, споредъ нуждитѣ и по тѣх-но усмотрѣние.

Тоя уставъ се приготви слѣдъ донасянето на паритѣ отъ Одес-

ката Банка и се изпрати на централното правителство за утвърждение. Заглавието отъ ромжнскиятъ му текотъ бѣше: *Asedement pentru firmarea Pânsei Coloniale din Belgrad*. На 8 Мартъ 1864 г. Болградскиятъ префектъ прие отъ Министрътъ на Финансите телеграма подъ № 7790, съ която се разрѣшаваше да се открие Колониялниятъ Банкъ и да започне операциитъ си съгласно съ проекто-уставътъ. Въз основа на това министерско прѣдписание, Колониялниятъ Банкъ се откри и отъ 3 Априли, същата 1864 г., почна да отпуска заеми.

Четири години по-послѣ уставътъ на Колониялниятъ Банкъ се утвърди.

Ето княжескиятъ декретъ, съ който се утвърди рѣчениятъ уставъ:

Каролъ I.

Съ милость Божия и народна воля

Господаръ на Ромжнитъ.

На сички сегашни и въ бѣдѣ ще здраве.

Върху рапортътъ на нашия Министръ, Статсъ — Секретаръ на департаментътъ на Земледѣлието, Търговията и Обществениитъ Згради, подъ № 4767.

Като имаме прѣдъ видъ съставениятъ уставъ за учредяването Колонияленъ Банкъ въ Болградъ;

Като имаме прѣдъ видъ постановлението на Нашия Министерски Съвѣтъ отъ 4 Юни, съ което се одобрява рѣчениятъ уставъ,

Постановихме и постановяваме слѣдното:

I. Спомѣнатото постановление на Министерския Съвѣтъ се утвърждава.

II. Разрѣшава се на Колониялниятъ Банкъ въ Болградъ да дѣйствува по съставениятъ Уставъ, който се утвърждава всѣцѣло.

III. Нашиятъ Министръ, Статсъ-Секретаръ на департаментъ на Земледѣлието, Търговията и Обществениитъ Згради, се натоварва да приведе въ изпълнение настоящиятъ декретъ.

Издаденъ въ Букурещъ на 10 Юни 1868 г., № 961.

Каролъ

Министръ, Статсъ-Секретаръ на департаментъ на Земледѣлието, Търговията и Обществениитъ Згради, П. Доничъ.

Първитъ трима членове избрани отъ колониятъ за да управляватъ Колониялниятъ Банкъ въ Болградъ, бѣха Болградскитъ колонисти: Николай Парушовъ, Хаджи Петъръ Тивчевъ и Иванъ Николаевъ. Послѣдующи членове на сѣщия Банкъ подиръ горѣказанитъ трима, прѣзъ епохата за която се отнася разказътъ ни, бѣха: Димо Атанасовъ, Степанъ Бондаревъ, Степанъ Бойдашевъ, Михаилъ Г. Радионовъ, Николай Илиевъ, колонисти отъ Болградъ и Тодоръ Гроздевъ, колонистъ отъ колонията Каракуртъ.

Първиятъ Буххалтеръ на Колониялния Банкъ бѣ Болградскиятъ колонистъ Георги П. Грековъ, бившиятъ прѣводачъ при Кахуло-Прутскиятъ старшина. Слѣдъ него е билъ назначенъ Болградскиятъ колонистъ Иванъ Начевъ, който е билъ замѣстень отъ Степана Сухопаренко, колонистъ отъ колонията Вайсалъ. Слѣдъ Сухопаренко, е билъ назначенъ отново Иванъ Начевъ. Това е било прѣзъ

1867 година. Иванъ Начевъ е стоялъ на тая длъжностъ до 1870 год. когато, както знае читателя, е билъ назначенъ старшина (sub-rgr-fect) на Измаилската околия. Слѣдъ като е билъ замѣстенъ въ длъжността старшина, Иванъ Начевъ е билъ отново назначенъ, за трети пѣтъ, на длъжността Буххалтеръ на Колониялниа Банкъ. на които длъжностъ е стоялъ до края на живота си († 1897).

Кредитното учреждение, за което се отнася разказътъ ни, имаше два печата, съ които подпечатваше книгата си, единиятъ за ромънската кореспонденция, а другиятъ — за българската. Българскиятъ печатъ имаше по срѣдата си ромънскиятъ отъ онова врѣме гербъ, състоящъ отъ волска глава съ звѣзда мѣжду рога, символътъ на молдовската държава и орелъ държащъ кръсть съ човката си, символътъ на влашката държава; а около гербътъ слѣдниятъ надписъ: Колониялниятъ Банкъ въ Болградъ.

За да се съгласи за учреждаването на Колонияленъ Банкъ въ Болградъ, ромънското правителство е било повлияно и отъ слѣдниятъ фактъ, който говори твърдъ много за чувствата на българските колонисти къмъ правителството и държавата, на която бѣха граждани,

Прѣзъ 1863 г., когато се донесоха колонисткитъ капитали отъ Одеския Банкъ, ромънското правителство имаше нужда отъ пари. За да посрѣщне тая своя нужда, рѣченото правителство, чрѣзъ тогавашниятъ префектъ Янко Панаитѣску, любимецътъ на българските колонисти, се отнесе до шрвенцитъ отъ колонитъ и до

тогавашнитъ народни прѣдставители и поиска единъ заемъ. Колониститъ, както и тѣхнитъ народни прѣдставители се съгласиха на това предложение. Заемътъ бѣше отъ 1,050,374 гроша и 10 пари тогавашенъ правителственъ курсъ или 389,027 лева днешни пари. Тоя заемъ се повърна отъ ромънското правителство още прѣзъ есенъта на 1863 год. както отъ сумитъ, които постѣпиха отъ поземелниятъ данѣкъ на тия колонисти, а така сѣщо и отъ други приходи на държавата.

Едновременно съ повръщаннето на паритъ взети на заемъ, ромънскиятъ Министъръ на Финанситъ, съ прѣдписанието си подъ № 25244, отъ Октомври 1863 г., до Болградскиятъ префектъ, изказа благодарността на правителството къмъ колониститъ съ слѣднитъ думи: „Чувството отъ добра воля, съ което колониститъ и господа народнитъ прѣдставители сѣ се движили по случай заемътъ и изплащането поземелниятъ данѣкъ за текущата година, е едно чувство достойно за сѣка похвала и отговаряюще напълно на довѣрието, на което колонитъ сѣкога сѣ се радвали отъ страна на правителството“.

Народнитъ прѣдставители, за които става дума въ цитираното министерско прѣдписание бѣха болградскитъ колонисти: Николай В. Казанакли и Иванъ С. Титеровъ, нашиятъ родителъ.

За да се не повръщаме още веднѣжъ, ще спомѣнемъ имената на сички лица, които бѣха народни прѣдставители въ народното събрание (долната камара) прѣзъ врѣмето на ромънското господаруване въ краятъ. Отъ

нашия разказъ читателя знае за първиятъ народенъ прѣдставитель Димитъръ В. Ромовъ, за когото говорихме вече (стр. 137 и 138). Слѣдъ него, въ разни врѣмена, сж били народни прѣдставители болградскитѣ колонисти: Николай Хорозовъ, спомѣнатитѣ по-горѣ: Николай В. Казанакли и Иванъ С. Титоровъ и слѣдъ тѣхъ: Георги Князевичъ, Василь Парушовъ, Михаилъ Г. Радионовъ, Николай Атанасиу и Степанъ В. Парушовъ.

Отъ сички тия лица само двѣ сж живи днесъ. Тѣ сж Георги Князевичъ въ Болградъ и Михаилъ Г. Радионовъ въ София.

Отъ избираемитѣ за народни прѣдставители въ народното събрание (*Adunarea Națională*), не се искаше имущественъ или образователенъ цензъ; а отъ избираемитѣ за сенатори въ ромѣнскитѣ сенатъ (*Senatul Român*), се искаше имущественъ или образователенъ цензъ или най-послѣ, избираемиятъ да е билъ народенъ прѣдставитель въ обикновенното народно събрание прѣзъ три сесии. Отъ Болградскитѣ окрѣгъ, който избираше и двама сенатори, само едно лице имаше цензъ и то е бивало постоянно избирано за сенаторъ, слѣдъ 1866 година. Това лице бѣше Николай Хорозовъ. Цензътъ на тоя Болградски колонистъ бѣше: депутатството му прѣзъ три сесии.

Народнитѣ прѣдставители се наричаха на ромѣнски: *representanți naționali* или просто *deputați*, а сенаторитѣ — *senatori*.

За народни прѣдставители и сенатори отъ Болградскитѣ окрѣгъ сж били избирани и други лица, ромѣни, едни отъ тѣхъ прѣгоржчани отъ правителствата, които сж се мѣнявали по онова врѣме въ ромѣнското княжество, а други кандидатирувани направо отъ колониститѣ, като познати тѣмъ и полѣзани да защищаватъ интереситѣ имъ. По-видни отъ ромѣнитѣ, които бѣха спѣчелили довѣрието на българскитѣ колонисти и сж били избирани, сж слѣднитѣ: Аристиде Паскалъ отъ Букурещъ и Тодоръ Болдуръ Лацеску отъ Яшъ, народни прѣдставители и Янко Дешлиу отъ Букурещъ, сенаторъ. Тодоръ Болдуръ Лацеску е билъ префектъ въ Болградъ и се бѣше заселилъ тамъ. За него вече спомѣнахме (стр. 119). Янко Дешлиу бѣше принесълъ на колониститѣ важна услуга, която описахме по-горѣ (стр. 118).

За заемътъ отъ 1,050,374 гроша и 10 пари, спомѣнава и Николай Хорозовъ въ своятъ Мемоаръ за състоянието на колониститѣ отъ ромѣнска Бесарабия писанъ на ромѣнски езикъ и прѣдставенъ на регенството, което се състави слѣдъ абдикирането на Князь Куза. Въ мемоарътъ си, Хорозовъ казва, че тоя заемъ билъ даденъ съ лихва отъ 5%, когато ромѣнското правителство прѣдлагало 10%.⁴⁸⁾

На туй мѣсто трѣбва да допълнимъ описанието си съ онѣзи пожертвувания, които българскитѣ колонисти сж правили въ полза на ромѣнското правителство въ разни врѣмена. За купуването на

48) *Memor de starea Coloniilor din Bessarabiă. Română de Nicolae Horozov, Bolgrad, 1866, стр. 11.*

два тона, които да се подарят на ромънската войска, българските колонисти подариха 2000 австрийски желтици ($2000 \times 11.75 = 23,500$ лева днешни пари ⁴⁹). За сформирването на погранична стража, българските колонисти се съгласиха и задължиха да плащат на ромънската държава годишно по 235,000 гроша (93,700 лева днешни пари ⁵⁰).

Тия пожертвувания бяха доброволни. Съ тях се допълва списъкът на пожертвуванията, които изложихме вече въ описанието си (стр. 149), до абдикацията на Князь Куза.

Ето какъ се произнася за тия пожертвувания Николай Хорозовъ :

„Сички тия пожертвувания, колониститъ направиха въ толкова късо врѣме (1857—1865) съ надѣжда, че правителството не ще да наруши колониялнитъ постановления, потвърдени отъ държавнитъ власти и ще да пази отечески отстъпенитъ веднѣжъ права. Обаче по нещастие, очакването на колониститъ не се сбъдна и правителството наруши въ нѣкои части горѣказанитъ колониялни постановления“ ⁵¹).

Нарушенията на колониялнитъ постановления, за които се оплаква Хорозовъ, не бяха отъ първостепенно значение. По-послѣ обаче, както ще имаме случай да видимъ, ромънското правителство посѣгна върху почти сички привилегии на колониститъ и ги оневозможи една по една.

Като говоримъ за разнитъ пожертвувания, които колониститъ сж правили въ разни врѣмена на ромънската държава, нека споме-

немъ още едно, което ни е извѣстно и което е станало въ врѣмето на Князь Карла. То е имало мѣсто прѣвъ 1866 г., първата година отъ господаруването на днешния ромънски кралъ, тогава князь.

Ромънското правителство рѣшило да взема отъ населението по реквизиционенъ начинъ коне и продукти нужни за войската и въ замѣна да издава държавни бонове, които да носятъ 10% лихви. Българскитъ колонисти, прѣдъ видъ обстоятелството, че 1866 година била съвършено безплодна, прѣдложиха да подарятъ за храбрата ромънска войска (pentru brava armată a României) сумата отъ хиляда австрийски желтици ($1,000 \times 11.75 = 11,750$ лева днешни пари), сръщо която да бждатъ освободени отъ данъното по реквизиционенъ начинъ коне и продукти. Правителството се съгласило. Сумата обрѣчена да се пожертвува се взе на заемъ отъ Инспекционниятъ Комитетъ на Болградската гимназия и се прѣдаде на правителството.

За туй пожертвование, българскитъ колонии сж издържали нужнитъ постановления на ромънски езикъ.

Интересни сж подписитъ на колониститъ отъ главната колония Болградъ, турени подъ постановлението, за което е рѣчь и което носи дата 29 Юни 1866 г. Сичкитъ подписи сж 30. По-голямата частъ сж български. Българскитъ подписи сж буквално слѣднитъ: Д. Христовъ, Д. Радославовъ, Н. Илиевъ, Г. Радионовъ, Стоянъ Мумджиевъ, Черню Димитровъ, Диму Танасовъ, Иванъ Николаевъ, Иванъ

49) Ibid. стр. 11.

50) Ibid., стр. 11 и 12.

51) Ibid., стр. 12.

Дюковъ. Тодоръ Бончевъ, Савва Ганевъ, Стани Георгиевъ, Георги Стамболу, Иванъ Петровичъ, Тодоръ Димитровъ, Илия Мартиновъ, Димитъръ Златановъ, Рашу Жилиясковъ, и Степанъ Русиновъ. Останалитъ сж гръцки и словѣнски, мъчно прочитаеми. Нѣма нито единъ ромънски.

Сичкитъ тия подписи сж завѣрени отъ Болградското кметство подъ № 1380 въ сѣщиятъ день — 29 Юни 1866 г. Завѣряването е така сжщо на ромънски езикъ и носи подписитъ на тогавашния Кметъ Тодоръ Афлатарди и на секретаря на общината — В. Плакуновъ, както и ромънскиятъ печатъ на градътъ: „Съединенитъ Княжества, Колония Болградъ“ (Principatele Unite, Colonia Bolgrad).

Слѣдъ описването на заемитъ и пожертвуванията, които българскитъ колонисти сж давали на ромънското правителство, нека се повърнимъ на онова мѣсто отъ разказатъ си, отъ кждѣто се отстранихме.

Емиграцията отъ 1860, 1861 и 1862 години, за която говорихме, значително разреши българското население въ нѣкои колонии. Останаха празни къщи съ почти непожътната покъщнина и пълно домакинско устройство като: камбани, яхри, плѣвници, дървесни градини, лозя и др., защото още веднажъ ще трѣбва да отбѣлжимъ, че най-заможнитъ колонисти бѣха емигрирали. И когато краятъ се умири, колонисти отъ нѣкои колонии, кждѣто населението бѣше по-гъсто, прѣдприеха

да имигриратъ, да се изселватъ отъ една колония въ друга. Пишущиятъ тия редове знае колонисти отъ главната колония Болградъ, които се заселиха въ колониятъ Ташъ-бунаръ и Дермендере и колонисти отъ колонията Чешмекъой, които се заселиха въ колониятъ Стари-Троянъ и Еникъой, кждѣто се настанаха по къщитъ на емигриралитъ въ Русия колонисти. Тая имиграция се позволи отъ ромънското правителство.

Слѣдъ тая имиграция, правителството направи едно прѣброяване на населението. Туй прѣброяване имѧ за резултатъ да се остави на сѣка колония толкова земя, колкото се падаше споредъ броятъ на домохозяята, като се смѣташе по 50 десетини на сѣко домохозяе. Онѣзи колонии, отъ кждѣто бѣха емигрирали колониститъ, дадоха излишни земи. Тия излишни земи (ромънски: *rașnături de prisos*) се отдѣлиха, станаха държавни земи и държавата почна да ги дава подъ наемъ и да прибира наемътъ имъ. Такива излишни земи ние знаемъ въ колониятъ: Дермендере, Кайраклий I, Ташъ-бунаръ, Ванова и Новопокровка. Цѣлата земя на колонията Тропокло стана държавна и държавата така сжщо я даваше подъ наемъ и прибираше приходътъ ѝ.

Прѣброяването, за което говоримъ и което имѧ за резултатъ образуването на излишни земи, стана прѣзъ 1865 г. Образованieto на тия отдѣлни земи и присвояването имъ отъ държавата, бѣше противно на чл. 10 отъ указаътъ на руския царъ съ дата 29 Декември 1819 г. и чл. 89 отъ Колониялниятъ Поставъ

ления³³⁾, та заради това, Николай Хорозовъ, въ качеството си на народенъ прѣдставителъ отъ колонистѣ, се оплака прѣдъ ромжнското регентство³⁴⁾, но ромжнското правителство не щя да удовлетвори туй справедливо оплакване.

Ромжнското правителство дѣйствуваше вече разумно и не прѣдизвикваше колониститѣ. То обѣща, че излишнитѣ земи, единъ день, когато се умножи броятъ на колониститѣ, ще имъ ги повърне, но неизпълни обѣщанието си, както ще видимъ въ течение то на настоящия разказъ.

За да докажемъ, че ромжнското правителство дѣйствуваше разумно, ще спомѣнемъ, че до когато отъ една страна нарушаваше и унищожаваше нѣкои отъ правата на колониститѣ, както е случаятъ съ обсебването на излишнитѣ земи, — отъ друга страна, лазеше се да посѣгне върху най-сжщественнитѣ привилегии на рѣченитѣ колонисти, като: привилегията да не даватъ новобранци за войската, привилегията на общинското и околийското изборно самоуправление, привилегията да кореспондиратъ на езикътъ си, привилегията да учатъ дѣцата си въ първоначалнитѣ и сръдното училище на езикътъ си, привилегията да се служи по

църкнитѣ на словѣнски езикъ и пр. Въ това направление, ромжнското правителство отиде и подалече. То допусна да се празнува официално нрадниктѣ на основателитѣ на старата българска книжнина св. св. Кирилъ и Методия и не попрѣчи на българитѣ въ Бесарабия да наименуватъ за патрони на Болградската гимназия рѣченитѣ български светии. По тоя начинъ, 11 Май стана училищенъ празникъ въ Болградъ и тържественно се почна празнуването му отъ 1864 г.

На туй важно събитие отъ живота на българитѣ въ Бесарабия, пишущиятъ тия редове е свидѣтель. Но има и другъ свидѣтель, българинъ отъ Търново, когото вече споменахме въ описанието си. Той е по-компетентенъ отъ насъ и като по-възрастенъ по онуй врѣме, неговото свидѣтелствуване се явява по-мѣродавно. Тоя свидѣтель е дѣдо Пантели Кисимовъ, който както знае читателя, по онова врѣме живѣеше въ Болградъ. Дѣдо Кисимовъ е напечаталъ интересната статия подъ насловъ: Първо тържествуване въ Болградъ на паметъта на св. св. Кирилъ и Методия въ 1864 г. По-важнитѣ части отъ тая статия сж слѣднитѣ:

„ . . . Праздника св. св. Кирилъ и Методия бѣше знамето, подъ което се групираха тогавашорцитѣ на българската народностъ, за да я извадятъ и отдѣлятъ отъ гръцката; той повлече като епидемия, и постепенно, но и въ скоро врѣме, обхвана цѣлата страна, стана училищенъ празникъ, вредъ дѣто имаше българско училище, а за-

³³⁾ Чл. 89 гласеше: „Сякитѣ земи, които сж отрѣзани за поселение на колониститѣ, сж присвоени нимъ въ неоспоримо нѣчно потомствено владѣние, но не нѣкому въ лична, а въ общественна собственостъ на сѣка колония . В. *Постановленія за Българскитѣ колонии*, Болградъ въ училищната книгопечатница 1864, стр. 16 и 17.

³⁴⁾ *Memuar de starea Colonilor din Besarabia Romana de Nicolae Horezov*, Balgrad, 1866, стр. 15.

новникъ на народни тържества. Епидемията излъзе и изъ прѣдѣлитъ на България да търси благоприятна почва, тъй да се изразя научно, като всѣка епидемия, па била и морална; отиде да търси българитъ въ странство и ги намѣри. Първитъ бѣха Колониститъ въ Бесарабия, именно, тия въ Болградъ, които на 1864 г. празнуваха за първи пътъ тоя день и много тържествено.

Учителскиятъ персоналъ отъ централното училище и отъ взаимнитъ училища въ Болградъ състоеше повече отъ младежи дошли отъ България, сир. отъ странитъ дѣто българския култъ почиташе паметта на св. св. Кирилъ и Методия, и тѣзи учители бѣха вече изпълнили дълга си на негови пионери въ страната, та въпроса за празника на св. св. Кирилъ и Методия бѣше вече туренъ въ изпълнение въ първата година на неето поселяване въ Болградъ, съ единъ молебень само въ катедралната църква, устроенъ по старанието и налѣгането на учителитъ и ученицитъ отъ централното училище — Гимназията. Казахъ: налѣгането и подчертахъ думата, защото не е лесно нѣщо, въ една чужда страна, при друга църковна властъ, едно ново въведение да се прокара въ реда на църковния култъ.

Така скромно и първоначално празнуванъ деньтъ 11-ий май, отвори се пътя за тържественото му отпразнуване на слѣдующата година, заслужвающе да се оповѣсти, което и направихъ на врѣмето. Никакви подробности не може човѣкъ да спомни за едно станало събитие прѣди 40 год., за да го прѣдаде съ онова впе-

чатливо въдъхновение, каквото може да се намѣри само въ едно съврѣменно описание. Припомнихъ си само, че за това тържествено празнуване азъ написахъ и изпратихъ една дълга статия на вѣстника „Българска пчела“, който се издаваше въ Браила. Една колекция отъ този вѣстникарски ветеранъ се намѣрва въ Народната Библиотека въ София. Потърсихъ и намѣрихъ тая статия, въ която спомнихъ себе си, такъвъ, какъвто съмъ билъ онова врѣме — въ 1864 г., сир. съ ентузиазма и увлеченията на оная блаженна младенческа, впечатлителна, но назрѣвающа въче възраст⁵⁴⁾.

Дописката (статията) на дѣда Кисимова, за която говори въ цитираната по-горѣ статия и която на врѣмето си е била напечатана въ Браилскиятъ в. „Българска пчела“ ние четохме. По интересни извадки отъ нея сж слѣднитъ:

„... Миналата година ако и да празнувахъ ученицитъ този празникъ по самото тѣхно старание, но то се ограничи само въ единъ молебень, направенъ въ Съборната църква безъ никакви повече тържества. Благодарение, обаче, на тогавашното ученическо съсъщане, благодарение на новия директоръ Д-ръ Д. Мирковича, на старанието на комитета, на благоволенieto на мѣстното начальство и, на усърдието на сичкитъ граждани, празнуването на деня св. св. Кирила и Методия тази година стана едно отъ най-отличнитъ тържества.

Църковната служба почна на

54) *Българска сбирка* отъ С. С. Бобчевъ, к-жика IV, София, Април 1902, стр. 236—238.

8 1/2, прѣдъ пладнѣ. Народъ много пълнеше събора. Управителятъ г-нъ Панаитеску съ сичкитѣ чиновници отъ управлението и съ малкото солдати отъ градския гарнизонъ, стояха на почетното мѣсто, ученицитѣ отъ централното училище стояха на група върѣдъ храма подъ училищенъ флагъ, съ три краски сложени: сиво, червено и жейто и въ срѣдата на който на черно платно съ едри златни букви печатано, се четеше Славянски просвѣтителѣ Св. Кирилла и Методіа, а на кръгъ около тѣхъ стояха наредени ученицитѣ отъ Ланкастерскитѣ училища съ зелени клончета въ рѣцѣ

Слѣдъ свършването и на молебена народътъ почна да излиза изъ църквата по слѣдующий редъ: Най-напрѣдъ излѣзоха ученицитѣ отъ Ланкастерскитѣ училища и заловиха двѣтъ страни на пята въ църковния дворъ къмъ централното училище, слѣдъ тѣхъ гарнизонътъ, който поздравя излизанието на управителя и другитѣ чиновници съ маршъ. Послѣ идѣха ученицитѣ отъ централното училище на глава съ поменатиятъ флагъ и слѣдъ тѣхъ сичкия народъ.

Съ тоя церемониалъ отиде тържеството въ широката зала на централното училище. Тя бѣше прилично украсена съ вѣнци отъ цвѣти и клони, портретътъ на княза Алек. Куза и святитѣ образи на Кирила и Методія стояха натруфени на оная страна на залата, дѣто бѣше туренъ стола за водосвященіето. Водосвященіето извърши самъ протоіерея отецъ Никифоръ съ църковния клеръ и сжржсѣха сички присѣжествующи. На туй отгорѣ двѣ слова се изгово-

риха, едното отъ учителя Т. Икономова, пространно и твърдѣ отлично, врѣхъ праздника на нашитѣ просвѣтителѣ. Тѣхния животъ, тѣхнитѣ подвиги и тѣхното скончание бѣха темата на словото му и го заключи за тѣхната хвала съ църковний тропаръ.

Второто се изрече отъ Д. Грекова, ученикъ отъ 6-й класъ на централното училище, съставено отъ него самаго. По прѣдмета си, по духа си, по кротостта на изречението, което този момък му даде, направи благоприятно впечатление на слушателитѣ. Ний ви притваряме преписа на това слово съ умоление да го вмѣститѣ като дѣло на илюда отъ тукашното училище.

Послѣ водосвѣта трѣбваше да видимъ по-голямъ триумфъ. Комитета бѣше приготвилъ изобилна трапеза въ обществения садъ и тамъ трѣбваше да идимъ.

Щомъ Н. Препод. отецъ Никифоръ поржси сичкитѣ стаи на централното училище, на дѣвическото и на интернанта, парадата тръгна по истия редъ, както горѣ описахме, съ прибавка само на една музика, която вървеше напредъ: Пѣхтъ до градината не бѣше дългъ, но когато стигна парадата на мѣстото, дѣто трапезата чакаше, часътъ бѣше 12.

Между тѣмъ, врѣмето бѣше весело, както казваме по насъ, не слънце, не дѣждъ, не вѣтръ, не пекъ, съ една дума бѣше врѣме на майски день.

Въобразете си едно мѣсто до 50 разкрачи околчесто като гнѣздо, обиколено съ високи брѣстове и тукъ-тамъ изъ между сѣжитѣ високи дървета стояха наредени като столчета издѣлани камъне, турени тамъ за почивка. Отъ ис-

точна страна зелени хълмове, обрасли съ морава и вътви изобразяваха полукръга на мѣстото, а другата половина отворено гледаше измежду шумата на безбройни дървета, тихото болгарско блато. Въобразете си послѣ въ срѣдата на това мѣсто трапеза сложена, столове наредени, печенитѣ агнета донесени, бурето съ вино на колата, хлѣбъ съ зюмбюлитѣ; музиканти на една страна, управителя и военнитѣ на друга, ученицитѣ съ флага си тамъ, учители и граждани тукъ; а кажете ни, какво по живописно отъ туй, какво по българско!

Такъвъ бѣше изгледътъ на тържеството прѣди да заематъ столоветѣ на трапезата. Прѣди туй, прѣди да сѣдне парадата на жочивка, единъ нашъ съгражданинъ. П. Кисимовъ, изрѣче и едно слово, съобразно съ минутата, съ мѣстото и съ възторга на слушателитѣ.

Ние ви притваряме прѣписъ и отъ него, като ви молимъ да му дадете мѣсто у вѣстника си.

Послѣ това пиришеството се начина и продължи дълго врѣме съ напивки и непрѣсечено ура!!! Веселбата бѣше неизказана, удоволствието на управителя, на чиновницитѣ и войскаритѣ безкрайно. Българското хоро, българскитѣ пѣсни не отстапиха въ този денъ отъ веселитѣ Болградци. Народния ни характеръ и тукъ се усвидѣтелствува: старци бѣловласи водяха народното хоро и народнитѣ пѣсни и се радвахъ, толкось повече, дѣто дочакахъ да видятъ празнуванieto на този народенъ празникъ, непознатъ до тогава.

Излишно е да ви казвами, че веселбата се продължи до тъмно.

Ако и да рѣкохми, че празника се тържествува всенародно, считамъ се длѣжни да помѣнемъ особно, че участвуга въ него и женскитѣ полѣ Госпожи и госпожици отъ първитѣ тукашни семейства присѣтствуваха въ църквата на молебена, въ училището на водосвѣта, почетоха го съ дохожданието си въ сада на мѣстото на веселбата.

Учителътъ Г. Кишнеръ, който отъ двѣ години насамъ има длѣжностъ въ централното училище, учителъ на краснописанне и рисование, родомъ чехъ изъ Прага, съ украшението на салата и съ урежданието на парадата, показва се, че обича доброто и прѣкрасното, като човѣкъ образованъ, за което заслужава да спомѣнемъ.

Училищния флагъ се занесе отъ ученицитѣ съ истия възторгъ назадъ въ Централното училище и се положи на вардение въ архивата училищна⁶⁵⁾.

Словото изрѣчено отъ уменикътъ на VI класъ отъ гимназията Димитъръ Грековъ, за което говори дѣдо Кисимовъ въ дописката си отъ 12 Май 1864 г., ние ще прѣдадемъ изцѣло за да види и читателя „дѣлото на плодѣтъ отъ Болградското училище“, както се произнася дѣдо Кисимовъ. Прѣдаването изцѣло на рѣчатото слово ни се налага още и заради туй, че едновременнониятъ ученикъ на Болградската гимназия, Димитъръ Грековъ, свършившъ по-послѣ правнитѣ науки въ Франция (Aix en Provence), бѣше отличенъ юристъ и държавенъ мѣждъ въ свободното българско естество.

⁶⁵⁾ Българска Сбирка отъ С. С. Бобчевъ, книжка IV, София, Април 1902, стр. 238—241.

ство, ранната смърт на когото († 1901) се оплака от всички, които го познаваха.

Ето и словото, за което е дума:

Почтени Господа!

За какво сме си събрали днес тук? Кой ни е свикал? Ние сме се събрали днес тук, за да отпразнуваме паметта на равноапостолните святиители Кирила и Методия. Насъ ни е свикала любовта и печтението към тѣзи наши просвѣтители. Колко трѣбва да бѣде за насъ радостна тѣхната паметъ, защото тѣ първи ни отвориха очитѣ и ни направиха български писмена и съ това дадохъ възможностъ да почне да се развива и Българската литература. Въ сѣщото врѣме въведоха християнството и благонавието не само между насъ, но и между сичкитѣ словѣне, за потвърждение на което миналата година стана общесловѣнски празникъ въ Велиградъ. Българската литература въ тѣхно врѣме почна да крачи съ исполнителски крачки къмъ съвършенството, защото сѣшитѣ наши просвѣтители Кирилъ и Методий сѣ прѣвели всичкото священо писание и сѣ съчинили много други душеполезни книги, подирѣ тѣхъ последвали тѣхнитѣ ученици, както храбрий Черноризецъ, Климентъ, Йоанъ Екзархъ и др., които сѣ показали такожде голѣми трудове за развитието на Българската литература. Симеонъ, Българския царъ и писателъ, бѣше единъ отъ най-ученитѣ мъже на своя вѣкъ и голѣмъ защитникъ и покровителъ на просвѣдението. Въ негово врѣме сѣ написали най-добри и най-много списания български, като: Златоструй и други много, които не

сѣ известни още; сѣщо така той подбуждалъ и други да пишатъ и да си стараятъ за усѣвършенствуванието на Българската литература. И така въ това врѣме нашата литература е стигнала въ едно доста голѣмо развитие.

Но коя е била причината на нейниятъ упадък?

Нешастието, което отъ незапамтени врѣмена е прѣслѣдало и до днесъ прѣслѣдва българитѣ, не допуснало да се продължи това благоприятно врѣме на дълго. Политическитѣ обстоятелства отвлѣкоха вниманието на българитѣ въз критическото имъ положение, а пѣкъ подирѣ малко врѣме подпаднаха подъ игото на гърцитѣ, които, като непримирими гонители на всичко онова що е българско, постараха са да унищожатъ този нашъ, както политически, така и литературенъ животъ, като прѣдаваха на огънъ отъ тогава и до последно врѣме, всичкитѣ ни драгоценни паметници и по този начинъ не ни оставиха да се посладимъ съ прочитанието на тѣзи драгоценности. Колкото за развитието на Българската литература можемъ да сѣдимъ по нѣколко остатоци, които сѣ избѣгнали отъ ржцѣтъ на Гърцитѣ, непримирими врази наши.

Като бѣше достигнала до такъвъ упадъкъ нашата литература подъ влиянието на турцитѣ и интригитѣ на гърцитѣ, които силно се бѣха завзели да ни погърчатъ. Но слава Богу, по освобождението на съединенитѣ княжества отъ влиянието на фанариотитѣ и нашата литература почна да се съзема, щото и за пръвъ пътъ въ съединенитѣ княжества се дѣва нашата първа граматика, отъ гдѣ

то първитъ лъчи сж раздадоха помежду българитъ въ Турско. И днесъ още всичкитъ поглѣди на българитъ сж обърнати на самъ, и най-паче къмъ нашето централно училище, което по благоволенieto на нашиятъ покровителъ Александръ Иоанъ I днесъ цѣвти и се старае да произведе своитъ плодове, които да разнесе по цѣла България,

Любезни мои съученици! Днесъ като сме подъ покровителството на всемилостивѣйшиятъ ни Князь, който ежедневно ни оказва нови милости, който е покровителъ на просвѣщението, и като гледаме, че сме останали много по-долу отъ другитъ народи, да положимъ двойни старания, за да се покажемъ достойни за имената на славнитъ си прадѣди и за милоститъ на всемилостивѣйшиятъ ни Князь.

За да достигнемъ това имаме всичкитъ удобства, които съ голѣми трудове сж се приготвили отъ страна на родолюбивитъ граждани; сега сж трѣбва отъ наша страна само трудъ. Да не го щадимъ, да се трудимъ колкото е възможно повече и ще достигнемъ оная цѣль, която всѣки отъ насъ трѣбва да гони, сир. да помогне на отечеството.

Като виждаме, че правителството и родолюбивитъ граждани ни даватъ такива удобства и добрини, не ни остава да правимъ друго, освѣнъ да имъ благодаримъ, а па да имъ благодаримъ не можемъ освѣнъ да се покажемъ достойни за всичкитъ имъ трудове, които сж положили за да ни направятъ щастливи и да молимъ ежедневно и даже ежечасно за благоденствието имъ.

Благодаря отъ страна на всичкитъ си съученици всемилости-

вѣйшето правителство и моля Бога щото то да покори подъ краката си всичкитъ врази и супотати и да подари на всемилостивѣйшия ни Князь Александра Иоана благоденственъ и дългоденственъ животъ.

Отдавамъ нашето увѣрение и вамъ г. председателю на училищниятъ комитетъ и въ сѣщото врѣме мѣстенъ прѣдставителъ на Князътъ ⁵⁶⁾, за вашитъ многобройни трудове, които изливате за благоденствието ни.

Благодаря ви г. директоре г-да учители, надзиратели, членове и граждани за неусилнитъ ви трудове и моля Бога да ви скрѣпи съ любовь и съгласие, за да можете да достигнете свършването на това благочестиво дѣло и да ви подари съ благоденственъ и дългъ животъ, за да можете да видете плодетъ на това училище въ пълната имъ зрѣлостъ.

Да живѣе всемилостивѣйшиятъ ни Князь Александръ Иоанъ, г. председателъ, г. директоръ, г. г. учители, надзиратели, членове и граждани ⁵⁷⁾.

За да се види още по-нагледно,

56) Както знае читателя, Хрисовултъ на Князь Николай Конаки Вогориде, съ който се позволи основанието на Болградската гимназия, прѣднизлаше, че префектитъ е прѣдсѣвателъ на инспекционния училищенъ комитетъ (§ 3 т. 1) На 11 Май 1864 г. когато ученикъ Дмитрий Грековъ държа словото си, префектъ на Бургас на окръгъ бѣше Янко Панаитеску и той е присъствувалъ лично при тържественото празнуване паметта на българскитъ просвѣтители Св. Св. Кирилъ и Методий. Къмъ тоя префектъ ученикъ Грековъ е отправилъ благодарностъ отъ страна на сикитъ ученици.

57) *Българска Пчела*, вѣстникъ издаванъ въ Брава, брой 61 отъ 19 Май 1864, стр. 202 и 203.

че Болградскитѣ младежи отъ врѣмето, за което се отнася разказътъ ѝи, вървятъ, тъй да се изразимъ, по стѣпките на интелигенцията отъ българското отечество, както е случаятъ съ отпразднуванието паметѣта на националнитѣ просвѣтители св. св. Кирилъ и Методия, фактъ констатиранъ и отъ дѣдо Кисимова, ще приведемъ и другъ почти идентиченъ случай. Още на 1863 г., Болградъ видя за пръвъ пѣтъ български театръ. Една трупa отъ любители прѣдстави: Много страдална Геповева. Това бѣше началото. По-послѣ, младежи - любители прѣдставяха отъ врѣме на врѣме и други български драматически пиеси. Побѣдѣжити отъ тия пиеси бѣха: Стоянъ Войвода, Райна Княгиня, Изгубена Станка, Иванку убиецътъ на Асѣния и др.

Префектътъ Панаитеску е прижтствувалъ на нѣкои отъ прѣдставленията. За да не бѣде обвиненъ, види се, че поощрява извънмѣрно българизмътъ, е пожелалъ да се прѣдставятъ и нѣкои ромжнски пиеси. Избрана била легката ромжнска пиеса; Негсци Воссегиу (Хершко Бохаджията), комедия въ едно дѣйствие. Тя се прѣдстави въ 1864 г. Ролята на еврейна Хершко е била изиграна сполучливо отъ тогавашниятъ интелигентинъ младежъ Георги П. Грековъ, Буххалтеръ въ Колониялниятъ Банкъ. Префектътъ Панаитеску, който е прижтствувалъ на прѣдставлението, останалъ извънредно задоволенъ.

Прѣзъ 1864 г., ромжнското правителство основа отъ ромжнска Бесарабия епархия, която на-

рѣче: Долно-Дунавска (Eparhia Dunarei de jos), съ сѣдалище въ гр. Измаилъ. За титуляренъ владика на тая епархия биде избранъ епископътъ Мелхиседекъ, който стоя до края на ромжнското господаруване (1878). По-послѣ, сѣщиятъ тоя духовникъ бѣше молдовски митрополитъ въ Яшъ, на която длѣжностъ го завари смъртъта. Отличенъ духовенъ пастиръ, Мелхиседекъ бѣше спечелилъ любовта на българското население въ ромжнска Бесарабия. Сѣка година на 6 Августъ, когато е храмътъ на Болградската катедрална църква, епископътъ Мелхиседекъ е билъ каненъ да извършва Богуслужението и той е дохождалъ. Имаше нѣщо словѣнско въ кръвта на тоя духовенъ пастиръ, което се съглежда и въ мирското му име: Петровичъ — Стефанеску. При туй, той е билъ възпитаникъ отъ Киевската духовна академия. Болградчени нѣ веднажъ сѣ забѣлѣзвали, че епископъ Мелхиседекъ, колкото и да се е ромжнеялъ, когато е дохождалъ по мѣжду имъ не е могълъ да скрие, че се чувствува нѣкакъ си въ элементътъ си.

Ето и два примѣра за това.

Директорътъ на Болградската гимназия Д-ръ Василъ Х. С. Беронъ, констатира слѣдното; „На 19 Октомври (1866) служи Негово Прѣосвещенство Епископътъ на Долно-Дунавската Епархия господинъ Мелхиседекъ въ тая же църква, въ паметъ на Св. Ивана Рилски. Негово Прѣосвещенство случайно се случи по него врѣме тукъ, и като се помоли да има добрината да служи въ паметъ на тоя Български светителъ, Негово Прѣосвѣщенство,

по опознатата му блага душа, прие съ сичко благодарение поднесената му молба и служи тържествено въ тукашната съборна църква, за което и се иарази на Негово Пръосвещенство най-дълбока благодарност⁵⁸⁾.

Въ 1871 г. се туряха основитъ на църквата св. Никола лѣт ни. Епископъ Мелхиседекъ извърши Богуслужението за почнуването на Божия храмъ. Вечеръта имаше българско прѣдставление въ мѣстния театъръ. Нарочно бѣше избрана пиесата: Покръщението на Пръславския дворъ. Поканенъ отъ Болградскитъ първенци, епископъ Мелхиседекъ прие на драго сърдце и присѣтствува на прѣдставлението, като стоя до краятъ му. Гледа и слуша внимателно и не се обърна нито веднажъ да попита нѣкого за да му прѣведе нѣщо: очевидно бѣше за сички, че епископъ Мелхиседекъ разбираше български.

Едноврѣменно съ основанието на епархия, ромънското правителство основа въ сѣщиятъ градъ Измаилъ и семинария. Прѣдмѣтитъ въ това духовно училище се прѣподаваха на ромънски езикъ. Цѣльта, която гонѣше ромънското правителство, бѣше очевидно: да се приготвятъ младежи за свещеници и по тоя начинъ да се ромънизира съ врѣме клерътъ. Малчика бѣха отъ българскитъ колонисти, които дадоха дѣцата си въ това училище. Епископъ Мелхиседекъ, който би мо-

гълъ да упражни извѣстно влияние надъ свещеницитъ отъ епархията си, въ това число и надъ българскитъ свещеници, за да изпратятъ дѣцата си въ новооткритата духовна семинария, не стори това и управлението на рѣченото училище се ограничи да приема и записва само ония ученици, които доброволно идѣха.

Духовенството въ българскитъ колонии, както и въ главната колония Болградъ, прѣзъ сичкото врѣме на ромънското господаруване, си остана българско. Богуслужението се извършваше на словѣнски езикъ. Въ Болградската катедрална църква имаше още отъ руско врѣме пѣвчески хоръ, съ който се гордѣяха Болградчени и отъ пѣнието на който се възхищаваха самитъ ромъни, при сичко, че това пѣние продължаваше да е словѣнско. Къмъ краятъ на ромънското господаруване, регентъ (началникъ на пѣвческия хоръ) бѣше Болградченинтъ Николай Ив. Николаевъ, възпитаникъ отъ мѣстната гимназия, който по-послѣ, тутакси слѣдъ освобождението на България, се прѣсели въ гр. София и отъ тогава и до днесъ е регентъ на пѣвческия хоръ при църквата Св. Недѣля (Св. Краль) въ столицата на българското княжество.

За да подпълнимъ разказътъ си за живота на българскитъ колонисти въ ромънска Бесарабия, прѣзъ врѣмето на Князь Кузовото господаруване, ще спомѣнемъ още п слѣдниятъ бѣлѣжитъ фактъ.

Прѣзъ 1864 г. ромънската държава се снабди съ нови закони: граждански законъ (Codice civile), у главенъ законъ (Co-

⁵⁸⁾ Слово произнесено въ централното въ Болградъ училище при разлаването наградитъ въ краятъ на 1866—67 учебна година, отъ *Дръ Василия Х. С. Берона*, директоръ на централното училище, Болградъ 1867, стр. 18.

dice penale) и търговски законъ (Codice de commercio), заедно съ сѣдонпроизводствата имъ. На това дѣло, ромжнитѣ отдадоха голѣмо значение и имаха право, защото бѣха снабдили държавата си съ модерни закони, заети прѣимущественно отъ френското законодателство. Въ гражданскитѣ законъ се прѣдвиде и едно ново въведение, непознато до тогава на ромжнскитѣ православенъ народъ: гражданскитѣ бракъ. Младежитѣ бѣха длъжни да се явяватъ прѣдъ кметъ на общината си и той извършваше церемонията на бракосъчетането, слѣдъ като питаше младоженцитѣ желаятъ ли да влѣзатъ въ браченъ сѣюзъ. Като вземеше съгласието на младоженцитѣ и на родителитѣ имъ, кметъ съставяше актъ за женидба (act de căsătorîă), който се подписваше отъ младоженцитѣ, родителитѣ имъ, четирма свидѣтели и кметъ. Кметъ по тоя случай изричаше сакраменталнитѣ думи: обявявамъ въ името на закона, че младоженцитѣ сѣ съединени чрѣзъ женидба. Духовниятъ бракъ въ църквата оставаше факултативенъ: младоженци, които желаеха, отиваха и въ църквата. Задължителенъ и законенъ бѣше само гражданскитъ бракъ.

Новитѣ ромжнски закони се въведоха и въ ромжнска Бесарабия и станаха задължителни и за българитѣ отъ тая частъ. Законътъ за гражданскитъ бракъ, обаче, не се приложи нито веднѣжъ въ цѣлостъ въ българскитѣ колонии. Кметоветѣ се ограничаваха да съставятъ актове за сичкитѣ женидби и да ги пращатъ по домоветѣ на младоженцитѣ и

на родителитѣ имъ, за подписъ. Не е било случай, щото младоженци българи да отидатъ въ кметството и кметъ да извърши обредътъ на задомяването, както прѣдписваше законътъ. Духовниятъ бракъ си остана задължителенъ и вѣнчаването ставаше въ църквата, извършвано отъ Божиитѣ служители, по стариятъ български обичай.

Слѣдъ тия бѣлѣжки, ние прѣнасяме разказътъ си въ врѣмето на князъ Карловото господарване. Князъ Куза, както знае читателя, абдикира на 11 Февруари 1866 г. Ромжнскитъ народъ избра за князъ принцътъ Филипъ Фландърски, който обаче, не прие ромжнската корона. Слѣдъ туй, ромжнитѣ избраха принцъ Карла Хохенцолернски и Сигмарингенски, който тържественно се възкачи на ромжнския прѣстолъ на 10 Май 1866 г.

Младиятъ ромжнски господаръ не дълго врѣме слѣдъ въцаряването си почна да обикаля държавата, надъ която бѣше призванъ да господарува. Въ туй обикаляне той посѣти и Болградъ: прѣвъ пътъ на 7 Ноември 1866 г. и подиръ туй на 10 Юни, слѣдната 1867 година. Посѣщавалъ е и слѣдъ това ромжнска Бесарабия, но за тия послѣдующи посѣщения ние нѣма да говоримъ, защото не сѣмъ толкозъ отъ голѣмъ интересъ. Ще се ограничимъ да кажемъ нѣщо за първитѣ двѣ посѣщения.

Князъ Карлъ е билъ радушно и извънредно блѣскаво посрѣщанъ и изпращанъ отъ българитѣ, щомъ е стѣпвалъ въ територията на колониятѣ имъ. Народътъ, на чело съ духовенството си, го е при-

чаквалъ и му е поднасялъ хлѣбъ и солъ, по старъ словѣнски обичай. Духовенството облѣчено въ църковни одѣжди го е въвеждало въ великолѣпнитъ Божии храмове и е възнасяло прѣдъ Царятъ на царетъ славословия за дългоденствие и мирно господаруване. Български момци, облѣчени въ национални български облѣкла и възсѣднали хубави бесарабски коне, сж придружавали княжеската колесница, отъ колония до колония. Тая импровизирана кавалерия бѣше единъ княжески конвой, който не оставаше нищо повече да се желае.

При гледката на отличнитъ въздачи, князь Карлъ бѣше казалъ:

— Ахъ! каква чудесна кавалерия може да стане отъ тия момци, съ тѣхнитъ коне?

Посѣщенията на князь Карла, за които говоримъ, сж отбѣлѣзани и отъ д-ра Василь Х. С. Берона, тогавашниятъ Директоръ на Болградската гимназия.

Ето що казва той за първото отъ тѣхъ:

„Денятъ-же 7 Ноември (1866) бѣше за нашето централно училище единъ отъ най-тържественитъ и единъ отъ най-радостнитъ и достопамятни дни. Въ тоя день господа, както и ви е извѣстно, Н. В. Владѣтелинятъ Князь благоволѣ да посѣти ведно съ господина И. Стратъ, Министрътъ на Народното Просвѣщение, училището ни, както и другитъ училища въ Болградъ, благоволѣ да запише въ една, особено за тоя случай и за прѣви пжтъ приготвена училищна кондика, своето скжпоцѣнно име; благоволѣ още да изрази и своето високо благодарение. Потомството ни ще чете господа въ народната ни история

за тоя достопамятенъ день описанъ съ златни букви“⁵⁹⁾.

И за второто:

„На 10 Юни (1867) Негово Височество владѣтелинятъ князь благоволѣ да посѣти градътъ ни, и въ тоя случай Негово Височество съизволи пакъ да посѣти ведно съ господина Дамитра Братяно, Министрътъ на Народното Просвѣщение, нашето централно както и другитъ училища. И тоя достопамятенъ день бѣше и ще бжде за насъ господа единъ тържественъ празниченъ день. Негово Височество като благоволѣ да изрази своето високо благодарение, изяви милостивото си желание за да подари учебни книги за библиотеката на централното училище и пожела да се приготви и прѣдаде на Н. В. единъ списъкъ на разновидни учебни книги, нужни за туй училище. Такава една висока княжеска милостъ, такова едно високо оцѣнение на народното просвѣщение отъ страна на Н. В. поощрява господа и насърдча сѣкиго и сѣки отъ насъ е длѣженъ да се труди неутомимо за да се яви достоенъ за нея“⁶⁰⁾.

Голѣми бѣха надѣждитъ, които българскитъ колонисти отъ ромжнска Бесарабия възлагаха на новия князь и на правителството му; никой обаче, не стори нищо за подобрението на края, който отъ день на день западаше. Напротивъ, направи се твърдѣ много за да се онищожатъ една по една

⁵⁹⁾ Слово произнесено въ централното въ Болградъ училище при раздаване наградитъ въ кралятъ на 1866—67 учебна година, отъ д-ръ Василь Х. С. Берона, Директоръ на центр. училище, Болградъ 1867, стр. 18

⁶⁰⁾ Ibid стр. 19

привилегиитѣ, които колониститѣ имаха.

При туй, настѣпиха неплодородни години, които докараха край на нѣмотия и сиромашия.

И като резултатъ на сичко това, ние видѣхме, че заможитѣ доскоро колонисти не могатъ да си изплатятъ данѣцитѣ! Почти сички спестени въ руско врѣме капитали, съ които се основа Колониялниятъ Банкъ, се дадоха въ заемъ на колониститѣ. Пълнитѣ съ храни хамбари изъ колониятѣ, резерва за гладни години, се изпразниха. Благодарение на рѣченитѣ капитали и резервиранитѣ храни, колониститѣ не се опростиха окончателно.

Злото обаче, не трая дълго врѣме.

Зачестиха и плодородни години. Трудолюбивото българско население се посвѣта. Почна да изплаща данѣцитѣ и дълговетѣ си, но до края на ромѣнското господаруване (1878), не можѣ да стигне въ прѣдишното си материално положение и благосъстояние,

Новиятъ редъ на работитѣ въ ромѣнската държава, който настѣпи слѣдъ дохождането на князъ Карла, не докара нищо добро за българскитѣ колонисти отъ ромѣнска Бесарабия. Префектитѣ, които се назначаваха да управляватъ Болградскитѣ окрѣгѣ, се промѣняха твърдѣ често. Резултатѣтъ отъ това бѣше, че властѣта се видѣ въ скоро врѣме безѣ какъвто и да е мораленъ авторитетъ. Префектитѣ Полковникъ Стериади и Тонковичану се мѣчаха да правятъ всевъзможни пакости на българското население; тѣй напримѣръ, събираха данѣцитѣ по екзекутивенъ

начинъ, при всичко че виждаха общата нѣмотия. И въ намѣрението си да пакостятъ, рѣченитѣ прѣдставители на централната властъ отидоха по-далече: взеха да се чумератъ на българската кореспонденция и почнаха да отговарятъ вмѣсто на български, както бѣше до тогава, на ромѣнски езикъ. Въ туй намѣрение тѣ се насърчаваха отъ централната властъ.

Най-усърденъ гонителъ на българщината въ ромѣнска Бесарабия бѣше префектѣтъ Иорту Димитреску, отъ гр. Бузѣу. До когато прѣдшественникѣтъ му се чумереха само на българската кореспонденция, той я запрети окончателно. Колониялниятъ Банкъ бѣше единственото учреждение, което още водеше книгитѣ и смѣткитѣ си на български.

Префектѣтъ Димитреску, слѣдъ като запрети българската кореспонденция мѣжду учрежденията, посѣгна и върху привилегиата на колониститѣ да си избиратъ околийски началници (1870 г.). Впрочемъ, за унищожението на тая привилегия е спомѣнато и по-рано (стр. 148).

Ние твърдѣ рѣзко се отзовахме за дѣйността на нѣкои отъ префектитѣ, особено за оная на префекта Димитреску. Ще спомѣнемъ обаче, и една заслуга на префекта Димитреску въ полза на колониститѣ. Колониститѣ, както знае читателя отъ разказѣтъ ни, имаха още парични суми въ Одеската Банка. Врѣме бѣше да се прибератъ тия пари. Колониялниятъ управления отплати околиийскитѣ началникъ (субпрефектѣтъ) Иванъ Начева за да отиде въ Одеса и да прибере пари-

тъ, за които е рѣчь и отъ които имаше голѣма нужда. Префектътъ Димитреску утвърди това опълномоощаваніе. Иванъ Начевъ ходи въ Одеса, прибра паритѣ и ги донесе въ Болградъ.

Слѣдъ като се онищожи привилегията на колониститѣ да си избиратъ околийскитѣ началници, властѣта почна да назначава на тия длѣжности чужди на населението лица, отъ други окрѣзи, дори и отъ най-далечни мѣста изъ държавата.

Въ 1874 г. ромѣнското правителство назначи на постѣтъ префектътъ въ Болградъ едноврѣмешниятъ Министъръ на Народното Просвѣщеніе въ Молдова, Князѣтъ Димитъръ А. Кантакузинъ, който както знае читателя, бѣше взелъ участие въ съставяніето хрисовултъ издаденъ отъ Князѣтъ Николай Конаки Вогориде, за основанието на гимназията въ Болградъ.

Князъ Контакузинъ съзна, че назначението на външни лица за околийски началници бѣше вредително за самата служба и най-много заради туй, че дошлиятъ отъ вънъ чиновници незнаяха битѣтъ и езикѣтъ на населението, което трѣбваше да управляватъ. Ето защо Князъ Контакузинъ назначи Степана Сухопаренко на длѣжността околийски началникъ на Измаилската околия. Сухопаренко обаче, на скоро бѣ отстраненъ.

По-послѣ, прѣзъ 1877 г. Тодоръ Болдуръ Ладеску бѣше префектътъ въ Болградъ. Както знае читателя Болдуръ Ладеску бѣше се заселилъ въ Болградъ, живѣеше тамъ и познаваше вѣче хората. Водимъ отъ съображенията на прѣдшественика си Князъ

Контакузина, Болдуръ Ладеску не се забави да прѣдстави на централното правителство двама млади чиновници, Болградци, за да бждатъ назначени за околийски началници (субпрефекти) въ двѣтъ околии — Кахуло — прутската и Измаилската. Прѣпорѣчанитѣ се утвърдиха съ княжески декретъ. Тѣ бѣха: Димитъръ В. Мантовъ въ Кахуло — прутската околия и пишущиятъ тия редове — въ Измаилската околия.

Както спомѣнаваме и по-горѣ (стр. 118), отъ началото на 1871 г. се откри въ Болградъ Постоянна Комисія, отдѣлна за Болградскиятъ окрѣгъ (Comitet permanent al judetiului Bolgrad). Това учреждение съществува и днесъ. Руситѣ на 1878 г. го свѣриха и го оставиха непожтнато, като му прѣдставиха правото да се ръководи и въ бждше по ромѣнскитѣ закони за окрѣжнитѣ съвѣти (Lege pentru Consiliile judetiene). Впрочемъ, руситѣ сториха същото ищо и съ общинитѣ: оставиха ги да се управляватъ съ ромѣнскиятъ законъ за общинитѣ (Lege Comunală). И днесъ още, 25 години слѣдъ присѣдинението на ромѣнска Бесарабия къмъ Русія, кметовѣтъ изъ цѣлиятъ този край се наричатъ примари (ед. ч. примаръ), а общинитѣ — комуни (ед. ч. комуна), както ги нарича ромѣнскиятъ законъ. Болградскиятъ общински съвѣтъ и днесъ се нарича: Болградскій коммунальный совѣтъ.

Отъ лицата избирани за членове на постоянната комисія, прѣзъ врѣмето за което се отнася разказѣтъ ни, ще посочимъ слѣднитѣ: Николай Атанасиу, Георги Минковъ, То-

дораки Хаджи Радовъ, Степанъ Бондаревъ, Георги Князевичъ, Иванъ С. Титоровъ, Иванъ Начевъ, Михаилъ Г. Радионовъ, Хаджи Василь Христовъ, Степанъ С. Пановъ и други. Сички тия лица сж отъ гр. Болградъ съ изключение на Тодораки Хаджи Радовъ, който е отъ колонията Вълканещи. Отъ тѣхъ сж живи и днесъ: Георги Князевичъ въ Болградъ и Михаилъ Г. Радионовъ въ София.

Уцѣлѣла бѣше привилегията на колониститѣ за владѣнието на земятъ. Тия земи се намираха, както знае читателя отъ разказътъ ни, въ общото владѣние и ползуване на жителитѣ отъ цѣлата колония. Съ други думи, земята принадлежеше на колонията, а не на колониститѣ.

Но днитѣ и на тая привилегия се скратиха.

Ромжнското правителство бѣше рѣшило онищожаванieto на привилегията, за която е дума. Това рѣшение бѣше взето още слѣдъ 1871 година, когато руското правителство онищожиха сжщата тая привилегия въ руска Бесарабия. Чакаше се само згодна минута за да се тури въ дѣйствиe замисленото рѣшение.

Згодното врѣме настѣпи.

Бѣше прѣзъ 1874 година. Прѣфектътъ Князъ Кантакузинъ, на скоро дошелъ, се радваше на особѣна почитъ между колониститѣ поради минали заслуги. Постояннитѣ нападки противъ гимназията, че създавала елементъ враждебенъ на ромжнската народностъ, и периодическитѣ погълзновения да бѣде изцѣло повлашена, прѣстанаха. Самъ князъ Кантакузинъ казваше, че не ще

позволи да се развали собственото негово дѣло и по-нататашното сжществуване на гимназията изглеждаше осигурено. Сичко туй като имаха прѣдъ видъ колониститѣ, съставили си бѣха мнѣние, че князъ Кантакузинъ не може да желае зло на управляемитѣ си.

Отъ туй разположение или подобръ заблуждение на колониститѣ, князъ Кантакузинъ се възползува.

Той взе да агитира мѣжду колониститѣ. Неговата агитация бѣше, че правителството въ желанието си да уреди веднажъ за винаги въпросътъ за земятъ, на които сж заселени колониститѣ, иска да прѣхвърли тия земи въ пълна и лична собственостъ на сѣки единъ отъ колониститѣ, срѣщу една прилична сума, цѣна за откупуване. Въ агитацията си князъ Кантакузинъ се махеше да докаже, че прѣхвърлянето ще стане както е станало и въ руска Бесарабия, а цѣната и условията на изплащането — още по-легки.

И щомъ се увѣри, че населението не ще да противостои на проектираното разпореждане, князъ Кантакузинъ ралпортира въ Букурещъ и изказа мнѣние да се пристѣпи незабавно къмъ работа. На 26 и 30 Май 1874 година, ромжнскитѣ законодателни тѣла — Народното Събрание и Сенатътъ, гласуваха слѣдниятъ :

Законъ

За уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия.

Чл. 1 Колониститѣ и другитѣ жители нарѣчени заселенци на държавни земи (ромжнски: *domeni*), руски: казенные крестьяне) въ Бесарабия ставатъ и за

въ бѣдѣще оставатъ пълни собственници на земята оставени въ тяхно владѣние, въ ограничено пространство: първитъ до 50 десетини, а вторитъ до 30 десетини за сѣки глава на сѣмѣйство съществующъ въ денятъ на обнародванието настоящиятъ законъ и въ прѣдѣлитъ на земята владѣна днесъ отъ тяхъ въ сѣка община.

Ако пространството означено по-горѣ не бѣде достатъчно за да се даде на сѣки глава на сѣмѣйство по 50 или 30 десетини, земята ще се раздѣли мѣжду тяхъ на равни части.

Въ случай ако земята, на която сѣ заселени тѣзи жители въ сѣка една отъ общинитъ, бѣде отъ по-големо пространство и надвиши числото 50 или 30 десетини, прѣдназначени за сѣки глава на сѣмѣйство, излишкътъ на земята остава свободна собственность на държавата.

Чл. 2. Въ пространството на земята дадена на жителитъ нарѣчени колонисти или домениени влиза и земята, на която е заселено селото, а така сѣщо и градинитъ, лозята, ливадитъ, горитъ и плантацитъ отъ сѣкакъвъ видъ.

Чл. 3. Вдовицитъ съ неженени дѣца се причисляватъ мѣжду главитъ на сѣмѣйства.

Чл. 4. Свещенницитъ на църквитъ иматъ право да искатъ за да бѣдатъ причислени мѣжду главитъ на сѣмѣйства въ общинитъ, къдѣто живѣятъ.

Чл. 5. Въ сѣка община се остава безплатно и веднажъ за винаги по 60 десетини земя на името на църквата, като нейна собственность, за издържане на духовенството и на другитъ църков-

ни служители находящи сѣ на дѣйствителна служба.

Чл. 6. Не ще се причислятъ мѣжду главитъ на сѣмѣйство онѣзи дошли отъ други мѣста жители даноплатци (*contribuabili*), които живѣятъ въ общинитъ, освѣнъ ако сѣ женени за колонистки.

Жителитъ отъ тая категория, ромъни или натурализирани, иматъ право да взематъ, сѣки глава на сѣмѣйство по 10 десетини отъ излишнитъ земи находящи сѣ въ разни общини или отъ свободнитъ земи на държавата.

Чл. 7. Жителитъ даноплатци (*contriuabili*) посочени въ прѣдшествующиятъ членъ, които биха поискали да се възползуватъ отъ правото, което имъ се дава, длѣжни сѣ да подадѣтъ заявление, подѣ страхъ на наказание да не имъ се приеме искането, ако биха го направили слѣдъ като комисията привърши работата си.

Изплащането на сѣка десетина земя отъ страна на тѣзи жители ще стане възъ основа на опрѣдѣлената въ чл. 13 норма за колониститъ или домениенитъ. Сѣшитъ тѣзи жители като ще се мѣстятъ отъ земята, която се припада сѣмо на бившитъ колонисти или домениени, иматъ право да си продаватъ къшитъ, които напушатъ, а общината има право да ги откупува

Чл. 8. Въ течение на 15 години отъ обнародванието на настоящия законъ, нито бившитъ колонисти или домениени, нито другитъ жители даноплатци (*contriuabili*) или тяхнитъ наслѣдници не могатъ да отчуждаватъ нито да залагатъ собственността си било съ завѣщание или съ дарение, освѣнъ на общината или

на нѣкой жителъ отъ сѣщата община.

Чл. 9. Когато нѣкой колонистъ или домениенъ умре безъ завѣщаніе и безъ наслѣдници, неговата частъ земя ще се вземе отъ общината, съ задължение да изплати дългътъ му за тая частъ земя.

Чл. 10. Онищожавать се за сѣкога и въ сичкото пространство на колониялнитѣ и домениялнитѣ земи правата, привилегиитѣ на монополитѣ за кръчми и др.

За улеснение на жителитѣ бивши колонисти и домениени въ изплащането цѣната на земитѣ къмъ държавата, тѣ ще бждатъ освободени отъ даване новобранци за постоянната войска въ течение на 10 години отъ турянето въ изпълнение настоящиятъ законъ.

Чл. 11. Държавнитѣ, окръжнитѣ, мѣждуселскитѣ и др. пжтища не влизать въ числото на десетинитѣ отстъпени отъ чл. 1.

Чл. 12. Свободни сж жителитѣ да си поятъ добиткътъ въ сичкитѣ води, да ловять раци въ езерата и рѣкитѣ, а риба на сѣкадѣ, но само съ въдица, безъ да вкарватъ мръжи.

Чл. 13. Цѣната на земята, на която жителитѣ ставать пълни собственици споредъ чл. 1 отъ настоящиятъ законъ, ще бжде по 80 лева за сѣка десетина. Единъ колонистъ, глава на сѣмѣйство, ще плаща споредъ числото на десетинитѣ, които му се припадатъ въ общината кждѣто се намира, въ течение на 15 години, по 6 лева и 70 стотинки за сѣка десетина на годината, сирѣчь : лихви 2 лева и 40 стот. и погашение 4 лева и 30 стот.

Това изплащане ще става едно-

врѣменно и въ сѣщиятъ срокъ отъ държавнитѣ данъци.

Чл. 14. Сѣка община остава отговорна къмъ държавата въ сичкитѣ 15-годишенъ периодъ за сумата принадлежача на сѣкровището въ силата на настоящия законъ.

Тоя законъ се обнародва на 18 Юний 1874 и се тури въ дѣйствие отъ 1 Януарий 1875 г.

Нѣкои прѣдварителни работи обаче, като: описването на сички сѣществующи глави на сѣмѣйства въ денятъ когато се обнародва законътъ (чл. 1) и съставянето на протоколи отъ делегатитѣ на колониятѣ и правителството за изплащането на земята (чл. 13 и 14), се извършиха още прѣзъ 1874 г., тутакси слѣдъ обнародването на законътъ.

При сичко, че нѣкои бивши ромжнски чиновници на чело съ Тодоръ Болдуръ Ланеску, до-скоро префектъ въ Болградъ и заселенъ вече въ тоя градъ, агитираха противъ законътъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия и призоваваха населението да се възпротиви на привеждането му въ изпълнение, никждѣ обаче, не се случиха нѣкои особенни вълнения или безредици. Въ колонията Чешмекъой, делегатитѣ на колониститѣ се противиха доста и отказваха да подписать протоколътъ за изплащането на земята, но това трая до-кѣтъ пристигна префектътъ князъ Кантакюзинъ.

— И менъ ли не вѣрвате? Питаше князъ Кантакюзинъ колониститѣ, които се бѣха събрали прѣдъ общината. Азъ ли ще ви измамя? Азъ ли ще ви пожелая злото? Приемете новото раз-

переждане и ако збъркате, мене кълнете.

Чешмекьойскитѣ колонисти повърваха на князь Кантакузина и делегатитѣ имъ подписаха протоколътъ.

На туй мѣсто дължимъ едно обяснение.

Князь Кантакузинъ принадлежеше на консервативната партия. По онова врѣме правителството бѣше така сѣщо консервативно на чело съ Ласкаръ Катарджи. Тодоръ Болдуръ Ладеску бѣше либералъ и се числеше въ партията, която имаше за шефъ Иванъ Вратяну. Агитацията на Тодоръ Болдуръ Ладеску противъ законътъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия имаше повече партизанска подкладка, отъ колкото желание да се помогне на колониститѣ. Най-виднитѣ мъже отъ либералната партия, Иванъ Вратяну и Михаилъ Когѣлничану, въ денятъ когато се дебатираше въ Народното Събрание рѣчениятъ законъ (26 Май 1874), произнесоха за българскитѣ колонисти незаслужени укори, като казваха, че парижскитъ трактатъ „не задължава Ромѣния да признае на колониститѣ каквито и да е извънредни привилегии, подарени тѣмъ отъ рускитѣ царе“⁶¹⁾.

Както и да е обаче, агитацията на Болдуръ Ладеску не успя. Не успя мѣжду друго и за това, че българитѣ въ сичкото врѣме на ромѣнското господаруване не се прилѣпиха къмъ никоя отъ двѣтѣ сѣществующи въ Ромѣния партии. Тѣ стояха вѣнъ отъ партизанскитѣ страсти и гледаха

равнодушно на борбата, която се водеше отъ ромѣни противъ ромѣни!

Слѣдъ туй обяснение, нека се повърнимъ на онова мѣсто отъ разказътъ си, отъ кждѣто се бѣхме отдалечили.

Новиятъ законъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия бѣше извънредно тежъкъ, дори и непоносимъ. Имаше колонии, кждѣто на ~~глава~~ глава на сѣмѣйство се падаха, на примѣръ, 40 десетини земя, за която трѣбваше да плаща сѣка година по 268 лева, освѣнъ сѣществующитѣ данѣци и врѣхнинитѣ имъ. Болградскитѣ гражда̀ни, глави на сѣмѣйства, на които се падна по 10 десетини и 692 сажени квадратни земя, най малко въ сравнение съ други колонии, трѣбваше да даватъ по 70 лева на годината за изплащането на земята, освѣнъ сѣществующитѣ вече данѣци и врѣхнинитѣ имъ. Отъ тия два примѣра, ясно ставаше че колониститѣ, които вземаха повече земя, както и онѣзи, които вземаха помалко, не бѣха въ състояние да изплащатъ новиятъ данѣкъ.

Не трѣбва да се забравя, че до датата на новия законъ, колониститѣ плащаха по 22 копейки или 88 стотинки за десетината годишно, а сега се искаше отъ тѣхъ по 6 лева и 70 ст. за сѣка десетина годишно!

Но за да дадемъ едно по-нагледно доказателство по въпросътъ, че законътъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия бѣше извънредно тежъкъ за колониститѣ, ще посочимъ на обстоятелството, че Кахуло-прутската околия, която по онова врѣме имаше едно населе-

⁶¹⁾ Basarabia отъ Захф. К. Арбуре, стр. 199, 200.

ние отъ около 20,000 жители и отъ двата пола, трѣбваше да плаща въ годината за откупуване на земята една сума отъ 652,908 лева и 30 ст. иди по 32 лева и 64 стот. на сѣка жива човѣшка душа! При сичката очевидност на злото, колониститѣ не се противиха на закона, но изложиха оплакванията си прѣдъ правителството. Правителството оцѣни мѣжното положение на колониститѣ и се принуди да го облеghi съ туй, че продължи изплащането на земята въ по-дълъгъ срокъ, въ течение на 25 години, въ мѣсто въ 15 години, колкото прѣдвѣждаше чл. 13 отъ законътъ. Това облеghение стана пакъ по законодателенъ редъ.

Ромжиското правителство обаче, не можѣ да събира плодетѣ на законътъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия за по-дълго врѣме. Законътъ се тури въ дѣйствиe отъ 1 Януарий 1875 г., а на 24 Ноемврий 1878 г., ромжиска Бесарабия се присѣдини къмъ Русия.

Руското правителство, слѣдъ като присѣдини къмъ владѣнията си и ромжиска Бесарабия, облеghi новитѣ си поданници отъ края съ туй, че като прѣобрѣщаше данѣцитѣ отъ ромжиски левове и стотинки на рубли и копѣйки, прѣсметна 4 ромжиски лева (франка) за равни на една книжна рубла или както на руски е казано: перечисленіемъ съ франковъ на кредитные рубли, по расчету двадцати пяти копѣекъ за франкъ. А рублата по онова врѣме се купуваше само за 2 лева и 50 стотинки. По тоя начинъ, данѣкътъ за изплащането на земята се намали изведнижъ съ 33 $\frac{1}{4}$ %.

Изплащането на земята се свърши на 1 Януарий 1900 година. Бившитѣ колонисти я заплатиха, както установихме погорѣ, съ по 20 рубли десетината. Днесъ сжщата тая земя се продава по 150, а нѣгдѣ и по 200 рубли десетината. При туй, сѣки бившъ колонистъ е пълнѣт и личенъ собственикъ на своята частъ земя и може да разполага съ нея споредъ както желае.

Но до-жтъ да стигнатъ до това положение бившитѣ колонисти се бориха съ много мѣжнотии прѣвъ дългиятъ 25-годишенъ периодъ, колкото трая изплащането на земята.

И тѣй, новиятъ законъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия онищожи и послѣднитѣ права и привилегии, които бѣха дадени на колониститѣ отъ рускитѣ царе.

Една отъ важнитѣ привилегии, която така сжщо се онищожаваше съ горерѣчениятъ законъ бѣше монополътъ на кръчмитѣ (чл. 10). Тая привилегия състоеше въ слѣдното. Сѣка колония, колкото голѣма и да бѣше, имаше само една кръчма. Тая кръчма бѣше собственостъ на общината. Правото за продоване спиртни питиета въ нея се отдаваше съ търгъ на прѣкупувачъ за три години. Други кръчми въ колонията не бѣха позволени и прѣкупувачътъ (крѣчмаринѣтъ), който дадеше най-голъма цѣна, бѣше единственниятъ продавачъ на спиртни питиета въ колонията. Нѣкои отъ голѣмитѣ колонии имаха общински приходи отъ тия монополни кръчми отъ 5,000 до 10,000 лева днешни пари на годината, пари съ които покриваха сичкитѣ си разходи, въ

това число и разходитъ за училищата си.

Тая привилегия имаше много добри страни, независимо отъ обстоятелството, че принасяше материална полза на общината. Най-важна отъ добритъ страни бѣше, че въ кръчмата като отиваха старитъ и възрастнитъ хора, младежитъ прѣкарваха свободното си врѣме лѣтно врѣме по хората, а зимно — по седѣнкитъ, меджиитъ или бузаджийницитъ. И туи бѣше една отъ многото причини, поради които порокътъ на пиянството никога не се разпространи между българитъ въ Бесарабия.

Слѣдъ 1 Януарий 1875 год. българитъ въ ромжиска Бесарабия бѣха прости жители (locutori). Тъ, наистина, бѣха освободени отъ даване новобранци за дѣйствителната войска, но още прѣзъ сѣщата 1875 г. бѣха повикани да дадѣтъ новобранци за пограничната стража (grăniceri). Новобранцитъ теглиха жребие и отъ слѣдната 1876 г. трѣбваше да съставятъ кадрътъ на пограничната стража, но не бѣ сѣдено на ромжиската власт да види български граничери. Събитията отъ 1876 и особено онѣзи отъ 1877 г. попрѣчиха на това разпореждане. Рускитъ войски навлѣзоха въ ромжиската държава, а слѣдъ това съ голѣми жертви прѣминаха и Дунава. Войната съ Турция се почна въ българската земя. По-послѣ и ромжискитъ войски прѣминаха Дунава по готовитъ руски мостове и взеха участие въ освободителната война, та нѣмаха врѣме да се занимаватъ съ уреждането на пограничната стража въ Бесарабия.

Въ врѣмето, за което се отнася разказътъ ни, българщината

въ ромжиска Бесарабия стигаше до апогеятъ на величието си. Градътъ Болградъ бѣше истински български центъръ. Ромжиската власт въ него бѣше номинална и нейното сѣществувание се заблѣзваше изъ правителственитъ канцеларии и то само въ врѣмето на канцеларскитъ часове.

А въ 1876 г. Болградъ имаше вече и политически вѣстникъ: Български гласъ, който третираше въпроси отъ общъ и мѣстенъ български националенъ характеръ. Редакторъ му бѣше болгарченинитъ Ив. Ивановъ (Синеоковъ). Търновченинитъ Киро Тулешковъ, който се бѣше заселилъ и оженилъ въ Волградъ, бѣше вториятъ фактически редакторъ, еднакво усърденъ, както и официалниятъ редакторъ Ивановъ. Едно цѣло течение отъ тоя вѣстникъ (1876 и 1877 години) се намира въ Народната Библиотека въ София.

Любенъ Каравеловъ, който живѣеше въ Букурещъ и издаваше политическия в. „Независимостъ“, и литературното списание „Знание“, а още по-рано и пламенниятъ в. „Свобода“, дохождаше по нѣкога въ Болградъ и тамъ се чувствуваше въ чисто българска срѣда. Повече мраченъ отъ колкото въ добро настроение на духътъ си, Любенъ Каравеловъ се развеселяваше между болгарскитъ младежи и пѣеше. Любимата му пѣсенъ бѣше: Отъ долу идатъ сеймени. Той не веднажъ е казвалъ, че болгарската интелегенция я числи на първо мѣсто слѣдъ търновската.

Между болгарскитъ младежи отъ онова врѣме, които Любенъ Каравеловъ запозна, бѣха: Петъръ Фитовъ, Михаилъ Г. Радн-

оновъ, Василь Василевъ, Д-ръ Димитъръ Начевъ, Николай Минковъ, Олимпий Пановъ, Димитъръ Н. Радионовъ, Михайлъ Мумджиевъ, Димитъръ Кралимарковъ, Михайлъ Паничерски, Христо Камбуровъ, Иванъ Ивановъ, Хаджи Иванъ Ивановъ, Атанасъ Войниковъ, Николай Ив. Николаевъ, Иванъ Атанасовъ и много други. Почитатели на Каравелова въ Болградъ бѣха сички граждани, стари и млади.

Любенъ Каравеловъ извънѣрно обикна младежътъ Олимпий Пановъ. Съ него е другарувалъ и въ Букурещъ кждѣто той, Пановъ, слѣдъ като свърши Болградската гимназия, слѣдваше въ държавното училище замостове и шосета (*Școala de poduri și sossele*), изпратенъ тамъ отъ Болградската Постоянна Комисия. Въ обичаята си къмъ тоя младежъ, Любенъ Каравеловъ го именуваше Гълъбъ Пановъ. Олимпий Пановъ бѣше усвоилъ това име и ние по едно врѣме (1874) го виждаме отговоренъ редакторъ на в. „Независимостъ“ съ името Гълъбъ Пановъ.

За да дадемъ едно доказателство за чувствата, които тогавашнитѣ болградски младежи питаеха къмъ Любена Каравелова, борецътъ съ перо за свободата на българския народъ, ще сторимъ мѣсто на една телеграма, която нѣкои отъ тѣзи младежи сж изпратили до Любена Каравеловъ на 11 Май 1874 г.

Тая телеграма гласи:

„Празднующитѣ тука паметъта на Кирила и Методия поздравляватъ сърдечно синца ви. Изъ сичкитѣ български гърла се чу-

ятъ гласове: „Да живѣе България и нейнитѣ добри синове“.

Хаджи Иванъ Ивановъ, Димитъръ Н. Радионовъ, Димитъръ Кралимарковъ, Гълъбъ Пановъ, Михайлъ Паничерски, Иванъ Ивановъ, Иванъ Мумджиевъ, Атанасъ Войниковъ. ⁶²⁾

За Олимпий Пановъ нека кажимъ още и слѣдното. Прѣзъ 1876 и 1877 години го виждаме членъ въ българското централно благотворително общество въ Букурещъ, наредъ съ: Владимира Ионинъ, Кириякъ Цанковъ, П. Енчевъ, Д. И. Ивановъ, П. Хр. Висковски, С. Н. Стамболовъ, Ив. Кавалджиевъ и Ив. Вазовъ ⁶³⁾.

Възпитаници отъ болгарската гимназия отдавна пѣлиха изъ българскитѣ села едни като общински писари, а други като учители. По-бълъжити отъ тѣхъ бѣха: Иванъ Божковъ писаръ въ родното си село Конгазъ, Иванъ В. Плакуновъ учителъ въ с. Шикирли-китай, Михайлъ Теодоровъ учителъ въ родното си с. Ташъ-бунаръ, Петъръ Стоиловъ учителъ въ родното си с. Карагачъ, Пантелей Д. Караджовъ учителъ въ родното си с. Вайсалъ, Василь Шишмановъ учителъ въ родното си с. Долукъой и много други. Тѣ намираха благоприятна почва мѣжду българскитѣ селени и въ скоро врѣме вижда-

62) В. *Независимостъ* издаванъ въ Букурещъ бр. 31 отъ 18 Май 1874 г.

63) *Български гласъ*, вѣстникъ издаванъ въ Болградъ прѣзъ 1876 и 1877 години, броеве 21, 22, 23, 24, 33, 43 и 48

ме да изникватъ въ по-голъмитъ села благотворителни общества, които събиратъ помощи за пострадалитъ въ България прѣвъ врѣмето на сърбско-турската война (1876) и освободителната война (1877—1878). Болградъ прѣвъ бѣше съставилъ такива общества: едно м ж ж ко, което имаше за прѣдсѣдателъ Василь Василевъ, болградченинъ, свършившъ одеския университетъ и тогава учителъ въ гимназията, и друго женско, което отъ начало имаше за прѣдсѣдателка госпожа Ирина Н. Хорозова, сжпруга на болградскиятъ първенецъ Николай Хорозовъ и постъ госпожа Мария П. Теодоровичъ, дъщеря на болградския първенецъ Николай Парушовъ и сжпруга на Павла Теодоровичъ, родомъ отъ Лѣсковецъ, директоръ на болградската гимназия.

Споменатиятъ по-горѣ прѣдсѣдателъ на мжжкото благотворително общество въ Болградъ Василь Василевъ, е сега жителъ на българската столица и прѣподавателъ въ Военното училище отъ основанието му и до днесъ, повече отъ 25 години. Двѣтъ госпожи — Хорозова и Теодоровичъ, прѣдсѣдателки на женското благотворително общество въ Болградъ, сж живи и до днесъ; първата е заселена въ гр. Самоковъ, а втората въ гр. София.

Изъ между селата, въ които се бѣха основали благотворителни общества ще споменемъ слѣднитъ: Шикирли-китай, Долукъой, Кайраклий I-й, Вайсалъ, Каракуртъ, Конгазъ, Чешмелий и други.

Тия общества си имаха коми-

тети, които ги управляваха и уста-ви, по които се ръководяха.

Уставътъ на женското дружество е напечатанъ въ в. „Български Гласъ“ брой 21 отъ 4 Септември 1876 г.

Пишущия тия редове тогава старшина (субпрефектъ) на измаилската околия, е насърдавалъ рѣченитъ комитети въ благородното имъ дѣло. Ревностенъ насърдчителъ и поощрителъ на тѣхъ комитети е билъ болградченинътъ Иванъ Т. Мумджиевъ, нашиятъ по онова врѣме помощникъ, който слѣдъ освободителната война се прѣсели въ България и посвети дѣятелността си съ олужение по сѣдебното вѣдомство въ младото българско княжество.

Прѣвъ 1875 и 1876 години виждаме, че отъ възпитаницитъ на Болградската гимназия ставатъ учители по българския езикъ и въ по далечни ромжнски градове, кждѣто има български училища. Виждаме Михаила Паничерски, родомъ отъ Болградъ, учителъ въ българското училище въ Букурещъ и Василь Мариновъ, родомъ така сжщо отъ Волградъ, учителъ въ българското училище въ Гюргево. Първиятъ отъ тѣхъ — Паничерски, сега покойникъ, е билъ окръженъ управителъ въ Варна, Силистра и другдѣ; а вториятъ — Мариновъ, е дългогодишниятъ магистратъ, сега прѣдседателъ на едно отъ отдѣленията на Върховния Кассационенъ Сждъ въ София.

Най-послѣ, когато прѣвъ 1877 г. се обяви войната за освободението на България, бесарабскитъ българи не останаха равнодушни зрители на сбѣтията, които настѣпиха. И не можеше да бѣде другоаче. Болградъ, който

е отварял широко и искрено гостоприемство на народнитѣ войводи: Георгій С. Раковски, Филипъ Тотю и други; Болградъ, който е отпущалъ на тѣзи борци за народната свобода значителни парични суми; Болградъ, който е изпращалъ отъ срѣдата си доброволци за сѣрбско-турската война (1876), — тоя Болградъ не можеше да остане безучастенъ въ врѣмето на освободителната война и той, както ще видимъ, принесе прѣдъ олтара на общото българско отечество своятъ кръвенъ данѣкъ.

За да не бждемъ голословни въ нашитѣ твърдения, че Болградъ е отварялъ широко гостоприемство на българскитѣ войводи и имъ е отпускатъ значителни парични суми, ще приведемъ слѣднитѣ два случая.

Незабравимиятъ Раковски посѣщаваше често Болградъ. Прѣзъ Болградъ особено е минавалъ когато е пътувалъ отъ Букурещъ за Одеса и обратно. Прѣслѣдванъ отъ ромѣнскитѣ власти, по искането на турското правителство, Раковски прѣминаваше прѣзъ Болградъ и отиваше въ Одеса; а като омръзнеше и на руското правителство, биваше принуденъ да оставя Одеса, дохождаше въ Болградъ и слѣдъ като прѣстоеше колкото му е бивало угодно, отиваше отново въ Букурещъ, където забравяха прѣдишното прѣслѣдване. А по нѣкога Раковски специално дохождаше въ Болградъ за да се види съ тамошнитѣ си приятели. Въ тия посѣщения, Раковски е вземалъ парични помощи, които му сѣ билъ необходими за народни нужди.

Филипъ Тотю, придруженъ отъ Тома С. Хитровъ, сега жи-

тель на гр. София, е дохождалъ въ Болградъ. Това бѣше прѣзъ 1872 или 1873 год., зимно врѣме. Установени въ домътъ на болгарченинитѣ Тодоръ Болдурски, Тотю и Хитровъ сѣ прѣстояли нѣколко седмици и сѣ събирали пари за да образуваъ една чета, която на пролѣтъ да прѣмине Дунава и да повдигне българскитѣ народъ на въстание. Въ туй прѣстояване, Филипъ Тотю се е крилъ отъ ромѣнскитѣ власти и като незнаемъ причинитѣ на тая прѣдпазливостъ, прѣдполагаме да сѣ били основателни. Тайната, че въ Болградъ се нахожда извѣстниятъ български войвода, се прѣдаваше отъ уху на уху и разпаленитѣ младежи отиваха да видятъ легендарниятъ герой. Пишущиятъ тия редове, тогава младъ момѣкъ, отиде и видя българскитѣ войвода. На изпращане, разпалениятъ родолюбецъ Тодоръ Болдурски, който по онова врѣме боравеше съ народнитѣ работи въ Болградъ, прѣдаде на Филипъ Тотю отъ страна на болгарскитѣ комитетъ 100 австр. желтици (1175 фр. зл.) и пожела пълна сполука на прѣдприетото народно дѣло.

Но ние съ тия подробности се отстранихме доста отъ разказътъ си. Нека се повърнемъ на онова мѣсто, отъ където се отдалечихме.

Болградъ и нѣкои отъ селата около него дадоха единъ сравнително прѣдостатѣченъ контингентъ за българското опълчение, което почна да се формира отъ начало въ Кишиневъ, а послѣ въ Плоещъ и което послужи за ядка на днешната българска войска.

Отъ младежитѣ, които се записаха въ българското опълчение и които взеха участие въ освобод-

дигелната война, ние можахме да
узнаемъ слѣднитѣ :

1. Дан. Николаевъ, отъ Болградъ,
2. Стеф. Кисовъ "
3. Олим. Пановъ "
4. Павелъ Пановъ "
5. Ив. С. Дяковичъ "
6. Ат. Кировъ, "
7. Ив. Ив. Доковъ "
8. Ал. Каназирски "
9. Геор. Николаевъ "
10. Конс. Кисовъ "
11. Ф. Т. Камбуровъ "
12. Вел. Поповичъ "
13. Ив. Караивански "
14. Алек. Захариевъ "
15. Ст. Добревъ "
16. Велчо Дитковъ "
17. Дим. Ивановъ "
18. Григ. Купенекъ "
19. Ив. Купенекъ "
20. Илия Недевъ "
21. Вас. Пенковъ "
22. Ник. Стойковъ "
23. Конс. Велчевъ "
24. Дим. Димовъ "
25. Тодоръ Даневъ "
26. Ник. Ивановъ "
27. Геор. Мариновъ "
28. Анд. Михайловъ "
29. И. Панайотовъ "
30. Гено Георгиевъ "
31. Ив. Гавриловъ "
32. Дан. Нейковъ отъ Болградъ,
33. Ив. Антоновъ "
34. Сим. Николаевъ "
35. Ат. Тодоровъ "
36. Димо Димитровъ "
37. Тод. Кирановъ "
38. Геор. Панайотовъ "
39. Тод. Павловъ "
40. Сим. Яковлевъ "
41. Григ. Янакевъ "
42. Мих. Божиловъ "
43. Тод. Бабооглу "
44. Пет. Георгиевъ "
45. Тодоръ Дяковъ "
46. Тод. Димитриевъ "
47. Вас. Ивановъ "
48. Геор. Тодоровъ "
49. Мих. Коленски "
50. Конст. Петровъ "
51. Конст. Тодоровъ "
52. Илия Райчевъ "
53. Вар. Тодоровичъ "
54. Пет. Д. Козаровъ "
55. Ник. Василевъ "
56. Ат. Х. Кулевъ "
57. Дим. Палазовъ "
58. Хр. Григоровъ "
49. Мих. Перовски отъ Болградъ,
60. ? Гаджаловъ "
61. Геор. Табаковъ отъ с. Вабели
62. Тод. Кировъ отъ с. Кайракли I
63. Ефт. Дуковъ отъ с. Чешмелий
64. Як. Величковъ " " "
65. Вас. Георгиевъ " " "
66. Ст. Славовъ отъ с. Ташъ-Бунаръ
67. Ив. Гарибовъ отъ с. "
68. А. Ширяевъ отъ с. Тат.-копчакъ
69. Илия Димовъ отъ с. Курчий
70. Илия Енчевъ " " "

Съ тия имена ние не изчер-
пахме цѣлиятъ брой на онѣзи бе-
сарабски българи, които взеха
участие въ освободителната война,
като опълченци. Има още и други,
но ние не имъ знаемъ имената.

Двама отъ споменатитѣ опъл-
ченци бѣха руски офицери; тѣ
сж Данайлъ Николаевъ и
Стефанъ Кисовъ. Първиятъ отъ
тѣхъ е сегашниятъ генералъ Ни-
колаевъ, адютантъ при особата на
Н. Ц. В. Българскиятъ Князь, а
вториятъ — подполковникътъ отъ
запаса на българската армия, Ки-
совъ. И двамата днесъ сж граж-
дани на българската столица.

Нѣколко болгарци бѣха пока-
нени отъ руската главна квар-
тира, която се намираше въ ро-
мжнския градъ Пloeщъ, за прѣ-
водачи; едни за да слѣдватъ вой-
скитѣ, които отиваха въ походъ,
а други за да се зачислятъ при

гражданското управление, което още отъ началото на войната бѣше наредено за окръжитѣ отъ придунавска България. Отъ тия болградци ние знаемъ: Георги П. Грековъ, Иванъ Атанасовъ, Савва Кирияковъ и Николай Кирановъ. Първитѣ трима, Грековъ, Атанасовъ и Кирияковъ, живѣятъ и днесъ въ българската столица.

Къмъ всичко онова, което изложиме до тукъ, считаме за своя длъжностъ да споменемъ за още одного отъ болградскитѣ българи, който е бѣлѣжитѣ по своята родолюбива дѣйностъ въ срѣдата на съотечественицитѣ си. Той е Димитъръ Начевъ, д-ръ на медицината.

Въ врѣмето на френско-пруската война, още студентъ въ единъ отъ германскитѣ университети, Димитъръ Начевъ се зачисли въ германския червенъ кръстъ и по тоя начинъ е билъ свидѣтель на много отъ кръвопролитнитѣ сражения въ великата война. Слѣдъ като свърши курсѣтъ на наукитѣ си съ научната стѣпенъ „Докторъ на Медицината“, Начевъ се завърна въ Болградъ и повече отъ 30 години упражнява професията си, като се радва на едно за завиджане почитание между съгражданитѣ си. Билъ е окръженъ и градски лѣкаръ, а сега е управителъ на окръжната болница въ родниятъ си градъ. По нѣкога дохожда на разходка и въ България, земята, отъ която е потеклото му. Д-ръ На-

чевъ се гордѣе, че е българинъ, характерна черта у бесарабскитѣ българи, и чистиятъ му български говоръ обръща вниманието на всѣки, който го запознава. Той е написалъ: Понятие за хигиената, лекции, четени въ болградското централно училище. Болградъ 1875, стр. 159.

Прѣди да завършимъ тоя отдѣлъ и за да дадемъ едно излишно доказателство за чувствата на бесарабскитѣ българи къмъ българското отечество, ще посочимъ и слѣдния фактъ: петъ отъ болградскитѣ улици сж нарѣчени и до днесъ носятъ слѣднитѣ названия: „тракийска“, „софийска“, „ямболска“, „сливенска“ и „варненска“.

Съ тия бѣлѣжки ние свършваме настоящиятъ отдѣлъ.

Ромжнска Бесарабия, по силата на Берлинскитѣ трактатъ отъ 13 Юлия 1878 година, прѣмина отново къмъ Русия.

Берлинскитѣ трактатъ въ това отношение прѣдвижда слѣдниятъ членъ:

„Чл. XLV. Ромжнското княжество отстъпва обратно на Негово Величество Всерусийския Императоръ частъта отъ бесарабската територия, която се взе отъ Русия по парижскитѣ трактатъ отъ 1856 год., граничаща съ коритото на р. Прутъ отъ западъ, съ коритото на Килийския рѣкавъ и съ устието на Стария Стамбулъ отъ югъ“⁶⁴).

⁶⁴) *Европейское Международное Право*, А. В. Гефтера, С.-Петербургъ 1880, приложения стр. 29.

**Управлението на българскитѣ колонии въ Бесарабия,
останали подѣ руското владичество, отъ датата
на паришкия трактатъ (1856) и до осво-
бодителната война (1877—1878).**

Българскитѣ колонии, които останаха подѣ руското господаруване и слѣдѣ паришкия трактатъ отъ 1856 г., продължаваха да бждатъ разпрѣдѣлени на три околии: Горне-Буджашката съ центъръ — Комратъ, Долне-Буджашката съ центъръ Иванава и Измаилската съ новъ центъръ — Кубей.

Читателя знае, че новата граница, която се прѣдвиди въ паришкия трактатъ, раздѣли Измаилската околия на двѣ части. По-голѣмата частъ отъ тая околия заедно съ главната колония Болградъ се присъедини къмъ молдовското княжество, а по-малката — остана подѣ Русия. Молдовското правителство, както е извѣстно отъ разказътъ ни, остави тая частъ отъ Измаилската околия да се нарича съ същото си име; същото нѣщо стори и руското правителство съ частъта, която остана подѣ владѣнията му.

Въ административно — териториялно отношение Горне-Буджашката околия се числи къмъ Бендерския окръгъ (уѣздъ), а Долне-Буджашката и Измаилската — къмъ Аккерманския.

Прѣзъ 1861 г., въ врѣмето на

емиграцията, за която говорихме, въ руска Бесарабия се основаха още три български колонии: Кайракий II, Калчова и Новъ Болградъ. Тия колонии се заселиха съ онѣзи български колонисти, които бѣха емигрирали изъ колониитѣ присъединени къмъ молдовското княжество, особено отъ главната колония Болградъ.

Числото на българскитѣ колонии въ руска Бесарабия бѣше 45 и имаше слѣдното разпрѣдѣление:

I. Горне-Буджашка околия.

1. Комратъ,
2. Кирсовъ,
3. Бешъ-Алма,
4. Баурчий,
5. Казаяклий,
6. Кирютне,
7. Вале-Пержи,
8. Твърдица,
9. Бешъ-Гъозъ,
10. Чадъръ-Лунга,
11. Гайдаръ,
12. Томай,
13. Джолтай,
14. Авдарма,
15. Башкалий,
16. Кириетъ-Лунга,
17. Чокъ-Майданъ и
18. Диагиндже.

II. Долно-Буджашка околия.

1. Иванова,
2. Димитриева,
3. Дюлменъ,
4. Девлетъ-Агачъ,
5. Пандаклий,
6. Хасанъ-Батжъръ,
7. Задунаевка,
8. Саталжкъ-Хаджи,
9. Главанъ,
10. Кодъ-Китай,
11. Голица,
12. Чумлекъ-Къой,
13. Купаранъ,
14. Делжелеръ,
15. Бургуджий,
16. Камчъкъ,
17. Селиоглу,
18. Исерлий и
19. Кулевча.

III. Измаилска околия :

1. Татаръ-Копчакъ,
2. Тараклий,
3. Нови-Троянъ,
4. Градина-Чишиий,
5. Кубей,
6. Кайраклий II,
7. Калчова и
8. Новъ Болградъ.

Тия колонии продължаваха на първо време да се управляватъ по Колониялнитѣ постановления съ пълно изборно общинско и околийско самоуправление и да се ползватъ отъ всичкитѣ права и привилегии, които бѣха дадени на българскитѣ колонисти съ указъ на царъ Александра I отъ 29 Декемврий 1819 г. Това привилегирано положение трай до 1871 г. Тогава руското правителство нареди да се отстъпи земята въ пълна собственостъ на колониститѣ срѣщо изплащане. По-послѣ, прѣзъ 1874 г., руското правителство почна да взема и новобранци за войска-

та. Слѣдъ тия двѣ важни и главни мѣроприятия, за които ще кажемъ нѣщо и понататкъ, българитѣ въ руска Бесарабия се туриха подъ общиятъ режимъ, подъ който се нахождатъ всичкитѣ жители на обширната империя и се нарѣкоха: поселяне — собственники.

Като оставимъ настрана тия двѣ важни и съдбоносни събития отъ живота на българитѣ въ руска Бесарабия, останалото време отъ епохата, за която се отнася разказътъ ни, бѣше прѣминато въ спокойствие.

Руската властъ продължаваше да се отнася отечески къмъ полѣзникитѣ въ краятъ български колонисти.

За да дадемъ едно блѣскаво доказателство, че наистина руската властъ се отнасяше отечески къмъ българитѣ колонисти, ще посочимъ слѣдниятъ фактъ. Една година се бѣше изминала едвамъ отъ като се бѣше опрѣдѣлила новата граница и руското правителство побърза да назначи познатиятъ на читателя ни блѣлжитѣ българинъ Иванъ С. Ивановъ, за да управлява българскитѣ колонии останали въ руска Бесарабия. Това стана на 14 Августъ 1858 г.

Иванъ С. Ивановъ бѣше служилъ до това време като чиновникъ въ Попечителния Комитетъ за иностраннитѣ заселенци въ южния край на Русия още отъ 14 Априлий 1855 г., слѣдователно бѣше запознатъ съ правата и привилегии, които имаха сънародникитѣ му, българскитѣ колонисти въ Бесарабия. И когато пристигна въ главната колония Комратъ, Ивановъ знаеше кой бѣха упра-

вляемитъ му, както и какви права и длъжности имаха тѣ.

Новата служба на Иванова бѣше: изпълняющъ длъжността попечителъ надъ българскитѣ колонии въ Бесарабия, съ сѣдалище въ колонията Комратъ. На тая длъжностъ, Ивановъ бѣ утвърденъ титуларенъ на 7 Юлий 1865 г., а на 12 Ноемврий слѣдната 1866 г. си подаде оставката, за да бѣде назначенъ въ гр. Кишиневъ на по-висока длъжностъ. Отъ това слѣдва, че Ивановъ е прослужилъ мѣжду българскитѣ колонисти въ руска Бесарабия и като тѣхънъ прямъ началникъ осемъ пълни години.

Нѣма нужда да казваме, че Ивановъ въ тия осемъ години е сторилъ много и голѣми добрини на управляемитѣ си.

За състоянието на българскитѣ колонисти въ руска Бесарабия отъ онова врѣме и за едва начинающата се полѣзна дѣятелностъ на попечителя Иванова, намираме една интересна дописка печатана въ „Български книжници“ издавани въ Цариградъ прѣвъ 1859 г.

Въпросната дописка носи вмѣсто подписъ буквата К. Отъ съдържанието ѝ се види, че авторътъ ѝ е българинъ изъ България.

По-интересни извадки отъ тая дописка, сж слѣднитѣ:

„... Тѣзи българи населяватъ Бесарабската областъ въ три войни и тѣ живѣятъ по особени права и закони, които сж за тѣхъ твърдѣ легки; тѣ иматъ право отъ себѣ си да избиратъ свои началници и всѣко село си избира виборнии (чорбаджи). . . Всѣкой окръгъ (околия) си има свой

началникъ, който се казва старшина (мемлекетъ чорбаджи), а старшината си има помощникъ.... Всѣко село е не по-малко отъ 200 къщи; селата сж устроени на планъ. Всичкитѣ къщи сж устроени на земята и сѣ по едната страна на улицата или лицето имъ гледа на пѣтя. . . Въ всѣка къща има портрета на царъ Иванъ Шишмана и Инзова, който се е трудилъ за тѣхъ като баща. Всѣко село си има църква и селски приказъ (кметство) и училище. Църквитѣ се намиратъ въ сръдата на селото, около които има доста широки градини. Църквитѣ сж повечето нови и правилно устроени, по новъ планъ и покрити съ желѣзо, бѣлосани съ червенъ или зеленъ цвѣтъ и съ боядисани дъски. Тѣ сж твърдѣ красиви, съ уредени дворове, въ които има насадени дървета, както и по всичкитѣ улици има на редъ чести салѣмки; така щото като гледа отъ далече, прѣдъ очитѣ му се показва единъ зеленъ кенаръ. . . . Като достигнаха до пълно ступанско състояние и като се замогнаха съ домашенъ дребенъ и едъръ добитѣкъ, а нѣкои се замогнали съ пари, поради дадената имъ широка земя, тѣй като всѣкой владѣе по 400 и 500 дюлума, а българитѣ като извѣстни по своето трудолюбие и тѣ сж примѣрни въ Бесарабия по мѣжду другитѣ нации, въ послѣдствие почнаха да думатъ за синовното си възпитание и охотно да изпълняватъ правителственнитѣ разпореждания. . .

„За колонистката любовъ имъ е поставенъ началникъ българинъ на всичкитѣ български колонии, който носи мѣстно название попечителъ. Тѣхния попечителъ

е чистъ българинъ, роденъ въ Лѣсковецъ, именуемъ Ивановъ. По колонистка молба и Иваново ходатайство Министерството е разрешило щото въ срѣдата на тия колонии да се построи гимназия и дѣвически пансионъ, които двѣ заведения по наукитѣ си ще се равняватъ съ рускитѣ гимназии. Тѣ ще почнатъ да се правятъ тая година. По особена милость позволено е да се прѣподаватъ наукитѣ въ тия училища на български езикъ. . . .

„Който не е билъ въ тия бегарбски български села, може да мисли, че тѣ сж порусени. Не, нѣма никаква промѣна отъ както си сж билъ. Тѣ съхраняватъ народното си облекло тѣй както сж го взели отъ баща и майка; пѣние, свадби и сѣдѣнки, всичко крето и сега се изпълнява по насъ въ България.

„Всичкитѣ тия колонии или села си иматъ тѣй нарѣченото централно село, което е голѣмо като градъ. Изпървомъ главната колония бѣше Болградъ, но като останала подъ Молдова, то за рускитѣ колонии срѣдоточната е Комратъ. Комратъ е малък градъ, построенъ на равно мѣсто. Почти всичкитѣ му къщи сж едноетажни, но красиви и чисти. Има двѣ църкви, отъ които едната е построена въ срѣдата, съ доста широка площадь, съ петъ кубета построени на кръсть. . . . Тука е резиденцията на тѣхния попечитель и окръжниятъ приказъ (окѣлийското управление). Въ Комратъ всѣка недѣля става пазаръ, въ по-недѣлникъ. . . . 1).

Отъ едва що изложенитѣ извад-

ки на дописката, за която е рѣчь, читателя вижда, че се замишлява вече устройването на гимназия въ срѣдата на българскитѣ колонии останали подъ руската власть и слѣдъ парижкитѣ трактатъ. Авторътъ на дописката твърди дори, че Министерството било разрешило отварянето на въпросната гимназия.

Ние обаче, ще оставимъ на страна, това което се твърди въ дописката и ще хроникираме фактитѣ, тѣй както сж имали мѣсто. За тая цѣль ще прибѣгнемъ до свидѣтелството на Ив. С. Иванова.

Ето що казва той :

„Въ останалитѣ въ прѣдѣлитѣ на Русия 43 колонии, азъ имахъ възможность, като бѣхъ на чело на мѣстното колониално управление, да поставя работата тѣй, щото въ всичкитѣ 43 колонии да бждатъ отворени народни училища, а въ Комратъ — четирикласно централно училище, което принесе очакваната полза. Слѣдъ туй, въ силата на едно пълномощно отъ страна на цѣлото българско население, азъ възбудихъ прѣдъ Министерството на Народното Просвѣщение ходатайство за отваряне въ Комратъ средно учебно заведение, за което българското население пожертвува 170,000 рубли, а самъ Комратъ въ послѣдствие даде за построяване на здание за туй учебно заведение повече отъ 70,000 рубли, останалитѣ петъ български волости (околии) пожертвуваха 6,000 рубли за съзиждане домъ, който да служи за квартира на директора. Ходатайството си по тоя въпросъ азъ не напуснахъ въ течение на 15 години. Въ 1888 г., благодарение

1) *Български книжници издадени въ Цариградъ, 1859. Априлъ, книжка II.*

на просветеното участие въ това дѣло на г-на Министра на Народното Просвѣщение графа И. Д. Делянова, послѣдва Височайше повеление за основание реално училище въ Комратъ. Това учебно заведение още същата година се откри и помѣсти въ домътъ който лично избра Попечителя на Одеския учебенъ окръгъ г-нъ Х. П. Солски. Въ този не толкова голѣмъ домъ, въ който бѣха открити първитъ два класа, училището не можеше да остане за дълго врѣме. Нужно бѣше, слѣдователно, да се мисли за средства, съ които ще трѣбва да се издигне специално здание за училище; но нѣмаше отъ кждѣ да се изнамерятъ. Въ такова положение на работата, азъ събрахъ въ комратското училище мѣстната интелигенция и обяснихъ ѝ това безизходно положение и необходимостта да се затвърди въ Комратъ средно учебно заведение, молихъ съдѣйствието ѝ за да се събере чрезъ пожертвувание отъ страна на комратското общество нужната сума за построяване специално здание за реалното училище. Зачудихъ се когато събранитъ още същия день пожертвуваха отъ страна на обществото 70,000 рубли и постановиха да се изрази благодарностъ къмъ Негово Сиятелство Графа И. Д. Делянова, като поставятъ неговия и моя портретъ въ актовата зала на училището и ме избраха почетенъ попечителъ на същото училище пожизнено. Радостта на комратското общество по случай отварянето на реалното училище бѣше неопишуема. Двѣ години по-послѣ се построи прѣкрасно двуетажно здание за същото учили-

ще съ прѣкрасна църква и отдѣленъ домъ въ двора за квартира на директора. Съ една дума, училището имаше вече всичко необходимо; въ подирно врѣме се яви нужда отъ домъ за общежитие (пансионъ) на ученицитъ, но очевидно бѣше че не можеше да се искатъ отъ населението нови пожертвувания, толкова повече, че неплодороднитъ години не даваха възможностъ да се прибѣгва до искание на нови помощи²⁾.

Църквата, за която говори българинътъ Пв. С. Ивановъ, е една прѣкрасна капела, съ храмъ Св. Александъръ Невски, който се празнува на 30 Августъ. При тая църква, комратскиятъ първенецъ Георги Ивановъ Цанко-Килчикъ издигна великолѣпна камбанария, за която говорихме по-горѣ (стр. 77).

Читателя знае побужденията, отъ които се е въодушевявалъ комратчанинътъ Георги Пв. Цанко-Килчикъ, за да построи рѣчената камбанария. И за да допълнимъ разказътъ си, считаме за нужно да отбѣлжимъ и слѣдното:

На дѣсната страна отъ главниятъ входъ на прѣдмѣтната камбанария стои на стѣната мраморна плоча съ слѣдниятъ надписъ:

**Его Императорское Величество
Государь Императоръ**

Николай II,

въ 8 день Апрѣля 1896 года. Высочайше соизволи на присвоение сооруженной при домово́й церкви Комратскаго реального училища, издѣвленіемъ, Потомственнаго почетнаго гражданина Георгіа Ива-

²⁾ Сборникъ статей И. С. Иванова, Кишиневъ 1896, стр 4 и 5.

**новича Цанко-Кылчика, колоколенъ
наименованіа „Николаевской“, по
имени Его Величества, въ озна-
менованіе дня священнаго миро-
помазанія Болгарскаго Принца
Бориса.**

Слѣдъ тия бѣлѣжки, нека се
повърнемъ и продължимъ описа-
нието на комратското реално учи-
лище.

Днесъ това училище е пълно
и се ползува съ всичкитѣ права,
които сж дадени на реалнитѣ учи-
лища въ руската държава. Отъ
него еднакво се ползуватъ и дру-
гитѣ народности, които живѣятъ
около българскитѣ колонии, съ
тая само разлика, че дѣцата на
българскитѣ колонисти плащатъ
такса за право на учене 15 ру-
бли, а дѣцата на неколониститѣ
— 40 рубли, въ годината.

За издържането на рѣченото
училище, споредъ свѣдѣніята,
които ни дава комратскиятъ пѣр-
венецъ Георгій Пв. Цанко-Кил-
чикъ, българскитѣ колонисти отъ
45-тѣ колонии сж дали една сума
отъ 194.100 рубли. Отъ тая сума
е образуванъ неприкосновенъ ка-
питалъ, отъ лихвитѣ на който ще
се издържа въ вѣчни врѣмена
училището. Днесъ тоя капиталъ
е обрнатъ въ държавни лихво-
носни облигации и принася единъ
годишенъ приходъ отъ 7.383 ру-
бли и 80 копѣйки. Всичкитѣ при-
ходи на училището се събиратъ
отъ държавата, която отпуска нуж-
дната сума за подържането му.
Бюджетътъ на училището годиш-
но се възкачва до 24,000 рубли.
Недостигътъ се изплаща отъ дър-
жавното съкровище.

Прѣзъ 1902 г. се съгради но-
во здание за общежитіе (панси-
онъ) при въпросното реално учи-

лище. Въ туй здание живѣятъ
50 ученика. Изразходвана е за
тая цѣль една сума отъ 15,000
рубли, отъ частнитѣ срѣдства на
училището.

Въ сжщата година и съ изклю-
чителната помощъ на пѣрвене-
цътъ Георгій Пв. Цанко-Килчикъ
е съградено ново здание, за слу-
жащитѣ при училището.

Училището, прѣзъ 1903 го-
дина, се е посѣщавало отъ 240
ученика, отъ които 80 българи.

При училището има основна
библиотека отъ 4203 тома и уче-
ническа отъ 1802 тома. Единъ
физически кабинетъ въ стойностъ
до 5,000 рубли и другъ есте-
ственно-исторически съ пособия по
Зоология, Ботаника и пр. допъл-
ватъ необходимоститѣ при прѣ-
подаването.

Покойникътъ комратски пѣрве-
нецъ Иванъ Димитровъ Цанко-
Килчикъ († 17 Априль 1893 г.)
родителъ на споменувания отъ
насъ днешенъ комратски пѣрве-
нецъ Георгій Пв. Цанко-Килчикъ,
е завѣщаль съ нотариаленъ актъ
242 десетини земя, отъ прихо-
дътъ на която да се даватъ по-
мощи на бѣдни ученици. Тая зе-
мя дава годишенъ приходъ 1.150
рубли. Въ завѣщанието си, Пв.
Д. Цанко-Килчикъ е поставилъ
клауза: ако синъ му Георгій Пв.
Цанко-Килчикъ пожелае да вземе
на-дирѣ завѣщаната земя, да вне-
се въ държавното ковчезниче-
ство една сума отъ 15,000 рубли,
отъ лихвитѣ на която да се да-
ватъ помощи на бѣдни ученици. При
всичко, че рѣчената земя днесъ
струва 40,000 рубли, благородни-
ятъ наслѣдникъ, който синовию
почита волята на родителя си,
не е щѣлъ да се възползува отъ
завѣщателното разпореждане.

За тоя завѣтъ, реалното училище всѣка година отслужва въ училищната църква панахида за душата на покойния завѣщатель Иванъ Димитровъ Цанко-Килчикъ.

Служебниятъ персоналъ на комратското реално училище състои: отъ почетниятъ попечитель Георгий Ив. Цанко-Килчикъ, директорътъ С. Ѳ. Борышкевичъ, инспекторътъ Н. А. Ключевъ, законоучителятъ Протоиерей Ѳ. П. Златовъ, десетъ прѣподаватели, учителъ по лѣнието, учителъ по музиката, медикъ, писмоводитель (секретарь) и трима надзиратели.

За да подпѣлнимъ бѣлѣжкитѣ си относително до комратскитѣ учебни заведения (стр. 76), необходимо е да споменемъ и за двукласното женско училище, което се издържа отъ държавата. При туй училище има и професионално (ступанско) отдѣление, въ което ученичкитѣ се учатъ да предатъ, да тъкатъ вълнени килими, копринени и памучни платове и платна, да плетатъ дантели, да кроятъ, да шиятъ и пр.

Ступанското отдѣление, за което е дума, е дѣло на частна инициатива, плодъ на щедра българска помощ. Читателя пакъ ще се срѣдне съ личността на комратския първенецъ Георгий Ив. Цанко-Килчикъ. Той е, който дава идея за откриването на това отдѣление; той е, който дава и паричнитѣ срдства за съграждане на зданието, въ което се помѣщава сжщото това отдѣление.

За тия щедри помощи, Георгий Ив. Цанко-Килчикъ е назначенъ отъ властта: почетенъ блюстителъ на комратското женско училище.

За комратския първенецъ Ге-

оргий Ивановъ Цанко — Килчикъ искаме да кажемъ още нѣколко думи. Макаръ и руски гражданинъ, той всѣкога е помнилъ, че е българинъ. Нѣщо повече. Той счита за честь да каже, че е и българинъ — патриотъ.

Ето единъ примѣръ за това.

Читателя знае отъ разказътъ ни, че Георгий Ив. Цанко-Килчикъ построилъ великолѣпна камбанария до комратската училищна църква Св. Александъръ Невски, за споменъ на историческата дата: помирението на България съ Русия и основанието православна династия въ българското отечество (стр. 77). Когато да поиска позволение за да съгради рѣчената камбанария, Георгий Ив. Цанко-Килчикъ е отишелъ въ Петербургъ и на 2 Февруарий 1896 г. е подалъ лично на Министра на Народното Просвѣщение графа Деляновъ писменна молба. Въ тая молба, комратскиятъ първенецъ изрично казва:

„Сегодня великій день и великій народный праздникъ для всѣхъ болгаръ: сегодня — возрожденіе Болгаріи къ новой жизни . . .“

И, като споменува, че въ тоя день става помирението на България съ Русия и миропомазанието на българския прѣстолнаслѣдникъ, Княза Бориса, продължава:

„ . . . я какъ болгаринъ — патриотъ, въ память столь великаго событія, имѣю честь покорнѣйше просить Ваше Сіятельство разрѣшить построить на свой счетъ при церкви Св. Александра Невскаго, что при Комратскомъ реальномъ училищѣ, колокольню и приобрѣсти для нея

колокола, назовавъ колокольно эту Николаевской — имени Его Императорскаго Величества“.

Тая молба се уважи.

Министра на Народното Просвѣщение графъ Деляновъ поднесе на Царя молбата, за която е рѣчь. Негово Императорско Величество заповѣда да се уважитая молба и да се даде нужното позволение на българина Георгий Ивановъ Цанко-Килчикъ за да построи прѣдмѣтната камбанария.

Ето и самото позволение, което послѣдва слѣдъ царската заповѣдъ:

„Министромъ Народнаго Просвѣщенія 8 Априля испрошено установленнымъ порядкомъ разрѣшеніе землевладѣльцу Георгію Цанко — Кильчику построи, въ ознаменованіе дня священнаго муропомазанія Болгарскаго Княжича Бориса на свои средства при домовой церкви Комратскаго реалнаго училища, колокольно, съ присвоеніемъ ей наименованія „Николаевской“ по имени Его Императорскаго Величества Государя Императора“³⁾.

Подиръ тия бѣлѣжки ние ще трѣбва да се върнимъ понѣ за една минута въ ступанското отдѣление при комратското женско училище. Рѣзната работа на българскитѣ ученички отъ туй отдѣление, надмина очакваніята на всички. Единъ изящень килимъ, изработенъ отъ тия ученички, се изпрати, прѣзъ 1902 г., на Нейно Императорско Величество руската царица Александра Теодоровна.

Прѣди да завършимъ бѣлѣжкитѣ си за комратскитѣ училища, нека споменемъ още и слѣдното:

Както видѣ читателя отъ разказътъ ни, руското правителство назначи българинътъ Ив. С. Ивановъ за да управлява българскитѣ колонии, останали въ руска Бесарабия. Очигвидно бѣше намѣрението на руското правителство: поданицитѣ му отъ българско произхождение да бждатъ управлявани отъ лице, което знае битѣтъ и езикътъ на управляемитѣ си.

Ржководимо отъ сѣщото съображение, руското правителство е позволявало да се назначаватъ за учители при комратскитѣ училища лица отъ българско произхождение изъ мѣжду тамошнитѣ българи, та дори и изъ мѣжду българи родени въ турско, които отиваха по онова врѣме въ Русия и свършваха тамъ наукитѣ си.

По-бѣлѣжити отъ бесарабскитѣ българи, които сж учителствували въ комратското централно училище, прѣзъ врѣмето за което се отнася разказътъ ни, бѣха: Николай Карамфилъ и Хаджи Стефанаки; а по — бѣлѣжити българи изъ българското отечество, които така сѣщо сж учителствували въ сѣщото централно училище, прѣзъ епохата, за която се отнася разказътъ ни, бѣха: Василий Диямандиевъ отъ Охридъ, Димитъръ Благоевъ отъ Самоковъ и Петъръ В. Оджаковъ отъ Лѣсковецъ до Велико-Търново

Сега, нека се повърнемъ малко нѣщо на-дирѣ и нека кажемъ нѣколко думи за начинътъ, по който сж билъ посрѣщани въ руска Бесарабия онѣзи български колонисти, които емигрираха отъ ромжиска Бесарабия прѣзъ 1860, 61 и 62 години.

Причинитѣ на въпросната емиграция и броятъ на емигрирали-

³⁾ *Правительственный Вѣстникъ* брой 86 отъ 17 Априлий 1896 г.

тѣ тогасъ българи сж извѣстни на читателя отъ разказътъ ни (стр. 162—170).

За посрѣщането на емигриранитѣ, за настаняването имъ врѣменно изъ българскитѣ колонии въ руска Бесарабия и за изпращането имъ въ Таврическата губерния за заселване, ние ще черпимъ свѣдѣния на първо мѣсто отъ познатотъ на читателя оъчнение на българинътъ Ив. С. Ивановъ и на второ — отъ разкази на съврѣмenniци.

Прѣди всичко ще констатираме, че руското правителство е взело бързи мѣрки за врѣменното настаняване на бѣжанцитѣ. Попечителя на българскитѣ колонии отъ руска Бесарабия, Ив. С. Ивановъ, щомъ се е извѣстилъ за пристигането на бѣжанцитѣ, е трѣгналъ незабавно за колонията Кубей, центрътъ на Измаилската околия, къдѣто въ нѣколко дни имало събрани повече отъ 600 души мъже, жени и дѣца. Тия бѣжанци, както се сѣща читателя, сж онѣзи, които се отърваха отъ щикветѣ и куршумитѣ на молдовскитѣ милитари на 8 Ноемврий 1860 г. и които още отъ слѣдниятъ день почнаха да емигриратъ. Повечето отъ тѣхъ не бѣха успѣли да взематъ достатъчна храна; имаше по мѣжду имъ и такива, които осѣщаха недостатъкъ и въ облѣклото си. Колониститѣ се бѣха оплашили и въ намѣрението си да избѣгатъ колкото е възможно по-скоро, нѣмаха врѣме да взематъ нито по-вече храна, нито потребното облѣкло!

На тия бѣжанци и по срѣдъ зима трѣбваше да се даватъ квартири, храна и облѣкло.

Българскитѣ колонисти отъ руска Бесарабия, въ чиито колонии

прибѣгваха братята имъ отъ ромънска Бесарабия, посрѣщнаха радушно емигрантитѣ и ги улѣсниха въ всѣко отношение.

Руското правителство взевъ всички мѣрки за да помогне на бѣжанцитѣ. За постигането на тая цѣль то бѣше назначило нѣколкомина чиновници. Попечителя на българскитѣ колонии въ руска Бесарабия, Ив. С. Ивановъ, бѣше единъ отъ тия чиновници. Новоруския генералъ-губернаторъ бѣше поръчалъ на българина на руска служба Николай Христофоровичъ Палаузовъ да отиде въ българскитѣ колонии отъ руска Бесарабия, находящи сж на границата, и да се грижи заедно съ мѣстнитѣ власти за приемането, врѣменното настаняване и изпращането на бѣжанцитѣ.

Но нека сторимъ мѣсто на самитѣ факти тъй както ги описва българинътъ Ив. С. Ивановъ:

„При прѣминаването изъ Молдова на тия прѣселенци, казва Ивановъ, по-голѣмата частъ въ зимно врѣме, бесарабскитѣ български колонии имъ послужиха за приютъ до-кътъ бждатъ изпратени въ Таврическата губерния. Може да се каже, че отъ датата на почналото се прѣселване на българи изъ Молдова, сирѣчь отъ 8 Ноемврий 1860 г. и до подирно врѣме, тѣзи колонии не се освободиха отъ даване квартири; при всичкото това обременяване, братското съчувствие на нашитѣ българи къмъ положението на сѣплеменницитѣ имъ не се измѣни: не само, че даваха на прѣселенцитѣ квартири и мѣста за паша на добитѣка имъ, но даваха имъ още и топливо, а на бѣднитѣ—фуражъ и продоволствие, безъ пари: даваха имъ така сѣщо безъ пари

и кола за да ги улѣснятъ при прѣминаването отъ колония въ колония . . . “⁴⁾

Слѣдъ това, Ив. С. Ивановъ, като разправя: колко храни сж билѣ дадени отъ българскитѣ колонисти отъ Горне-Буджашката околия помощ на най-бѣднитѣ отъ бѣжанцитѣ; колко храни сж билѣ отпуснати на сѣщитѣ бѣжанци въ заемъ отъ резервнитѣ хамбари на колонинтѣ отъ сѣщата околия и, най-послѣ, колко пари сж билѣ отпуснати помощ отъ руското държавно съкровище на сѣщитѣ тѣзи бѣжанци въ врѣмето на зимуването имъ изъ българскитѣ колонии въ руска Бесарабия, продължава:

„Съ една дума, задграничнитѣ прѣселенци, при сѣдѣйствието и съчувствието на колониалнитѣ власти и особено при горѣщото грижение на находящия се на самата граница по пожара на г-на новорусийския генералъ - губернаторъ колежски асесоръ Палаузова и други чиновници, не срѣщаха недостатъкъ въ нищо“⁵⁾.

Относително до настаняването на бѣжанцитѣ въ Таврическата губерния и до правата и привилегиитѣ, които имъ обезпечи руското правителство, Ив. С. Ивановъ казва:

„На настаненитѣ въ Таврическата губерния български колонисти изъ Молдова дадени сж сѣщитѣ онѣзи права и привилегии, съ които тѣ сж се ползували и по прѣди въ Русия, съ дѣлъ земя 50 десетини на сѣмейство и съ осемъ годишно освобождавание отъ плащане всѣкакви данѣци. Освѣнъ това, дадено е за настаняване на

всѣко домоцадие безвъзвратно по 125 рубли“⁶⁾.

Най-важната изгода, която бѣжанцитѣ имаха въ Русия бѣше, че нѣмаше да даватъ новобранци за войската. А туй най-много ги радваше. Читателя знае, че тѣзи бѣжанци бѣгаха отъ Молдова за да не даватъ рекрути на молдовската войска.

За попечителъ на българскитѣ колонии въ руска Бесарабия, слѣдъ Ив. С. Ивановъ, руското правителство, по прѣпорѣжката на попечителния комитетъ за иностраннитѣ заселенци въ южния край на Русия, назначи русина Мироновъ.

Обладанъ отъ страсти и пороци, които не желаше и не можеше да крие, Мироновъ въ кѣсо врѣме възбуди противъ себѣ си всички по-интелигентни българи отъ Комратъ и околнитѣ колонии.

Като забѣлѣза това настрोение, Мироновъ се помжчи да го задуши съ силата на властѣта си. Заради това, почна да прѣслѣдва по-интелигентнитѣ българи подъ разни прѣдлози и съ туй искаше да ги накара да се страхуватъ отъ него. Прѣслѣдванията си почна отъ тия, които бѣха ходили да изпращатъ Ив. С. Иванова, бившиятъ тѣхнѣ и любимиятъ отъ тѣхъ началникъ. Тѣй, напримѣръ, двамата учители, Николай Карамфилъ и Хаджи Стефанакѣ, бидоха отчислени отъ Миронова, безъ каквато и да е причина. Тѣ бидоха дори и арестувани отъ него, безъ каквато и да е вина. Произволно арестуванѣ имало и други изъ мѣжду комратскитѣ първенци; по видни отъ тѣзи арестувани бѣха: тогавашниятъ комратски кметъ Кисяковъ,

⁴⁾ Сборникъ статей И. С. Иванова, Кишиневъ 1896, стр. 22.

⁵⁾ Ibid., стр. 23.

⁶⁾ Ibid., стр. 23.

Георгий и Николай Койчови и други. Изъ останалитѣ колонии отчислението на учителитѣ ставаше все тъй произволно. Попечителя Мироновъ изъ тия колонии биваше още по-нескрупулозенъ. Почти всѣкога пиянъ, той искаше да бжде посрѣщанъ отъ общинскитѣ съвѣти на границата на земята имъ и изпращанъ до граничната межда на слѣдната колония, кждѣто пъкъ общинския съвѣтъ на тая подирнята трѣбваше да го посрѣща. А въ самата колония като пристигнеше, цѣлото население е било задлъжено да се яви на посрѣщане. 150 души българи отъ колонията Троянъ сж билѣ глобени отъ Миронова, защото не сж се явили да го посрѣщнатъ въ колонията си. Тия българи не че не сж щѣли да се явятъ, но не сж могли, защото въ сжщиятъ день сж билъ по полето за да дирятъ овцетѣ си, които една силна буря бѣше откарала далече. Това е било на-скоро слѣдъ пристигането на Миронова. И когато тия българи сж обяснявали на попечителя Мироновъ причината, поради която не сж могли да се явятъ на посрѣщането му, той имъ извикалъ: „Ако васъ ви нѣмаше, то вашитѣ двѣйки трѣбваше да се явятъ“.

Тия постъпки на попечителя Миронова, накарала мнозина отъ първитѣ българи изъ главната колония Комратъ, както и изъ нѣкои отъ другитѣ колонии, да се оплачатъ противъ началникътъ си, прѣдъ прѣкото му началство — попечителниятъ комитетъ въ Одеса. Въ попечителниятъ комитетъ, Мироновъ бѣше протезиранъ отъ главниятъ попечител на тоя комитетъ, Лизандеръ, порусенъ нѣмецъ. Лизандеръ още отъ стъпването си на длъжностъ-

та главенъ попечителъ, бѣше манифестиралъ една съ нищо необяснима вражда противъ българскитѣ колонисти.

Менъ ми не трѣбватъ българи, които да се развиватъ въ духътъ на нѣкакви си словѣнски прѣдания; менъ ми трѣбватъ мужици¹⁾, бѣше казалъ веднажъ Лизандеръ.

И тоя Лизандеръ щѣше да дохожда въ Комратъ за да изслѣдва всичкитѣ оплаквания противъ Миронова! Най-послѣ Лизандеръ дойде. При всичко, че се знаеше като какво ще бжде неговото изслѣдване, около 300 души българи се явиха за да поддържатъ оплакванията си. Лизандеръ поиска отъ всѣки оплаквачъ отдѣлно писмено прошение, най-късно до слѣдниятъ день. Около 160 прошения се написаха прѣвъ нощта и прѣдадоха на другия день на Лизандера. Лизандеръ безъ да ги прочете, прѣдаде ги на Миронова. Единъ день слѣдъ подаването на прошенията, Мироновъ, по заповѣдъ на Лизандера, съобщи официално въ Комратското кметство, че всичкитѣ подадени прошения сж оставени безъ послѣдствие, като неоснователни.

За попечителя надъ българскитѣ колонии Миронова и за лицата отъ попечителниятъ комитетъ, които протезираха Миронова, и по тоя начинъ допушаха всички онѣзи произволи, частъ отъ които отбѣлѣзахме по-горѣ, се е писало доста на врѣмето изъ нѣкои отъ рускитѣ вѣстници. Една брошурка подъ заглавие: Русскіе Болгаре и управ-

¹⁾ Мужикъ, руска дума, която значи: селянинъ, простакъ.

ляющій ими нѣмецкій комитетъ въ Одесѣ, печатана прѣзъ 1867 г., имаме прѣдъ видъ сега когато отбѣлѣзваме дѣятелността на Мировна и поведението на Лизандера.

Това положение на работитѣ трая до прѣзъ лѣтото на 1871 г. Едно царско повеление подписано отъ Императора Александъръ II въ Емсъ, нареждаше да се отстъпи земята въ пълна собственостъ на колониститѣ, срѣщо изплащане. Колониститѣ прѣстанаха да сж привилегирани жители и се прѣменуваха: поселяне — собственики. Попечителниятъ комитетъ въ Одеса се закри и длъжността на попечителя, който отъ името на комитета управляваше българскитѣ колонии, се упраздни. До-тогавашнитѣ колонисти се туриха подъ общиятъ режимъ, подъ който се намиратъ всичкитѣ жители на руската империя. Отъ тритѣ околии, Горне-буджашка, Долне-буджашка и Измаилска, на колкото бѣха раздѣлени българскитѣ колонии, се образуваха шесть волости, (по-малки околии), а именно: Комратска, Чадъръ-лунгска, Кубейска, Ивановска, Кулевчанска и Ташлѣжска.

При всичко, че съ новото разпореждане се онищожаваша почти всички права и привилегии на колониститѣ, никой отъ тия послѣднитѣ не стори каквото и да е изявление, отъ което да се види, че е противенъ или неблагоприятенъ отъ новия редъ на нѣщата. Очевидна бѣше причината на тая апатия. По дяволитѣ привилегии, съ администратори като Мировна и Лизандера! По-добръ безъ привилегии, но съ разумни управители! Тая апатия бѣше естестве-

на, особено шомъ главната привилегия — освободението отъ воинска повинность, фактически не се нарушаваше. Знаино е, че българскитѣ колонисти най-много бѣха заинтересувани отъ тая важна привилегия.

Нека видимъ сега, какво бѣше въ сжщностъ новото разпореждане на руското правителство.

Главната цѣль, която новото разпореждане гонеше, бѣше да се уреди окончателно въпросътъ за земятъ, на които българскитѣ колонисти бѣха заселени.

Всичкитѣ до-тогавашни законоположения гласяха, че българскитѣ колонисти сж заселени на държавни земи и че тия земи сж дадени въ владѣнието на колоннитѣ, като морални единици, а не на колониститѣ въ частна тѣхна собственостъ.

Повелението на царъ Александра II отъ 4 Юлий 1871 г. разпореждаше друго-яче: отстъпваше за въ бѣдаше на колониститѣ земятъ, на които сж заселени, въ пълна и лична тѣхна собственостъ, срѣщо изплащане. Сумата на изплащането се опрѣдѣли по 8 рубли за всѣка десетина. Срокъ за изплащането не се прѣдвиди, но на колониститѣ се прѣдостави право да си откупятъ земятъ, когато иматъ възможность. До когато обаче, си откупятъ земятъ, колониститѣ сж длъжни да плащатъ на държавата за ползуването отъ земята данѣка нарѣченъ: **п о з е м е л њ н ы й с б о р ъ** по 40 копѣйки на десетина.

Това разпореждане трая до 12 Юний 1886 г. Тогава послѣдва повелението на царя Александра III „о замѣнѣ оброчныхъ податей выкупными платежами“ и се на-

реди да се прѣоцѣни земята на бившитѣ колонисти. Новата оцѣнка бѣше дала като резултатъ да се движи цѣната на земята между 10 рубли и 50 коп. и 13 рубли и 50 коп. десетината. Земята слѣдваше да се изкупува по новото оцѣнение. Изкупуването стана тоя пѣтъ задължително, съ срокъ и съ условие да се погасява всѣка година равномерно. Изплащането на земята се опрѣдѣли да трае до 1 Януарий 1931 година.

Още слѣдъ повелението на царь Александра II отъ 4 Юлий 1871 г. българитѣ отъ руска Бесарабия прѣстанаха да се наричатъ колонисти. Новото разпореждане ги именувахе: поселяне — собственики. Правата и привилегиитѣ, които имаха като колонисти се онищожиха. Нѣкогашнитѣ колонисти заживѣха нове животъ. Тѣ бѣха приравнени подъ общиятъ режимъ, подъ който се намиратъ и останалитѣ жители отъ голѣмата руска империя.

Едно нѣщо ги безпокоеше. Не знаяха отъ кога ще почнатъ да даватъ новобранци за войската. Нѣкогашнитѣ колонисти всичко прѣжалиха и забравиха. Съ едно нѣщо, обаче, имъ бѣше много мѣчно да се примирятъ: съ даване новобранци за войската. Една слаба надѣжда крѣпѣше върата у тѣхъ, че руското правителство може и да имъ остави непокѣтната привилегията — освобождение отъ даване новобранци за войската.

Но и тая надѣжда изчезна.

Настѣпи 1874 г. Руското правителство рѣши да взема новобранци за войската отъ доскоршнитѣ колонисти. Тия български прѣселенци въ всичкото врѣ-

ме отъ когато живѣяха въ Русия не знаяха рекрутската повинность. Щомъ като се извѣстиха за станалото разпореждане, нѣкои отъ българскитѣ първенци намислиха да молятъ правителството, за да освободи българското население отъ тая повинность, но имъ се каза, че това разпореждане е общъ законъ, задължителенъ за всичкитѣ поданици. Върху нѣкои отъ тия първенци падна подозрѣние, че подстрѣкавали населението да се не покорява на новото разпореждане. И властѣта арестува комратскитѣ първенецъ Койчовъ и нѣколцина отъ селото Томай. Койчовъ бѣше уменъ човѣкъ, способенъ, съ срѣдно образование, благонамѣренъ, който, обаче, изпита не малко нещастия⁸⁾.

По тоя начинъ бившитѣ български колонисти въ руска Бесарабия дадоха новобранци за руската войска и окончателно се приравниха къмъ останалитѣ жители на руската държава.

Читателя знае отъ разказътъ ни, че повелението на царь Александръ II отъ 4 Юлий 1871 год. послужи за мотивъ на ромжнитѣ да уредятъ въпросътъ за собствеността и на колониалнитѣ земи отъ ромжнска Бесарабия (стр. 199). Знае още, че Болградскитѣ префектъ князь Кантакузинъ агитираше измежду българското население отъ ромжнска Бесарабия, че прѣхвърлянето на земята ще стане, както е станало и въ руска Бесарабия, а цѣната и условията на изплащането — още по-легки (стр. 199). Нека читателя направи сравнение между двѣтъ зако-

8) Сборникъ Статей И. С. Иванова, изданіе 2-е, Кишиневъ 1900, стр. 9.

ходателни разпореждания — руското и ромънското, за да види слѣдната внушителна разлика въ цѣната на земята: руското правителство оцѣни едната десетина съ 8 рубли или 23 лева прѣвъ 1871 г. и максимумъ съ 13 рубли и 50 коп. или 38 л. прѣвъ 1887 г.; а ромънското — съ 80 лева! При това, читателя не трѣбва да забравя, че земята по качество е почти еднаква изъ цѣлиятъ Буджакъ.

Българитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабія, прѣди още да бждатъ раздѣлени отъ парижкиятъ трактатъ на двѣ части, сж замишлявали да основатъ едно централно училище въ Болградъ, което да готви учители за народнитѣ училища и писари за селскитѣ общински управления. Идеята за основанието на това училище е била дадена отъ познатиятъ българинъ, Ив. С. Ивановъ. Но тая идея не е могла да се осъществи по причина на събитията, които на-скоро имаха мѣсто, и, главно, че една частъ отъ българскитѣ колонии се отрѣза отъ Русия и се присъедини къмъ Молдова. Читателя знае отъ разказътъ ни, че по-послѣ българитѣ, които прѣминаха подъ молдовската държава, основаха въ гр. Болградъ, съ позволенieto на молдовското правителство, гимназия. Благодарение на това обстоятелство и на старанията на Ив. С. Ивановъ, попечителъ надъ българскитѣ колонии, руското правителство позволи и на българитѣ отъ руска Бесарабія да основатъ едно централно училище въ главната си колония Комратъ. Този фактъ е констатиранъ и отъ българскиятъ историографъ Д-ръ К. Иречекъ. Ето що казва той въ това отношение:

„Съ хрисовултъ си отъ 10 Юний 1858 г. князь Николай Конаки-Вогориде, петиятъ (?) синъ на самоския князь Стефанъ Вогориде и прѣвнукъ на Софрония, по онова врѣме каймакаинъ (вице-князь) на Молдова, основа въ Болградъ, снабдена съ много имоти, българска гимназия съ типография. Само туй подбуди руското правителство да основе и въ своята Бесарабія народни училища въ всичкитѣ колонии, а въ Комратъ — централно училище“⁹⁾.

Отварянето на централното училище въ Комратъ зарадва извънредно българскитѣ колонисти отъ руска Бесарабія. Най-много се е радвалъ попечителя на тия колонисти, Ив. С. Ивановъ. Той е замишлявалъ дори, че това училище прѣобърнато въ пълно сръдно учебно заведение ще може да стане просвѣтителенъ центъръ и за млади българчета отъ неосвободенитѣ тогава български земи. За тая цѣль, Ив. С. Ивановъ въ качеството си на попечителъ надъ българскитѣ колонии въ руска Бесарабія, е подалъ на руското правителство една докладна записка съ заглавие: „о нравственныхъ нуждахъ болгаръ вообще“, съ която настоятелно е искалъ да се основе въ Комратъ една пълна гимназия. Но нека оставимъ тоя искренъ мечтателъ да изказва самъ мислитѣ си.

„Буджакътъ въ южна Бесарабія, казва Ив. С. Ивановъ, кждѣто на татарскитѣ развалини днесъ живѣе частъ отъ Българскитѣ народъ, образующа едва ли не нова България, — тоя край

⁹⁾ *Исторія Болгаръ* отъ Д-ръ К. И. Иречекъ, Одесса 1878, стр. 686.

на южна Русия, украсенъ съ 45 български колонии при население до 60,000 души, прѣдставлява най-благоприятно мѣсто за да се съсредоточи общото образование на всички българи, и руски и заддунавски, мѣсто което и по климатическиятъ си условия, и по мѣстния си характеръ, и, най-послѣ, по близостта си до заддунавскиятъ българи, може напълно да замѣни България“¹⁰⁾.

При всичкото това желание, комратското централно училище не можѣ да стигне до онзи успѣхъ, до който стигна болгарската гимназия въ врѣмето, за което се отнася разказътъ ни.

Комратскиятъ българи, наистина, всѣкакъ се стараяха да издигнатъ българщината и дори да напръвварятъ сънародниците си отъ ромънска Бесарабия, но Комратъ не можѣ да стигне до онзи успѣхъ, до който стигна Болградъ.

За да дадемъ доказателства относително до старанията на комратскиятъ българи за да издигнатъ българщината въ краятъ, ще приведемъ слѣднитъ факти.

Прѣди всичко виждаме намѣрението у комратскиятъ първенци да се почне издаването на единъ български вѣстникъ въ главната колония Комратъ, отъ изключителнитъ сръдства на мѣстнитъ българи¹¹⁾. Слѣдъ това виждаме, че се замишлява учредяването на една Земледѣлческа Банка въ колонията Комратъ. Капиталътъ за това кредитно учреждение е готовъ: сумитъ на колонинитъ,

които сж вложени въ Одеската търговска банка и които стигатъ до кръжлата цифра 300,000 рубли¹²⁾.

Тази земледѣлческа банка бѣше нужна и по други съображения. Капиталътъ на колониститъ принасяше една малка лихва отъ 3%, колкото даваше одеската банка, когато сжщия този капиталъ можеше да се раздаде на колониститъ съ 10%. Освѣнъ това, колониститъ вземаха отъ лихваритъ пари на заемъ срѣщу зеленица и много пѣти плащаха чудовищни лихви, когато отъ една мѣстна земледѣлческа банка щѣха да иматъ пари на заемъ само съ 10%.

За издаването на български вѣстникъ и за отварянето на земледѣлческа банка въ Комратъ, се поиска разрѣшение отъ прѣкото началство на колониститъ — попечителниятъ комитетъ въ Одеса. Но разрѣшение не послѣдва.

Защо?

Отговорътъ не е мжченъ.

Въ умоветъ на сановниците отъ попечителниятъ комитетъ отдавна витаеше онази съ нищо необяснима омраза противъ българитъ, отъ страна на главния попечителъ Лизандеръ, който бѣше казалъ: менъ ми не трѣбватъ българи, които да се развиватъ въ духътъ на нѣкакви си словѣнски прѣдания; менъ ми трѣбватъ мужици.

Ето защо Комратъ не можѣ да види нито български вѣстникъ, нито земледѣлческа банка.

Слѣдъ всички тия бѣлѣжки, ние дохождаме къмъ краятъ на настоящиятъ отдѣлъ. Комратъ, наистина,

10) Сборникъ статей И. С. Иванова. Кишиневъ 1896, стр. 47.

11) Русскіе Болгаре и управляющій ими Нѣмецкій Комитетъ въ Одесѣ, 1867, стр. 8 и 9.

12) Сборникъ статей И. С. Иванова, изданіе 2-е, Кишиневъ 1900, стр. 31.

не можа да стигне до онзи успѣхъ, до който стигна Болградъ въ ромжнско врѣме; но за туй пѣкъ, Комратъ и българскитѣ села около него не видѣха куршумитѣ и щикветѣ на молдовскитѣ войници на 8 ноември 1860 г. и не бѣха принудени да, бѣгатъ отъ земята, на която бѣха заселени.

Като изключимъ безумното управление на Миронова и прѣслѣдваніята на нѣкои отъ българитѣ прѣзъ 1874 год., когато за пръвъ пѣтъ се произведе набора за войската, всичкото врѣме, за което се отнася разказътъ ни, се прѣкара спокойно и мирно. Въ туй врѣме материалното благосъстояние на българитѣ отъ руска Бесарабия стигна до завидно положение; а патриархалниятъ имъ битъ не прѣтърпя никакво измѣнение.

Пишущиятъ тия редове е сподобилъ прѣзъ 1875 и 1878 год. нѣкои отъ българскитѣ села, за които е дума, и е видѣлъ благосъстоянието и патриархалниятъ битъ на жителитѣ имъ. До когато българитѣ отъ ромжнска Бесарабия надегнати отъ тѣжки данъци се бореха съ сиромашията, както читателя видя отъ прѣдшествующата глава на разказътъ ни, българитѣ отъ руска Бесарабия се радваха на едно за завиждане благосъстояние.

Но ромжнска Бесарабия се възприсѣдини къмъ Русия на 1878 г.

Днесъ, 25 години по-послѣ, и българитѣ отъ тоя край стигнаха отново до едно за завиждане материално състояние.

VIII.

Нравитѣ и обичаитѣ на Българитѣ въ южната часть на Бесарабия.

Българитѣ, които се заселиха въ южната часть на Бесарабия, се явиха съ своя собствена национална физиономия. Тая своя физиономия, която различава твърдѣ много отъ ония на разнитѣ народности, съ които влѣзоха въ съприкосновение, тѣ можаха да запазятъ при всичката наличност на различнитѣ влияния, съ които новитѣ условия на живота бѣха придружени. И ние твърдимъ, че бесарабскитѣ българи, особно онѣзи отъ чисто българскитѣ села, запазиха и до днесъ говорътъ и носията, а така сжщо и много отъ нравитѣ и обичаитѣ, съ които тѣхнитѣ дѣди и прѣдѣди се явиха въ южната часть на Бесарабия прѣзъ втората половина на XVIII и началото на XIX в.

За племеннитѣ нрави и народнитѣ обичаи, въобще за народниятъ характеръ на българитѣ отъ южната часть на Бесарабия, искаме да кажемъ нѣколко думи въ настоящиятъ отдѣлъ.

Още отъ юношеството си, пишущиятъ тѣзи редове се е възхищавалъ и гордѣялъ отъ чистотата на нравитѣ и отъ особеността на обичаитѣ на сънародницитѣ си. Съ тѣзи свои нрави и обичаи, бесарабскитѣ българи сж прѣвъзхождали другитѣ народ-

ности, съ които влѣзоха въ контактъ. И днесъ още тѣзи българи прѣвъзхождатъ въ това отношение всички народности въ краятъ, включително и коренитѣ жители на областта — молдованитѣ.

Трудолюбието и пестовността, радушното гостоприемство, набожността, нравствеността, обичта къмъ ближния, пазенето своя имотъ и почитанието чуждата собственост — сж главнитѣ характерни черти на българина отъ южната часть на Бесарабия. Въ всѣкидневнитѣ си сношения, той е миролюбивъ и отстъпчивъ. Коварството и лицемернето, суровостта и отмъстителността, не могатъ да се отдадатъ на бесарабския българинъ като негови характерни черти.

Едва що описанитѣ характерни черти на бесарабскитѣ българи сж познати на всички народности, които живѣятъ въ съседство съ тѣхъ; тѣ сж били познати на ромжнитѣ отъ ромжнското княжество, сега кралство, прѣзъ врѣмето когато сж господарували надъ една часть отъ Бесарабия (1857—1878); тѣ сж познати, най-послѣ, и на руситѣ отъ едно столѣтие насамъ.

Въпреки това, ромжнския списател Арбуре е намърилъ за нужно да даде една невърна илюстрация на характернитъ черти на тия българи. И за забълъзване е, че тая илюстрация се рисува отъ единъ природенъ бесарабецъ, който познава бесарабскитъ българи и който дори е спогодиль нѣкои отъ тѣхнитъ села, кждѣто е могаль да изучи нравитъ и обичаитъ имъ!

Прѣди всичко, ние ще изложимъ дословно лшата атестация, която Арбуре дава за бесарабскитъ българи.

Ето и думитъ на ромжнския списателъ :

„Характерътъ на българина, при всичко че е роденъ и порастналъ вече въ Бесарабия, благодарение на сѣмейнитъ традиции, носи още отпечатъка на вѣковното робство, подъ което този мжественъ (viguros) народъ е живѣлъ въ течение на повече вѣкове. Благодарение на продължителното сношение съ ромжнскитъ народъ, бесарабскитъ българинъ е по благодушенъ и по малко егоистиченъ отъ събратътъ си отъ прѣвъ Дунава; но си е запазилъ племеннитъ характерни черти: коварството, лицемѣрието, суровостта, желанието да експлоатира, гордостта спроти слабия и унижението, подлизурството, прѣдъ силния“¹⁾.

Когато описва сѣмейния бить на бесарабскитъ българи, ромжнскитъ списателъ е още по-жестокъ.

„Женитъ на колониститъ, казва Арбуре, живѣятъ отдѣлно, въ една извѣстна часть на жилище-

то, въ която на външно лице е забранено да влиза. Съпругата нѣма други длѣжности, освѣнъ онази да изпълнява волята на съпругътъ и да бжде робиня, а не подчинена другарка“²⁾.

Но ромжнския авторъ е дори смѣшенъ когато говори за храната, която употребяватъ бесарабскитъ българи.

Ето самитъ думи на Арбуре :

„Въ ядене българинътъ колонистъ е твърдъ скроменъ; кулинарното искусство у него състои въ два вида ястия: зелена (zeleņa), месо съ зеленчуци, и печено. И двата вида се готвятъ съ люти чушки; отъ зеленчуцитъ се прѣдпочита празътъ и лукътъ“³⁾.

Слѣдъ туй, когато говори за благосѣстоянието на нашитъ сънародници въ южната часть на Бесарабия, ромжнскитъ списателъ се старае, наистина, да бжде справедливъ, но не може да скрие завистта, която се възбужда у него отъ фактътъ, че българитъ сж по-благосѣстоятелни отъ сънародникитъ му — бесарабскитъ молдовани.

Ето и самитъ думи на завистливия ромжнинъ :

„Икономическото положение на колониститъ е твърдъ благосѣстоятелно, благодарение на трудолюбieto и пестеливостта на българина — отъ една страна и привилегитъ, споредъ които колонистъ сж запазени отъ алчността на рускитъ чиновници, — отъ друга. Видѣтъ на селата, носията на жителитъ, здравословното сѣстояние на населението

¹⁾ Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре, стр. 205, 206.

²⁾ Basarabia отъ Замф. К. Арбуре, стр. 207.

³⁾ Ibid., стр. 207.

изобщо, всичко показва, че тукъ нужното за живота е прѣдоставъно, дори и въ изобилие. Кжщитѣ на колониститѣ българи, по тѣхната външностъ, приличатъ на кжщитѣ на най-заможнитѣ отъ нашитѣ села; въ по-голѣмитѣ колонии като Тараклий или Кубей, сжществуватъ дори и просторни кжщи като по градоветѣ“⁴⁾.

Най-послѣ ромжнскиятъ авторъ се занимава съ облѣклото на бесарабскитѣ българи и описва обичаитѣ имъ по случай на раждане, женидба, погребение и прочее. Въ това описание, той се държи до дѣйствителността и ние нѣма да се спираме върху него.

Слѣдъ казаното до тукъ, нека се повърнемъ за една минута за да резюмираме още веднѣжъ лшата атестация, която ромжнина Арбуре дава за племеннитѣ нрави и обичаи на българитѣ отъ южната частъ на Бесарабия. Тая атестация състои въ слѣдното:

А). Характера на българина, при всичко че е роденъ и по-растналъ вече въ Бесарабия, благодарение на семейнитѣ традиции, носилъ билъ още отпечатъка на въковното робство, подъ което този мжжественъ народъ е живѣлъ въ течение на повечѣ въкове. Благодарение на продължителното сношение съ ромжнския народъ, бесарабския българинъ билъ по-благодаренъ и по-малко егоистиченъ отъ събратѣтъ си отъ прѣзъ Дунава; но си билъ запазилъ племеннитѣ характерни черти: коварството, лицемерieto, суровостта, желанието да ек-

сплоатира, гордостта спроти слабия и унижението, подлизурството, прѣдъ силния.

Б). Женитѣ на колониститѣ живѣяли отдѣлно, въ една извъстна частъ на жилището, въ която на външно лице било забранено да влиза. Съпругата нѣмала други длѣжности, освнъ онази, да изпълнява волята на съпругѣтъ и да бжде робиня, а не подчинена другарка.

В). Въ ядене българинѣтъ колонистъ билъ твърдѣ скромнъ; кулинарното изкуство у него състояло въ два вида ястия: зелена, месо съ зеленчуци, и печено. И двата вида се готвили съ люти чушки; отъ зеленчуцитѣ се прѣпочиталъ празѣтъ и лукѣтъ.

Както вижда читателя, ромжнскиятъ авторъ се стрѣми да прѣдстави колкото е възможно въ почерни бои не само българитѣ отъ Бесарабия, но и българитѣ отъ цѣлокупното българско отечество.

Читателя, при това, знае, колко много се ползуваме отъ съчинението на сжщия тоя ромжнинъ Арбуре, което толкова на често цитираме; знае още и нашия отзивъ за автора на сжщото това съчинение, когато на много мѣста наричаме — „отличния ромжнски списателъ на Бесарабия“. И сега още сме готови да похвалимъ рѣченото съчинение, като едно цѣнно описание на Бесарабия въ много отношения; но това не ще рѣче, че сме се отказали отъ правото да опровергаемъ невѣрнитѣ свѣдѣния помѣстени въ сжщото съчинение за характернитѣ черти на българския народъ изобщо и на бесарабскитѣ българи въ частностъ. Напротивъ, вмѣняваме си

⁴⁾ Bessarabia отъ Замѣ. К. Арбуре, стр. 206.

това въ длѣжностъ и мислямъ, че ние, който сме родени и по-растнали въ Бесарабия и който отъ четвъртъ столѣтне сме прѣселени и живѣемъ въ България, слѣдователно, познаваме както сънародниците си отъ Бесарабия, а така сжщо и тѣзи отъ българското отечество, сме въ положение да отблѣснемъ и опровергаемъ всичките нелѣпи твърдѣния на ромжнина Арбуре.

И още отъ сега можемъ да кажемъ съ смѣлостъ и увѣреностъ, че нѣма нищо вѣрно въ всичко онова, което рѣчениятъ авторъ отдава на бесарабския българинъ, като негова племенна характерна черта!

Нека прочее, пристѣпимъ къмъ опровержението нелѣпитъ твърдения на ромжнския авторъ.

Въ това опровержение ние ще пазимъ сжщиятъ онзи редъ, съ който по-горѣ резюмирахме лосшата атестация.

Ще започнемъ, слѣдователно, съ *народниятъ характеръ* на българитѣ отъ южната частъ на Бесарабия.

Не е само ромжнина Арбуре, който се мжчи да прѣдстави бесарабските българи таквись, каквито тѣ въ дѣйствителностъ не сж. Прѣди него, двама руси, Корниловичъ и Свининъ, сж се произнесли еднакво невѣрно за нѣкои черти отъ народния характеръ на тѣзи българи. Това, което тия двама руси отдаватъ на бесарабските българи, като тѣхна характерна черта, е описано въ съчинението на бесарабченина Занетова, отъ кждѣто го заемаме:

„Трудолюбиви, не пияници и постоянни, но съ лютъ характеръ и отмѣстителни; не търпятъ надъ

себѣ си началство. Колкото е тихъ българинътъ, когато е земеделецъ, толкова е необузданъ и кръвожаденъ съ ножъ въ рѣжа. Българинътъ съ ножъ въ рѣжа не мисли за отговорностъ и най-малката неприятностъ не оставя безъ кръвожадно отмѣщение. Българитѣ сж отъ високъ ръстъ и красиви, но женитѣ имъ не сж хубави“⁵⁾.

Другъ единъ руски писателъ, П. П. Сорока, се отзовава, наистина, благоприятно за бесарабските българи, но и той ги намира, че сж сприхави и отмѣстителни. Той казва:

„Голѣма частъ български колонисти живѣятъ въ бендерския и аккерманския окръзи, отлични земеделци и усърдни въ работата си, не сж буйни, но сж сприхави и отмѣстителни“⁶⁾.

Сжщиятъ писателъ говори и за кореннитѣ жители на Бесарабия, молдованитѣ. За тѣзи послѣднитѣ той е много по-несправедливъ. За тѣхъ казва:

„Характерътъ на молдованина — простолюдинъ е скритъ, миренъ, сприхавъ, отмѣстителенъ и самолюбивъ, но състрадателенъ къмъ ближния“⁷⁾.

Въ нашата задача, обаче, не влиза и длѣжността да опровергаваме несправедливата оцѣнка, която се прави заради бесарабските молдовани. И ако цитирахме оцѣнката на руския писателъ Сорока за народния харак-

⁵⁾ *Българските колонии въ Русия* отъ г. Занетовъ, стр. 9, статия помѣстена въ *Периодическото Списание*, кн. XXXVII - XXXIX.

⁶⁾ *Географія Бессарабской губернии*, составилъ П. П. Сорока, Кишиневъ 1878, стр. 82.

⁷⁾ *Ibid.*, стр. 160.

теръ на тия молдовани, то е за да докажемъ, че не сж невъзможни случаитѣ, когато нѣкои списатели, кой знае по какви съображения, турятъ на страна истината и я замѣстватъ съ нѣкоя измислица.

Както вижда читателя отъ изложеното по-горѣ, рускитѣ списатели, които сж цитирани отъ Занетова, колкото и да сж несправедливи, когато се произнасятъ за народниятъ характеръ на бесарабскитѣ българи, не сж отишли съ тѣхната несправедливостъ толкозъ далечъ, колкото е отишълъ ромѣнскитъ писателъ Арбуре. А писателя Сорока, когато цитирахме ние, констатира само двѣ лоши черти у народния характеръ на бесарабскитѣ българи — сприхавостъ и отмѣстителностъ.

Споменуванія въ разказътъ ни руски писателъ Скалковски, който е изучавалъ на мѣстото битътъ на бесарабскитѣ българи, за нравитѣ и обичаитѣ на жителитѣ отъ голѣмото българско село Ташъбунаръ, казва: „славятся также древнею славянскою чистотою нравовъ и обичаевъ“⁹⁾; а за жителитѣ отъ още по-голѣмото и црѣвкрасно българско село, Шикиркитай, казва: „и по общему мнѣнію замѣчательны чистою нравственностію“⁹⁾. Относително до сѣмейнитѣ добродѣтели на бесарабскитѣ българи изобщо, Скалковски казва: „за честъта на нашитѣ българи длѣжни сме да повторимъ, че сѣмейния животъ и въобще сѣмейнитѣ добродѣтели между тѣхъ свето се уважаваютъ

и заради това нравственостъта и у двата пола е твърдѣ висока“¹⁰⁾.

Скалковски е знаелъ, че нѣкои руски автори, може би Корниловичъ и Свининъ, сж приписвали на българитѣ, заселени въ южната частъ на Бесарабія, извѣстни пороци.

По тоя поводъ Скалковски казва:

„Слѣдъ туй, укоряватъ българитѣ въ неизпълнение на дадената дума, въ грубостъ, отмѣстителностъ и твърдоглавие; но като не ги познаваме отъ близо и като не сме се убѣдили съ собствени опити въ това отношение, не желяемъ да ги осждаме напразно въ толкозъ важни пороци. Ще кажемъ, напротивъ, че видѣтъ на българскитѣ колонисти въ нова Русия, тѣхното богатство, ступанство, трудолюбие, гражданска и сѣмейна нравственостъ, не могатъ да не радватъ всѣки истински русинъ“¹¹⁾.

На това мѣсто трѣбва да се поспрѣмъ, за да припомнимъ на читателя интересната дописка, печатана въ списанието „Български книжици“, издавано въ Цариградъ прѣзъ 1859 г., относително до състоянието на българскитѣ колонисти отъ руска Бесарабія прѣзъ онова врѣме, дописка, извадки отъ която помѣстихме по-горѣ (стр. 212 и 213). Въ тая дописка, авторътъ ѝ К., българинъ изъ България, относително до нравитѣ и обичаитѣ на бесарабскитѣ българи, казва слѣдното:

„Който не е билъ въ тия бесарабски български села, може да мисли, че тѣ сж порусени. Не, нѣма никаква промѣна, отъ какъ

⁹⁾ *Българскія колоніи въ Бессарабія*. 1 стр. 62.

⁹⁾ *Ibid.* стр. 86.

¹⁰⁾ *Ibid.*, стр. 99.

¹¹⁾ *Ibid.*, стр. 144, 145

то си сж билѣ. Тѣ съхраняватъ народното си облъкло тѣй, както сж го ввели отъ баща и майка; пѣние, свадби и седѣнки, всичко, което и сега се изпълнява по нась въ България“.

Рускиятъ писателъ А. Клаусъ, въ обемистото си съчинение „Наши Колоніи“, за сѣмейния битъ на българскитѣ колонисти въ Русия, казва:

„Вжтрѣшниятъ сѣмеенъ битъ на българина — колонистъ както въ прѣдишно врѣме, така и сега още, въ много случаи се прѣдставя патриархаленъ. Главата на сѣмейството — бащата, по нѣкога дѣдото или дори прѣдѣдото, запазватъ властѣта прѣвъ всичкия си животъ. Изобщо сѣмейнитѣ дѣлежи не сж въ обичай и българитѣ не ги обичатъ. Чистотата на съпружеския животъ и моминската скромность — сж светиня за тѣхъ, тѣй што то прѣлюбодѣйството тукъ е явление съвсѣмъ рѣдко и се срѣща обикновенно само у гърцитѣ и прѣдставителитѣ на другитѣ народности“¹²⁾.

Другъ единъ руски писателъ, А. Анасьевъ - Чужбинскій, въ още по-обемистото си съчинение „Повѣдка въ Южную Россію“, като описва българитѣ отъ голѣмото село Паркани, което лежи на лѣвия брѣгъ на р. Днѣстъръ и се намира въ Тирасполския уѣздъ (окржгъ), Херсонска губерния, казва:

„Между Бендеръ и Тирасполь, на брѣга на Днѣстъръ, лежи голѣмата българска колония Паркани, почти потънала въ гъсти зелени дървета. Това, впрочемъ, е необходима принадлежность на

всѣка колония на югъ, дори и тамъ, гдѣто туземцитѣ сж убѣдени въ невѣзможността да развъждатъ дървета. Въ Паркани, освѣнъ бѣлитѣ акации, посадени по улицитѣ, срѣщатъ се и голѣми овощни градини, изобилующи съ разнообразни плодове. Българитѣ се занимаватъ прѣимуществено съ земледѣлие и скотовѣдство и между тѣхъ азъ видѣхъ малко бѣдни, нѣшо, което не е за очудване въ тѣхния битъ, тѣй като тѣ се ползватъ съ значителни облегчения (льготы). Особено Паркани ще се хареса, ако се прѣсѣди въ него нѣколко деконошия между радушнитѣ му и гостоприемни жители. Моята квартира бѣше на голѣмата напрѣчна улица у заможенъ българинъ и се отличавахе, освѣнъ по чистотата си, но и съ единъ видъ разкошество. Разбира се, че по възможността на моя домакинъ не може да се сжди за всичкитѣ колонисти, но азъ посѣтихъ около десетина къщи и на всѣкѣдъ видѣхъ и чистота, и достатѣчность, и забѣлжительно трудолюбие, съ което всичкитѣ членове на сѣмейството се прѣдаваха на нѣкоя работа. Вечеръ, всичкото население излиза на улицата, дѣцата играятъ, младитѣ пѣятъ пѣсни, старитѣ приказватъ, събрани на купъ около портитѣ. Националниятъ костюмъ се е запазилъ само у женитѣ, а мъжетѣ повече сж се приспособили къмъ мѣстната носия, но езикътъ остана недосѣгнатъ макаръ колониститѣ да говорятъ и по малорускѣ, както и по молдовански. До колкото съмъ слушалъ, по врѣмето на пжтуването ми по нашия краенъ югъ, българитѣ сж народъ честенъ и трудолюбивъ и при всич-

¹²⁾ Наши Колоніи отъ А. Клауса, С.-Петербургъ, 1869, стр. 349, 350.

ко, че моето стоене въ Паркани бѣше кратковременно, азъ имахъ случай да се убѣдя въ справедливостта на това мнѣние. Типа на колониститѣ е почти словѣнски, разбира се, южно-словѣнски, но въ обичаитѣ, или по-добрѣ, въ обращенията имъ има нѣщо азиатско, — като че ли е наслѣдство, изнесено изъ подъ турския гнетъ и не успѣло още да изчезне дори и въ течение на дълговременно живѣне въ Русия. Женитѣ, макаръ и да не водятъ за творнически животъ, при всичко, че видимо се ползватъ отъ съвършена свобода, избѣгватъ всѣ какви разговори съ мѣже чужденци, та че и съ туземци. Чистотата на нравитѣ у тѣхъ трѣбва да е въ висша степенъ строга, а въ отношенията на младитѣ азъ не заблѣзахъ и най-малката слѣда отъ онова безцеремонно обращение, което е толкозъ нормално въ рускитѣ и украински села“¹³⁾.

Както вижда читателя, касае се за едно българско село, което се намира на доста голѣма далечина отъ селата на бесарабскитѣ българи; при все това, българитѣ, които сж заселени въ това село, сж отъ онѣзи българи, които сж се прѣселили изъ България въ врѣмето на страшното кърджалийско врѣме, а знайно е отъ разказътъ ни, че прѣзъ това врѣме и отъ сжщитѣ прѣселенци има заселени и въ южната частъ на Бесарабия, отъ което слѣдва, че между българитѣ отъ селото Паркани и онѣзи отъ бесарабскитѣ български села нѣ-

ма и не може да има никаква разлика. Пишущия тѣзи редове е ходилъ прѣзъ 1878 г. въ прѣкрасното и голѣмото село Паркани. Всичкитѣ му жители сж българи и говорятъ още на езикътъ си, при всичко, че сж заобиколени отъ всѣкѣждъ съ села, населени отъ молдовани и малоруси. До когато женитѣ сж запазили, до колкото имъ е било възможно, националната си носия, мѣжетѣ отдавна сж измѣнили облѣклото си; по сегашната си носия мѣжетѣ приличатъ повече на малоруси, отколкото на българи.

За да подкрѣпимъ твърдението си, че българитѣ отъ с. Паркани сж изселенци отъ българското отечество още отъ кърджалийското врѣме, ще посочимъ на обстоятелството, че рѣченото село е основано отъ прѣдѣдитѣ на днешнитѣ му български жители въ 1804 година, фактъ, констатиранъ и отъ руския писателъ Клаусъ, а знайно е, че кърджалийската епоха трая отъ 1792 и до 1804 г.

Не се чудимъ на факта, че българитѣ отъ с. Паркани сж измѣнили националната си носия, защото като сж далечъ отъ другитѣ български села и като сж заобиколени отъ всѣка страна съ чужди народности, другъ не можеше да бѣде резултатъ; чудимъ се, напротивъ, какъ сж могли да запазятъ бащиния си езикъ и носията на женитѣ си по срѣдъ тѣзи условия!

Толкозъ знаеъмъ да се е писало за народния характеръ на бесарабския българинъ. Писаното обаче, не ни се вижда достатъчно за да опровергаеъ нелѣпитѣ твърдения, които толкозъ безразсѣдно се хвърлятъ върху тоя

¹³⁾ Поѣздка въ Южную Россію отъ А. Афанасьева — Чужбинскаго, С.-Петербургъ 1863, часть II, стр. 407, 408. —

българинъ. Трѣбва, прочее, да си послужимъ и съ други доказателства.

Прѣди да сторимъ това обаче, задаваме си слѣдния въпросъ: има ли нѣкоя сжществена разлика между бесарабския българинъ и българинътъ отъ общото българско отечество?

И отговаряме: нѣма.

Но за да не бждемъ голословни въ това твърдение, ще приведемъ познатото на читателя свидѣтелствование на дѣда П. Кисимова, който за българитѣ въ Бесарабия, между които е живѣлъ три години (1862—1865), казва слѣдното:

„ Въ тѣзи българска срѣдина азъ рѣшихъ да се установя; въ нея виждахъ, че ще намѣря второ отечество и обаянията, отъ каквито бѣхъ се лишилъ, а имахъ въ изгубеното вече отечество, България; по население, езикъ, обичаи и пѣсни народни, по църквитѣ и училищата, по облѣклото на хората и по всичко, тукъ бѣше българска страна“¹⁴⁾

Щомъ като нѣма никаква сжществена разлика въ народния характеръ на бесарабския българинъ съ онзи на българина отъ общото българско отечество, нашата задача да опровергаемъ ромжнскиятъ писателъ Арбуре става извънредно лѣсна защото ако за народния характеръ на бесарабския българинъ се е писало малко, за българина отъ общото българско отечество се е писало твърдѣ много, отъ мнозина

чужденци, които сж посѣщавали земята, на която живѣе.

За народния характеръ на българитѣ е писалъ Юрий Венелинъ въ съчинението си Древниѣ и нынѣшниѣ Волгаре. Той признава, че „не билъ ходилъ още въ турскитѣ владѣния и за туй не може да изобрази българския народъ вѣрно и подробно“, но като се ползува отъ съчиненията на единъ грѣкъ и единъ англичанинъ и като се билъ запозналъ вече съ българитѣ заселени до онова врѣме въ Кишиневъ, си прави заключенията. Читателя ще си припомни отъ разказътъ ни, че Венелинъ бѣше живѣлъ въ Кишиневъ двѣ години (1823—1825), каждѣто се бѣше запозналъ съ българитѣ, които до това врѣме бѣха заселени тамъ (стр. 61). Съчиненията, отъ които се е ползувалъ Венелинъ, билѣ: *Résumé Géorg. de la Turquie*, издадено отъ единъ грѣкъ, името на когото не споменува и Пжтешествие отъ Цариградъ въ Англия, автора на което билъ Валшъ. Ние търсихме и разпитахме за тия двѣ съчинения, но не можахме да ги намѣримъ. Ще се задоволимъ слѣдователно, съ онова, което е отбѣлзано отъ Венелина. Ето и думитѣ на незабравимия българофилъ:

„Българитѣ, казва единъ грѣкъ въ съчинението си (*Résumé Géorg. de la Turquie*, p. 404), сж изобщо отъ високъ ръстъ, съ снага и сила атлетична, постоянни, трудолюбиви и неустрашими. Бѣше разгласено, че тѣ ужъ не билѣ гостопримни; но азъ, напротивъ, мога да увѣря, че въ селата пжтника на всѣка дѣ е приеманъ съ отлична вѣжливостъ и радушие. Младитѣ момиченца излизатъ да го посрѣ-

¹⁴⁾ *Българска Сбирка* отъ С. С. Бобчевъ, книжка 1, София, Януарий 1902, стр. 16.

шатъ и като хвърлятъ прѣдъ него разни цѣвта, канятъ го да се установа въ къщата на родителитѣ имъ. Впрочемъ, въ голѣмитѣ градове трѣбва да се отива по гостиницитѣ. Турцитѣ не сж тѣй гостоприемни, като българитѣ¹⁵⁾.

За забѣлѣване е, че тоя отивъ дохожда отъ страна на единъ грѣкъ.

Слѣдъ тоя отивъ, Венелинъ отъ своя страна притуря слѣдното:

„При това, тѣ (българитѣ) сж точни въ всички тѣхенъ домашенъ битъ. Ето нѣколко черти отъ нравствения и тѣлесния характеръ на този несчастенъ народъ, нѣкога най-благороденъ отъ всички словѣнски народи“¹⁶⁾.

На друго мѣсто въ сжщото си съчинение, Венелинъ оборва мнѣнието на англичанина Валшъ, че българитѣ билъ изгубили стария воинственъ духъ, който нѣкога е отличавалъ тѣхнитѣ прѣдѣди. По тоя случай, Венелинъ е проорочувалъ туй, което половинъ столѣтие по-послѣ българитѣ доказаха на Шипка, а още по-послѣ и на Сливница.

Но нека си послужимъ съ самитѣ Венелинови думи:

„Сегашнитѣ българи, казва Валшъ, съвършено сж изгубили онзи воинственъ духъ, който нѣкога е отличавалъ тѣхнитѣ прѣдѣди; всички тѣ се прѣвърнаха въ земледѣлци и пастири.

„Мнѣнието на Валша, забѣлѣзва Венелинъ, че ужъ българитѣ съвършено изгубили онзи воинственъ духъ, който нѣкога е отличавалъ тѣхнитѣ прѣдѣди, менъ се вижда несправедливо, понеже този народъ нѣма ни най-малкъ случай

да си прояви храбростъта: първо, защото въ Турция само турцитѣ сж военни; второ, защото Портата прѣди 35 г. имъ забрани да носятъ оружје; трето, защото жилищата имъ сж прошарени съ непристъпни крѣпости и турски гарнизони и, най-послѣ, наднаора на Високата Порта, което правя навъзможно почти всѣко българско въстание, въ което тѣ биха могли да се отличатъ. И тѣй, на тоя народъ не му остава друго, освѣнъ да пази тишина и да има търпение. Изобщо, воинствения духъ, на който и да е народъ не излиза цѣлниничекъ отъ сърдцето му; обстоятелствата сж двигателитѣ, които го потулятъ или възбуждатъ. Впрочемъ, високия ръстъ и атлетичния видъ на българитѣ е гаранция, че тѣ могатъ да бждатъ и отлични солдати.

„Отъ всички видѣни отъ менъ селски жители, българитѣ сж най-прости въ обращенията си, най-ласкави и най-услужливи, казва Валшъ. Това и азъ мога да утвърдя, отъ собственния си опитъ, забѣлѣзва Венелинъ.

„Тѣ сж рѣзка противоположностъ на грубитѣ и невежественни турци, казва Валшъ и продължава: особено обръщатъ внимание съ своето искрено и ласкаво обращение и съ любовта си къмъ ближния. Всички българи, които сме срѣщали, приемаха ни като свои приятели. Когато биволитѣ или колата имъ мѣжаха да ни прѣградятъ пътя, тѣ бързаха да възвиятъ на страна; ако ли ни виждаха въ нѣкоя неволя, тутакси ни дохождаха на помощъ. Тѣхнитѣ къщи за насъ се отвараха и нашето пристигане е радвало цѣлото имъ домочадие. Паритѣ, които имъ давахме за ока-

¹⁵⁾ Древни и нѣмзшние Болгаре отъ Юрия Венелина, Москва 1856, стр. 16.

¹⁶⁾ Ibid., стр. 16.

заното гостоприемство, бѣха съвършено нищожни и азъ съмъ надълго увѣредъ, че ако не бихме имъ дали нищо, тѣ отъ себѣ си никога нѣмаше да ни поискать. Турскитѣ жени никога не можешъ да видишь: българскитѣ на противъ, вършатъ всичкитѣ домашни работи“¹⁷⁾.

Нека опрѣмъ за една минута разкажътъ си за да посочимъ на читателя обстоятелството, че Венелинъ е писалъ съчинението си прѣди да обиколи нѣкои мѣста отъ сѣверна България, обиколка, която е могаль да извърши едвѣмъ прѣзъ 1830—1831 г. и слѣдъ като е живѣлъ двѣ години (1823—1825) въ Кишиневъ, кждѣто се запозналъ съ заселенитѣ тамъ българи, отъ което слѣдва, че двѣтѣ описания, които цитира, сж съ още по-ранна дата. Значи, за опровергаване лошата атестация, която ромжнина Арбуре дава за българитѣ въ Бесарабия, пишущия тия редове се ослани на изслѣдвания, които сж имали мѣсто най-малко прѣди 80 години.

Слѣдъ тая бѣлѣжка, ние се повръщаме на онова мѣсто отъ разкажътъ си, отъ кждѣто се бѣхме отдалечили.

Французинътъ Бланки е пжтувалъ изъ България. Той е изучилъ българитѣ. Ето и думитѣ, съ които ги описва :

„Характера на българитѣ е малко приличенъ съ тоя на грѣцитѣ. Грѣдката раса е по-хубава, по-духовита, по-изтънчена, по-класическа; но по-малко честна и религиозна отъ българската. Българитѣ сж въобще добри, тихи, търпеливи, трудолюбиви и гостолюбиви. Тѣ иматъ по-чисти

нрави отъ грѣдитѣ; тѣ сж по-скромни, по-откровенни, по-честояни въ всѣко отношение“¹⁸⁾.

Единъ руски монахъ е изтувалъ изъ България и нѣкои съсѣдни до нея страни и е описалъ пжтешествието си подъ заглавие: Сказаніе о странствіи и пжтешествіи по Россіи, Молдавіи, Турціи и святой землѣ, постриженника св. горы Аѣонской, инока Пароенія.

Изъ това сказание извличаме слѣдното :

„Отъ Мачинъ по Дунава до Русчукъ прѣминахме въ 9 дни и на всждѣ сме гостували като у роднини, всѣки единъ залѣгаше да ни вземе въ помѣтъ си и незнайха съ що да ни гостятъ. И тѣхнитѣ пастири, христобюбиви и благочестиви свещенници, често ни водѣха у дома си и ни гоцаваха наизарѣчено; и нозѣ и рѣцѣ ни умиваха и незнайха какъ подобрѣ да ни упокоятъ и въ чийто домъ оставахме, тамъ се е празникъ правилъ. Тая страна е блага, плодородна и хлѣбородна, ври отъ изобилие, во-истина рай Божи. Колкото е добра страната и страннлюбиви християнитѣ, толкъ е бѣденъ и разоренъ въ нея народътъ. Въ деветъ дена видѣли сме само три църкви и тѣ толкозъ бѣдни, щото и да се опише неможе; отъ вѣнъ не се различать отъ кошари — всичко си има причина. Вжтрѣ нѣма ни една писана икона, а само стампи. Сиromаси българи отгчени сж отъ всѣка страна. Въ градоветѣ, дѣто има архиереи, които биватъ само отъ грѣдитѣ, недозволява се на българитѣ нито да пѣятъ, ни-

¹⁷⁾ Ibid, стр. 224—227.

¹⁸⁾ Voyage en Bulgarie par M. Blanqui, Paris 1843, стр. 210, 211.

то да четатъ, нито дѣцата си да учатъ по български. Но въ селата не слушатъ архиереитѣ и въ църквитѣ си четатъ и пѣятъ по български. Българскиятъ народъ е достоенъ за всяка похвала и честь; той е страннолюбивъ, милостивъ и много усърдие има за св. църква. Българитѣ сж още трудолюбиви — всичката земя е обработена, орачлжкътъ, градинарството и свиловодството процъвтѣва*¹⁹⁾

Извѣстния пѣтешественикъ Каницъ, който е обиколилъ България прѣди освобождението ѝ, казва:

„Изобщо българинътъ е гостолубивъ. Той го счита за почитъ, когато е посѣтенъ отъ единъ чужденецъ и не скжпи нищо, за да го приеме добръ. Но той се пази въ този случай да подражава своя съседъ турчинъ, който почти всекога отказва прѣдложениятъ му подаръкъ въ замѣна на неговия добръ приемъ; при трѣгването, гостенина често е изненаданъ отъ своя домакинъ българинъ съ поднасяне на една истинска смѣтка за плащане“²⁰⁾.

Върху характеристиката, която Каницъ отдава на българина, ще си позволимъ една малка поправка. Готови сме да признаемъ, че и турчинътъ, въковниятъ угнетителъ на българина, е гостолубивъ; но да станемъ отзивъ на мнѣнието, че турчинътъ въ това отношение прѣвзхожда българина, ще потвърдимъ една неистина. При това, знаемъ отъ разкази, че Каницъ като е пѣтувалъ

изъ България, е гостувалъ по нѣкъдѣ и у цинцари (куцовлази), които дѣйствително сж му поднасяли смѣтки за гостуване. Тия цинцари, повечето ханджий по пѣтищата, селата и градоветъ, Каницъ е приелъ за българи. Отъ туй слѣдва, че Каницъ е правилъ заключение отъ погрѣшенъ фактъ.

Англичанина James Baker, по въпросътъ за характера на българитѣ, се произнася по слѣдния начинъ:

„Живѣлъ съмъ между българитѣ дълго врѣме и съмъ ималъ случай да наблюдавамъ, бихъ казалъ дори: да опѣня благородството на тѣхния характеръ“²¹⁾.

Кѣмъ всичко до тукъ казано, ще си послужимъ и съ съчинението на руската писателка — Е. Водовозова, която говори за българитѣ отъ днешното българско княжество, слѣдъ като живѣха свободенъ политически животъ.

Отличната изслѣдователка се произнася за българитѣ по слѣдния начинъ:

„Тѣ всички сж голѣми патриоти и безъ да се гледа на тѣхното скжперничество и пестеливостъ, което съставя най-характерната черта у тоя народъ, за патриотически цѣли тѣ правятъ голѣми пожертвувания: единъ ще завърѣе цѣлото си състояние за устройство и подобрене на гимназии, другъ — за реалки, трети — за народни училища. . . .“ „Твърдѣ неприятна страна на тѣхния характеръ е — завистъта: въ много добри работи не сполучватъ, защото дори приятелъ се отнася недоброжелателно“.

¹⁹⁾ *Български Книжници*, частъ втора. Цариградъ 1858, стр. 153, 154.

²⁰⁾ *La Bulgarie Danubienne et le Balkan* отъ F. Kanitz, Парисъ, 1882, стр. 35

²¹⁾ *La Turquie* отъ James Baker, Парисъ, стр. 18.

телно къмъ другаръ, който се е издигналъ, щомъ този подирни-
ятъ не ще може да му бжде по-
лезенъ въ бжджето“ „Бъл-
гаринътъ прѣди всичко е човѣкъ
въ висша стѣпень трудолюбивъ:
неговата способностъ къмъ тру-
дътъ, както при обработването на
полето, а така сжщо въ занаяти-
тъ и на писалищната маса въ
канцеларията, е почти безграница.
По естество грубоватъ, не-
довѣрчивъ и хитъръ, той се от-
личава съ голѣма наблюдател-
ностъ и възприемчивостъ: той
скоро усвоява сжщността на всѣ-
ка работа — учащъ се ли е той,
войникъ, занаятчия или търго-
вецъ. Безъ да се гледа на до-
бродушното му настроение, въ
врѣме на избори или на полето
на сражението той е обхванатъ
отъ истински ентузиазъмъ: но
това възбуждане не трае дълго и
настъпва пакъ обикновенното спо-
койствие и разсждителностъ. Ко-
гато българинътъ е ядосанъ, уст-
нитъ му произнасятъ остри думи
и изражения, но при обикновено,
спокойно състояние, той не обича
да употрѣбява нито силни изра-
жения, нито обидни думи; въ това
отношение той никакъ не прили-
ча на сърбина, който се счита за
величайши псувачъ“ „Изоб-
що гостопримството у българитъ,
особено въ малкитъ градове, както
е у всичкитъ словѣни, е твърдъ
голѣмъ. И пжтешественика се чув-
ствува смутенъ, че съ нищо не
може да отблагодари тѣзи ра-
душни хора; нѣкакъвъ си нищо-
женъ подарѣкъ на дѣцата прие-
матъ, но мнозина и него отка-
зватъ“ „За българина нѣма
по-сжщо нѣщо на свѣта отъ сѣ-
мейството му. Жена му и полето
му — ето съ какво сж обвзети

неговитъ мисли и къмъ какво се
стреми неговата душа. Той дър-
жастие само въ домашния жи-
вотъ. На-всѣкадъ вѣнъ отъ дома
си, прѣзаритъ и угнетенъ до най-
подирно врѣме, той навикна да
сърсѣдоточи всичко въ сѣмѣйство-
то си; само въ него и въ сѣрдъ
него той се чувствува господаръ.
Ето защо родствената обичъ меж-
ду членовѣтъ на сѣмейството
тукъ е толкосъ голѣма, уваже-
нието къмъ бащата стои на първо
мѣсто. Еднообразния сѣмеевъ жи-
вотъ създаде спокоенъ харак-
теръ, разсждителностъ, прѣдупрѣ-
дителна загриженостъ, пестели-
востъ, скромностъ и простота; но
той породи и твърдъ непривлека-
телни страни: пестеливостъта ле-
сно прѣминава у българитъ въ
чрѣзмѣрна сжпностъ, дори алч-
ностъ и въ страстно стремление
за печала, а излишната прѣдпаз-
ливостъ — въ хитростъ. Бълга-
ринътъ прѣди всичко е трудолю-
бивъ работникъ, смисленъ селе-
нинъ, добъръ сжпругъ, грижливъ
баща, — човѣкъ обладающъ съ
всички сѣмейни добродѣтели“²²⁾.

Отъ всичко изложено до тукъ,
читателя вижда, че никой отъ ци-
тиранитъ отъ насъ автори, та до-
ри и онѣзи споменати отъ Зане-
това, не намиратъ у бесарабскитъ
българи такива пороци, каквито
ромжнина Арбуре имъ отдава, а
именно: коварството, лице-
мѣрието, суровостъта, же-
ланието да експлоати-
ратъ, гордостъта спроти
слабия и унижението, под-
лизурството, прѣдъ сил-
ния.

²²⁾ *Какъ люди на быломъ свѣтѣ жи-
вуть* отъ Е. Водовозова, С.-Петербургъ
1898, стр 50—53

На-истина, Корниловичъ и Сви-
нийтъ, цитирани отъ Занетова, го-
ворятъ, че бесарабскитъ българи
били „съ лютъ характеръ и отмъ-
стителни“, но тая черта у рече-
нитъ българи никой другъ не е
констатираля; сжщата тая черта
никой не е констатираля и у бъл-
гаритъ въ освободенитъ и неосво-
бодени български земи.

Слѣдъ тия бѣлѣжки, нека раз-
гледаме послѣдователно и други-
тъ нелѣпи твърдения на ромъ-
нина Арбуре.

Ще прѣвзимемъ къмъ второто
нелѣпо твърдение на ромънина
Арбуре, което се отнася до сѣ-
мейния животъ на беса-
рабскитъ българи.

Цитирания и по-горѣ публи-
цистъ и пжтешественикъ Ф. Ка-
ницъ, като говори за сѣмейния
битъ на българитъ, казва:

„Жената не е тъй подчинена
на мъжътъ, както у сърбитъ и у
черногорцитъ. Сжпругата и май-
ката сж тукъ равни на сжпру-
гътъ и синътъ“²³⁾

Списателката Водовозова
като говори за сжщиятъ сѣмеенъ
битъ, казва:

„До когато у сърбитъ мъжътъ
се отнася твърдѣ сурово къмъ
жената си, като господаръ къмъ
робинята си, българинътъ не ще
почне никаква работа до-кѣтъ не
се посвѣтѣва съ жена си. У бъл-
гаритъ между мъжътъ и жената,
между майката и синътъ, сжще-
ствува пълно равенство, което от-
нюдъ не е въ обичай у южнитъ
словѣне. И у българитъ, на-исти-
на, мъжътъ е глава на сѣмей-
ството, той има висшата власть,
призванието да сжди и нарежда

и заради туй е длѣженъ да дър-
жи жената въ повинование; но
това мъжово първенство или гла-
венство въ България нѣма нищо
общо съ мъжкитъ деспотизъмъ у
другитъ словѣне. Къмъ туй бъл-
гарката се ползува и съ поло-
жителни права на-равно съ мъ-
жътъ: тя взима участие въ сѣ-
мейнитъ сѣвъщания, особено ко-
гато е дума за женидба и дома-
шни работи — тукъ гласътъ на
жената има още по-важно значе-
ние отъ колкото гласътъ на мъ-
жътъ. Въ много случаи жената
дори се ползува съ изключител-
ното право да се разпорежда. Въ
отсѣтствието на мъжътъ, жената
въвкога го замѣства, сключва
условия, продава и купува, съ
една дума води домакинството
сѣвършено самостоятелно. Най-
послѣ, честожената, слѣдъ смъртъ-
та на мъжътъ, който е билъ гла-
ва на сѣмейната община, застѣп-
ва мѣстото му и сама става гла-
ва на сѣмейството, и това се слу-
чва дори и въ такива случаи, ко-
гато синоветъ сж отраснали. По
тоя начинъ, като остава глава на
домътъ, българинътъ не е необгра-
ниченъ властелинъ надъ жената
и тя не се прѣобрѣща въ без-
гласна робиня, безпрѣкословна из-
пълнителка на желанията на мъ-
жътъ. Сѣмейното огнище — туй
е всичко, което е най-сжпо и
най-свещено у българина: то е
мѣстото на почивката, радостта
и скърбта му, които той дѣли
съ любимата си жена, съ своитъ
близки. . . . “ „Българката е ис-
тинска помощница на мъжътъ;
нейната работа е да се грижи за
кжщата, дѣцата, кжщиятъ доби-
тъкъ, яденето и обгклото; а зе-
мледѣлнето, купуването и прода-
ването — е мъжка работа. Най-

²³⁾ La Bulgarie Danubienne
et la Balkan oiz Ф. Каницъ, Парисъ
1882, стр. 35.

голъма похвала за българката е, ако съседитъ я считатъ за добра домакинка. . . . „Нравитъ на българското сѣмейство сж патриархални, чисти и въ висша стѣпенъ стрѣги. Българката изъ простонародието или изъ по-горното общество е идеална майка и съпруга. Нейното трудолюбие нѣма граници. . . . „Българката се грижи и за домашната градина. Почти всѣко сѣмейство си има градинка при къщата и грижата за тая градина е оставена изключително върху жената. Съ градината българката се занимава съ особена обичъ: цвѣтята — главно то украшение на женитъ, та и момцитъ се кичатъ съ тѣхъ при всѣки случай, когато отиватъ въ църква или на полето, въ празниченъ день и на хорото. За това въ всѣка градина ще срѣщнешъ трандафили, каранфили, теменуги, макъ и др.“²⁴⁾.

Истина е, че и Клаусъ въ съчинението си „Наши Колонии“ споменува, че женитъ на българскитъ колонисти живѣяли въ отдѣлна часть на жилището, „куда посѣтителъ не прониквае“, но това въ всѣка градина ще срѣщнешъ трандафили, каранфили, теменуги, макъ и др.“²⁴⁾. Истина е, че и Клаусъ въ съчинението си „Наши Колонии“ споменува, че женитъ на българскитъ колонисти живѣяли въ отдѣлна часть на жилището, „куда посѣтителъ не прониквае“, но той лично не е констатиравъ това, а се позовава на свидѣтелството на Скалковски. Въ съчинението на Скалковски: Болгарскія Колонии въ Бесарабіи отъ 1848 година, подобно нѣщо не срѣснахме. Но и да би имало подобно нѣщо, ние лѣсно ще си го обяснимъ, защото сме влизали въ стотини къщи изъ българскитъ села въ Бесарабія. Всѣка къща състои отъ двѣ стаи и едно голѣмо антре по между имъ. Една отъ тия

стаи, по-голѣмата, прозорцитъ на която гледатъ на улицата, е опрѣдѣлена за гости; а другата, по-малката, служи, нека го кажемъ съ езика на гражданитъ, за спалня, за дѣтска, за обѣдна, за гардеробна и за всичко друго. Естествено е, че тази стая, втората, не всѣкога е чиста и слѣдователно, не всѣкога може да приеме гостенинъ. Нека си прѣдставимъ, че има мома, която въ врѣмето когато дохожда гостенинъ не е прѣмѣнена. Тя ще се прѣмѣни въ оная стая, за която говоримъ. Е, какъ ще бжде възможно да проникне въ такава стая чуждия посѣтителъ? Та че и по градоветъ, гоститъ не влизатъ на всѣкадъ изъ стаитъ на жилището, а обикновено въ приемната.

При такава обстановка, никой не може да извади заключение, че женитъ на българитъ въ Бесарабія живѣятъ въ отдѣлна часть на жилището, нѣщо подобно на харемъ.

Бесарабската българка е сжща такава домакинка, каквато е и българката отъ общото българско отечество. Никой не е въ състояние да изрисува по-вѣренъ портретъ отъ онзи, който ни дава списателката Водовозова за българката.

И отъ всичко, което казахме до тукъ, се вижда, че ромжнина Арбуре е, на-истина, жестокъ когато твърди, че женитъ на българитъ въ Бесарабія живѣяли отдѣлно, въ извѣстна часть на жилището, кждѣто на външно лице било забранено да влиза и че съпругата нѣмала други длѣжности, освѣнъ онази да изпълнява волята на съпругътъ и да бжде робиня, а не подчинена другарка!

Прѣминаваме къмъ послѣдното

²⁴⁾ Какъ люди на бгломъ святѣжъ живутъ отъ Е. Водовозова, С. Петербургъ 1898, стр. 63 65.

нелѣпо твърдение на ромжнина Арбуре, което се отнася до кулжнaрното изкуство у бесарабския българинъ.

Читателя знае отъ разказътъ ни какъ се произнася ромжнина Арбуре по тоя въпросъ — два вида ястия билъ познати на бесарабския българинъ: зелена и печено!

Пишущиятъ тѣзи редове, роденъ и порастналъ въ Бесарабия, между тамошнитъ българи, за пръвъ пѣтъ слуша, че сънародниците му готвили и яли ястие, което се наричало зелена! Ако ромжнскиятъ авторъ иска да каже за зелникъ тѣ, то е другъ въпросъ; но зелникътъ не се готви съ месо и люти чушки. По-скоро ястието, което ромжнина Арбуре нарича зелена, ще да е гевечъ тѣ. Ако сме налучили ястието, за което говори Арбуре, тогазъ не разбираме защо не му казва истинското име, тѣй като туй ястие съ сжщото име е познато и между ромжнитъ и се намира и у тѣхъ на сжщата почитъ, както и у българитъ.

Бесарабскитъ българи, както и сънародниците имъ отъ българското отечество, се хранятъ доста добръ, съ разнообразни ястия и споредъ врѣмето. Нѣкои отъ ястиата, съ които се хранятъ, ще споменемъ тукъ.

На първо мѣсто стои: прѣсното и кисело овче и кравешко млѣко, сиренето и мжтеницата, та че и сметаната (каймакътъ), маслото и кашкавалъ тѣ, когато не сж опрѣдѣлени да се носятъ за продажъ. Послѣ дохожда сушеното или соленото месо: пастрьмата, суджукитъ, наденицитъ и сланината. А слѣдъ

това иде туршията отъ: зеле, краставици, пиперки и др. Често се срѣща петмезътъ и грозденицата.

Тѣзи сж готовитъ ястия, които българинътъ може да яде на бърза рѣка. Другъ е въпросътъ ако трѣбва да се готвятъ горѣщи ястия. Въ тоя случай, бесарабската българка разполага съ единъ доста голѣмъ наборъ ястия, които тя е научила у дома си, отъ майка си. Тя може да сготви постна чорба отъ: фасулъ, леща, кисело зеле, триеница (триханица) или риба и блажна чорба отъ: пиле, ягнешко, говеждо или свинско месо; постна яхния отъ: картофи, фасулъ, леща и др. или риба и блажна яхния отъ месо и домашни птици. Сармитъ, пилafътъ, попaзъ-яхнията, пълненитъ тиквички, гевечътъ и др. такива сж отъ обикновенитъ ястия, които сж познати на всѣкъ изъ селскитъ къщи. Въ тия ястия майданосътъ, копарътъ, гъозумътъ, чубрицата и др. се употребяватъ съ умѣние, тѣй щото придаватъ на всѣко ястие особенъ вкусъ. Печеното агне, което почва да се яде още отъ Георгьовъ-денъ, по градоветъ и по-рано, е на голѣма почитъ почти прѣзъ цѣлото лѣто, а печеното прасе се яде отъ Коледа и дори до велики заговѣзни, па и по Великъ-денъ. Агнето е придружено съ зелена салата, а прасето съ настърганъ хрѣнъ или туршия. Кюль-бастията и шишъ-кебабътъ отъ овнешко, свинско или говеждо сж така сжщо познати на бесарабскитъ българи. Но печената риба и особено рибникътъ сж едни отъ добритъ ястия, съ които можемъ да похвалимъ тамошнитъ българи. Кюфте-

тата и тасъ-кебабътъ сж така сжщо извѣстни. Отъ точеното можемъ да споменемъ зелникътъ и тиквешикътъ, които се готвятъ въ постни дни, тутманикътъ и млинътъ (милина или мелина, споредъ тамошниятъ езикъ), които се готвятъ съ масло и сирене, а млинътъ и съ сметана (каймакъ). Хошавътъ (ушавъ, споредъ тамошниятъ говоръ,) отъ разни сушени плодове е така сжщо познатъ.

Бесарабскитѣ българи пиятъ ви-
но и ракия, но сж трѣзви. Сладкото и кафето сж въ общо употреб-
ление.

Като особено нѣщо, ние прѣпо-
рѣчваме на онѣзи, които биха
споходили българскитѣ села въ
Бесарабия, особено зимно врѣме,
да поискать рибникъ, ако сж близо
до нѣкое езеро, и милина, въ което
и да е отъ тия села.

При това бесарабскиятъ бълга-
ринъ яде чистъ житенъ хлѣбъ,
изпеченъ добръ въ домашната
пещъ, необходима принадлежностъ
на всѣка селска къща.

Като става дума за хлѣбътъ,
който се замѣсва съ подкваса,
нека споменемъ, че у бесараб-
скитѣ българи е позната и пи-
тата, онзи прѣсенъ хлѣбъ, за-
мѣсенъ безъ подкваса, който е
извѣстенъ подъ сжщото име изъ
сѣверна и южна България, а въ
западна — подъ името погача.
Питата се смѣта като по-хубавъ
хлѣбъ и се мѣси отъ прѣсѣто съ
по-гжсто сито брашно. Тя не се
яде топла. Щомъ се извади изъ
огня, тя се обвива въ месалтъ
(памученъ или вълненъ платъ,
който служи за покривка на тѣ-
стото до-кжтъ е въ ношвитѣ), за
да по изстине. Дѣцата, които сж
голѣми любители на прѣсния
хлѣбъ, чакать съ нетѣрпение да

се опече питата, за да се ная-
цать. Щомъ като видать, че сж
питата става и друга процедура
— обвиване въ месалтъ, за да
изстине, нетѣрпението на дѣцата
става още по-голѣмо и тѣ питать:

— Защо, бабо, завивашъ пи-
тата?

— Нека, синкольо, си обиди
(обиходи) нивата, отговаря бабата.

— Ами далечъ ли е нивата?

— Е, че коджа е далечъ.

И дѣцата вѣрватъ и чакать
питата до-кжтъ си обиди нивата,
а въ сжщностъ до-кжтъ изстине.

У бесарабскитѣ българи е по-
знатъ и другъ единъ прѣсенъ
хлѣбъ, непознатъ въ западна Бъл-
гария. Той се нарича мѣлчанъ
хлѣбъ. Тоя хлѣбъ ще да е по-
знатъ въ южна България, въ Плов-
дивско, Сливенско, Ямболско и
Одринско, отъ кждѣто сж дѣдитѣ
и прѣдѣдитѣ на днешнитѣ беса-
рабски българи. Този хлѣбъ се
замѣсва безъ подкваса, но по сж-
щия начинъ, както и киселия
хлѣбъ. Той се разнима на хлѣ-
бове и се пече, не въ жарѣта,
като питата, а въ пещѣта, като
обикновения, киселия хлѣбъ.

Защо се нарича мѣлчанъ хлѣбъ?

Тукъ е важността на въпроса.

Въ всичкото врѣме, колкото
трае замѣсването и мѣсенето на
тѣстото, стоенето му въ нош-
витѣ, паленето на пещѣта и пе-
ченето на хлѣба, забранено е на
всички въ къщата, голѣми и
малки, да произнасятъ думата
„хлѣбъ“. Тая дума, нарочно или
случайно произнесена, разваляла
хлѣбътъ и той не билъ вече за
ядене! Въ това сж увѣрени всички.
И онѣзи, които сж заети около
приготвянето на хлѣба, пазятъ
се да произнасятъ запрѣтената
дума. За да може да се запази

още повече сигурността въ това отношение, дъната се напращат да играят на друго място.

И понеже въ времето на приготвянето на речения хлѣбъ, време което трае нѣколко часа, ще стане нужда да се произнесе и думата хлѣбъ, то тая дума се замѣня съ друга, условна. Ако би слушалъ външенъ човѣкъ, не би чулъ друго освѣтъ: „донесете месала да покрѣмъ „онова“, или — „хайде опалете пещъта, че ще печемъ „това“, или пъкъ: „пещъта е готова, принасяйте „онова“ и така нататъкъ.

Ето защо тоя хлѣбъ се нарича мѣлчанъ.

Той е сладкъ и дъната го ядатъ съ охота.

Съ описването на всички онѣзи ястия, които сж познати на бесарабския българинъ, ние сме далечъ отъ мисълъта да искаме да утвърдимъ, че тѣ всѣки день се слагатъ на трапезата му; съ описването имъ, обаче, искаме да опровергаемъ ромжнина Арбуре, който твърди, че „кулинарното изкуство у бесарабския българинъ състои отъ два вида ястия: зелена, месо съ зеленчуци, и печено“.

По-горѣ бѣхме установили, че между бесарабскитѣ българи и тѣзи отъ общото българско отечество нѣма никаква съществена разлика. Щомъ това е така, ние ще си послужимъ съ нѣкои отъ цитиранитѣ вече пжтешественици, които се занимаватъ и съ храната, която българитѣ употребяватъ.

Англичанина James Baker казва:

„Хубавъ хлѣбъ отъ жито, малко солена риба, дървено масло, овче млѣко, сирене и по нѣкога на голѣми празници едно яре

или агне, цѣло опечено, съставлятъ храната на селенина.

„Висшата класа — чифличкинтѣ — се храни приблизително по сжщия начинъ; тя прибавя, обаче, чорбата, пълнени тиквички, наречени бомбаръ, едно много добро точено присжще на българитѣ и направено отъ брашно, сирене, медъ и сметана (хаймакъ), наречено мелена. Прѣпоржчвамъ на пжтешественицитѣ да поискатъ отъ това точено, когато минаватъ прѣвъ българскитѣ градове“²⁵⁾.

Руската писателка Водовозова, въ това отношение пише по на пространно:

„Храната у българитѣ е твърдѣ проста: чорба отъ фасуль, подправена съ пиперъ и оцетъ, се срѣща прѣди всичко на тѣхната трапеза. Домакинята пече и кукурузени пити, приготвени по най-първобитенъ способъ. Изобщо, храната у грамадното мнозинство, макаръ и твърдѣ проста, не е, обаче, еднообразна; българитѣ притурятъ много тлъстина и мирисми, особено пиперъ и чесънъ... Освѣтъ това, българитѣ притурятъ къмъ ястията си и разни сладости; тѣя напримѣръ, гюзлемитѣ (блини), които твърдѣ обичатъ, тѣ ядатъ съ медъ, орѣхи, печена тиква, а така сжщо като притурятъ още и чесънъ, пиперъ и солъ. Много ядатъ сушени и прѣсни плодове, смокви, дини, пжпеша; въ голѣмо употребяване е и овчето сирене; лѣтно време много пиятъ кисело млѣко. Пекатъ хлѣбъ отъ добръ прѣсѣто рѣжено брашно (рѣженикъ) и само у най-бѣднитѣ — съ голѣмо примѣс-

²⁵⁾ La Turquie, отъ James Baker, Paris, стр. 48.

вата на просено брашно (просеник). Жителитѣ близо до бръговетѣ на Дунава и морето ядатъ и риба, прѣсна или солена. Но жадѣто и да живѣятъ българитѣ, на бръга на морето, на рѣката или въ центъра на страната, тѣ на всѣкъждѣ ядатъ извънредно много и всевъзможни зеленчуци, било като ги сварятъ или сурови само съ хлѣбъ и соль. Пиперътъ, чесънътъ, лукътъ, морковитѣ, маслинитѣ, рѣпата, бобътъ, грахътъ, лещата — ето кое е въ голѣмо употребление тукъ; често готвятъ и всевъзможни ястия отъ млѣко. Месо въ селата ядатъ на рѣдко; когато готвятъ ястие съ месо, зеленчука прѣобладава надъ месото. По-често се срѣща на трапезата у българина домашната птица, която се намира въ всѣко домакинство; особено любима е киселата и пиперлива чорба отъ пиле. При това трѣбва да се забѣлѣжи, че храната на търговцитѣ и чиновницитѣ не се различава особено отъ оная на селенитѣ, както това се вижда на всѣкъждѣ въ срѣднитѣ съсловия на останалата частъ отъ Европа, защото въ България въ всичкитѣ класове на обществото напълно още господствува националниятъ вкусъ. Пиятъ вино, ракия (сливова) и други никакъ неопивающии напитки. Изобщо, българитѣ сж хора въ висша степенъ трѣзви: голѣма рѣдкостъ е да видишъ тукъ пияница²⁸⁾.

Отъ казаното до тукъ читателя вижда, че наистина ромжнина Арбуре е дори смѣшенъ, когато говори, че кулинарното изкуство у бесарабския българинъ състояло

въ два вида ястия: *зелена*, месо съ зеленчуци, и *печено*!

И до когато ромжнския списателъ Арбуре намира за добръ да прѣдстави бесарабскитѣ българи колкото е възможно въ по-черни бои, сънародницитѣ си, бесарабскитѣ молдовани, се стреми да възавиши до степенѣта облагородители на народния характеръ на българитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабия!

„Благодарение на продължителното сношение съ ромжнския народъ, бесарабскитѣ българи сж по-благодарущи и по-малко егоистични отъ събратѣтъ си отъ прѣзъ Дунава“, казва Арбуре.

За да видимъ, има-ли нѣщо вѣрно въ туй твърдение, ще трѣбва да си припомнимъ какви сж билѣ българитѣ, когато се заселиха въ южната частъ на Бесарабия.

Отъ изложението, което направихме въ V-та глава на настоящето описание, читателя знае, че въ Бесарабия се е явило едно свѣстно българско население, което не е могло да търпи повече турското робство и което се е било компрометирало прѣзъ врѣме на руско-турскитѣ войни, като е помагало съ оръжие въ ржка на рускитѣ войски, вслѣдствие на което е било принудено да емигрира. Е добръ! Това население, което е имало и съзнанието на дѣлото, което върши, може ли да се прѣдполага, че въ лицето на бесарабскитѣ молдовани е намѣрило такъвъ народъ, който да облагороди народниятъ му характеръ?

Та какво нѣщо бѣха по онова врѣме бесарабскитѣ молдовани,

²⁸⁾ Какъ люди на бѣломъ свѣтѣ живутъ, отъ Е. Водовозова, С.-Петербургъ 1898, стр. 58—63.

съ които влѣзоха въ контактъ българскитѣ прѣселенци?

Народъ потѣпканъ и подвластенъ прѣзъ цѣли три столѣтия на буджашкитѣ татари, които както вече видѣхме руското орѣжие разнебити и прѣмахна изъ краятъ.

И поради това, въ врѣмето когато българитѣ сѣ заселвали въ южната частъ на Бесарабія, въ извѣстниятъ на читателя Буджакъ, бесарабскитѣ молдовани сѣ стоели въ всѣко отношение подолу отъ дошлитѣ тогасъ българи.

За да не бждемъ голословни въ това си твърдение, ще си послужимъ съ едно ново описание на бесарабскитѣ молдовани отъ онова врѣме. Това описание е излѣзло изъ подъ редакцията на бесарабченина П. А. Крушеванъ, редакторъ и издатель на голѣмитѣ вѣстници: „Бессарабецъ“ въ Кишиневъ и „Знамя“ — въ С.-Петербургъ.

Ето какво намираме въ това описание за битѣтъ на бесарабскитѣ молдовани:

„Въ врѣмето на руско-турската война отъ 1806—1812 година Бесарабія бѣше изпаднала подъ три различни владѣния. Сегашнитѣ окрѣзи кишиневски, орхевски, бѣлци и сорокски съставяха така нарѣчената задпрутска Молдова. Хотинскитѣ окрѣжъ, подъ наименованието рая, съ крѣпоститѣ: Хотинъ, Бендеръ, Аккерманъ, Килия, Измаилъ и тѣхнитѣ прѣдмѣстия и околности, зависеха непосредствено отъ турцитѣ, които държаха въ крѣпоститѣ гарнизони и събираха данѣкъ отъ жителитѣ въ тѣзи крѣпости и околноститѣ имъ. А бендерскитѣ и аккерманскитѣ окрѣжи, подъ името „Буджакъ“ или

обственосо Бесарабія, принадлежаша на татаритѣ.

„Молдовската частъ на Бесарабія бѣше подчинена на сѣшитѣ наредби, както и княжеството, и деспотическата властъ на молдовския князъ се простираше върху всичкитѣ клонове на управленieto. При князѣтъ се намираше постояненъ съвѣтъ (диванъ), въ който засѣдаваха първитѣ сановници на държавата, свѣтски и духовни. Диванѣтъ се подраздѣляше на департаменти: административенъ, сѣдебенъ, финансовъ, вѣроизповѣденъ, воененъ и на външнитѣ сношения. Дѣлопроизводството въ Дивана не бѣше твърдѣ обширно и се заключаваше, главно, въ прихода-разходнитѣ смѣтки, въ разглеждането на процеситѣ и въ назначаването на паркалабитѣ (окрѣжнитѣ управители). Никакви дѣла не се образуваха, архива не се прѣдвиздаше, никакѣвъ законенъ редъ не съществуваше и цѣлото производство се основаваше на личното усмотрение и произволѣтъ на Дивана. Провинциитѣ (цинутитѣ) се управляваха отъ окрѣжни управители, по двама на единъ цинутъ, и съ срокъ за една година. Властъта на окрѣжнитѣ управители е била така сѣщо деспотическа и безконтролна, както и оная на Дивана. Като сѣ съсѣрѣдоточавали въ себе си всичкитѣ функции по управленieto, окрѣжнитѣ управители сѣ били въ подвѣдомственитѣ си окрѣзи и администратори, и сѣдии, и слѣдователи, и прокурори, и полицмейстери, и директори на затворитѣ, и бирници, и ковчежници, и наематели на държавни приходи, като не сѣ се ръководили, при изпълнението на всич-

ки тия длъжности, отъ никакви правилници . . .

„Молдовскитѣ цинуги въ Бесарабія сѣ се намирали дори и въ по-лошо положение отъ колкото цинугитѣ въ собствена Молдова, благодарение на съсъдството съ дивата татарска ордія, която правеше живота на простото бесарабско население положително не-сносенъ. Къмъ насилията и грабежитѣ отъ страна на многочисленитѣ чиновници, притуряше се и външното зло: нападението на разбойническитѣ татарски шайки, които откарваха добитѣка на мирнитѣ жители и отвеждаха и самитѣ тѣзи жители въ робство, за да ги заселватъ изъ празнитѣ полета на Буджака, съ цѣлъ да обработватъ земитѣ въ турскитѣ рай . . .

„Умственото и нравственото състояние на народа напълно съотвѣтствуваше на неговата материална обстановка. Нѣмаше нито училища, нито учители, нито книги; за правилата на честѣта нѣмаха понятие; на мѣсто законъ, царуваше личния произволъ на управляющитѣ. Духовенството бѣше невѣжествено. Свещеницитѣ едва знаяха да четатъ; живѣяха отъ земледѣлческия си трудъ, както и енорияшитѣ имъ, и малко се грижеха за народната нравственостъ. Църквитѣ бѣха малки дървени постройки и събираха не повече отъ 20 души; на мѣсто камбанарии, имаше двѣ дървета и надъ тѣхъ греда, на която висеше окачена малка камбана, по нѣкога замѣнена съ дѣска и чукче.

„Кѣщи строяха отъ дърво и прѣте, покриваха ги съ трѣстъ или слама и дворищата си заграждаха съ плетъ. Кѣщитѣ на

по-богатитѣ имаха до 4 стаи, съ низки тавани, гредитѣ на които се виждаха; покѣщнината се състоеше отъ турски миндери съ вълнени или сламени дюшеци и нѣколко възглавници до стѣната; вмѣсто столове имаше ковчези, наричани сипети. Обстановката у селскитѣ жители е била, разбира се, много по-проста: кѣща отъ прѣте, измазана съ прѣстъ и покрита съ слама; една стая съ килеръ; на видно мѣсто — ковчегътъ (сакрий) и върху него цѣлъ купъ отъ черги и възглавници — зестрата на домакинята или на бѣдѣщата булка, дѣщерята; около кѣщата плетъ, а по нѣкога и нищо.

„И болѣритѣ, и селенитѣ носеха дрехи молдовски кроежъ, подобни на грѣко-турската прѣмѣна. Болѣритѣ сѣ се обличали съ дълги копринени антери (анте-реу), припасани съ пояси; върху антериитѣ сѣ носили кѣши и подълги кожуси (дзубета), съ дълги и широки рѣжави; краката си сѣ обували съ желти сахтиянови чехли (папучи), а на главитѣ си сѣ носили голѣма шапка, подобна на гърне. Брадата се считаше като привилегія и само болѣритѣ имаха право да я носятъ. Женитѣ и дѣщеритѣ на болѣритѣ подражаваха на нѣмскитѣ и французки моци, обличаха се въ басмени, вълнени и копринени рокли и туряха всевъзможни украшения по главитѣ и грѣдитѣ си. Облѣклото на селенитѣ състоеше отъ дълга платнена риза, пусната върху платненитѣ гащи и припасана съ широкъ ремѣкъ, изпъстренъ съ копчета отъ желта мѣдъ, на който висеха: правъ ножъ въ ножницата му, кесия отъ бѣла кожа и лула съ кѣсо чибуче. Лѣтно врѣме но-

сеха тънка антерия отъ синь памученъ платъ, а зимно — кожухъ отъ овча кожа. Женитъ сж се ограничавали да носятъ дълга платнена риза, върху която, на самата талия, сж привързвали парче вълненъ платъ отъ синъ цвѣтъ (катринца), крайщата на който сж образували широка междина; зимно врѣме сж обличали джубе, подплатено съ вата или кожа. Главата си сж забраждали съ памучна кърпа (тестемелъ); момитъ сж ходили гологлави²⁷⁾.

Въ такова положение сж билъ бесарабскитъ молдовани въ врѣмето, за което се отнася разказътъ ни. И днесъ дори, цѣло столѣтие слѣдъ заселването на българитъ, бесарабскитъ молдовани не сж направили нѣкой значителенъ успѣхъ въ културно отношение и сж останали много надирѣ отъ тамошнитъ българи. Очевидно е, прочее, че бесарабскитъ молдовани не сж могли да дадатъ на дошлитъ българи онова, което не сж имали.

Съ казаното до тукъ считаме, че опровергахме нелѣпнитъ твърдения на ромжския списателъ Арбуре за народния характеръ на българитъ отъ южната часть на Бесарабия.

Прѣминаваме къмъ другитъ отличителни черти на тѣзи българи.

Прѣди всичко трѣбва да споменемъ, че бесарабскитъ българи сж изобщо отъ високъ ръстъ и снажни.

Високиятъ ръстъ и атлетичниятъ видъ на тѣзи българи сж констатирани и отъ списателитъ: Корниловичъ, Свининъ и Юрий Венелинъ, нѣщо което

отбѣлѣзахме по-горѣ (стр. 229 и 234).

Крушеванъ казва, че бесарабскитъ българи сж народъ „статный и красивый“²⁸⁾.

Впрочемъ и ромжскиятъ списателъ Арбуре констатира, че „бесарабската българка е висока“²⁹⁾.

Ръченитъ българи живѣятъ въ хигиенични кжщи, измазани съ варъ отъ вѣнъ и отъ вѣтрѣ. Прѣдъ всѣка кжща има сундурма (единъ видъ веранда отворена). Дворовѣтъ сж широки. Отдѣлна отъ кжщата е кухнята, съ домашната пещъ за печене хлѣбъ. По-нататкъ е дъсчениятъ хамбаръ за жито и плетениятъ отъ прѣте кошъ за царевица, а задъ тѣхъ е яхърътъ (дамъ, по тамошнитъ говоръ), за конетъ и воловетъ, и авлията за овцетъ. На дѣното въ дворѣтъ е плѣвникътъ, покритъ съ трѣстъ (камъшъ). Въ срѣдъ дворѣтъ е гумното (харманътъ).

Кжщата, кухнята и яхърътъ, сж построени отъ чамуръ, за който говоримъ въ настоящата книга (стр. 46 и 47). Покривтъ на тия згради и на дъсчения хамбаръ е отъ керемиди, по нѣкждъ отъ трѣстъ.

Трудолюбieto е най-отличителната черта у тѣзи българи. На много мѣста въ настоящиятъ разказъ сме имали случай да констатираме това. Тукъ ще допълнимъ изложението си съ нѣколко данни, лично намъ извѣстни, за трудолюбieto на бесарабскитъ българи.

Всички въ домакинството: стари и млади, голѣми и малки, сж работници, кой за каквато работа

²⁷⁾ *Бессарабія*, отъ П. А. Крушевана, Москва 1903 стр. 103—107.

²⁸⁾ *Бессарабія*, стр. 185.

²⁹⁾ *Basarabia*, стр. 206

е способенъ. Всички сж еднакво ревностни въ работата.

Селенитъ отъ голѣмото село Чешмелй, земледѣлци и скотовѣдци, благодарение на трудолюбието си, сж извънредно заможни. Тъ иматъ добри мѣста и за градини (бостани) и накарватъ голѣми количества зеленчуци. До когато прѣзъ деньтъ работатъ по нивитъ си, прѣзъ нощта, по мѣсечина, тѣ насаждатъ, разсаждатъ и поливатъ градинитъ си. Селенитъ отъ още по-голѣмото село Шикирли-китай като обработватъ всичката си селска земя, наематъ за обработване и земи отъ околнитъ села: Нова-покровка, Хасанъ-спага и други. Това село (Шикирли-китай) е едно отъ най-хубавитъ и е бѣлѣжито по извънредната чистота на къщитъ, двороветъ, улицитъ и площадтъ си. Голѣмото село Тараклий, което брои повече отъ 1,000 къщи, отдавна не му постига земята и наема за обработване земи отъ землевладѣлцитъ на ближнитъ мошин: Чомай, Алуатъ и Балабанъ. Жителитъ на това село (Тараклий) сж купили мошинята Ларга за около 1.000.000 рубли и я ступанисватъ общо.

Нѣкои писатели, които споменуваме въ разказътъ си, сж констатирали тая черта, трудолюбието, у бесарабскитъ българи:

„Голѣма часть български колонисти живѣятъ въ бендерскитъ и аккерманскитъ окрѣзи, отлични земледѣлци и усърдни въ работата си...“, казва П. П. Сорока³⁰⁾.

„Ще кажемъ, напротивъ, че видѣтъ на българскитъ колонисти въ нова Русия, тѣхното богатство,

ступанство, трудолюбие, гражданска и сѣмейна нравственостъ, не могатъ да не радватъ всѣки истински русинъ“, казва Скалковски³¹⁾.

„Но азъ посѣтихъ около десетина къщи (въ голѣмата българска колония Паркани) и на всѣкъждъ видѣхъ и чистота, и достатѣчностъ, и забѣлѣжително трудолюбие, съ което всичкитъ членове на сѣмейството се прѣдаваха на нѣкоя работа“, казва Аванасъевъ-Чужбинскій³²⁾.

Та и ромънскитъ писателъ Арбуре въ това отношение бѣлѣжи: „Икономическото положение на колониститъ е твърдѣ благосѣстоятелно, благодарение на трудолюбието и пестеливостта на българина — отъ една страна и привилегитъ, споредъ които колонистъ сж запазени отъ алчността на рускитъ чиновници — отъ друга“³³⁾.

Гостоприемството е отличителна черта у бесарабскитъ българи. Въ селата, които основаха тѣ, и до днесъ нѣма гостинници. Пѣтницитъ, които прѣминаватъ прѣзъ тѣзи села, когато се случи да прѣношуватъ въ тѣхъ, отиватъ въ нѣкоя къща и тамъ биватъ радушно приемани и гощавани. Тамошниятъ българинъ счита за голѣма честь посѣщението на къщата му отъ нѣкой пѣтникъ, дори и непознатъ. Пишущиятъ тѣзи редове е ималъ случай да константира това, когато е спомождалъ рѣченитъ български села. За оказаното гостоприемство бесарабскитъ българинъ не иска никакво възнаграж-

³¹⁾ *Българскія колонии въ Бессарабию*, стр. 144, 145.

³²⁾ *Помъздна въ Южнѣю Россію*, стр. 407, 408.

³³⁾ *Basarabia*, стр. 206.

³⁰⁾ *Географія Бессарабской губерніи*, Кишиневъ, 1872, стр. 82.

дение и ако му се дава нѣщо, отказва да го приеме.

Набожносттата е така също отличителна черта у бесарабскитѣ българи. Великолѣпнитѣ божи храмове издигнати отъ тѣзи българи въ Болградъ, Комратъ и по всичкитѣ останали български села, сѣ видимото доказателство за това. Духовенството, голѣма частъ отъ тамошнитѣ българи, стои на висотата на положението си и е почитано отъ населението. Посѣщаването на църкитѣ въ врѣме на богослужение по градоветѣ и селата е най-блѣскавото доказателство за набожносттата на българското население.

Въ врѣме на богослужение мъжетѣ стоятъ отпрѣдъ, прѣдъ олтарѣтъ, а женитѣ тутакси слѣдъ мъжетѣ. Въ църквитѣ по българскитѣ села изъ Бесарабия нѣма особно мѣсто за жени.

Въ всѣка къща, въ единъ отъ жгловетѣ на стаята за госте, стая която тамъ се нарича „голѣмата къща“, обикновено въ юго-източниятъ жгълъ, стои иконостасѣтъ, на който сѣ наредени иконитѣ, а прѣдъ иконитѣ виси окачено сребърно или отъ желта мѣдъ кандило, което се пали въ празнични дни и въ дни, когато се споменуватъ мъртвитѣ. Въ къщитѣ на тѣзи, които сѣ ходили на Божи гробъ, се вижда и голѣмата божигробска маслена икона, на която сѣ изобразени: разпятието, възкресението, възнесението и други картини отъ живота на Спасителя. Подъ иконитѣ, на полицата, стоятъ наредени: восчени свѣщи купени отъ църквата, които се палятъ на великия четвъртъкъ, просфори (нафори), просфорникъ, върбова прѣч-

ка донесена на връбница отъ църква, кадилница и тамянь.

Набожносттата у бесарабскитѣ българи се съгледва още и въ пазенето на постнитѣ дни и на поститѣ. Въ срѣда и петъкъ не ядатъ блажно. Прѣзъ петровитѣ, богородичнитѣ, коледнитѣ и великитѣ пости така също не ядатъ блажно. Въ постни дни ядатъ риба, когато свещеникѣтъ (църквата) позволява. Много отъ старитѣ хора, най-вече женитѣ, тримирятъ (говѣятъ) прѣвитѣ три дни отъ великитѣ пости. Тримиренето се свършва въ срѣда, слѣдъ пушането на църквата.

За набожносттата на бесарабскитѣ българи говори и ромѣнскиятъ списатель Арбуре. Той знае, както знаемъ и ние, че българинѣтъ — колонистъ е набоженъ (religious), че старитѣ иматъ обичай да ходятъ на поклонение въ Божи гробъ и Света-гора и че онѣзи, които сѣ посѣтили Иерусалимъ, носятъ името хаджи, което отпослѣ служи като фамилно име: Хаджи Петко, Хаджи Тодоръ и пр. ³⁴⁾

Нравственостъта е твърдѣ висока у бесарабскитѣ българи. Случаитѣ отъ разводи (парясване) между съпрузи сѣ много рѣдки и когато се случи подобно нѣщо става за приказка и присмѣхъ. Не се е чуло и видѣло между тамошнитѣ българи незаконното съжителство, конкубинатѣтъ. Прѣлюбодѣянieto е рѣдкостъ. Тежко и горко на мома или жена, която се подплъзне и падне въ прѣгрѣшение, и на мъжъ, който я прѣлъсти; тѣ биватъ ненавиждани и прѣзирани отъ всички и изложени на общъ присмѣхъ и укоръ. Мома, която е

³⁴⁾ Basarabia стр. 207.

пагубила честта си, мъчно прѣкарва въ домътъ на родителитѣ си, защото всѣкидневнитѣ натягвания тровятъ живота ѝ. Такава мома мъчно се оженва и ако се случи да се ожени, отива или за нѣкой вдовецъ или за нѣкой отъ сиромашка къща ергенъ. Но и сжпружеския животъ на такава жена не става по-добъръ. Нейното грѣхопадение я слѣдва и при най-малко сваждане ѝ се тура прѣдъ видѣ.

Нѣкои отъ рускитѣ писатели, които сж изучавали битѣтъ на бесарабскитѣ българи, сж констатирали съ видимъ вѣсторгъ тая отличителна черта, нравствеността, у нашитѣ басарабски сънародници.

За жителитѣ отъ голѣмото и хубавото с. Шикирли-китай, Скалковски казва: „и по общему мнѣнію замѣчательны чистою нравственностію“. А изобщо за бесарабскитѣ българи, сжщиятъ писателъ казва: „за честта на нашитѣ българи длѣжни сме да повторимъ, че сѣмейния животъ и въобще сѣмейнитѣ добродѣтели между тѣхъ свето се уважаватъ и заради това нравствеността и у двата пола е твърдѣ висока“ ³⁵⁾

Другъ единъ писателъ, А. Клаусъ, споменуванъ вече отъ насъ, казва: „Чистотата на сжпружеския животъ и моминската скромность — сж светиня за тѣхъ, тъй што прѣлюбодѣйството тукъ е явление съвсѣмъ рѣдко и се срѣща само у гърцитѣ и прѣдставителитѣ на другитѣ народности“. ³⁶⁾

³⁵⁾ *Болгарскія колоніи въ Бесарабіи*, стр. 86, 89.

³⁶⁾ *Наша колоніи*, С.-Петербургъ, 1869, стр. 349, 350.

Облѣклото у бесарабскитѣ българи е българо-тракийското облѣкло, състояще се отъ: антерия, елекъ и гащи отъ домашенъ вълненъ платъ, боядисанъ тъмно-синьо, а по нѣкъждѣ и черно, наричанъ въ Бесарабія димия. Въ нѣкои села, Долу-къой напри-мѣръ, тоя вълненъ платъ се тъче отъ черна вълна, не се боядисва и остава въ естествения си цвѣтъ. Тоя вълненъ платъ се приготвява на всѣкъждѣ изъ България, отъ селското население, и се нарича шаекъ. Отъ тоя шаекъ или димия, както се нарича въ Бесарабія, кроятъ се и шиятъ мъжки дрѣхы — антерии, елеци и гащи, слѣдъ като тоя платъ, разбира се, се валя на рѣцѣ или по валявицитѣ, както се наричатъ тамъ тепавицитѣ. Антерията, която е съ рж-кави и елекътъ, който е безъ рж-кави, се обшиватъ съ ясно-синъ гайтанъ по крайщата и най-много по яката (вратникътъ). Елекътъ се облича надъ ризата, а антерията — надъ елека. Гащитѣ сж широки и набрани на пояса; крачолитѣ имъ сж широки и равни до долу. Кръстѣтъ е опасанъ съ поясъ, обикновено аленъ-червенъ. Поясътъ прѣпасава гащитѣ подъ елека и едва се вижда отъ подъ антерията. Това е лѣтното облѣкло на бесарабския българинъ, което за да се допълни трѣбва да се каже, че главата се покрива съ капела (палария, споредъ тамошното название, отъ ромѣнската дума *palare*,) капела, която е или сламена или вълнена; тая подирнята е кръгла и мегка; а краката си обуватъ съ еминии или кундури, послѣднитѣ наричани башмаки (руската дума). По-заможнитѣ, кои-

то не искатъ да замѣнятъ бациното си облѣкло съ градското, европейското, правятъ си сжщитѣ дрѣхы (антерни, елеци и гащи), но отъ хубаво тъмно-синьо купешко сукно.

Кроячитѣ и шивачитѣ на това селско облѣкло, било то отъ димия или отъ синьо купешко сукно, сж отъ мѣстнитѣ българи, по нѣкога и отъ българи отъ българскитѣ земи. Прѣди освобождението на България, единъ терзия, който бѣше познатъ подъ прѣкорътъ „чоджумтъ“, бѣше дошелъ отъ Калоферъ и ходеше да крои и шие мъжки дрѣхы въ селата: Бановка, Шикирли-китай, Вайсалъ и др. Името на тоя калоферецъ бѣше Христо Еленкинъ, а „чоджумтъ“ му казваха, защото въ говорене много често употребяваше турската дума „чоджумъ“. Той шиеа зимъ и лѣтъ и повече отъ 15 години се върта изъ рѣченитѣ български села.

Нѣма особена нужда да споменуваме, че димията се приготвяла отъ ржцѣтъ на домакината въ всѣка къща и отъ вълната, която даватъ овцѣтъ на всѣко домакинство. Бесарабската българка преде нуждната прежда и тъче отъ нея не само димията (шакѣтъ), за която говорихме, но и абата, за която ще споменемъ по-долу. Тя тъче отъ вълнена прежда и нуждниятъ платъ за юргани, дюшечи и възглавници; а така сжщо и хубавитѣ разноцвѣтни черги, които се постилатъ въ стаята за гости, която тамъ се нарича „голѣмата къща“. Тя тъче още, отъ купешка памучна прежда, платното за мъжки и женски ризи, пешкиритѣ, месалитѣ и др. Тя плете чорапи, шие рокли и ризи и всичко друго, как-

вото е потребно въ къщи, за сѣмейството.

Мъжкото зимно облѣкло състои, освѣнъ елекътъ, антерната и гащитѣ, за които говорихме, и отъ жасо кожухче, което обличатъ младитѣ, и дълъгъ кожухъ, който обличатъ старитѣ. Старитѣ носятъ и гащи отъ кожа, наречени тамъ: мѣшини. Тѣзи кожуси и кожени гащи сж отъ добръ изработена овча кожа. Главата се покрива съ черенъ калпакъ, отъ хубава овча кожа. Срѣща се и калпакъ отъ бѣла овча кожа, но нарѣдко. Въ с. Чешмелий, жителитѣ на което сж прѣселенци отъ шуменско, по-старитѣ носятъ голѣми бѣли калпацы съ уши, отъ овча кожа. За тия калпацы околнитѣ българи на присмѣхъ казватъ: „отъ четири кожи единъ калпакъ“. Богатитѣ селени обличатъ подплатени куркове, наречени тамъ шуби (руска дума).

Краката си зимно врѣме обиватъ съ бѣли вълнени навуца и обуватъ съ цървули, които привързватъ съ черни вълнени или козени върви, нарѣчени тамъ каджки. А по-заможнитѣ селени обуватъ ботуши.

Въ дъждовно врѣме, бесарабскитѣ българи намѣтатъ широка дрѣха съ ржкави и качулка, отъ бѣла аба, която дрѣха наричатъ ямурлукъ отъ турската дума ягмуръ — дъждъ. Тоя ямурлукъ по нѣкога бива и отъ черна аба, тъкана отъ черна вълна или отъ бѣла, но боядисана черно. Абата се тъче както и димията, но отъ по-дебела прежда и за това е значително по-дебела.

По-възрастнитѣ и старитѣ пушатъ тютюнкъ. Тютюнътъ носятъ въ купешка мукавена кутия или

въ кожена кесия. Едини правят цигари, а други, обикновено старитѣ, пушатъ съ лула. Тѣзи подирнитѣ носятъ и огниво. Всички тия необходимости по пушенето: кутя или кесия съ тютюнъ, лула и огниво, се носятъ въ джебъ.

Женското облѣкло не на всѣкъдѣ се е запазило такова, каквото е било по врѣмето на прѣселването. Въ нѣкои села се е запазило още сукманътъ отъ тънка димия съ разноцвѣтнитѣ си украшения по политѣ, но той вече е рѣдкостъ и само у старитѣ жени. Сукманътъ е замѣненъ съ рокля отъ тънъкъ или дебелъ вълненъ платъ, споредъ лѣтното или зимно врѣме, тъканъ дома и боядисанъ разнo: тъмно-синьо, тъмно-зелено, дори и тъмно-червено, вишнево. А по нѣкои села, Караагачъ, Вълканещи, Шикирликитай и други, празничнитѣ рокли сж отъ купешки памученъ или вълненъ платъ. На кръста, надъ роклята, опасватъ сребърни или отъ желта мѣдъ чепрази, общъ български моделъ, прѣнесенъ отъ България и запазенъ отъ тамошнитѣ алатари (коюмджии). Главата си забраждатъ съ калемкери, а по-младитѣ съ барези (вълнени фабрични кърпи — *barége*). Момитѣ така сжщо ходятъ забрадени съ барези. Ризитѣ, якитѣ имъ, чорапитѣ и кърпитѣ за въ рѣка (чеврета, споредъ както ги казватъ тамъ, отъ турската дума чезре), сж домашна работа. Краката си обуватъ съ кундури (башмаки), а по-богатитѣ и съ чепици. Старитѣ жени носятъ чехли. Кундуритѣ, чепицитѣ и чехлитѣ обуватъ на чорапи: бѣли памучени лѣтно врѣме и тъмносини вълнени — зим-

но врѣме. Надъ роклята облицатъ димнена или отъ купешко сукно кѣса (до талията) дрѣшка съ рѣкави, нарѣчена тамъ салтамарка или другъ видъ горна дрѣшка съ рѣкави, по-дълга отъ салтамарката, опита отъ димния или отъ купешко сукно, нарѣчена тамъ кацавейка или касавейка, прилична на посенитѣ изъ България женски джубенца. Тѣзи салтамарки или кацавейки сж подплатени съ вата или кожа. Старитѣ жени облицатъ дълъгъ кожухъ съ талия и съ рѣкави, наричанъ тамъ казакиня, приличенъ на онзи дълъгъ женски кожухъ, който носятъ старитѣ жени изъ селата въ софийското поле.

Булкитѣ (невѣститѣ) носятъ огърлици (нанизъ) отъ лефтове (австрийски монети наричани въ България пейдари, равни на 4 австрийски минца). Надъ огърлицата отъ лефтове носятъ и разни маниста, често пѣти отъ седефъ, донесени отъ Божи-гробъ. Вѣднитѣ дори, трѣбва да иматъ по нѣ три лефта нанизани; а богатитѣ и до деветъ. Около лефтоветѣ нанизватъ махмудии и разни други златни турски монети. На рѣцѣтѣ си носятъ сребърни и позлатени гривни, наричани тамъ интиши и (турска дума), и прѣстени сребърни, позлатени и златни; на ушитѣ си турятъ обѣци сребърни, позлатени и златни. Гривнитѣ, прѣстенитѣ и обѣцитѣ сж общъ български моделъ, донесенъ отъ България въ врѣмето на прѣселението и запазенъ и до днесъ отъ тамошнитѣ алатари. Момитѣ, дори и онѣзи, които сж за женене, нѣматъ свои нанизъ. Момитѣ обикновено не носятъ нанизъ, но позволено имъ е да турятъ на нѣкой празникъ или

кога отиватъ за вода нанизътъ на буля си, братовата си жена, или на по-голѣмата си сестра, ожена вече.

Въ Болградъ мъжкото и женското облѣкло отдавна е замѣнено съ градското, европейското. Впрочемъ, нѣкои болгарски граждани, особено онѣзи, които се занимаватъ съ земледѣлие, носятъ още онова старо-българско облѣкло, което описахме по-горѣ. Сжщото нѣщо е и въ Комратъ.

Националнитѣ музикални инструменти у бесарабскитѣ българи сж сжщитѣ онѣзи, които сж се запазили и между българитѣ отъ българскитѣ земи. На първо мѣсто стои гайдата и тѣпантъ (дауль, турска дума, както го наричатъ въ Болградъ и по селата). „Безъ гайда и дауль, свадба не става.“ Слѣдъ тѣхъ иде кавалтъ, мѣдениятъ кавалъ, възпѣтъ и въ пѣснитѣ. Послѣ дохожда българето или булгарината. Кавалтъ и българето служатъ да веселятъ помалкъкъ кръгъ хора, а не като гайдата и тѣпана — цѣла свадба. Българето е онзи музикаленъ инструментъ, който е познатъ изъ западна България съ името: тамбура.

Любимата игра у бесарабскитѣ българи е хорото.

Пѣснитѣ у тѣхъ сж толкосъ много и разнообразни, щото за всичко има особни пѣсни. Има пѣсни хороводни, свадбарски, жетварски, коледни, юнашки и разни други.

Ражданието, женитбата и погребението сж придружени съ нѣкои обичайни обреди, за които искаме да кажемъ нѣколко думи.

При ражданието се намира

нѣкоя стара жена, баба, която „бабува“. Такива „баби“ ги има въ всѣко село по нѣколко: тѣ сж опитни за работата, която вършатъ. Бабата посѣщава всѣки денъ лехусата, въ течение на 40 дни, до когато тая подирната си „чете“, сирѣчь до когато отиде въ църквата съ отрочето и си вземе молитвата. Кръщението на отрочето става обикновено една седмица слѣдъ ражданието. Кръстникъ е кумѣтъ, който е вѣнчалъ родителитѣ. Кумството и кръстничеството се счита за родство, духовно разбира се, и се почита твърдѣ много. И днесъ още въ българскитѣ села въ Бесарабия има кумове и кумци, кръстници и кръщелници, които помнятъ и анаятъ отъ прѣдание, че още прѣди прѣселванието отъ България, тѣхнитѣ прѣдѣди сж се намирали въ сжщото това духовно родство. Кумѣтъ, който е вѣнчалъ родителитѣ и който ще кръщава отрочето имъ, е пълновластенъ да избере и даде каквото обича име на кръщелникътъ си.

Другитѣ, останалитѣ, обичаи при ражданието и кръщението сж сжщо такива, каквито и днесъ се пазятъ въ България.

Бабитѣ, за които споменуваме по-горѣ, сж на голѣма почитъ отъ страна на женитѣ, на които сж бабували. Въ честь на тѣзи баби се празнува особенъ денъ прѣвъ годината, 8 Януарий, който се нарича Бабинъ денъ.

Въ тоя денъ, още отъ сутринъта, всѣка булка, която е добила едно или повече дѣца, ще отиде да посѣти бабата си. Ще ѝ занесе единъ калѣпъ сапунъ и единъ пепкиръ; ще ѝ полѣе да се омие и ще ѝ подаде пешкиря да се отрие. Всичкитѣ булки, на които

бабата е бабувала, ще изпълнят този обичай. Слѣдъ това, всѣка булка се връща у дома-си, зготвя нѣкое ястие, туря го върху табла, притуря хлѣбъ и стѣкло съ вино и го занася у бабата. Булките слагатъ трапези, нареждатъ ястието и питието, поставятъ бабата на почетно мѣсто и насѣдватъ всички да ядатъ и да пиятъ. Разбира се, че и бабата е зготвила нѣкои ястия, които така сжщо се слагатъ на трапезитъ. Когато хапнатъ и повечко пийнатъ, булките играятъ хоро изъ стаятъ и по дворѣтъ. Тѣй развеселени, булките си наумяватъ и обичая: да окжпятъ бабата. Изваждатъ бабата вънъ, до кладенецѣтъ, и налѣятъ върху дрѣхитъ ѝ, както стои права, единъ бакъръ студена вода; а слѣдъ туй качватъ я на нѣкоя шейна и я повозватъ. Виковетъ и смѣховетъ по тоя случай се чуятъ далеко изъ сѣсѣднитъ кжщи и всички знаятъ, че булките кжпятъ бабата „за здраве“. Но скоро булките се спомватъ, че бабата може да имъ дотрѣбва, та я занасятъ въ кжщи до пещѣта и тамъ я прибличатъ въ други, сухи дрѣхи.

Булките се веселятъ късно прѣзъ деньтъ. На тая веселба не е позволено на ~~жид~~ мжжъ да присѣдствува.

Женитбата става при извънредно любовитни обичаи, та за това и ние ще я опишемъ малко нѣщо по-подробно.

Прѣди всичко ще трѣбва да отбѣлѣжимъ, че бесарабскитъ българи, особено онѣзи отъ селата, се женятъ за българки. Рѣдки сж случаитъ когато българинъ ще се задоми съ рускиня или молдованка; а още по-рѣдки сж случаитъ

когато българка ще отиде за русинъ или молдованинъ. Тамошнитъ българи при женитба казватъ: гледаме да се сродиме съ наши българи, отъ нашата си черга.

Въ Бесарабия, между тамошнитъ българи, момѣкътъ и момата сж свободни въ изборѣтъ си. Рѣдки сж случаитъ когато родителитъ не одобряватъ изборѣтъ на чедото си. Либенето (любенето) на момѣкъ и мома, отъ начало тайно между тѣхъ, става съ врѣме извѣстно на всички. Всички знаятъ кой момѣкъ, коя мома либи и, слѣдователно, кой коя ще вземе. Родителитъ и тѣ, разбира се, знаятъ либето на чедото си. Тѣй щото въ женитбата иматъ на първо мѣсто дума момѣкътъ и момата, които желаятъ да се съединятъ съ брачни връзки, а слѣдъ тѣхъ и родителитъ имъ, които нареждатъ останалитъ въпроси по женитбата.

Искането на момата става по слѣдниятъ начинъ:

Щомъ всички въ домѣтъ на момѣка сж съгласни да се иска момата, пращатъ нѣкой свой близъкъ роднина, у когото иматъ голѣмо довѣрие, за да отиде въ домѣтъ на моминитъ родители, да имъ прѣдложи прѣдначертаната женитба и да ги пита: съгласни ли сж? Този близъкъ роднина, който се товари съ таквось важно послание, бива мжжъ или жена и се нарича сватовникъ. На поставениятъ въпросъ отговоритъ сж различни. Ако момѣкътъ е билъ моленъ отъ момини, отъ момина страна, за щото и това се случва по нѣкога, отговорѣтъ се дава изведнажъ: добрѣ е, съгласни сме. Ако момѣкътъ моли и момини сж съгласни, съгласието ще

се даде, но не изведнажъ, при първото сватуване още. Момини сж женска страна, приличието и положението изискват да не изказватъ изведнажъ чувствата си. Ето защо отговорътъ на първото сватуване е: *да видимъ, да помислимъ*. Този отговоръ е въ сжщностъ съгласие или както се казва въ Бесарабия: *дадена е дума*, защото когато момъкътъ не се одобрява отъ момини и прѣдложенето се отхвърля, отговорътъ бива: *момата не ти е още готова, братъ и я не дава* или друго нѣщо подобно. За такъвъ случай се казва: *възраха ели кого си* или *развали се сватовщината*.

Въ първитъ два случая, сирѣчь когато момини дадатъ дума и щомъ като се изминатъ два или три дни, сжщиятъ сватовникъ ще отиде пакъ у момини за окончателенъ отговоръ. Ако окончателниятъ отговоръ е благоприятенъ, опрѣдѣля се и врѣмето, когато ще се даде нишанъ т.ъ. Това врѣме бива вечерно, обикновено срѣщу Недѣля. Тогава заедно съ момъкътъ отиватъ у момини двама или трима мѣже, възрастни хора, въ качество на годежници. Тѣзи годежници сж изъ между най-близкитъ роднини на момъка: чичо му, вуйчо му, по-голѣмиятъ му братъ и др. т. Нишанътъ, който носятъ, се състои отъ: сребъренъ или позлатенъ прѣстенъ и китка отъ живи цвѣта, варакладосана, овити въ хубава копринена или памучна купешка кърпа и отъ петъ наполеона златни, ако родителитъ на момъка сж заможни, два или единъ наполеонъ, ако родителитъ на момъка сж по-бѣдни. Тѣзи пари сж на годеницата и заедно съ други още парични по-

дарѣци, които тя при разни случаи ще приеме, ще ѝ послужатъ за да си направи огърлица (нанизъ) отъ лефтове. Годеницата приема нишана, подава го на майка си и цѣлува ржка на всички годежници, та и на годеника. Слѣдъ това, годеницата донася едно хубаво чевре, шито отъ ржката ѝ, единъ прѣстенъ сребренъ или позлатенъ и една китка отъ живи цвѣта, варакладосана, които подава на годеника; годежниците дарѣ съ пешкири, домашна работа. Въ това врѣме присѣтствуващитъ честитятъ на годеника годеница и той пристѣпва къмъ родителитъ на годеницата и имъ цѣлува ржка, а слѣдъ това цѣлува ржка и на своитъ роднини, годежниците. Съ годеницата, при тоя случай, се ржкува само.

На другиятъ день, въ Недѣля, майката на годеницата, съ двѣ или три жени, свои роднини, отива въ домътъ на годеника и носи кравай и стѣкло вино, знакъ за всички външци, че сватовщината е станала вече.

Нѣколко дни слѣдъ това, родителитъ на годеника отиватъ въ домътъ на годеничинитъ родители и тамъ съ тѣзи подирнитъ уговарятъ, удумватъ, както се казва въ Бесарабия, колко ще бжде баба-хакъ тъ, който ще се даде на бащата на годеника, и колко бохчалжка ще се дадатъ на родинитъ на годеника отъ страна на роднинитъ на годеницата: удумватъ и количеството на паритъ, които бащата на годеника ще трѣбва да даде на годеничинитъ родители, въ замѣна на бохчалжцитъ; удумватъ още и за сукното, което ще се даде за шуба на бащата на годеницата,

и платът за рокля на майка ѝ. Удумва се и денят на годещата. Съ една рѣчь, тогава се удумва всичко.

По-горѣ споменахме за бохчалжци. За да бжде ясно за читателя, ще обяснимъ, че единъ бохчалжкъ състои отъ: риза, долни гащи, пешкиръ и чорапи, домашна работа, вързани въ купешка кърпа или домашно чевре.

Годешътъ става обикновено въ Свѣбота вечеръ и въ дома на годеницата. Годешницатъ отъ годеникова страна дохождатъ съ цигулари или гайда и тѣпанъ. На тоя обредъ присѣтствуватъ повече хора, роднини и на двѣтъ страни. Съдатъ на софри, вечерятъ и пиятъ годешъ. Въ врѣмето на вечерята цигуларитъ свирятъ, а по-нѣкъждѣнѣкой пѣснопоець пѣе старинни пѣсни. Сжщността на тоя обредъ състои главно въ това: свекърътъ дава на годеницата: рокля, калемкеръ, сребърни чепрази, обѣци отъ махмудии, горня дрешка, наречена тамъ салтамарка, отъ купешко сукно, и нѣколко лефтове за нанизъ споредъ както е било удумано. Годеницата поема всички тия нѣща, подава ги на майка си и тутакси почва да дарѣ всички присѣтствующи съ пешкири и да имъ цѣлува рѣка, като почва, разбира се, отъ свекърътъ и свекървата и свършва съ годеникътъ. Младитъ играятъ хоро, старитъ се веселятъ и късно прѣвъ ноцта се разотиватъ. Свекърътъ съ своитъ роднини се завърща пакъ съ цигулари или гайдата съ тѣпана, както бѣ на трѣгване отъ домътъ му.

Когато всичко е уговорено между годенитъ и между тѣхнитъ родители, опрѣдѣля се и денътъ на свадбата.

Свадбата става при извършването на много и различни обреди. Родителитъ на младоженцитъ, както и тѣхнитъ по-близки роднини, се стараятъ да придадатъ на тѣзи обреди по-голъма тържественостъ, за да излѣзе свадбата колкото е възможно по-блѣскава. И за това, родителитъ на младоженеца, особено когато сж възможни, не падатъ разноскитъ. „Синъ женятъ, снаха ще довеждатъ, не имъ се свидятъ разноскитъ,* споредъ както казватъ въ Бесарабия.

Свадбата трае цѣла седмица. Тя обикновено става въ Недѣля. Почва въ Срѣда, прѣди вѣнчалниятъ день, и свършва пакъ въ Срѣда, вечерътъ, слѣдъ тоя день. И понеже въ всичкото врѣме на свадбата значителна роля ще играе деверътъ, сжщата зѣлва и изметчинитъ (отъ турската дума изметъ — работа), искаме да кажемъ нѣколко думи за тѣзи дѣйствующи лица. Деверътъ бива само единъ, по изборъ отъ младоженеца и близкъкъ неговъ роднина: братъ, братовъ синъ, сестринъ синъ или братовчедъ, а по нѣмане на такива, нѣкой подалеченъ роднина или близкъкъ приятелъ на младоженеца. Деверътъ трѣбва да е акранъ (турска дума, която значи: врѣстникъ) съ младоженеца. Сжщата зѣлва бива само една, по изборъ отъ младоженеца и трѣбва да е мома стигнала за женене. Тя трѣбва да е роднина на младоженеца: негова сестра, братова или сестрина дъщеря; братовчедка. Ако нѣма толкосъ близка роднина, сжщата зѣлва може да е и отъ подалечна рода. Когато деверътъ и сжщата зѣлва не сж роднини по между си, съ фактътъ, че сж биле деверъ и сжща зѣлва

ставатъ роднина: деверътъ е вече побратимъ на зълвата, а зълвата посестрима на девера и въ послѣдствие не могатъ да се взематъ. Другитъ зълви сж повече. Колкото моми голѣми и по-малки сж роднина съ младоженецътъ, всички сж зълви. Изметчиитъ сж все ергени. Роднини и дриатели на младоженца и отъ него избрани за да чинятъ изметъ на свадбата му.

Нѣкои по-важни отъ обредитъ, които ставатъ въ врѣмето на свадбата, искаме да опишемъ тука; тѣ сж слѣднитъ:

Още отъ Срѣда сутринята, свекървата (майката на младоженца), съ свои роднини, все жени, отива у момини за да закалеса свадбата, сирѣчь да извѣсти, че свадбата се почва. Свекървата и придружающитъ я сж облѣчени въ празнични дрехи. Свекървата носи кравай и стъкло съ вино. А момини сж извѣстни за дохождането на свекървата и чакатъ пристигането ѝ. Посрѣщането става шумно и весело. Годеницата дарѣ съ кърпи свекървата и роднинитъ ѝ. Краваятъ и виното оставатъ у момини и съ тѣхъ собствено сж закалесани за свадбата момини отъ момкова страна.

Слѣдъ това, свекървата, тоя пжтъ сама, отива у кумътъ, у дома му, за да го калеса, сирѣчь да му извѣсти, че свадбата се почва. Отива, най-послѣ, у девера и у близкитъ си роднини, за сжщата цѣль.

Въ Четвъртъкъ у момкови гайдата свири и тѣпана тумти, а когато момкови сж по-заможни — свирятъ цигулари. Въ тоя день, деверътъ и сжщата зълва ще дойдатъ у момкови и цѣль день ще сж на работа: ще помагатъ

на домашнитъ да пекатъ хлѣбътъ и да чукатъ житото, отъ което ще се прави кешкекъ (единъ видъ пилафъ, подправенъ съ овче или краве масло), за да се гостятъ въ Недѣля свадбаритъ.

Надвечерь, младоженецътъ, деверътъ, сжщата зълва и колкото моми и ергени надодатъ, играятъ хоро въ дворътъ у момкови.

Въ Петъкъ у момини нареждатъ още отъ сутринята ченизтъ (зестрата) на бждщата булка. Прѣзъ цѣлиятъ тоя день, както и въ Сжбота, дохождатъ роднини, приятели и познати, да гледатъ ченизтъ.

До когатъ у момини сж заети съ нареждането и показването на ченизтъ, у момкови въ сжщиятъ день, Петъкъ, ставатъ засѣвкитъ и меденикътъ. Цигуларитъ или гайдата съ тѣпана, свирятъ. Деверътъ и сжщата зълва засѣватъ брашното, отъ което ще се мѣси тѣстото и ще се пече хлѣбътъ за цѣлата свадба, 5 или 6 домашни пещи. Въ врѣмето на засѣването на брашното сжщата зълва е покрита (забулена) съ червено було (отъ червенъ бареъ). Едноврѣменно съ разнемането на хлѣбътъ, правятъ и голѣмъ кравай, който ще служи за меденикъ. Когато се тури хлѣбътъ въ пещта да се пече, хорото вече играе въ двора или на улицата прѣдъ домътъ на младоженца, подъ звуковетъ на цигулкитъ или на гайдата съ тѣпана. Щомъ се опече хлѣбътъ опрѣдѣленъ за меденикъ, намазва се съ медъ (отъ това и името му) и се изнася отъ девера на хорото. Въ врѣмето когато младоженца играе, девера отива въ срѣдъ хорото, издига меденика надъ главата си и го разчупва.

Всички играчи и присъстващи се спущат и вземат по единъ кжъс отъ топлия меденикъ и го изаяждатъ.

Въ Сжбота у момкови става обрѣда на бръсненето на младоженеца. Този обредъ се извършва още сутринята. При извършването му присъствуватъ момкови роднини. Зълвитѣ пѣятъ. Двѣ дѣца, обикновено братови или сестрини на младоженеца, стоятъ отъ двѣтѣ му страни и държатъ по една запалена лoена свѣщъ. Цигуларитѣ свирятъ въ антрето на кжщата, прѣдъ стаята (голѣмата кжща), кждѣто става бръсненето. Въ сжщия день у момкови колятъ домашни птици, прасци и овци и готвятъ както за свадбата, тѣй и за гоцаването на кума, което ще стане още сжщата вечеръ. Когато всичко е готово и наближи вечерята, деверътъ съ нѣкои отъ момковитѣ роднини и на чело съ цигуларитѣ или гайдата, отиватъ у кума и го довеждатъ на вечеря, заедно съ подкума и роднинитѣ имъ. Кумътъ дохожда и заедно съ момковитѣ роднини вечеря и се весели до късно врѣме. Слѣдъ това, кумътъ заедно съ роднинитѣ, е отведенъ до у-дома му по сжщия редъ, по който е билъ доведенъ. На тая вечеря момини роднини не присъствуватъ.

Въ Недѣля се събиратъ още отъ сутринята у момини всичкитѣ имъ роднини. Обличатъ булката съ вѣнчалната ѣ прѣмѣна, която се състои отъ: рокля отъ купешки вълненъ платъ, кафавейка и сребърни украшения, които ѣ е донесалъ свекърътъ. Веднажъ облѣчена и натъкмена, булката отива въ църква, придружена отъ дружитѣ и роднинитѣ ѣ. Ро-

дителитѣ и братята на булката оставатъ у дома. Сжщото нѣщо става и у момкови. Младоженецътъ съ другаритѣ и роднинитѣ си отива въ църква. Свекърътъ и свекървата оставатъ у дома и посрѣщатъ гоститѣ, свадбаритѣ, които дохождатъ на честито и съ приносъ: кравай и кокошка, обвити въ месалъ, и бѣклица съ вино. Въ дома на кума става сжщото нѣщо: собирать се кумъ, кума, подкумъ, подкуманитѣхни роднини и отиватъ въ църква, отдѣлна група.

Въ църквата е сборниятъ пунктъ на всичкитѣ. Тамъ е и деверътъ, и сжщата зълва, и всички други зълви.

Почва се обрѣда на вѣнчаването. Подъ краката на младоженцитѣ постилка червена памучена купешка кърпа, която отпослѣ взема свещеникътъ. Въ врѣмето, когато младоженцитѣ обикалятъ и служителитѣ на църквата пѣятъ: Исаяя ликуетъ, подкумътъ хвърля жито и ечимикъ връзъ младоженцитѣ. Ржцѣтѣ на младоженцитѣ, дѣснитѣ имъ ржцѣ, сж вързани съ кърпа, която отпослѣ взема свещеникътъ.

Като се свърши обрѣда на вѣнчаването, младоженецътъ се отдѣля и придруженъ отъ своитѣ другари се връща у дома си; младата булка съ дружитѣ си — у бащини си и кумътъ съ своитѣ — у дома си. Всички: младоженецъ, булка и кумъ обѣдватъ по домоветѣ си. Слѣдъ като се наобѣдватъ, у младоженеца почватъ да се готвятъ, за да отидатъ за булката, сирѣчь да я доведатъ въ новия ѣ домъ, въ дома на младоженеца. Нарѣжда се цѣла процесия: цигуларитѣ, или гайдата съ тѣпана, слѣдъ тѣхъ деверътъ съ знаме (байракъ по та-

мошния говоръ) въ лѣвата си ржка и бѣлища пълна съ вино — въ дѣсната. Младоженецътъ, роднинитъ и приятелитъ му, всички тръгватъ и отиватъ у кума. Свекърътъ и свекървата оставатъ у дома си. Цигуларитъ свирятъ въ врѣме на шествието; свирятъ и прѣдъ дома на кума.

На това мѣсто нека кажемъ двѣ думи за байряка, който носи деверътъ. Той състои отъ червена кърпа окачена на дълъгъ прѣтъ (върлина) и на върха на прѣта червена ябълка, варакладосана.

Кумътъ и кумата, заедно съ роднинитъ и приятелитъ имъ, се присѣдиняватъ къмъ шествието и тръгватъ за къмъ дома на булката, а цигуларитъ свирятъ въ всичкото врѣме на шествието. Шествието отива въ дома на булчинитъ родители. Широкитъ дворове на българитъ въ Бесарабия ставатъ тѣсни въ такива случаи и едва побиратъ събраното множество свадбари, а улицата прѣдъ къщата е пълна съ любопитни зрители. Въ двора у булчинитъ родители сж сложени дълги трапези съ ястия, за роднинитъ на младоженеца и свадбаритъ. Поадравени съ „добрѣ дошли“ и поканени съ „заповѣдайте“, роднинитъ и свадбаритъ сѣдятъ на трапезитъ, ядатъ и пиятъ. Цигуларитъ свирятъ.

Слѣдъ като свадбаритъ сж нагостени прѣдостатъчно, настава важенъ моментъ въ свадбата: прощаването на булката съ родителитъ и роднинитъ ѝ. Като настане този моментъ, кумата забулува булката съ червено було (отъ червенъ барезъ). Забулването е извѣстие, че е настанала раздѣлата, и когато булката приближи да цѣлува рж-

ката на баща си, на майка си и на другитъ си роднини, сълзитъ се ронятъ отъ всички. Тази минута е минутата, отъ която булката заживява новъ животъ, бждщето на който е неизвѣстно. Едноврѣменно съ прощаването, булката даря своитъ роднини съ обуца, калемкери, барези и др. такива. Тѣзи нѣща ѝ сж донесени отъ свекъра, както е било удумано. Щомъ се извърши обряда на прощаването, булката отива при младоженеца и е готова вече да го послѣдва у дома му за до вѣка.

Прѣди да продължимъ разказътъ си за начина, по който булката ще трѣгне за въ дома на съпруга си, нека кажемъ какво става още у булчини, когато тя едва що се е простила съ родителитъ и роднинитъ си. Деверътъ и изметчинитъ взематъ да прибиратъ и изнасятъ чеиза (зестрата) на булката, чеизъ, който състои отъ: юргани, дюшечи, възглавнички, черги, килими, чаршафи, ризи, пишкири и други домашни прѣдмети. Прибиратъ и товарятъ този чеизъ въ нарочно приготвени каруци, за да го занесатъ въ дома на младоженеца. Въ врѣмето, когато сж заети съ изнасянето на чеиза, деверътъ и изметчинитъ гледатъ да „откраднатъ“ нѣкой прѣдметъ, който не влиза въ инвентаря на чеиза, та на другия день да искатъ откупъ за него; а домашнитъ слѣдятъ зорко да не се задигне нѣщо повече отъ опрѣдѣленото за чеизъ, та да не бждатъ принудени да даватъ откупъ. При всичко това, дяволитиятъ деверъ или нѣкой подяволитъ отъ изметчинитъ ще задигнатъ нѣщо и ето ти, че откупъ е осигуренъ.

Изнасянето на чеиза става съ

весели викове, които обръщат вниманието на всички. Като че ли нарочно този обредъ става съ такива весели викове, за да се забрави обреда на булчиното прощаване съ родителитъ и роднинитъ ѝ.

Каруцитъ, които ще отнесатъ ченза, сж впрѣгнати съ хубави коне, на юздитъ на които сж вързани бѣли чеврета или червени кърпи, даръ отъ булчината кѣща на прѣносвачитъ на ченза. Тѣзи каруци съ ченза ще обиколятъ нѣколко улици и ще отидатъ въ дома на младоженеца. Въ туй обикаляне, деверътъ и нѣкои отъ изметчиитъ качени въ каруцитъ, ще викатъ: и хуху! съ високъ гласъ, тѣй щото ще обръщатъ вниманието на всички. Единъ или двама отъ цигуларитъ ще свирятъ въ една отъ каруцитъ, за които е дума. Ако деверътъ или нѣкой отъ изметчиитъ е успѣлъ да задигне нѣщо отъ булчинитъ родители, този задигнатъ прѣдметъ се издига високо и се показва на всички, знакъ, че и при най-зоркото наблюдаване на булчинитъ роднини, има задигнатъ прѣдметъ, който ще донесе откупъ.

Но да продължимъ разказа си за трѣгването на булката отъ бащиния ѝ домъ.

Когато се свърши обреда на прощаването и булката отиде при младоженеца, около тѣхъ се събиратъ всички: кумове и тѣхни роднини, роднинитъ на младоженеца, онѣзи, разбира се, на които обичая позволява да дойдатъ у булчини, и всичкитъ роднини на булката. Въ тази минута споредъ мнѣнието на бесарабскитъ българи, цѣлата свадба се събира.

Тая така събрана свадба, на

чело съ цигуларитъ, трѣгва за къмъ дома на младоженеца. Отъ булчинитъ роднини никой не отива съ свадбата. Тѣ изпращатъ младоженцитъ съ благопожелания и оставатъ у дома си. Свадбата, която въ това врѣме се управлява отъ кума, спира по пѣтя прѣдъ кѣщитъ на нѣкои роднини или познати, а тѣзи роднини и познати, понеже имъ се прави голѣмата честь да спрѣ свадбата прѣдъ кѣщитъ, имъ, изнасятъ вино и черпятъ свадбаритъ. Като се измине половината или повече отъ пѣтя и се наближи дома на младоженеца, кумътъ изпраща трима млади момци, най-бързитъ бѣгачи въ селото, за да извѣстятъ на свекъра, че свадбата иде. Тримата кошеджии (отъ турската дума: кошу, надпрѣваряне) трѣгватъ или по-добрѣ хукватъ въ едно и сжщо врѣме, слѣдъ дадения отъ кума знакъ. Тѣ тичатъ чакъ до дома на свекъра, и който отъ тѣхъ пръвъ стигне, взема най-добрия подаръкъ — три аршина димия или суко за антерия; а другитъ двама — нѣкои по-незначителни подарѣци.

Щомъ се зададе свадбата, свекърътъ и свекървата излизатъ на портитъ и посрѣщатъ младоженцитъ съ хлѣбъ, соль и вино.

Прѣзъ цѣлия день хорото играе на улицата, прѣдъ дома на младоженеца; а въ двора прѣдъ самата кѣща, свадбари разположени на трапези ядатъ, пиятъ и се веселятъ. На чело на трапезата седи кумътъ. И понеже цигуларитъ или гайдата съ тѣпана свирятъ на хорото, на трапезата прѣдъ кума нѣкой извѣстенъ пѣснопоецъ пѣе старинни пѣсни.

Въ врѣмето, когато кумътъ яде,

пие и се весели заедно съ сътрапезниците си, дохожда булчина майка съ свои роднини и почнува да дари кума, свекъра, свекървата и роднините съ бохчалъци, ризи, пишкири и др. такива. Щомъ като приеме дара, кумътъ налива чаша съ вино, слага я на трапезата и пуца въ нея желтица (минцъ, наполеонъ, полуимпериялъ, или турска лира). Въ сжщата чаша всѣки даренъ ще пусне по нѣкоя монета, адатна или сребърна, кой колкото може. Тъзи пари се наричатъ пивъ. Кумътъ взема чашата съ пива и я подава на булката; булката поема чашата и цѣлува ржката на кума. Паритъ сж на булката.

Младоженците сж повечето при хорото и често играятъ заловени единъ до други. Около хорото свѣтъ много, цѣлото село.

Най-послѣ, когато почва да се мръква, трапезите се изпразватъ, хорото се разваля и дохожда реда на другъ не по-малко интересенъ обичай.

Този обичай е: борба между двама силни борци отъ сжщото или други близки села, дошли нарочно да се борятъ. Тая борба и до днесъ е позната съ турското си име: гюрешъ; а борците — пехливани. Онези отъ борците, който надвие, ще вземе отъ родителитъ на младоженеца сукненъ платъ за антерия или единъ овенъ, даръ прѣдварително опрѣдѣленъ за гюреша. Самата борба е много интересна: борците се събличатъ голи до пояса и намазватъ тѣлата и ржцѣтъ си съ дървено масло. Зрителитъ на борбата образуватъ обширенъ кръгъ около борците, 10 до 15 метра въ диаметъръ. Борците почватъ да се разхож-

датъ по краищата на кръга и да се срѣщатъ и закачатъ изпървенъ съ думи, а послѣ и съ ржцѣ, докжтъ се схванатъ. Въ борбата има правила, които ако се нарушатъ, надвигането не се счита за станало: напимѣръ, борецътъ въ врѣмето на борбата не може да хване противника си за панталонитъ. Хващането трѣбва да става винаги по открититъ части на тѣлото. Единъ свѣдущъ по правилата на гюреша наблюдава борците и на минутата осуетява всѣко непозволено дѣйствиe. Въ такъвъ случай борците се оставятъ, почватъ да се разхождатъ и на ново се залавятъ за борба.

Слѣдъ гюреша свадбата се разотива. Кумътъ се завежда отъ девера у дома му съ цигулари или гайда и тжпанъ. А младоженците се оттеглятъ въ стаята, кждѣто ще спятъ. Още прѣвъ ноцта щомъ като стане извѣстно, че булката е излѣзала мома, деверътъ, изметчиитъ и други още роднини съ цигуларитъ отиватъ въ дома на булчинитъ родители, кждѣто гърмятъ съ пищови или пушки три пжти, извѣстие, че булката е излѣзала мома.

Въ Понедѣлникъ деверътъ, изметчиитъ и други момкови роднини, само мжже, взематъ отъ дома на младоженеца единъ котелъ (бакъръ) съ вино, едно менче (бакърче) съ чорба отъ кокошка, единъ кравай, едно бѣло стъкло съ червена ракия (сладка ракия, видимия знакъ за всички, че булката е излѣзала мома) и една милина, и отиватъ на чело съ цигуларитъ или гайдата съ тжпана у момини, сирѣчь въ кжщата на булчинитъ родители. Тамъ булчина майка ги посрѣща,

гощава и дари съ кърпи. Въ тоя денъ свадбата е у момини, въ честъ на момина майка, която е отгледала дъщеря, достойна за домакиня. Послѣ, слѣдъ обѣдъ вече, ожшитѣ, сирѣчь поверътъ, изметчинтѣ и нѣкой отъ роднинитѣ на младоженеца, ще посѣятъ по домоветѣ имъ: кума, подкума, деверовитѣ родители, по-близнитѣ роднини, приятели и съсѣди. Ще ги черпятъ съ червена ракия (сладка ракия). Прѣзъ жадѣто минатъ, шишето съ червената ракия ще се червенѣе въ ржцѣтъ на девера, а пѣкъ прѣминаването ще става съ такива весели викове и придружено съ свирната на цигуларитѣ или на гайдата съ тжпана, щото ще обръща вниманието на всички, и всѣки, който види, знае, че тая малочислена компания ходи да черпи съ сладка ракия.

Вечерята булчинъ баща и булчина майка, съ тѣхни роднини, мжже и жени, отиватъ у младоженцитѣ, въ дома на младоженеца, и носятъ подаръци на младата булка. Подарѣцитѣ обикновено състоятъ отъ: котелъ, тенджера или тава, или пѣкъ обѣщаватъ нѣкой добитѣкъ: крава, овца и др., кой каквото може и каквото е прилично. Тѣзи подарѣци сж за новата покжщина на младоженцитѣ. По тоя случай булчинъ баща и булчина майка, както и роднинитѣ имъ, вечерятъ у младоженцитѣ, веселятъ се и осъмнуватъ тамъ.

Въ Вторникъ ще се прави икрамъ (честъ) на девера и изметчинтѣ. Читателътъ знае отъ разказа ни какво е тежало въ длжноститѣ на девера и изметчинтѣ, прѣзъ цѣлото врѣме на свадбата. За това именно и тѣмъ ще се прави икрамъ. Гощаватъ

ги у младоженцитѣ и булката ги дари съ бохчалъци и ризи. Цигуларитѣ или гайдата съ тжпана свирятъ прѣзъ врѣмето на гощавката. Даренитѣ обѣщаватъ нѣкой добитѣкъ: крава или овца, или пѣкъ даватъ пари.

Срѣда е подирниятъ денъ на свадбата, но за това прѣзъ него се извършватъ два важни обрѣда: отбулването на булката и завеждането на девера.

Отбулването на булката става въ присѣтствието на почти всички роднини. Прѣди всичко събиратъ се въ дома на младоженеца само жени, роднини както отъ момкова, така и отъ момина страна. Веднѣжъ събрани въ достатъченъ брой и придружени съ девера и изметчинтѣ, всички роднини отиватъ съ цигулари у кумата, въ дома ѝ. У кумата сж събрани вече подкумата и роднинитѣ имъ. Тѣ напалъзватъ и се смѣсватъ съ дошлитѣ. Кумата взема съ себе си прѣсна пита (погача) и чиния съ медъ. Тѣй смѣсени всички трѣгватъ обратно за у дома на младоженеца съ цигуларитѣ на чело. Тамъ кумата нарѣзва прѣсната пита на малки парченца, които туря въ тава и намазва съ медъ. За каква цѣль ще послужатъ тѣзи парченца отъ прѣсна пита, намазани съ медъ, читателътъ ще узнае слѣдъ малко.

Въ дома на младоженцитѣ, въ двора, се завъртява и въ тоя денъ хоро. Налавятъ се всички присѣтствующие мжже и жени. Залавя се и булката. Въ врѣмето когато хорото играе, поверътъ отъ срѣдъ хорото ще приближи булката и съ два зелени прѣчици отъ трѣндафилъ, които държи въ двѣтъ си ржцѣ, ще повдигне вед-

нѣжъ булото ѝ, слѣдъ малко втори пѣтъ и най-послѣ третия пѣтъ ще го вдигне свѣршено. Булката е отбулена.

Щомъ стане отбулването, кумата взема тавата съ нарѣзанитѣ парченца прѣсна пита, намазани съ медъ, и ги разнася на всички присѣтствующи, за да вземе всѣки отъ тѣхъ парченце и да го изяде.

Това става по пладнѣ. Кумата я връщатъ съ цигулари у дома ѝ. Слудъ туй всички си разотиватъ.

Съ заведеждането на деверѣта се свѣршва свадбата. Деверѣтъ, който до това врѣме, по причина на неговитѣ разнообразни длѣжности, се е считалъ като принадлежашъ на свадбата, се завежда съ подобающата честъ у дома му. Туй заведежане става по слѣдния начинъ: свекърѣтъ и свекървата, придружени отъ младоженцитѣ и отъ близки тѣхни роднини и приятели, повечето мъже, завеждатъ деверѣта у дома му съ цигулари или съ тѣпанъ и гайдѣ. Деверовитѣ родители посрѣщатъ и канятъ доплитѣ. Всички нахѣдатъ на трапези, ядатъ и пиятъ. Въ това врѣме деверѣтъ дарѣ булката съ шарена фурка и вретено. а фурката е привѣрзана цѣла кадеѣя. Едно рубѣ (малка сребърна турска монета) виси на подвѣрската на кѣжѣла (горната частъ на фурката, тамъ кѣдѣто се прѣвѣрва кадеѣята).

Като се измине доста слѣдъ вечерята, свекърѣтъ и свекървата съ младоженцитѣ се връщатъ у дома си; а у деверѣта веселбата продължава късно прѣзъ ношѣтъ и слѣдъ като си отидатъ всички веселящи се, счита се, че свадбата е свѣршена.

Слѣдъ свадбата, когато мла-

дата булка се срѣщне нѣкъдѣ, на друга свадба напримѣръ, съ кума или кумата, ще имъ цѣлува рѣжа, знакъ на особена почитъ, но не ще проговори. Това мълчане се нарича говѣене.

Защо говѣе младата булка прѣдъ кума и кумата?

Защото не е още простена отъ кума

Ето какъ се извѣршва обреда на прошката.

Прощката става слѣдъ мѣсецъ, два или най-много три отъ свадбата; тя става на нѣкой голѣмъ празникъ: Колѣда, Ивановъ-денъ и пр. Кумѣтъ кани кумцитѣ на вечеря у дома си, кѣдѣто сж събрали: подкумѣтъ, подкумата и роднинитѣ имъ. Прѣди да сѣднатъ да вечерятъ, кумѣтъ и подкумѣтъ поднасятъ на кумицѣта: бакъръ (котелъ), тенджерѣ, тава или другъ подобенъ съсѣдъ. Кумицѣта приема поднесенитѣ подарѣци и ги оставя на страна. Въ това врѣме кумѣтъ подава на кумицѣта пълна чаша съ вино, кумицѣта, като се счит. вече простена, поема чашата, казва на здраве и пийнува отъ виното. Думата „на-здраве“ произнесена значи, че кумицѣта е отговѣла и прѣзъ вечерѣта тя вече говори съ кума, съ кумата, съ по кума, съ подкумата, и съ всички. Но и като говори, срамува се, както подобава на млада булка. Когато си трѣгнатъ за у дома, младоженцитѣ носятъ съ себе си приетитѣ нѣща, допълнение на новата имъ п кѣшнина.

Много отъ описанитѣ по-горѣ свадбени обичаи се изпълняватъ и днесъ въ Болградъ и то отъ онова негово население, което се занимава съ скотовѣдство и земледѣлие. Сжщото нѣщо е и въ Ком-

ратъ. По-горната класа, по-богатата, отдавна неизпълнява тѣзи обичаи. Счита ги за просто нѣщо! Въ селата обаче, описанитѣ отъ насъ свадбени обичаи и днесъ още сѣ изпълняватъ. По нѣкои села се съгледжватъ вариации въ едни отъ обредитѣ, но като не сѣ едно рѣзко отклонение отъ общитѣ обреди, описани отъ насъ, ние не споменуваме за тѣхъ.

Прѣмиславме къмъ погребението и почитането на паметьта на умрѣлитѣ.

Всѣя работитѣ българи вѣрватъ въ за-гробни животъ, въ безсмертіето на душата. Вѣрватъ въ второ-го пришествие, въ страшния съдъ Господень, слѣдъ който праведнитѣ ще отидатъ въ царство небе сно, въ рай, а грѣшнитѣ — въ царство на дявола, ада.

Въ погребението на умрѣлитѣ става по сѣщия редъ и начинъ, по който стѣва и тукъ въ България. Тамъ, както и тукъ, служителитѣ на църквата и роднинитѣ на умрѣлия сѣ молятъ на Бога за опрощаване на грѣховетѣ на починалия. Ето защо ние нѣма да описваме подробно обредитѣ на погребението и редовнитѣ споменувания на умрѣлия.

Като казваме това, че можемъ да минемъ мѣлкохъ единъ обичай, който е останалъ неизгладенъ въ паметьта ни. Това обичай е слѣдния:

Когато вдигнатъ тѣлото на починалия отъ дома му за да го носятъ въ църква за опрощане и отъ тамъ на пробищата за погребение, на нѣкои мѣста, особено тамъ гдѣто се кръстосватъ улици, шестивето спира, ковчегътъ се слага на земята върху бѣл платъ или пиширъ, и свещеницитѣ четатъ за упокойни молитви. Въ по-подирно врѣме,

за да не оставятъ ковчегъ на земята, носятъ два стола, на които слагатъ ковчегъ, а подъ него пакъ поставятъ платното или пишира. Когато вдигнатъ ковчегъ, роднинитѣ на починалия особено ако починалиятъ е билъ по-заможенъ, хвърлятъ върху платното или пишира дребни мѣдни монети отъ 1, 2, 3, или 5 копѣйки. Щомъ като измине шестивето, бѣдни нѣкои, повечето дѣца, се спущатъ и събиратъ хвърленитѣ пари. Хвърляне на пари, по описания начинъ, става на 5—6 или и повече мѣста.

Защо се хвърлятъ тѣзи пари?

Споредъ вѣрването на бесарабскитѣ българи, душата на умрѣлия, въ пътуването си до опрѣдѣленото мѣсто, прѣминава и една голѣма рѣка. Тая рѣка ще се прѣплува с ладия. На този, който кара ладията, трѣбва да се плати. Затова се хвърлятъ паритѣ. Нѣкои турятъ я въ ковчегъ на умрѣлия по нѣкой и друга дребна монета, все за сѣщата цѣль.

Слѣдъ разказването на този обичай, пристѣпаме къмъ описването на други нѣкои обичаи за почитане паметьта на умрѣлитѣ, обичаи, които иматъ за цѣль пакъ изпросването отъ Бога опрощаване грѣховетѣ на умрѣлитѣ.

Прѣди всичко трѣбва да споменемъ за мъртвия великъ-денъ. Той се празнува всѣка година въ Понеделникъ, слѣдъ томината неделя. Както се празнува въ Бояградъ, тѣй се празнува и на всѣкъгдѣ изъ тамошнитѣ български села. Ние ще опишемъ какъ се празнува мъртвия великъ-денъ въ Болградъ.

Още отъ сутринята всички праждани, богати и сиромаси, заедно съ сѣмьствата си, отиватъ

кои |съ кола, кои пѣши, на гробищата. Тамъ занасятъ разни ястия, коливо (варено жито размѣсено съ печено брашно, сухо грозде и ситно чукана захаръ), червени яйца, печено агне, пасха (руски козонаци), оризъ съ млѣко, пражени сладки нарѣчени тамъ калжпчета и др. Носятъ и пълни стѣкла съ вино. Всѣки ще постели черги до гробоветъ на своитѣ умрѣли, а надъ чергитѣ — бѣли покривки за маси и ще сложи върху тѣхъ всичкото ястие и питие, което е донесалъ. По хлѣбоветѣ ще запали восчени свѣщи. Свещеникътъ на енорията (гробищата сж раздѣлени на енории, както и градътъ), ще дойде да спомене имената на умрѣлитѣ и ще се помоли за прощаването на грѣховетѣ имъ.

Слѣдъ това се почва разнасянето на коливо и други ястия между роднини и познати за „Богъ да прости“. Раздава се и на бѣдни. Дава се и на свещеника онова, което е негово обичайно право.

И когато всичко това е изпълнено, сѣдатъ живитѣ да обѣдватъ до гробоветѣ на умрѣлитѣ. Ядатъ и пиятъ за „Богъ да прости“.

Въ това врѣме ако би прѣминалъ нѣкой чужденецъ изъ алектѣ на болгарскитѣ гробища, не би видѣлъ друго, освѣнъ нескончаеми трапези и на около имъ нахѣдали безбройно множество хора.

Този обичай не е български, защото никѣдъ изъ България не се изпълнява. Бесарабскитѣ българи ще да сж го заели, слѣдъ заселването си, или отъ тамошнитѣ молдовани, или отъ заселнитѣ тамъ малоруси. У малору-

ситѣ този обичай е познатъ подъ името: проводы.

Слѣдъ мъртвия великъ-день дохожда Срѣдата прѣдъ Възнесение Господне (Спасовъ-день). Вечеръта женитѣ ходятъ на гробищата: палятъ свѣщи, приливатъ умрѣлитѣ съ вино, кадятъ тамяне и викатъ свещеници, които четатъ молитви, споменуватъ имената на умрѣлитѣ и устояватъ гробоветѣ.

Защо става въ тоя день споменуването на умрѣлитѣ?

Казахме вече, че бесарабскитѣ българи вѣрватъ въ безсмъртието на душата. Нека притуримъ сега, че у рѣченитѣ българи сжествува и слѣдното вѣрване:

Господъ въ неизчерпаемата си добрина къмъ христианитѣ, още отъ великия четвъртъкъ отпуска на свобода душитѣ на умрѣлитѣ, билъ тѣ праведни или грѣшни, за да дойдатъ и да посѣтитъ ближнитѣ си отъ тоя свѣтъ. Душитѣ на умрѣлитѣ виждатъ живитѣ, но живитѣ хора не могатъ да видятъ невидимитѣ души. И защото въ Срѣда вечеръта срѣщо Възнесение Господне душитѣ на умрѣлитѣ ще се завърнатъ по мѣстата си, за това роднинитѣ имъ правятъ тукъ на земята споменуване за опрощаване на грѣховетѣ имъ.

Обредътъ на това споменуване го е идѣлъ прѣди около 60 години рускиятъ писателъ Скалковски. Този обредъ и до днесъ се извършва по начина описанъ по горѣ, сирѣчь както го знаемъ ние и както го е видѣлъ и Скалковски. Но нека сторимъ мѣсто и на самитѣ думи на руския писателъ:

„Този обредъ, смѣсъ на христианската набожностъ съ древнитѣ обичаи на словѣнизма, ни

напомни тризната³⁷⁾, която на-
шитѣ прѣдѣди извършваха на
гробоветѣ на умрѣлитѣ; ето защо
ние искаме да имаме какво годѣ
тълкувание. По настоящата
молба на г. Панова, природенъ
българинъ и окръженъ старшина,
църковниятъ настоятелъ ни обясни,
съ видимо неудоволствие, слѣд-
ната легенда³⁸⁾. У българитѣ,
казваше ни той, отъ най-старитѣ
врѣмена, се е запазило прѣдание,
че отъ първия день на Великъ-
день и до Възнесение Господне
всичкитѣ души на умрѣлитѣ хри-
стиани, праведни и грѣшници, се
отпущатъ отъ всевишния и миро-
сърденъ сѣдия да додѣт на този
свѣтъ, за да могатъ тѣзи, които
иматъ нужда отъ опрощаване на
грѣховетѣ си, да търсятъ молитви
у своитѣ роднини, приятели и
познати, а праведнитѣ — съ свои-
тѣ наставления и молби да по-
учватъ грѣшнитѣ къмъ покаяние
и молитва, до като сѣ живи. За-
ради това, българскитѣ жени всѣ-
ка сѣбота правятъ малко спомен-
уване, а въ навечерието на Въз-
несение извършватъ този обредъ
на тризната за умрѣлитѣ, на кой-
то ние бѣхме свидѣтели и който
се прави на прощаване, защото
въ тая нощъ всички човѣчески
души се завръщатъ по мѣстата
си“³⁹⁾.

Най-послѣ дохожда голѣмата

37) *Тризна* се е наричало празну-
ването у древнитѣ словѣне въ честь
на умрѣлия, което се е придружавало
съ пирвания и военни игри.

38) Църковниятъ настоятелъ, за който
е дума, трѣбва да е Стоянъ Титоровъ,
дѣдо на пишущия тѣзи редове, който по
онова врѣме е билъ ктиторъ на бургас-
ката катедрална църква и на гробищ-
ната църквица св. Митрофанъ.

39) Българскія колон и въ Бессаребіи
отъ А. Скалковски, стр. 143.

задушница. Тя има мѣсто въ
Сѣбота, срѣщо св. Троица. Жени-
тѣ ходятъ на гробищата. Пакъ
палятъ свѣщи, приливатъ умрѣ-
литѣ съ вино, кадятъ тамянь и
викатъ свещеници, които четатъ
молитви, споменуватъ имената на
умрѣлитѣ и устояватъ гробоветѣ.
По тоя случай, женитѣ, като се
върнатъ отъ гробищата, разда-
ватъ по роднини и по съсѣди,
обикновено на малки дѣца отъ 5
до 10 години, разни глинени па-
нички и стомнички, чиннени чаш-
ки и дървени кофички. Раздаватъ
още отъ коливото и кравантѣ,
които сѣ носили на гробищата.

Щомъ става дума за голѣма
задушница, очевидно е, че има
и малка задушница. Малката
задушница се служи въ Сѣбота
прѣди Архангеловъ-день (8 Ноем-
врий). И тогава женитѣ ходятъ
на гробищата, приливатъ умрѣлитѣ
и устояватъ гробоветѣ. По тоя
случай раздаватъ коливо и краван.

Бесарабскитѣ българи вѣрватъ,
че сѣдбата на всѣки човѣкъ е
опрѣдѣлена още отъ раждането
му. Тая вѣра е до толкова силна,
щото за всѣка щастлива или не-
щастна случка прѣзъ живота на
единъ човѣкъ, рѣченитѣ бъл-
гари казватъ: тѣй му е било
писано или тѣй му е било
орисано.

Кой орисва сѣдбата на чело-
вѣка, споредъ както вѣрватъ
бесарабскитѣ българи?

Читателътъ ще разбере отъ слѣд-
ната пѣсния която се пѣе между
рѣченитѣ българи.

Мама Димитру думаше:

„Димитре, синко Димитре,

Макаръ е мама машица,

Нѣщо ще да ти порача:

Питай, Димитре, булката,

Булката снощи вѣнчило;

Що по дворъ ходи и плаче

И черно носи подъ було ?
 Да ли ѝ мило за назадъ,
 За нейни майка и баща,
 За мила брата и сестра
 Или е любе любила
 Та ѝ либето домилъ ?
 Димитъръ вика Калужки :
 „Калужке, снощно вѣнчило !
 Що по дворъ ходишъ и плачешъ
 И черно носишъ подъ було ?
 Да ли ти ѝ мило за назадъ,
 За твои майка и баща,
 За мила брата и сестри
 Или си любе любила,
 Та ти либето домилъ ?“
 Калужка дума Димитру :
 „Димитре снощно вѣнчило !
 Не ми е мило за назадъ,
 За мои майка и баща,
 За мила брата и сестри,
 Нито съмъ любе любила,
 Та ми либето домилъ,
 Най ми е мама казвала,
 Че кога съмъ са родила,
 Че сж дошли доръ три жени,
 Три жени, три орисници,
 Първата писва, Димитре,
 Писва, Димитре, орисва :
 Хайде да вземемъ дѣтето.
 Втората писва, Димитре,
 Писва, Димитре, орисва :
 Хайде да вземемъ майката,
 Третата писва, Димитре,
 Писва, Димитре орисва :
 Нека майката остане,
 Да си дѣтето изгледа :
 Булка подъ було да вземемъ !“
 Доръ туй Калужка издума
 И са съсъ душа раздѣли

Пѣснята е слушана отъ леля
 ни Пена Фитова, родена Титорова,
 която и сега е жива въ Бол-
 градъ, на 80 годишна възраст.

У бесарабскитѣ българи сж се
 запазили и доста суевѣрия;
 нѣкой отъ тѣхъ ще споменемъ
 тукъ.

Отъ Коледа (Рождество Хри-
 стово, 25 Декември) и до Бого-
 явление (Юрдановъ день, 6 Яну-
 арий) сж мръснитѣ дни. Тогасъ
 се яде блажно наредъ, въ Срѣда
 и въ Петѣкъ. Прѣзъ това врѣме
 ходять разни нечисти духове;
 вампири, караконджели и др.,

които правять зло на хората.
 Заради туй, бесарабскитѣ българи
 прѣзъ мръснитѣ дни и особено
 прѣзъ ноцитѣ не ходять на во-
 деници, не минаватъ по край гро-
 бища, плантация или необитаеми
 и съборени кѣщи. Щомъ се свети
 водата, нечиститѣ духове из-
 чезватъ.

На сирни-заговѣзни ве-
 черьта палиятъ огньове и ги прѣ-
 скачатъ. Прѣскачатъ и стари и
 млади, и мъже и жени. Този
 обичай се изпълнява съ вѣра, че
 тѣзи, които сж прѣскачали огъ-
 ня, нѣма да бждатъ хапани отъ
 бълхи прѣзъ лѣтото.

На 1 Май, св. Иеремия, се из-
 вършва обичай, познатъ подъ име-
 то „пеперуда“, който впрочемъ
 е извѣстенъ и на много мѣста
 изъ България, особено изъ южна.
 Този обичай състои въ слѣдното:
 Събиратъ се все малки момичета,
 отъ 10 до 14 години. Едното отъ
 тѣхъ се окичва съ зелена трѣва
 отъ главата до краката и то е
 пеперудата. Тия момичета трѣг-
 ватъ отъ кѣща на кѣща и пѣятъ
 слѣдната пѣсень :

Пеперуда лета,
 По небе се мѣта,
 Богу свѣщи пади
 И се Богу моли :
 Я дай Боже дѣдецъ
 Да се роди жито,
 Жито черногласо,
 Просо желтокласо,
 Да ми вие мама
 Ситенъ витенъ кравай.

Когато момичетата пѣятъ гор-
 ната пѣсень, „пеперудата“ играе
 напредъ и назадъ. Нѣкой изъ
 кѣщи ще изнесе бакъръ съ вода
 и ще полѣе „пеперудата“, но
 безъ да го види тя, защото ако
 го види, ще почне да бѣга. Щомъ
 се свърши пѣснята, домакинята
 дава на момичетата брашно, яйце

или нѣкоя пара. Съ обикаляне много кѣщи момичетата, които ходятъ на пеперуда, събиратъ доста брашно, яйца и пари. Продаватъ яйцата, и отъ паритѣ, които добиятъ, както и съ онѣзи, които сж събрали, купуватъ агне, което ще турятъ да се пече. Отъ брашното ще мѣсятъ хлѣбъ. Но защото приготвянето на агнето и на хлѣба изисква работа не по силитѣ на момичетата, тѣ извикватъ нѣкоя стара жена, която нарежда всичко потребно. Правятъ отъ прѣстъ (калъ) нѣщо подобно на човѣшко тѣло, което наричатъ: Германчо. Палятъ му свѣщи като на умрѣло, кадятъ го съ тамянь, погребватъ го, сѣтнѣ разравятъ го и, най-послѣ, хвърлятъ го въ езерото, ако селото е близо до нѣкое езеро. Когато агнето и хлѣба сж опечени, старата жена извиква свѣщенникъ, който чете и устоява. Момичетата сѣдатъ и ядатъ отъ хлѣба и агнето. Отъ около 40 години насамъ, свещеницитѣ не взиматъ участие въ този обичай, защото го считатъ нехристиянски. При все това, обичаятъ продължава и се изпълнява съ вѣра, че ще вали дъждъ прѣвъ Май.

За Св. Тройца се извършва другъ единъ не по-малко любопитенъ обичай. Още отъ вечерята срѣщу Св. Тройца насичатъ зелени клони отъ разцвѣтяла акация (салкжмъ) и ги окачватъ по вратитѣ, по прозорцитѣ и по дирецитѣ на кѣшитѣ. Стаитѣ на всѣкждѣ постилатъ съ зелена трѣва, а лѣглата — съ зеленъ пелинь.

Този обичай се изпълнява за да не пристѣпватъ русалиитѣ.

Прѣвъ третѣ дни на Св. Тройца, сирѣчь въ Недѣля, Понедѣльникъ

и Вторникъ, никой се не кѣпи въ езерата, за да го не грабнатъ русалиитѣ.

Русалии, споредъ вѣрването у бесарабскитѣ българи, сж жени облѣчени въ бѣли дрѣхи, съ разчесани дълги коси, които живѣятъ въ езерата, въ дълбоки кладенци или изъ горитѣ, и които често задигватъ нѣкоя мома или нѣкой ергенинь и ги откарватъ въ тѣхнитѣ жилища, откъдѣто не се връщатъ вече. Въ нѣкои села на русалиитѣ казватъ самодиви.

Тѣзи обичаи се изпълняватъ и днесъ, защото и днесъ вѣрватъ, че въ мръсонитѣ дни ходятъ нечисти духове, че прѣскачането на огъня прѣдпазва отъ бѣлхи, че „пеперудата“ и „Германчо“ докарватъ дъждъ и че „русалиитѣ“ или „самодивитѣ“ могатъ да грабнатъ и да отвлекатъ нѣкоя мома или ергень.

До прѣди 40 години болнитѣ, особено онѣзи, които болѣдуваха повече врѣме, ги откарваха изъ горитѣ и ги оставяха да пошуватъ срѣщу Св. Тройца на самодивска трѣва. Такъвъ болнѣнъ споредъ вѣрванието на бесарабскитѣ българи: оздравѣва или умира до разсѣмване! Мнозина стари хора сж твърдили прѣдъ пишущия тѣзи редове, че това било вѣрно, сирѣчь, че такива болни или оздравяли или умирали до сѣмнуване... Както и да е, този обичай отдавна е изоставенъ.

Въ с. Вайсалъ отъ врѣме на врѣме се е прочувалъ нѣкой цѣритель на безплодието (бездѣтството). Цѣренето се състояло въ поливане съ водата отъ нѣкакви си лѣковити бурени, сварѣни. Единъ такъвъ поливачъ се бѣше явилъ около 1860 год., а слѣдъ него другъ — около 1877 г.

Хорскитѣ думи и смѣхове не оставиха на мира тѣзи своего рода цѣрители и славата имѣ мина скоро.

До когато с. Вайсалъ даваше такива поливачи, селата Вълканещи и Табакъ бѣха дали двама истински цѣрители на хорски неволи. Дѣдо Димитъръ як маджията отъ с. Вълканещи горѣше искусно лшата пришка, антракса. Дѣдо Демиръ чикакчията отъ с. Табакъ оправяше и намѣстваше счупени кости. И двамата имаха позволение отъ руското правителство (до 1857 г.) да цѣрятъ. Дѣдо Демиръ се наричаше въ позволителното „костоправъ“. Въ ромжнско врѣме (1857 до 1878 год.) властитѣ не имѣ попрѣчиха. Казватъ, че и двамата оставили потомци, които така сжщо искусно лѣкували и сега казанитѣ неволи.

Но да продължимъ разказа си и за другитѣ обичаи у бесарабскитѣ българи.

На Тодоровъ-денъ, който се пада въ първата Сжбота отъ великия постъ, ставатъ почти въ всѣко село кошии, надпрѣварвания съ коне. Всѣки младъ момѣкъ, който има хубавъ конь, отива на прѣпускане. Надпрѣпусквацето става на полето. Всички надпрѣпусквачи се събиратъ на едно мѣсто и трѣгватъ въ едно и сжщо врѣме, по даденъ знакъ. Който прѣвъ измине опрѣдѣленото разстояние, счита се, че е надминалъ всички други и взема отредения за това подарѣкъ — десетина рубли пари или сукно за антерия. Този подарѣкъ е отъ страна на мѣстното кметство.

Въ Сжботата прѣдъ Врѣбница събиратъ се малки моми и ходятъ на Лазаръ. Една отъ момитѣ е забулена съ червено було и

държи по една кърпа въ ржцѣтѣ си. Когато отидатъ въ нѣкоя кжща момитѣ почватъ да пѣятъ на Лазаръ, а забулената — играе напрѣдъ, назадъ и развѣва кърпитѣ.

Разми сж пѣснитѣ, които се пѣятъ на Лазаръ. Има пѣсни за домакинъ, домакиня, млада невѣста (булка), ергенинъ, мома, дѣте и пр.

На млада невѣста (булка) се пѣе слѣдната пѣсень:

— Черноока невѣсто,
Лазаре,

Черноока, бѣлолика,
Лазаре ⁴⁰⁾

Мило ли ти е за Лазаръ?

— Мене мило и не е,
Я на мама дражъ мило,
Че ма млада ожени.
Млада зети приведи,
Та го прати въвъ Плъвенъ,
Та оплѣни три села,
Доведе ми три робя:
Първа робя най-мила,
Най-мила и най-драга,
Че ма рано будеше:
Стани, стани, невѣсто,
Кравитѣ си издои,
Телцитѣ си изкарай.
Обърни са, възний са,
Че са Богу поклони ⁴¹⁾

На ергенинъ се пѣе слѣдната пѣсень:

Отъ долу иде момѣе долненче, ^{(100 (412))}
Лазаре,

Момѣе долненче, царигражданче,
Лазаре,

Въвъ ржка носи юзда сребърна,
Да лови, момче, коня въ градинка,
Не найде, момче, коня въ градинка,
Я найдѣ, момче, Станка въ градинка,
Че шне ржкавъ съ бѣла копрѣна,
Я той и дрѣнна шития ржкавъ,
Че го занесе долу на-долу,
Та че са момѣе вѣкомъ провикна:

⁴⁰⁾ Припѣватъ „Лазаре“ се повтара слѣдъ всѣки стихъ.

⁴¹⁾ Като се пѣятъ подирнитѣ два стиха, забулената мома се обръща къмъ изтокъ, повдига булото си и се покланя.

Чувайте моми та са пазете.
Чувайте момци та са учете!

На мома се пѣе слѣд. пѣсенъ :

112 (464) Мома града градила,
Лазаре,
Два града черешньови.
Лазаре,
Черешньолю, вишньолю,
Капни мома по лице,
Да са рано събуди,
Да взмѣте дворове,
Да вареди столове,
Че ще ѝ додате згледници,
Все хаджи, чорбаджии.
Обърни са, възвий са,
Че са Богу поклони.

На дѣте се пѣе слѣд. пѣсенъ :

Заспало ми ѣ дѣтенце,
Лазаре,
Подъ бѣлъ червенъ трандафилъ,
Лазаре,
Подъ морава люлека,
Майка му го люлъше,
Баба му го будеше,
Стани, стани дѣтенце,
Да си видишъ младъ Лазаръ,
Да ли е Лазаръ по хубавъ,
Или е дѣте хубаво.
Не е дѣте хубаво,
Най е Лазаръ по-хубавъ,
Че е веднѣжъ въ годника,
И то не е цѣлъ денецъ,
Най е днеска до пладѣтъ.
Обърни са, възвий са,
Че са Богу поклони.

Много сж любопитни седѣн-
китѣ, тлѣкитѣ и редни-
цитѣ, които иматъ за цѣль да
запознаватъ по-отблизо ергенитѣ
съ момитѣ. За тѣзи сборни мѣста
на младитѣ искаме да кажемъ
нѣколко думи.

Седѣнкитѣ почватъ още
прѣвъ есенъта. До когато не е
падналъ снѣгъ, седѣнкитѣ ста-
ватъ на самата улица, кждѣто
изкопаватъ дупка, запалватъ въ
нея огнь и насѣдватъ на около
му. Събиратъ се да седѣнкуватъ
булки и моми, които работятъ
своя работа, предатъ. Дохождатъ
и ергени. Момитѣ пѣятъ.

Щомъ падне снѣгъ, седѣнкитѣ
ставатъ по кжшитѣ. Тамъ бул-
китѣ ѝ момитѣ вече не само пре-
датель, но още шиятъ и плетатъ.
Момитѣ пѣятъ. Ергенитѣ дохож-
датъ на приказка.

Тлѣкитѣ или меджитѣ
се различаватъ въ нѣкои отно-
шения отъ седѣнкитѣ. По седѣн-
китѣ всѣка работи своя работа,
а по тлѣкитѣ всички работятъ на
домакинята, която е свикала тлѣка.
Обикновено тлѣка свиква дома-
киня, която има дребни дѣца и
нѣма възможность да си извърши
сама всичката домашна работа.
Тлѣката се свиква срѣщу Петѣкъ
или нѣкой празникъ. Работата е:
влачене, прадене или нѣщо по-
добно. По тлѣки канятъ млади
булки, моми стигнали за женене,
както и по-малки моми, които сж
почнали да се момеятъ. Домаки-
нята гошава повиканитѣ. Булкитѣ
и момитѣ работятъ и пѣятъ. До-
хождатъ и ергени и седѣнкува-
нето става много весело. Скром-
ността у прѣдставителитѣ и отъ
двата пола е голѣма; ще се го-
вори само въ рамкитѣ на стро-
гото благоприличие.

Редницитѣ не сж друго-
освѣнъ тлѣкитѣ или меджитѣ.
Знаятъ се въ селото домакинитѣ
съ малки дѣца, които ще свикатъ
една слѣдъ друга, на редъ, тлѣки;
не се знае обаче, у коя кога ще
е тлѣката. За това опрѣдѣля се
редъ въ кой день у коя домакиня
ще стане тлѣка. Отъ тукъ и тлѣ-
ката се прѣименува на редница.
За това казватъ: срѣщу Недѣля
ше сме на редница у буля Ива-
ница, а срѣщу Петѣкъ у буля
Петровица. По редници, както и
по тлѣки, ходятъ и ергени. По
редници канятъ млади булки и
моми стигнали за женене. Кане-

нитѣ се гошаватъ отъ домакинята. Пѣятъ пѣсни и се веселятъ. Строгото благоприличие тукъ се пазн най-вече.

Не е излишно да сторимъ мѣсто на една пѣсенъ, която се пѣе въ Болградъ и нѣкои села (Ташъ-бунаръ и др.) и отъ която ще се види, че седѣнкитѣ, тлѣкитѣ и редницитѣ ставатъ главно за да се запознаватъ и харесватъ ергени съ моми.

Ето и самата пѣсенъ :

Обидохъ, мамо, обидохъ,
По тлѣки и по седѣнки
И по голѣми редници.
Нийдѣ прилика не найдохъ.
Кога отидохъ, мамо ма.
Въ Казанлъкъ у Дамянови,
Дамянъ на двора седеше,
Нова си кола правеше,
Руска при него стоеше
Като я видѣхъ, мамо ма,
Умъ загубихъ, срамъ забравихъ,
Та че му рѣкохъ, мамо ма :
Дамяне йоддашъ и кардашъ,
Дамяне шура да ми бѣдешъ.

Не по-малко любопитенъ е и обичаятъ, който става на Еньовъ-денъ (24 Юний).

Още отъ вечерята събиратъ се моми, стигнали за женене, и всѣ-коя-ще си направи китка отъ живи цвѣта; ще върже и прѣстена си за да се познава китката изъ между многото други. Тѣзи китки се натопяватъ въ бакъръ съ вода покритъ съ червена кърпа, и се оставятъ да прѣстоятъ цѣлата нощъ, натопени и покрити.

На другия денъ, наврѣхъ Еньовъ-денъ, събиратъ се пакъ момитѣ, взематъ бакъра съ киткитѣ, безъ да го откриватъ, и насѣдатъ на около му на колело. Повикватъ едно малко момиченце, 5 или 6 годишно, забулватъ го като булка (невѣста) и го турятъ да вади киткитѣ отъ бакъра, една по една.

Прѣди момиченцето да извади нѣкоя китка, момитѣ пѣятъ :

На столъ сѣди
Книже пише,
Ой Еньо, Еньо,
Еньова буля,
Посѣгни булка —
Извади китка.

Момиченцето бръкне въ бакъра, който е покритъ, и извади нѣкоя китка. Чиято е китката, значи, че тя ще се ожени за учителъ или писаръ.

Слѣдъ този напѣвъ слѣдва други, трети, четвърти и тѣй нататѣкъ, до когато се свършатъ киткитѣ.

Нѣкои отъ напѣвитѣ, които се пѣятъ, сж слѣднитѣ :

Келеви уши
Златни обѣди.
(значи: златаръ).

Златна копрала
Черни угари.
(значи: орачъ).

На столъ сѣди
Масло върти.
(значи: бакалинъ).

Всѣки отъ горнитѣ стихове е придруженъ и съ припѣвѣтъ :

Ой Еньо, Еньо,
Еньова буля.
Посѣгни булка —
Извади китка.

Въ нѣкои села и до сега ставатъ сборове, кждѣто се събиратъ селени и отъ други села, та дори и граждани отъ Болградъ, Измаилъ и др. Въ с. Вайсалъ става сборъ на Илинъ-денъ (20 Юний); а въ с. Шикирли китай — на Св. Троица. Въ тѣзи дни църквитѣ въ споменатитѣ двѣ села си празнуватъ храма. Таквизъ сборове ставатъ и по много други села.

Въ деня на сбора, единъ Вайсалецъ или единъ Шикирлиецъ счита за голѣма честь, ако дома му се посѣти отъ нѣкой селенинъ

отъ друго село или отъ нѣкой гражданинъ отъ Болградъ, Имаилъ или отъ другдѣ, макаръ и непознатъ. Ще стори всичко зависяще отъ него за да посрѣщне, нагости и изпрати посѣтителя си, колкото е възможно по-добрѣ.

Главната цѣль на сбороветѣ е да се запознаватъ младитѣ, ергенитѣ съ момитѣ. Ергенитѣ и тѣхнитѣ роднини згледватъ, както се казва въ Бесарабия, дошлитѣ моми на сбора. За доказателство на това ще послужи слѣдната пѣсень, която се пѣеше, а може-би и сега се пѣе, въ нѣкои села (Ташъ-бунаръ и др.):

Задала са тъмна мъгла,
Тъмна мъгла, тъменъ облакъ,
Изъ дебело, изъ широко.
То не било тъмна мъгла,
Тъмна мъгла, тъменъ облакъ,
Я най било сиво стадо,
Сиво стадо Иваново,
Иваново, чобаново.
„Бре Иване, бре чобане,
Бре гдѣ ти са кехантѣ,
Кехантѣ, овчаритѣ,
Дали назадъ камъкъ мѣтатъ,
Дали напредъ стѣрги виятъ?“
„Нито назадъ камъкъ мѣтатъ,
Нито напредъ стѣрги виятъ,
Отишле са въ Орѣхово,
Въ Орѣхово сборъ да гледатъ,
Сборъ да гледатъ да згледватъ,
За Ивана, за чобана.“
Стойка ѣ мома най хубава,
Че е турски забрадена
И български опасана,
Че тя има деветъ брата,
А десети башъ войвода.
Нея щатъ взе за Ивана
За Ивана, за чобана.

Пѣснята е слушана отъ Мария Палазова, родена Паничерска, отъ Болградъ, сега жителка въ гр. Плѣвенъ.

Съ тая пѣсня се играе и хоро по сбороветѣ. Момитѣ я пѣятъ по изреждане. Двѣ моми, дружки, пѣснопойки, се залавятъ за колана и почватъ пѣсната и хорото. До тѣхъ могатъ да се за-

ловятъ и ергени, но тѣхни роднини. Налавятъ се слѣдъ това и други моми и други ергени, като се пази правилото: до мома да играе нейнъ роднина. Ергенитѣ, който нѣма мома роднина, се хваща между ергени. Когато първитѣ двѣ моми, които сж почнали хорото, изкаратъ два стиха, други моми отъ заловенитѣ на хорото повтарятъ сжщитѣ стихове. По тоя начинъ се изпѣва пѣлата пѣсня и хорото прѣзъ това врѣме играе. Такова хоро се играе тихо, и то е едно отъ любимитѣ хора у бесарабскитѣ българи, сборско хоро, както го казватъ тѣ.

Измежду изчезналитѣ обичаи, нека споменемъ за единъ, който ни се струва много страненъ. Той се е наричалъ: кукеритѣ.

Кукеритѣ сж ходили по 5—6 души. Тѣ сж ходили въ първия Понедѣлникъ отъ великия постъ, тогава когато набожнитѣ хора тримиратъ и посѣщаватъ църквитѣ. Кукеритѣ сж обръщали кожуситѣ и калпацитѣ си на-опакъ, намазвали лицата си съ сажди, за да бждатъ неузнаваеми и сж ходили по други села, повечето да плашатъ хората. За каква цѣль се е изпълнявалъ този страненъ обичай, не можахме да узнаемъ.

Стариятъ Степанъ Симеоновичъ Пановъ, за когото говорихме по-горѣ (стр. 101—104), ни разправяше съ възмущение за кукеритѣ. Било около 1854 г. Пановъ, окръженъ старшина тогава, пжтувалъ отъ с. Градина-Чишииъ за с. Кубей. По пжтя застигналъ 5—6 кукери, отъ вида на които конетѣ се оплашили. Кукеритѣ за да изглеждатъ по-страшни билъ окачили по калпацитѣ си червени чушки пиперъ. Спрѣхъ колата, казваше Пановъ, взехъ бича отъ коляря и подго-

нихъ кукеритѣ. Застигнахъ единъ двама отъ тѣхъ и имъ ударихъ по нѣколко бича. Плашатъ хората, женитѣ и дѣцата, и то въ врѣме когато всички постятъ.

По-послѣ, около 1874 г., нѣкои младежи отъ с. Шикирли-китай бѣха се правили на кукери, но селскиятъ свещеникъ, отецъ Василь Агура, бѣше ги викалъ и мѣмрилъ. Бѣше ги мѣмрилъ главно за туй, че обичая не билъ християнски.

За кукеритѣ споменува и Раковски :

„Въ България играятъ по нѣкои си села Кукури: игри съвсѣмъ диви. Скачатъ безчинно, обличатъ се съ вехти парцалетини и пѣятъ глупави пѣсни“ ⁴²⁾.

Повече за кукеритѣ не знаеме. Обичаятъ въ Бесарабия, както казахме, отдавна е изчезналъ.

Ние вече приближаваме къмъ края на настоящия отдѣлъ. Остава ни да кажемъ нѣколко думи още за бѣдния вечеръ, който е срѣщо коледа, и за посрѣщането на новата година.

Бѣднияятъ вечеръ е, както казахме, срѣщо коледа.

Още отъ надвечеръ малки момчета отъ 6 до 12 години ходятъ по къщитѣ, у роднини и познати, и питатъ: „Славите ли Бога?“ Домакинята отговаря: „Да сте живи и здрави, славиме го, славимъ.“ Домакинята раздава на дѣцата, които ходятъ съ славите ли Бога, кравайчета, орѣхи, сушени сливи, ябълки и др., а нѣгдѣ и пари.

На бѣдни вечеръ се слага трапеза, на която сѣдатъ всички отъ къщи. Тая вечеръ всѣки трѣбва да се намѣри у дома си. На трапезата се слага прѣди

всичко топла пита (хлѣбъ) отъ кисело тесто, съ кръстъ отгорѣ, направенъ отъ тестото; тази пита се нарича: Боговица. Слѣдъ това се принася и слага на трапезата: варено жито размѣсено съ чукани орѣхи, ушавъ (хошавъ) отъ сушени сливи и др. плодове, грозденица, петмеъ, медъ, нѣкои варени постни ястия, орѣхи, чесновъ лукъ и др. Слага се и стъкло съ вино. Най-стариятъ отъ къщи, мъжъ или жена, кади съ таманъ и чете молитва. Едва слѣдъ свършването на този обредъ, всички сѣдатъ да вечерятъ.

Но ето, че идатъ и коледари. Коледаритѣ се чуютъ отъ далече. Тѣ още отъ улицата пѣятъ:

Надъ Юрданъ,
На прѣдъ Юрданъ 49(152)
Надъ синьо,
Надъ бѣло,
Мряморю,
Ой Янолю,
Еленюлю,
Елхюлю,
Ти моя.

Щомъ като влѣзатъ въ двора, коледаритѣ почватъ друга пѣсень:

Стани ние господине,
Че ти идатъ добри гости,
Добри гости коледари.
Че ти носятъ три калески:
Първата е да вѣнчавашъ,
Втората е да кръщавашъ,
Третата е да прощавашъ.
Стани ние отвори ни.

Коледаритѣ пѣятъ и влизатъ въ къщи. Тѣ сж ергени; често и женени мъже. Нѣколко коледни пѣсни читателя ще намѣри въ приложеніята къмъ настоящето описание. Слѣдъ като свършатъ пѣнието си, единъ отъ коледаритѣ, главатарьтъ, ще каже: *на здраве!* Домакинятъ на къщата дава на коледаритѣ голѣмъ кравай, съ дѣъ лица, варакладосанъ, и на кравая забодена мѣдна или сребърна мо-

42). Горскій пѣтникъ, стр. 172.

нета. Главатарът на коледаритъ като поеме кравая почва да благославя.

Благословиитъ сж различни: за домакинъ, домакия, ергенинъ, мома, дѣте и пр.

На излизане коледаритъ пѣятъ:

71(244)
Не сме отъ туга,
Господъ е туга,
Ти рой, ройнеле,
Ти малка моме.
Звѣзда прѣхврѣна,
Прѣзъ синьо небе,
Не било звѣзда,
Най било мома,
Мома Стоянка,
Съ чужда прѣмѣнка,
Ти рой, ройнеле,
Ти малка моме.

Срѣщо новата година се извършва почти сѣщия обредъ както и на бждни вечеръ. Въмѣсто топла пита (Боговица) мѣсятъ милина (млинь), въ която турятъ сребърна монета (5, 10, 15 или 20 копѣйки), нѣколко кукурузени и фасулени зърна и малки прѣчици отъ градински овощни дръвеса (ябълка, круша, зарзалия). Сребърната монета, кукурузенитъ и фасулениитъ зърна и прѣчицитъ отъ овощни дръвеса се турятъ

въ млина на отдѣлни мѣста и да не се виждатъ, та да не се знае кое кждъ е. Съ кукурузенитъ и фасулениитъ зърна и съ прѣчицитъ наричатъ: воловетъ, кравитъ, конетъ, овцетъ, гжскитъ, кокошкитъ и пр., за да се види кой отъ домакинството на какво ще е щасливъ прѣзъ идущата година. Млинитъ седонася съ тавата неразрѣзанъ. Нарича се всѣкому отъ домакинството кжсъ отъ млина и му се дава: комуто се падне монетата, той ще е най-щастливия прѣзъ идущата година.

На връхъ нова година, на Св. Василь, още отъ тъмни зори се чуватъ викове: *Сурва! Сурва!*

Малки момчета ходятъ да сурватъ по кжшитъ у роднини и познати. Сурватъ съ зелени върбови прѣчки, окичени съ разноцвѣтни хартии. Като сурватъ изговарятъ:

Сурва, сурва година,
Весела година,
Червена ябълка въ градина,
Голямъ гроздъ на лозе,
Желтъ власъ на нива,
Пълна каша съ коприна,
По живо, по здраво, пакъ до година,
До амина.

Изчисление на българското население въ южната част на Бесарабия.

Още въ прѣдговора на настоящето описание казахме, че цѣлото българско население, което е заселено въ южната част на Бесарабия и което днесъ обитава въ 67 голѣми села и два града — Болградъ и Комратъ, изчисляваме на около 120,000 жители и отъ двата пола.

Това изчисление, както ще види читателя въ течението на разказа ни, основа аме на статистически данни, извлечени отъ разни източници и отъ разни врѣмена, както и на свѣдѣния, лично намъ извѣстни.

Прѣди всичко трѣбва да обяснимъ, че въ числото 120,000 жители, посочено по-горѣ, не влизатъ българитѣ заселени и сега живѣюща въ градоветѣ: Кишиневъ, Аккерманъ, Измаилъ, Килия и Рени, както и по други населени мѣста изъ южната част на Бесарабия, защото изчислението на тѣзи българи е невѣроятно, по причина, че въ досега станалитѣ прѣбroyвания въ споменатитѣ населени мѣста, никога народноститѣ, които живѣятъ въ тѣхъ, не сж билѣ отбѣлзани по отдѣлно.

Най-много българи има въ гр. Измаилъ. Послѣ въ гр. Кишиневъ

и въ гр. Аккерманъ. Въ Кишиневъ двѣ важни улици сж наречени: Болгарская и Минковская. Подирната на името на българина дѣдо Калчо Минковъ. Въ Аккерманъ има Болгарская улица и на нея се намира хубавата българска църква, но българитѣ въ тоя градъ сж почти порусени. Въ градоветѣ Рени и Килия българитѣ сж помалко. Въ Килия отдавна сж помолдованчени (повлашени). Разпрѣснати българи има и по много други градове и села.

Ето защо ние ще се помжчимъ да изброимъ само овѣзи българи, които сж заселени въ компактна маса и то въ споменатитѣ 67 села и два града — Болградъ и Комратъ, за които говоримъ въ настоящето описание.

Както е извѣстно отъ разказа ни, българскитѣ емиграции сж почнали още прѣвъ втората половина на XVIII в. и сж се продължили и прѣвъ XIX в., въ всички руско-турски войни отъ онѣзи врѣмена, отъ което слѣдва, че още въ втората половина на XVIII в. сж се явили вече български прѣселенци въ южната част на Бесарабия.

Това като е извѣстно, пристѣпѣме да посочимъ онѣви статистически свѣдѣния, за които споменаваме по горѣ и отъ които ще вадимъ заключение за числото на българското население въ южната частъ на Бесарабия.

Прѣди всичко, намираме у споменуваното отъ насъ съчинение на Скалковски, че въ 1812 г., въ южната частъ на Бесарабия имало заселени не по-малко отъ 2,800 български домочадия, които сж и истинскитѣ основатели на днешното българско въдворение въ Бесарабия¹⁾. Тѣзи 2800 домочадия, ако умножимъ само съ по 5 души ($2800 \times 5 = 14000$), ще ни дадатъ въ резултатъ, че въ 1812 г. е имало вече въ южната частъ на Бесарабия най-малко 14,000 души българи и отъ двата пола.

Слѣдъ най-значителното прѣселение на българи въ южната частъ на Бесарабия, което е имало мѣсто прѣзъ 1830 г., намираме констатирано отъ панагюрца Савва Радуловъ, че новитѣ прѣселенци, които билъ на брой 3900 домочадия, наедно съ старитѣ, до това врѣме настанени въ края, съставляли на 1835 г. 9641 домочадия, на брой до 56,630 души и отъ двата пола²⁾.

Относително до сжщото туй свѣдѣние, ето що намираме въ многожди цитираното отъ насъ ромжнско съчинение:

„Официалнитѣ документи отъ 1835 година, прѣдставени на руското правителство отъ г-на Буткова, началника на българскитѣ колонии, показватъ, че въ петѣтъ

административни околии сжществуваша по онова врѣме 35 колонии, населени отъ:

стари кол.	5,837	домоч.	българи
нови	„	3,804	„
Всичко	9,641	„	„

Съ други думи, едно население повече отъ 56,630 жители отъ двата пола³⁾.

По-послѣ, както знае вече читателтъ, българскитѣ села отъ южната частъ на Бесарабия, по силата на парижкия трактатъ, бѣха раздѣлени на двѣ части: едната, по-малката, се даде на молдовското княжество, а другата, по-голѣмата, остана подъ Русия. Туй обстоятелство ни накара да подиримъ свѣдѣния за броя на българското население въ южната частъ на Бесарабия слѣдъ 1856 г. въ двѣ различни мѣста: въ ромжнски и руски източници.

Споредъ ромжнски статистически свѣдѣния, български населени мѣста въ южната частъ на Бесарабия, които отъ 1857 г. фактически минаха подъ управлението на молдовскитѣ власти, бѣха: единъ градъ и 23 села.

Тѣзи населени мѣста имаха прѣзъ 1870 г. слѣдното население:

1. Болградъ	9616	жит.
2. Табакъ	440	„
3. Вайсалъ	705	„
4. Ташъ-бунаръ	765	„
5. Долу-къой	750	„
6. Кайраклий I.	1115	„
7. Дермендере	445	„
8. Чешмелий	920	„
9. Кара куртъ	810	„
10. Курчий	1055	„
11. Импуцита	355	„
12. Волбока	665	„

¹⁾ *Българскія Колоніи въ Бессарабіи*, стр. 11.

²⁾ *Постановленія за Българскитѣ колоніи*, Болградъ 1864, стр. III.

³⁾ *Васарабіа*, отъ Замф. К. Арбу-ре, Букурещъ 1899, стр. 108. 109.

13. Сатуново	655	жит.
14. Караагачъ	665	"
15. Етулия	505	"
16. Чешмекъой	1080	"
17. Анадолка	705	"
18. Вълканещи	1840	"
19. Конгазъ	1365	"
20. Фънтжна-зинилоръ	435	"
21. Банова	365	"
22. Шикирли-китай	910	"
23. Стари-троянъ	490	"
24. Ени-къой	535	"

Всичко 27,191 жит.

Тия свѣдѣния заемаме изъ Dictionaru Topograficu si Statisticu al Romaniei, отъ Димитъръ Фрунзеско, Bucuresci 1872.

Споредъ руски статистически свѣдѣния, български населени мѣста въ южната часть на Бесарабія, които и слѣдъ 1857 г. останали подъ управленіето на Русія, въ руска Бесарабія, сж: единъ градъ и 44 села.

Тия населени мѣста имаха прѣзъ 1864 год. слѣдното население:

1. Комратъ	4644	жит.
2. Кирсовъ	2039	"
3. Бешъ-алма	1199	"
4. Баурчий	1290	"
5. Казаяклий	1577	"
6. Кирютне	1278	"
7. Вали-пержи	1343	"
8. Твърдица	1726	"
9. Бешъ-гъвоъ	809	"
10. Чадъръ-лунга	1507	"
11. Хайдаръ	716	"
12. Томай	1274	"
13. Джолтай	522	"
14. Авдарма	785	"
15. Башкалия	510	"
16. Кирнетъ-лунга	703	"
17. Чокъ-мейданъ	870	"
18. Дизгиндже	1523	"
19. Иванова	729	"
20. Димитриева	1290	"

21. Дюлмонъ	974	жит.
22. Девлетъ агачъ	1233	"
23. Пандаклий	1369	"
24. Хасанъ-батжръ	1168	"
25. Задусаевка	766	"
26. Саталжкъ-хаджи	806	"
27. Главанъ	873	"
28. Кодъ-китай	948	"
29. Гблица	798	"
30. Чумлекъ-къой	1221	"
31. Купаранъ	858	"
32. Делжелеръ	1207	"
33. Вургуджи	1051	"
34. Камчикъ	893	"
35. Сели-оглу	1124	"
36. Исерлий	1131	"
37. Кулевча	991	"
38. Татаръ-копчакъ	1745	"
39. Тараклий	2561	"
40. Нови-троянъ	1254	"
41. Градина-чишиий	1589	"
42. Калчова	591	"
43. Кайраклий II	416	"
44. Кубей	1647	"
45. Новъ Болградъ	530	"

Всичко 54,078 жит.

Тѣзи свѣдѣния заемаме отъ извѣстното на читателя съчинение на българина Ивановъ „Сборникъ Статей Ив. С. Иванова“, Кишиневъ 1896 год., стр. 26 и 27.

И тъй, споредъ цитираниѣ двѣ статистически свѣдѣния българското население е било:

а) въ ромънска Бесарабія прѣзъ 1870 г. . . 27,191 души

б) въ руска Бесарабія прѣзъ 1864 година . . 54,078 души

А всичко 81,269 души,

Къмъ всичко това трѣбва да притуримъ, че българското население въ южната часть на Бесарабія, въ подирнитъ 35—40 години, значително се увеличило изъ много села до толкова, щото работната земя взе да му не стига.

Увеличението, за което говоримъ, се подкрѣпя отъ слѣднитѣ данни:

Градътъ Волградъ прѣвъзъ 1870 г. е ималъ население 9616 жители и отъ двата пола. Сжщиятъ градъ, прѣвъзъ 1892 г. има вече едно население отъ 10,179 жители и отъ двата пола. Това свѣдѣние черпимъ отъ съчинението на романина Арбуре ⁴⁾. Прѣвъзъ 1897 год. населението на гр. Волградъ стигна до 12,388 жители. Това свѣдѣние черпимъ отъ официалното прѣброяване на населението въ Русия прѣвъзъ 1897 г. ⁵⁾. Къмъ 1 Януарий 1902 г. населението на гр. Болградъ е стигнало до 13,700 жители. Това свѣдѣние черпимъ отъ съчинението на бесарабч. П. А. Крушеванъ ⁶⁾. Отъ всичкото това слѣдва, че населението на градъ Болградъ въ течение на 31 години се е увеличило съ 4,084 жители (9,616 жители въ 1870 г.; 13,700 жители въ 1902 г.) или съ 43% общо увеличение.

Селото Вълканешти прѣвъзъ 1870 г. е имало население 1,840 жители. Прѣвъзъ 1892 г. сжщото туй село има вече едно население отъ 3,763 жители ⁷⁾. Слѣдва, че населението въ това село, въ течение на 22 години, се е увеличило съ 1923 жители или съ 105 % общо увеличение.

Гр. Комратъ прѣвъзъ 1864 г. е ималъ население отъ 4644 жит. Прѣвъзъ 1892 г. сжщия този градъ има вече едно население отъ 6070

жители ⁸⁾. Слѣдва, че населението въ този градъ, въ течение на 28 години, се е увеличило съ 1426 жители или съ 31% общо увеличение.

Селото Кубей прѣвъзъ 1864 г. е имало 1647 жители. Прѣвъзъ 1892 г. сжщото това село има вече население отъ 2400 жители ⁹⁾. Слѣдва, че населението въ това село, въ течение на 28 години, се е увеличило съ 753 души или съ 46% общо увеличение.

Вънъ отъ даннитѣ, които споменахме, нишущиятъ тия редове знае, че почти всички български села въ Бесарабия, въ подирнитѣ 35—40 години, сж си увеличили значително населението. Има села, кждѣто въ този периодъ населението е удвоено. Селото Тараклий, което прѣвъзъ 1864 г. броеше едва 2561 жители, днесъ е повече отъ 1000 кжщи. И ако умножимъ само съ по 5 души всѣка кжща ($1000 \times 5 = 5000$) ще имаме 5000 жители. А това значи, че жителитѣ на с. Тараклий, въ течение на 40 години, сж се удвоили. Сжщото нѣщо е и съ селата Конгазъ, Шикирли-китай, Чешмелий, Ени-къой, Чешме-къой, Долу-къой и др.

Отъ тѣзи свѣдѣния, ние, въ отсъствие на по-положителни данни, вадимъ заключение, че българското население въ южната частъ на Бесарабия, въ подирнитѣ 35—40 години, се е увеличило сръдно съ 50%, слѣдователно това население като е брѣнло прѣвъзъ 1864—1870 години 81,269 жители, днесъ е около 120,000 жители.

⁴⁾ Basarabia, Букурещъ 1899 г., стр. 303.

⁵⁾ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.

⁶⁾ Бессарабия, Москва 1903, стр. 41.

⁷⁾ Basarabia отъ Замф. К. Арбу ре, Букурещъ 1899, стр. 312.

⁸⁾ Ibid, стр. 307.

⁹⁾ Ibid, стр. 307.

По-положителни данни не можахме да съберемъ.

Стана, наистина, едно официално и общо прѣброяване въ Русия прѣвъ 1897 г., но то е по въроизповѣдания и за туй въ него не можахме да намѣримъ онова, което ни бѣше потрѣбно.

Ето това прѣброяване относително до Бесарабската губерния¹⁾.

¹⁾ Первая всеобщая перепись населения Россійской Имперіи 1897 г

	мъже	жени
Православни	825,820 +	779,537
Старообрядци	13,950 +	14,363
Римо-католици	11,217 +	7,397
Протестанти	28,078 +	27,074
Други христ.	1,284 +	1,311
Мохамедани	632 +	53
Евреи	110,573 +	115,064
Разни други	25 +	14
	991,579 +	944,813
	1,936,392	

Въ това прѣброяване, българитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабія сж помѣстени въ рубриката: православни.

Кратки бѣлѣжки за гагаузитѣ заселени въ южната часть на Бесарабія.

Като пишемеъ за българитѣ въ Бесарабія, не можемъ да не споменемъ и за гагаузитѣ.

Гагаузитѣ сж християни отъ източно вѣроизповѣданіе. Говоримиятъ езикъ у тѣхъ е турскиятъ.

Тѣ сж се прѣселили въ Бесарабія едноврѣменно съ българитѣ и най-вече прѣвъ 1830 год.. слѣдъ руско-турската война отъ 1828 — 1829 г.

Изселенци отъ варненско и силистренско, гагаузитѣ живѣятъ въ Бесарабія въ слѣднитѣ села:

Татаръ-копчакъ, Вешъ-алма, Казааклий, Вешъ-гъозъ, Чаджръ-лунга, Хайдаръ, Джолтай, Авдарма, Кириетъ-лунга, Чокъ-Мейданъ, Дисгиндже, Сатаджкъ-хаджи, Болбока и Етулия населени изключително съ гагаузи;

Табакъ, Кубей, Конгазъ, Димитриева, Курчий, Чешмекъ-ой и Вълканещи населени съ българи и гагаузи;

Баурчий и Томай населени съ гагаузи и молдовани; и

Комратъ населенъ повечето съ гагаузи и малка часть съ българи, молдовани и арнаути.

Ние смѣтаме днешнитѣ гагаузи, които живѣятъ въ изброенитѣ 24 села, около 30,000 души и отъ двата пола; а съ тѣхъ наедно изчисляваме българитѣ въ Бесарабія на около 120,000 души и отъ двата пола, нѣщо което изложихме въ прѣдшествующата глава.

Защо броеме гагаузитѣ въ числото на българитѣ?

Прѣди всичко длѣжни сме да констатираме, че самитѣ гагаузи въ Бесарабія се считатъ българи.

При това не трѣбва да се забравя, че реченитѣ гагаузи сж изселенци отъ българското отечество, варненско и силистренско.

И, най-послѣ, не можемъ да не потвърдимъ и ние, че много отъ народнитѣ обичаи у тѣзи гагаузи сж български.

Тѣзи сж главнитѣ причини, които ни накараха да туримъ гагаузитѣ въ числото на българитѣ.

Слѣдъ тѣзи прѣдварителни бѣлѣжки, нека видимъ какво се е писало за гагаузитѣ отъ българското княжество и за гагаузитѣ отъ южната часть на Бесарабія, когато нѣкомъ автори сж се занимавали съ тѣхното произхождение.

Нека бжде извѣстно на читателя, че ние нѣма да се зани-

маваме съ изслѣждане произхождението на гагаузитѣ. Нашето намѣрение е да отбѣлѣжимъ какво се е писало за гагаузитѣ и да дадемъ нѣкои допълнителни свѣдѣния за бита и характернитѣ черти на гагаузитѣ отъ южната частъ на Бесарабія.

За гагаузитѣ, които и днесъ живѣятъ въ България, въ варненско, Иречекъ казва:

„Тъмно е произхождението на сегашнитѣ гагаузи; християни говорящи на турски, живѣюща въ околноститѣ на Варна и въ пристанищата на Черното море. Нѣкои ги считатъ за потомци на куманитѣ (узи, огузи), езикътъ на които е дѣйствително родственъ на турския“ ¹⁾.

Като обиколилъ нѣкои мѣста изъ българското княжество, кждѣто живѣятъ гагаузитѣ, Иречекъ, въ друго свое послѣдующе съчинение, казва:

„... Нравитѣ на гагаузитѣ сж подобни на турскитѣ.

Мажетѣ ядатъ отдѣлно отъ женитѣ; жената въ кѣщи не се и показва. Тѣ се придържатъ здраво о християнството, почти съ фанатизмъ...

„... Турскиятъ езикъ съ споменатитѣ стари елементи е безъ съмнѣние първоначалниятъ езикъ на гагаузитѣ, по-старъ отъ тѣхното християнство. Тѣ сж навѣрно остатъкъ отъ турско племе, което се поселило въ тѣзи покрайнини още въ срѣднитѣ вѣкове на землището на нѣкогашнитѣ християнски домашни държави. Споредъ тѣзи сжждения, тѣ сж сигурно турскитѣ кумани или по руски половци, които подиръ 1241 год.

въ значителенъ брой се заселили въ България и придобили въ тази земя голѣма сила. Както вече споменахме, въ половината на 14 вѣкъ въ Балчикъ, въ самия центъръ на сегашното землище на гагаузитѣ, живѣлъ единъ християнски болѣринъ съ съвършено турско име — споменатиятъ Баликасъ. Самото име на гагаузитѣ напомня домашното название, съ което куманитѣ сами се наричали: узи или огузи. Прѣвъ 150-годишния периодъ, който изтекалъ отъ покръщението на куманитѣ, прѣселени въ България, дори до завоеванието на страната отъ османитѣ, християнството е могло тѣй силно да се вкорени въ новитѣ колонии, че и при турския си произходъ прѣвдолѣли исляма“ ²⁾.

Най-послѣ Иречекъ още веднажъ се занимава съ гагаузитѣ и тоя пѣтъ безъ колебание се произнася:

„Въ гагаузитѣ ние безъ съмнѣние имаме остатъкъ на нѣкое старотюркско племе, което още въ срѣднитѣ вѣкове се е поселило врѣхъ землището на тогавашното българско царство и е приело християнството много прѣди османското завоевание, за да може да му остане вѣрно при господстванието на родственитѣ нему по езикъ мохамедани. Турскиятъ езикъ съ сродствени на нарѣчието на Codex Cumunicus елементи е въ всѣки случай първоначалниятъ езикъ на тие хора, по-старъ отъ тѣхното християнство. Историческитѣ езикословни слѣди ни привождатъ само къмъ куманитѣ, още повече, че на сжщия брѣгъ още въ 14 столѣтие

¹⁾ Исторія Болгаръ, Одесса 1878, стр. 491.

²⁾ Изтутуванія по България, отъ Д-ръ К. Иречекъ, Пловдивъ 1899, стр 827 и 829

е имало християнски болѣри съ съвършено тюрски имена, както споменатитѣ вече Балжкъ и Иолланъ³⁾.

За гагаузитѣ, които живѣятъ въ България, пише и Д-ръ Л. Милетичъ въ съчинението си: Старото българско население въ сѣвѣроизточна България. Като е споходилъ редомъ почти всички мѣста, където живѣятъ гагаузи, и като е разпитвалъ всъду стари хора, Д-ръ Милетичъ е събралъ цѣнни свѣдѣния за гагаузитѣ отъ варненско и силистренско.

„Търсейки старо, „ерлийско“ население, казва Д-ръ Милетичъ, човѣкъ се натъква на тѣй нареченитѣ гагаузи, които тѣй сжщо минаватъ за стари жители на тия области. Подъ „гагаузи“ народътъ разбира изобщо християни, чийто материнъ езикъ е турски. Ала при по-близо запознаване съ всички тия „гагаузи“ излиза на явѣ, че у народа се различаватъ два вида гагаузи — именно „гагаузи“, които се считатъ българи, съчувствуватъ на българитѣ, женятъ се за българи и изцѣло въ домашния си животъ, въ роднинскитѣ си отношения, въ пѣснитѣ и обичаитѣ си не се отличаватъ твърдѣ отъ българитѣ, и сжщински гагаузи, които сами се наричатъ съ това име, които винаги сж страинѣли отъ българитѣ, които сж държали страната на гърцитѣ, па и сега не се чувствуватъ българи; тѣзи сж „хасълъ гагау-

зи“ или „приморски гагаузи“, както понавѣждъ ги наричатъ, за да ги различатъ отъ „българскитѣ гагаузи“. Тия подирнитѣ пѣятъ български пѣсни тѣй, че не можемъ ги отличи отъ българи, и главно за всичкитѣ си обичаи, които сж еднакви съ българскитѣ, иматъ и български обредни пѣсни. Тѣ казватъ леля, майка, кака, а тѣй сжщо и собственитѣ имъ имена сж български. Такива гагаузи има напр. въ село Войвода (тур. Войвода-кьой), въ Новопазарска околия, гдѣто сега сж останали само петъ — шесть къщи, ала прѣди четирѣдесетина години тѣ били до двайсетъ къщи, докато другитѣ били чисто турски. Най-стариятъ човѣкъ отъ българскитѣ гагаузи въ това село, дѣдо Калчо Тончоолу, 92 годишенъ, сега живѣе въ Нови-Пазаръ, гдѣто се срѣцнахъ съ него. Той за годинитѣ си е още доста бодъръ, разбира български, ала говори само турски. Той разказваше, че тѣмъ турцитѣ вземали хараѣъ, че тѣ сами се считали и се наричали българи, и че не се казвали гагаузи; тѣ повечето слугували у турцитѣ; отъ родителитѣ си наслѣдили турския езикъ, като материнъ, ако и да се считали българи. Булки си вземали и отъ българскитѣ села, ала и тѣ скоро напускали своя езикъ, така напр. и жена му на дѣдо Калчо била българка отъ Шуменъ. Дѣдо Калчо помни, че въ близкото село Имрихоръ имало 4–5 къщи „ерли българи“, които говорили сжщо тѣй само турски. Такива „гагаузи“, като дѣдо Тончоолу, има и въ близкото село Теке-Кюалуджа, гдѣто сега сж останали само трима бра-

3) Нѣколко бѣлѣжки за Печенѣзитѣ, Куманитѣ, Гагаузитѣ и Сургутѣ въ България, отъ Д-ръ К. Иречекъ. Периодическо списание на Бъл. Книж. Друж. въ Сръдецъ, книжки 32 и 33 стр. 238.

тя, а останалитѣ се прѣселили въ Нови-Пазарѣ. Сжщо такива имало 7—8 кѣщи и въ с. Кайкѣж, но и тѣ сж минали въ Нови-Пазарѣ. Повече — до 40 сѣмейства такива гагаузи има въ близкия Кара-Агачъ („Хамбарлѣж-Карааѣж“), между които е виденъ Славъ Чорбаджи. И тукъ тѣ се считатъ българи и по прѣданне „ерли“. И въ селата Караманлѣж, както и въ Казълджиляръ има още останки отъ български гагаузи; сега тукъ тѣ сж сѣмѣсени съ българи прѣселенци отъ Тракия, дошли слѣдъ войната на 1828 г. Вѣрата си подѣржали въ турско вѣрме съ мѣжа — безъ попъ, безъ черква: нѣкой си Шишко Пазъ отъ Нови-Пазаръ ги спохождалъ отъ вѣрме на вѣрме, колкото да опѣе умрѣло, и то не винаги о вѣрме. Отъ българскитѣ гагаузи има отколѣсни прѣселенци въ ромѣн. Добруджа, именно въ с. Вейдаутъ (Бабадашка околия) и повече въ Бесарабия. Споредъ свѣдѣнията, които ми даде въ Силистра стариятъ български учитель Гзимовъ, родомъ отъ Добруджа, бейдаутскитѣ „гагаузи“ се различавали ясно съ своитѣ български нрави, българскитѣ си роднински названия и българскитѣ си пѣсни отъ варненскитѣ гагаузи и се считали отъ българското население за потурчени българи. Тѣ и сега помнитѣ роднинскитѣ си вѣзки съ „гагаузитѣ“, отъ споменатото погорѣ село Караагачъ, отъ гдѣто често ги спохождали роднини. Въ Вейдаутъ българитѣ гагаузи били размѣсени съ стари българи, прѣселени отъ „съртскитѣ“ села въ Провадийско. Български гагаузи има още въ Кадж-Кьой

(Източно до Провадия) и Шадж-Кьой, а имало отъ тѣхъ по-прѣди нѣколко кѣщи и въ Тестеджи (Провадийска околия). Въ Султанларъ сега има двайсетина кѣщи български гагаузи. Тукъ едно вѣрме по-старитѣ хора, като напр. нѣкой си дѣдо Станю Байолу и дѣдо Георги Байолу („Байолларъ“), дѣдо Петъръ Василолу, дѣдо Коста, дѣдо Манолъ и др., сега вече измрѣли, по казването на стари хора, що ги помнятъ, говорѣли турски, но разбирали и български и се считали българи.

„Въ Авренъ (Пров. околия), гдѣто, както ще се каже по-долу, сега живѣятъ прѣселенци отъ кѣдѣ Айтоския балканъ, именно отъ селата Еркеѣж и Гулица, стари хора ми разказваха, че прѣди тѣ да дойдатъ въ Авренъ, сирѣѣж прѣди 1828 г. тукъ имало стари „ерли“ българи, които говорѣли повече турски; тѣ се издигали отъ Авренъ и мисѣнка отъ тѣхъ отишли въ Кайнарджа. Останали въ Авренъ само двѣ сѣмейства: дѣдо Съби и дѣдо Костадинъ; синъ му на подирния, дѣдо Роя, на 80 години, и сега е живъ. Въ с. Ботево (по-прѣди „Юшенли“), което пакъ слѣдъ 1828 год. е било заселено отъ тракийци, — отъ село Копаранъ (Айтоска ок.), имало български гагаузи, които по лека-лека изново изучили българския езикъ и се побългарили, така че сега нѣма вече разлика между тѣхъ и прѣселенитѣ копаранчани. Свещеникътъ въ с. Авренъ, Иванъ Мариновъ, родомъ отъ Малко Чамурли (Добриѣжа ок.) ми разказваше, че въ с. Ботево той погрѣбалъ нѣкой си баба Добра, която била отъ реченитѣ гагаузи;

тя се считала българка, но само турски говорѣла и съжелявала че не можела да отговаря на български. Синовѣтъ ѝ, Христо Черневъ и Калчо Черневъ, сж живи. Прѣди баба Добра умрѣлъ нѣкой дѣдо Димитъръ, който тѣй сжщо не успѣлъ до смъртъта с да научи добръ български. По всичко излиза, че инѣкогашнитѣ гагаузи въ Ботево не ще да сж били отъ „приморскитѣ“, а отъ „българскитѣ“ гагаузи. Това се потвърждава отъ обстоятелството, че такивае имало и по на сѣверъ въ Добричко. Именно въ село Малко Чамурли, когато дошли сегашнитѣ жители, които се връщали отъ Русия слѣдъ 1828 г., заварили тукъ три „ерлийски“ къщи. Отъ тѣхъ помнятъ дѣдо Стамата и дѣдо Васила, които приказвали само турски. Дѣдо Стаматовата дъщеря, Тодора Стаматова, женена за Парушъ Костадиновъ, и днесъ е още жива и говори турски: „на български ѝ говорятъ, а тя турски отговаря“. Както се каза, българското население счита тия гагаузи за потурчени българи и ги отличава отъ крайморскитѣ гагаузи, що живѣятъ въ Варна и по селата Кестричъ, Кара Хюсеинъ, Джевиали, Джеферли (Варн. ок.), Ала Клисе (сега Ботевско), Гявуръ Суютчукъ (Балчишка окол.) и Каракуртъ (Добришко). Проф. Иречекъ счита еднитѣ и другитѣ отъ едно потекло и прѣдполага, че първитѣ, които живѣятъ по-навжтръ отъ морето, „въ сѣверната частъ на Провадийско“, сж вече едно „побългарени“. Наистина въ Шуменъ му било казано, че гагаузитѣ въ с. Войвода-къой „не сж гагаузи“, ала Иречекъ това счита още за несигурно (вж. Cesty 607, Княж. Бѣлг. 166). Тѣкмо

поради туй азъ самъ лично изпитвахъ тоя въпросъ и тѣкмо слѣдъ като се срѣзнахъ съ гагаузи именно отъ с. Войвода-къой, почнахъ да се съмнѣвамъ, че тѣ сж сжщински „гагаузи“ ⁴⁾

Специално за бесарабскитѣ гагаузи знаемъ да е писано слѣдното.

Бесарабченинитѣ Занетовъ, който е описалъ: „Българскитѣ колонии въ Русия“, като говори за гагаузитѣ заселени въ Бесарабия, казва:

„... Всички тѣзи колонисти се наричатъ „българи“, ако и да не знаятъ много отъ тѣхъ български. Тѣхъ ги наричатъ българи и околнитѣ власи и руси; само когато става нужда да се отличатъ отъ българитѣ, които говорятъ български, тѣ се наричатъ „гагаузи“. Въ общежитието това название се избѣгва, като се смѣта за унизително. Въ източницитѣ, които цитирахме по-горѣ, на всѣкадѣ се говори само за българи Независимо отъ произхождението на тия „българи“, ка о се вземе прѣдъ видъ, че тѣ отъ всички се смѣтатъ за българи, че първоначалното имъ отечество е България, че народнитѣ имъ обичаи и пѣсни сж български, намирамъ, че трѣбва съ историческитѣ имъ сѣдбини да се занимава българската история. Въпросътъ за произхождението на „гагаузитѣ“ не е разрѣшенъ отъ историческата наука; въпросътъ за бесарабскитѣ е още по-сложенъ. Съ точностъ може да се прослѣди, че отъ населението, което сега говори турски, прѣди 60-70 г.,

⁴⁾ Старото българско население въ сѣверо-източна България, отъ д-ръ Л. Милетицъ, София 1902 г. стр 15—19.

ако не повече отъ половината, то близо половината е говорило български. Това може да се прослѣди, както по сѣмейни възпоминания и традиции, така и по фамилни имена. Така щото населението, което говори турски, е погълнало единъ голѣмъ процентъ чисто български елементъ. Това население, което се смѣта за българско, мисли, че е усвоило турския езикъ прѣди 100-200 год. по принуждение отъ турцитѣ и е из- ставило своя, родния. Впрочемъ тоя въпросъ заслужва по-сериозно излѣждане, което ние мислимъ да направимъ малко по-късно⁵⁾

Читателтъ знае отъ разказа ни дописката печатана въ цариградскитѣ „Български книжици“, прѣвъ 1859 год.

Авторътъ на тая дописка, К., българинъ изъ България, като говори за гагаузитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабия, селата на които е споходилъ, казва:

„Който не е билъ въ тия бесарабски български села, може да мисли, че тѣ сж порусени. Не, нѣма никаква промѣна отъ както си сж билъ. Тѣ съхраняватъ народното си облѣкло тѣй, както сж го взели отъ баща и майка; пѣние, свадби и седѣнки, всичко което и сега се изпълнява по насъ въ България. Гагаузитѣ си останали гагаузи, тѣ се различаватъ доста добръ отъ българитѣ, но като не разполагамъ съ достатъчни данни, не ще да разсжждавамъ сега за тѣхъ. Тѣхнитѣ кѣщи се отлича-

ватъ отъ българскитѣ по прозорцитѣ, които биватъ боядисани съ червена боя, и осѣнѣтъ това говорятъ по турски. Нито въ едно село знаятъ да говорятъ на другъ езикъ“⁶⁾.

По-горѣ читателтъ видѣ, че бесарабченинътъ Занетовъ, като говори по въпроса за бесарабскитѣ гагаузи, казва, че тоя въпросъ заслужва по-сериозно изслѣждане, което той мисли да направи малко по-късно

И дѣйствително, г. Занетовъ си изпълни обѣщанието. Той въ друго свое съчинение: „Българското население въ сръднитѣ вѣкове“, издадено прѣвъ 1902 год., като говори на пространно за българската народностъ, спира се върху произхождението на гагаузитѣ и като се осланя на нѣкои мнѣния, мисли, че днешнитѣ гагаузи въ източна България сж остатъкъ отъ старитѣ несловянски българи⁷⁾.

Интересни сж водитѣ на г. Занетова, въ слѣдствие на които мисли, че днешнитѣ гагаузи въ източна България сж остатки отъ аспаруховитѣ българи, но ние не можемъ да ги вмѣстимъ въ разказа си, защото нашата цѣль, както вече казахме, не е да изслѣдваме народността на гагаузитѣ.

Другъ единъ авторъ, съчинението на когото на много мѣста сме посочвали въ настоящето издание, се занимава така сжщо съ

⁵⁾ Българскитѣ колонии въ Русия отъ Г. Занетовъ стр. 10 и 11, статия помѣстена въ Периодическото списание XXXVII — XXXIX.

⁶⁾ Български книжици издадени въ Цариградъ, 1859 год., Априлъ книжка II.

⁷⁾ Българското население въ сръднитѣ вѣкове отъ Г. Занетовъ, Русе, 1902, стр. 70 и 71.

гагаузитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабия. Този авторъ е българинътъ Иванъ С. Ивановъ. Ето какво казва той за тѣзи гагаузи:

„По какъвъ начинъ турскиятъ езикъ е измѣстилъ природния езикъ у тѣзи българи и кой езикъ трѣбва да се смѣта за природенъ у тази не малобройна община, трудно е още да се обясни. Понѣ тѣзи така наречени българи-гагаузи смѣтатъ за природенъ свой езикъ българския и обясняватъ, че сжщитѣ онѣзи обстоятелства, които сж ги принудили да се изселятъ изъ България, сирѣчь прѣслѣдваніята на турцитѣ, сж били причина да усвоятъ турския езикъ, който съ течение на врѣмето се е прѣдавалъ отъ поколѣние въ поколѣние и по тоя начинъ е станалъ всеупотрѣбителенъ, като е измѣстилъ природния техенъ български езикъ. Твърдѣ е правдоподобно, че българитѣ отъ страха на турцитѣ и за да имъ угодятъ сж билѣ принудени да усвоятъ езика на притеснителитѣ си, който твърдѣ лесно е могаль да стане всеупотрѣбителенъ, при все това този въпросъ може да се разрѣши само съ помощта на исторически изслѣдванія. Както и да е, но много е неприятно да се обяснявашъ на турски езикъ съ народъ, който се смѣта отъ българско произхождение“ ⁸⁾

И по-надолу:

„Сега за гагаузитѣ. Българитѣ говорящи турски, тѣй нареченитѣ гагаузи, г. Григоровичъ смѣта потомци на половцитѣ, заселени въ България въ XI и XII вѣкъ, които бидейки тамъ обрнати

въ християнство, не сж усвоили словѣнския езикъ. Това мнѣние намъ се вижда лишено отъ всѣко историческо основание. Тѣй нареченитѣ гагаузи сж чисти българи, изгубивши природния си езикъ въ по-късно врѣме. Най-доброто доказателство за това е тождеството на тѣхнитѣ нрави, обичаи и цѣлия имъ домашенъ битъ съ онѣзи на българитѣ; а ако би че това племе не е българско, то като е заживѣло съ българитѣ отъ XI и XII в., щѣше да изгуби безъ друго езика си и щѣше да усвои българския езикъ, който е господствуваль по онова врѣме въ България. Че турскиятъ езикъ е усвоенъ отъ тѣзи българи въ по-късно врѣме, се вижда и отъ това, че тѣ говорятъ съвршено на съврѣмения турски езикъ. А освѣнъ това, гагаузитѣ признаватъ себе си за чисти българи и помнятъ че още тѣхнитѣ дѣди и бащи сж говорили български...

„Такова е нашето убѣждение за така нареченитѣ гагаузи-българи и ние сме готови да защищаваме българското имъ произхождение толкозъ повече, че не виждаме отъ българската история щото на балканския полуостровъ, слѣдъ образуването на българското царство и до покорението му отъ турцитѣ, нѣкакви си племена подъ името гагаузи, говорящи по турски“ ⁹⁾.

Всички тѣзи сжждения не разрѣшаватъ въпроса за произхождението на гагаузитѣ. По-скоро всѣки отъ цитиранитѣ автори, принася кой повече, кой по-мал-

⁸⁾ Сборникъ статей, издание 2-е, Кишинеъ 1900, стр. 25, 26.

⁹⁾ Сборникъ статей, издание 2-е, Кишинеъ 1900, стр. 43.

ко, свѣтлина за разрѣшението на въпроса.

На това мѣсто считаме за излишно да споменемъ за още двѣ свѣдѣния по въпроса за гагаузитѣ. Колкото и да сж страни и лишени отъ правдоподобностъ тѣзи двѣ свѣдѣния, ние ще ги съобщимъ на читателя

Ромѣнскиятъ писателъ Арбуре счита, че бесарабскитѣ гагаузи сж власи отъ Македония! ¹⁰⁾ Нѣма нужда да опровергавама това твърдѣние, защото за всички въ Бесарабія е извѣстно, че тамошнитѣ гагаузи сж изселенци отъ варненско и силистренско, нѣщо което и по-горѣ споменахме.

Рускиятъ авторъ Крушевандъ, родомъ бесарабченинъ, като споменува за гагаузитѣ, казва, че тѣ, по мѣстни разкази, били дѣца на турци отъ българки! ¹¹⁾ Такова нѣщо пишущиятъ тѣзи редове не е слушалъ да се приказва нито между българитѣ, нито между гагаузитѣ заселени въ Бесарабія.

Слѣдъ казаното да тукъ и прѣди да пристѣпимъ къмъ описването на нѣкои отъ свѣдѣнията лично намъ извѣстни за бита и характернитѣ черти на бесарабскитѣ гагаузи, считаме се задължени да кажемъ нѣколко думи върху свѣдѣнията на нѣкои отъ писателитѣ, които цитирахме.

За гагаузитѣ, които живѣятъ въ варненско, Иречекъ казва, че нравитѣ имъ сж подобни на турскитѣ; мжжетѣ ядатъ отдѣлно отъ жени-тѣ; жената въ кѣщи не се и показва. Пишущиятъ настоя-

щитѣ редове не е забѣлѣзалъ у бесарабскитѣ гагаузи нрави, които да сж сходни съ турскитѣ; мжжетѣ не ядатъ отдѣлно отъ жени-тѣ; жената не се крие отъ чужди посѣтители.

Д-ръ Милетичъ, който дѣли гагаузитѣ отъ варненско на български гагаузи и хасѣлъ гагаузи или приморски гагаузи, за българскитѣ гагаузи казва, че си служили съ български роднински имена: леля, майка, кака. Сжщото нѣщо ще потвърдиме и ние за бесарабскитѣ гагаузи. Дѣйствително и тѣ казватъ: мама, леля, кака.

Собственитѣ имена и прѣзимената у българскитѣ гагаузи въ варненско и силистренско Д-ръ Милетичъ намира, че били български. Сжщото нѣщо ще потвърдиме и ние за бесарабскитѣ гагаузи, съ една забѣлѣжка. У тѣхъ се срѣщатъ и такива собствени имена, каквито ги нѣма у българитѣ: Янишъ, Митишъ, Петишъ, Кулишъ, Боишъ, Парушъ, и др. Прѣзимената обикновено свършватъ на оглу: Марооглу, Хаджиоглу, Бояджиоглу, Хорозооглу, Караянооглу, Давидооглу, Недьооглу и пр., както е констатира-лъ и Д-ръ Милетичъ у варнескитѣ гагаузи.

Авторътъ на дописката отъ Комратъ, която е печатана въ „Български книжици“ прѣвъ 1859 г., казва, че гагаузитѣ (бесарабскитѣ) си останали гагаузи; че кѣшитѣ имъ се отличаватъ по прозорци-тѣ, които биватъ боядисани съ червена боя, и че въ селата си говорятъ само на турски езикъ Сжщото ще потвърдиме и ние. Гагаузитѣ въ

¹⁰⁾ Vazagabia отъ Замф. К. Арбуре, Букурещъ 1899, стр. 197, 199.

¹¹⁾ Бессарабія отъ П. А. Крушевандъ, Москва 1903, стр. 185.

Бесарабия си останала гагаузи и по селата си не говорят освѣнъ по турски. Въ гагаузко село черчетата на прозорцитѣ сж боядисани съ червена боя, нѣщо което въ българско село не може да се види. Това е било въ 1859 г., сжщото е и днесъ.

Прѣминаваме къмъ описването нѣкои отъ свѣдѣнията лично намъ извѣстни за бита и характернитѣ черти на бесарабскитѣ гагаузи.

Пишущиятъ тѣзи редове е наблюдавалъ дълго врѣме бесарабскитѣ гагаузи и е ималъ случаи да посѣти съ стотини гагаузки кжши изъ бесарабскитѣ села. Много отъ народнитѣ оичаи у бесарабскитѣ гагаузи сж дѣйствително като у българитѣ.

Гагаузитѣ пѣятъ коледни пѣсни на български езикъ. Прѣди 30 г. сме слушали въ с. Чешме-кьой млади момци, които не знаятъ нито дума българска, да пѣятъ български коледни пѣсни!

Носията у гагаузитѣ, мжжката и женската, почти не се различава отъ оная на българитѣ. Нанизитѣ, съ които се кичатъ младитѣ невѣсти, сж сжщо като онѣзи, които се носятъ отъ българскитѣ булки. Сжпругата на гагаузина е сжщо такава домакиня, каквато е и българката.

Трудолюбието, гостоприемството, набожността и нравствеността у гагаузитѣ сж сжщо такива, каквито сж и у българитѣ и както сж описани отъ насъ, въ настоящата книга.

И у гагаузитѣ, както и у българитѣ, любимата игра е хорото. Гайдата, тѣпанътъ, кавалътъ, булгарето сж националнитѣ имъ музикални инструменти.

Женидбата се извършва при почти сжщитѣ онѣзи обичаи, които се изпълняватъ отъ българитѣ.

При всичко това, пишущиятъ тѣзи редове е забѣлѣзалъ нѣкои сжществени различия между българитѣ и гагаузитѣ, заселени въ южната частъ на Бесарабия; за тѣзи различия искаме да кажемъ нѣколко думи.

Прѣди да говоримъ за тѣзи различия ще трѣбва да споменемъ, че дѣлението на гагаузитѣ, което прѣвъ Д-ръ Милетичъ ни откри и което състои въ това, че народа познавалъ два вида гагаузи: български и сжщински, е вѣрно и за бесарабскитѣ гагаузи. Мнозинството на бесарабскитѣ гагаузи състои отъ български гагаузи; а една малка частъ, разпрѣсната изъ градоветѣ и селата, личи да е оъ сжщинскитѣ гагаузи, отъ онѣзи които странятъ отъ българитѣ и клонятъ повече къмъ гръцитѣ. ова може и днесъ да се види у онѣзи отъ бесарабскитѣ гагаузи, които сж потомци на прѣселенци отъ приморскитѣ населени мѣста: Варна, Каварна, Козлуджа, Акъ-дере (сега Бѣла) и др.

Бесарабскитѣ гагаузи сж крайно консервативни и безъ особна нужда не изучаватъ никакъвъ чуждъ езикъ. Само онѣзи отъ тѣхъ, които сж по-заможни и се занимаватъ съ търговия, принуждаватъ се да изучатъ руския, молдованския и българския езици.

Тѣ сж буйни. Отмѣстителността у тѣхъ е характерна черта. Насилията надъ едноврѣмешния старшина Дроцуло, за които говорихме въ настоящето описание (стр. 155—158), сж извършени главно отъ гагаузи изъ селата:

Вълканещи, Чешме-кьой, Етюлия, Болбока и Курчий. До прѣди 20 години по нѣкои отъ селата, кждѣто живѣятъ гагаузи, пожаритѣ за отгьщение бѣха нѣщо обикновено. Паляха се едни други и по тоя начинъ си отгьщаваха за нѣкои незначителни свади Въ това отношение особено се бѣха прочули селата Вълканещи, Чешме-кьой и други.

Измежду бесарабскитѣ гагаузи се бѣха явили и „светци“ като Хаджи Ангелушъ отъ силистренско прѣзъ 1857 г. Единъ отъ тѣзи „светци“ направи голѣмъ шумъ въ Бесарабия около 1870 г. Той бѣше отъ селото Болбока. И до днесъ се помни съ името: „Болбошкиятъ светецъ“. Изкопалъ бѣше кладенецъ съ лѣковита вода и цѣреше вѣрующитѣ. Дохождаха страждущи отъ далечни мѣста. Ромѣнската властъ тури край на похожденията му. Другъ такъвъ „светецъ“ се прочу около 1882 год. въ селото Вълканещи. Той изкопа така сжщо кладенецъ съ лѣковита вода и почна да цѣри вѣрующитѣ. И при него дохождаха страждущи отъ близки и далечни мѣста. Но и той свърши безславно, защото нито куцъ нѣкой проходи, нито слѣпъ нѣкой прогледа.

Въ нѣкои гагаузки села (Конгазъ и др.) когато умрѣше нѣкой, окачваха отвѣнъ на кщцата, подъ стрѣхата, на видно мѣсто, бѣлъ пишкиръ, знакъ на жалейка. Такъвъ пишкиръ се оставяше окаченъ 40 дни. Този обичай може би сжществува и днесъ.

Тѣзи сж свѣдѣнията, които можемъ да дадемъ за нѣкои отъ особеноститѣ въ нравитѣ и обичаитѣ у бесарабскитѣ гагаузи.

По-горѣ бѣхме казали, че ние

нѣма да се занимаваме съ изслѣдване произхождението на гагаузитѣ. Тѣй и направихме. При всичко това, мислимъ, че за правилното разрѣшение на въпроса, нашитѣ учени ще трѣбва да черпятъ материали и отъ турски източници.

Пишуциятъ тѣзи редове помоли г-на Д. А. Ихчиевъ, който се занимава съ прѣвжеждането на турски исторически документи, нахождащи се въ Народната библиотека въ София, за да ни даде нѣкои свѣдѣния за Куманитѣ (Узи или Огузи, както сж се наричали сами тѣ).

Г-нъ Ихчиевъ на бърза рѣка ни събщи слѣдния изводъ отъ Историко-географическия рѣчникъ съставенъ и издаденъ отъ Ахмедъ Рифаатъ-ефенди, печатанъ въ Цариградъ на 1299 г. отъ египта (1889 г. слѣдъ рожд. христово):

„Думата „озлери“ е стара и означава името или названието на едно голѣмо тюркско племе. Това племе въ V-то столѣтие отъ египта или около XII-то столѣтие отъ рождество христово напусна Азия, кждѣто живѣеше скитнически, чергарски животъ, като номадско племе, и се прѣсели въ Русия, кждѣто се установи на постоянно мѣстожителство, като образува тамъ едно малко господарство. Това тюркско племе винаги е имало и е водило война било съ византийскитѣ императори, било съ печенѣгитѣ. Най-накрая, слѣдъ едно самостоятелно сжществуване отъ 70 години, въ 621 г. отъ египта (1224 г. слѣдъ рождество христово), това племе биде окончателно побѣдено и политически унищожено отъ монголитѣ. Отъ това

племе и до денъ днешенъ
имаме единични остатъ-
ци живѣющи къмъ источна-
та страна подъ названиее-
то „шаркъ-озлери“ (източ-
ни ози) или както други
ги наричатъ „газъ-тюрк-
манлери“

Горниятъ цитатъ, както и спе-
циалнитъ свѣдѣния за бесараб-
скитъ гагаузи, поднасяме на онѣ-
зи наши учени, които биха се за-
нимали въ бъдаще съ въпроса за
произхождението на гагаузитъ, и
съ това свършваме бѣлѣжкитъ си
по настоящия отдѣлъ.

XI.

Кратки свѣдѣния за начина, по който българитѣ отъ южната частъ на Бесарабія си разпрѣдѣлятъ за разработване земитѣ, на които сж заселени.

Извѣстно е отъ разказа ни, че българитѣ, които се явиха въ Бесарабія къмъ края на втората половина отъ XVIII столѣтіе и въ началото на XIX столѣтіе, се заселиха въ южната частъ на тая провинция, на земитѣ останали празни подиръ прѣмахването на татаритѣ.

Тѣзи земи, съгласно указа на царь Александра I отъ 29-й Декемврий 1819 год. и чл. 89 отъ Постановленията за българскитѣ колонии, се отстъпиха на колониститѣ въ неоспоримо вѣчно потомствено владѣние, но не нѣкому въ лична, а въ обществена собственостъ на всѣка колония.

Извѣстно е така сжщо отъ разказа ни, че ромжнското правителство, което по силата на парижкия трактатъ отъ 18/30 Мартъ 1856 г. владѣше една частъ отъ Бесарабія, съ закона за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабія отъ 18 Юний 1874 г. разпореди да се отмѣни общото владѣние на земитѣ и заповѣда да се отстъпятъ тѣзи земи на всѣки колонистъ въ частна и пълна него-

ва собственостъ, срѣщу изплащане стойността имъ. Бившитѣ колонисти се нарекоха: locuitori [жители]. Сжщото нѣщо стори и руското правителство за колониститѣ отъ руска Бесарабія, съ разпорѣжданията си отъ 4 Юлий 1871 г. и 12 Юний 1886 г. Бившитѣ колонисти се нарекоха: поселяне — собственики.

Извѣстно е, най-послѣ, отъ разказа ни, че откупуването на земитѣ по ромжнския законъ отъ 1874 г. се свърши на 1 Януарий 1900 г.; а откупуването на земитѣ по рускитѣ разпорѣждания отъ 1871 и 1886 г. трае още и ще се свърши едва на 1 Януарий 1931 год.

При наличността на това законодателно разпорѣждане, българитѣ отъ бившата ромжнска Бесарабія не пристѣпиха къмъ дѣленето на земитѣ съ цѣль да ги притежаватъ отдѣлно, като частна собственостъ; напротивъ, оставиха ги да се владѣятъ общо отъ всички жители на селото, както разпорѣждаха постановленията за българскитѣ колонии. Сжщото нѣщо сториха и българитѣ отъ останалата частъ на Бесарабія.

За това общо владѣние на земитѣ, което продължава и до сега, искаме да кажемъ нѣколко думи.

Всѣко село [бивша колония] си има, както е извѣстно отъ разказа ни, своя земя, съ точно измѣрено пространство и съ опрѣдѣлени безспорни граници. Като се изключи земята, която е отишла подъ чертата на селото, подъ селската плантация [насадена гора] и подъ лозята, както и земята оставена за паша на добитъка, останалата частъ е работна. Тя състои отъ ниви и ливади.

Прѣди да предъложимъ разказа си за начина, по който се разпрѣдѣля работната земя между всички селени, считаме за нужно да разправимъ за онази частъ земя, която се оставя за паша на добитъка.

Думата мера е позната и въ Бесарабия, между тамошнитѣ българи, но съ нея се опрѣдѣля цѣлото землище на едно село, а не само земята опрѣдѣлена за паша на добитъка. Земята, която се оставя за паша на добитъка, е частъ отъ общата земя на селото.

Това мѣсто за паша се отдѣля отъ самитѣ селени, безъ участието на властѣта, близо до селото и, главно, цѣто има водопой. Това отдѣлно мѣсто се нарича: толѫка, руска дума, която значи: пасище.

Слѣдъ тая бѣлѣжка, ние продължаваме.

И за да бждемъ по-ясни въ разказването начина на разпрѣдѣлянето работната земя между всички селени, ще си послужимъ съ слѣдния примѣръ:

Въ врѣмето когато се узакони отстъпването на земитѣ въ частна и пълна собственост на всѣ-

ки селенинѣ, нека предположимъ, че земята на селото Х. е била 6000 десетини. Въ сѣщото врѣме жителитѣ отъ това село, глави на сѣмейства, които сж имали право да взематъ дѣлъ отъ земята, сж били 300. Значи, всѣки единъ отъ тѣзи жители, глава на сѣмейство, има право да вземе отъ общата земя на селото една частъ отъ 20 десетини, частъ която, слѣдъ като я изплати, става негова собственост. Тая частъ на ромжнски се е наричала: *portione*, а по руски — надѣлъ.

Нека предположимъ сега, че подъ чертата на селото Х., подъ селската му плантация и подъ лозята му сж отишли 300 десетини. Значи, отъ земята на всѣки селенинъ ще се спадне по една десетина и надѣлтѣтъ ще остане 19 десетини.

Нека предположимъ слѣдъ това, че за пашата на селския добитъкъ, за толѫка, сж нужни 900 десетини. За да се образува подобно пасище, ще се вземе по три десетини отъ земята на всѣки селенинъ, въ слѣдствие на което надѣлитѣ ще останатъ по 16 десетини.

Тѣзи надѣли селенинѣ си ги разпрѣдѣлятъ за обработване по слѣдния начинъ:

Работната земя, нивитѣ, е раздѣлена на равномѣрни парчета, наречени отъ бесарабскитѣ българи: *дѣленки*. Ливадитѣ (*чиръ*, турска дума, прѣнесена тамъ отъ българитѣ) сж раздѣлени така сжщо на дѣленки. Впрочемъ, днесъ, поради увеличението на населението, ливадитѣ въ повечето села сж изорани и прѣобърнати на ниви.

Дѣленкитѣ се разпрѣдѣлятъ между селенинѣ всѣки три годи-

ми (въ нѣкои села всѣки четири години), по жрѣбие. Падналитѣ се по жрѣбие дѣленки се оратъ и засѣватъ прѣзъ опрѣдѣленото врѣме, слѣдъ което се тегли ново жрѣбие. Дѣленкитѣ сж обикновено отъ двѣ десетини. Всѣки жителъ ще вземе само дѣлтѣ си, който въ селото Х., което взехме за примѣръ, е 16 десетини свободна за обработване земя.

Отъ изложеното до тукъ читателтъ вижда, че бесарабскитѣ българи нази още стария редъ за общо ползуване отъ зе-

мята. Не е далечъ, обаче, деньтъ, когато земята ще се разпрѣдѣли на всѣки селенинъ отдѣлно и тогава всѣки ще знае кждѣ е нивата и ливадата му.

Нека се надѣваме, че тогава бесарабскитѣ българи, дѣйствителенъ собственикъ на земята си, ще почне да тори изнеможелия буджашки черноземъ и ще прошари съ плантации, дрѣвесни градини и лозя обширнитѣ голи полета.

Тогава неплодороднитѣ години ще сж по-рѣдки.

ХІІ.

Старини и паметници.

Въ тоя отдѣлъ ще дадемъ кратки свѣдѣния за старинитѣ и историческитѣ паметници, които се нахождатъ въ земята, на която живѣятъ българитѣ въ южната частъ на Бесарабія.

* *

И днесъ още се виждатъ слѣди отъ античнитѣ окопи, познати у ромжнитѣ подъ името: Troia-pul или Valul lui Troia-p. у руситѣ подъ името: Трояновъ валъ и у българитѣ подъ името: Троянѣтъ или Гермето.

Името: Троянѣ или Трояновъ валъ се е запазило въ прѣданията на кореннитѣ жители на областта, молдованитѣ, които считатъ, че въпроснитѣ окопи сж дѣло на римския императоръ Траянѣ.

Рускиятъ писателъ Крушевѣнъ, родомъ бесарабченинъ, по въпроса: кому се длѣжи изкопането на окопитѣ, споменува разнитѣ мнѣния, които сжществуватъ:

„Народното прѣдание и нѣкои историци отдаватъ изкопането на окопа на императора Траяна за да ограда заселената съ римски колонисти Дакія отъ нахлуването на варваритѣ. А други, като се основаватъ на общото очертание на окопитѣ и свръзка-

та между тѣхъ, прѣдполагатъ, че тѣ сж изкопани отъ варваритѣ за да възпрепятствуватъ нахлуването на римлянитѣ. Защоукъ (руски писателъ) прѣдполага, че окопитѣ сж разграничвали разнитѣ владѣния . . .“¹⁾.

Както и да е, кореннитѣ жители на областта, молдованитѣ, именуватъ въпроснитѣ окопи: Troia-pul или Valul lui Troia-p. Това наименование на български значи: Троянѣтъ или Трояновиятъ окопъ. Сжщото това наименование сж усвоили и руситѣ.

Но защо у българитѣ сжщитѣ окопи сж познати и съ името: Герме?

Ето отговора.

Герме е турска дума и значи: градина, градежъ, заградено мѣсто съ окопъ, окопъ. Съ тая дума татаритѣ, които сж владѣли Буджака прѣвъ цѣли три столѣтия (1503—1806), сж именували античнитѣ окопи. Българитѣ, които се явиха въ Бесарабія прѣвъ врѣмето и слѣдъ руско-турскитѣ войни отъ 1769—1774 и 1787—1792 години, както и прѣвъ кържалниското врѣме (1792—1804), завариха тамъ татаритѣ, живѣха между

1) Бессарабія, стр 197.

тѣхъ, въ тѣхнитѣ села и обработваха заедно съ тѣхъ едни и сѣщи земи; въ това врѣме тѣ усвоиха отъ татаритѣ думата: Герме.

И тъй, българитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабія именуватъ окопитѣ, за които е рѣчь, съ думатѣ: Троянѣтъ или Гермето.

Нѣколко сж окопитѣ, които сж познати подъ сжщото име; нѣкои отъ тѣхъ сж слѣднитѣ:

Долниятъ-Троянъ (Troianul de jos) почнува отъ молдованското село Вадуль-луй-Исакъ, което се намира на р. Прутъ, минава близо до голѣмото българско село Вълканешти, послѣ до самото българско село Табакъ и стига до езерото Катлабугъ, като минава прѣзъ меритѣ на гр. Болградъ и на българскитѣ села: Вайсалъ, Ташъ-бунаръ и Шикирли-китай; отъ езерото Катлабугъ възвива и върви къмъ езерото Сасикъ, като минава близо до българскитѣ села: Стари-Троянъ и Селиоглу. Въ всичко това протяжение речениятъ окопъ върви отъ западъ къмъ изтокъ и прѣминава едно разстояние отъ около 150 километра.

Горниятъ Троянъ (Troianul de sus) почнува отъ Прутъ по-долу отъ гр. Фжлчий и свършва до Днѣстъръ по-горѣ отъ Бендеръ. За този окопъ ние споменахме вече въ настоящето описание (стр. 34). Въ врѣмето на татарското стоене въ Буджака, този окопъ е отдѣлялъ татарскитѣ владѣния отъ останалата частъ на Бесарабія.

Отъ молдованското село Вадуль-луй-Исакъ, което прѣди малко споменахме, почнува другъ единъ окопъ, който върви право нагорѣ,

къмъ сѣверъ, по високия брѣгъ на Прутъ, и стига до окопа познатъ съ името Горниятъ Троянъ.

Има и други окопи, познати подъ сжщото име: Троянови окопи, но тѣ като сж на вжтрѣизъ областта, далече отъ мѣстата, на които се заселиха българитѣ, не ни интересуватъ.

Двата споменати по-горѣ окопи: Долниятъ-Троянъ и Горниятъ-Троянъ, сж биле съединени съ онзи окопъ, който върви по край високия брѣгъ на рѣка Прутъ. Справедливо забѣлжава рускиятъ описатель Крушеванъ, че: „окопитѣ отъ южната частъ на Бесарабія обгрѣщатъ всичкия Буджакъ и като че ли съставятъ единъ общъ и обширенъ редутъ, който обхваща цѣлия край“²⁾.

Специално за окопа Долни-Троянъ, който се намира на земята заселена съ българи и който у тѣзи послѣднитѣ е познатъ подъ името: Троянѣтъ или Гермето, ще кажемъ, че той и днесъ личи отъ далече. Отъ днешнитѣ му остатѣци може да се сжди за първоначалната му голѣмина. Широчината на рова ще да е била около 10 метра, а дълбочината му до 4—5 метра. Прѣстѣта отъ рова, изхвърлена на едната му страна, личи отъ далече. Тая височина на врѣмето си ще да е била до 4—5 метра, а може би и повече.

За днешната височина на окопитѣ се говори въ съчинението на Крушевана:

„Височината на окопитѣ въ сегашно врѣме достига, въ нѣкои мѣста, до 2, дори и до 4 аршина, и по това може да се сжди за първоначалната имъ височина, прѣди 17 или 18 столѣтия“³⁾.

²⁾ Бессарабія, стр. 195.

³⁾ Ibid, стр. 195.

* * *

Българитѣ отъ южната частъ на Бесарабія вѣрватъ, че въ земята на която сѣ заселени се намиратъ много съкровища, скрити отъ разни народи, които прѣзъ разни врѣмена сѣ живѣли тамъ.

Тая вѣра периодически се потвърждава. Туку се разчуе, че нѣкъдѣ е намиренъ нѣкое съкровище. Ние ще оставимъ на страна това, което се приказва, и ще опишемъ щастливото намиране на едно значително съкровище, въ земята на едно българско село, отъ нѣколцина негови жители.

На 23 Януарий 1895 г. жителитѣ отъ с. Анадоля Никитѣ Саси Куля, синъ му Сава и други двама, като вадели отъ селската кариера камъни, намѣрили твърдъ цѣнно въ археологическо отношение съкровище, състоящо отъ около 1,000 златни монети. Едни отъ монетитѣ иматъ изображение то на Александра Велики, други — отъ една страна глава съ шлемъ и гръцки надписъ: Филипъ Василеосъ, а отъ друга — колесница; трети — отъ една страна глава, а отъ друга — гръцки надписъ: Лиизимахъ Василеосъ ⁴⁾.

Отъ тѣзи монети ние видѣхме двѣ въ Болградъ прѣзъ 1897 г.; тогава струваха по 20 рубли всѣка една.

* * *

Отъ врѣмето на молдовското господаруване надъ Бесарабія, ще споменемъ нѣкои стари надписи, които, ако и да нѣматъ свързка съ разказа ни, но като сѣ написани на словѣнски езикъ, ще

⁴⁾Нива, руска иллюстрация, отъ 12 Августъ 1895, № 32, стр. 770.

бждатъ, мислимъ, интересни за читателя ни.

Надъ главната входна врата въ полусрутената сега аккерманска крѣпостъ дълго врѣме е стояла мраморна плоча, съ слѣдния словѣнски надписъ:

† подъ лѣти въплъщениі
агни аули съвършисѣ велика
врата въ дньи благочестиваго и
тефана крѣководѣ и въ днѣ
паноу луциану Херману.

Сирѣчь: „Въ годината 1438 отъ Рождество Христово е била изградена голѣмата врата, въ днитѣ на благочестивия Стефанъ воевода и въ днитѣ на болѣрина Луцианъ Херманъ“.

Тая плоча сега се пази въ одеския музей⁵⁾.

Киприяновскиятъ мѣнастирь притежава библиотека отъ разни църковни книги, много отъ които сѣ библиографическа рѣдкостъ. Между послѣднитѣ заслужва да се спомене едно словѣнско евангелие съ дървени кори, обковани съ сребро, позлатено, и украсени съ скъпоцѣнни камъни. На задната кора отъ това евангелие се чете слѣдното:

Благочестивии и христолубии
іо Петръ кокода Божию
милостию Господинъ кнеои Мол-
докладникои земли и господжа
его Елена и сынокѣ господства
ми Илиаша кокода и Стефана
и Константина и сътворихъ и
оукраихъ сѣи тетростигъ и да-
дохъ его въ молба господства
ми въ нокотъзданное нашии
монастыри оупниі пречистиі Бо-

⁵⁾Basarabia отъ Замф. К. Арбуре, стр. 269

городици глаголемин Къприана въ
лѣто ЗНГ мѣсѣцъ Октомври⁶⁾.

Надписътъ е отъ 1545 година
слѣдъ Рождество Христово.

Въ гр. Килия сѣществува и
днесъ стара православна църква,
съ храмъ Св. Никола. Църквата
е дълга 16 метра, широка 6 ме-
тра. Надъ входнитѣ ѝ врата стои
каменна плоча съ хубаво издѣл-
банъ словѣнски надписъ:

Изколениемъ Отца и поспѣ-
шеніемъ Сына и свершеніемъ Свѣ-
таго Духа изколи елагочестивинъ
и христіюмъкинъ Іо Василіе Вое-
вода, Божию милостию госпо-
даръ земли Молдавскойъ съзида
църковъ по сѣдѣ градъ килинскіи.
И ꙗ храмъ свѣтаго іерарха и
чюдотворца Николае. И нача
зидати въ лѣто ЗРНЗ мѣсѣца
маи. Я и сверши въ лѣто ЗРНЗ
мѣсѣца маи Я.

Надписътъ е отъ 1658 година,
слѣдъ Рождество Христово, кога-
то е била свършена църквата.

Въ тая църква имаше едно
твърдѣ рѣдко словѣнско еванге-
лие отъ XVII столѣтие. Това е-
вангелие се взе отъ рѣжнитѣ,
прѣзъ врѣмето когато гр. Килия
се намираще въ тѣхно владѣние
(1857—1878), и днесъ се пази въ
букурешкия музей⁷⁾.

* * *

Татаритѣ въ своето прѣбивание
изъ Буджака, не оставиха въ зе-
млищата на днешнитѣ български
села никакви паметници. Кжщитѣ

⁶⁾ Basarabia отъ Замфиръ К. Арбуре,
стр. 30.

⁷⁾ Ibid, стр. 302, 303.

и джаминтѣ имъ се срутиха и
нито дия не остана отъ тѣхъ.

Рускиятъ писателъ Крушеванъ
казва, че около днешния градецъ
Татаръ-бунаръ имало укрѣпено
отъ татаритѣ мѣсто, слѣдитѣ на
което се виждали и сега⁸⁾.

* * *

Въ по-новитѣ врѣмена, когато
руситѣ взеха да воюватъ съ тур-
цитѣ, прѣзъ XVIII и XIX столѣ-
тия, Бесарабия е била театръ
на военни дѣйствия и свидѣтелка
на прѣминаването Дунава отъ
рускитѣ войски. Прѣзъ Бесарабия
е прѣминавалъ пѣтя изъ Русия
въ Турция и за туй тая областъ
е била завладѣвана петъ пѣти
отъ рускитѣ войски въ течение
на едно сѣмо столѣтие, между
1711—1812 г.

За нѣкои отъ военнитѣ дѣй-
ствия на руситѣ има издигнати
исторически паметници въ южна-
та частъ на Бесарабия, а именно
въ земитѣ, на които днесъ жи-
вѣятъ българитѣ, паметници, за
които искаме да кажемъ нѣколко
думи.

Тѣзи паметници сж слѣднитѣ:

1. Паметникътъ издигнатъ на
подполковника графа Симеона Во-
ронцова, който е взелъ участие
въ кахулската битка. Този пеме-
тникъ се намира въ землището
на с. Вълканеши. За него спо-
менахме въ настоящата книга
(стр. 76).

2. Паметникътъ издигнатъ на
графа Румянцева за побѣдата надъ
турцитѣ въ кахулската битка. То-
зи паметникъ се намира въ зе-
млището на сѣщото село Вълка-
неши и има слѣдния надписъ:

⁸⁾ Бессарабія, стр. 197.

1770 года Июля 21 дня
Графъ Петръ Александровичъ Ру-
мянцевъ на семъ мѣстѣ съ 17-тысячъ
рускихъ воиновъ разбилъ 150-тысяч-
ную армию турецкую подъ начальст-
вомъ верховнаго визиря Халимъ паши.

А отъ-другата страна:

Памятникъ сей незабвенной битвы, въ которой пали навсегда свирѣпыя янычары, нѣсколько лѣтъ страшившіе Европу, Азію и Африку, поставленъ по великому Императору Николаю, Самодержцу всея Россіи, при Ново-россійскомъ и Бессарабскомъ генералъ-губернаторѣ графѣ Воронцовѣ и при Бессарабскомъ военномъ губернаторѣ Федоровѣ.

Височината на тоя паметникъ е повече отъ 20 метра

3. Паметникътъ издигнатъ на мѣстото, къдѣто руския царь Николай I на 21 Май 1828 г. е прѣглеждалъ войскитѣ, които отиваха на война съ турцитѣ. Този паметникъ се намира въ землището на гр. Болградъ. За него споменахме въ настоящата книга (стр. 69).

4. Паметникътъ издигнатъ на мѣстото, къдѣто руския царь Николай I е ималъ походната си църква, въ която на 21 Май 1828 г. е слушалъ божествената литургия, прѣди да тръгнатъ войскитѣ му въ походъ. Този паметникъ се намира въ землището на гр. Болградъ. За него споменахме въ настоящата книга (стр. 69 и 70).

5. Паметникътъ издигнатъ на мѣстото, къдѣто руския царь Николай I е прѣминалъ Дунава на 27 Май 1828 г. Този паметникъ се намира въ землището на с. Сатуново и има слѣдния надписъ:

Здѣсь 27 Мая 1828 г. переправляясь черезъ Дунай, Императоръ Николай I указалъ своимъ войскамъ путь къ славы и побѣдамъ

6. Най-важниятъ отъ всички споменати паметници е безъ съмнѣние катедралната трипрѣстолна църква съ храмъ Прѣображение Господне въ Болградъ, за която говорихме по-горѣ (стр. 64—66). За да се запази споменътъ за избавлението имъ отъ турското робство, българитѣ заселени въ южната частъ на Бесарабия сж пожелали да се нарече въздигнатата отъ тѣхъ великолѣпна църква съ името на св. Прѣображение Господне. Това ни бѣ съобщено отъ болгарския гражданинъ Пантелей Д. Караджовъ като прѣдание, което сжествува въ края. Сжщото се потвърждава и отъ надписа, който стои надъ вратата отъ главния входъ, надписъ който има слѣдното съдържание:

Въ царствованіе Благоуспѣшнѣшаго Самодержавнѣшаго Великаго Государя Императора Николая Павловича всея Россіи сооруженъ храмъ сей иждивеніемъ всѣхъ обществъ задунайскихъ переселенцевъ въ память выхода изъ изъ турецкаго владѣнія подъ Россійскую Державу и освященъ преосвященнымъ Димитріемъ, архіепископомъ Кишиневскимъ и Хотинскимъ и Кавалеромъ въ теченіи 15, 16 и 17 чиселъ мѣсяца октябрия 1838 года.

7. Въ околността на гр. Измаилъ, къмъ прѣдградieto Стара-Некрасовка, е поставенъ отъ руското правителство тученъobeliskъ, високъ 4 метра, за споменъ на извършенитѣ отъ рускитѣ топографи работи, по опрѣдѣлянето на географическото положение и топографията на Бесарабия. За тѣзи работи ние споменуваме въ настоящето описание (стр. 36).

Обелискътъ, за който е дума, има слѣдния надписъ:

Южный прѣдѣлъ
Дуги меридіана 25° 20'
Отъ рѣки Дуная
до
Океана ледовитаго
чрезъ
Росію, Швецію и Норвегію
По повелѣнію
Августѣйшихъ Монарховъ
Императоровъ
Александра I
Николая I
и
Короля Оскара I
Постоянно трудяся
съ 1816 по 1852
измѣрили
Геометры
Трехъ народовъ.
Широты 45° 20' 28"

Къмъ всички тѣзи бѣлѣжки не
ще бѣде излишно да споменемъ,
че българското население отъ
южния край на Бесарабія е рѣ-
шило да издигне въ градъ Бол-
градъ, на площада сръщу гимна-
зията, великолѣпенъ паметникъ
на своя благодѣтель генерала
Ивана Никитича Инзова,
главниятъ попечителъ и прѣдсе-
датель на попечителния комитетъ
за иностраннитъ поселенци въ
южния край на Русія (1818—1845).

Дѣятелността на генерала Ин-
зова е до-нѣкъдѣ очертана въ
настоящото описание. Повече свѣ-
дѣнія за личността и дѣятел-
ността на „дѣло Инзулъ“ чи-
тателтъ ще намѣри въ едно
ново руско съчинение озаглавено:
Иванъ Никитичъ Инзовъ,

генералъ — отъ — инфан-
теріи. Біографическій очеркъ.
Составилъ Степанъ Потошкій, Бен-
деры 1904.

Още отъ 1894 г. функционира
въ Волградъ комитетъ, натоваренъ
да събира доброволни помощи за
въздигане паметника на генерала
Инзова. Комитетътъ се прѣдседа-
телствува отъ измаилския увѣ-
денъ исправникъ (окръженъ упра-
витель) статския свѣтникъ Ва-
силъ Василиевичъ Шулга.
Членоветъ му сж българи, а
именно: Иванъ Дмитрие-
вичъ Радионовъ, Тодоръ
Димитриевичъ Болдурски,
Николай Николаевичъ Аба-
джиевъ, Степанъ Атана-
совичъ Атанасіу, Михаилъ
Теодоровичъ Мумжиевъ и
Пантелей Дамяновичъ Ка-
раджовъ отъ гр. Волградъ;
Петъръ Василиевичъ Стои-
ловски отъ с. Кара-агачъ; Ив.
Мавродіевъ Личевъ отъ с.
Ени-кьой; Георгій Ивановичъ
Цанко-Килчикъ и Георгій
Константиновичъ Каран-
филъ отъ Комратъ; Николай
Кириловичъ Кировъ ста-
шина въ с. Чаджър-лунга; Ата-
насъ Савельевичъ Георгі-
евъ старшина въ с. Ташлжкъ;
Миронъ Ивановичъ Русевъ
старшина въ с. Кубей, и Илия
Лукиановичъ Бошковъ стар-
шина въ с. Иванова.

До миналата 1904 г. е била
събрана значителната сума отъ
25.000 рубли.

Допълнителни бѣлѣжки.

Къмъ стр. 9. Крѣпостъта Измаилъ, прѣвзета отъ Суворова на 11 Декемврий 1790 г., се повърна на турцитѣ по разпорежданията на яшкия миръ отъ 1792 г. Тая крѣпостъ е прѣвзимана отъ руситѣ и по-рано, на 26 Юлий 1770 г., но е била повърната на турцитѣ, съгласно съ кючукъ-каинарджикския миръ отъ 1774 год. Най-послѣ, трети пѣтъ, сѣщата крѣпостъ е паднала, по капитулация, въ руски рѣцѣ на 14 Септемврий 1809 г., слѣдъ което, по силата на букурешкия миръ отъ 1812 г., остана въ руско владѣние до 1857 г., когато, съборена отъ руситѣ, прѣмина подъ молдовското княжество, по силата на парижкия трактатъ отъ 1856 г. Отъ 1878 г. Измаилъ е отново въ владѣнието на руситѣ, по силата на берлинския трактатъ, но крѣпостъта му не се възстанови повече.

Къмъ стр. 24 и 25. Както знае читателятъ отъ разказа ни, голѣма часть отъ българскитѣ прѣселенци въ Бесарабия прѣзъ 1830 г., се завърнаха въ „турско“ слѣдъ двѣ или три години. За това завръщане споменува и *Д. С. Стаменовъ*, който е събралъ и описалъ нѣкои коледни обичаи, пѣсни и благословия отъ с. Крумово, варненско, което до 1884 г. се е наричало Горна-Кумлуд-

жа. Стаменовъ казва слѣдното: „По заселването на това село ето що разказва дѣдо Стойко Георговъ, старецъ на 60 години: „Бѣхъ на 24 години, когато дойдоха войскитѣ на царь Николай. Тѣ стояха въ България около 10 мѣсеци, а когато потеглиха прѣзъ протѣтъта за Русия, тръгнаха съ тѣхъ много българи отъ сливенско, ямболско и отъ други мѣста. Ние въ с. Копаранъ (анхиолска околия) бѣхме 60 кѣщи, отъ които излѣзохме само 40 и стигнахме въ Русия (въ Бесарабия). Тамъ се заселихме между селата: Александровка (съ гагаузи), Гюлеменово, Чомле-къой, Довлетверци и нѣмскитѣ села, и образувахме ново село, което нарекохме пакъ Копаранъ, както бѣха наречени и нѣкои други села на старото си име. Макарь руситѣ и да ни придумваха цѣли три години, въ разстояние на което врѣме ни се даваше тайнъ по 18 оки брашно за мѣсецъ на душа, но ние всички се изселихме и тръгнахме пакъ за старото си село, защото двѣ години наредъ не се роди житото. Случайно се спрѣхме на отпочивка въ днешното село Крумово, и когато поискахме да си вървимъ, турцитѣ ни поискаха „конакъ-парасж“ Оплакахме се въ гр. Варна, отъ гдѣто освѣнъ че ни закрилиха,

чно даже ни позволиха да се заселимъ гдѣто обичае. Ние одобрихме това село и се заселихметукъ“. (В. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издание отъ Министерството на народното просвѣщение, книга VIII, отдѣлъ народни умотворения, стр. 9).

Къмъ страница 30 и 31.

За броя на българскитѣ прѣселенци отъ силистренско прѣзъ руско-турската война отъ 1853 — 1856 г., намираме слѣдното свѣдѣние у Иречека: „Неочакваното отстѣпление на рускитѣ войски на лѣвни дунавски брѣгъ (въ Юний), хвърли въ свѣршено отчаяние българското население отъ околноститѣ на Силистра. Селенитѣ на тѣлпи тичаха въ руската главна квартира, хвърляха прѣдъ палатката на началника на щаба даденитѣ тѣмъ оружия и съ сърдцераздирателни плачове моляха да ги не оставятъ, защото ще изгинатъ отъ възбуденитѣ турци. Обяви имъ се да върватъ подиръ рускитѣ войски. Въ слѣдствие на това, прѣселиха се въ Бесарабия повече отъ 6000 души съ 44000 глави добитѣкъ; тѣзи прѣселенци обаче, слѣдъ свършването на кампанията, се завърнаха въ отечеството си, кѣдѣто ги очакваше амнистія“. (Исторія Болгаръ, стр. 706).

Това свѣдѣние на българския историографъ е много ясно: прѣселенцитѣ сж се завърнали въ отечеството си слѣдъ свършването на кампанията (1856 г.), а не прѣзъ 1860 г., както твърди ромжнскиятъ авторъ Арбуре.

Къмъ стр. 59. Записанитѣ въ гр. Болградъ евреи, които иматъ право да притежаватъ недвижими имоти, сж 58 домочадия (182

мжже и 178 жени); а врѣменно живѣющитѣ, надошли отъ 25 години насамъ, сж 214 домочадия (797 мжже и 830 жени) по регистрацията отъ 1902 година. Или всичко 272 домочадия (979 мжже и 1008 жени)! Благодарение на привилегията, която Болградъ има и която състои въ това, че не е позволено на евреи да се заселватъ въ него на постоянно мѣстожителство и да купуватъ тамъ недвижими имоти, благосъстоянието на гражданитѣ му се крѣпи още. Другояче, отлавна и недвижими имоти, и търговия, и всичко би отишло всецѣло въ рѣцѣтѣ на неванитѣ гости, евреитѣ.

Къмъ стр. 65. За споменъ на майора Малявински, който въ 1820 г. донесе въ Болградъ царския указъ за привилегиятъ на българитѣ, една отъ болгарскитѣ улици е наречена: Малявинска.

Къмъ стр. 73. Мерата на гр. Болградъ днесъ е само 11,368 десетини и 1460 сажени. На другата частъ отъ едноврѣмешната мера на тоя градъ сж заселени тритѣ по-нови села: Новъ-Болградъ или Българийка, Кайраклий II и Калчова (1861 г.).

Къмъ стр. 74. За жителитѣ отъ бесарабското българско село Чешмелий казахме, че сж изселенци изъ шуменско. Д-ръ Милетичъ потвърждава това и отъ изслѣдваніята, които е направилъ, се узнава, че реченитѣ жители сж изселенци отъ селото Каспичанъ, шуменска околия (В. Старото българско население въ сѣвероизточна България, стр. 77 и 78).

Къмъ стр. 76. Комратъ е ос-

нованъ въ 1829 г. Има прѣкрасна околийска пепиниера. Макарь и градъ въ пълната смисълъ на думата, Комратъ не е поискалъ да се признае отъ властѣта официално за градъ и да се провъзгласи за такъвъ, както погрѣшно бѣхме увѣдомени; напротивъ, комратчане и днесъ, и въ бѣдѣ ще гледатъ щото бившата имъ колония, днешното имъ голѣмо село, да си остане село, за да нѣматъ право да се заселватъ въ него евреи (рускиятъ законъ не допускаетъ заселването на евреи въ селата).

Къмъ стр. 77 и 214. Църквата Св. Александъръ Невски въ Комратъ е капела, параклисъ (руски: домовая церковь), въ едно отдѣление отъ аданието на комратското реално училище.

Къмъ стр. 77. За селото Кирютне. Официалното име на това село е Кирютне; а жителитъ му го наричатъ Кортенъ. Днешнитъ жители отъ това село сж потомци на изселенци отъ с. Кортенъ, нахождаще се въ южна България (Старозагорски окръгъ, Новозагорска околия). Впрочемъ, селото Кирютне е забѣлзвано Кортенъ и въ „Карта Бессарабской губерніи“, приложена къмъ съчинението на П. А. Крушевана — „Бессарабія“.

Къмъ стр. 79. Селото Саталѣкъ-хаджи е познато между бесарабското българско население още и съ името: Александровка. Съ подирното това име е отбѣлзвано и въ картата приложена къмъ цитираното по-горѣ съчинение на Крушевана.

Къмъ стр. 79. Селото Голица е познато между бесарабското българско население още и съ името: Кара-Маринъ. Жителитъ на

това село сж изселенци на южна България, тракийци. Часть отъ тѣзи жители сж се завърнали въ „турско“ около 1833 г., слѣдъ двѣ или три години отъ заселването си въ Бесарабія.

Д-ръ Милетичъ видѣлъ въ с. Авренъ, варненска околия жителката баба Стояна, която му казала, че била между прѣселенцитъ, които ходили въ Бесарабія. Разпитана отъ Д-ра Милетича, баба Стояна разправила странствуванията си: „... На Тулча минахме „на касаба“; пердѣ (= чифликъ) било тамъ, живѣхме на Карамариновитъ пердѣ“ (В. Старото българско население въ сѣвероизточна България, стр. 103). Тѣзи бабини Стоянини думи ние обясняваме така: отъ Тулча минали прѣвъ Дунава и отишли на касаба, сиръ въ Измаилъ, новъ градъ (основанъ въ 1810 г. близо до крѣпостѣта съ сжщото име) и по онова врѣме почти съ българско население, нѣщо което и бесарабченина Крушеванъ твърди като казва, че новиятъ градъ Измаилъ билъ заселенъ „прѣимуществено отъ българи и руски расколници“ (В. Бессарабія, стр. 234). Пердѣ (= чифликъ) било тамъ. По онова врѣме, Измаилъ бѣше незначителна паланка (руски: посадь), и на онѣзи, които се заселваха въ него, даваше имъ земя за обработване. Та и днесъ дори, голѣма часть отъ жителитъ на гр. Измаилъ сж земледѣлци. Ето защо въ паметѣта на баба Стояна е останало, че чифликъ било тамъ. Живѣхме на Карамариновитъ пердѣ, казва най-послѣ баба Стояна. Пердѣ не е друго освѣнъ пердѣта

(ед. ч. перде). Въ Бесарабия и до днесъ българитѣ и молдованитѣ наричатъ пердета кошаритѣ вѣнъ отъ селата, на полето, къдѣто зимуватъ овцетѣ. Перде собствено е стрѣхата, подслона, къдѣто вкарватъ овцетѣ на зѣвѣтъ нощемъ или и денемъ, когато е виелица и лошо врѣме; то е единъ видъ сайвантъ или сая, заградено съ трѣстъ (камъшъ). До пердето е бордеятъ (колибата) — жилището на овчаритѣ и кучитѣ сѣно — храната за овцетѣ. Такива пердета се срѣщатъ на често изъ полетата въ южна Бесарабия. Думата „перде“ ще да е заета отъ татаритѣ; тази дума е въ употребление и у молдованитѣ отъ днешното ромънско кралевство, защото и у тѣхъ има такива стрѣхи за овце. „Sus pe malul Dunărei, la perdeauă cu căini reî, este o turmă de cărlani păscuta de opt ciobani“. = Горѣ край брѣга на Дунава, въ пердето съ злитѣ кучета, има стадо овни, пасено отъ осемъ овчари (B. Nouveau Dictionnaire Roumain—Français, par Frédéric Damé, Bucarest, 1895, думата: perde a).

Карамариновитѣ перди, за които говори баба Стояна, не сж други овѣнѣ пердетата въ полето на днешното село Голица или Кара-Маринѣ. По врѣмето, за което се отнася разказа на баба Стояна (1830—1833), селото Голица (Кара-Маринѣ) се е основавало и по всѣка вѣроятност първитѣ му основатели сж живѣли въ пердета, Кара-Мариновитѣ пердета. Селото ще да е приело името си отъ нѣкой Кара-Маринѣ, българинѣ (Черенѣ Маринѣ), който прѣвъ ще да се е заселилъ тамъ, както е станало и съ близкото село Бановка, отъ името на

дѣдо Бано, нѣщо което обяснихме въ настоящето описание (стр. 79).

Къмъ стр. 81. Селото Новъ-Болградъ или Българийка е записано отъ насъ съ тѣзи имена, защото тѣй го нарича население то. Официалното име на това село е Болгарія. Въ „карта Бессарабской губерніи“ е отбѣлѣзано Вулгарія.

Къмъ стр. 82. Въ числото на българскитѣ села въ южната частъ на Бесарабия, които носятъ имената си отъ имената на онѣзи села отъ българското отечество, отъ къдѣто сж се изселили бесарабскитѣ българи, ще споменемъ и слѣднитѣ: Дермендере, Голица, Главанѣ, Хайдарѣ и Купаранѣ. (В. Старото българско население въ сѣверозточна България, отъ Д-ръ Л. Милетичъ, стр. 90, 103, 133, 151 и 152).

Къмъ стр. 97 и 98. Депутацията отъ страна на българскитѣ колонии, която ходи въ Одеса и прѣнесе въ Болградъ смъртнитѣ останки на генерала Инзова, се е състояла освѣнъ отъ Стояна Титорова, когото споменахме, и отъ Болградскитѣ първенци: Хаджи Георги Радионовъ, Хаджи Вѣлко Стояновъ и Георги Минковъ. Тя е била придружена отъ окръжния старшина Степанѣ Симеоновичъ Пановъ, двама болгарски свещеници, единъ диаконъ, единъ църковенъ служител и пѣвческия хоръ, и е заминала за Одеса на 22 Октомврий 1846 г. На 9 Ноемврий сжщата 1846 г., день Жботенѣ, се е извършило тържественото разравяне гроба и прѣдаване тѣлото на генерала Инзова на българскитѣ пратеници, за да го прѣнесатъ въ зема-

та, на която живѣятъ. Тѣзи подробности черпимъ отъ едно новоруско съчин. озаглавено: Иванъ Никитичъ Инзовъ генералъ — отъ — инфантеріи. Биографическій очеркъ. Составилъ Степанъ Потоцкій, Венеры 1904, стр. 70.

Къмъ стр. 101. Прѣди Степана Симеоновича Панова е билъ старшина въ измаилската околия и Димитъръ Каназирски, българинъ отъ Болградъ.

Къмъ стр. 111. Делимитационната комисия, която се изпрати за да опрѣдѣли новата граница между Русия и Молдова въ Бесарабия, състоеше отъ:

Михаилъ Фантонъ де Веррайонъ, генералъ майоръ отъ руския императорски генераленъ щабъ, и баронъ Александъръ де Шакедбергъ, полковникъ отъ сѣщия генераленъ щабъ, отъ страна на Русия;

Пиеръ Маркъ Бресонъ, подполковникъ отъ френския императорски генералекъ щабъ, отъ страна на Франция;

Едуардъ Стантонъ, подполковникъ отъ английския кралевски генераленъ щабъ, отъ страна на Англия;

Антонъ Каликъ, полковникъ отъ австр.-унгар. императорски и кралевски генераленъ щабъ, отъ страна на Австрия, и

Князь Григоръ Гика, Мухлисъ-паша, дивизионенъ генералъ, отъ страна на Турция.

Къмъ стр. 111 114. По въпроса за гр. Болградъ Отъ секретнитъ писма на италианския държавенъ мжжъ графъ Кавуръ, министъръ по онова врѣме на сардинския кралъ, до маркиза Emmanuel d'Azeglio, посланикъ на сѣщия кралъ въ Лондонъ, об-

народвани отъ Никомедъ Биянки, узнаваме, че въпроса за гр. Болградъ създавалъ извънредни мъчнотии на правителствата на великитъ сили (La politique du comte Camille de Savour de 1852 à 1861. Lettres inédites. Turin 1885, стр. 194—198, 201—215 и 219). Прѣди всичко, делимитационната комисия, натоварена съ изпълнението на чл. XX отъ парижкия трактатъ, е срѣщнала мъчнотии въ слѣдствие на разположението на мѣстата. Между членоветъ ѝ сж се явили двѣ мѣнния по въпроса за гр. Болградъ. Едни сж настоявали щото Болградъ да остане на Русия, както прѣдвиджаше парижкия трактатъ; а други да се даде на Молдова и съ това да се прѣмахнатъ мъчнотинитъ, които се срѣщнаха въ слѣдствие на разположението на мѣстата. Касаело се, прочее, или до буквалното изпълнение на чл. XX отъ парижкия трактатъ или до измѣнението му. Ето защо членоветъ на делимитационната комисия сж прѣнесли въпроса за разрѣшение отъ великитъ сили. Великитъ сили слѣдъ като сж размѣнили устно и писмено, по дипломатически редъ, възгледитъ си, и слѣдъ като сж се споразумѣли върху спорния въпросъ, рѣшили да се събератъ и се събрали на конференция въ Парижъ на 6 Януарий 1857 г. Въ тая конференция великитъ сили сж приели по начало точкитъ, прѣзъ кждѣто ще прѣмине границата. Болградъ се даваше на Молдова. Възъ основа на тоя протоколъ, делимитационната комисия е съставила окончателенъ актъ и топографическа карта за новата граница между Русия и Турция въ Бесарабия. Този актъ е подпи-

санъ въ Кишиневъ на 11 Априлъ 1857 г. Прѣдставителитѣ на великитѣ сили се събраха още веднажъ въ Парижъ и съ трактата отъ 19 Юний 1857 год. постановиха, че линията на границата между Русия и Турция въ Бесарабия е и остава опрѣдѣлена съгласно съ топографическата карта съставена отъ членоветѣ на делимитационната комисия въ Кишиневъ.

Къмъ стр. 119. Пропуснали сме имената на двама окръжни управители, които въ ромънско врѣме (1857—1878) сж управлявали Болградскиятъ окръгъ; тѣ сж Георгій Лехлиу и А. Костинеску.

Къмъ стр. 124 На прошеніето, което депутацията отъ страна на българскитѣ колонисти подаде на княза Николай Конаки — Вогориде, Негово Сиятелство е сложилъ слѣдната резолюция:

„Прѣпоръчвамъ настоящето на департамента на църковнитѣ имущества и народното просвѣщение за незабавното привеждане въ дѣйствиe на изложеното въ него прѣдложение, въ пълния му обемъ. 26 Януарий 1858 г.“ (В. Историческій очеркъ гимназій Императора Александра III въ Болградѣ. Болградъ 1905, стр. 16).

Къмъ стр. 126. За болградската гимназия. Въ всичкото врѣме на ромънското господаруване, макаръ и пълна гимназия, тя се е наричала: Болградското централно училище (ромънски: Scoala centrala din Bolgrad). Въ 1884 г. е била прѣименувана отъ руското правителство и отъ тогава се нарича: Гимназія Императора Александра III въ Болградѣ.

Къмъ стр. 163 и 164. Пясоцки, адютантинъ на князъ Куза, като е обикалялъ българскитѣ колонии, приемалъ оплаквания отъ колониститѣ противъ насилията на молдовскитѣ граждански и военни власти, извършени на 8 Ноемврий 1860 г.

Къмъ стр. 166. Съ депутацията, която прѣзъ 1861 г. ходи въ Цариградъ, се занимава и Цареградскій Вѣстникъ. Въ 20 си брой отъ 13 Май 1861 г. е посветилъ уводна статия, въ която излага, че членоветѣ на въпросната депутация поднесли мемоаръ на Високата порта и на прѣдставителитѣ на великитѣ сили. Посланицитѣ на европейскитѣ сили снабдили Хорозова съ прѣпоръчителни писма до консулитѣ въ княжествата „за да може съ всѣко свое обезпечение да се прѣдставлява прѣдъ князъ Куза и отиде и увѣри лично и устно съотечественицитѣ си отъ нищо да се не боятъ и слѣдователно съ всѣко довѣрие да си останатъ на мѣстото и работитѣ си съ усърдие да начнатъ“.

Къмъ стр. 171 и 172. Читателтъ знае за постановлението на българскитѣ колонисти отъ 1861 г., съ което подариха 30.000 рубли, отъ лихвитѣ на които да се издържатъ въ руски учебни заведения четирма български младежи: двама отъ колониститѣ и двама отъ българскитѣ земи. Въ точка 6 отъ това постановление, за младежитѣ изъ българскитѣ земи е казано, че като свършатъ курса на наукитѣ си длъжни сж да се завърнатъ въ България и да служатъ на народа си. (В. Историческій очеркъ гимназій Императора Алек-

сандра III въ Болградъ, Болградъ 1905, стр. 4).

Къмъ стр. 200. Ромънскиятъ законъ за уреждането на държавната собственостъ въ Бесарабия остави безплатно на всѣка църква по 60 десетини земя за издържане на духовенството; а

рускитѣ законоположения отъ 4 Юлий 1871 и 12 Юний 1886 г. оставиха на всѣка църква за сжщата цѣль по 120 десетини земя.

Къмъ стр. 209. Д-ръ Димитъръ Начевъ отъ гр. Болградъ е свършилъ медицината въ Вюрцбургския университетъ.

Приложения.

I.

Народни пѣсни у бесарабскитѣ българи.

1.

Три синджирия съ робе.

(Запомнена отъ автора на настоящата книга).

Стоянъ прѣзъ гора вървѣше
И на гората думаше :
„Горольо горо зелена,
Де гиди водо студена,
Защо си горо посърнала,
Посърнала йощ' повѣхнала,
Да-ли та й горо жара жарило
Или та й горо слана сланило ?“
Гората не знай да дума,
Птичка отъ гнѣздо продума :
„Стоене кално чифчийче,
Като ма питашъ да кажа :
Нито ма й жара жарило,
Нито ма й слана сланило,
Снощи сж отъ тукъ минали
Доръ три синджирия съ робе,
Първия синджиръ Стояне,
'Сѣ млади моми хубави.
Като гората минаха,
Викнаха та заплакаха :
Бре Боже, бре аманъ Боже,
Отъ тѣзи пусти манафи,
Не е ли язъкъ бре Боже,
За нашитъ тънки дари,
Тъкани не прѣтърсени.
Втория синджиръ Стояне
'Сѣ млади булки хубави.
Като гората минаха,
Викнаха та заплакаха :

Бре Боже, бре аманъ Боже,
Отъ тѣзи пусти манафи,
Не е ли язъкъ бре Боже,
За нашитѣ малки дѣца,
Повити не разповити.
Третия синджиръ Стояне,
'Сѣ млади момци хубави.
Като гората минаха,
Викнаха та заплакаха:
Бре Боже, бре аманъ Боже,
Отъ тѣзи пусти манафи,
Не е ли язъкъ бре Боже,
За наши руси биволи,
Впрегнати не разпрегнати“.

2.

Свекърва и снаха.

(Слушана отъ Пена Фитова, родена Титорова, леля на автора на настоящата книга, а записана отъ сестра ни Мария Паничерска, съпруга на запасния полковникъ Георги Паничерски, сега жителъ на гр. Варна. Леля ни Пена Фитова живѣе въ Болградъ и е на 80 год. възраст).

Стояновата майчица,
Маламкината свекърва,
Колко е била зла жена!
Кждѣ ходила, питала,
За пусти билки раздѣлни,
Раздѣлни билки омразни,
Снахата да си посипи
Дано я Стоянъ намразй,
Намразй да я прокуди.
Срѣцнала катунъ цигани,
Цигани черни циганки,
Та ги е уговаряла:
„Цигани, братя да ми сте,
Циганки, сестри да ми сте!
Да ли незнайте, циганки,
Нѣкакви билки раздѣлни,
Раздѣлни билки омразни,
Снахата да си посипя,
Дано я Стоянъ намразй,
Намразй да я прокуди!
Какъ сж са двама събрали
Таманъ сж деветъ години,
Нѣматъ си рожба никаква .
Циганки отговаряха:

„Знаеме, че и имаме
Отъ пѣстра зѣмъ кожата,
Отъ зеленъ гущеръ главата,
Снахата да си посипишъ
И тя на зѣмъ ще стане“.
Отъ гдѣ се взела Маламка.
Съ пѣстри стомни за вода,
Какъ чу Маламка тазъ дума,
Маламка нищо не рѣчи,
Ами си у тѣхъ отиде.
Седнали та вечеряли,
Легнали да си ношуватъ.
Маламка дума Стояну:
„Стоене, либе, Стоене!
Какъ сме са, либе, събрали,
Легла не сме си мѣнили,
Я хайде да ги мѣниме,
Дано си рожба добийме“.
Че си леглата мѣнили
Легнали та сж заспали.
Дорѣ пѣтлитѣ трижъ пропѣятъ,
Стоянъ се отъ сънъ събуди:
До коленѣтѣ пѣстъръ смокъ,
Отъ коленѣтѣ — живъ човѣкъ.
Догдѣ се зора зазори,
До поясъ станалъ пѣстъръ смокъ,
Отъ поясъ осталь живъ човѣкъ!
Стоянъ Маламки думаше:
„Я стани мари, Маламке,
Стани, свѣщица запали“.
И Маламка бѣ станала
Та си свѣщица запали
И си Стояна видѣла.

3.

Вдигна се свадба голѣма.

(Слушана отъ баба Петра Киверска изъ гр. Болградъ, която сега живѣе въ гр. Варна. Записана отъ сестра ни Мария Паничерска.)

— Имала, мама, имала
Едного сина Малина,
Друга е майка имала
Една дъщеря Янчица.
Та си ги двама згодили,
Згодили и годежъ пили
И сж за свадба думали.

Калесалъ ми е младъ Малинъ
Отъ три села триста кола :
Кумови кола — червени,
Стари сватови — зелени,
Деверовитъ — морави,
Та сж за булка отишли.
Взели я и са върнали.
Вдигна са свадба голѣма
Отъ Янкинитъ дворове,
Минали поле широко,
Настали гора зелена,
Срѣдъ гора дърво високо,
Подъ дървото студентъ кладенецъ,
Видѣли сура елена,
Елена съ малко еленче,
Че пасе трѣва зелена
И пие вода студена.
Всичка са свадба сипнала
Сура елена да гледа,
Какъ пасе трѣва зелена
И пие вода студена.
Туку ми остана, остана,
Младъ Малинъ съ млада невѣста
Той са отъ коня приведи
Невѣсти нѣщо да каже,
Остъръ са ханджаръ отпъна
Янка въ сърдцето прободен.
Янка бѣ хитра, прѣхитра,
Желто си було съдрала,
Та си е сърдцето вързала
И са на Бога молѣше:
„Божне ле, Вишни Господи !
Подръжъ ми, Боже, душата,
До Малинови дворове,
Че ми са Малинъ хвалѣше :
Да дойдешъ, Янке, да видишъ,
Че ми сж двори калджржмъ,
Портитъ ми сж желѣзни,
Ключалки ми сж сребърни“.
Гдѣ стоя Господъ та слуша,
Че ѝ душата поддържа
До Малинови дворове.
Малиновата майчица
Тя си на двори излѣзла,
Да си Малина посрѣщне,
Малина съ млада невѣста
И си Малину думаше :
„Малине, майка, Малине,

Ти ми са, синко, хвалѣше:
Янка е бѣла, червена,
Като червена ябълка,
А тя е блѣда та желта . . .“
Янка са подѣ булу обади:
„Прощавай, мамо, говѣне,
Не гледай Янка въ лицето,
Най гледай Янка въ сърдцето,
Златенъ ма е ханджаръ проболъ“.
Дурѣ Янка това издума
И са съсъ душа раздѣли.

4.

Иванчо едничѣкъ на майка.

(Слушана отъ баба Прокопица Банкова изъ гр. Болградъ, сега покойница,
записана отъ сестра ни Мария Паничерска).

Сѣбрали ми са сѣбрали
Софянци и Калоферци,
На дълъгъ пѣтя да идатъ.
Въ Петѣкъ сѣ коне ковали,
Въ Сѣбота имане тварили,
Въ Недѣля яли и пили,
Въ Понедѣлникъ рано-ранили,
Че сѣ тѣ на пѣтъ трѣгнали.
Вѣрвѣли що сѣ вѣрвѣли,
Минали гора зелена,
Поели поле широко,
Срѣдъ поле — дѣрво високо,
А подѣ дѣрвото кладенецъ,
До кладенеца хайдути.
Тѣ си търговци видѣха
И си единъ другъ думаха:
„Хайдути вѣрна дружина,
Както са вѣрно сѣбрахме,
Тѣй вѣрно да са слушаме:
Да си търговци изловимъ,
Да имъ главитѣ отрѣжемъ,
Сѣ имане да се навземемъ“.
Та си търговци хванаха,
Главитѣ имъ отрѣзѣха;
Туку ми остана, остана,
Иванчо едничѣкъ на мама,
Още го е мама згодила
Въ Недѣля ще му е свадбата.
Той имъ са жално молѣше:

„Халалъ да ви е имане
Туку ма живъ оставете,
Че съмъ единчекъ на майка,
Още ма е мама згодила,
Въ недѣля ще ми е свадбата“.
Хайдутѣ думатъ Иванчу:
„Тукъ ще ти ѣ, Иванчо, свадбата,
Тънката пушка булката,
Острата сабя кумата,
Чернитъ врани кумове,
Кумове стари сватове“.
Иванчо са изъ ясно провикна:
„Прощавай, мамо, прощавай,
Прощавай и не забравяй
Едного сина Иванча“.

5.

Разлюляла са ѣ Калинка.

(Слушана отъ Паша Жекова, родена Паничерска, изъ гр Болградъ, която
сега живѣе въ гр Варна. Записана отъ сестра на Мария Паничерска)

Разлюляла са ѣ Калинка,
Срѣдъ море на два каика,
Косата ѣ се развява,
Като на паунъ перата,
Като на чайръ трѣвата,
Като на гора листата.
Отъ долу иде овчарче,
Овчаръ Калинки думаше:
„Люлей са люлей, Калинке,
Само се не залюлявай,
Че сж каици пригнили,
Пъкъ сж рѣмъци притрили“.
Калинка овчаръ не слуша,
Ами са силно залюля,
Че ѣ отлетяла Калинка,
Срѣдъ море на два каика.
Майка ѣ тичомъ тичаше,
Като тичаше, викаше:
„Плавай Калинке къмъ края,
Дано та нѣкакъ извадя“!

6.

Юнакъ сърдитъ гнѣвнъ.

48(128)

(Коледна пѣсень запомнена отъ автора на настоящата книга).

Снощи дойде добъръ юнакъ.

Сминольо, киткольо, малка моме,

Снощи дойде каленъ-мокъръ,

Сминольо, киткольо, малка моме¹⁾,

Каленъ-мокъръ, сърдитъ гнѣвнъ,

И коня му моренъ-потенъ.

Нито сѣда да вечеря,

Нито коня настанява,

Настанява назобява.

Попита го стара майка:

„Ой та тебе, добъръ юнакъ,

Що си толкозъ каленъ-мокъръ,

Каленъ-мокъръ, сърдитъ гнѣвнъ

И коня ти моренъ, потенъ,

Нито сѣдашъ да вечеряшъ.

Нито коня назобявашъ,

Назобявашъ, настанявашъ?“

Отговаря добъръ юнакъ:

„Ой та тебе, стара майко!

Катъ ма питашъ да ти кажа:

Снощи минахъ край кладенче,

Тамъ заварихъ малки моми,

Малки моми съ пѣстри стомни,

На страни имъ китъ-босилекъ.

Азъ поискахъ студна вода,

Тъ ми вода не дадохъ,

Азъ поискахъ китъ-босилекъ.

Тъ ми китка не дадохъ.

Азъ разерчихъ храненъ коня,

Опрѣскахъ имъ бѣли поли,

Бѣли поли, желти чехли,

И имъ строшихъ пѣстри стомни.

¹⁾ Припѣвътъ: Сминольо, киткольо, малка моме, се повтаря слѣдъ всѣки стихъ.

Елинъ — Пелинъ.

(Запомнена отъ автора на настоящата книга).

Елинъ-пелинъ,
Зеленъ пелинъ,
Що са пелинъ полюлява?
Полюлява,
Потрошава,
Да ли ѝ вихъръ или ѝ вѣтъръ?
Нито ѝ вихъръ,
Нито ѝ вѣтъръ:
Сама ѝ Рада подъ пелиня,
Пелинъ кърши,
Китки вие,
Да ги праща въ друго село,
Въ друго село,
Въ ново село:
Какъ сжъ моми заскапнѣли,
Сама Рада,
За хиляда,
Косата ѝ за два града,
Я момцитъ
Поевтинѣли:
Деветъ момка за кошъ плѣва
И то баримъ
Да ми ѝ плѣва:
Рженица, просеница,
8.

Станчо чуждъ пастиринъ.

(Слушана отъ Мария Палазова, родена Паничерска, изъ гр. Болградъ, която сега живѣе въ гр. Плъвень).

— Защо ми са Стано сърдишь,
Станольо либеле мое,
Дали щото не дохождамъ,
Станольо либеле мое ²⁾,
Сутринъ вечеръ на кладенци,
Срѣдъ полунощъ на седѣнки,
Баримъ ти ма Стано знаешъ,
Че съмъ Стано чуждъ аргатинъ,

²⁾ Припѣвътъ: Станольо либеле мое се повтара слѣдъ всѣка стръ.

Чуждъ аргатинъ, чуждъ пастиринъ,
Коне паса и камили,
Не сж коне като коне,
Най сж коне подивѣли,
А камили поцърклѣли,
Деня лежатъ, ноця пасатъ,
Срѣдъ полунощъ вода пиятъ.
— И това ли да та науча,

Станчольо либеле мое ³⁾,
Вържи коня за камила,
Я камили за синджири,
Та че ела сутринъ вечеръ,
Сутринъ вечеръ на кладенци,
Срѣдъ полунощъ на седѣнки.

9.

Яна и субаша.

(Слушана отъ Мария Палазова, родена Паничερска)

Яно, моме, Яно,
Яно кани ти са,
Яно субашата,
Ще та влачи Яно,
Въ сжбота на Лазаръ.
Яна не слушала,
Никого не питала,
Че отиде Яна
Отъ село на село,
Отъ кжща въвъ кжща,
Най-подиръ отиде
И у субашата.
Субаша излѣзе,
Празенъ не излѣзе:
Въ една ржка носи
'Сѣ бѣли дукати,
Въ друга ржка носи
'Сѣ желти желтици.
Всичкитъ приръси
Съсѣ бѣли дукати,
А Яна приръси
Съсѣ желти желтици,
Та че ѝ говори:
„Яно, моме, Яно,

³⁾ Припѣвътъ: *Станчольо либеле мое* се повтаря слѣдъ всѣхъ стихъ.

Тебе не прилича
На Лазарь да ходишъ,
Я най ти прилича
На чердакъ да седишъ,
Желтици да нижишъ“.
А тя му говори:
„Субашо, войводо,
Тебе не прилича
На чердакъ да седишъ,
Я най ти прилича
Свинетъ да пасешъ,
Отъ село на село,
Отъ кжща въвъ кжща
И у насъ да дойдешъ,
Свини да изкарашъ“.

10.

Св. Димитъръ заградилъ новъ мѣнастирь.

(Коледна пѣсень слушана отъ Мария Палазова, родена Паничерска).

Заградилъ ми светъ Димитъръ,
Новъ мѣнастирь съ три черкови,
Три черкови съ три прѣстола,
Мѣли врата алтънови,
Я голѣми посребрени,
Три прѣстола съ безцѣнъ камѣкъ,
Покрива му съ бѣлъ маргаритъ.
Не достигна сребро, злато,
Сребро, злато, безцѣнъ камѣкъ,
Той загрегна три кочии
И извади шесть ангела,
Шесть ангела — архангела,
Та ги прати татѣкъ долу,
До Добрица посестрима,
Да заеме мѣло нѣщо,
Мѣло нѣщо сребро, злато,
Сребро, злато, безцѣнъ камѣкъ,
Да доправи мѣли врати,
Мѣли врати алтънови,
Я голѣми посребрени,
Три прѣстола съ безцѣнъ камѣкъ.
Отговаря посестрима:
„Много здраве милъ побратимъ,
Скоро съмъ си синъ женила,
Не ще имамъ сребро, злато,

Сребро, злато, безцѣнъ камѣкъ,
 Да доправи мѣли врати,
 Мали врати алтънови,
 Я голѣми посребрени,
 Три прѣстола съ безцѣнъ камѣкъ.
 Много здраве миль побратимъ,
 Да облѣче черно рухо,
 Черно рухо, калугерско,
 Че да трѣгне по 'се свѣта,
 По 'се свѣта по селата,
 По селата по чифчинъ,
 По градове по болѣри,
 До гдѣ опрѣ Черно-море,
 Черно-море безцѣнено,
 Да извади тѣнка прѣчка,
 Тѣнка прѣчка дафинова,
 Да удари Черно море,
 Да го дѣли на два дѣла,
 Да остане мрѣна риба,
 Мрѣна риба на сухъ пѣськъ,
 На глава ѣ безцѣнъ камѣкъ,
 Сребро, злато, бѣлъ маргаритъ".
 Отговаря мрѣна риба:
 „Ой ви вази коледари,
 Да ма ядатъ 'се попове,
 'Се попове бѣлобради,
 Граматици, луди, млади“.

11.

Малка мома градъ градила.

(Коледна пѣсенъ слушана отъ Яна Титорова, баба на автора на настоящата книга, а записана отъ сестра ни Мария Паничерска. Баба ни Яна Титорова, родена въ с. Бабекъ, пловдивски окръгъ, се помина прѣзъ 1889 г. на възрастъ 90 години въ гр. Болградъ.)

Малка мома градъ градила,	Колѣделе,
На край града край бѣлъ Дунавъ,	"
Та изгради нова града,	"
На край града край бѣлъ Дунавъ *)	"
Нова града съсъ три порти,	"
Та си сѣдна срѣди града	"
На калия копринена,	"
Та засипа сипанъ ржавъ.	"
Свѣрвели са 'се ораче,	"

*) Припѣвтъ: На край града край бѣлъ Дунавъ се повтаря слѣдъ всѣхъ стихъ.

Дафинка.⁵⁾

(Записана от покойния Димитър Пановъ, за когото говоримъ въ настоящата книга, стр. 142).

Дафинка на столъ сѣдѣше,
 Майка ѝ я ситно плетѣше,
 Баща ѝ я люто кѣлнѣше:
 „Синко, Дафинке, Дафинке,
 За тебе болестъ нѣма ли,
 Я болестъ, я сипаница,
 Да легнешъ болна да лежишъ:
 Лицето да ти погрози,
 Очитѣ да ти одраци,
 Косата да ти окаши;
 Че де ма срѣщне войвода,
 Че де ма срѣщне и стигне,
 Я! той ми, синко, се дума:
 Ти, Лале, ти болѣрино!
 Ти имашъ мома хубава,
 Азъ имамъ сина Селима,
 Та двама да са сватиме“.
 Дафинки жалба дожалѣ,
 Че на майка си думаше:
 „Мале-ле, стара мале-ле!
 Далечно ли е градъ Вратца
 И Вратчанския мѣнастирь?“
 Мама Дафинки думаше:
 „Не е далеко градъ Вратца
 И Вратчанския мѣнастирь;
 Отъ тукъ да трѣгнешъ съ вечера
 Тамо стигнувашъ съсъ зора“.
 Стана Дафинка съ вечера
 Тамъ е отишла въвъ зора,
 Та че на порти потропа
 И калугерици думаше:
 „Калугерице Дѣяно,
 Чичова дѣщи Стояно!
 Има ли мѣсто за мене
 И нова празна келія,
 Калугерица да стана?“
 Дѣяна дума Дафинки:
 „Тукъ има мѣсто за тебе

⁵⁾ Обитѣ трудѣ, поврѣменно книжевно списавіе, отъ Т. Икономова, Болградъ 1868, книжка I, стр. 88, 89.

И нова празна келия,
Ала не можешъ, Дафинке,
Калугерица да станешъ,
Че ти е бѣло лицето,
И ти палави очитъ,
И ти е дълга косата“.
Дафинка сълзи порони,
Че пакъ са назадъ повърна
До бѣлъ е Дунавъ допрѣла,
Че въ Дунавъ са е хвърлила!

13.

Калина—Малина ⁶⁾.

(Изъ сборника на Иванъ Иванова (Синеокова), сега покойникъ, за когото говоримъ въ настоящата книга, стр. 141 и 204)

Похвали са Калина-Малина,
Че е мома отъ велика рода:
„Мене момъкъ не мой прѣговори,
Прѣговори при мене да сѣдне, —
Камо-ли ти цвѣте да ми вземе!“
Дѣ я зачу змѣй изъ зелена гора:
Прѣстори са въ село добъръ юнакъ:
Той Калини една дума рече, —
Калина му полунощъ пристана;
Поведе я Никола гидия,
Поведе я прѣзъ гора зелена,
Калина му тихо отговаря:
„Стой, почакай, Никола гидия,
Стой, почакай, дари да си взема,
Да си даря зълви и девери“.
Отговаря Никола гидия:
„Върви, върви, Калино-Малино!
Твойтъ дари — буковецъ листа“.

⁶⁾ *Обитъ трудъ* отъ Т. Икономова, Болградъ 1868, кн. жка I, стр. 87 и
Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министер-
ството на народното просвѣщение, книга V, стр. 106, София 1891.

Малка мома и старъ дѣдо ⁷⁾.

Надума са малка мома.
Надума са съ първо либе:
„Ела, либе, довечера
Въ градинчица подъ дюлчица,
Та засвири съ мѣденъ кавалъ;
Ти засвири — азъ ща излѣза,
Да ти младичка пристаа“.
Прислушалъ ги е старъ дѣдо,
Че отиде въ градинчица,
Въ градинчица подъ дюлчица,
Та засвири съ мѣденъ кавалъ,
Че излѣзе малка мома,
Та му младичка пристаа.
Вървѣли що са вървѣли,
Огрѣла е мѣсечинка,
Лъснала са бѣла брада:
На брадата зеленъ сополъ!
Рада либи отговаря:
„Постой либе и почакай:
Забравихъ си желти чехли,
Желти чехли на бѣлѣнка,
Пъкъ хурката — на седѣнка“.
Дѣдо моми отговаря:
„Върви, върви, малка моме!
Дѣдо не е въ гора расѣлъ,
Въ гора расѣлъ трѣва пасѣлъ:
Ами ѝ дѣдо въ село расѣлъ,
Въ село расѣлъ, мѣми пасѣлъ,
Та испасѣлъ малка мома,
Малка мома като тебе!“

⁷⁾ *Обитъ трудъ*, книжка I, стр. 89. 90.

Благословия.

(Съобщена отъ Георги Степановъ Господиновъ изъ Болградъ.)

Скочи Боже та поможи, гдѣ злѣ, гдѣ добрѣ, тука бѣхме най-добрѣ, станахме срѣдѣ нощи полунощи, пѣтя пѣтувахме, друма друмувахме, черни шапки порѣсихме, червени чизми окаяхме, дорѣ да идемъ до нашия братъ, старѣ станеникъ.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*⁸⁾

Ние отидохме похлопахме, потропахме, смѣтахме че е на сънѣ и на спанѣ, той не билъ на сънѣ и на спанѣ, най ядеше и пиеше, съ негови свети небесни. Като чу че му идемъ добри гости коледари, са урадва и обрадва, че скочи гологлавъ и босъ, че отвори чимширъ порти, та на введи въ равни двори, въ равни двори калджрѣми, че на качи на високъ чардакъ, ние насѣдахме та му пѣхме, та му благославяхме, той на дарѣ добра дара, добра дара витъ прѣвѣтъ кравай, на кравая сребро злато, сребро злато, кръсть дукато.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

И ние благословихме туй дукато, да му въ дворови приляло, да му порти подковало: като Божа майка съ дебели медови, като свети Петъръ съ дебели икени, като свети Георги съ дебели синове(?)

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

Той насъ дарѣ добра дара и него Господъ дарѣ добротести синковци и дѣщерки, дѣщерки му изнасятъ, синковци му принасятъ: двѣ бѣловатни кравици и три сиви бързи кобилки, че достигна свети Иванъ и Божа майка, че дѣляха сребро и злато: кому братъ съ лъжичка, кому братъ съ паничка, че дарѣха тосъ нашъ братъ съ най-малката лъжичка, дѣто бере кило и половина.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

И му рече: ой та тебе старѣ станеникъ, не са хвалѣ никадѣ, а ми най си иди въ чуденъ пазаръ, че си купи сиви биволи, като сиви гълъби, че си изори нивчица, въ нивчица дялчица, подъ дялчица люлчица, въ люлчица момченце, на шийка му кисийка, на поясче монарка. Да замѣни баща му люля го, минѣ майка му люля го: нани синко да раснишъ да пораснишъ, че да идешъ въ гората, да уловишъ дивѣ кози, да подсиришъ сирене, като минатъ

⁸⁾ Щомъ главатарѣтъ на коледаритѣ каже: Слава Богу дружина, всички коледари въ хорѣ отговарятъ: Аминъ!

пѣтници и друмовци да имъ даваашъ, че да иде баща ти, баща ти още майка ти, въ рай Божи.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

То расло и порасло, че не слушало майка и баща, не станало човѣкъ, ами станало вряка (?) дяволъ, че отишло въ гората, че си хванало сиво-гриво кученце и сиво гриво магаренце, че отишло татѣкъ долу по дълбоки долови, по студни кладенци, дѣто малки моми гергефи шиятъ и млади булки платна бѣлятъ, че са подприя на писанъ кривакъ, та засвири съ мѣденъ кавалъ, свирило малко много, отъ пладнина до вечеря, полѣга малки моми и млади булки, та си малко хорце потропнаха, отъ пладнина до вечеря, че си гергефитѣ забъркаха, платната пригориха, кобилицитѣ въ кладенци истърваха, бакъритѣ издѣниха.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

Отъ гдѣ се взе най-малкото дѣвойче, тичомъ тичаше, бѣгомъ бѣгаше, та отиде при майка си: ой та тебе стара майко, отъ гдѣ са взе момченце вряка дяволъ, съ кжсо вжже кученце, съ кжсо-гриво магаренце, че са подприя на писанъ кривакъ, та засвири съ мѣденъ кавалъ, че свирѣ малко много, отъ пладнина до вечеря, полѣга малки моми и млади булки, та си малко хорце потропнаха, отъ пладнина до вечеря, че си гергефитѣ забъркаха, платната пригориха, кобилицитѣ въ кладенци истърваха, бакъритѣ издѣниха.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

Ни една майка не кле дѣщеря си, най клеха вряка дяволъ: да даде Господъ единия кракъ да му е отъ восѣкъ, другия отъ лой, да му е леко прѣвъ пожаръ да бѣга: единия да се топи, другия да се лѣе и да му затече горната и долната жука: на турска свадба съ зурла да свирѣ, на кума прѣвъ плетъ ржка да цѣлува.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

Най една майка кле дѣщеря си: ой та тебе клета дѣщерко, утрѣ е светъ день, великъ-день, да не ти е лесно на ледъ медъ да ближешъ, та посѣгна да я удари, че се прѣпъна и падна, че ѣ се наду жуката като лебединъ тѣпанъ.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

Този кравай вятъ не вятъ, сятъ не сятъ, печенъ недопеченъ, тази вечеръ на насъ е нареченъ.

Слава Богу дружина.

— *Аминъ!*

II.

Благодарствено писмо

на управляющія на задунайскитѣ переселенци, г. Коллежскіятъ совѣтникъ и кавалеръ Михаилъ Григорьевичъ Бутковъ, отъ старѣйшинитѣ колоніи Болграда и другитѣ колоніи Бесарабску Болгарску водвореніе. ⁹⁾

Въ шести-годишноту управляване вашего високоблагородія надъ Болгарските колоніи, ния видяхми и видимъ фъ сичкитѣ ваши дѣйствія и распоряженія непрестанно пистине и стараніе ваше за да са проведе нашіятъ халъ до възможното благосостояніе и благоустройство, презъ научване насъ да удо̀бримъ и да размножимъ земледѣліето (чивчилика) нашъ, стадата (добитока), домостроителството, бахчуванлака и другите хозяйственни отрасли, въвъ коету успѣхте и ползата ния вечи познахми на самата работа. Съ раденіето ваше за общата (сичка) полза наша, обществените наши доходи (кярать) фъ несколько пати са умножиха; а по селскитѣ наши мирски харчове отъ парвата година вашито доходани, са направи сокращеніе на гуляма сума. Съ вашито возбужденіе (напоминуване) и стараніе са построиха аменъ фъ сичките колоніи запасни амбаре, са наполниха съ достаточно количество жито и други сортове хлѣбъ, за да са обезпечи да б ди ситъ народа фъ гладни години. При содѣйството и стараніе ваше са сооружи фъ колоніята Болградъ най великолѣпнѣйшій тварди хубавъ храмъ Господень; а този примѣръ и вашите наставленія, возбудиха (са свестиха) и много други колоніи за да правятъ нови каменни благолѣпни церкви и съ тяхъ идни са окончиха (сваршиха), други са правятъ, а трети са готови за правене.

Съ вашито стараніе са устрои (направи) фъ Болградъ въ гулямъ и най хубавъ видъ школа и съ чадолюбивото пистине и лично пригледване ваше за да са научатъ дицата наши парвите науки, умолихте родителите да даватъ фъ тази школа дица и отъ многите други колоніи, по сигашното время фъ тази школа са учать до 212 дица мужски и женски полъ, изъ тези ученици

⁹⁾ За това „Благодарствено писмо“ ние говоримъ въ настоящата книга (стр. 96 и 98). То е помѣстено въ съчинението на А. Скалковски: *Болгарскія колоніи въ Бессарабіи*, Одеса 1848. Прѣдаваме го съ сжщото правописаніе, съ което го е прѣдалъ и Скалковски. Скалковски сигурно ще да е видѣлъ и самиятъ оригиналъ.

пакъ съ вашето истинно и благоразумно стараніе са образова (стана) пѣвчески хоръ, който привлича гуляма похвала.

И на сѣтне нѣя сякуга видяхми отеческото ваше сасъ нази обращеніе, уваженіе на нашѣтъ нравъ (табѣтъ) и обичай, ошти пакъ покровителство и попеченіе заради нашите нужди и ползи (файда) зашто, чи вѣя сякуго изъ нази вислушвате съ гулямо тарпене, вразумявате и научвате, давате помощъ и забранвате, колкото долгъ и възможность ви позволява.

Заради тува, нѣя дету сме са подписали по́долу колониските старѣйшини видяхми тези отечески ваши попеченія за благополучіето наше и ползите наши, дету сѣ стѣриха въ шести годишноту ваше управляване, и няхахми сасъ какво да ги възблагодаримъ, за тези ваши заслуги куга беши нашето собраніе куга са освети Болградскіятъ храмъ, по единодушното желаніе сичките нази са сговорихме: да донесемъ на вашето високоблагородіе съ тази писана книга истинно-душевно наше благодареніе за благотворителното и полезното заради нази управляване ваше нашите колонии и да ви уварваме, чи дету го испитвами чувството благодаренія, штемъ да го предадемъ на дицата наши, заради какво тази книга дету е сторена по единодушното желаніе сичките насъ, утврждаваме я съ согласіе сичките съ нашѣя подпись и поручаваме да я поднесатъ на вашето високоблагородіе почетните наши старѣйшини и съ много покорность са молимъ да я приемите съ такава благосклонность съ какво усердіе и желаніе нѣя изляхми фъ нея истинните наши чувства.

8 Априлія 1839 год.

Слѣдватъ подписитъ на по-първитъ болгарски граждани и първенцитъ отъ всичкитъ бѣлгарски колонии, завърени отъ надлѣжнитъ кметства и околийски управления.

III.

СПИСЪКЪ

на лицата, родомъ изъ България, които сж слѣдвали въ Болградската гимназия.¹⁰⁾

* *Брусевъ Христо* отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ сждия, починалъ въ гр. Лѣсковецъ.

* *Буровъ Николай А.* отъ гр. Лѣсковецъ, банкиринъ въ гр. Русе.

* *Байчевъ Антонъ Г.* отъ гр. Лѣсковецъ, бивши народень прѣдставитель, учитель въ Варненската мъжка гимназия.

Братовъ Георги Г. отъ гр. Тулча (Доброджа).

Богдановъ Петко отъ ?

*) *Владигеровъ Ангелъ* отъ гр. Шуменъ, починалъ.

Вълчевъ Желъзъ Н. отъ гр. Шуменъ, администраторъ въ Българската народна банка, житель софийски.

Вълковъ Петъръ отъ с. Гложене, тетевенска околия, свършилъ духовно училище въ Русия, бившъ чиновникъ и житель софийски.

Велизаревъ Христо отъ гр. Сливенъ.

Василевъ Никола отъ гр. Лѣсковецъ, свършилъ наукитъ си въ Прага, учитель въ гр. Шуменъ.

Гиневъ Никифоръ отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ сждия, пенсионеринъ, житель въ гр. Варна.

Гиневъ Филипъ отъ гр. Лѣсковецъ, свършилъ наукитъ си въ Прага, учитель въ Варненската дѣвическа гимназия.

* *Георгиевъ Стайчо* отъ гр. Тулча, д-ръ на медицината отъ Женевския университетъ, житель софийски.

* *Георгиевъ Иванъ* отъ гр. Тулча, юристъ отъ Женевския университетъ, замѣстникъ прокуроръ при Софийския апелативенъ сждъ, житель софийски.

¹⁰⁾ За този спискъ ние споменуваме въ настоящата книга (стр. 141). Въ съставянето му бѣхме подпомогнати отъ господата Иванъ В. Плакуновъ, адвокатъ, Димитър Йосифовъ, пенсионеринъ, и двамата жители софийски, едноврѣмешни ученици въ Болградската гимназия. Списъкътъ не е пълень, а може да има и грѣшки. За тѣзи негови недостатъци просимъ извинение отъ читателя.

*) Знакътъ *, поставенъ прѣдъ името, означава, че лицето е свършило пълния курсъ на гимназията.

Горановъ Христо И. отъ гр. Карлово, бившъ сѣдебенъ чиновникъ, пенсионеринъ, жителъ софийски.

Господиновъ Върбанъ отъ гр. Никополъ.

Дочевъ Павелъ отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ учитель, пенсионеринъ, жителъ въ гр. Лѣсковецъ.

Денковъ Иванъ отъ гр. Русе.

* *Дуковъ Никола* отъ гр. Лѣсковецъ, свършилъ Одеския университетъ по физико-математиката, учитель въ Варненската мъжка гимназия.

Енчевъ Петъръ отъ гр. Тулча.

Едрецовъ Петко отъ с. Кортенъ, Новоагорска околия, бившъ сѣдия и сѣдебенъ слѣдователь, пенсионеринъ, жителъ въ гр. Варна.

Енчевъ Перикли отъ гр. Мачинъ (Доброджа).

Ивановъ Богданъ отъ гр. Сопотъ.

Ивановъ Жеко отъ гр. Шуменъ.

Иосифовъ Димитъръ отъ гр. Прилѣпъ, бившъ народенъ учитель, напоследъкъ секретаръ въ Висшето училище въ София, жителъ софийски.

Ивановъ Страти отъ гр. Свищовъ.

* *Караминчевъ Петъръ* отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ учитель, починалъ.

* *Кръстевъ Ефтимий* (диаконъ, по-послѣ архимандритъ), отъ гр. Сопотъ, свършилъ Киевската духовна академия, билъ учитель въ с. Вълканещи (Бесарабия), въ Пловдивската семинария и въ Плѣвенското трикласно училище прѣди освобождението, а слѣдъ освобождението: управитель на българскитѣ училища въ Фенеръ (Цариградъ), учитель въ Търновското специално духовно училище, ректоръ на Самоковската духовна семинария и пр. Починалъ въ родния си градъ (роденъ въ 1842, а умрѣлъ въ 1904 г.

Каракостовъ Димитъръ отъ гр. Сливенъ, бившъ сѣдия, починалъ.

Константиновъ Иванъ отъ гр. Тулча.

Карловски Владимиръ Г. отъ гр. Тулча.

* *Кирчевъ Никола* отъ гр. Тулча, медикъ отъ Киевския университетъ.

Карловски Петъръ Г. отъ гр. Тулча.

Кралимарковъ Христо отъ гр. Сопотъ.

Кирковъ Георги отъ гр. Плѣвенъ, слѣдвалъ само една година въ IV класъ, слѣдъ което свършилъ гимназия въ Русия и Одеския университетъ по физико-математическия факултетъ, бившъ директоръ на Държавната печатница въ София, жителъ софийски.

Кжичевъ Ангелъ отъ гр. Трѣвна, по-послѣ апостолъ за българската свобода, починалъ въ Русе.

Кжичевъ Стефанъ отъ гр. Габрово, свещеникъ (сакеларий) въ гр. София.

Коларевъ Цаньо отъ гр. Шуменъ.

Козаровъ Илия отъ гр. Видинъ, по-послѣ майоръ въ българската войска, починалъ.

Козлевъ Моско отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ чиновникъ, пенсионеринъ, житель въ родния си градъ.

Казаковъ Драгомъръ отъ гр. Тулча.

Лиловъ Стоянъ отъ гр. Сопотъ.

* *Малинковъ Стефанъ* отъ гр. Калоферъ, бившъ прѣдседатель на Варненското и Софійското окрѣж. сѣдилища, починалъ.

* *Манчевъ Богданъ* отъ гр. Свищовъ, бившъ учитель въ Бесарабия, починалъ.

* *Максимовъ Николай* отъ гр. Сливенъ.

Маловъ Марко отъ гр. Тулча.

Маловъ Иванъ отъ гр. Тулча.

Маловъ Руси отъ гр. Тулча, бившъ народенъ прѣдставитель, адвокатъ и житель въ гр. Османъ-Пазаръ.

Мачевъ Георги отъ гр. Панагюрище.

* *Мутафовъ (Николаевъ) Георги* отъ гр. Шуменъ, учитель въ Варненската дѣвическа гимназия.

* *Милчевъ Константинъ* отъ с. Боженци, Габровска околия, послѣ юристъ отъ Одеския университетъ, бившъ прокуроръ въ Русенския апелат. сѣдъ, адвокатъ въ гр. Русе.

Мутевъ Димитъръ отъ гр. Калоферъ.

* *Нейчевъ Кръстьо* отъ гр. Калоферъ.

* *Начевъ Димитъръ* отъ гр. Стара-Загора, бившъ сѣдия и народенъ прѣдставитель, адвокатъ въ родния си градъ.

* *Ненчевъ Никола* отъ гр. Сопотъ, бившъ сѣдия и прокуроръ, бившъ народенъ прѣдставитель, адвокатъ въ гр. Разградъ.

Недевъ Стайко отъ с. Дивъ-дѣдово, шуменско.

* *Пелтековъ Димитъръ* отъ гр. Шуменъ.

* *Поповъ Недѣлчо* отъ гр. Шуменъ, бившъ учитель въ Болградската гимназия, сега учитель и житель въ гр. Русе.

* *Поповичъ Стефановъ Александръ* отъ Банско, Македония, по-послѣ юристъ отъ Одеския университетъ, бившъ членъ на Софійския апелат. сѣдъ, починалъ.

* *Пауниъ Дончо Драшковъ* отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ учитель, пенсионеринъ, житель софійски.

Петковъ Боньо отъ?

* *Пенчевъ Константинъ* отъ гр. Габрово, юристъ отъ Одеския университетъ, бившъ сѣдия, адвокатъ въ гр. Русе.

Пеневъ Михалъ отъ с. Боженци, Габровска околия, починалъ.

Петковъ Никола отъ гр. Ломъ-паланка, довършилъ наукитъ си въ Прага, сега учитель въ Софійската гимназия.

Петковъ (Хаджи Петковъ) Никола отъ гр. Търново, прѣдприемачъ, житель въ родния си градъ.

Папанчевъ Петъръ Илиевъ отъ гр. Сливенъ, слѣдвалъ III и IV класъ, послѣ свършилъ срѣдното си образование въ гр. Калуга, Русия, юристъ отъ Одеския университетъ, народенъ прѣдставитель отъ Сливенската околия, адвокатъ въ родния си градъ.

Прапиновъ Димо М. отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ чиновникъ, пенсионеринъ, житель въ родния си градъ.

Попъ-Спиридоновъ Василъ отъ ? тулчанско.

Попъ Мариновъ Георги отъ гр. Тулча, бившъ сѣдия, адвокатъ въ гр. Ломъ.

* *Радославовъ Минко М.* отъ с. Златарица Еленска околия, бившъ народенъ прѣдставитель, окръженъ управитель и Софийски градоначалникъ, пенсионеринъ, житель софийски.

* *Разлоговъ Георги Ивановъ* отъ Банско, Македония, починалъ.

* *Рахневъ Стефанъ* отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ сѣдия, починалъ.

* *Сотировъ Михалъ* отъ гр. Сливенъ, докторъ по медицината, починалъ.

Стойчевъ Георги отъ гр. Тръвна, бившъ сѣдия, адвокатъ въ родния си градъ.

Сираковъ Иванъ отъ гр. Тулча.

Серевъ Петъръ отъ гр. Сливенъ, бившъ сѣдия, адвокатъ въ гр. Ловечъ.

Скочевъ Теодосий отъ гр. Лѣсковецъ, офицеръ въ българската войска.

Саповъ Стефанъ отъ гр. Тулча.

* *Симеоновъ Иванъ* отъ с. Воженци, Габровска околия, офицеръ въ българската войска.

Саллабашевъ Стефанъ отъ гр. Стара-Загора, офицеръ въ българската войска.

Стоиловъ Добри отъ гр. Котелъ, свършилъ образованието си въ Загребъ, учитель въ Софийската дѣвическа гимназия.

Странски Тодоръ отъ градъ Калоферъ, бившъ учитель, починалъ.

* *Тинтеровъ Атанасъ* отъ гр. Калоферъ, свършилъ Одеския университетъ по физико-математиката, професоръ въ Висшето училище въ София.

* *Филиповъ Иванъ* отъ с. Якоруда, Македония.

* *Христофоровъ Иванъ* отъ гр. Стара-Загора, бившъ сѣдия, пенсионеринъ, житель на гр. Русе.

* *Хитовъ Атанасъ* отъ гр. Сливенъ, юристъ отъ Одеския университетъ, сѣдия въ Върховния касационенъ сѣдъ.

* *Цаневъ Стоянъ* отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ подполковникъ въ българската войска, починалъ.

* *Цаневъ Дончо* отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ учитель, пенсионеринъ, житель въ родния си градъ.

Цвѣтковъ Михалъ (Ковачевъ) отъ Тулча, бившъ началникъ на отдѣление въ Финансовото министерство, починалъ.

Цонзоровъ Ради отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ чиновникъ, търговецъ въ гр. Ломъ.

* *Шоповъ Никола* отъ гр. Вратца, бившъ училищенъ инспекторъ и нотариусъ, пенсионеринъ, житель въ гр. Варна.

* *Шаранковъ Димитъръ Н.* отъ гр. Лѣсковецъ, слѣдвалъ по естественитѣ науки въ Одеския университетъ, първоклассенъ докладчикъ въ Върховната смѣтна палата, житель софийски.

Шаранковъ Павелъ Н. отъ гр. Лѣсковецъ, бившъ учитель и чиновникъ, житель въ гр. Бургасъ.

Явашевъ Ананий И. отъ гр. Разградъ, бившъ народенъ прѣдставитель и училищенъ инспекторъ, учитель въ Варненската мъжка гимназия.

IV.

СПИСЪКЪ

на по-важнитѣ книги, списания и вѣстници печатани въ книгопечатницата при централното въ Болградъ училище, отъ основанието ѝ (1861) и до освобождението на България.

1. *Географія* за II класъ на ланкастерскитѣ училища, прѣведена отъ молдавскы съ нѣкакви си убавки и прибавки отъ учителя на II ланкастерско училище въ Болградъ *Т. Параладовъ*. Болградъ, 1861. 16°. 35 стр.

2. *Ловчанскыйтъ Владика* или бела на ловчанскыйтъ сахатѣжъ. Комедія въ три извършванія отъ *Теодосій Икономовъ*. Болградъ, 18 3. 24°. 80 стр.

3. *Практическо изученіе ромънскый языкъ* по методѣтъ на Д-ръ Анна. Прѣвелъ *С. И. Радуловъ*. Болградъ, 1864. 8°. 140 стр.

4. *Ввождане въ всеобщъ исторіѣ* отъ А. Л. Шлецеръ. Прѣвелъ *Р. И. Блъсковъ*. Болградъ 1864. 8°. 105 стр.

5. *Краткъ учебникъ всеобща исторія*. Съчиненіе Д-ра Георга Вебера. I часть. Древня исторія. Прѣвелъ *Н. Казанакли*. Болградъ 1864. 8°. 196 стр. +IV.

6. *Духовны книжки* за поученіе на всѣхъ христіанинъ. Уреждани и издавани отъ *Р. И. Блъсковъ*. Единъ въ мѣсеца Болградъ 1864.

7. *Ясень I*. Приказка изъ българскитѣ исторіѣ отъ Т. Иежъ. Прѣвелъ отъ полски *Б. Димитровъ*. Болградъ 1864. 8°. 154 стр.

8. *Священна исторія за дѣцата*. Избрана изъ книгитѣ на ветхый и новый завѣтъ отъ Анна Зонтагъ. Прѣвелъ и издалъ *С. Радуловъ*. Часть I и II. Болградъ 1865. 8°. 378 стр. +IV.

9. *Изгубена Станка*. Истинско събытіе. Отъ *Р. И. Блъсковъ*. Болградъ 1866. 8°. 148 стр.

10. *Нравоученіе за дѣцата* въ четири вечерны разговори: за длъжноститѣ на човѣка къмъ себѣ си, къмъ ближній си, къмъ обществото и за съвѣстѣтъ и религиѣтъ. Прѣвелъ и издалъ *С. И. Радуловъ*. Болградъ 1866. 12°. 150 стр.

11. *Послѣднитѣ дни отъ земній животъ на Господа нашего Іисуса Христа*, изобразены по сказаніето на всичкитѣ

четыре евангелисты. Сочинение на Иннокентій архієпископъ. Прѣвель и издалъ *С. И. Радуловъ*. Часть I. Болградъ 1867. 103 стр.

12. *Първа българско-нѣмска грамматика*. Съчинена отъ *Василь Хаджи Стояновъ Беронъ*, доктора медицины и хирургіи. Болградъ 1868. 12^о, 408 стр.

13. *Обиѣтъ Трудъ*. Поврѣменно книжевно списаніе, уреждано и издавано при Болградското централно училище отъ *Теодосій Икономовъ*. Болградъ 1868. 8^о.

14. *Практическа метода за изучаваніе французскій языкъ* по методата на Д-ръ Анна. Прѣвель *С. И. Радуловъ*. Болградъ 1869. 12^о. 244 стр.

15. *Пѣтникъ*. Листъ за книжевность, полезнѣ забавѣ и търговѣж. Редакторъ *Б. Запряновъ*. Единѣжъ въ седмицата. Болградъ 1869.

16. *Естествена исторія*, първи пѣтъ на бѣлгарски систематически изложена, съ приложни забѣлѣжки и практическы изводи. Часть първа. Зоологія. Класъ първи. Млѣкоподаящи животни. Разрядъ първи. Человѣкъ въ сравненіе съ другитѣ животни. Отъ *Василь Хаджи Стояновъ Беронъ*, докт ра медицины и хирургіи. Болградъ 1870. 8^о. 212 стр.

17. *Настоятелѣтъ на Кипріяновскія мѣнастирь Козма Куцаровъ и неговитѣ събратія*. Отъ *П. Калянджи*. Болградъ 1870. 8^о. 48 стр.

18. *Бѣлгарскій народенъ сборникъ*. Събранъ, нареденъ и издаденъ отъ *Василій Чолаковъ*. Часть I. Болградъ 1872. 8¹ XXIV+356+XII стр. 11).

19. *Понятіе за хигієната*. Лекціи четени въ Болградското централно училище отъ *Д-ръ Димитръ Начевъ*. Болградъ 1875. 159 стр.

20. *Бѣлгарски гласъ*. Вѣстникъ политически и книжевни. Редакторъ *Ив. Ивановъ*. Единѣжъ въ седмицата. Болградъ 1876.

11) Този „Бѣлгарски народенъ сборникъ“ и днесъ дори е едно цѣнно и интересно издание, съдържаще разни народни умотворения. Издательтъ му е *Василь Чолаковъ*, отъ Панагюрище, сега покойникъ. Съжалваме, че въ него не е помѣстена нито една пѣсня, нито една приказка отъ онызи, които се пѣятъ и приказватъ отъ бесарабскитѣ бѣлгари; а да стори това Чолаковъ е ималъ възможность, защото е живѣлъ доста врѣме между реченитѣ бѣлгари. Изданието на сборника се дължи въ значителна часть на мнозина бесарабски бѣлгари. Особена благодарность въ това отношение е изказалъ самъ Чолаковъ на Архимандрита отъ Киприяновския мѣнастирь Козма Зографски, бѣлгаринъ, родомъ отъ Болградъ. Ето и думитѣ на Чолакова: „ . . . не можемъ искрено да не благодаримъ особено на Негово Високопрѣподобіе, настоятелъ на св. Киприяновския мѣнастирь, отца Архимандрита Козма Зографскаго, който не само принесе за дѣлото ни отъ страна на мѣнастиря значителна материална помощ, не само и отъ себѣ си лично ни спомогна и ни насърчва въ прѣдприятіето, но още и частни лица подканва да взематъ щедро участие въ това прѣдприятіе“. (В. речениитѣ сборникъ, стр. XXI).

Забѣлѣзани печатни погрѣшки.

Стр	Колона	Редъ	Напечатано :	Трѣбва да се чете
8	2	6	Хаджеу	Хаджеу
9	2	6	1854—56 год.	1853—56 г.
19	1	45	Бессарабскія коло- ни	Болгарскія коло- ни
25	2	6	че да ще сж погледнали	че ще да сж погледнали
30	1	15	за да прѣхрани	за да се прѣхрани
30	2	11	да воюва срѣщу	да воюватъ срѣщу
43	-	4	прѣселеници	прѣселени
48	2	33	15 километра	25 километра
70	2	38	Узуновата	Калчовата
73	2	5 и 6	роденъ въ Ямболъ;	роденъ въ Болградъ, по- теклото му отъ Ямболъ;
73	2	42 и 43	сж изъ Видинско.	сж изъ Плѣвенско и Ви- динско.
84	2	9 и 10	върху заслужения гене- ралъ	върху заслужилия гене- ралъ
98	1	8 и 9	български добродѣтель	български благодѣтель.
101	2	8	до 1861 г.,	до 1860 г.,
103	1	27	(1857—1872),	(1858—1872),
105	2	11	нанталони	панталони,
112	2	24	по силата на	по силата на
116	1	29	1860—61 г.	1860—62 г.
117	2	22	1860—61 г.	1860—62 г.
127	1	30	на ромѣнския единъ	на ромѣнския езикъ
127	2	25	друго званте	друго звание
130	2	39 и 40	което ще я одобрява.	което ще го одобрява.
136	1	2	парижката конференция,	парижката конвенция,
136	1	5 и 6	но съ отѣлни князе	но съ отѣлни князе
139	1	46 и 47	отъ В. Търново,	отъ гр. Котелъ,
140	2	37	(отъ В. Търново)	(отъ гр. Котелъ)
147	2	13	(1859)	(1862)
151	1	9	селски момичета	селски булки и момичета
151	1	18	съ сребърни	отъ сребърни
157	1	37 и 38	извлеченъ изъ дворътъ	извлеченъ въ двора
167	2	3	Отъ само си се разбира,	Отъ само себѣ си се раз- бира,
182	2	33	Тодоръ Гроздевъ,	Илия Гроздевъ,
198	2	23	като му прѣдставиха пра- вото	като му прѣдоставиха пра- вото
234	2	9	което прави	който прави
244	2	1	бственоно Бесарабия,	собствено Бесарабия,
281	2	13	има панр.	има напр.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Прѣдговоръ	стр. 3
I. Общи исторически бѣлѣжки за Бесарабія	5
II. Кога сж се заселили бѣлгаритѣ въ южната часть на Бесарабія?	31
III. Буджакътъ	34
IV. Народноститѣ на южната часть на Бесарабія, съ които влѣзоха въ сѣприкосновение бѣлгаритѣ — прѣселенци.	43
V. Настаняването на бѣлгаритѣ прѣселенци въ южната часть на Бесарабія. Основанието на села и градътъ Болградъ. Правата и привилегиитѣ на прѣселенцитѣ. Управлението на тѣзи прѣселенци въ руско врѣме дори до парижкия трактатъ отъ 30 Мартъ 1856 год.	60
VI. Отцѣпването на една часть отъ Бесарабія и присѣдинението ѝ къмъ молдовското княжество. Управлението на този край въ ромѣнско врѣме (1857—1878)	109
VII. Управлението на бѣлгарскитѣ колонии въ Бесарабія, останали подъ руското владичество, отъ датата на парижкия трактатъ (1856) и до освободителната война (1877—1878)	210
VIII. Нравитѣ и обичаитѣ на бѣлгаритѣ въ южната часть на Бесарабія	226
IX. Изчисление на бѣлгарското население въ южната часть на Бесарабія	274
X. Кратки бѣлѣжки за гагаузитѣ заселени въ южната часть на Бесарабія	279
XI. Кратки свѣдѣния за начина, по който бѣлгаритѣ отъ южната часть на Бесарабія си разпрѣдѣлятъ за обработване земитѣ, на които сж заселени	290
XII. Старини и паметници	293
Допълнителни бѣлѣжки	299
Приложения	307

**ИВАНЪ НИКИТИЧЪ
ИНЗОВЪ**

Генералъ отъ инфантеріи,
Главенъ Попечитель и Прѣдседатель на Попечителния комитетъ за
иностраннитѣ поселенци въ южния край на Русия.

(стр. 92, 93 и 298).

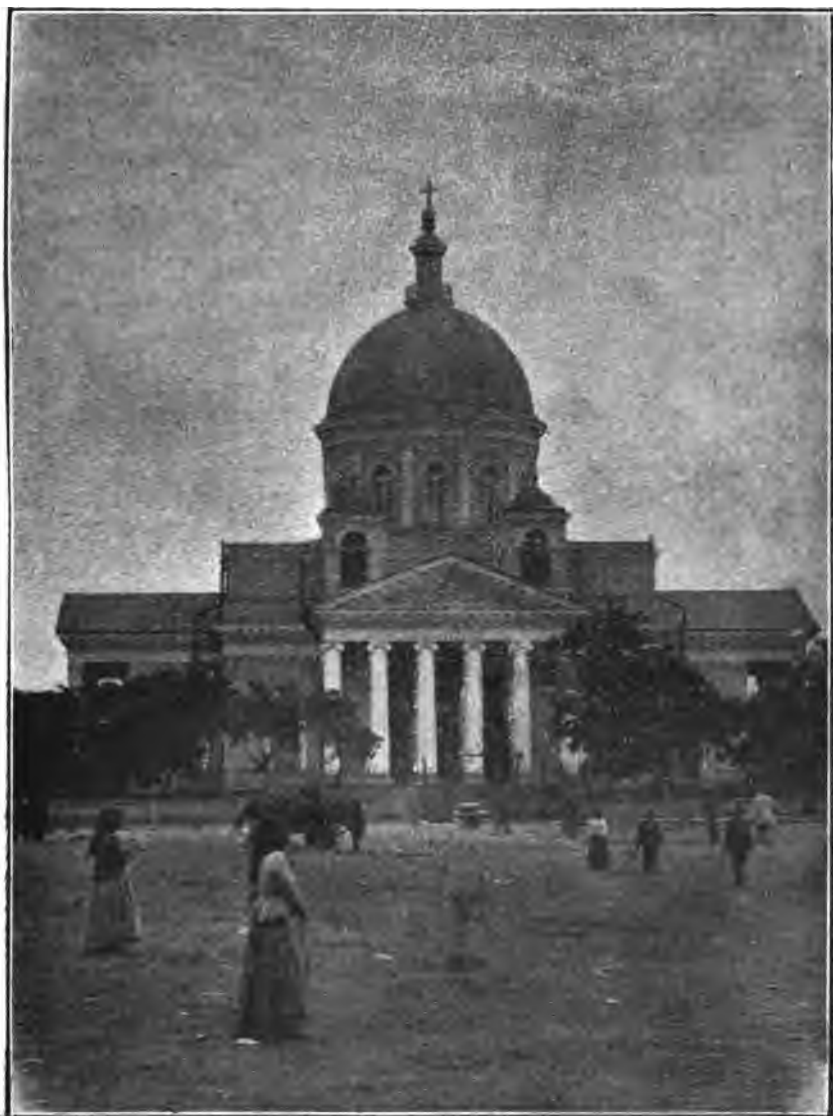
МЖЖКА НОСИЯ
въ българското село Шикирли-Китай.

(стр 79 и 249).

ЖЕНСКА НОСИЯ
въ българското село Кирсовъ (Башъ-къой).

(стр. 77 и 251).

**КАТЕДРАЛНАТА ТРИПРЪБОТОННА ЦЪРКВА
ПРЪОБРАЖЕНИЕ ГОСПОДНЕ**

въ Болградъ.

(стр. 64—66 и 297).

Digitized by Google

ЦЪРКВИЦАТА СВ. МИТРОФАНЪ,

въ която е погребанъ

ГЕНЕРАЛЪ И. Н. ИНЗОВЪ

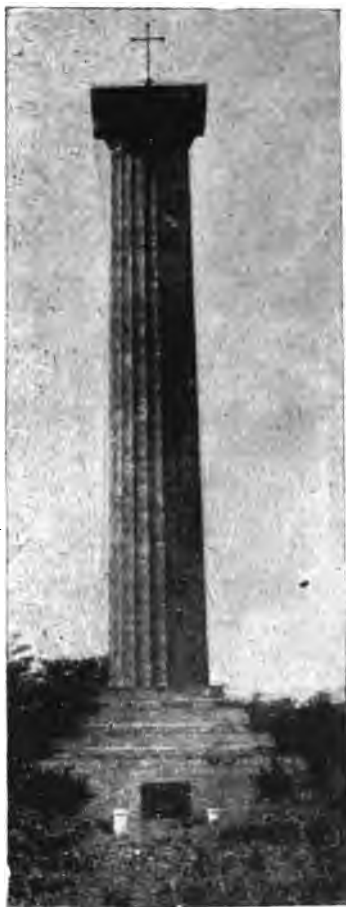
(стр. 67)

Digitized by Google

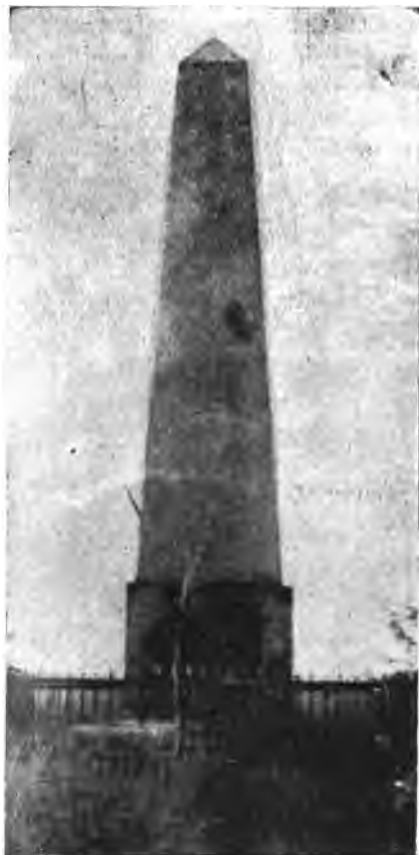
THE STATE HOUSE, ALBANY, N. Y.

Паметникътъ
на
ГРАФА ПЕТЪРЪ АЛЕКСАНДРОВИЧЪ
РУМЯНЦЕВЪ.

(стр. 297).

Паметникътъ
на
ГРАФА
СИМЕОНА ВОРОНЦОВА.

(стр. 76).

КАМБАНАРНИЦАТА
прѣдъ
ЦЪРКВИЦАТА СВ. АЛЕКСАНДЪРЪ НЕВСКИ
въ Комратъ

(стр. 77, 214 и 301).

12

СОЕДИНЕНИИ-ТЫ ВЪЯВЕСТ

КОЛОНИАЛНІЯ-ТЪ БА

ВЪ БОЛГРАДЪ.

№ 47

Приети отъ *Филиппа Филиппова*
колониствъ отъ колонія *Болградъ на Ма*
свѣтъ округъ. споредъ смѣткѣ
капиталъ *740*
и за мѣсяца *25* дена просрочены по 10%
740

Сиречь ~~*Филиппа Филиппова и Филиппа*~~
~~*Филиппа*~~ нари. и за удост
настояща-та.

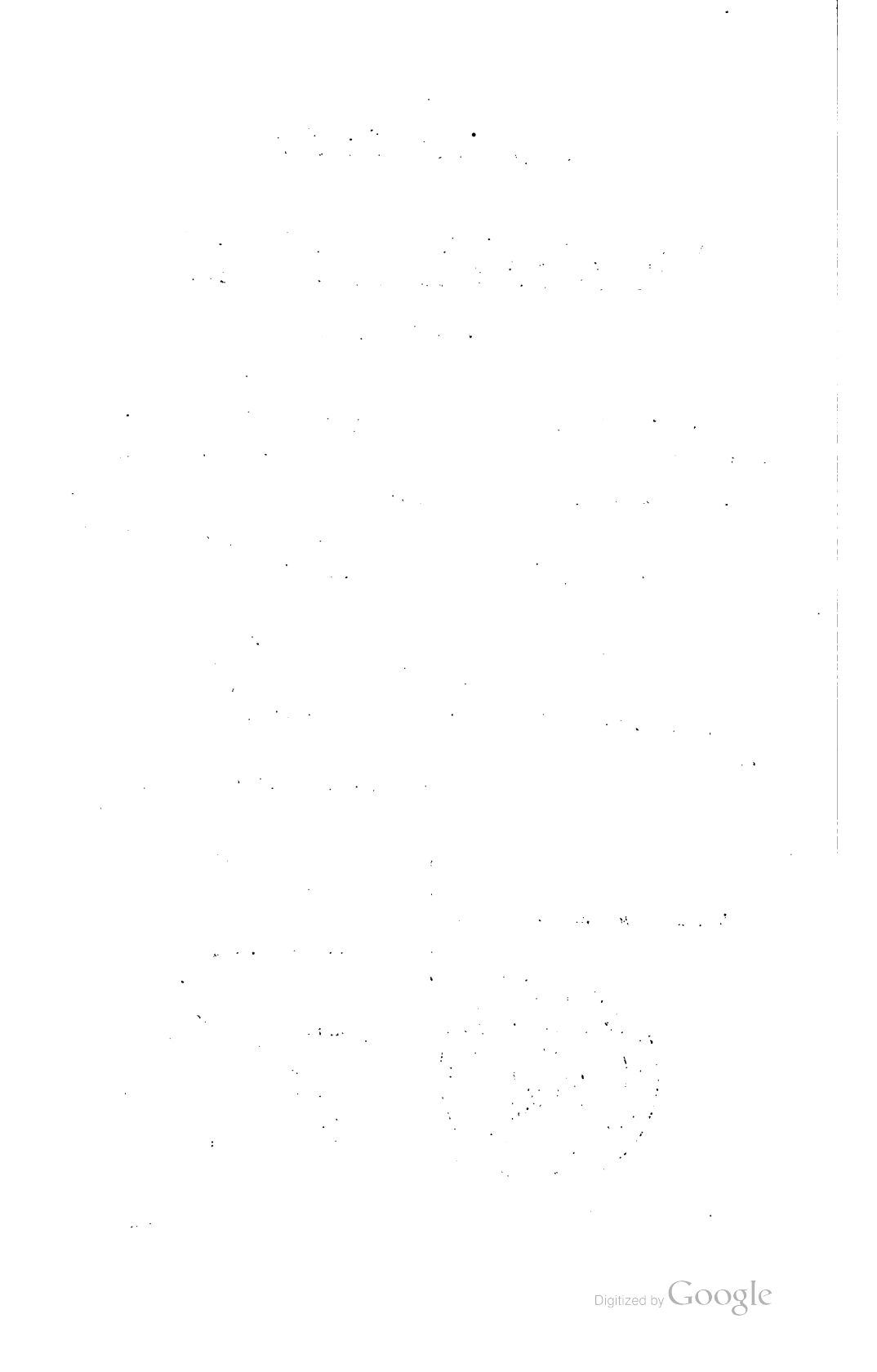
БОЛГРАДЪ, 1866 година

Членове-тъ на Банкѣ-тъ

Филипповъ
директоръ

Бухгалтеръ *Яс*

№. 34

Г. Иван
Димитров
на Колоніялній-тѣ

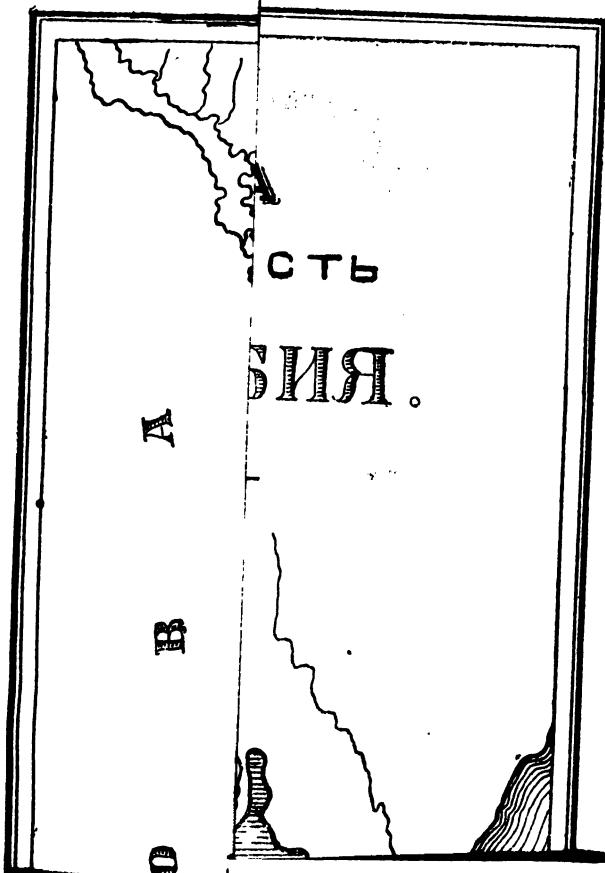
КАПИТАЛЪ

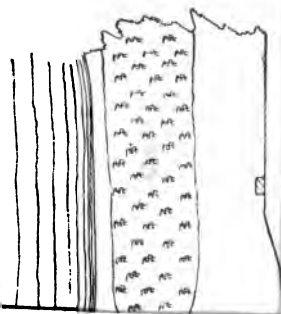
Лихва за

Сир. Дмитр
длъженъ е да внесе

• По настоящъ-
се и два
и 10% за 1 мѣс
1877г. Март

114.
11

